

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 28

Одеса
2017

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 455 від 15.04.2014 р.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету протокол № 1 від 30 серпня 2017 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **Д.А. Зайцев**, д-р техн. наук, проф.; **В.М. Запорожан**, д-р мед. наук, проф., акад. АМН України; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **І.В. Ступак**, д-р філол. наук, доц.; **Г.П. Пекліна**, канд. мед. наук, проф.; **О.В. Токарев**, Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – доктор філологічних наук, професор **І.В. Ступак**

Відповідальний секретар – кандидат філологічних наук, доцент **Л.І. Морощану (Дем'янова)**

Редакційна колегія серії «Філологія»:

Н.В. Бардіна, доктор філологічних наук, професор; **О.А. Жаборюк**, доктор філологічних наук, професор; **К.Б. Зайцева**, кандидат філологічних наук, доцент; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук, професор; **Е. Пирву**, кандидат філологічних наук, професор; **Т.М. Корольова**, доктор філологічних наук, професор; **В.А. Кухаренко**, доктор філологічних наук, професор; **В.Я. Мізецька**, доктор філологічних наук, професор; **І.Б. Морозова**, доктор філологічних наук, професор; **О.М. Образцова**, доктор філологічних наук, професор; **Н.В. Петлюченко**, доктор філологічних наук, професор; **В.Г. Таранець**, доктор філологічних наук, професор.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету», допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на «Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2017

© Міжнародний гуманітарний університет, 2017

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРА

Абрамович С. Д.,
 доктор філологічних наук, професор,
 академик АН ВО України,
 завідувачий кафедрою славянської філології
 і загального мовознавства

Каменець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ИУДА ИСКАРИОТ КАК ТРАГЕДИЯ БОГООСТАВЛЕННОСТИ

Аннотация. Статья посвящена анализу ситуации, которая уходит своими корнями в гностические апокрифы, которые ставили целью оправдать измену Иуды как событие, которое повлекло к выполнению миссии Христа. Эта древняя ересь нашла многочисленных сторонников в эру Модерна, когда воцарилась установка утверждать безмерную низость человека, которую она якобы может преодолеть, лишь став титанической существом, призванной переделывать мир. Эта установка окрепла на фоне общей психологизации литературы в эпоху романтизма и реализма, когда стали искать духовную сложность даже и в евангельском Иуде. Сегодня в формате постмодернистского сознания и в контексте распространения рецептивной эстетики этот взгляд окончательно воцарился в литературоведении и даже предлагается как единственно верный студентам и школьникам. Но ситуация чаще всего свидетельствует лишь о некомпетентности и моральной индифферентности исследователя и неподготовленности его читателя, что требует серьезной коррекции.

Ключевые слова: Иуда Искариот, предательство как психологический феномен, богооставленность, моральная индифферентность, компетентность.

Широкий и надежный путь
 Ведет Иуду только к Богу,
 И нет возможности свернуть.
Мария Тилло

Постановка проблемы. Вот уже две тысячи лет образ Иуды Искариота остается символом низости и предательства. Тем не менее, уже с момента становления христианства и вплоть до наших дней не стихают голоса, оправдывающие или «либерально» оценивающие Иуду и его предательство. На заре новой эры возникла даже секта каинитов, которые, как пишет в своем «Справочнике по ересям, сектам и расколам» С.В. Булгаков, назывались еще иудайтами, потому что с уважением и почтением относились к Иуде. Но в общем началось все с гностического апокрифа «Евангелие от Иуды» (II в. н. э.), в котором Иуда трактуется как наиболее приближенный ко Христу ученик, и обосновывается идея, будто бы без предания Иудой Спасителя в руки гонителей не было бы и Крестной Жертвы; следовательно, мол, Иуда сыграл не менее, а может быть, и более важную роль, нежели другие апостолы. Скорее всего, эта холодная умственная игра, свойственная эллинистическим философам, порождена тем импульсом противления, которую психологи определяют как «подростковый негативизм», возникающий из стремления незрелого существа во что бы то ни стало сравняться со взрослым; вырисовывается здесь и чисто детское стремление к «справедливости» – т. е., чтобы «всем было поровну». Похоже, что подобный импульс был источником ложной оригеновой идеи, будто в конце времен Бог простит самого

дьявола¹. Но многие люди сохраняют эту духовную незрелость на протяжении всей жизни, так что стремление к реабилитации Иуды всегда имеет затаенную психологическую почву. Очень симптоматично, что найденный несколько лет тому назад обрывок папируса, представляющий собой изначальный текст (или один из ранних списков?) упомянутого выше гностического евангелия, вызвал целый шквал сенсационных публикаций в масс-медиа. Многие журналисты возликовали: то ли, мол, найдено, наконец, «подлинное» евангелие, то ли предстоит «серьезные коррекции» взгляда на раннее христианство, в котором якобы развивалась некая альтернативная концепция. Впрочем, уровень энтузиазма определялся здесь уровнем невежества: «Евангелие от Иуды» издавна прекрасно известно в копиях и было опровергнуто уже апологетами (Ириной Лионский). Однако в целом гностическое «оправдание Иуды» получило неожиданное продолжение в секуляризированной художественной литературе Новейшего времени, в том числе и в литературе русской. Как мне кажется, этот феномен заслуживает внимания, поскольку в нем прослеживается общий алгоритм богоборчества, оборачивающийся той «богооставленностью в силу отчаяния», о которой писал Максим Исповедник.

Анализ последних исследований и публикаций. Я не стану здесь ни пересказывать фабулу того или иного произведения, интерпретирующего образ Иуды, ни давать оценку литературно-художественным достоинствам этих произведений. Позволю себе лишь вкратце обозначить позиции некоторых писателей, обратившихся к теме Иуды, а также их истолкователей-литературоведов, чья критика преимущественно носит комплиментарный характер, причем обычно и писатель, и его истолкователь не стесняются на сей счет бурно фантазировать, так как в новозаветном тексте внимания этим вещам, естественно, не уделяется.

Востинствующий атеист А. Франс в романе «Сад Эпикура» (1895), не обращая внимания на «мрачные слова Евангелия», наделяет некоего аббата Эжже терзаниями по поводу того, что Иуда, якобы исполнивший ветхозаветные пророчества о Мессии, горит в аду, и автор приводит своего священника в ряды каинитов. Книжечный и вольнодумец Х. Борхес в рассказе «Три версии предательства Иуды» (1944) приходит к выводу, что Бог воплотился не в Иисуса, а в Иуду, ибо тут будто бы нужен был именно человек низменный и грешный. Греческий писатель Н. Казандзакис в романе «Последнее искушение Христа» (1955) влагает в уста Иисуса просьбу к Иуде о предательстве его, учителя, в руки иудеям. В романе польского писателя Г. Панаса «Евангелие от Иуды» (1973) Иуда трактован как интеллект, презирающий «наивную» проповедь Иисуса.

¹ Не он ли, этот самый импульс, диктовал «титаническому человеку» эпохи Модерна, мыслиющему себя вечно юным, дерзание перестройки созданного Богом мира?

Наконец, скандальный французский литератор Э. Кассе пишет в 2007 г. свой вариант «Евангелия от Иуды», в котором, предвзято методы Д. Брауна, с легкостью необыкновенной «расследует» давнюю историю, превозносит «миссию» Иуды и «доказывает», что гностическое «Евангелие от Иуды» – подделка XVI века. No comments.

В русской секуляризированной литературе образ Иуды возникает, в общем-то, параллельно¹. И нельзя сказать, что многие русские модернизаторы темы выходят за пределы только что описанного алгоритма реабилитации гностической концепции. В рассказе Л. Андреева «Иуда Искариот» (1907) уродливый лицом, но душою будто бы невыразимо прекрасный, будущий предатель особо близок к Иисусу, необыкновенно горячо любит его, и учитель отвечает такую же любовь; именно Иуда – главный апостол, ибо он выполняет задачу привести Христа на крест. Переосмыслил Иуду и Д. Мережковский в написанном в эмиграции «Иисусе Неизвестном» (1934): тут Иуда предстает, куда более близко к евангельскому преданию, фанатиком ветхозаветного понятия о ценностях, возмущенным, скажем, тем, что Мессию помазала блудница. На советской почве берет верх направление Л. Андреева, а не Д. Мережковского. Тут выворачивание наизнанку евангельского мотива становится чем-то само собою разумеющимся. Д. Бедный в «Новом Завете без изъяна евангелиста Демьяна» (20-е гг. XX в.) довольно топорно утверждает приоритет отреченного текста: «И вот стало явным, что было тайно: / Сохранилось случайно / Средь пыльной пергаментной груды / «Евангелие от Иуды» <...> / Нечто вроде дневника / Любимого Христова ученика». В «Мастере и Маргарите» М. Булгакова (опубл. в 1966 г.) Иуда, примитивный жизнелюб в «новеньких желтых сандалиях», предает исключительно из корысти, не ведает угрызений совести и убит рукой возмущенного апостола Левия Матфея (уж непонятно, почему именно Матфея – Евангелие последнего, в отличие от, скажем, взволнованного текста Марка, написано в спокойном и уравновешенном духе). В романе А.Н. и Б.Н. Стругацких «Отягощённые злом, или сорок лет спустя» (1988) евангельские события даны в подчеркнуто сниженном ключе, Христос трактуется как фанатик, надеющийся через собственную крестную смерть привлечь внимание к своей проповеди, а Иуда обрисован как «жалкий, слабоумный человек», который просто выполнил поручение за деньги; словом, в Иудею I в. перенесены типичные нравы и психологические стереотипы «совка». В рассказе Ю. Нагибина «Любимый ученик. Ночь на 14 нисана» (1991) воскресает, без особых изысков, гностическая трактовка Иуды как человека жертвенного; впрочем, Нагибин увлекается до такой степени, что ставит в финале Иуду выше самого Христа.

Советские ученые обычно истолковывали эти ситуации сообразно политической обстановке, тем самым вообще увводя читателя далеко в сторону. Так, исследовательница Л. Андреева Ю. Бабичева, выступившая в 1969 г. на страницах тогда еще боевито-атеистической «Науки и религии», отнесла замысел писателя на счет «стопыпинской реакции», когда проблема предательства стала, дескать, злободневной в связи с массовым ренегатством во вчерашних революционеров [2]. Ныне место этой квазисоциологии заступает всеядное стремление все вспомнить и ничего не упустить. Так, работу россиянки С. Замлеловой [4], хотя и снабженную справочно-библиогра-

фическим аппаратом, надо признать изрядно путанной и псевдо-постмодернистской по своим установкам: автор его широко апеллирует к теологическим, философским, искусствоведческим и др. источникам, плывя по этому океану явно без руля и без ветрил. При этом профессиональные литературоведы как подлинные «дети века сего» обычно полагают наиболее интересным и закономерным явлением субъективно-«современную» интерпретацию сакральной литературы, полагая, в духе философии Просвещения, современность некой высшей точкой прогресса². Свободная интерпретация Иуды в новой и новейшей художественной литературе однозначно трактуется ими как нечто значительное и чуть ли не превосходящее «однозначную» евангельскую трактовку³. При этом характерны туманность и обтекаемость, с помощью которой литературоведы пытаются завуалировать разрушительную роль подобных инициатив. Так, «многогранность», приписываемая современными писателями Иуде, будто бы «подтверждает сложность и противоречивость евангельской загадки, ибо в новозаветных текстах ёмко выражена одна из основополагающих проблем индивидуального бытия, вступающего в антагонистические отношения с общечеловеческим идеалом» [6, с. 230]⁴. Вторит А. Нямуц и О. Подлисецкая, попытавшаяся увязать в компаративистическую парадигму совершенно разнородные вещи – известную повесть Л. Андреева и рассказ О. Кобылянской «Юда», написанный в совершенно ином ключе [8]. С другой стороны, встречается довольно странное желание и «канон» уважить, и его разрушителей не обидеть: «Писатели, обращаясь к новозаветному материалу, не ставят перед собой цели разрушить (снизить, принизить и т. п.) канон. Они используют новозаветные коллизии, ориентируясь на этику, психологию и эстетику принципиально нового мировоззрения, которое выдвинуло XX столетие» [1, с. 3]. Встречаются и более рискованные умопостроения. Так, в весьма характерной для сегодняшнего состояния умов статье А. Томоруг [9], опубликованной, к слову, на сайте, курируемом Русской Православной церковью и осененной изображениями ангелов, мы находим много ценного. В первую очередь, это обращение к полузабытым или вовсе забытым художественным текстам («Иуда Искариот» П. Попова и пр.). Кроме того, автор (и с этим нельзя не согласиться) без возражений цитирует Д. Мережковского, который по поводу размышлений о «сложности» иудинной психики выразился однозначно: в этом евангельском персонаже запечатлена «проблема зла, поставленная так, как больше нигде и никогда в человечестве». С другой стороны, автор статьи с не меньшим энтузиазмом цитирует и М. Горького, в общем-то, тоже державшегося мнения о недопустимости реабилитации предательства, но, понятно, мыслившего вовсе не в том ключе, что Мережковский. Более того, в качестве методологического посыла в этой статье взя-

² Здесь игнорируется то, что Библия остается интертекстом нашей культуры, и никто из ее интерпретаторов, даже ранга Данте или Гете, не «потеснил» ее статуса.

³ К этому присовокупляется и широко представленный – в частности, в интернете, – ряд разработок школьных уроков, авторы которых очень боятся, как бы «сложность и противоречивость» Иуды не осталась незамеченной юношеством.

⁴ В другой своей работе исследователь бестрепетно уравнивает евангельскую сюжетную коллизию предательства и самоубийства Иуды с безбрежно «раскованными» трактовками позднейших секуляризированных писателей (разочарование Иуды в Иисусе как в Мессии; ревность Иуды к Иисусу, «отбившему» у него Марию Магдалину; «неблагодарность Иисуса», недооценившего любовь Иуды к нему; попытка художественной реализации каинитской концепции «предательство Иуды – реализация замысла самого Иисуса»; «Иуда как втайне самый любимый ученик Иисуса»; предательство Иуды как провоцирование реакции учеников, якобы обязанных после этого выявить свое подлинное отношение к Иисусу; расчет Иуды заполучить после победы Иисуса власть и богатство; Иуда – жертвенная личность, без которой не состоялась бы мистерия Спасения) [5, с. 89].

¹ Из-за недостатка места я не стану привлекать внимания к текстам, созданным в иных национальных литературах бывшего СССР, как, например, к роману белоруса В. Короткевича «Христос приземлился в Городне» и т. п.

та работа А. Нямцу, одного из самых активных приверженцев концепции «недопонятости» характера Иуды; в частности, почтительно цитируется мысль этого исследователя о некой «сложности и противоречивости евангельской загадки»; но какая, позвольте, в Евангелии загадка? Туман тут напустили исключительно равнодушные или враждебно настроенные к христианству позднейшие истолкователи. Все это свидетельствует, увы, лишь о том, что для А. Томоруг, как и для многих других, на самом деле совершенно безразличны как аксиология христианства, так и панорама разброса ее литературно-критического истолкования. Главное тут, похоже, механически собрать в рамках собственного текста все, что на данную тему когда-то писалось, и ничего не упустить. За всем этим стоит полная утрата чувства гносеологической необходимости такого понятия, как «истина», – в смысле соответствия рассуждения априорным принципам типа «категорического императива» и даже просто логической непротиворечивости. А ведь это лишь наиболее репрезентативные исследования среди разлитого моря однотипных им.

Никем не берется в расчет то обстоятельство, что это активное переистолкование Иуды определено не столько даже гностической традицией, сколько психологией Модерна, который, как справедливо заметил сегодняшний российский философ, утверждает, вопреки реальному положению вещей, концепцию «низменности» человеческой природы и стремится доказать, будто человек был таким всегда [7, с. 54]. Добавим: Модерн видел выход в обретении человеком титанизма, дерзания переустроить мир, пересмотреть или даже отринуть идею Бога-Творца. Согласно такому алгоритму, низменнейший из людей легко может пресушествоваться в некое, по слову Н. Бердяева, «человекобога».

Цель статьи. Совершенно очевидно, что возникает актуальная задача обнаружить в этом калейдоскопе различных позиций некую точку опоры. Мы не можем удовлетвориться в столь важном для нравственного здоровья общества вопросе разнообразными деформациями данной ситуации в духе рецептивной эстетики (исследования типа «О, мой Иуда!»), основанными, к тому же, чаще всего на поверхностном и вульгаризированном прочтении сложного культурного материала. Поэтому целью данного исследования является восстановление исконного, библейского взгляда на человеческую богооставленность в целом и на предательство Иуды в частности, что равнозначно освобождению благородной кладки древнего здания от прилепленных к нему на протяжении многих лет и построенных по нуждам того или иного времени разнообразных пристроек, клетушек и сараев.

Изложение основного материала. Для начала, нельзя не вспомнить горькое признание русского мыслителя середины XX ст.: «Мы живем как будто в такую эру истории, когда все доброе почему-то не удается, и все злое, преступное, лживое и безобразное нагромождается, усиливается и «организуется». Ложь, низость, виртуозное предательство и разрушение – такая политика целых государств. И вот, когда ценное и священное и божественное разбивается с такою легкостью, когда обнаруживается его изумительная хрупкость, невольно встает вопрос о всемогуществе Божества. Как может всемогущий Бог допустить поспраие всех заповедей и святых? Как может «Человеколюбец» оставить человечество в этом ужасе?» Это слова русского мыслителя-эмигранта Б. Вышеславцева [3, с. 15], сказанные в преддверии Второй мировой войны человеком, еще не ведающим, что все это – лишь прелюдия к несравненно более

страшным испытаниям. Отправной точкой для этого отчаянно-прыжка европейца в пучину богооставленности стала крылатая фраза Ницше «Бог умер»¹.

На волне скепсиса, поднятой, с одной стороны, упрочением материалистического сознания, а с другой – «демифологизацией» Писания, широко предпринятой «библейской критикой»², даже иные христианские богословы стали в XX в. утверждать, что и в самом деле «Бог умер», и остается лишь следовать христианской этике в отношениях между людьми (Бьорнхоффер). Но христианская этика без христианской метафизики обречена иссохнуть, как растение, вырванное из почвы, а Бог умирает лишь для того человека, который сам от него отворачивается.

Однако можно ли назвать эту катастрофу исключительно детищем нашего времени? В Библии засвидетельствована агрессивность богоборчества уже в эпоху сложения библейского текста. И, более того, эта агрессивность коренится не столько в языческом или секулярном сознании, сколько в самой природе человека. В Псалмах содержится известная формула: «Сказал безумец в сердце своем: «нет Бога». Они развратились, совершили гнусные дела; нет делающего добро» (Пс. 13:1). Подобно тому, как рука едва сделавшего первые шаги Адама отталкивает поддерживающую руку Создателя («Я сам!»), всякий человек фактически повторяет алгоритм первородного греха, отрекаясь от Бога и бунтуя против собственного Творца. Для того, чтобы мы осознали последствия этого бунта против собственного высокого предназначения, Писание рисует нам судьбу Ионы, столь активно противящегося воле Бога, что пророк оказывается не только во власти слепых стихий бури и моря, но и, в конечном итоге, во чреве кита, символизирующем пучину богооставленности³.

Темнее всего, как говорят, под самым фонарем. Нужно ли удивляться ветхозаветному пророку-богоборцу, не желающему слышать свой внутренний голос? Ведь рядом с самим Иисусом Христом обнаруживается воистину темная личность, воспринявшая его учение из первых уст, добровольно ставшая его учеником, и, тем не менее, оценившая жизнь своего Учителя в 30 серебряников. Иуда становится в веках символом бесповоротного отчаяния богооставленности, и его самоубийство есть естественный результат строптивости Творения, восставшего на Творца.

Поэтому любые попытки «эстетизировать» евангельского Иуду – сознательная или бессознательная реализация весьма целеустремленной программы разрушения традиционной христианской морали. И не только христианской: скажите на милость, где и когда всерьез поэтизировалось низкое предательство? В Ведах, например, ученик, предавший учителя, в следующем сансарическом воплощении обречен родиться собакой.

И если даже приложить категории эстетики к миру Библии, то оказывается, что здесь прекрасно лишь *движение мира к Богу*

¹ Впрочем, любопытна следующая картинка с натуры. На стене дома в одном западном городе красуется сделанное огромными буквами граффити: «Бог умер» (Ницше). Внизу написано другой рукой и мелкими буквами: «Ницше умер» (Бог).

² О том, как далеко заходит здесь либерально-теологическая мысль, можно судить по соображениям А. Швейцера, которые, в принципе, мало чем отличаются от старинных гностических интерпретаций. Так, в работе «Тайны мессиянства и страстей. Очерк жизни Иисуса» (1901) А. Швейцер полагает, что Иуда как бы вложил в головы Синедриона идею мессиянства Иисуса, а ласковое обращение последнего со своим предателем будто бы свидетельствует о «заединстве». Нет, свидетельствует оно все же лишь о бесконечной жалости к погибшему существу.

³ Характерно, что мотив пожирания человека чудовищем как удел грешника – это архетип, прочитывающийся и в примитивных мифах дикарей, и в развитой языческой мифологии – вспомним Книги Мертвых, и египетскую, и тибетскую. Как отмечают исследователи, этот мотив связан с архетипом Инициации [10, с. 23].

(עֹלָם – olám); прекрасен не «телесный» и даже не «душевный» человек, а «духовный» (1 Кор. 15: 44–46). Иуда же выступает в евангельском тексте однозначно чудовищным и безобразным, так как употребил свою свободную волю для совершения того преступления против Духа, которое не прощается (Мф. 12:31, 32). Я не думаю, что здесь возможны истолкования в «постхристианском» духе, так как звонкий и пустой термин «постхристианский», вольно гуляющий по страницам многих сегодняшних гуманитарных исследований, являет собой, по ближайшем рассмотрении, *дохристианскую*, по сути, языческую (или неоязыческую) позицию: здесь, в общем-то, чаще всего повторяются достаточно прочно забытые (или обнаруженные сегодняшним «постхристианином» в тиши библиотеки?) антибиблейские выпады во вкусе Цельса или Юлиана Отступника, давно уже исследованные и развернуто опровергнутые в святоотеческой литературе. Но кто же ее берет сегодня в расчет? Торжествует взгляд, крайне откровенно сформулированный нашим знаменитым поэтом, гораздо менее знаменитом как активный масон, И. Франко: *смітник людського духу*. То есть в формате просветительского сознания, являющего собой один из пиков Модерна, средневековое литературное творчество – это «не литература», а так, пустое место. Но сегодняшнее культурное сознание предлагает считать литературой не только тексты, созданные по нормативам аристотелевой поэтики: в современной западной науке давно и плодотворно работают понятия метаязыка (metalinguage) и метакритики (metacriticism), размыкающие границы художественного текста, некогда абсолютизированные структуралистами, а современная метапоэтика возвращает понятию «литература» исконное значение *«все, что написано буквами»*. Поэтому такие книги, как Библия, следует рассматривать не как сундук с хламом, годным лишь для полемических или глумливых интерпретаций, а как живой и плодотворный интертекст культуры.

Выводы. Итак, любые ухищрения «понять», «усложнить» и «оправдать» Иуду изначально тенденциозны по своей антихристианской природе. Самолюбование «эмансипированного от религии» человека Нового времени (вспомним умиленное речение К. Маркса «Я – человек, и ничто человеческое мне не чуждо»), которое привело к раскрепощению бездны звериного, не может стать моральным ключом к истолкованию данного феномена. Мало кого занимает и предполагаемая постмодернистским сознанием деконструкция основоположных сигнификаций культуры в отстраненно-отчужденном пространстве интеллектуальной игры. Все же эстетика духовных катастроф, пусть даже она находит достаточное количество именитых и менее именитых апологетов, мало прельстительна для естественного экзистенциального самоопределения личности. Но эти вопросы требуют дальнейшего развернутого и, самое главное, компетентного обсуждения.

Литература:

1. Антофійчук В. Образ Иуды Искариота в українській літературі / В. Антофійчук. – Чернівці : Рута, 1999. – 104 с.
2. Бабичева Ю. Леонид Андреев толкует Библию (Богоборческие и антицерковные мотивы в творчестве писателя) / Ю. Бабичева // Наука и религия. – 1969. – № 1. – С. 41–42.
3. Вышеславцев Б. Богооставленность / Б. Вышеславцев // Путь. – 1939–40. – № 61. – С. 15–21.
4. Замлелова С. Художественная антропология образа Иуды Искариота в литературе XX века / С. Замлелова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : ruskline.ru/.../hudozhestvennaya_antropologiya_obraza_iudy_iskariota.
5. Нямцу А. Предательство Иуды (философско-психологические трактовки и литературные версии евангельской коллизии) / А. Нямцу // Біблія і культура. Зб. наук. статей. – Вип. 2 / За редакцією А. Нямцу. – Чернівці: Рута, 2000. – С. 84–97.
6. Нямцу А. Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования) / А. Нямцу – Черновцы: Рута, 2007. – 520 с.
7. Пигалев А. Деконструкция денег и постмодернистская концепция человека / А. Пигалев // Вопросы философии. – 2012. – № 8. – С. 50–60.
8. Подлісецька О. Мотив зради в літературі початку ХХ ст. («Иуда Искариот» Леоніда Андрєєва та «Юда» Ольги Кобилянської) / О. Подлісецька // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Філологічні науки. – 2014. – № 2 (8). – С. 59–62.
9. Томоруг А. Образ Иуды Искариота в литературе XX века / А. Томоруг [Электронный ресурс]. – Режим доступа : ros-vos.net/christian-culture/lit_prav/bibl/iuda/8/.
10. Элиаде М. Аспекты мифа / М. Элиаде ; Пер. В. Большакова. – М. : Академический Проект, 2001. – 240 с.

Абрамович С. Д. Іуда Іскаріот як трагедія богопокинутості

Аноація. Статтю присвячено аналізу ситуації, яка сягає своїм корінням гностичних апокрифів, що ставили на меті виправдати зраду Юди як подію, котра спричинила до виконання місії Христа. Ця стародавня ересь знайшла численних прихильників в еру Модерну, коли запанувала установка стверджувати безмірну ницість людини, яку вона начебто може подолати, лише ставши титанічною істотою, покликаною переробити світ. Ця установка зміцніла на тлі загальної психологізації літератури в добу романтизму та реалізму, коли стали шукати духовної складності навіть в евангельському Юді. Нині в форматі постмодерністської свідомості та в контексті поширення рецептивної естетики цей погляд остаточно запанував у літературознавстві і навіть пропонується як єдино вірний студентам та школярам. Але ситуація найчастіше свідчить лише про некомпетентність та моральну індиферентність дослідника і невідготованість його читача, що вимагає серйозної корекції.

Ключові слова: Юда Іскаріот, зрада як психологічний феномен, богозалишеність, моральна індиферентність, компетентність.

Abramovych S. Juda Iskariot as a tragedy of Godforsakenness

Summary. Judas is a symbol of treachery. However, from the times of the Gnostics do not abate voices to justify Judas, especially in the secular literature of Modern, when the institution reigned to assert the immense virtue of a person, which it seems to be able to overcome becoming a titanic being (France, Borges, Kazantzakis, Kasse, Panas, etc.). In Russian literature (Andreev, Merezhkovsky, Demyan Bednyi, Bulgakov, Strugatsky brothers, Nagibin) the writer is ready to justify the evil. Soviet and post-Soviet researchers remain in the wake of the modern literary interpretation (Yu. Babichev, S. Zamlelova, A. Nyamtsu, V. Antofiychuk, O. Podlissetskaya, A. Tomorug, etc.). They use the postmodern freedom of deconstructive reading of texts and the possibilities of receptive aesthetics in the key “My Judas”. As a result, the outspoken scoundrel of the biblical source surrounded by aura of benevolence and endowed with a non-existent psychological depth. Attempts to aesthetization Judas is the realization of a program of destroying Christian axiology: in the Bible, only the movement of the world to God (עֹלָם – olám) is fine, and not the rebellion of Creation against the Creator, who carries out Judas in his deadly desolation of God.

Key words: Judas Iskariot, treason as a psychological phenomenon, Godlessness, competence, moral indifference.

Айзенбарт Л. М.,

аспірант кафедри романської філології та компаративістики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

МІСЦЕ ЯК МАРКЕР КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У МАЛІЙ ПРОЗІ МИХАЙЛА ЯЦКОВА

Анотація. Стаття присвячена дослідженню маркування українських місць у галицькому культурному просторі через призму індивідуального авторського досвіду та письма М. Яцкова.

Ключові слова: Галичина, ідентичність, місце, національність, пам'ять, топос, хора.

Постановка проблеми. Сучасні дослідження культурного простору відбуваються у тісному зв'язку з поняттям «ідентичність» (національна, релігійна, культурна). Є кілька основних маркерів культурної ідентичності певного простору в художній творчості, зокрема: географічні характеристики; традиції, звички, цінності, переконання, уявлення, які герой використовує для пошуку або відкриття власного місця та ідентичності; шляхи, в яких соціальні та міжособистісні стосунки, а також культурні та/або субкультурні лінгвістичні форми (діалекти, аргі, неологізми) допомагають формувати особистість героя [6].

Із метою показу такої ідентичності український прозаїк М. Яцків використовує прийом фольклорної оповіді, наближуючись у своїх творах до стилістики народних оповідань, казок, легенд, притч, активно використовує діалог для створення текстової динаміки або ж, навпаки, цілком уникає його, що надає твору характеру епічної оповіді. Письменник маркує простір галицького пограниччя *місцями* української ідентичності, що в його творчості закріплюється за образами «церкви» та «дому».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Український культурний простір у малій прозі М. Яцкова формується через надання нейтральному географічному топосу власної ідентичності. Розгляд певної території як культурного простору тісно пов'язаний із введенням поняття «місце», яке, за словами М. Скопіної, слугує для опису нашого взаємозв'язку зі світом: «Це може бути пам'ять про нього, почуття, відчуття як на фізичному, так і на метафізичному рівні» [3, с. 66]. Водночас дослідниця зазначає, що нині є дві ключових концепції щодо інтерпретації поняття «місце». Одна з них пов'язана винятково з географічним розташуванням, що вимірюється системою координат, інша – з ідеєю античної *хори*, яка, на відміну від поняття «топос», є порівняною: місце залежить від речей, а речі від місця [3, с. 66–67]. Хора передбачає свідомість *місця*, існування його в просторі людського сприйняття через відчуття, видимість, пам'ять, спогади. За такого погляду поняття «місце» набуває ідентичності.

Французький філософ Е. Сурію поглиблює концепцію міста як хори, зазначаючи основні принципи, за яких простір набуває характеристик місця. Зокрема, вчений наголошує на важливості потреби пізнання такого місця через певну річ чи подію, яка його маркує. Тобто простір стає місцем у тому разі, коли він відзначений подією чи річчю (наприклад, архітектурною пам'яткою) [3, с. 67]. Для усвідомлення місця важливий емоційний складник, який наповнює його особливою цінністю як

для окремого індивіда, так і для спільноти. Сприйняття місця не обмежується нашим зором, зазначає В. Скопіна, це складний процес, в якому поєднуються як суб'єктивні особливості особистості, так і багато нашарувань, через які ми сприймаємо це *місце* [7, с. 67].

Метою статті є проаналізувати способи репрезентації української культурної ідентичності через художні образи місця у малій прозі М. Яцкова, простежити, яким чином у його текстах виникають саме українські місця в контексті галицького простору.

Виклад основного матеріалу. У письменника виділяємо кілька типів *місць*, пов'язаних з історичною пам'яттю, культурною ідентичністю та індивідуальним або колективним досвідом. На думку М. Гайдегера, є кілька способів сприйняття місця, зокрема: 1) незначний спогад, де місце сприймається з певної відстані як елемент фотографії, живописний образ; 2) ритуал, з яким пов'язана повторюваність певних дій, що існує у щоденному сприйнятті певної групи; 3) сприйняття, пов'язане з емоційним переживанням, коли місце відіграє значну роль в індивідуальній або колективній пам'яті [2]. Ці три типи сприйняття *місця* можемо пов'язати з історичною пам'яттю, культурною ідентичністю та індивідуальним досвідом. Прикметно, що для філософа сприйняття простору як особливого *місця* переважно пов'язане з будівлею. У текстах М. Яцкова такою будівлею, що перетворює нейтральний простір на українське *місце*, виступає церква. Саме через неї відбувається ідентифікація українців в культурно-історичному просторі Галичини. Церква у письменника існує у всіх трьох способах сприйняття – як образ, як ритуал, як емоційне переживання. Як елемент українського пейзажу церква проходить крізь усю історичну пам'ять українців і водночас стає маркером їхньої культурної присутності у певному географічному просторі. Довкола неї організовується життєвий простір – сільська чи міська площа, ратуша, будинок вийта, корчма; усі дороги також ведуть до церкви.

Водночас для української культурної свідомості церква не лише історичне, але й архетипне *місце* культу Богородиці – матері з дитиною на руках. Для українців культ Матері є одним із визначальних. Він постійно обіграється у текстах різної художньої естетики протягом усієї історії української літератури. Якщо в естетиці реалізму Богородиця співвідносилася з ідеєю чистоти, непорочності, інколи страждання, то для модерністів Вона – передусім жінка, яка возвеличується над життям через народження дитини. Її особливість виявляється не стільки у непорочності, скільки у вияві могутності природи, де однакової цінності набувають і душа, і тіло. Через таке розуміння Богоматері у текстах українських модерністів, зокрема «молодомовців», проступає глибинний зв'язок між Землею, Матір'ю і Богом. У текстах М. Яцкова поруч із церквою завжди виникає жінка, дівчина або дитина. Таким чином, церква стає не лише місцем історичної пам'яті й культурної ідентичності, але й гли-

бокого переживання індивідуального досвіду єднання людини з природою і міфологічним прасвітом. Узагальнюючи, можемо ствердити, що церква стає *місцем* єдності української душі, свідомості й тіла.

У малій прозі М. Яцкова зустрічаємо численні приклади використання образу церкви як *місця*, через яке відбувається маркування культурного простору українців. В оповіданні «У наймах» пастушка Олена заходить у церкву подякувати Богородиці за підтримку. Ця дія є наче окремим епізодом, немає практично не стосується сюжету, однак автор не оминає її присутності у тексті. Натомість, в оповіданні «Зерно гірчиці» увесь сюжет твору проходить у храмі, який уподібнюється до убогого українського народу в Галичині – з дірватою банею, «святиня хлопської туги». Помічаємо, як соціокультурна ідентичність українців переходить на церкву, перетворює її на місце переживання власної долі:

«Старий вслухався в молитви, що шуміли довкола нього. Одна спадала чистим шепотом, як сльоза на зісохлий барвінок, друга горіла щиро, як яра свічка, і несла жаль до царства вічності, інша пливла зітханнями з-під скелі турбот і нужди» [4, с. 195].

Церква в оповіданні подається під ракурсом усіх трьох способів сприйняття *місця*. Спочатку бачимо, як автор вписує її в типовий сільський пейзаж, згодом вона постає як місце ритуалу, куди щодня приходять українці в пошуках Божої підтримки, а за потреби перетворюється на місце дії, де відбувається сільський суд. Водночас для українців храм розширюється до масштабів цілого світу, як це можемо бачити в оповіданні «З монастиря». Молодого хлопця, який напередодні молився у церкві, виганяють із гімназії «за атеїзм». Він не знаходить іншого виходу, як податися до католицького монастиря. Простір «чужого монастиря», як називає його герой, давить на нього «іншою» ідентичністю, доводить до божевілля. Таким чином, вигнання з церкви перетворюється для героя на вигнання зі світу іманентної національної ідентичності.

Іншим *місцем* культурної ідентичності українців у малій прозі М. Яцкова виступає хата, обійстя. Це доволі цікавий образ. Аналізуючи тексти письменника, бачимо, що образ «дому» у нього асоціюється саме з українцями, тоді як «казарма», «шпиталь», «пошта» – з австрійською ідентичністю, а «вулиця», «ринок» – з єврейською. Аналізуючи образ дому, Г. Башляр говорить про нього як про джерело окремих образів, які водночас створюють одне ціле. Особливістю такого цілого виступає сприйняття дому як місця цінностей, де зосереджені пам'ять про минуле та надія на майбутнє [1, с. 8–9]. Саме в такому аспекті – точці перетину минулого і майбутнього – виступає дім у прозі М. Яцкова. Водночас це є місце, де індивідуальне перетинається з колективним історичним. Звернімося до військового циклу автора, де дім часто виступає межею між минулим і майбутнім. Відхід вояка з дому на війну означає тут остаточний розрив зі світом і минулого, і майбутнього. Для військовиків дім відходить разом із минулим, а майбутнє є непевним, оскільки в сучасному немає сталого місця перебування. Вояки перебувають у казармах, або в шпиталі, а, згідно з М. Оже, такі місця тимчасового перебування є транзитними, позбавленими власної ідентичності [5, с. 129].

Таким чином, дім як місце постійного перебування водночас є місцем зосередження культурної й національної ідентичності. Сприйняття дому як особливого *місця* у М. Яцкова виступає, аналогічно до церкви, також у трьох ракурсах – обра-

зу, щоденної практики, дії. У художній практиці письменника зустрічаємо образ дому як сільської хати, стан якої відповідає загальному стану родини, української спільноти. Міцна хата постає запорукою доброго майбутнього: «<...>Хата нова та й сволок здоровий – чим тут журитися! Гасім жінко, а решта все далі буде гаразд!..» – говорить герой новели «За горою». Вигляд хати, її обстава стають також продовженням внутрішнього світу героя. Біля неї проходить щоденне життя українців, наповнене не лише буднями, але й святами, сповненими національного колориту, як, наприклад, у новелі «Вечорниці Романа Ничаєнка»:

«Неділя вставала з-за хмари. З хати вийшла мрія. На воротах привітала її ластівка, в садку зозуля... Роман Ничаєнко сперся на вікно, слухав казки і пісні і не знав, звідки вони – з серця чи з предковічної давнини.

Благовісне сонце пливло в світлицю, цілувало задуманого Шевченка і в'язало струни до його грудей.

Музика ходив по хаті...» [4, с. 240].

В оповіданні автор вписує сільську хату у три перспективи: 1) народно-поетичну – «вийшла мрія», «привітала ластівка», «казки і пісні», «предковічна давнина», «сонце в світлиці». Хата стає частиною української народної міфології, фольклору, де образ світлиці перегукується із символом людської душі; 2) культурну – «неділя» (в національній традиції українців – «святий день»), «задуманий Шевченко» чітко вказують на приналежність місця до сфери української національної ідентичності; 3) природи – «садок», що здавна вважається архетипним символом українського топосу. Отже, *місце* реальної хати, об'єднуючи розрізнені образи: фольклорні, культурні, природні, – творить метафізичну цілісність українського дому.

Ідея *місця* дому, в якій органічно поєднані церква як дім душі і хата як дім серця, виразно проступає у концепції національного простору М. Яцкова. Таке перетворення нейтрального географічного топосу на *місця*, наповнені власною національною ідентичністю, у творчості письменника стає засобом виокремлення української культурно-національної ідентичності в багатонаціональному просторі Галичини зламу XIX–XX століть.

У малій прозі М. Яцкова українська культурна ідентичність описується у тісних зв'язках з природним географічним простором Галичини. Провідною ідеєю творчості письменника є ідея єдності людини і природи, людського й божественного світів, через що між ними відбувається символічний обмін. Так само як людина є продовженням природного світу, переймає його дух і стихію, так і її природне оточення набуває людської ідентичності та характеру. Такий глибинний зв'язок створює особливе відчуття «рідної землі» для українця, що на ній мешкає. Через використання фольклорного наративу, його художніх засобів та прийомів М. Яцків наче вводить світ галицької природи у міфологічний простір, що лежить в основі формування національної ідентичності українців. Центральним образом, навколо якого відбувається осмислення зв'язку українців із географічною територією, є образ землі, що у багатьох творах письменника набуває статусу рівноправного літературного персонажа. Різким контрастом до прагнення єдності людини і природи є усвідомлення героями того факту, що рідна земля їм не належить, вони змушені вмирати на ній і задля неї, але в інтересах чужинців.

Одним із центральних і водночас конфліктних аспектів прочитання української культурно-національної ідентичності у творчості письменника є опис міжнаціональних стосунків,

зокрема українців з австрійцями та євреями. Такі стосунки в авторській художній концепції назагал укладаються драматично. На відміну від Й. Рота, М. Яцків не ідеалізує Галичину як «спільний дім великої імперії», не уникає показу національних непорозумінь, які у випадку українсько-австрійських стосунків виникають на ґрунті ієрархії національностей, а у випадку українсько-єврейських – на ґрунті загальних негативних національних стереотипів. Проте, розкриваючи такі драматичні сторони життя різних національностей на спільній території Галичини, автор наголошує на важливості порозуміння на позиціях загальнолюдських універсальних цінностей.

Висновки. Мала проза М. Яцкова рясніє знаками культурної ідентичності українців. Ідея рідної для українців землі опрацьовується письменником у двох напрямках – *топосу*, конкретної фізичної території та *хори* – порівняного з реальністю місця, яке через певні речі чи дії набуває ціннісного значення та власної ідентичності для окремої особистості чи спільноти. Маркуючи український культурний простір Галичини як систему певних місць, письменник використовує два образи – церкви і дому. Церква у М. Яцкова виступає як маркер цілого українського світу, не лише фізично конкретного, але й духовно-історичного, *місцем*, яке організовує довкола себе усе життя галицьких українців. Натомість, дім в образі сільської хати стає продовженням ідеї церкви в щоденному, профанному житті. Образ дому співвідноситься з образом людини, її внутрішнім світом, минулим і майбутнім. За допомогою дому відбувається перетворення нейтрального простору на індивідуальне *місце*, сповнене культурно-національної ідентичності.

Запропонована розвідка відкриває перспективу подальших досліджень маркування культурного простору в галицькій літературі через призму авторського досвіду інших митців.

Література:

1. Башляр Г. Избранное : Поетика пространства / Г. Башляр ; пер. с фр. Н. Кислова, Г. Волкова, М. Михеев. – М. : «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2004. – 376 с.
2. Гайдегер М. Будувати, проживати, мислити / М. Гайдегер ; пер. Т. Возняк [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/Vozniak/text-i-perek1/kn3-heid1.htm>.
3. Скопина М. Феномен «места» и «не-места» в постиндустриальном городе / М. Скопина // Вестник МГСУ. – 2013. – № 1. – С. 66–67.
4. Яцків М. Зерно гірчиці // Яцків М. Муза на чорному коні / М. Яцків ; упор. М. Ільницький. – К. : Дніпро, 1999. – С. 195.
5. Augé M. Nie-Miejsca. Wprowadzenie do antropologii nadnowoczesności (fragmenty) / M. Augé // Teksty Drugie : teoria literatury, krytyka, interpretacja. – 2008. – № 4 (112). – S. 127–140.
6. Gerrit W. Literary Landscapes : Using Young Adult Literature to Foster a Sense of Place and Self / W. Gerrit, B. S. Bleeker // THE ALAN REVIEW. – 2008. – Winter. – P. 84–85 [Electronic resource]. – Access mode : <https://scholar.lib.vt.edu/ejournals/ALAN/v35n2/pdf/bleeker.pdf>.

Айзенбарт Л. М. Место как маркер культурной идентичности в малой прозе Михаила Яцкова

Аннотация. Статья посвящена исследованию маркировки украинских мест в Галицком культурном пространстве через призму индивидуального авторского опыта и письма М. Яцкова.

Ключевые слова: Галичина, идентичность, место, национальность, память, топос, хора.

Aizenbart L. Place as marker of cultural identity in Mykhailo Yatskov's small prose

Summary. The article deals with the marking of the Ukrainian places in the Galician cultural space through the prism of Yatskov's personal experience and style of writing.

Key words: Galicia, identity, place, nationality, memory, topos, chora.

Беценко Т. П.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка

ФІГУРА СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНОГО ПАРАЛЕЛІЗМУ ЯК МОВНО-ЕСТЕТИЧНИЙ ЗАСІБ ТЕКСТОВО-ОБРАЗНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НАРОДНИХ ДУМ

Анотація. Семантико-синтаксичний паралелізм – універсальний художньо-образний засіб мовно-поетичної організації фольклорно-пісенних творів, зокрема текстів дум, що зумовлено власне природою стилістичної макро-структури, регулятивністю моделі, змістовою виразовістю.

У статті розглянуто погляди на сутність семантико-синтаксичного паралелізму як стилістичної фігури; з'ясовано специфіку аналізованих структур та їхню роль у побудові текстів дум.

Ключові слова: семантико-синтаксичний паралелізм, порівняння, прийом зіставлення, думовий епос, мова народних дум, фольклорно-пісенні тексти.

Постановка проблеми. Типовим явищем у мовній організації дум, як і взагалі у фольклорно-пісенному континуумі, є функціонування конструкцій семантико-синтаксичного паралелізму, адже «за частотою вживання в народній ліриці паралелізм поступається лише епітетові» [4, с. 83]. Проте треба погодитися із зауваженням, висловленим свого часу Р. Якобсоном і певною мірою актуальним нині, що в дослідженнях, присвячених розгляданій проблематиці, все ще, «як правило, недооцінюються або не беруться до уваги ті функції, які виконує паралелізм у смисловій і формальній структурі усного епосу і лірики» [23, с. 106]. З огляду на вищезазначене, вважаємо за необхідне узагальнити погляди вчених на фігуру семантико-синтаксичного паралелізму і розглянути особливості реалізації народнопісенного прийому і побудові текстів дум. З'ясування природи цього явища дасть можливість типізувати способи та прийоми національного художньо-образного мовомислення та підсумувати дослідження з проблеми текстотворення героїчного епосу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом паралелізм у фольклорних текстах привертав увагу багатьох авторів, його функції в народних ліричних піснях досліджували Ф. Буслаєв (1941), В. Жирмунський (1964), Л. Астаф'єва (1981), П. Богатирьов (1973), О. Артеменко (1977), О. Хроленко (1978), С. Єрмоленко (1987), О. Веселовський (1940), у частівках – А. Кулагіна, в билинах – Н. Макарова, Є. Калашникова, у думах – О. Веселовський (1989), М. Плісецький (1972). Проте погляди на природу фігури паралелізму як мовно-образного, мовно-стильового, художньо-виразового факту фольклорно-пісенної дійсності не типізовані в теорії поезики, лінгвофольклористиці, стилістиці тощо.

Метою статті є визначення дискусійних питань у тлумаченні явища семантико-синтаксичного паралелізму, узагальнення міркування вчених щодо потрактування сутності фігури паралелізму як однієї з базових і фундаментальних художньо-образних конструкцій у структурі фольклорно-пісенного тексту, осмислення природисемантико-синтаксичного паралелізму як

мовно-образного явища, з'ясування особливостей реалізації означеної фігури в моделюванні думової оповіді.

Виклад основного матеріалу. В історії вітчизняної та зарубіжної лінгвофольклористики відомі різні підходи щодо потрактування природи семантико-синтаксичного паралелізму як мовноструктурного, художньо-образного засобу фольклорного текстотворення.

О. Веселовський, який докладно і різнобічно розглянув це мовностилістичне явище, сутність паралелізму вбачав у «зіставленні суб'єкта і об'єкта дії за категоріями руху, дії як ознаки вольової життєдіяльності» [8, с. 101]. О. Ахманова про паралелізм (симетрію) пише як про «зв'язок між окремими образами, мотивами і т. ін. у висловленому, що виражається в однаковому розташуванні схожих елементів; однакове розташування схожих членів речення в двох або кількох суміжних реченнях [5, с. 311]. Отже, принцип однаковості, що лежить в основі творення фігури паралелізму, передбачає і внутрішню асоціативну, символічну подібність власне образів, і певну схожість зовнішньої структури розташовуваних елементів, що загалом приводить до зіставлення, чим і зумовлюється стилістичне навантаження цієї фігури.

За О. Квятковським, паралелізм – це «композиційний прийом, що підкреслює структурний зв'язок двох (звичайно) або трьох елементів стилю у художньому творі; зв'язок цих елементів полягає у тому, що вони розташовуються паралельно в двох або трьох суміжних фразах, віршах, строфах, завдяки чому виявляється їх спільність» [12, с. 193]. П. Богатирьов у визначенні паралелізму значною мірою орієнтується на структурні особливості цієї фігури: «Синтаксичний паралелізм, тобто розташування у двох паралельних реченнях однакових членів речення в однаковому порядку, ускладнюється іншими різноманітними стилістичними засобами, як-от: повтором одних і тих же слів, використанням синонімів і т. ін. Усе це підкреслює вагу художнього впливу і навіть змінює звичайне значення слів» [7, с. 114].

Прикметою паралелізму як стилістичної фігури, на думку С. Єрмоленко, є те, що в його основі, насамперед, «лежить зіставлення ситуацій – настрою природи і людини» [12, с. 112]. Такої ж думки і Л. Мацько: паралелізм «будується на зіставленні образних ситуацій зі сфер природи і людського життя» [19, с. 424], що сприймається як взаємозумовленість загального і часткового, вічнобуттєвого і швидкоплинного. С. Єрмоленко зауважує: «Уподібнення двох картин знаходить вираження в синтаксичній однотипності пісенних рядків, частин строфи, в лексичному повторі, а також у доборі таких слів, які близькі, синонімічні за значенням або мають протилежне, антонімічне значення» [12, с. 112], тобто паралелізм змісту відображається у паралелізмі структурної побудови.

Наведені дефініції засвідчують, що О. Веселовський, наприклад, за вихідне бере зіставлення за динамізмом ознаки; О. Ахманова наголошує на симетричності, подібності (однаковості), що передбачає і внутрішню асоціативну, символічну подібність власне образів, і певну схожість зовнішньої структури розташованих елементів. П. Богатирьов виходить із власне структурних особливостей фігури (зовнішніх і внутрішніх); О. Квятковський орієнтується на композиційну функцію паралелізму; С. Ермоленко, Л. Мацько роблять акцент на тому, що в основі паралелізму лежить зіставлення образних ситуацій зі сфер природи і людського життя. Помітно, що у запропонованих визначеннях наголошується на таких ознаках паралелізму, які передбачають побудову певних конструкцій за принципом зіставлення, зокрема – зіставлення картин природи і людського життя, що досягається шляхом зовнішнього і внутрішнього структурування елементів, за участю різних мовних площин (рівнів): синтаксичних, лексичних, фонетичних тощо.

Н. Формановська говорить про власне структурний паралелізм, тобто під час сприйняття таких конструкцій, у першу чергу, привертає увагу порядок розташування слів у частинах: «Однакове розташування актуалізованих і, як правило, акцентованих членів речення, – напевне, найбільш чітка ознака структурного паралелізму» [20, с. 212]. О. Артеменко виділяє синтаксичний паралелізм [1, с. 56–57], зокрема паралелізм віршів – складних конструкцій [1, с. 57], паралелізм віршів – предикативних одиниць [1, с. 58–60], паралелізм віршів, що організовані як групи предикативних одиниць [1, с. 60], синтаксико-психологічний паралелізм [1, с. 62], троїстий паралелізм [1, с. 64], неповний паралелізм [1, с. 65], заперечний паралелізм [2, с. 146]. О. Квятковський, окрім синтаксичного паралелізму як найбільш поширеного різновиду, що засвідчує дотримання в суміжних віршах однакової структури речень, також вказує на *строфічний* паралелізм (однакове повторення в суміжних строфах синтаксичної, а інколи і лексичної побудови), *ритмічний* паралелізм (ліричні мотиви підкреслюються відповідним повтором ритмічного малюнка), *прямий* паралелізм і *заперечний* [12, с. 193–195].

На окрему увагу заслуговує позиція М. Плісецького, який висловлює відмінні погляди щодо ідентифікації явища паралелізму, дотримуючись класичного визначення паралелізму як стилістичного явища: «У паралелізмі просто зближуються два явища, одне – зі сфери природи, друге – зі сфери людського життя, і в цьому зближенні почуття людини шукають і знаходять якісь асоціації, часто ледве вловлювані» [15, с. 128]. Він, окрім того, що виділяє психологічний і формальний паралелізм, пропонує розмежовувати позитивно-заперечне зіставлення, заперечне порівняння та паралелізм. Принагідно зазначимо, що формальним паралелізмом М. Плісецький вважає випадки, коли «асоціації, які створюють паралелізм, зовсім не вловлювані» [15, с. 135], і припускає, що цей різновид паралелізму існував у глибокій давнині [15, с. 135]. До структур із формальним паралелізмом, спостережених у думках, за М. Плісецьким, можна віднести, наприклад, таку: *Ой десь, ой десь за Килимом-городом козаченко гуляє, / А з Килима-города татарин поглядає* [18, с. 72]. Взагалі ж щодо запропонованого М. Плісецьким поділу структур на власне паралелізм, позитивно-заперечне зіставлення і заперечне порівняння, навряд чи можна солідаризуватися з автором, адже в усіх випадках помітна різнорівнева симетричність із погляду мовно-образного оформлення (структурування) і зіставлення ситуацій зі світу людини і природи. Питання тільки в зв'язках, що *скріплюють* ці дві паралелі. Наприклад, віднесення М. Плі-

сецьким структури *«не сизі орли заклекотали, / Як на їх турки-яниченьки із-за могили напали»* до заперечного порівняння, а не паралелізму вважаємо безпідставним, адже тут не простежуємо жодного порівняння як такого, що заступає інше сприйняття висловленої думки: очевидне симетричне (паралельне) розміщення образів зі світу природи і людських стосунків: *орли заклекотали – турки-яниченьки напали* (у цьому випадку сполучник як можемо замінити сполучниками *а, то, а то* тощо). Структури паралелізму мають здатність концентрувати й інші художні засоби (ті самі заперечні порівняння): *То не сива зозуленька закувала, / То не дрібна пташка цебетала, – / Як сестра до брата на чужину / Добрим здоров'ям поклонялася* [18, с. 329], *Ой у святу неділю / То не сива зозуля закувала, / Ні дробная пташка в саду цебетала, – Як сестра до брата / З чужої сторони У далекі городи / Листи писала, / Поклон посилала* [14, с. 101]. Л. Мацько підкреслює: «Часто семантико-синтаксичний паралелізм є цілісною, естетично завершеною художньою картиною ще й тому, що в ньому реалізуються образні функції усіх інших фігур і тропів: епітетів, метафор, риторичних питань тощо» [6, с. 424]. Отже, заперечне порівняння та інші типи, виділені М. Плісецьким, є, по суті, різновидами паралелізму, адже у них наявні паралельність, зв'язок між образами зі світу природи і людського життя (їхнє уподібнення), хоча це подається в ускладненому варіанті: шляхом заперечення дії, ознаки тощо, прихованого порівняння тощо. Пор., наприклад, міркування з цього приводу В. Кононенка: «Типовий для народної поезії прийом – заперечне порівняння – теж свого роду паралелізм, але його вживання має іншу мету – шляхом відмови у зовнішній подібності, схожості явищ і дій передати їх внутрішній образно-метафоричний зв'язок» [13, с. 123]. Заперечення, таким чином, може виступати як універсальний прийом передачі стверджувальних логічних значень, що на рівні тексту реалізується з урахуванням трьох аспектів функціонування мовних одиниць: а) із погляду їх структури, тобто взаємодії семантичних і синтаксичних категорій, б) із погляду їх стилістичних потенцій, стилістичного варіювання для вираження однієї і тієї самої думки, в) із погляду логіки, тобто з погляду того, як різні семантичні, синтаксичні і стилістичні засоби використовуються мовцем заради вираження думки.

Будь-які фігури паралелізму – своєрідні стилістичні прийоми, які підвищують змістову виразовість тексту і мають певну інтенціональну заданість і регулярність моделі [16, с. 333]. Проте за умови їх заданості, регулярності моделі, «під час зовнішньої трафаретності, одноманітності паралелізмів як стверджувального, так і заперечного типу в них можна вбачати особливості народного світобачення, сприйняття подій, явищ і предметів через реалії, що оточують людину в повсякденному житті, передусім у природному середовищі» [4, с. 124]. Загалом фігура паралелізму – структурно-семантична, структурно-архітектонічна і структурно-стилістична макроодиниця фольклорно-лісенного універсалу.

Зі структурного погляду фігури паралелізму у думках представлени складносурядним реченням; засобом зв'язку між частинами виступають сурядні сполучники (відношення між частинами – зіставні): *А в святую неділеньку рано-пораненько, / Не в усі дзвони дзвонять, / А то сини свою неньку, свою стареньку, із подвір'я гонять* [18, с. 367]; відношення між частинами – взаємовиключення: *То не хмари з буйним вітром / З Дніпра налягають – / То Павлюк та Остриця / Ляхів обступують* [19, с. 260]; у першій частині сполучник **то** може бути опущений: *Не ясний сокол квилить-проквиляє, / То син до отця, до матусі в городи християнській поклон посилає* [14, с. 38];

складнопідрядним реченням: *Гей, як стала то на небі / Чорна хмара наступати, / То стали бідні козаки / А в чистому полі помирати...* [18, с. 95]; очевидно, що у цьому випадку немає ніякої прямої залежності між смертю козаків і часом наступу чорної хмари; тут залежність опосередкована, психологічна: чорна хмара у міфологічному осмисленні – провісник біди, нещастя, лиха – смерті козаків (що й повідомляється у підрядній частині); аналогічний зразок паралелізму: *Ей, як-то б'ється птиця об птиці, / А родина об родині, / Ей, то так-то б'ється отець і мати / Об своїй кривній дитині* [18, с. 115]; почасти у таких випадках спостерігаємо накладання фігури паралелізму і періодичної конструкції: *Як птиці пернаті в чистім полі без древа ночувати, / Як тяжко та важко живій риби без води проживати, / Як тяжко та важко білий камінь з сирої землі проти себе ізняти, – / Ой так тяжко ти важко на чужій чужині без кривної родини помирати!* [18, с. 331].

Паралелізм у формі безсполучникового речення: *Не ясен сокіл на долині по табуру гуляє, / Не білая лебедь співає – / Полковник Филоненко походить, / Словами промовляє <...>* [18, с. 232]; складного речення з різними видами зв'язку (із сурядним і безсполучниковим, з сурядним, безсполучниковим і підрядним тощо): *У святую неділеньку рано-пораненьку, / То не сиза зозуля кувала, / Не дрібна птиця щебетала, / Не у борі сосна зашуміла, / То бідна удова у своєму дому / З своїми дітьми го ... гомоніла...* [18, с. 366]; *А із низу, / Із Дністра / Стиха вітер повіває, / Чорна хмара наступає, / Дрібен дощик накрапає, / А вже душа козацька / З тілом козацьким молодецьким розстряває.* [18, с. 223]; складного синтаксичного цілого: «<...> *Послухай ти, чуро, чи то гуси кричать, / Чи лебеді ячать, / Чи ушкали гудуть, / Чи, може, козаки Дніпром ідуть? / Коли гуси кричать / Або лебеді ячать / То ти зжени. / Коли ушкали гудуть – / Мене схорони. / Коли ж козаки ідуть, / То об'яви: нехай вони човни до берега повертають, / Мене, козака Федора безродного, навіщають*» [18, с. 83].

Думовий епос відзначається функціонуванням своєрідних паралельних структур типу: *теє зачуває, <...> словами промовляє* [18, с. 357], *те зачуває, словами промовляє, сльозами проливає* [18, с. 377], *цеє зачуває, На колінах упадає, Руки вгору піднімає / Господа милосердного прохає та благає* [18, с. 383]. Такі стилістичні універсалії «вбудовані» на основі вербальних тексто-образних універсалій і являють собою структури, що активізують (мінімально) два дієслівні компоненти із залежними словами (іменниками, прислівниками). Вони певною мірою відіграють роль своєрідних «містків», що слугують переходами від однієї дії (опису дії) до іншої. Як правило, такі структури повторюються протягом усього тексту. Показово, що ці утворення характерні лише для думового епосу.

Стосовно паралелізму як певної форми, яка відзначається стилістичними, експресивними характеристиками, Л. Тарасов зауважує, що він виконує подвійну функцію – «структурно-організаційну і підсилювально-експресивну, виступаючи одночасно дієвим засобом формування інтонації, варіювання напруги і емоційності» [17, с. 21]. В. Чабаненко відносить синтаксичну симетрію до загальномовних лінгвістичних категорій (отже, універсальних) і вважає, що синтаксичний паралелізм «відбиває структурно впорядкований лінійно-просторовий рух мовленнєвих компонентів і разом із тим досить часто визначає відношення між семантичним та виразово-естетичним рівнями мовлення (контексту)» [22, с. 209]. Цілісна семантика структур паралелізму впливає зі змісту та образно-сміслових значень компонентів цих структур, що побудовані на різних типах відно-

шень. В основі ж усіх їх – дія, рух (О. Веселовський), естетика та експресія (В. Чабаненко): *То ж не пили пилили / І не тумани вставали, / А то ж три братики рідненькі, / Як то голубоньки сивенькі, / Із города із Озіва, / Із турецької, із бусурманської тяжкої неволі втікали* [18, с. 209]. Очевидно, що в наведеному міні-контексті акцент (зіставлення) робиться не на власне об'єктах (явищах природи) і суб'єктах (дійових особах): важливою є дія, опосередкована суб'єктом і об'єктом, що, зрештою, і підкреслюється винесенням дієслів у римованій формі в кінець рядка (зазначимо, що ця ознака – домінування дієслівної рими – визначальна для дум). Семантику зіставлення дійових осіб – братів (у заперечній формі, що виступає своєрідним ствердженням) із пилами та туманами як предметами й явищами навколишнього світу мовби заступає динамізм картин (*пили пилили, тумани встали, три братики втікали*), що, відповідно, трансформується в почуття тривоги, переживання за долю *братиків рідненьких* (зменшено-пестливі суфікси певною мірою вказують на співчуття героям, «голубонькам сивеньким»).

Динамізм опису вибудовується на основі лексико-синтаксичної градаційності: спочатку називається місто *Озів*, далі уточнюється, що це місто – *турецьке*, потім конкретизується, що воно – *бусурманське* – останнє уточнення надзвичайно вагоме для дум як творів, що відображали релігійну належність, яка отожднювалася з національною. Бути в неволі саме в іновірців означало зазнати, насамперед, духовного приниження, тому завершальною, ключовою ланкою є вказівка, що це – *тяжка неволя*.

В іншому випадку: *Гей, гей! Ой у святую неділеньку да барзо рано-раненьку, / Ой да тож-то то не сизії орли заклекотали, / Як то біднії невольники у тяжкій турецькій неволі заплакали, гей!* [18, с. 108] маємо паралельне зіставлення: *орли заклекотали – невольники заплакали*, де очевидним є прирівнювання за діями, що й створює образність, емоційність висловлювання – необхідну умову існування поетичного твору, що «народжується на основі зіставлення об'єктів, які належать до різних класів» [3, с. 280], котрі в основі своїй мають схожість, подібність, що, в свою чергу, «передбачає наявність загальних властивостей» [3, с. 305]. Такими властивостями, якостями є поняття мужності, сили, витривалості, що їх народний досвід, народна свідомість і фольклор ідентифікують з орлами. Побудова паралелізму на основі дієслів із загальною семантикою звукового враження зумовлена роллю слуху в психічному житті людини, який, як зазначив І. Франко, «<...> дає нам пізнати цілі ряди явищ ментальних, невольованих, летючих, цілі ряди змін наглих і сильних, що вражають нашу душу» [21, с. 129].

Інший приклад паралелізму: «*Оже то, як ставъ Олексій Попович, / Свои грихи по правди Богу сповидати, / То стала бистрая філя по Чорному морю унимати*» [9, с. 65] фіксує дві паралелі (Олексій Попович грихи сповідає – хвиля затихає). Бура на Чорному морі (і, відповідно, бистра хвиля) має символічне значення: як попередження про біду, смерть, загибель унаслідок неправильної поведінки і як покарання за грихи, а також як надану можливість покаятися. Очевидно, що наведена структура семантико-синтаксичного паралелізму відбиває інформацію і про релігійне тлумачення гріха, і про усвідомлення останнього козаками. Зазначене повною мірою засвідчує той факт, що художня форма (структура паралелізму) «стає формою змісту», тобто здійснює «об'єднання і організацію пізнавальних і етичних цінностей» [6, с. 57].

Фігура семантико-синтаксичного паралелізму може мати загальну семантику інакомовності і вводитися у текст за зраз-

ком притчі тощо, як у думі «Івась Коновченко, Вдовиченко» [18, с. 224–257]. Л. Астаф'єва слушно підкреслювала: «Контекстні зв'язки паралелізму проявляються в його функціональній двоедності: сюжетно-композиційній і художній». При цьому «його композиційна роль розкривається на різних рівнях: він може бути формою композиції, елементом і прийомом» [4, с. 89].

Семантико-синтаксичний паралелізм у думах засвідчений і як цілісноформлена, самостійна текстотвірна художньо-образна одиниця, сюжетно-композиційна одиниця, як, наприклад, у думах «Сестра і брат», «Проводи козака».

Фігура семантико-синтаксичного паралелізму як універсальний народнопоетичний засіб, як тексто-образна універсальність у думах характеризується багатогранністю вияву змістово-образної системи, що значною мірою динамізує, естетизує загальний план оповіді, всією своєю організацією проектується на внутрішній світ людини і на породження емоцій, які, за словами С. Єрмоленко, і є найбільшим скарбом, що знайшов втілення у народнопоетичних текстах [11, с. 22]. Взагалі фігура паралелізму в народних думах – показник традиційності у побудові фольклорно-пісенного тексту, мовно-стилістичний засіб вираження категорій епічності.

Висновки. Фігура семантико-синтаксичного паралелізму виступає органічним складником фольклорно-пісенних текстів, їх фундаментальною художньо-виразовою рисою. Це закономірний для народної творчості спосіб моделювання пісенної оповіді. Як правило, фігури паралелізму будуються в площині порівняння/зіставлення «природа-людина». Конструкції з паралелізмом вказують на взаємозв'язок, взаємозалежність світу природи та світу почуттів людини. Такі фігури відзначаються потужним емоційно-експресивним забарвленням. Структурно означені конструкції представлені різними моделями, в основі яких здебільшого використано прийом порівняння-зіставлення. Майстерно, оригінально реалізували у своїх поетичних зразках прийом паралелізму Т. Шевченко, І. Франко, П. Куліш, митці «Руської трійці» та ін.

Перспективним, на нашу думку, може видатися порівняльний аналіз використання фігур семантико-синтаксичного паралелізму у фольклорі інших народів світу.

Література:

1. Артеменко Е.Б. Синтаксический строй русской народной лирической песни в аспекте её художественной организации / Е.Б. Артеменко. – Воронеж: Из-во Воронежского университета, 1977. – 160 с.
2. Артеменко Е.Б. Принципы народно-песенного текстообразования / Е.Б. Артеменко. – Воронеж: Из-во Воронежского у-та, 1988. – 174 с.
3. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – 2-е изд., испр. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 895 с.
4. Астафьева Л.А. Параллелизм в лирических песнях / Л.А. Астафьева // Художественные средства русского народного поэтического творчества: Символ, метафора, параллелизм. – М.: Из-во Моск. ун-в., 1981. – С. 87–102.
5. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – 606 с.
6. Бахтин М.М. Вопрос литературы и эстетики / М.М. Бахтин. – М.: Худ. лит., 1975. – 504 с.
7. Богатырев П.Г. Язык фольклора / П.Г. Богатырев // Вопросы языкознания. – 1973. – № 5. – С. 106–116.
8. Веселовский А.Н. Историческая поэтика / вступ. ст. И.К. Горского; сост., коммент. В.В. Мочаловой. / А.Н. Веселовский. – М.: Высшая школа, 1989. – 406 с.
9. Українські народні думи. Том перший. Тексти № 1–13; вступ – К. Грушевської. – К.: Держ. вид-во України, 1927. – 176 с.

10. Єрмоленко С.С. Образные средства морфологии / С.С. Єрмоленко. – К.: Наук. думка, 1987. – 113 с.
11. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності: стилістика та культура мови / С.Я. Єрмоленко. – К.: Довіра, 1999. – 431 с.
12. Квятковский А. Поэтический словарь / А. Квятковский. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – 376 с.
13. Кононенко В.І. Рідне слово: підручник для шкіл із поглибленим вивченням української мови, ліцеїв, гімназій, колегіумів / В.І. Кононенко. – К.: Богдана, 2001. – 303 с.
14. Народні думи: [збірник / упоряд., передм., приміт. С. Мишанича; іл. худож. В. Лопати]. – К.: Дніпро, 1986. – 173 с., іл.
15. Плисецкий М.М. Положительно-отрицательное сопоставление, отрицательное сравнение и параллелизм в славянском фольклоре / М.М. Плисецкий // Славянский фольклор. – М.: Наука, 1972. – С. 125–163.
16. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е.А. Селиванова. – К.: Фитосоцицентр, 2002. – 336 с.
17. Тарасов Л.Ф. Поэтическая речь (типологический аспект) / Л.Ф. Тарасов – Харьков, 1976. – 139 с.
18. Украинские народные думы / изд. подгот. Б.Н. Кирдан; отв. ред. серии «Эпос народов СССР» А.А. Петросян; отв. ред. тома В.М. Гацак; вст. ст. Б.П. Кирдана – М.: Наука, 1972. – 560 с.
19. Українська мова: Енциклопедія. – К.: «Укр. енциклопедія імені М.П. Бажана», 2000. – 750 с.
20. Формановская Н.И. Стилистика сложного предложения / Н.И. Формановская. – М.: Русский язык, 1978. – 240 с.
21. Франко І.Я. Із секретів поетичної творчості / І.Я. Франко. – К.: Рад. письм., 1969. – 192 с.
22. Чабаненко В.А. Стилiстика експресивних засобiв української мови / В.А. Чабаненко. – Запорiжжя, 2002. – 351 с.
23. Якобсон Р. Работы по поэтике / Р. Якобсон. – М.: Прогресс, 1987. – 464 с.

Беценко Т. П. Фигура семантико-синтаксического параллелизма как культурно-эстетическое средство тексто-образной организации народных дум

Аннотация. Семантико-синтаксический параллелизм – универсальное художественно-образное средство языковой организации фольклорно-песенных произведений, в частности дум, что обусловлено природой стилистической макроструктуры, регулярностью модели, содержательной изобретательностью.

В статье рассмотрены взгляды на сущность семантико-синтаксического параллелизма как стилистической фигуры, описана структура параллелистических конструкций в думовом дискурсе.

Ключевые слова: семантико-синтаксический параллелизм, думовый эпос, сравнение, прием сопоставления, язык народных дум, фольклорно-песенные тексты.

Betsenko T. The figure of semantic-syntactic parallelism as a cultural-aesthetic means of the text-shaped organization of people's doom

Summary. Semantico-syntactical parallelism – the general-purpose is art-shaped means of the language organization of folkloric-song products, in particular – thoughts. A parallelism figure it is qualified as text-shaped universal that is argued by the nature of a stylistic macrostructure, a regular of model, an informative ingenuity.

In article it is considered sights at essence of semantico-syntactical parallelism as stylistic figure; it is described structure of parallelism constructions in dumas a discourse.

Key words: semantico-syntactic parallelism, dumas epic, comparison, comparison, languages of folk dumas, folklore texts.

Іваночко К. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови, докторант
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

НАГОЛОСОВА ВАРІАНТНІСТЬ ПРЕДМЕТНИХ ОНОМАТОПІВ ТРЕТЬОГО СТРУКТУРНОГО КЛАСУ В ПІВДЕННО-ЗАХІДНИХ ГОВОРАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті простежено становлення акцентної варіантності предметних онома топів третього структурного класу. Виявлено, що наголосова варіантність означених вербативів у досліджуваному наріччі належить до периферії його акцентної системи. Зазначено, що варіантне наголошування аналізованих онома топів має різний ареал поширення – від локальної говірки до всього говору чи літературного варіанта мови. З'ясовано причину наголосової варіантності. Установлено, що зазначені вербативи у варіантах української літературної мови, як і в сучасній українській, здебільшого мають кореневу акцентуацію.

Ключові слова: південно-західні говори, предметні онома топи, кореневе й суфіксальне акцентуація, акцентна варіантність, наголосова співвіднесеність (кореляція).

Постановка проблеми. Онома топи в лексичній структурі будь-якої мови є найдавнішими утвореннями. Приналежність їх до просторічного шару лексики, як і експресивно-конотативне навантаження, унеможливили трансформацію таких дериватів із чужих мов, рівно ж і їх запозичення іншими мовами [9]. Ці деривати виводяться з відвігукових і відзвуків основ. Сягаючи своїми витокami праслов'янської спільноти, вони вирізняються лексико-семантичними, семантико-граматичними, дериваційними, фонетичними й наголосовими особливостями.

Серед онома топоетичних вербативів виокремлюють (відповідно до типу діяча) три групи дериватів: гомональні (позначають звукові процеси, що видає людина), бестіальні (називають звукові процеси, що видають тварини) і предметні (номінують звуки, утворювані за допомогою предметів) [7, с. 58].

Вербативи-онома топи демонструють принадлежність (рідко) до першого (-*ва*-), третього (-*к*-*а*-), п'ятого (-*ота*-), сьомого (-*ну*-), дев'ятого (-*у*-), десятого (-*ч*-*а*-) й одинадцятого (-*і*- (-*оні*-, -*оті*-) структурних класів. Вони демонструють співвіднесеність семантики вияву різних чи ритмічних рухів [2, с. 248], результативної одноразовості (абсолютна більшість), довготривалості (нерозчленованості) процесу, посилення чи пониження звуковияву. Ці групи дієслів виявляють продуктивність лексико-семантичної деривації, фонетичну й морфологічну варіантність, як і системність кореляції семантико-граматичних, морфологічних і наголосових особливостей. За нашими спостереженнями вербативи третього структурного класу виступають носіями ітеративної грами, що корелює з кореневою акцентуацією. Деривати п'ятого превалюють з ознакою «сукупності однорідних актів, що об'єднані в єдиний процес» [8, с. 306], супроводжуваний посиленням звуковияву, репрезентують суфіксальну («рухому в межах суфікса»). Утворення сьомого класу, за результативності (одноразовості) семи, виявляють кореневе наголошування, дев'ятого (з ітеративною грамою) – суфіксально-флексійне (рідше – суфіксально-ко-

рєневе), а десятого й одинадцятого (нерозчленованості процесу, що супроводжується посиленням чи пониженням ступеня звуковияву) – суфіксально-флексійне. Попри співвіднесеність онома топів третього й дев'ятого структурних класів із кореневою і суфіксально-флексійною акцентуацією, у південно-західних говорах, як і в українській мові, функціонує значна кількість дериватів із варіантним наголошуванням (відповідно, кореневим і суфіксальним та суфіксально-флексійним і суфіксально-кореневим), які, на переконання В. Винницького, «не є тотожними» [1, с. 12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Бестіальні й предметні онома топи були об'єктом акцентуаційного аналізу автора. Попри передбачувану валентність семантико-граматичних відношень, вони засвідчують неповноту граматичної парадигми; низький ступінь морфологічної деривації; лексичну, морфологічну й фонетичну поліваріантність, зумовлену перехрещенням (накладанням) лінгвальних систем кількох слов'янських мов; фонеморфологічне чергування; кореневе, суфіксально-флексійне й суфіксально-кореневе наголошування. Зазначені особливості онома топів загалом корелюють у досліджуваному наріччі і в західнослов'янських, і в південно-слов'янських мовах, як і в російській, що виводяться з антської й словенської підгруп праслов'янської спільноти [3; 4].

До наукового осягу автора належать і поодинокі гомональні (*свистати*, *шептати*), бестіальні (*брехати*, *хлебтати*) і предметні (*кресати*, *стругати*, *шкребати*) онома топи п'ятого структурного класу. Вони також демонструють малопродуктивність морфологічної деривації, фонеморфологічне чергування кінцевого приголосного основи й суфіксально-кореневий тип наголошування, що закорінюється переважно в пізньопраслов'янську окситоновану акцентну парадигму (*a.n.b.*). У п.-с.в.ул.м., як і с.ул.м., п.ф.п.о.о. покликувані вербативи, на відміну від досліджуваних говорів, послідовно репрезентують рецесійне зміщення наголосу на флексію, зумовлене лексико-графічною традицією [5].

Предметні онома топи третього структурного класу поки що перебувають на периферії наголосових студій. У досліджуваному наріччі, як і варіантах літературної мови, вони належать до автохтонного лексичного пласту, продуктивні в аспекті лексико-семантичної деривації, мають ітеративність грами, фонетичну варіантність, семантичну спроможність співвідноситися зі спорідненими вербативами з результативною семантикою одноразовості й довготривалості процесу, збільшення (пониження) сили звуковияву (під час реалізації процесу). На відміну від бестіальних, вони репрезентують повноту презенсної парадигми.

Більшість означених онома топів в усіх мовних варіантах характеризуються наголошеністю кореня (односкладового): *бѣх(к)ати / бѣхнути; бѣвкати / бѣвкнути; бѣмкати; брѣ(ї)нькати; брѣскати; бѣмкати; бѣхати / бѣхнути; гѣпати; гѣпати; гѣцкати; грѣмати / грѣмнути; гѣп(к)ати / гѣпнути; гѣркати / гѣркнути / гѣркотати / гѣркотіти; дѣб(к)ати / дѣбнути / дѣбоніти / дѣбоніти; дѣркати / дѣркнула / дѣркотати / дѣрконіти; дѣгати / дѣгнути; клѣ(н)цати; клѣвкати; клѣпати / клѣпнути; кѣйкати (клякати) «стукати»; кляцати; кѣц(к)ати; крѣрати (крѣпати); лѣп(к)ати / лѣпнути; лѣскати / лѣцати / лѣснути / лѣскотіти; лѣхкати; лѣц(к)ати / лѣцнути; лѣрдати; лѣнькати; лѣц(к)ати; лѣскати; лѣп(к)ати / лѣпнути / лѣпотіти; лѣрахкати; лѣвкати; лѣскати / лѣснути; фѣ(о)шкати; хрѣстала; цѣпати (цѣпати); цѣнькати; цѣ(ї)яркати (цѣр'кати); цѣкати; цѣтати; цѣ(р)кати / цѣ(р)кнути / цѣкотати / цѣкотіти; цѣп(к)ати; цѣкатися; шѣркати / шѣркнути. Серед предметних онома топів простежуємо й утворення з акцентованим другим складом кореня: *бабѣхати / бабѣхнути; дзѣлѣнькати; тарѣкати; те(и)р(и)лѣкати; цигѣкати.**

Мета статті. У структурі вербативів із відзвученою семантикою засвідчено групу дериватів із варіантною акцентуацією, що мотивує предмет дослідження. Мета – виявити причини наголосової варіантності зазначених дериватів, з'ясувати роль досліджуваного наріччя під час становлення акцентної норми аналізованих дієслів у г.в.у.л.м. та с.у.л.м. Завдання – зробити цільову вибірку предметних онома топів із доступних лексикографічних джерел південно-західного наріччя, як і варіантів української літературної мови та базових словників російської задля порівняння їх наголосових особливостей; простежити співвіднесеність акцентуації зазначених онома топів з їхніми лексико-семантичними, семантико-граматичними й дериваційними особливостями; з'ясувати вплив соціолінгвістичних чинників (передусім лексикографічної традиції) на усталення акцентної норми вказаних вербативів у п.-с.в.у.л.м. та с.у.л.м.; через кореляцію одного з акцентних варіантів аналізованих онома топів з акцентною нормою в с.у.л.м. наголосити на невід'ємній складовій частині досліджуваного наріччя в становленні літературних норм.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на усталеність кореневої акцентуації зазначених вербативів у досліджуваному наріччі, сформована картотека засвідчує кілька предметних онома топів із варіантним наголошуванням – кореневим і суфіксальним, рідше суфіксально-кореневим: *бѣвтати, калѣтати, лѣпати, телѣ(ї)пати.*

Перший вербатив, що співвідноситься з праїндоевропейським відзвученим утворенням, характеризується регіональністю ареалу (бойківські й буковинські говірки), продуктивністю лексико-семантичної деривації, за непродуктивності морфологічної, ітеративністю грами, співвідносної з кореневим типом акцентуації: *бѣвтати*¹: «бѣвтати (рідину)»; «плизати, стрибати у воді»; «базікати» / *бѣвнути* «вдарити, кинути»: *Бѣвнуло би тебе у безодню!* Це: *бѣвтати*² (СБГ, I, 61), *бѣвтати*²: «бити», «вдаряти довбнею по дереву» (СБГ, I, 61).

Із таким наголошуванням він усталюється, на відміну від г.в.у.л.м., у п.-с.в.у.л.м. та в с.у.л.м.: *бѣвтати, -таю, -си* «збѣвтувати» (Гр. I, 79), *бѣвтатися, -таюся, -си* «плескатися»: *Кілька пак років, як ви, діду, бѣвтаєтесь отут за рибою?* (Гр. I, 79), *бѣвтати, -аю, -си* (Орф., 32).

Лексикографічне джерело г.в.у.л.м. наведені вербативи репрезентує із суфіксальним наголосовим типом, не без впливу лексикографічної традиції («Словарів ...» О. Павловського й Ф. Піскунова), формованої на засадах російської, де вони засвідчують високий ступінь продуктивності лексико-семантичної деривації: *бѣвтати, -ся* (Жел., 35), *бѣвтатися, -тѣця* «хлюпатися в воді, бѣвтатися; шлятися» (Пі, 21), *болтати* (рідина) «бѣвтати, колотіти, бѣврати ся (ложкою в страві)»; «количати, махати, дрігати»; «базікати, торочити, молоти, верзти, городити, бѣвсувати» (Ум., Сп. I, 40); *бѣвтати, болтати* «змшувати яку-небудь рідину»: *Хлѣпці купѣючысь, воду бѣвтають.* (СМН, 108), *болтати* «бити палкою по воді з метою заgonу риби»; «відганяти комахи» (СГРС, I, 141); *болтати* (рідина) «бѣвтати, колотіти, калатати»; «дрігати, теліпати, количати, балѣмкати, мотати»; «ляпати, лѣпати язиком, плѣскати, балѣкати, базікати, теревѣнити, патѣкати, бѣвзукати, лепѣтати, верзти, верѣкати, варнѣкати, сокотати, блѣяти, торохтѣти, торочити, балдікати, белѣбѣнити»; (незрозумілою мовою яз.) *герготіти* (-тѣю, -тѣи и гергѣчу, -чѣи), *цѣвѣнькати* (РУС I, 61), *болтатися* («про рідину) бѣвтатися, колотітися, хлюпатися»; «теліпатися, метлѣтися, мотатися, майталѣти(ся), хилитатися»; «мотатися, мотлѣтися, тинѣтися, шалѣтися, веитатися» (РУС, I, 62).

Натомість, укладачі «Етимологічного словника української мови», попри маркованість наведених вербативів в українській мові з кореневим наголосом, реєструють з варіантним акцентуванням. Аналіз ілюстративного матеріалу експлікує кореляцію кореневого наголошування з акцентними їх особливостями в польській і білоруській мовах, а суфіксальний – у російській: *бѣвтѣти, бѣвт* «жердина з порожнистим потовищенням на кінці, якою заганяють рибу в сітку; палка для розмішування рідини»; – р. *болтати* «бѣвтати, базікати», бр. *бѣвтаць*, п. *beltać* «бѣвтати; бѣвкотати»; – пл. **bьltati* споріднене з лит. *bildėti* «лунко звучати, стукати», дат. *buldre*, шв. *vulta* «стукати», снн. *bulderen*, нвн. *poltern* «тс.»; іє. **bhel-* звуконаслідувального походження (ЕСУМ, I, 219).

Другий онома топ (*калатати*) у досліджуваному наріччі, як і в українській мові загалом, демонструє широту ареалу вжитку, продуктивність лексико-семантичної деривації й варіантність акцентуації.

Так, у локальній надністрянській, гуцульських і сучасних центральнобойківських говірках, окрім буковинських, як і в г.в.у.л.м., означений вербатив із його поодиноким префіксованим дериватом репрезентують здебільшого коренево наголошування: *калатати, бѣвсок калѣтас; калѣтати* в *дѣри* (ГБ, 270), *закалатѣу* «закалатати»: *Тай запѣкаѣ, закалатѣу до сїї дѣрей.* (ГБ, 183), *відкалатати* «відзвонити під час похорону»; «відробити будь-як» (СГГ, 37), *відкалатати*, *зневажл.* «відзвонити під час похорону»; «відробити будь-як» (СГГ, 37), *калатати*, «бѣвтати(ся), хитати(ся) (про яйце); *калатати вік* «марнувати вік»» (СБГГ, 183), *калататиса (са)* «веитатися (без діла)» (СБГГ, 183) і *від(т)калатати*, заст. «відстукати об залізний предмет з метою повідомлення»: *Ужѣ відкалатѣти, кѣже, трѣба йти мінѣти вахту;* перен. «як-небудь відробити»: *Якій з нѣго робітнік, ми знаѣм, лиш абї день відкалатати* (СБГГ, 53), *калатати, -аю, -аси* «часто й сильно бити, стукати чим-небудь»; «викликати звуки, ударяючи в дзвін, калатати дзвінком»; *калатас* «дуже битися, стукати (про серце)» (СГЦБ, 200), *калатати / калѣтнути* (Жел., 330).

Варто наголосити на тому, що суфіксальне наголошування наведених ономапопів, зафіксованих відповідними лексикографічними джерелами південно-західного наріччя, умотивовується кількома чинниками.

Так, Я. Головацький, ресструючи відповідні вербативи у своєму словнику, часто закріплював у них наголосовий маркер, за аналогією до їх акцентуаційних особливостей у п.-с.в.у.л.м. чи російській мові: *закалатати* «постукати» (Голов., 564). А суфіксальна акцентуація означених вербативів у локальній сучасній північногуцульській говірці вмотивовується впливом літературної мови, оскільки більшість лексикографічних джерел досліджуваного наріччя фіксують їх із кореневою акцентуацією: *калатати*: «бовтати, розмішувати»; «теленкати»; «змінювати план проведення заходу»: *Шо ти, Михá, калатáти вісільм?* (СГГБ, 87–88), *калататисі* «виконувати дрібну незначну роботу вдома чи на службі» (СГГБ, 88), *закалатати*: «задзвонити, ударяючи по металевому предметові»; «нашвидкуруч зварити або спекти, приготувати страву» (СГГБ, 73). Зібрана картошка в суфіксальному наголошуванні аналізованого ономапопа засвідчує складову частину ритмічної організації паремії південно-західного наріччя, яка репрезентує чітку структуру (дві чотиристові двоскладові ритмічні одиниці з хорейним розміром та римою, підсилені пірихієм): *калатати* (галицьк.) «балакати, базікати»: *Треба довго калатати, що би бабу ошукати* (прик.) (Пі, 100), *калатати*: *Треба довго калатати, щоби бабу ошукати* (Ільк.) (ГРНП II, 314).

Натомість, у західноволинських говірках, у п.-с.в.у.л.м. та в.у.л.м.п.у., а отже, і в с.у.л.м. ці ономапопи мають суфіксальне наголошування: *калатате, -аю, -аїш* «вручну обмолочувати снопи» (Корз., 134), *калатати* «якось жити» (Яв., 331), *калатати, -таю, -єш* (Гол., 163), *калатати, -таю, -єш / калатнїти*: «бити, вдаряти»; «стукати / стукнути»; «дзвонити»; «плескати, прикладаючи зусилля, битися»; «молотити, не розв'язуючи снопа»; «рухати, тормосити» (Гр. II, 209–210), *відкалатати, -таю, -єш* «відзвонити» (Гр. I, 214), *закалатати, -таю, -єш*: «постукати в калатало; задзвонити в дзвін пришивдшеними ударами» (Гр. II, 45), *відкалатати, -аю, -аєш* «прокалатати певний час» // «перестати, закінчити калатати» (СУМ, I, 588), *калатати, -таю, -аєш* (Орф., 295), *відкалатати, -таю, -аєш* (Орф., 102).

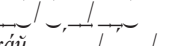
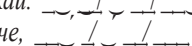
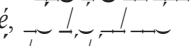
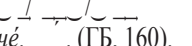
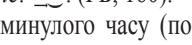
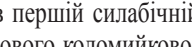
Отже, аналізований ономапоп (*калатати*), як і поодинокий його похідний, у південно-західному наріччі превалює з кореневою акцентуацією, що співвідносить його з наголосовими особливостями в польській, чеській, словацькій і сербсько-хорватській мовах. Суфіксальна ж акцентуація, що спорадично представлена в лексикографічних джерелах, умотивовується переважно позалінгвальними чинниками. Усталеність її в п.-с.в.у.л.м. і в.у.л.м.п.у., а отже, і в с.у.л.м., спричинена лексикографічною традицією російської мови: *калатати* «бити, стукати; дзвонити; битися, колотитися», *калататися* «битися, колотитися», [*калатити*] «калатати», [*калатати*] (Г, Ж); – р. [*калатать*] «калатати, бовтати», бр. [*калатать*] «бити, стукати», п. *kolatać* «тс.; дуже просити; мучити, бити; нападати; потрясати, кидати», ч. (мор.) [*kolatati*, *kolatiti*] «потрясати, колисати», ст. *kolotati*, *kolotati* «приводити в рух, потрясати, шпурляти», слц. [*kolatiti*] «потрясати», схв. [*kolotati*] «вивертати, потрясати (про вітер)»; – псл. *kolotati*, споріднене з **kolititi* «вдаряти», укр. *коломити*, а також з **k'ľati* «вдаряти, стукати», укр. [*кóвтати*] «тс.»; словотворчий характер форми залишається неясним (ЕСУМ, II, 348).

Третій відаєктивний праслов'янський девербатив (*лапати*) у досліджуваних говорах характеризується розширенням діалектного простору (наддністрянські, гуцульські, бойківські, буковинські) і, попри малопродуктивність деривації, також демонструє варіантність акцентуації.

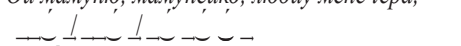
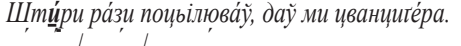
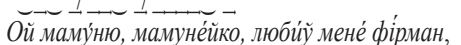
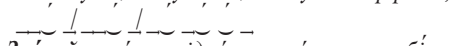

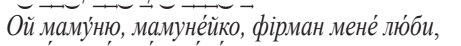
Найвищий ступінь їх слововжитку репрезентують говірки буковинсько-наддністрянської підгрупи. У наддністрянському говорі зазначений ономапоп, як і його перфективи, незалежно від стильової їх локалізації (розмовно-побутовий чи художній) мають варіантне наголошування, щоправда, з домінуванням кореневого в розмовному мовленні: *полáпати* «спіймати»: <...>*аби я тих міг полáпати* (ГБ, 88), *злáпаў* «лапати»: *А він легóйко злáпаў єго<...>* (ГБ, 108), *злáпаўся*: <...>*злáпаўся зубáми<...>* (ГБ, 97) і *злáпаў* «лапати»: <...>*руку підста́виў і злáпаў<...>* (ГБ, 109).

Цікаво, що пісенні тексти наддністрянських говорів експлікують варіантність акцентуації означених ономапопів, за тотожності ритмомелодійних їх можливостей [6].

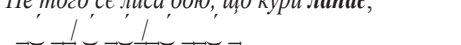
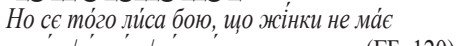
Так, коренева акцентуація п.ф.т.о.о. префіксованого перфектива (*злі́пе* «зловити»), локованого в першій силабічній групі восьмого верса силабічного дев'ятиверсовика, сприяє ритмічній організації (через співвіднесеність наголошеності третього складу) аналогічних груп суміжних сьомого й восьмого версів:

Не питáй дóнейко, не питáй,
Як бóде шоў сúчий син, то втíкай.
Ой не втýче, мáтинко, не втýче,
Ой бо злáпе вдóвин син за плечé,
То се мóйí голові дóбре на-
товчé. (ГБ, 160).

Коренева акцентуація родової форми минулого часу (похідного перфективна (*злáпав*), локованого в першій силабічній групі четвертого верса чотирнадцятискладового коломийкового секстина, слугує одним із маркерів ритмічної організації силабічних груп другого, четвертого й шостого версів:

Ой мамуню, мамунéйко, любíў менé тéра,
Штúри рáзи поцýлюваў, даў ми цванци́тэра.
Ой мамуню, мамунéйко, любíў менé фíрман,
Злáпаў менé за спíдницю, трóхи ми не вбíрвав.
Ой мамуню, мамунéйко, фíрман менé лóби,
Фíрман менé, мамунéйко, запасчíну кúти
 (ГБ, 164),

Наголошеність тематичного афікса презенсної форми третьої особи однини аналізованого суфіксального ономапопа *лапа́е* «ловити», локованого в третій ритмічній групі третього верса класичного коломийкового катрена, мотивоване співвіднесеністю жіночої рими (клавзули):

Не тóго се лúса бою, що кúри лапа́е,
Но се тóго лúса бою, що жéнки не ма́е
 (ГБ, 120),

Суфіксальна акцентуація форми минулого часу (*злáпаў*) префіксованого спорідненого вербатива, локованого в першій тристовій ритмічній групі передостаннього верса силабічного багатOVERSOVIKA, мотивується співвіднесеністю жіночих клавзул суміжних версів:

Юді мила дорогою – Г'осподь Бог з тобою –
 Я йду за тобою з набитою стрільбою.
 Там перейшло йїї штіри розбійники.
 Там йїї зпаңли, до дуба вязали,
 Ручейки розняли, стали ся радїти,
 Як душу згубити

(ГБ, 175).

Наведені вербативи в інших наддністрянських, як і гуцульських та сучасних центральнобойківських говірках, демонструють варіантність акцентуації: *лап'ати* «ловити» (Лес., 106), *лап'ати, -ає* «ловити» (НРС, 159); *лап'ати* «ловити, хапати» (СГГ, 109) і *лап'ати* «ловити; хапати» (МСГГ, 91); *лап'ати, -аю, -аєш* «хапати, ловити» (СГЦБ, 251) і *лап'ати, -аю, -аєш* «торкати кого-, чого-небудь» (СГЦБ, 251), *злап'ати, -аю, -аєш* «наздогнати, зловити того (те), хто (що) рухатися, віддаляється; спіймати» (СГЦБ, 251).

Лише в буковинських говірках аналізовані ономапи мають суфіксальне наголошування: *лап'ати / лап'нути* «ловити, хапати»; «прилипати, приставити»; «запалювати»; «торкатися руками» (СБГГ, 253), *лап'атиси(-са) / лап'нутиси(-са)* «прилипати, приставити» (СБГГ, 253).

Лексикографічні джерела літературних варіантів послідовно фіксують означені деривати з наголошеністю кореня, що співвідносить їх з акцентними особливостями більшості слов'янських мов: *лап'ати / лап'нути* (Жел., 397), *лап'ати* «мацати» (Пі, 122), *лап'ати, -аю, -аєш / лап'нути* «мацати, пробувати»; «ловити» (Гр. II, 344), *лап'ати, -паю, -паєш* (Гол., 192, Погр., 277, УЛВН, 308; Орф., 342).

Суфіксальний акцентний тип досліджуваних ономапів належить до набутків наголосової системи південно-західного наріччя, що корелює з чеською мовою: *лап'ати* «торкати, мацати, хапати рукою; [ловити]», *злап'ати* (Ж) «схопити»; – р. *лап'ать, лап'ить*, бр. *лап'аць*, п. вл. *лап'ас* «ловити, хапати», ч. *лап'ати*, слц. *лап'аť*, нл. *лап'ас* «тс.», болг. *лап'ам* «хапати», м. *лапа* «ловить», схв. *сл'ап'ити* «схопити», слн. *лап'ати* «хапати»; – псл. *лап'ати* «хапати, ловити», «схопити, спіймати», яке виводиться із звуконаслід. вигуку *лап* (ЕСУМ III, 193).

У досліджуваних говорах, як і в літературних варіантах української мови, четвертий ономап *тел'епати* демонструє помірний ступінь лексико-семантичної деривації, як і фонетичну та наголосову варіантність із переважанням кореневої.

У локальних наддністрянській і марамароській говірках та у центральнобойківських наведений вербатив із постфіксальним його дериватом репрезентують наголошеність кореня: *тил'епати, потил'епати* «трясти; базікати»; *тил'епатис'и* «трястися, боятися; їхати возом в далеку дорогу» (ДССР, 87); *тел'епати, -аю, -аєш (-аєш)* «неякісно малювати, білити, фарбувати» (Саб., 349), *тел'епкати, -аю, -аєш (-аєш)* «мазати, кидати щось рідке» (Саб., 349) / *тел'епнути, -ну, -неш* «недбало кинути, покласти що-небудь» (Саб., 349), *тел'епати, -аю, -аєш* «піддавати когось ритмічному рухові на (в) чому-небудь з метою розваги, усипляння; гоїдати»; «трясти кого-, що-небудь»; «іти повільно» (СГЦБ, 455); *тел'епати / тел'епнути* (Жел., 954), *тел'епати, -паю, -си:* «поволі йти (Шейк.)»; «жадібно їсти»: Павло й Петро, вони не їдять, бо вони сьвати,

а ксьондз *телепає*, бо ксьондз голоден (Гн. I, 101) (Гр. IV, 252), *тел'епатися, -паюся, -єшся* «йти» (Гр. IV, 252), *тел'епати(ся), -паю(ся), -єш(ся)* (Гол., 393), *тел'епати:* «іти повільно, важко переставляючи ноги»; діал. «трясти» (СУМ, X, 62).

Гуцульські говірки засвідчують варіантне наголошування, з домінуванням кореневого: *тал'епати* «трусити, трясти, вибивати (білизну, одяг)» (МСГГ, 189), *тал'епатис'и* «повільно йти в одному темпі» (МСГГ, 189), *тел'епкати* «базікати; говорити не по суті» (МСГГ, 189) і *тап'епати:* «трясти»; «хитати» (СГГ, 181).

Прикметно, що в локальній північногуцульській говірці, як і в с.у.л.м., аналізований ономап маркований і фонетичним варіантом (із сонантом *-і-* в другому складі повноголосся) суфіксального типу акцентуації: *тел'іп'ати* = *тел'епати* (МСГГ, 189), *тел'іп'ати, тел'іп'аю, -наєш, рідко:* 2. «те саме, що трясти» (СУМ, X, 62), *тел'іп'ати* «трясти, гоїдати з великою силою» (про вітер), звуконаслідувальне утворення, очевидно, пов'язане з *тел'епати* (ЕСУМ, V, 540).

Споріднені ономапи в буковинських говірках мають варіантне наголошування. Так, ілюстративний матеріал лексикографічного джерела покликуваних говірок маркує аналізований вербатив із суфіксальною акцентуацією, при кореневій реестрового у словниковій статті: *тел'епати:* «кидати»: Дід *тел'епав* мішки з зерном то на віз, то з віза.; «трясти, гоїдати»: Він ніц ни вміє з дїтми обходитися, ні на р'уки ни бізме, ні загувори, лиш у колїсці *телепає*. Я так був змерз, що аж *телепало* мнов (СБГГ, 542). Натомість, постфіксальний дериват функціонує із суфіксальним наголошуванням: *телеп'атис'и, тел'іп'атис'и* «повільно йти або їхати»: Машинов за годину доїхав, а фіров траба цілий день *телеп'атис'и* (СБГГ, 542).

Кореневе акцентування вербативів досліджуваного словотвірного гнізда в південно-західному наріччі, як і варіантах літературної мови, корелює його з акцентуаційними особливостями в польській мові, а суфіксальне належить до набутків наголосових систем української, російської й білоруської мов: *тел'епати* «іти повільно, важко переставляючи ноги; трясти; [жадібно їсти]», [тил'епатися] «тел'іпатися» (Ме), *тел'епкати* «говорити нісенітницю», *тел'епнути* «ударити; витити», [тел'іпатися] «телепатися» (Нед); – р. [телеп'атся] «тел'іпатися, висіти й хитатися», бр. [цел'еп'аць] «іти», п. [телеп'ас] «трясти, хитатися; блукати, тинятися, лізти, повільно йти, ледве ноги волочити»; – очевидно, звуконаслідувальне утворення (ЕСУМ, V, 540).

Висновки. Відпраслов'янські предметні ономапи третього структурного класу засвідчують низьку продуктивність деривації і превалювання в них кореневого наголошування, частина досліджуваних відономапних вербативів має варіантну акцентуацію – кореву й суфіксальну. Деривати із суфіксальним наголошуванням репрезентують різний ареальний простір – від локальної говірки до всього говору чи варіанта літературної мови. Суфіксальна акцентуація аналізованих вербативів умовитована перехрещенням (взаємодією) наголосових тенденцій обидвох груп слов'янських мов (західно- і південнослов'янських), лексикографічною традицією (часто інспірованою під впливом соціолінгвістичних чинників) та ритмомелодикою піснених текстів.

Жоден з аналізованих вербативів, незважаючи на варіантне наголошування в південно-західних говорах, не усталив зазначеної наголосової норми в п-с.в.у.л.м. та в с.у.л.м., де вони, окрім ономапа *калатіти*, виявляють кореневу акцентуацію. Навіть

дієслово *lánáti*, попри широту ареалу варіантної акцентуації (бойківські, наддністрянські, гуцульські й буковинські), як і версифікаційну її вмотивованість у наддністрянських говірках, у всіх літературних стандартах має кореневий наголос.

Стаття матиме продовження в студії щодо диференційної функції наголосу серед аналізованих ономотопів.

Умовні скорочення

Малі літери: *з.в.у.л.м.* – галицький варіант української літературної мови; *п.ф.т.о.о.* – презенсна форма третьої особи однини; *п.-с.в.у.л.м.* – південно-східний варіант української літературної мови; *в.у.л.м.п.у.* – варіант української літературної мови періоду «українізації»; *с.у.л.м.* – сучасна українська літературна мова.

Література:

- Винницький В. Акцентуаційні етюди / В. Винницький. – Жовква : Місіонер, 2004. – 282 с.
- Возний Т. Система дієслівних форм часу в говірці села Бітлі на Львівщині / Т. Возний // Українська діалектна морфологія. – К. : Наук. думка, 1969. – С. 177–183.
- Іваночко К. Акцентуація фауноономатопетичних дієслівних дериватів у південно-західних говорах української мови / К. Іваночко // Лінгвістика : Збірник наукових праць Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2012. – Випуск № 2 (26). – С. 71–88.
- Іваночко К. Акцентуація ономотопетичних (ентомологічних) суфіксальних дієслівних утворень у південно-західних говірках української мови / К. Іваночко // Вісник Львівського університету. Серія філологічна, 2012. – Випуск 57. – С. 263–274.
- Іваночко К. Особливості наголошування суфіксальних дієслів-ономатопів із суфіксом *-а-* (п'ятого структурного класу) суфіксально-кореневого типу акцентуації в південно-західних говорах української та говорах російської мов / К. Іваночко // Человек – культура – язык. Международный сборник научных трудов по лингвокультурологии. – Самара, 2014. – С. 82–92.
- Іваночко К. Акцентна варіантність суфіксальних дієслів першого – третього та п'ятого структурних класів і ритмічна організація пісенних текстів наддністрянських говорів / К. Іваночко // Проблеми гуманітарних наук : Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2016. – Випуск 38. Серія «Філологія». – С. 209–224.
- Кушлик О. Параметри словотвірної парадигми гомональних дієслів-ономатопів в українській мові / О. Кушлик // Проблеми гуманітарних наук : Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2011. – Випуск 28. Серія «Філологія». – С. 55–72.
- Русанівський В. Структура дієслівних основ / В. Русанівський // Сучасна українська літературна мова. Морфологія / за заг. ред. акад. І. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1969. – С. 302–311.
- Царук О. Українська мова серед інших слов'янських : етнологічні та граматичні параметри. [Монографія] / О. Царук. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 1998. – 324 с.
- Б.-Н. – Білецький-Носенко П. Словник української мови / підг. до видання В. Німчук. – К. : Наук. думка, 1966. – 421 с.
- ГБ – Верхратський І. Говір батюків / І. Верхратський. – Львів, 1912. – 308 с.
- Гол. – Голоскевич Г. Правописний словник / Г. Голоскевич. – Вид-во Союзу українців у Великій Британії, Лондон, 1961. – 451 с.
- Голов. – Матеріали для словаря Малорусского нарѣчія // Мовознавство. – першоджерела : [наук. зб. Музею української культури в Свиднику / упор. : Й. Дзєндзелівський, З. Ганудель]. – Пряшів, 1982. – Т. 10. – С. 311–612.
- Гр. – Грінченко Б. Словарь української мови : у 4-х т. [упоряд. з додатком власного матеріалу Б. Грінченко]. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958. – Т. I : А–Ж. – 494 с.; 1958. – Т. II : З–Н. – 573 с.; 1959. – Т. III : О–П. – 506 с.; 1959. – Т. IV : Р–Я. – 563 с.
- ГРНП – Галицько-руські народні приповідки : у 3-х т. / зібрав, упор. і пояснив І. Франко : 2-е вид. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – Т. II. – 817 с.
- Даль – Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4-х т. / В. Даль. – М. : Русский язык, 1978. – Т. I : А–З. – 699 с.; 1979. – Т. II : И–О. – 779 с.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / [редкол. : О. Мельничук (гол. ред.) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1982. – Т. I : А–Г / [уклад. Р. Болдирьов та ін.]. – 631 с.; 1985. – Т. II : Д–Копці [уклад. Р. Болдирьов та ін.]. – 570 с.; 1989. – Т. III : К–М / [уклад. Р. Болдирьов та ін.]. – 552 с.; 2006. – Т. V : П–Т / [уклад. Р. Болдирьов та ін.]. – 703 с.; 2012. – Т. VI : У–Я / [уклад. Г. Півторак та ін.]. – 566 с.
- ДССР – Горбач О. Словник діалектної лексики північно-наддністрянської говірки сіл Романів, Підсоснів, Підберізці й Лагодів // Північно-наддністрянська говірка й діалектний словник с. Романів Львівської області : Відбиток з «Наукових записок» Українського технічно-господарського інституту в Мюнхені. – Т. VII (X), 1965. – С. 24–103.
- Жел. – Желеховський Є., Недільський С. Малоруско-німецький словар : у 2-х т. [фотопередрук з післясловом О. Горбача]. – Мюнхен : Monachii, 1982. – Т. 1–2. – 1117 с.
- Км. – Кміт Ю. Словник бойківського говору / Ю Кміт // Літопис Бойківщини [перевидання часопису]. – Львів : Каменярь, 2009. – Випуск 3. – С. 275–304.
- Корз. – Корзонюк М. Матеріали до словника західноволінських говорів / Корзонюк М. // Українська діалектна лексика / ред. кол. І. Матвіяс (голова), П. Гриценко, Н. Прилипко. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 62–267.
- КСЛГ – Пиртей П. Короткий словник лемківських говірок / упоряд. й підготовка до друку Є. Турчин. – І.-Франківськ : Сіверсія МВ, 2004. – 364 с.
- Лес. – Із ковалівського лексикону / Лесюк М. Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району) / М. Лесюк. – Івано-Франківськ: Нова зоря, 2008. – С. 90–128.
- МСГГ – Піпаш Ю. Матеріали до Словника гуцульських говірок / Ю. Піпаш, Б. Галасюк. – Ужгород : Графіка, 2005. – 264 с.
- НРС – Шило Г. Наддністрянський регіональний словник / Г. Шило. – Львів – Нью-Йорк, 2008. – 288 с.
- Орф. – Орфографічний словник української мови. – К. : Наук. думка, 1994. – 864 с.
- Пі – Піскунов Ф. Словник живої народної, письмової і актової мови руських югівчань Російської і Австро-Венгурської царії / Ф. Пискунов. – Київ : Типографія Е.Я. Федорова, 1882. – 304 с.
- Погр. – Погрібний М. Словник наголосів / М. Погрібний. – К. : Рад. школа, 1964. – 639 с.
- РУС (1924) – Російсько-український словник / гол. ред. акад. А. Кримський. К. : Червоний шлях, 1924. Електронна версія Російсько-українського словника : А–П / підгот. О. Телемко. – К. : Вид-во «К.І.С.», 2007. – 3059 с.
- РУС – Русско-украинский словарь : в 3-х т. [редкол. И. Белодед (председ.) и др.]. – 3-е изд. – К. : Главн. ред. УСЭ, 1987. – Т. I. – 848 с.
- Саб. – Сабодаш І. Словник закарпатської говірки села Сокириця Хустського району / І. Сабодаш. – Ужгород : Ліра, 2008. – 478 с.
- СБГ – Онишкевич М. Словник бойківських говірок : у 2-х ч. / М. Онишкевич. – К. : Наук. думка, 1984. – Ч. I. – 495 с.; Ч. II. – 515 с.
- СБГГ – Словник буковинських говірок / За заг. ред. Н. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.

Умовні скорочення лексикографічних джерел

- Б.-Н. – Білецький-Носенко П. Словник української мови / підг. до видання В. Німчук. – К. : Наук. думка, 1966. – 421 с.
- ГБ – Верхратський І. Говір батюків / І. Верхратський. – Львів, 1912. – 308 с.
- Гол. – Голоскевич Г. Правописний словник / Г. Голоскевич. – Вид-во Союзу українців у Великій Британії, Лондон, 1961. – 451 с.
- Голов. – Матеріали для словаря Малорусского нарѣчія // Мовознавство. – першоджерела : [наук. зб. Музею української культури

25. СГГ – Гуцульські говірки. Короткий словник / відпов. ред. Я. За-
кревська. – Львів, 1997. – 232 с.
26. СГГБ – Негрич М. Скарби гуцульського говору : Березови. –
Львів : Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН Укра-
їни, 2008. – 224 с.
27. СГГР – Грицак М. Скарби гуцульського говору : Росішка. – Львів:
Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України,
2008. – 318 с.
28. СГЦБ – Матіїв М. Словник говірок центральної Бойківщи-
ни / М. Матіїв. – Київ – Сімферополь : Ната, 2013. – 601 с.
29. СКУТГ – Словарь карпатоукраинского торуньского говора /
[отв. ред. А. Журавлев]. – М. : ИС РАН, 2001. – 216 с.
30. СМН – Д. Бучко. Словарь малоросійського нарѣччя О. Павлов-
ського // З історії української мови : до 150-річчя «Граматики»
О. Павловського. – К., 1972. – С. 91–115.
31. СУМ – Словник української мови: в 11-ти т. / за ред. І. Білодіда. –
К. : Наук. думка, 1970. – Т. I, –799 с.; 1973. – Т. IV. – 840 с.; 1979. –
Т. X. – 658 с.; 1980. – Т. XI. – 699 с.
32. УЛВН – Українська літературна вимова і наголос / відп. ред.
М. Жовтобрюх. – К. : Наук. думка, 1973. – 724 с.
33. Ум., Сп. – Уманець М і Спілка А. Словарь російсько-український /
[зібрані і впорядкували М. Уманець (М. Комаров) і А Спілка]. –
Львів : 3 друк. Наук. т-ва ім. Т. Шевченка, під зарядом К. Беднар-
ського, 1893. – Т. I : А–К. – 339 с.
34. SH – Jan Janów. Słownik huculski [text] / Opracował i przygotował do
druku Janusz Rieger. – Krakow Wyd-wo naukowe DWN, 2001. – 302 с.

**Иваночко К. Н. Вариантная акцентуация пред-
метных ономатопов третьего структурного класса в
юго-западном говоре украинского языка**

Аннотация. В статье прослеживается процесс станов-
ления акцентной вариантности предметных ономатопов

третьего структурного класса. Обнаружено, что акцент-
ная вариантность обозначенных вербативов в исследуе-
мом говоре принадлежит к периферии ударной системы.
Обозначено, что вариантная акцентуация анализируемых
глаголов имеет разный ареал распространения – от локаль-
ного до всего говора или литературного варианта языка.
Изъясняется причина вариантного ударения. Установле-
но, что указанные вербативы в вариантах литературного
языка, как и в современном украинском литературном
языке, преимущественно функционируют с корневым
ударением.

Ключевые слова: корневое и суффиксальное ударе-
ние, акцентуационная вариантность, акцентуационная
соотнесенность (корреляция), предметные ономатопы,
юго-западные говоры.

**Ivanochko K. Accentuational variance of structural class
III object onomatopes in south-west patois of ukrainian lan-
guage**

Summary. In the article the formation of Structural Class
III object onomatopes accentuational variance has been in-
vestigated. It has been found that the stress variance of the
defined verbatives in the patois under investigation belongs
to the periphery of its accent system. It has been noted that
variant stressing of the analyzed onomatopes is of wide use
range – from a local sound of speech to the whole patois or a
literary language variant. The cause of stress variance has been
found out. It has been defined that the noted verbatives in vari-
ants of the Ukrainian literary language, as well as in modern
Ukrainian, are mostly of root accentuation.

Key words: South-West patois, object onomatopes, root
and suffix accentuation, accent variance, stress correlation.

*Кліщевська М. Є.,
аспірант кафедри української мови та прикладної лінгвістики
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

КОМУНІКАТИВНА СТРАТЕГІЯ МАНІПУЛЯЦІЇ У МАРКЕТИНГОВОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. Стаття присвячена когнітивно-дискурсивному дослідженню комунікативної стратегії маніпуляції у маркетинговому дискурсі. Цю стратегію проаналізовано у маркетинговому дискурсі та в розробленні теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо формування інструментальних засобів застосування ефективних маркетингових комунікацій. Дослідження мовленнєвої поведінки комунікантів в аспекті заданих комунікативних стратегій дає досвід успішного їх розроблення.

Ключові слова: маркетинговий дискурс, маркетингові комунікації, комунікативна стратегія, комунікативна стратегія маніпуляції.

Постановка проблеми. «Комунікація – важливий чинник існування суспільства загалом. Рух інформації забезпечує утворення, функціонування і нормальний розвиток будь-якого суспільства» [1, с. 8], тому маркетинговий дискурс сьогодення набуває еволюційних змін.

Маркетинговий дискурс, будучи важливим елементом соціальної структури та масової свідомості, впливає на характер соціальних практик суб'єктів, які, у свою чергу, сприяють відтворенню або зміні соціальних інститутів і структур. В українському мовознавстві об'єктом спеціального наукового вивчення досі не були когнітивні аспекти маркетингового дискурсу. Зокрема, використання лінгвальних засобів і способів реалізації ділового спілкування з метою досягнення запланованого прагматичного результату. Тому потреба системного аналізу застосування комунікативних стратегій маркетингового дискурсу в українській мові з позицій піднесення ефективності в спілкуванні стверджує актуальність нашого дослідження.

Досліджуючи текстові матеріали маркетингового дискурсу виявляємо, що сучасний маркетинг функціонально забезпечує рішення чотирьох основних задач: робота з продуктом – створення нового товару/послуги, розширення асортименту товарів/послуг, забезпечення їх виробництва, сервісне обслуговування споживачів; цінова політика – визначення оптових і роздрібних цін продажу з урахуванням попиту та пропонування товарів/послуг; організація розподілу – створення системи розподілу, вибір каналів продажу/розповсюдження, виконання суто логістичних операцій із транспортування та зберігання товарів/послуг; маркетингова політика комунікацій – застосування заходів, які б максимально сприяли пошуку, отриманню й утриманню, активізації споживачів, покупців і посередників.

Найдієвішим інструментом у вирішенні основних маркетингових задач є комунікативна активність маркетологів. Спілкування виступає як інтеракція – сукупність зв'язків та взаємовпливів людей, що витворюється у спільній комунікативній діяльності. Комунікація зароджується у ситуації, коли виникає потреба зрозуміти іншого та вибудувати продуктивну спільну взаємодію. Щоб успішно виконувати роль комуніканта, адре-

сант має бути освіченим і володіти необхідними знаннями й вміннями. Т.О. Вольфовська вважає: «Зміст прийомів взаєморозуміння між сторонами, які протистоять у конфлікті, полягає, насамперед, у розвитку комунікативної компетентності, що охоплює: 1) знання норм поведінки, характерних для спілкування; 2) вміння підпорядковувати свою поведінку; 3) здатність слухати співрозмовника, виражати своє розуміння» [4, с. 14]. Успішну реалізацією комунікативної тактики і стратегії адресантові забезпечує комунікативна компетентність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над дослідженням комунікативних стратегій спілкування останнім часом працюють А.Д. Белова [2], А.О. Длігач [6], О.С. Ісерс [8], А.В. Корольова [10], Є.В. Ключев [9]. Проаналізовано маніпуляції та маніпулятивний вплив такими науковцями, як: О.Д. Бойко [3], Т.А. ван Дейк [5], Є.Л. Доценко [7], Г.Г. Почепцов [11], Ю. Хабермас [12].

Метою статті є аналіз комунікативної стратегії маніпуляції у маркетинговому дискурсі та розроблення теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо формування інструментальних засобів застосування ефективних маркетингових комунікацій. Об'єктом дослідження є процес становлення і розвитку маркетингової комунікаційної діяльності суб'єктів, учасників маркетингового дискурсу. Предмет дослідження – проблема ефективного застосування маркетингових комунікацій для досягнення поставлених цілей.

Виклад основного матеріалу. Українськомовний маркетинговий дискурс є основою культури ділових комунікацій і дієвим чинником досягнення успішних результатів у розвитку і становленні економічного потенціалу (стабільності/значущості/впевненості/ваги) держави.

Маркетинговий дискурс – це мовлення, розглядає як комплекс цілеспрямованих соціальних дій, які структурують взаємовідносини учасників маркетингових процесів та механізми їхньої свідомості. Учасниками маркетингового процесу можуть бути співробітники компанії, поширювачі (продавці) її продукції, постачальники, мешканці територій, на яких виробляють і реалізують товари, засоби масової інформації, органи державного регулювання комерційної діяльності, а також отримувачі (покупці). Основним завданням маркетингового дискурсу є максимізація ефективності комерційної діяльності, шляхом побудови якісних маркетингових комунікацій. Якісні маркетингові комунікації, у свою чергу, забезпечують ефективне комунікативне моделювання.

Маркетингові комунікації створюють систему комунікативного впливу на споживачів і посередників з метою стимулювання їх схильності до здійснення обміну певними ресурсами; формування домовленості між ринковими суб'єктами щодо розвитку кожного з них окремо у межах наявних взаємовідно-

син; визначення інформаційного критерію відбору взаємовідносин на ринку та комунікативного джерела управління ними; створення сукупних інформаційних джерел і каналів передавання інформації як у прямому, так і у зворотному напрямках під час проведення комплексних маркетингових досліджень; формування довгострокової лояльності ринкових суб'єктів один до одного. У межах визначеної ролі маркетингових комунікацій у суспільстві та бізнесі виділено такі їх функції: інформативна, нагадувальна, переконувальна, дослідницька, управлінська, партіотична, іміджева та партнерська.

Маркетингові комунікації спрямовані на інформування, переконання, нагадування цільовій аудиторії про організацію/ підприємство та його товари/послуги, стимулювання їх збуту/ поширення, створення позитивного іміджу фірми у суспільстві та налагоджування тісних взаємовигідних партнерських стосунків між організацією/підприємством і громадськістю, а також дають змогу оцінювати ринкову ситуацію через зворотний інформаційний потік, що створює можливості для адаптації цілей організації/фірми до ситуації, яка склалася. У зв'язку з цим маркетингові комунікації є базисом формування відносин на ринку та системою управління ними. В основу маркетингових комунікацій покладено поняття та значення комунікативного процесу.

Комунікативна стратегія – це сукупність мовленнєвих дій, спрямованих на вирішення комунікативного завдання мовця. Комунікативною тактикою необхідно вважати одну або кілька дій (комунікативних ходів), які сприяють реалізації стратегії. Проте реалізація комунікативного завдання безпосередньо залежить від комунікативної компетентності адресанта.

Комунікатор, тобто адресант, ставить завдання та цілі, які впливають на перебіг процесу комунікації; цільова аудиторія визначає інтереси адресата, канал комунікації задає певні стандарти, що обмежують та регламентують сам процес інформаційного обміну; повідомлення висвітлює певний зміст, відповідно до якого використовується та чи інша техніка впливу на аудиторію.

У мовознавстві з проблемою ефективності комунікації, мовленнєвого впливу на адресата, вивченням комунікативних стратегій, які застосовуються для дієвішого впливу на реципієнта, тісно пов'язане вивчення маніпуляцій. Мовленнєвий вплив, який становить когнітивну сутність маніпуляції спрямований на зміни в соціально-психологічній структурі суспільства або на стимуляцію прямих соціальних дій через вплив на підсвідомість представників певної соціальної групи або суспільства загалом.

Комунікативна стратегія маніпуляції ставить за мету заблокувати перевірку інформації на правдоподібність, імовірність та допустимість, адже пропозиції адресанта, з якими адресат має погодитися, є в певному сенсі неправдивими, неімовірними, сумнівними або такими, що не відповідають основним потребам і головним цінностям адресатів.

Як уже давно помічено соціологами, будь-яке рекламне повідомлення, маркетингове звернення до аудиторії, її інформування, переконання часто викликає почуття пересиченості, реакцію психологічного опору, появу усіляких видів контрмотивації. Щоб оминати недовіру адресата, творці маркетингових комунікативних матеріалів змушені вдаватися до тактики прихованого впливу, яка маскує інтенцію адресанта. Маскування спонукання та волюнтаристичності створює ілюзію незаангажованості адресанта та свободи адресата в прийнятті рішень.

Дотримання цих принципів сприяє успішній комунікації та досягненню поставлених цілей за умови, коли комунікатор урахує інтереси свого адресата. Комунікатор, оперуючи даними метарівнями, проводячи одночасно і комунікацію, і метакommunікацію, за умови метазнання про цільову аудиторію: біографічна та демографічна інформація (вік, стать, раса, релігія, економічні доходи, культурні вподобання), побутові потреби, інтереси тощо.

Розглянемо застосування комунікативних стратегій маніпуляції на прикладі маркетингової діяльності шести українських компаній.

Приклад 1. Інтернет-магазин «Розетка™» на головній сторінці сайту розміщує найважливіше звернення до потенційних клієнтів: «Вас цікавить побутова техніка, комп'ютери, софт або товари для активного відпочинку? Все це ви можете придбати прямо зараз, заощадивши силу часу! Інтернет-магазин Rozetka™ з радістю допоможе вам уникнути потреби відвідувати десятки магазинів. Ви можете замовити будь-який товар, не встаючи зі свого крісла, а наш кур'єр вчасно доставить покупку за вказаною адресою». Скориставшись найзвбливішими словами, що обіцяють рішення найсуттєвіших побутових задач, маркетологи виконують функції: інформативну, нагадувальну, переконувальну [13].

Приклад 2. Портал «Medicina.ua» медичного спрямування надає інформацію щодо лікувальних центрів, лікарських послуг, реклами лікарських засобів. Тільки-но відвідувач заходить на головну сторінку сайту, одразу з'являється активне посилення на заповнення діалогового віконця з метою здійснення реєстрації, отже, власники компанії вже матимуть контакт потенційного клієнта, і надання зворотної інформації опитування. Наступний крок комунікаційної активації сайту – поява віконця з фото консультанта: «Вітаю! Я – медичний консультант приватної клініки «Ассута» в Ізраїлі. Лікуванням якого захворювання ви цікавитесь?» Отже, адресата одразу спонукають зосередитися на потребі лікування за кордоном, формуючи усвідомлення «там, де нас нема, краще». Виконано такі функції комунікативної стратегії маніпулювання: інформативна, переконувальна, дослідницька, іміджева [14].

Приклад 3. Інтернет-сайт «DOM.RIA» компанії нерухомості на головній сторінці окрім рекламної інформації продукції/ послуг внизу подає інформацію, сконцентровану на партнерах, яких також названо користувачами у віконці «Відділ турботи про користувачів». Їм запропоновано звертатися до консультанта з питань роботи сайту. Дієвими інструментами ефективності стратегії маніпуляції обрано невербальні засоби спілкування – візуальні матеріали (фото, малюнки, графіки). Виконано функції: інформативну, нагадувальну, переконувальну, дослідницьку, іміджеву та партнерську [15].

Приклад 4. Книжковий інтернет-магазин «Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», усвідомлюючи найактуальнішу тему українізації нашої держави, анонсує найсуттєвіше: «Тут ви маєте можливість придбати твори українською – нові книжки знаменитих сучасних письменників, світові бестселери, класику української літератури, книжки прикладної тематики, словники, довідники, книжки для дітей». Для зворотного зв'язку з боку сторінки розміщено смужку «Залишити повідомлення». Крім свого повідомлення, об'єкт одразу залишає е-мейл адресу потенційного клієнта. У запропонованому переліку послуг міститься і сторінка «Преса про Книжковий Клуб» для підсилення іміджу компанії. Саме у цих статтях сконцентрова-

но повідомлення маніпулятивного впливу на кшталт: «Горить проект: чому варто прочитати книгу «SCRUM. Навчись робити більше за менший час», «Рецепти щастя у вишнево-черешневих історіях про любов», «21 дієвий спосіб впорядкувати своє життя: поради з книги «Зроби це зараз!» Брайана Трейсі», «10 найромантичніших львівських історій про кохання... з ароматом кави». Отже, зосереджено увагу на виконанні основних функцій: інформативної, нагадувальної, переконувальної, патріотичної, іміджевої [16].

Приклад 5. Інтернет-сайт одного з найкращих брендів мобільного зв'язку України «Київстар» виконує майже всі функції комунікативної стратегії маніпулювання – інформативну, нагадувальну, переконувальну, дослідницьку, управлінську, іміджеву, партнерську окрім патріотичної.

Приклад 6. Усі функції комунікативної стратегії маніпулювання – інформативну, нагадувальну, переконувальну, дослідницьку, управлінську, іміджеву, партнерську, навіть патріотичну, – виконано на сайті веб-порталу Верховної Ради України [17].

У результаті проведеного дослідження розроблено концептуальні підходи щодо комплексного планування ринкової діяльності організації/підприємства з докладним розкриттям етапів планування маркетингових комунікацій та алгоритмом, який відрізняється від наявних охопленням планування внутрішніх і зовнішніх маркетингових комунікацій, їх взаємодії, передбаченням горизонтальної та вертикальної інтеграції всіх планів організації/підприємства, кругообігу маркетингових комунікацій, інтеграції їх складових, посиленням контролю над їх здійсненням, оперативним реагуванням та координуванням всієї діяльності організації/фірми, урахуванням результатів проведених маркетингових комунікативних кампаній у процесі прийняття управлінських рішень щодо організації діяльності/бізнесу. Такі підходи дають змогу здійснювати загальне планування ринкової діяльності підприємства на засадах використання маркетингових комунікацій як базового елементу комплексу маркетингу.

Висновки. Відповідно до мети в статті поставлено та вирішено такі наукові завдання: поглиблено сутнісну характеристику теорії маркетингових комунікацій з урахуванням комунікативної активності маркетологів, запропоновано інструментарій застосування комунікативної стратегії маніпуляції у системі маркетингових комунікацій.

Ефективна комунікація передбачає постійний вибір комунікантом певної моделі поведінки (комунікативних стратегій), яка в конкретній ситуації сприятиме досягненню поставленої мети. Комунікативні тактики, сукупність практичних кроків у процесі мовленнєвої взаємодії, є механізмами реалізації комунікативної стратегії.

Проаналізувавши стан комунікаційної активності українських компаній за текстовими матеріалами їхніх сайтів, можемо сміливо стверджувати, що комунікативна компетентність, об'єктивність та оперативність в оцінці інформації, інформованість та професійна компетентність, уміння бачити перспективу подій, здатність презентувати емоційні історії, підвищена увага до інтересів адресатів, тощо – це ті особистісно-професійні якості адресанта (у нашому випадку маркетингових спеціалістів), які відіграють важливу роль у досягненні поставлених цілей та реалізації комунікативних тактик і стратегій.

Перспективним вважаємо подальше ґрунтовне дослідження мовленнєвої поведінки комунікантів в аспекті заданих комунікативних стратегій.

Література:

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф.С. Бацевич. – 2-ге вид., допов. – К.: Академія, 2009. – 376 с.
2. Белова А.Д. Комунікативні стратегії і тактики: проблеми систематики / А.Д. Белова // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. / Київського національного університету імені Тараса Шевченка. / За ред. О.І. Чердиченка. – К.: Вид-во Київськ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка, 2004. – С. 11–16.
3. Бойко О.Д. Політичне маніпулювання: [навч. посіб.] / О.Д. Бойко. – К.: Академвидав, 2010. – 432 с.
4. Вольфовська Т.О. Комунікативна компетентність молоді як одна з передумов досягнення життєвої мети / Т.О. Вольфовська // Шлях освіти: науково-методичний журнал. – № 3. – 2001. – С. 13–16.
5. Дейк Т.А. ван Дискурс и власть. Репрезентация доминирования в языке и коммуникации / Т.А. ван Дейк. – М.: Либроком, 2013. – 344 с.
6. Длігач А.О. Стратегічне маркетингове управління: [монографія] / А.О. Длігач. – К.: Алерта, 2012. – 272 с.
7. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е.Л. Доценко. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – 344 с.
8. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – Изд. 5-е. – М.: Изд-во ЛКИ, 2008. – 288 с.
9. Клюев Е.В. Речевая коммуникация: Учебное пособие для университетов и институтов / Е.В. Клюев. – М.: РИПОЛ КЛАССИК, 2002. – 320 с.
10. Корольова А.В. Типология коммуникативных стратегий мовленнєвої поведінки в ситуаціях конфлікту / А.В. Корольова // Слов'янський вісник: Зб. наук. пр. Серія «Філологічні науки» Рівненськ. ін-ту слов'ян. Київськ. славістичн. ун-ту. – Вип. 6. – Рівне: РІСКСУ, 2006. – С. 119–122.
11. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації / Г.Г. Почепцов. – 2-ге вид. доп. – К.: Вид-во Київськ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка, 1999. – 307 с.
12. Хабермас Ю. Комунікативна дія і дискурс – дві форми повсякденної комунікації / Ю. Хабермас // Ситниченко Л. Першоджерела комунікативної філософії. – К.: Либідь, 1996. – 176 с.
13. Приклад 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://rozetka.com.ua/ua>.
14. Приклад 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://medicina.ua>.
15. Приклад 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dom.gia.com/uk>.
16. Приклад 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.bookclub.ua>.
17. Приклад 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://kyivstar.ua/uk>.
18. Приклад 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua>.

Клищевская М. Е. Коммуникативная стратегия манипуляции в маркетинговом дискурсе

Аннотация. Статья посвящена когнитивно-дискурсивному исследованию коммуникативной стратегии манипуляции в маркетинговом дискурсе. Эта стратегия проанализирована в маркетинговом дискурсе и в разработке теоретических основ и практических рекомендаций по формированию инструментальных средств применения эффективных маркетинговых коммуникаций. Исследование речевого поведения коммуникантов в аспекте заданных коммуникативных стратегий дает опыт успешной их разработки.

Ключевые слова: маркетинговый дискурс, маркетинговая коммуникация, коммуникативная стратегия, коммуникативная стратегия манипуляции.

Klishchevska M. Communication strategy of manipulation in marketing discourse

Summary. The article discusses the cognitive and discursive study of manipulative communication strategies in marketing discourse. This strategy is analyzed against the background of marketing discourse and the analysis of the theoretical principles and practical recommendations concerning

the development of effective methods of marketing communication. A closer look at the speakers' linguistic behavior with an eye to their communicative strategies opens new perspectives of their further examination.

Key words: marketing discourse, marketing communication, communication strategies, communicative strategy of manipulation.

Лебеденко Н. П.,
доктор філологічних наук,
професор кафедри загального мовознавства,
слов'янських мов та світової літератури
Ізмаїльського державного гуманітарного університету

И. С. ТУРГЕНЕВ КАК ПРЕДШЕСТВЕННИК СИМВОЛИЗМА (К 200-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ ПИСАТЕЛЯ)

Аннотация. В статье предпринята попытка с нетрадиционной для современного литературоведения точки зрения осмыслить творчество И.С. Тургенева как предшественника символизма с опорой на эстетическую рецепцию его художественного наследия представителями русского символизма. Мистическое содержание, символы и импрессионизм как ключевые параметры символизма, сформулированные Д. Мережковским в работе «О причинах упадка и о новых течениях современной русской литературы», в литературно-критических очерках представителей этого течения проецируются на творчество И.С. Тургенева.

Ключевые слова: символизм, эстетика, рецепция, предшественник, наследие.

Постановка проблемы. 2018 год богат на круглые юбилейные даты в истории русской литературы: исполняется 200 лет со дня рождения И.С. Тургенева; 150 лет Максиму Горькому, 100 лет Александру Солженицыну. В статье мы предприняем попытку осмыслить с нетрадиционной точки зрения современного литературоведения творчество И.С. Тургенева как предшественника символизма с опорой на эстетическую рецепцию его художественного наследия представителями русского символизма.

Вопрос эстетической оценки личности и творчества И.С. Тургенева представителями русского символизма поднимался в работах Е. Андрущенко, Д. Максимова, З. Минц, В. Мусатова, Н. Крутиковой, Л. Фризмана, других известных литературоведов. Однако проблема преимущественно заявлялась в контексте осмысления других тем. Примером может служить обширная статья З. Минц «Блок и традиции русской демократической литературы». Автор анализирует связи творчества поэта с классической русской литературой XIX века, касаясь и блоковской оценки И.С. Тургенева, которая довольно далека от привычной, нивелирующе-лестной.

Изложение основного материала исследования. Говоря о растущем в 1907–1908 годах интересе А. Блока к «шестидесятникам», З. Минц отмечает следующий факт: «Даже Тургенев, ощущение «либеральной анемичности» которого Блок пронес почти через всю жизнь, <...> привлекает поэта» [12, с. 288]. И далее исследовательница приводит пометки Блока в «Записных книжках» от 21, 28, и 30 сентября 1908 года, в которых И.С. Тургенев называется в ряду писателей, «напряженно размышлявших о роли народа в истории и о проблеме «стихий и культуры» [12, с. 288]. Однако при обилии тонких и, как всегда у З. Минц, удивительно точных и глубоких наблюдений эта тема не получает в указанной работе достаточного освещения.

Исследование истории восприятия русскими символистами личности и творчества А.С. Пушкина в работах Д. Макси-

мова «Поэзия и проза Ал. Блока», Н. Крутиковой «В начале века. Горький и символисты» и др. также заставляет авторов обратиться к вопросу эстетической оценки теоретиками русского символизма шестидесятников и в их числе к И.С. Тургеневу. Например, В. Мусатов в многоаспектной статье «Пушкин в эстетическом самосознании символистов» отмечает, что в качестве своих предшественников «уже в первом манифесте русского символизма – известной брошюре «О причинах упадка и о новых течениях современной русской литературы» – Мережковский называл не только Фета, Некрасова, Толстого, Достоевского, но даже Гончарова и Тургенева» [14, с. 42]. Ограничившись подобной констатацией, автор не развивает далее тему символистского осмысления И.С. Тургенева.

Почему русские символисты так мало внимания уделяли личности и творчеству И.С. Тургенева? Почему современные ученые обходят эту тему, хотя совершенно очевидно, что тургеневская традиция для развития русского символизма исключительно важна? На наш взгляд, такое отношение и символистов, и исследователей к данной проблеме объясняется, прежде всего, тем, что, рассматривая русскую литературу XIX столетия как целостное единство, противостоящее литературе модернизма, символисты мыслили как целостное единство и писателей, художественные достижения которых носили определяющий характер и сыграли свою роль в становлении этого нового литературного направления. Тютчев, Фет, Тургенев, Гончаров, Толстой, Достоевский – вот неполный перечень имен, на которые с первых своих шагов ориентировались русские символисты. И И.С. Тургенев, оказавшийся в этой «обойме», привлекал внимание символистов как априори являющийся предсимволистом и не требующий каких-то объяснений и свидетельств.

Известное же отношение к И.С. Тургеневу как предшественнику символизма в России сформулировал Д. Мережковский, называвший его «великим русским художником-импрессионистом», «так и не осознавшим своего истинного предназначения».

Следует отметить, что Д. Мережковский, по праву считающийся ведущим теоретиком русского символизма, в литературно-критических работах 1890-х годов заложил и основы символистской интерпретации творчества большинства русских писателей XIX века.

Изучение работ Д. Мережковского, посвященных непосредственно («Памяти Тургенева» (1893), «Тургенев» (1910), «Поэт вечной женственности» (1916)) или включающих частично вопрос об эстетической природе творчества И.С. Тургенева, позволяет говорить о важном вкладе теоретика символизма в осмысление наследия великого русского писателя. И хотя современниками, да и последующими поколениями ученых интерпретация тургеневского творчества Д. Мережковским харак-

теризовалась крайне негативно, исследования последних лет (монография В. Топорова «Странный Тургенев», статьи Е. Андрущенко, Л. Фризмана «Критик, эстетик, художник», А. Келли «Герцен против Шопенгауэра: ответ пессимизму» и др.) позволяют говорить о продуктивности избранного им подхода.

В знаменитой брошюре «О причинах упадка и о новых течениях в современной русской литературе» (1893) Д. Мережковский утверждает, что «три главных элемента нового искусства: мистическое содержание, символы и расширение художественной впечатлительности <...> с несравненной силой и полнотой воспроизводят...» [9, с. 538] великие русские писатели Толстой, Тургенев, Достоевский, Гончаров. И первый, в котором он видит эти черты, – И.С. Тургенев. С него начинается Д. Мережковский свой отчет русского предсимволизма в литературе.

Отметив, что «русские рецензенты имели бестактность видеть в нем публициста» [9, с. 538], автор статьи говорит и о том, что сам И.С. Тургенев дал повод к таким оценкам, т. к. писал свои романы на жгучие общественные темы и в этом смысле «был все-таки литературный модник, то, что французы называют «модернист» [9, с. 538].

Д. Мережковский полагает, что И.С. Тургенев, как и все истинные поэты, не осознавал, в чем его подлинная сила, и даже как будто испытывал чувство вины в тех случаях, когда в его произведениях отсутствовала модная тема и традиционная реалистическая форма. В действительности же, считает автор статьи, с течением времени на второй план отходит все «злободневное» и открывается перед читателем подлинный, «нестареющий» И.С. Тургенев.

В подтверждение своей мысли критик упоминает письмо И.С. Тургенева к редактору «Вестника Европы» в связи с посылкой «Стихотворений в прозе», замечая следующее: «Великий русский поэт как будто просит снисхождения у г. Стасюлевича к своим лучшим созданиям. Он сам, по-видимому, не понимает их цены и не без некоторой нерешимости является перед русской публикой *только поэтом*, извиняясь за отсутствие обычной реалистической формы и модной темы. Художник не подозревает, что в двадцати строках «Стихотворений в прозе» он делает целые поэтические открытия...» [9, с. 538].

Отдавая дань должного уважения глубине проникновения Тургенева-писателя в суть современной ему действительности, Д. Мережковский истинную оригинальность его видит в другом – в создании полуфантастического, только ему одному доступного мира. «Вспомните поэмы в прозе – как будто полные гармонии и совершенства пушкинского стиха. «Живые мощи», «Бежин луг», «Довольно», «Призраки», «Собака», в особенности «Песнь торжествующей любви» и «Стихотворения в прозе». Вот где неподражаемый, оригинальный Тургенев, сам себе не знающий цены, вот где он царь обаятельного мира». При этом, отмечает критик, «комизм, уродство бытовых типов, людская пошлость служат ему, только чтобы отметить красоту фантастического» [9, с. 538].

Подлинной заслугой И.С. Тургенева теоретик русского символизма считает то, что рядом с Фетом, Тютчевым, Полонским, Майковым он продолжал дело А.С. Пушкина, он раздвигал пределы нашего русского понимания красоты, завоевал целые области еще неведомой чувствительности, открыл новые звуки, новые стороны русского языка.

Д. Мережковский выделяет две области поэтического творчества И.С. Тургенева, в которых он оказывается непре-

взойденным мастером, – это создание женских образов и описания природы. Причем оценки, даваемые автором работы этим сферам художественной деятельности писателя, отнюдь не бесспорны. Так, характеризуя женские образы романов И.С. Тургенева, Д. Мережковский причину тяготения писателя к фантастическому видит в том, что он «на этих женских видениях <...> отдыхает от пошлости и уродства живых, нефантастических людей, от близких его уму – не сердцу – вопросов дня» [9, с. 538]. «Таких идеальных девушек и женщин ни в России и нигде на земле не бывало» [9, с. 538], – отмечает критик, но, по его мнению, это ни в коей мере не умаляет достоинства творений, находящихся в родстве с «бесплотными» и «бескровными призраками» из новелл Эдгара По.

Вторая область, в которой И.С. Тургенев «никогда не изменяет себе», – изображение природы. Д. Мережковский говорит о том, что, рисуя природу, «великий русский художник-импрессионист» обнаруживает в ней «сверхъестественную жизнь» и красоту, тем самым обнажая свойственное писателю мистическое мироощущение. При этом владение тайнами языка достигает такого уровня совершенства, что в читателе вызывает «очарование природы с ясностью галлюцинации», подобное «настоящему поэтическому заклинанию».

Концепция тургеневского импрессионистического творчества, предложенная Д. Мережковским в работе «О причинах упадка...», отражает, прежде всего, ориентацию на основные эстетические принципы русского символизма, ассоциированные в значительной степени с бессознательным характером поэтического процесса. Это позволяет теоретику символизма нагляднее продемонстрировать содержание «нового идеалистического искусства», идущего на смену «утилитарному» реализму, и одновременно определить национальные истоки русского символизма. В то же время следует отметить, что концепция тургеневского творчества, предложенная в работе «О причинах упадка», носит как бы предварительный характер, устанавливая ту систему отношений, в которой теоретик символизма определяет место, принадлежащее И.С. Тургеневу в ряду предшественников символизма.

В последующих работах, непосредственно посвященных И.С. Тургеневу, Д. Мережковский постоянно стремится анализировать творчество писателя в историко-литературном и историко-философском контексте. Так, в статье «Памяти Тургенева» (1893), приуроченной к десятилетию со дня смерти писателя, критик отмечает, что этот коренной русский человек, связанный с народом «плотью и кровью», «сердцем и духом», «умеет преклоняться перед каждым прекрасным и могучим явлением всемирного человеческого духа». В этом Д. Мережковский усматривает верность И.С. Тургенева завещанию другого великого русского человека и русского писателя – А.С. Пушкина.

По мнению критика, сложнейшие противоречия, свойственные русской истории, «противоположность западной культуры и русской самобытности, превращаются в его душе (Тургенева – *Н. Л.*) в гармонию, в стройное и неразрывное сочетание».

Величайшей заслугой И.С. Тургенева автор статьи считает тот факт, что писатель «один из первых открыл удивленному Западу всю прелесть и силу русского духа», что этот «славянский гигант» (Флобер) представляет собой одно из самых крепких звеньев, связывающих русскую культуру с достижениями человечества.

Построив статью по принципу отыскания противоречий, свойственных писателю, Д. Мережковский усматривает их не только в том, что коренной русский человек – великий западник, но и в том, что И.С. Тургенев – эстетик, в то же время яростный противник рабства, своим творчеством содействовал освобождению крестьян и поэтому имеет полное право на «сердечную благодарность русского народа».

Отмечает критик и третью «великую противоположность», характерную для И.С. Тургенева, – противоположность «Веры и Знания». Для Д. Мережковского, теоретика символизма, утвердившего одним из его эстетических принципов ориентацию на бессознательный характер художественного творчества, очень важна эта черта – иррационализм, которую он отмечает у И.С. Тургенева. «Он не возмущался против «научной науки», подобно Толстому, не ищет от нее успокоения в мистицизме прошлых веков, подобно Достоевскому, в красоте законченных форм жизни, подобно Гончарову. Разлагающий разум его проникает в страшную сущность мира. А между тем сердце поэта, несмотря на все доводы разума, неутомимо жаждет чудесного и божественного. Мир... представляется ему гигантским, многогранным и многоцветным алмазом, повешенным над бездной в черном вечном мраке. Никто из поэтов с таким ужасом и возмущением не думал о смерти» [8, с. 89].

Д. Мережковский в своем стремлении донести до читателя мысль о богатстве и многогранности природы И.С. Тургенева, блестяще использует прием сопоставления, позволяющий высветить на таком благодатном фоне – Толстой, Достоевский, Гончаров – диалектическое единство «ума холодных наблюдений и сердца горестных замет», которое сообщает писателю мужество открыто смотреть в глаза смерти и бесстрашно бросать ей вызов.

Л.Г. Фризман, отмечая субъективные оценки в характеристиках Гоголя, Толстого, Достоевского, Тургенева, содержащиеся в работах теоретика символизма, объясняет избирательность взгляда, расстановку акцентов и гипертрофирование тех или иных черт творческого облика писателей стремлением критика полнее и глубже постичь природу их художественного наследия: «... и Тургенева, и Гончарова, и Достоевского, и даже Шекспира и Гете Мережковский видит в противоречивости их облика, в единстве сильных и слабых сторон, в единстве настолько органичном, что их недостатки являются продолжением достоинств и наоборот» [18, с. 458].

Определению религиозных взглядов писателя посвящена статья «Тургенев» (1910), включенная позднее Д. Мережковским в цикл очерков «Вечные спутники». Мнение о тургеневском «безбожии» критик убедительно опровергает, обращаясь к позднему периоду творчества писателя.

Одним из важнейших эстетических принципов нового идеалистического искусства Д. Мережковский определил мистическое содержание. Бесспорно, мистическое начало является наиболее существенной чертой, отличающей русский символизм от, например, французского. Да и за Д. Мережковским прочно укрепилась репутация мистика, хотя сам он часто выступал против мистицизма. Вопрос этот требует своего специального рассмотрения, а в данном случае следует остановиться на понятии Вечная Женственность, певцом которой Д. Мережковский называет И.С. Тургенева.

Остро критическое отношение ко всем уровням социальной и духовной жизни России, ощущение кризиса, чувство близкого конца «этого мира», осознание опасности гибели культуры,

которую подавит собой позитивистское, продажное, тиражируемое искусство, порождают в русских символистах и, прежде всего, у Д. Мережковского стремление развивать новое искусство, которое не только противостояло бы надвигающемуся ужасу «гибели духа», но само своим содержанием, своими целями способствовало бы обретению гармонии, утверждению идеала человеческих отношений.

Нетрадиционная трактовка важнейших вопросов бытия, разрабатывавшихся человечеством в области философии, истории, культуры, позволила Д. Мережковскому сформулировать основные положения эстетики символизма и субъективной критики, преследующей цель постижения «тайны духа» писателя.

Что касается нашей проблемы, то важно отметить следующее: символистская интерпретация творчества И.С. Тургенева дала возможность Д. Мережковскому, изменив угол зрения, расширить обсуждаемый круг проблем, затрагиваемых писателем, отказаться от хрестоматийно-социологического подхода к его произведениям, позволила взглянуть на И.С. Тургенева, традиционно оцениваемого как писателя-реалиста, глазами критика-импрессиониста.

Выводы. В предлагаемой работе трудно было бы охватить всю сумму фактов, представляющих интерес с данной точки зрения. Укажем лишь на те, изучение которых может оказаться наиболее плодотворным. Прежде всего, необходимо осветить вопрос об отношении и оценке И.С. Тургенева представителями символизма на разных этапах его развития, выявить причины неоднородности критических суждений старших символистов (Д. Мережковского), младосимволистов (А. Блока, А. Белого, Вяч. Иванова) и представителей околосимволистского окружения (В. Розанова, А. Волынского и др.), определить круг проблем в тургеневедении, решению которых больше всего внимания уделяли символисты.

Требуем углубленной разработки и проблема художественного освоения представителями русского символизма творческих достижений И.С. Тургенева, исследование вопроса эстетической функции тем и образов И.С. Тургенева в поэзии символистов, заимствований и параллелей, своеобразия интерпретаций.

Описание и объяснение процесса эстетического освоения русскими символистами творческого наследия И.С. Тургенева выступает главным доказательством того, что подлинно высокое искусство невозможно без высоких духовных и художественных ориентиров, и эти высокие ориентиры у символистов были, что убедительно подтверждается их отношением к творчеству великого русского писателя.

Литература:

1. Андрущенко Е.А. Критик, эстетик, художник / Е.А. Андрущенко, Л.Г. Фризман // Мережковский Д.С. Эстетика и критика / Д.С. Мережковский. – М. : Искусство ; Х. : Фолио, 1994.
2. Белый А. Проблемы творчества / А. Белый. – М. : Советский писатель, 1988.
3. Белый А. Критика. Эстетика. Теория символизма / А. Белый. – М. : Советский писатель, 1994.
4. Блок А. Собрание сочинений : в 8 т. / А. Блок. – М.-Л. : Гослитиздат, Ленингр. от-ние, 1960–1963. – Т. 5. – 1962; Т. 8. – 1963.
5. Келли А. Герцен против Шопенгауэра: ответ пессимизму / А. Келли // Новое литературное обозрение. – 2001. – № 49.
6. Крутикова Н.Е. В начале века. Горький и символисты / Н.Е. Крутикова. – К. : Наукова думка, 1984.

7. Максимов Д. Поэзия и проза Ал. Блока / Д. Максимов. – Л. : Советский писатель, 1975.
8. Мережковский Д.С. Эстетика и критика / Д.С. Мережковский. – М. ; Х. : Фолио, 1994.
9. Мережковский Д. Л. Толстой и Достоевский / Д. Мережковский // Вечные спутники. – М. : Республика, 1995.
10. Мережковский Д.С. Было и будет. Невоенный дневник / Д.С. Мережковский. – М. : Аграф, 2001.
11. Мережковский: pro et contra. Личность и творчество Дмитрия Мережковского в оценке современников : [антология] / сост., вступ. ст., коммент., библиогр. А.Н. Николокина. – СПб. : Изд-во РГГУ, 2001.
12. Минц З.Г. Блок и традиции русской демократической литературы / З.Г. Минц / Минц З.Г. Александр Блок и русские писатели / З.Г. Минц. – СПб. : Искусство, 2000.
13. Михайловский Н.К. Литературная критика и воспоминания / Н.К. Михайловский. – М. : Искусство, 1995.
14. Мусатов В.В. Пушкин в эстетическом самосознании символистов / В.В. Мусатов // Художественные традиции в историко-литературном процессе : межвузовский сборник. – Л., 1989. – С. 35–68.
15. Серебряный век в России / под ред. В. В. Иванова, В. Н. Топорова, Т. В. Цивьян. – М. : Радикс, 1993.
16. Топоров В.Н. Станный Тургенев (четыре главы) / В.Н. Топоров. – М. : Изд-во РГГУ, 1998.
17. Тургенев И.С. Собрание сочинений : в 12 т. / И.С. Тургенев. – М. : Наука, 1978.
18. Фризман Л.Г. Пушкин в концепции Мережковского / Л.Г. Фризман // Материалы и сообщения. Серия литературы и языка. – 1991. – Т. 50. – № 5.
19. Хуберт М.А. Основные принципы символистской субъективной критики в творчестве Д. Мережковского 90-х годов XIX столетия : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / М.А. Хуберт. – К. : Институт літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, 2002.
20. Черноиваненко Е.М. Литературный процесс в историко-культурном контексте / Е.М. Черноиваненко. – Одесса : Маяк, 1997.

Лебеденко Н. П. І. С. Тургенєв як попередник символізму (до 200-річчя з дня народження письменника)

Аногація. У статті здійснена спроба з нетрадиційної для сучасного літературознавства точки зору осмислити творчість І.С. Тургенєва як попередника символізму з опорою на естетичну рецепцію його мистецької спадщини представниками російського символізму. Містичний зміст, символи й імпресіонізм як ключові параметри символізму, сформульовані Д. Мережковським у роботі «Про причини занепаду і про нові течії сучасної російської літератури», в літературно-критичних нарисах представників цієї течії проєктуються на творчість І.С. Тургенєва.

Ключові слова: символізм, естетика, рецепція, попередник, спадщина.

Lebedenko N. Ivan Turgenev as a Precursor of Symbolism (to the 200th anniversary of the writer's birth)

Summary. The article deals with an attempt to interpret the work of Ivan Turgenev as a precursor of symbolism, what is untypical to the point of view of contemporary literary criticism. The analysis is based on the aesthetic reception of Turgenev's artistic heritage by representatives of Russian symbolism. Mystical content, symbols and impressionism as the key parameters of symbolism, formulated by D. Merezhkovsky in the work "On the causes of decline and on the new trends of contemporary Russian literature", in the literary critical essays of representatives of Russian symbolism are projected onto Turgenev's heritage.

Key words: symbolism, aesthetics, reception, predecessor, heritage.

Ли Жунь,
аспирант кафедри російського мови
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова

ПРОСТРАНСТВЕННЫЙ КОД В СЕМАНТИКЕ РУССКИХ ФИТОНИМОВ

Аннотация. В статье рассматривается семантика русских фитонимов с позиций лингвокультурологического направления в лингвистике. В результате проведённого исследования определены шесть основных способов репрезентации локативного кода в семантике русских фитонимов. Делается вывод, что пространственный (локативный) код представляет базовую характеристику денотата фитонимов в языковой картине мира носителей русского языка. Он эксплицируется через указание на произрастание дерева или растения в той или иной стороне света, части света, в конкретном регионе, стране, области (губернии), городе, в климатических условиях, в условиях определённого ландшафта, растительного окружения. Значимыми представляются характеристики, связанные с водным пространством денотата.

Ключевые слова: фитонимы, пространственный (локативный) код, денотат, семантика слова.

Постановка проблемы. С древних времён человечество осознаёт себя в пространственно-временном континууме, понятие которого имеет глубокие основания и в языке. Как справедливо замечает Ю.С. Степанов, «концепт «пространство», наравне с концептом «время», конституирующий константу «Мир», является понятием большой степени общности и абстракции» [4, с. 324]. Эти базовые понятия науки, философии и культуры, связанные с разного рода ассоциациями и сложным взаимодействием с другими концептами, являются функционально значимыми и в лингвистическом плане. Однако способы отражения локативного кода могут быть разными в разных языковых единицах и коммуникативных ситуациях. Изучая русскую фитонимию, мы обнаружили, что этот код релевантен для семантики лексических единиц, называющих деревья и растения. Однако данный факт не освещается в научной литературе.

Цель статьи – выявить особенности дешифровки пространственного (локативного) кода в семантике фитонимов. Объект исследования – толкования русских фитонимов, выбранные из лексикографических источников XIX–XX вв. Предмет исследования – языковая объективация пространственного кода в семантике фитонимов.

Изложение основного материала исследования. Под локативным кодом мы понимаем место обитания (произрастания) растения. Это определённый участок суши или водоёма, на котором произрастает группа растений одного вида и который располагает всеми необходимыми условиями для их полноценного существования.

В работе мы предлагаем классификацию локативных признаков, наглядно демонстрирующую важность указания места произрастания для полного представления об определённом растении.

В первую группу вошли названия растений, имеющие в толкованиях, представленных словарями, такой локативный признак, как ‘сторона света’:

абрикос 1. Южное плодородное дерево [1, 1, с. 19];

акация, родовое название деревьев: *Acacia*, *Robinia* и *Caragana*; обычно у нас зовут так: глог, гороховое дерево; это акация жёлтая, *Robinia*, из сем. бобовых: акашник, акатник, караган, гороховик, золотарник; **на юге** у нас растёт и белая, и алая [1, 1, с. 8];

вишня – дерево и плод известного вида *Prunus Cerasus*; к тому же роду причисляют абрикос, сливу, морель, терн и пр. Дикая вишня, *Prunus Chamaecyparissus* **растёт у нас на юге и юго-востоке**, в степях кустиком, а садовая – деревом [1, 1, с. 209];

каперсы – 1. Южный кустарник со стелющимися ветвями [3, 2, с. 29];

пихта, хвойное дерево, близкое к сосне; **западная**, *Pinus abies* (*Abies pectinata* или *Pinus peuce*) [1, 3, с. 116];

андромеда, ж. **северное** растение *Andromeda*, бесплодная, пняная трава, болотник, подбел [1, 1, с. 17].

Вторую группу представляют номинации, имеющие в толковании денотативный признак ‘часть света’ (Африка, Азия, Америка и т. д.):

ананас м. **американское** растение и плод *Ananas sativa*, прирученное у нас в теплицах [1, 1, с. 15];

баобаб – **африканское** дерево, из всех деревьев самое огромное, по толщине пня и объёму ветвей и листьев [1, 1, с. 46];

каучук – **индейское и южноамериканское** дерево [1, 2, с. 98];

секвойя – гигантское хвойное дерево, растущее в **Северной Америке**, живущее до 2000–2500 лет [3, 4, с. 70];

чага – хвойное дерево **Северной Америки**, необычайно колкое [1, 4, с. 580].

Третью группу – растения, в дефиниции которых актуализируется денотативный признак ‘страна’ или ‘регион’. В связи с тем, что часть материала выбиралась из Словаря В.И. Даля, некоторые названия стран и регионов в настоящее время изменились. Здесь мы можем выделить номинации деревьев, произрастающих или имеющих отношение к некоторым странам:

- Индия: **бетель** м. – **восточно-индийское** растение, принадлежащее к перцовым [1, 1, с. 85];

ваниль ж. – пряное, туеядное растение **Западной Индии**, из семьи орхидей (кукушечьи слёзки), *Vanilla* [1, 1, с. 163];

гуттаперча – **индийское дерево** *Isonandra gutta* и смола его [1, 1, с. 413];

тик – **восточно-индийский** дуб [1, 4, с. 405];

- Бразилия: **фернамбук** – красильное дерево *Caesalpinia*, **бразильское** дерево, и жёлтая краска, из него выделанная [1, 4, с. 533];

- Голландія і Китай: *апельсин* – голланд. дерево і плод *Citrus aurantium* [1, 1, с. 19]. Зде́сь указано, що саме слово заимствовано из голландского языка в русский. В самом же слове при его калькировании проявляется внутренняя форма, которая указывает на то, что апельсины в Голландию впервые привезли из Китая: буквально – «китайское яблоко»;

- Германия и Украина (Малороссия – в Словаре В.И. Даля): *сикомор* – дерево *немецкий* клён, явор, *Acer pseudoplatanus* [1, 4, с. 184]; *явор* – в **Малороссии**: *Acer pseudoplatanus*, *немецкий* клён [1, 4, с. 104] (в данном случае дешифровка локативного кода реализуется дважды);

- Маньчжурия и Китай: *гаолян* – зерновой и кормовой злак с очень высоким стеблем и широкими листьями, разновидность сорго; *маньчжурское* просо, *китайское* просо [3, 1, с. 300].

Значительное количество фитонимов соответствует денотатам деревьев, локативная характеристика которых связана с Сибирью:

зельква – **сибирское** дерево, *Zelkova crenata*, челкуй, род вяза [1, 1, с. 678];

ель – ель, елина, умалит. ёлка, елушка, елинка, ёлочка, елинушка. Хвойное дерево *Pinus*; *P. obovata*, ель сибирская, ель европейская [1, 1, с. 518];

кедр м. – хвойное дерево, дающее кедровые шишки или орехи. Кедр ливанский, *Pinus cedrus*; **сибирский**, *P. sibirica*, меледа, орешки кедровые, забава [1, 3, с. 104].

Заметим, что при описании кедров В.И. Даль выделяет локативный признак ‘сторона света’: «на крайнем северо-востоке есть и кедровый сланец (иначе стланец) или ёрник» [1, 3, с. 104]. Это виды весьма морозостойких кедровых сосен, поэтому уточнение их ареала произрастания играет немаловажную роль для более точного представления об этом дереве.

Локативный код дешифруется указанием на произрастание в Крыму и на Кавказе в толковании лексем *кизил*, *кизил* «м. дерево в Крыму и на Кавказе и мелкий, кисловатый плод его» [1, 2, с. 107], *дерен* «м. деревцо и плоды кизил, кизил, *Cornus mascula*, **растёт в Крыму и на Кавказе**» [1, 1, с. 432], также относящийся к семейству кизиловых, *самшит*, м. – **кавк.** деревцо *Vuxus sempervirens*, букс, зеленичье дерево; *букшпан* [1, 4, с. 131], *явор* м. – красивое **кавказское** дерево чинар, *Platanus orientalis* [1, 4, с. 672].

Встречаются случаи, когда место произрастания обобщено: *пальма* – семейное название деревьев **жарких стран** [1, 3, с. 13]; *баобаб* – гигантское **тропическое** дерево с очень толстым стволом и мощной кроной [1, 1, с. 60]; *лиана* ж. – испанск. большое семейство растений **жарких стран**: деревянистые, повойные растения [1, 2, с. 251]; вьющиеся и лазающие травянистые и древовидные растения, **распространённые главным образом в тропических и субтропических лесах** [3, 2, с. 181]; *бамбук* – древовидный высокий **тропический и субтропический** злак с колленчатым полым стволом [1, 1, с. 59]; *имбирь* – **тропическое** травянистое растение, корневища которого богаты эфирными маслами [3, 1, с. 660]. Основанием подобного обобщения обычно служит какой-нибудь сходный признак различных деревьев и растений.

Четвёртая группа – номинации, относящиеся к деревьям, дифференцирующимся по признаку ‘произрастание в городе или области (губернии)’:

вишня – ... разводкою вишен более промышляют **губернии Владимирская и Тульская** [1, 1, с. 209];

дуб – свинцовый (по сыроватой коре), железный, водяной или ольсовый (ольс в **Западной губернии** поем, урема) [1, 1, с. 498];

ель – в **ниж. губ. за Волгой** ель прочнее сосны [1, 1, с. 518].

Пятая группа – номинации деревьев, семантика которых отличается ‘ландшафтом произрастания’:

вишня – **растёт в степях** кустиком, а садовая деревом [1, 1, с. 209];

Известно, что поверхность степей равнинная, с холмами, оврагами и балками. В зоне степей солнце находится высоко на небосклоне, поэтому солнечные лучи падают на степную зону, прямее и сильнее нагревают земную поверхность. В степях лето длинное, солнечное, жаркое. Осадков выпадает мало. Вследствие этого деревья в степях низкорослые, растут кустами:

*лабазник*² – **луговое** травянистое растение семейства розовцветных, с соцветиями душистых желтовато-белых или розоватых цветков; таволга [1, 2, с. 157];

гречиха – **полевое** травянистое крупяное и медоносное растение [1, 1, с. 346].

Сема ‘водный ландшафт’ отражается в дефиниции следующих денотатов:

аир – травянистое растение с длинными мечевидными листьями, **растущее в реках и прудах** около берегов [3, 1, с. 27];

вахтовник м. – **водяное** растение *Nymphaea alba*, кувшинчик белый, балаболка, водяной мак, курочки, одалень [1, 1, с. 168];

куга – народное название некоторых **водных растений** семейства осоковых, главным образом озёрного камыша [3, 2, с. 145];

купальница, *купавка* – **водяное** растение, *Nymphaea Nuphar*, растущее поодаль от берегов, на глубине и по омутам [1, 3, с. 219]; то же, что *кувшинка* – **водное** растение с крупными, плавающими на поверхности воды листьями и белыми цветками; водяная лилия [3, 2, с. 144].

Семантика многих фитонимов реализуется через указание на болотный ландшафт:

аир м. – **болотное** растение из семейства аронниковых, *aconis calamus* [1, 1, с. 7];

клюква – мелкий ягодный стелющийся кустарничек семейства брусничных, **растущий на моховых болотах** [3, 2, с. 251];

куга – **болотное** круглостебельное, безлистное растение, которое идёт на плетушки разного рода и на оплёт стульев [1, 2, с. 211];

багульник – вечнозелёный низкий ядовитый кустарник семейства вересковых, с одурманивающим запахом, **растущий на торфяных болотах** [3, 1, с. 251].

Пространственный код в описании фитонима иногда эксплицируется указанием типа почвы: *куточник* – злак *Calamagrostis erigeos*, **растущий на супесках – почве, с большою примесью песку, песчаной** [1, 2, с. 227].

Иногда место произрастания в Словаре В.И. Даля указано косвенно, с помощью прилагательных, характеризующих виды данного дерева: *боярышник* – **горный, сибирский** [1, 1, с. 121].

Во многих случаях в описании встречаются локативные признаки из нескольких групп: ‘часть света’, ‘страна и регион’ или др. Например, *платан* «когого один вид, *Platanus occidentalis*, с большими кленовыми листьями, **растёт на юге Европы**, другой, *Platanus orientalis*, **на Кавказе**; чинар, явор в **Малороссии**» [1, 1, с. 121].

Шестая группа объединяет лексемы с локативным признаком 'другое растение'. В.И. Даль называет такие растения паразитными, чужеродными, живущими соками других растений. Например, *вишенья*, ср. собирает вишни вост. грибы, род губок или снежного трута, **растущего по пням и колодам**, *Agaricus prunulus* [1, 2, с. 6]; *лишай* м. растение низшего разряда, близкое ко мхам; ягель, растительная лепёшечка или нарост; **чужеродное растение на дереве, на камне** и пр. [1, 2, с. 259]; *моховка* сиб. мелкая чёрная смородина, **растущая во мшарниках**. Болото замшилось, замшавело, запало, заглохло, заросло мхом; накорный мох, **на коре дерева растущий** [1, 2, с. 353].

Выводы. В результате проведённой работы мы установили шесть способов языковой объективации пространственного кода в семантике русских фитонимов. Пространственный (локативный) код представляет базовую характеристику денотата фитонимов в языковой картине мира носителей русского языка. Он эксплицируется через указание в дефиниции фитонима стороны света, части света, конкретизацию страны или региона произрастания (наиболее частотны Крым, Кавказ и Сибирь), области, города и даже села, а в ряде случаев через указания на соседние растения. Значимыми представляются также характеристики, связанные с тем или иным ландшафтом, климатической зоной, с водным пространством денотата.

Литература:

1. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В.И. Даль. – М. : Издательский центр «ТЕРРА», 1995.
2. Колосова В.Б. Этноботаника: растения в языке и культуре / В.Б. Колосова, А.Б. Ипполитова. – СПб. : Наука, 2010. – 386 с.
3. Словарь русского языка : в 4 т. / под ред. А.П. Евгеньевой. – М. : Русский язык, 1999.
4. Степанов Ю.С. Концепты – константы в культуре / Ю.С. Степанов. – М. : Языки русской культуры, 1997. – 824 с.

Лі Жунь. Просторовий код у семантиці російських фітонімів

Анотація. У статті розглянуто семантику російських фітонімів із позицій лінгвокультурологічного напрямку в лінгвістиці. Результатом проведеного дослідження є шість основних способів експлікації локативного коду в семантиці російських фітонімів. Зроблено висновок, що просторовий (локативний) код становить базову характеристику денотата фітонімів у мовній картині світу носіїв російської мови. Просторовий код есплікується через указівку на виросання рослини-денотата в тій чи іншій стороні світу, частині світу, в конкретному регіоні, країні, області (губернії), місті, в кліматичних умовах, в умовах певного ландшафту, рослинного оточення. Значимими видаються характеристики, пов'язані з водним простором денотата.

Ключові слова: фітоніми, просторовий (локативний) код, семантика слова, денотат.

Li Juan. Spatial code in the semantics of the Russian phytonyms

Summary. In the article the semantics of Russian phytonyms is considered from the point of lingua-culturological direction in linguistics. As a result of the study, six main ways of representing the locative code in the semantics of the Russian phytonyms were identified. The conclusion is drawn that the Spatial (local) code represents the basic characteristic of the denotation of phytonyms in the language picture of the world of Russian native speakers. It is explicated through the direction of the side of the world, part of the world, the specification of the country or region (the most frequent are the Crimea, the Caucasus and Siberia), the province or the city. Significant are the characteristics associated with the water space of the denotation.

Key words: phytonyms, spatial (locative) code, denotation, semantic of the word.

Ли Ялинъ,

*аспирант кафедры мировой литературы и русского языкознания
ГУ «Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко»*

ТВОРЧЕСТВО А. ПУШКИНА В РЕЦЕПЦИИ Г. АДАМОВИЧА

Аннотация. В статье рассматриваются взгляды Георгия Адамовича на произведения Александра Пушкина. Критик писал, что иностранные читатели не понимают А. Пушкина. Он считал, что многие русские люди тоже не понимают его значения, не понимают его величия. Г. Адамович также рассмотрел статьи советских ученых о А. Пушкине. Они писали о нем с позиций советской идеологии. Г. Адамович осуждал такую точку зрения.

Ключевые слова: критика, поэзия, советская идеология, рецепция, статья, читатель.

Постановка проблемы. Для русского Зарубежья имя А. Пушкина стало символом, связующим с Россией, поэт и покинутая Родина были в памяти неотделимы друг от друга. В 1920-е годы во всех центрах русской эмиграции день рождения А. Пушкина стал отмечаться как День русской культуры. В периодике зарубежья появились работы о поэте, которые оказали большое влияние на духовную жизнь эмиграции. Георгий Адамович заслуженно назван «первым критиком» русского Зарубежья. Его точка зрения характеризуется объективностью, она во многом предопределила современные тенденции рецепции творчества А. Пушкина.

Сегодня важно обратить внимание на критическое творчество Г. Адамовича, которое в современных литературоведческих работах практически не изучено. В диссертациях российских исследователей О. Коростелева и М. Пономаревой уделено внимание только поэзии Г. Адамовича. В украинской науке о литературе творчество критика не исследовано, частично о нем в диссертации пишет О. Новикова. Наиболее ценный вклад в изучение литературно-критического наследия Г. Адамовича сделал российский исследователь О. Коростелев, который написал несколько статей о нем. Вместе с тем нужно отметить, что многие работы Г. Адамовича предопределили исследования современных литературоведов, в том числе и пушкинистов. Поэтому цель статьи заключается в изучении рецепции Г. Адамовичем творчества А. Пушкина.

Изложение основного материала исследования. Особенности рецепции А. Пушкина обусловлены не только общенациональным значением его личности и творчества, но и дискуссиями, которые велись с конца XIX столетия в среде модернистов, об отношении к наследию русской классической литературы. Вопрос о значении творчества А. Пушкина был перенесен и в русское Зарубежье. Д. Туманов обобщил существующие в диаспоре точки зрения. «В критических статьях писателей-философов Русского Зарубежья С. Булгакова, Вяч. Иванова, И. Ильина, А. Карташова, Д. Мережковского, С. Франка, И. Шмелева и других доминируют представления о поэте как пророке, учителе и духовном вожде нации. Разнообразные формы сакрализации А. Пушкина сопрягаются с идеей гармонического объединения в его гении противоположных начал национального духа и национального бытия... Пафосу религиозно-философской интерпретации А. Пушкина в изгнанической России противостоит трезво-эмпирический подход В. Набокова, В. Ходасевича,

М. Цветаевой, в произведениях которых А. Пушкина предлагалось любить «не за проблематическое духовное преображение, а за реально данную нам его поэзию – страстную, слабую, греховную, человеческую» [1, с. 138].

В критических заметках Г. Адамович пишет о А. Пушкине достаточно часто, привлекая имя поэта в разных контекстах. Интересны его размышления о том, в чем заключаются сила поэтического воздействия, талант, творческая уникальность. Мысли, словно случайно сказанные, позволяют постичь творческую лабораторию критика. Например, в статье «На полустанках (заметки поэта)» (1923) он проводит параллель между А. Пушкиным и Ф. Тютчевым, стремясь ненавязчиво доказать читателю, что по нескольким удачным строчкам не стоит ценить поэта. В начале Г. Адамович пишет о том, что существуют две истории литературы – официальная, хрестоматийная и рецептивная, передающая читательскую оценку и от прочитанного, и от творчества автора в целом: «Одна, излагаемая в письменных курсах, иногда глубоких и блестящих, учит, что наиболее значительными созданиями Пушкина являются «Онегин» и «Борис Годунов»... Другая передается устно и нигде не изложена: она знает, что Пушкин ... «держится» ... на нескольких десятках строчек, как бы околдовавших нашу память» [2, с. 42]. Далее Г. Адамович отмечает, что поэты давно обсуждают существование негласного соперничества между А. Пушкиным и Ф. Тютчевым. С одной стороны, последний не создал больших произведений, поэтому не может быть «претендентом на наш поэтический престол» [2, с. 43], но, с другой стороны, «Тютчев напряженнее и выразительнее Пушкина. Поэтому против его воздействия труднее сопротивляться, и своеобразие его кажется «ни с чем не сравнимым» [2, с. 43]. Читателю не ясно, согласен ли Г. Адамович с тем, что Ф. Тютчев значительнее А. Пушкина, и в этом особенность его критического метода. И только в самом конце статьи автор выступает в защиту А. Пушкина, словно бы пытаясь уравновесить разные точки зрения и одним-единственным предложением, но не прямо, а опосредованно представить свою точку зрения: «Но не остается ли от пушкинской бедности более долгий и «божественный» отсвет, и нет ли в ней того чутья художника, которое заставляет его найти узкую тропу между стилистическим безличьем и скоропортящейся «роскошью красок» [2, с. 43–44].

Мы полагаем, что в этой оценке пушкинского и тютчевского творчества заключена скрытая полемика с символистами, которые считали поэзию Ф. Тютчева символистской, им были близки его трагическое мировосприятие, чувство жизненной непрочности, стремление постичь тайну «мировой души». Г. Адамович, бывший долгие годы сторонником акмеизма, не мог принять такую точку зрения в оценке «соперничества» А. Пушкина и Ф. Тютчева.

Для критического стиля Г. Адамовича характерно постепенное выстраивание общей оценки, причем складывается она, как правило, из противоречивых заключений, причем только в финале заметки становится очевидным, какой именно позиции

придерживается автор. Составляющие сюжета статей часто схожи с сюжетом литературного произведения, в котором можно вычленив завязку, кульминацию и развязку. Одним из характерных примеров служит статья «Литературные заметки», написанная в 1924 году, то есть в самом начале его работы в «Звене». Г. Адамович разделяет свою статью на три части, в которых приводит различные рецепции творчества А. Пушкина. Первая часть начинается с утверждения: «Пушкин переведен на все европейские языки. Имя его всем известно. Но в европейской литературе он никакой роли не играет и ни на кого в ней не влиял и не влияет. Иностранец узнает с недоумением и недоверием, что Пушкин и Гоголь – величайшие наши писатели» [2, с. 71]. Здесь Г. Адамович приводит распространенную точку зрения, согласно которой иностранцы не любят и не понимают пушкинскую поэзию, поскольку, с одной стороны, мало знают историю и культуру России, а с другой стороны, им более интересны и понятны произведения Ф. Достоевского и Л. Толстого, которые в интерпретации иностранного читателя затрагивали более острые и более глубинные проблемы, нежели А. Пушкин. Нужно сказать, что Г. Адамович говорит, прежде всего, о рядовых, обычных читателях. Зарубежная пушкинистика к тому времени состояла из работ А. Мицкевича, П. Мериме, Ф.А. Лёве-Веймара и других. И Г. Адамович отмечает, что есть иностранные читатели, которые понимают, что Россия – это не только герои Ф. Достоевского, это еще и простая, обычная, повседневная жизнь («Нельзя сомневаться, что и сейчас есть в Европе люди, вполне отдающие себе отчет в силе пушкинского гения» [2, с. 72]), но для большинства европейских читателей это неинтересно.

Во второй части заметок Г. Адамович приводит истории из собственной жизни, которая еще больше проясняет его позицию: «Года четыре тому назад мне пришлось провести две зимы в уездном городке, в Псковской глуши. Вместе с несколькими петербургскими друзьями я занимался там просвещением, и мы нередко читали Пушкина то в деревнях, то горожанам – служащим, мелким торговцам, рабочим. Нет дела более удручающего, нет задачи бесплоднее... Пушкин был всем понятен, но он не трогал и не волновал» [2, с. 73]. По нашему мнению, приводя здесь рассказ о своей просветительской работе, о чтении стихотворений А. Пушкина критик словно бы ставит знак равенства между рядовым европейским и русским читателем, создавая тем самым кульминацию своей статьи: русского национального поэта не любят в собственной стране.

«При всем уважении к этому имени, при всей славе его, никем уже больше не оспариваемой, – вокруг него только тесное, узкое кольцо поклонников, – пишет Г. Адамович. – Одни из них спорят о каждой запятой в его рукописях, о часах, когда он обедал или ложился спать, – и никак не могут сговориться. Другие любят Пушкина свободнее и проще. А за этим тесным и не очень многочисленным кругом идет бессчетная толпа «средних читателей», учивших Пушкина в школе, видевших «Онегина» в опере и никогда более не раскрывших его книг, не помнящих подряд даже трех его строчек» [2, с. 73–74]. В этой цитате критик приводит три категории читателей А. Пушкина, которые актуальны и в наши дни. Творчество А. Пушкина хрестоматийно, изучается в школах, его юбилейные и памятные даты широко отмечаются, но все это, с одной стороны, не делает его ближе большинству читателей, а с другой – насколько необходима такая массовая любовь и понимание? Именно эту задачу и решает Г. Адамович.

В финале статьи, в ее развязке, критик раскрывает свой взгляд на проблему рецепции А. Пушкина. И здесь он справедливо отмечает, что «с такой страстью и исключительностью, как Пушкина, не любят из русских писателей больше никого» [2, с. 74]. Мы полагаем, что эти слова объясняют многочисленные дискуссии о поэте, которые ведутся по сей день. Г. Адамович, подытоживая все сказанное им выше, пишет: «Иногда, читая Пушкина, думаешь, что это лучшее из всего, что было написано людьми... нет искусства более чистого, чем пушкинское, и поэтому менее доступного для «непосвященного народа» [2, с. 74]. Мы считаем, что в этих словах заключено и личное отношение критика к А. Пушкину, и то, что себя он относит к той немногочисленной категории пушкинских читателей, которая способна увидеть и оценить величие его поэтического гения.

Тему восприятия А. Пушкина русскими и зарубежными читателями продолжает заметка, посвященная статье советского критика Л. Войтоловского «Пушкин и его современники». В начале Г. Адамович возвращается к мысли о том, что пушкинская поэзия доступна не всем: «Аристократическая, холодноватая прелесть Пушкина, навеки недоступное и непонятное «широким кругам» значение поэта... Никакие комментарии, юбилеи и похвальные речи любви к Пушкину не распространяют. Они только могут увеличить число его поклонников по принуждению или безразличию. Но спросите десять средних или ниже средних русских читателей, что они думают о Пушкине. Если они правдивы, то девять из них ответят приблизительно так: «Что же Пушкин! Одни только пустяки, про любовь и тоску, полезного ничего» [2, с. 338–339]. Далее критик указывает на то, что Л. Войтоловский ставил перед собой задачу реабилитировать А. Пушкина в глазах советского читателя, поэтому его статья «обращена к тем, кто утверждает, что Пушкин устарел и «пролетариату не нужен» [2, с. 339]. Г. Адамович иронично пишет о том, что «некоторые страницы статьи можно целиком включить в любой курс популярной экономики» [2, с. 340]. Критик высмеивает идею Л. Войтоловского рассмотреть творчество А. Пушкина по-марксистски: «Никто не объяснил связи его произведений с «экономическими факторами». Пушкин сразу станет современен и всякому дорог, если показать, как зорко он предвидел переход от натурального хозяйства к денежному, как он интересовался рабочим вопросом и ненавидел капитал» [2, с. 340]. На наш взгляд, эта заметка Г. Адамовича фрагментарно раскрывает феномен перелома в советской идеологии, о котором подробно написал современный американский исследователь Д. Платт [3]. По мнению ученого, с 1920-х годов проявляются доминирующие принципы сталинизма, которые заключаются в переходе от радикального отрицания прошлого, идеализации нового типа людей к монументальности, созданию культа национальных поэтов, в том числе А. Пушкина, личность и творчество которого, в отличие от Т. Шевченко и Ш. Руставели, приобрели всесоюзное значение. И книга Л. Войтоловского, о которой пишет Г. Адамович, является свидетельством этого процесса.

Выводы. Таким образом, мы рассмотрели рецепцию Г. Адамовичем произведений А. Пушкина. В литературно-критических статьях автор обращает внимание на пушкинские традиции в произведениях Ф. Тютчева и современных ему поэтов Серебряного века. Г. Адамович справедливо указывает на то, что большинству иностранных читателей творчество А. Пушкина неинтересно, поскольку лишено драматизма Ф. Достоев-

ского. Вместе с тем и русские читатели в основной своей массе не понимают, в чем величие А. Пушкина. Себя критик относит к меньшинству, которое любит и глубоко постигает пушкинскую лирику. Важно, что Г. Адамович обратил внимание на изменение отношения к А. Пушкину в Советской России: от полного неприятия до прочтения сквозь призму марксистской идеологии. Его размышления об этом процессе во многом созвучны современным западным исследованиям.

Перспективы статьи мы видим в изучении рецепции Г. Адамовича других произведений русской классической литературы, в частности наследия Е. Баратынского, Ф. Тютчева, А. Фета.

Литература:

1. Туманов Д.В. Образ Пушкина в публицистике Русского Зарубежья / Д.В. Туманов // Известия Южного федерального университета. Серия «Филологические науки». – 2009. – № 2. – С. 135–147.
2. Адамович Г.В. Собрание сочинений. Литературные беседы. Книга первая («Звено» : 1923–1926) / Г.В. Адамович. – СПб. : Алетей, 1998. – 575 с.
3. Платт Д.Б. Здравствуй, Пушкин!: Сталинская культурная политика и русский национальный поэт / Д. Платт ; пер. с англ. Якова Подольного. – СПб. : Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2017. – 352 с.

Лі Ялінь. Творчість О. Пушкіна в реценції Г. Адамовича

Анотація. У статті розглядається точка зору Георгія Адамовича на твори Олександра Пушкіна. Критик писав, що іноземні читачі не розуміють О. Пушкіна. Він уважав, що багато російських людей теж не розуміють його значення, не розуміють, у чому його велич. Г. Адамович також розглянув статті радянських учених про О. Пушкіна. Вони писали про нього з позицій радянської ідеології. Г. Адамович засуджував таку точку зору.

Ключові слова: критика, поезія, радянська ідеологія, реценція, стаття, читач.

Li Yalin. The Creativity of A. Pushkin in the reception of G. Adamovich

Summary. The article considers point of view of Georgy Adamovich on Pushkin's works. The critic wrote, that foreign readers do not understand Pushkin. He thought, that many Russian people also don't understand Pushkin's contribution to literature, they don't understand, why Pushkin is a great poet. Adamovich also analyzed articles of soviet scholars about Pushkin. They wrote about him from the point of view of Marxism. Adamovich did not approve this point of view.

Key words: criticism, poetry, Soviet ideology, reception, article, reader.

Марєєв Д. А.,

викладач кафедри української мови,
літератури та методики навчання

Глухівського національного

педагогічного університету імені Олександра Довженка

ЗІ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ДИНАМІКОЮ СЛОВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОПОЛІСЬКИХ ГОВІРКАХ

Анотація. У статті розглянуто динаміку словотвірних засобів в українських східнополіських говірках. На основі зіставлення матеріалів АУМ (середини ХХ ст.) і власних експедиційних записів автора 2010–2016 рр. визначено статичні й динамічні елементи словотворення, встановлено причини структурних змін у говірках.

Ключові слова: східнополіський діалект, словотворення, формант, динаміка структури говірки.

Постановка проблеми. Як відомо, взаємодія тенденцій до статичності й динаміки структури зумовлює розвиток мови. Вивчення змін у мові (динаміки) залишається актуальним завданням лінгвістики, зокрема діалектології. У різних говірках зміни виявляються неоднаково: відмінними є інтенсивність і характер змін на різних структурних рівнях (фонетичному, лексичному, словотвірному, морфологічному та синтаксичному). Проблеми вивчення динаміки словотвору особливо важливі, оскільки цей структурний рівень зазнає відчутних змін, реагуючи на внутрішні й зовнішні чинники динаміки, а тому може бути індикатором змін структури говірок.

До проблеми українського діалектного словотвору останніми ми зверталися А.М. Муқан, В.В. Німчук, К.М. Лук'янюк, І.І. Ковалик, В.Ф. Покальчук, З.С. Сікорська, Б.А. Шарпило, С.П. Бевзенко, Я.В. Закревська, О.Т. Захарків, М.М. Корзонюк, Г.В. Шумицька, Р.Л. Сердега, О.В. Харківська та ін. Способи творення слів у північних говорах розглянули Г.Л. Аркушин, Ю.В. Громик, Л.В. Дика, Л.І. Дорошенко, В.М. Куриленко, Г.І. Гримашевич, С.С. Панцьо та ін.

Хоча українське діалектне словотворення залишається об'єктом уваги багатьох учених, його динаміка в українських говірках, зокрема східнополіських, ще не була об'єктом спеціального вивчення, що зумовлює актуальність дослідження.

Мета статті – простежити збереження й динаміку окремих словотвірних явищ в українських східнополіських говірках.

Вивчення окремих словоформ, їх формальної структури здійснено на основі зіставлення матеріалів «Атласу української мови» (далі – АУМ) із записами автора впродовж 2010–2016 рр. у 129 говірках східнополіського діалекту, раніше охоплених мережею АУМ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зіставне вивчення говірок за двома часовими зрізами (1950–1960-ті рр. та 2010-ті рр.) показало, що частина словоформ зберегла структури, зафіксовані на картах АУМ. Це насамперед словоформи, що в східнополіських говірках, за даними попередньої експлорації, вживали безальтернативно. Зокрема, лексема з *'аб* 'осіння оранка поля' в східнополіських говірках є загальновідомою, як і в середньонадніпрянських, слобожанських, правобережнополіських говірках, а також в українських говірках Курщини [АУМ, т. I, к. 169; СРНГ, вип. 12, с. 45]. У багатьох західноу-

країнських говірках (у подільських, буковинських, у частині наддністрянських, покутських, волинських) можливий альтернатив з *'абл'а* [АУМ, т. III, ч. 4, с. 87].

Іменники, що вказують на місце, означене мотивувальним словом (місце за предметом, що на ньому розташований, або за дією, що на ньому відбувається, – *кладовище, пасовище, глинище*; місце, де раніше був предмет або відбувалася дія, – *вогнище, житнище* [3, с. 28]), у східнополіських та інших говірках Лівобережжя утворені за допомогою суфікса *-ишце*. На Правобережжі із цією метою поширений формант *-ис'ко* [АУМ, т. I, к. 175].

Незначні зміни щодо словотворення спостережено у формі *бич* 'коротка частина ціпа, якою б'ють під час молотби'. Зокрема, на карті АУМ у межах досліджуваного ареалу це слово представлене небагатьма варіантами: *бич, б'іч, бичук, б'ічук* [АУМ, т. I, к. 167]. Як і за попереднього обстеження, сьогодні домінує безсуфіксний варіант слова, поширений на українському Правобережжі, продовжуючи ареал у російських говірках [СРНГ, вип. 2, с. 303; ДАРЯ, вип. III, к. 41]: словоформа *б'іч* типова для північних і деяких східних говірок досліджуваного ареалу, *бич* – для багатьох центральних і південних. За сучасного обстеження говірок, як і понад півстоліття тому, словоформу з суфіксом *-ук* фіксовано в східних говірках східнополіського діалекту й в одній північній: у 1950–1960-х рр. варіант *бичук* засвідчено в н. пп. 161, 165, 166, 188, *б'ічук* – в н. п. 7, у 2010-х рр. форму *бичук* виявляємо в н. пп. 7, 161, 165, *б'ічук* – в н. п. 7. Такий варіант відомий носіям російських смоленських [СРНГ, вип. 2, с. 304] та білоруських північно-східних говірок [ДАБМ, к. 258]. У досліджуваних говірках спорадично (у 3 сучасних (н. пп. 19, 145, 147) та у 2 говірках середини ХХ ст. (н. пп. 161, 188)) поширена словоформа *бичок*. Незважаючи на нетиповість такого словотвірної варіанта для більшості східнополіських говірок, в українській літературній мові значна кількість слів на позначення знаряддя дії утворюється за допомогою додавання до кореневої морфеми суфікса *-ок* [САМУМ, с. 336]. Для творення назв конкретних предметів суфікс *-ок* є високопродуктивним у всіх говорах української мови [8, с. 57]. За повторного обстеження ареалу, крім словоформи *бич*, у мовленні одного з інформаторів виявлено не засвідчену в матеріалах до АУМ у східнополіських говірках форму *бичоўка*. Така форма типова для багатьох північних білоруських говірок [ДАБМ, к. 258].

Зіставлення діалектного матеріалу з двох часових зрізів (середина ХХ ст. і початок ХХІ ст.) засвідчило, що окремі словотворчі моделі активізувалися.

1. АУМ в обстежуваному ареалі засвідчує функціонування трьох словоформ на позначення вівці – *в'іўц'а/оўц'а* й *ов'єчка*. Остання з них є типовою для всього північного наріччя

[АУМ, т. I, к. 178; т. II, к. 162], для білоруської мови [ГСБМ, вип. 21, с. 334; ЛАБНГ, т. I, к. 36], багатьох південноросійських говорів [СРНГ, вип. 22, с. 296] і, як показують матеріали дослідження, сьогодні поширилася на всі обстежувані східнополіські говірки, звужуючи функційну активність типової для суміжних південно-східних говорів [АУМ, т. I, к. 178] і для української літературної мови [СУМ, т. I, с. 550] форми *віўц'а*. Словоформа *о(а)ўц'а*, уживання якої зросло: 21 н. пп. зафіксовано в середині ХХ ст., замість 37 н. пп. на початку ХХІ ст., у східнополіських говірках уживається розпорошено, тому, можливо, зазнала впливу російської мови, для якої є нормативною [НСРЯ].

2. На півночі східнополіського говору, як і в багатьох середньополіських і білоруських говірках [АУМ, т. I, к. 177; ЛАБНГ, т. III, к. 47], домінує словоформа *в'їки* 'волосини, що вкривають краї повік'. За останнє півстоліття в обстежуваних східнополіських говірках рівень її вживання зріс на 12,5% (до 81 н. пп.). Нормативний варіант для літературної мови *в'її* [СУМ, т. I, с. 669], що поширений в абсолютній кількості південно-східних говірок, безваріантно функціонує тільки в південному ареалі східнополіського говору. В інших діалектних зонах обстежуваного говору він співіснує зі словоформами *в'їки* та *в'їки* або витісняється ними. У низці населених пунктів семема 'волосини, що вкривають краї повік' репрезентована словом *в'ї(е)ки(і)*. Упродовж останніх 60 років його функційна активність зросла від 1 н. пп. до 28 н. пп. Поширення цієї словоформи могло бути зумовлене близькістю форм лексеми *повік*. Так, у деяких українських говорах і в багатьох південноросійських говірках слово *в'єко* вживають на позначення повік [ОЛА–Л, вип. 9, к. 9]. Зауважимо: у досліджуваних говірках назви *в'її*, *в'їки*, *в'їки* здебільшого вживають у множині, оскільки діалектоносії сприймають сукупність як природно зумовлену особливість реалії; використання форм однини зафіксовано зрідка: *в'їа* (н. п. 125, 313), *в'їка* (н. п. 13, 71–73, 76, 104), *в'їко* (н. п. 121, 145, 149, 150, 322), *в'їка* (н. п. 67, 101).

3. В обстежуваних говірках на позначення діжі для тіста функціонують два номени: *д'їж'а* і *д'їжка*. Форма із суфіксом *-к-*, типова для північного ареалу, набула більшої активності (майже на 17% – до 90 н. пп.), зменшуючи функційну активність словоформи *д'їж'а*, яка за останні 60 років скоротила вживання на 11 н. пп. – до 57 н. пп. Окрім впливу північних східнополіських говірок на півдні, збільшення ареалу, де інформатори кажуть *д'ї(е)жка*, зумовлено, можливо, ще й високою продуктивністю суфікса *-к-*, що належить до найбільш поширених слов'янських суфіксів [SP, т. I, с. 89], активно функціонує в українській мові [7, с. 10]; про поширення дериватів з *-к-* у східнополіських говірках див., зокрема, у статті Л.І. Дорошенко [2, с. 43–45].

4. Матеріали опитування і зразки діалектного мовлення, зібрані упродовж 2010–2016 рр., засвідчують уживання в говорі тих самих структурних варіантів іменника *кладовище*, що й за матеріалами АУМ: *кладовище*, *кладвище*, *клад'вище*, *клад'бище*, *клад'бище*, *клад'бище* [АУМ, т. I, к. 165]. За даними сучасних обстежень, найпродуктивнішим є словотвірний варіант *клад'бище*, активність якого зросла з 31 н. пп. в середині ХХ ст. до 94 н. пп. на початку ХХІ ст. Ця словоформа наявна й у прилеглих середньополіських говірках, уживається також в пд.-сх. говорах [АУМ, т. I, к. 165; т. III, ч. 1, с. 28; т. III, ч. 2, с. 56], є літературно унормованою в російській мові [НСРЯ]. Інші варіанти трапляються зрідка, виявляють себе по-різному залежно від наявності/відсутності підтримки з боку літературної мови,

суміжних говірок та у зв'язку з типовими фонетичними процесами. Так, частотність уживання словоформи *клад'вище* переважно не змінилась, однак говірки, у яких її засвідчено, в середині ХХ ст. і на початку ХХІ ст. різні (у 1950–1960-х рр. це н. пп. 169, 181, 317, 322, 351, 353, у 2010 рр. – н. пп. 66, 68, 108, 117, 123, 158); використання форм *клад'вище*, *клад'бище* збільшилося, а *клад'бище*, *клад'вище*, навпаки, зменшилося.

5. Через 60 років після експлорації за програмою АУМ у дієсловах *мандрувати*, *цілувати* зафіксовано суфікси *-ува-* й *-ова-*. Словоформи з фонетично модифікованим формантом *-ава-* не виходять за межі акаючих говірок. В акаючому ареалі зберігаються форми з давнім формантом *-ова-*. Значного поширення набули словоформи із суфіксом *-ува-* *мандруват'*, *ц'їлуват'*, уживання яких у сучасних східнополіських говірках порівняно з цими самими говірками, віддаленими в часі на понад півстоліття, зросло на 50% – до 66 н. пп. Найбільшу активність словоформи з афіксом *-ува-* виявляють на півдні діалекту, спорадично – у наддеснянських говірках, куди поширилися під впливом південно-східних говорів [АУМ, т. I, к. 179] і літературної мови.

Зміни словотвірної структури слова можуть породжувати розширення кола словотвірних моделей. Однак, як показують спостереження, деякі новотвори за іншими моделями обмежені ідіолоктом і не є ознакою говірки як системи.

1. Відповідно до АУМ I, к. 162, у східнополіських говірках понад півстоліття тому найбільшу функційну активність виявляла форма іменника *цеб'ер*. Ця словоформа й сьогодні типова для більшості лівобережнополіських говірок. Локально поширеним є акцентний варіант *цеб'ер*, основна зона побутування якого – це західноукраїнські говори [АУМ, т. II, к. 160]: у середині ХХ ст. його було виявлено в н. пп. 17, 186, 188, на початку ХХІ ст. – у н. пп. 137, 141, 169, 181. Аналіз засвідчив, що внаслідок контактування із суміжними слобожанськими говірками, у яких часто вживається дериват *цеб'ро* [АУМ, т. I, к. 162], ця словоформа набула більшого поширення в сучасних східнополіських говірках: у середині ХХ ст. її було виявлено в 4 н. пп., на початку ХХІ ст. – у 25 н. пп. За цей час кількість говірок зі структурним варіантом *цеб'ерка* збільшилася у 5,5 разів – до 22 н. пп. Деривати *цеб'ерок* і *цеб'рина*, за даними сучасного обстеження, виявлено лише в ідіолекті окремих діалектоносіїв: форма *цеб'ерок* утворилась унаслідок додавання суфікса *-ок* до кореня *цеб'ер*, а варіант *цеб'рина*, можливо, виник через формальну атракцію *цеб'ро* 'дерев'яна посудина' і *ц'амрина* 'деревина з колодязного зрубу'. Словоформа *цеб'рик* локалізується в зоні українсько-білоруського мовного суміжжя. У 2010–2016 рр. її зафіксовано в н. пп. 1, 64, 80, 100; за даними АУМ, у середині ХХ ст. в східнополіських говірках її не було виявлено.

2. У досліджуваному ареалі реалію 'валок для вибивання білизни під час прання' найчастіше називають *п'ран'ік* і *п'рач*. Першу словоформу, утворену за допомогою суфікса *-н'ік*, уживають і в прилеглих білоруських і російських говірках [ДАБМ, к. 252; ДАРЯ, вип. III, к. 29]. В обстежуваних говірках вона істотно поступається другій словоформі, типовій для північного наріччя [АУМ, т. I, к. 171; т. II, к. 148], активність якої за 60 років зросла \approx на 16% (до 103 н. пп.). Виявлена за сучасного обстеження в н. п. 14 словоформа *п'рач'ік* утворилась додаванням до словоформи *п'рач* суфікса *-ік*: *п'рач* \rightarrow *п'рач'ік*. В обох часових проміжках (середина ХХ ст. і початок ХХІ ст.) локально поширеними є варіанти *п'ран'ік* і *п'рал'нік*, що вияв-

ляють тенденцію до звуження ареалу поширення внаслідок субститування формою *прач*. Обидві словоформи – *праник* і *прал'ник* – утворені від дієслівної основи *прати* за допомогою суфікса *-ник-*, причому друга словоформа, ймовірно, утворилася з додаванням перед афіксом *-ник-* інтерфікса *-л'* (докладно про форми з *-ник-* і *-л'ник-* див. у статті З.С. Сікорської, Б.А. Шарпило [5, с. 56–57]). Суфікс *-ник-* для творення дериватів зі значенням ‘предмет, за допомогою якого виконується дія’ для української мови є продуктивним [4, с. 57–58].

3. Іменник *очіпок*, що зазнає архаїзації через зникнення позначуваної ним реалії, у східнополіських говірках має дві домінуючі форми – *оч'і(е)пок* і *чеп'ець*. Перша назва, ймовірно, є похідною від *очепити* ‘надягнути, накласти зверху, повісити’ [ЭСБМ, т. I, с. 233]. Друга архаїчна форма (псл. **сьерьсь* [Фасмер, т. IV, с. 333]) властива переважно північній частині поліських діалектів [АУМ, т. I, к. 161], відома іншим українським старожитнім говорам [АУМ, т. III, ч. 4, с. 147] і білоруським [ДАБМ, к. 331] говіркам. Як засвідчують матеріали АУМ, у середині ХХ ст. в обстежуваних говірках дериват *чепчик* не було виявлено. За повторного обстеження його зафіксовано в 27 н. пп. Ця демінутивна форма є типовою також для середньополіських говірок [Гримашевич, с. 171] і засвідчується в інших говорах української мови [АУМ, т. III, ч. 4, с. 147–148]. Словоформа *чепушка*, виявлена за нового обстеження в н. п. 129, обмежена ідіолектом.

Як показали спостереження над досліджуваним матеріалом, зміни в словотвірній системі можуть полягати в субституванні одних дериватів іншими.

1. В обстежуваних говірках основним репрезентантом значення ‘спеціальне виготовлене з дощок житло для бджіл’ є типове для україномовного континууму утворення із суфіксом *-ик (-ік): в'улиц(і)к*. Словоформи з іншими формантами на позначення іменника *вулик* знижують продуктивність, як *-ник* та *-ей*: *(в)уль'ник*, *(в)улей*, або зникають, як *-ен'*: *(в)улен'*. Зокрема, словоформа *(в)улей* за останні десятиліття зменшила функційну активність на 22 н. пп. – до 15 н. пп. Дериват *(в)уль'ник* у середині ХХ ст. було виявлено в н. пп. 8, 9, 100, 163, на початку ХХІ ст. – в н.п. 151. Словоформа *в'ул'ій* хоч і збільшила вживання з 3 н. пп. в 1950–1960-х рр. до 11 н. пп. в 2010-х рр., у східнополіських говірках зафіксована розпорошено, тому припускаємо її незалежне постання в різних говірках. Архаїчну безафіксну форму *вул'60* років тому було виявлено в н. п. 79, сьогодні – в н. п. 106.

2. Як і раніше, у сучасних східнополіських говірках на позначення *вугілля* найчастіше використовують назви *(в)угал'* і *(в)угол'* (карта № 1). Фонетична модифікована форма *в'уг'іл'*, а також похідні словоформи з *вуг'іл':а* в діалекті маловживані, частіше виявляються в латеральних зонах говору, аніж у його ядрі. Деяких фонетичних модифікатів, що в середині ХХ ст. були представлені в небагатьох говірках (*вуг'іл':а* – в 1 н. п., *вуг'іл':е* – в 9 н. п.), за повторної експлорації не виявлено. Вузьколокальні нові форми відбивають фонетичні та граматичні тенденції говірок (*вуг'іл':а*, *вуг'іл':е*, *угл'*, *угл'і*).

За паралельного вживання словотвірних варіантів інколи можна спостерігати розходження значень слів: *угал'* ‘корисна копалина’, *вуг'іл':е* чи *уг'іл':е* ‘деревне вугілля’ (н. п. 12). Здебільшого ж утворені за допомогою різних словотвірних моделей назви, що співіснують у говірці, виражають однакове значення.

3. Із можливих в обстежених говірках морфемних структур дієслова *шкунтильгати* збільшили поширення форми *куль'гат'*

(*кул'гат'*) (на 42% – до 71 н. пп.) та *шкунтил'гат'* (на 58% – до 49 н. пп.); перша з них маркує північні східнополіські говірки, друга – південно-східні [АУМ, т. I, к. 166]; обидві форми поширені в літературній мові. Функціонування фонетичного варіанта *шкунтил'гат'* зменшилося на 49% – до 27 н. пп.), окремі словоформи вийшли з ужитку (*шкунтуль'гат'*, *шкунтил'гат'*, *шкунтил'гат'*). Імовірно, причиною на занепад є й словоформа *шкул'гат'*, яку за нового обстеження виявлено в н. пп. 15, 118.

4. На карті АУМ I № 174 на позначення хліва для свиней домінує словоформа з формантом *-арник*: *свинарник*. Матеріали сучасних експедицій підтвердили часте її вживання на початку ХХІ ст. Загалом утворення із суфіксом *-ник* (як і сполучення *-арник'*) є типовими для вираження словотвірного значення ‘приміщення’ в говорах української мови [АУМ, т. III, ч. 4, с. 84–85] і в літературній мові, про що свідчать матеріали частотно-валентного словника афіксальних морфем [САМУМ, с. 305–307]. На тлі загальноновживаної назви *свинарник* інші деривати або істотно скоротили вживання (як-от *свинарн'а* – на 75% – до 3 н. пп., *свинишник* – на 77% – до 3 н. пп., *свин'ушник* – на 50% – до 4 н. пп., *свинарка* – 3 н. пп. в середині ХХ ст. до 2 н. пп. на початку ХХІ ст.), змінивши при цьому локалізацію, або зникли (*свинарок*, *свинар*). Нову щодо ареалу назву із суфіксом *-атник* виявлено лише в індивідуальному мовленні одного з діалектоносіїв із н. п. 191.

5. У сучасних східнополіських говірках словоформа *кор'іу'ник* (із формантом *-ник*) витіснила раніше мало вживані словотвірні утворення з коренем *корів-* *кор'іун'а*, *короварн'а* [АУМ, т. I, к. 173].

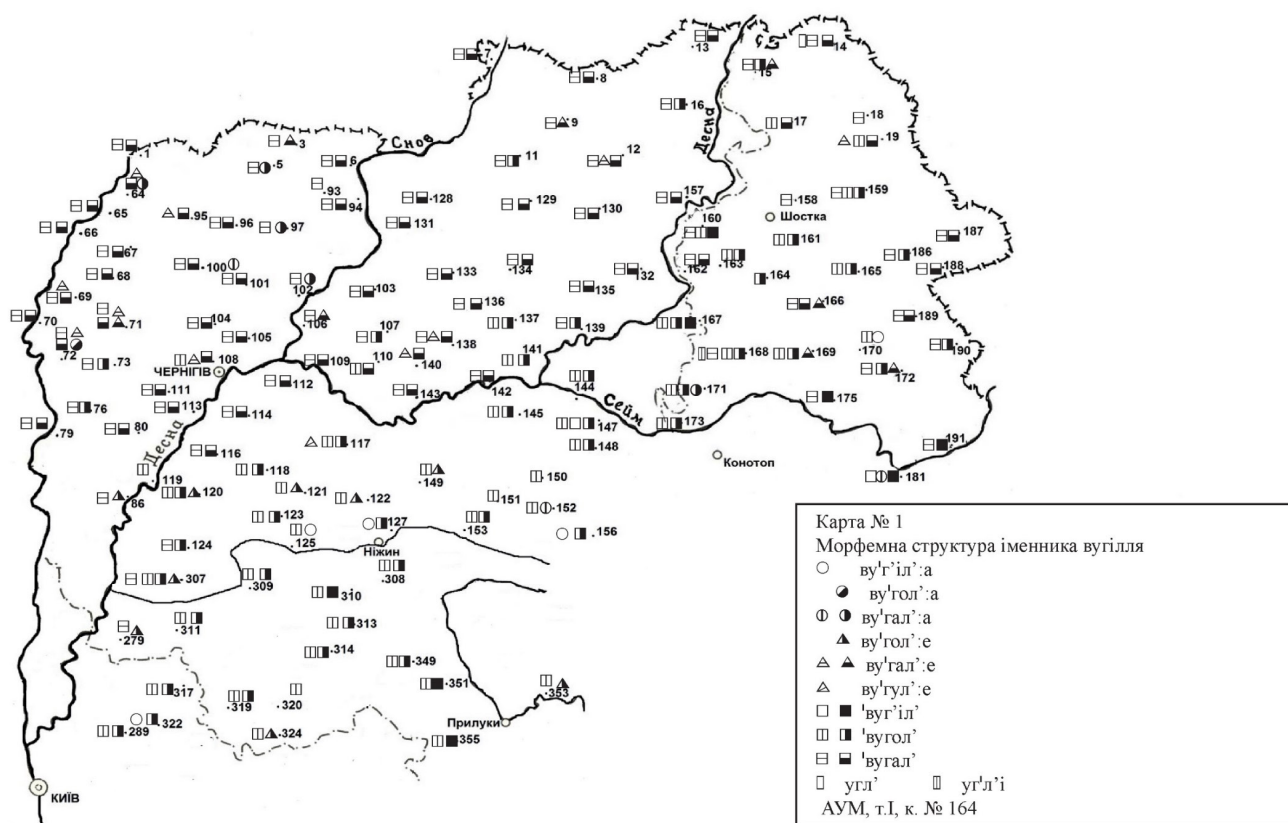
6. Іменник зі структурою *л'і(е,у)їш'а* ‘той, хто пише лівою рукою’ домінує на Лівобережжі [АУМ, т. I, к. 172] й поступово витісняє інші словоформи, серед яких утворення від кореня *лів-* із фінальними афіксами *-шак*, *-шун*. Однак у зв'язку з високою конотацією цієї лексеми [1, с. 105–106] типи фінальних афіксів і моделей творення в мовленні діалектоносіїв виявилися розгалуженими: *л'іш'а*, *л'іушар'уки*, *л'івуш'а*, *л'ушн'а*, *л'іворун*.

7. На позначення людини з великим лобом у сучасних східнополіських говірках найчастіше вживають словоформу *ло(а)бати(і)*, яка заступила чимало субстантивних форм. На сучасному етапі маніфестантами словотвірного значення ‘лобач’ від кореня *лоб-* у небагатьох говірках є словоформи зі словотвірними формантами *-ач* (н. пп. 64, 119, 172, 181, 309), *-ан'* (н. пп. 147, 171, 173, 166, 317), *-к(о)* (н. п. 166), *-ак(а)* (н. п. 119), *-ій* (н. п. 76), *-н'ік* (н. п. 104). Інколи значення ‘лобань’ відтворюється описовими формами (з *високим/великим лобом*). Така зовнішня фізична особливість мотивувала появу прізвиська людини: *Кол'а Лоб на мозо д'єда каз'али* (н. п. 140). Посилене оцінне відношення суб'єкта до об'єкта відбувається через препозитивне нанизування морфем з оцінним значенням: *ширака-лоби*, *високілоби*, *таўсталобик*.

На динаміку структури слова можуть впливати лексико-семантичні зміни.

1. Для номінації *обода* в ситі в багатьох говорах, як і в літературній мові, вживають лексему *обич'айка* [АУМ, т. I, к. 163; т. II, к. 286; т. III, ч. 4, с. 156; ЛППЧ, к. 94; СУМ, т. V, с. 501]. У східнополіському діалекті на попередньому хронологічному зрізі засвідчено, що це слово, з одного боку, має формальне варіювання, а з іншого – лексичну атракцію. Так, у свідомості діалектоносіїв з'явилися нові асоціативні зв'язки лексеми *оби-*

¹ Про зміну словотвірної моделі внаслідок зміни мотиваційних зв'язків див. у статті Т.В. Сіроштан [6, с. 174].

Карта № 1 репрезентує матеріали двох хронологічних зрізів: середини ХХ ст. і початку ХХІ ст.: контурні фігури відтворюють матеріали, зібрані протягом 2010–2016 рр.; заліті фігури – матеріали середини ХХ ст., представлені в АУМ.

чайка з лексемою *в'іко* 'верхня частина діжки, скрині', через що значення цих слів почали притягуватися одне до другого (докладно див. у праці П.Ю. Гриценко [1, с. 122–124]. Це явище має місце й у сучасних говірках, пор.: 1. 'обід у ситі, решеті': *обичайка* (н. пп. 144, 353, 355), *абичайка* (н. пп. 7, 14, 73, 113, 187, 188), *абич'ейка* (н. п. 64), *об'ічко* (н. пп. 118, 137, 309, 319), *об'ічка* (н. пп. 3, 324), *об'єчко* (н. п. 118), *об'єчка* (н. п. 121), *аб'єчко^a* (н. п. 96), *аб'єчка* (н. пп. 1, 5, 8, 66–72, 97, 101, 103–105, 108–109, 112, 128, 131, 190), *аб'єч'ка* (н. пп. 3, 113), *аб'єчка* (н. пп. 94, 106), *аб'єчка* (н. п. 129), *об'іко* (н. пп. 311, 313), *аб'єко* (н. п. 279), *аб'єка* (н. п. 65), *в'ічко* (н. п. 125), *в'іко* (н. пп. 136, 151, 170, 189), *війко* (н. п. 170), *в'єко* (н. п. 191); 'обід у діжці': *обичайка* (н. п. 156), *абичайка* (н. пп. 159, 161–162, 187), *об'ічко* (н. п. 137), *аб'єчко* (н. п. 116), *аб'єчка* (н. п. 190), *аб'єко* (н. п. 279), *в'єка* (н. п. 11); 'обід у ручному млині': *аб'єчка* (н. п. 105); 'будь-який обід': *обичайка* (н. п. 152), *аб'єчко* (н. пп. 107, 124); 2. на позначення накривки для тіста: *в'і(е)ко(а)*, *крішка*, інколи – *аб'єко* (н. п. 79), *аб'єчка* (н. п. 131), *об'єчко* (н. п. 138), *об'ічко* (н. п. 319), *обичайка* (н. п. 158).

Висновки. Зважаючи на викладене, зазначимо, що у словотворенні тенденцію до стабільності виявляють ті одиниці, що в середині ХХ ст. утворювали суцільні ареали або в досліджуваних східнополіських говірках не мали еквівалентів: це, зокрема, поширення словоформи *з'аб* 'осіння оранка поля', вживання суфікса *-ишче* в іменниках, що вказують на місце, означене мотивувальним словом. Незважаючи на те що в багатьох сучасних східнополіських говірках змін у морфемних структурах досліджуваних слів не відбулося, що засвідчує структурну стійкість говірок, загалом система словотворення виявилася динамічною. Так, у низці випадків спостережено спрощення формальної структури мовних одиниць (зникнення малопродуктивних

мовних елементів), наприклад, *в'улен* 'вулик'; *л'івак*, *л'івун* 'лівша'; *свин'арок*, *свин'ар* 'свинарня'; *кор'іун'а*, *коров'арн'а* 'корівник'. Виявлено ускладнення формальної структури мовних одиниць (постання нових словоформ): *цеб'єрок*, *цеб'рик* 'цебер'; *п'рач'ік* 'праник'; *ч'єпчик*, *ч'єпушка* 'очіпок'; *свин'атник* 'свинарник'; *шкул'гати* 'шкутильгати'; *л'ушн'а*, *л'івуша*, *л'іворун* 'лівша'. Частіше вживання словоформ *в'іки*, *в'єки*, *в'угал*, *в'улик*, *д'іжка*, *к'ладбишче*, *к'ладовишче*, *кул'гат*, *шкутил'гат*, *л'іуш'а*, *ов'єчка*, *п'рач*, *цеб'єрко*, що за попереднього обстеження характеризували більшість східнополіських говірок і/або були наявні в суміжних говорах, зумовило зменшення функційної активності інших словоформ. Спостережено зміну локалізації мовних одиниць, субститування одних репрезентантів у говірках іншими, збільшення або зменшення дублетів до наявних одиниць. Динамічне виявляється також у зміні формальної та семантичної структури слів: атракція *в'іко* 'обід у ситі' і 'кришка' *обичайка* через формальні зміни структури слів.

Проведена розвідка дасть можливість у майбутньому зіставити факти динаміки словотвору з інших українських говірок, що дасть змогу провести більш масштабні дослідження.

Джерела:

АУМ – Атлас української мови : в 3 т. – Т. 1 : Полісся, Середня Наддніпрянина і суміжні землі / ред. тому І. Г. Матвіяс. – К. : Наук. думка, 1984. – 498 с.; Т. 2 : Волинь, Наддніпрянина, Закарпаття і суміжні землі. – 1988. – 522 с.; Т. 3. Слобожанщина, Донеччина, Нижня Наддніпрянина, Причорномор'я і суміжні землі / ред. тому А.М. Залеський, І.Г. Матвіяс. – К. : Наук. думка, 2001. – 266 с.

Гримашевич – Гримашевич Г.І. Словник назв одягу та взуття середньо-поліських і суміжних говірок / Г.І. Гримашевич. – Житомир : Північноукраїнський діалектологічний центр Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2002. – 184 с.

ГСБМ – Гістарычны слоўнік беларускай мовы. – Менск : Беларуская навука, 1982 – . – Вып. 1– .

ДАБМ – Дыялекталагічны атлас беларускай мовы. – Мінск : Выдава АН БССР, 1963. – VIII + 338 карт.

ДАРЯ – Диалектологический атлас русского языка. Центр Европейской части СССР. Выпуск I : Фонетика / под ред. Р.И. Аванесова и С.В. Бромлей. – М. : Наука, 1986; Выпуск II : Морфология / под ред. С.В. Бромлей. – М. : Наука, 1989; Выпуск III : Карты (часть 1). Лексика. – М. : Наука, 1997 ; Выпуск III : Карты (часть 2). Синтаксис. Лексика. – М. : Наука, 2005.

ЛАБНГ – Лексичны атлас беларускіх народных гаворак : у 5 т. – Мінск, 1993–1998.

НСРЯ – Новый словарь русского языка: толково-словообразовательный: св. 136000 слов. ст., ок. 250000 семант. ед. : в 2 т / Т.Ф. Ефремова. – М. : Русский язык, 2000. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.efremova.info/>.

ОЛА–Л – Общеславянский лингвистический атлас. Серия лексико-словообразовательная. – Вып. 1– . – 1988– .

САМУМ – Словник афіксальних морфем української мови / [Н.Ф. Клименко, Є.А. Карпіловська, В.С. Карпіловський, Т.І. Недозим]. – К., 1998. – 441 с.

СРНГ – Словарь русских народных говоров. – Выпуск 1– . – М. – С.–Пб. : 1965– .

СУМ – Словник української мови : в 11 т. – К. : Наукова думка, 1970–1980.

Фасмер – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер ; пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева. – 2-е изд., стер. – М. : Прогресс, 1986. – Т. 4 : Т – Ящур. – 1986. – 672 с.

ЭСБМ – Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. – Т. 1– . – Мінск. – 1978– .

SP – *Slawski F. Słownik prasłowiański / F. Slawski.* – Т. 1– . – Ossolineum, Wrocław, 1974– .

Література:

1. Гриценко П.Ю. Ареальне варіювання лексики / П.Ю. Гриценко ; АН УРСР Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні ; відп. ред. І.Г. Матвіяс. – К. : Наукова думка, 1990. – 272 с.
2. Дорошенко Л.І. До питання про словотвірну парадигму будівельних назв східнополіського діалекту / Л.І. Дорошенко // Філол. науки. – 2008. – С. 42–46.
3. Закревська Я.В. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті / Я.В. Закревська. – К. : Наук. думка, 1976. – 163 с.

4. Родніна Л.О. Суфіксальний словотвір іменників у сучасній українській мові / Л.О. Родніна // Словотвір сучасної української літературної мови. – К. : Наук. думка, 1979. – С. 57–118.

5. Сікорська З.С. Деякі закономірні риси системи словотворення іменників в українських говорах південно-східного мовного пограниччя / З.С. Сікорська, Б.А. Шарпило // Мовознавство. – 1970. – № 3. – С. 51–59.

6. Сіроштан Т.В. Формування словотвірних типів і підтипів локативних найменувань на -ник у новій українській мові (кінець XVII – початку XXI ст.) / Т.В. Сіроштан // Вісник Запорізького національного університету (філологічні науки) : зб. наук. ст. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2008. – № 1. – С. 168–175.

7. Токар В.П. Історія суфікса -к(а) в українській мові / В.П. Токар. – Дніпропетровськ, 1950. – 50 с.

8. Харківська О.В. Суфіксальний словотвір апелативних іменників в українських говорах Закарпаття : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / О.В. Харківська. – Ужгород, 2015. – 397 с.

Мареев Д. А. Из наблюдений над динамикой словообразования в украинских восточнополюских говорах

Аннотация. В статье рассмотрены изменения в структуре восточнополюского диалекта украинского языка на словообразовательном уровне. На основе сопоставления материалов «Атласа украинского языка» (середина XX ст.) и собственных экспедиционных записей (2010–2016 гг.) определены статические и динамические элементы словообразования, установлены причины структурных изменений в говорах.

Ключевые слова: говор, восточнополюский диалект, словообразование, суффикс, формант, динамика структуры говоров.

Mareyev D. From observations of the dynamics of word formation in Ukrainian East Polesian dialect

Summary. The article reveals a dynamics of word-building means in East Polesian dialect. Based on a comparison of «Ukrainian Language Atlas» materials (middle of the twentieth century) and expedition records (2010–2016 years) the static and dynamic elements of word formation were identified, reasons of the structural changes in the dialect were established.

Key words: local dialect, East Polesian dialect, word formation, suffix, formant, dynamics of the structure of dialects.

*Погребняк І. В.,**кандидат філологічних наук,**докторант кафедри української літератури і компаративістики
Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка*

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕПІСТОЛЯРНОГО ЖАНРУ

Анотація. У статті висвітлено ключові аспекти епістолярного жанру, розкрито жанрову специфіку, її ознаки та сутнісні орієнтири. Проаналізовано наукові теорії листа і виокремлено типологічні категорії жанроформів в епістолярії. Епістолярний жанр дедалі частіше стає об'єктом дослідження у сучасній літературній науці, а усвідомлення значення епістолярної спадщини письменників зумовило активізацію оприлюднення й перекладу окремих листів та цілих їх масивів. У статті у стислому вигляді викладено історію розвитку епістолярію від античності до сучасності, висвітлено жанрові трансформації листа, спостережені у XX столітті.

Ключові слова: жанр, жанроформи, лист, епістолярій, епістолографія, епістола.

Постановка проблеми. Епістолярна спадщина як феномен все частіше стає об'єктом дослідження у сучасній літературній науці, але якщо раніше більшість становили короткі передмови до видань, а самі джерела часто виступали тільки «допоміжним матеріалом» для підтвердження думки дослідника, то тепер усе частіше з'являються праці, в яких листування митців розглядається цілісно, аналіз творчості письменників здійснюється «крізь призму письменницького листування».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Свої праці цьому питанню присвятили С. Антоненко, М. Бахтін, Н. Белунова, Л. Вашків, В. Галич, С. Ганжа, С. Гальченко, В. Гладкий, Р. Гром'як, Р. Доценко, В. Дудко, В. Здоровега, А. Крат, О. Копач, В. Кузьменко, М. Коцюбинська, Л. Курило, Ж. Ляхова, Г. Мазоха, Л. Морозова, М. Назарук, С. Павличко, В. Пустовіт, В. Святовець, В. Сметанін, В. Ткачівський, М. Чемерисов, Ю. Шерех.

Виклад основного матеріалу. Лист як літературний жанр поширився в європейській літературній традиції античності, численні приклади чого маємо у давньогрецькій, а надто – у давньоримській літературі. Листи Цицерона, Сенеки, Плінія Молодшого – це викінчені зразки ранньої епістолярної літератури. На Сході, у Греції, Римі, Давній Русі, середньовічній Європі мистецтво писати листи досягло високого рівня. Римляни розглядали це мистецтво як витончене і вільне, а оволодіння ним було невіддільним сегментом елітарного виховання.

В античній традиції розрізняли двадцять один вид листа – класифікація відбувалася за основною думкою (темою) епістол, відтак мала жанрово-тематичний характер: дружній, рекомендаційний, зневажливий, докірливий, втішний, викривальний, повчальний, загрозливий, наклепницький, заохочувальний, порадицький, прохальний, запитальний, лист у відповідь, пояснювальний, звинувачувальний, захисний, вітальний, іронічний, вдячний, конфіденційний листи [1].

За М. Бахтіним, «лист – це вторинний мовленнєвий жанр, що об'єднує різноманітні первинні піджанри: привітання, побажання, пропозицію, подяку, докір тощо» [3, с. 248]. В. Глад-

кий, досліджуючи листи В. Стефаніка, наголошує, що саме у них найповніше відображаються ознаки художнього мислення митця. На основі зіставлення епістол і новел учений ілюструє взаємозв'язок між епістолярною і художньою творчістю, її мовними особливостями. В. Святовець, аналізуючи епістолярну спадщину Лесі Українки та паралельну кореспонденцію до поетеси, підкреслює, що лише у листах так глибоко розкрита її багатогранна діяльність як поета і особливо драматурга-новатора, літературознавця, критика. Ж. Ляхова у низці праць відзначає науковість і водночас непересічну образність мови листів Т. Шевченка, класифікує їх, характеризує своєрідність стилю, висвітлює теоретичні питання вивчення епістолярію; доводить, що лист Кобзаря несе у собі енергію життя особистості. Дослідниця пропонує ґрунтовну типологію приватних кореспонденцій класика українського письменства: лист-бесіда, лист-сповідь, лист-спогад, лист-подорож, побутовий лист, лист з перевагою соціологічних і філософських роздумів, що нагадує фрагменти з публіцистичних статей тощо [16].

М. Чемерисов зіставляє лексику Шевченкових листів з лексикою його художніх творів. Епістолярна спадщина Т. Шевченка, П. Куліша та важливість листування взагалі стали об'єктом уваги Ю. Шереха [24]. Широко залучає листи П. Куліша у розвідці про становлення українського історичного роману А. Гуляк [7]. В. Дудко зазначає, що епістолярна спадщина письменників надзвичайно важлива для розуміння літературного процесу [8]. Науковець також розглядає листування І. Франка та аналізує його крізь призму світоглядних позицій митця.

М. Назарук літературним жанром вважає епістолярну прозу у цілому, а піджанрами – лист, епістолю, хартію, послання тощо. Цінним здобутком дослідження є запропоновані дефініції листа та епістолярної літератури, які науковець характеризує як рівноправний жанр, що не має змістових обмежень та дає змогу письменникові не лише подавати певну інформацію, а водночас реалізувати творчі імпульси і набуті літературні знання [19, с. 6-7]. С. Антоненко розглядає особливості епістолярного стилю, його місце у системі функціональних стилів української мови та встановлює характерні елементи синтаксично-стилістичних структур епістолярних текстів на прикладі листування О. Пушкіна. У дослідженні змодельоване розшарування жанрів або підстилів у межах епістолярного стилю й запропоновано вирізняти жанр листа письменників і літературний жанр (стилізований лист) [2, с. 18].

С. Ганжа вперше досліджує фразеологізми мови кореспонденцій письменників-класиків XIX – початку XX століть – Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки та ін. А. Крат присвячує наукову розвідку аналізу епістолярної спадщини М. Куліша, подає листи за адресатами кількісно, а також визначає мотиви, проводить порівняльний аналіз висловлених у посланнях до різних людей думок і почувань письменника, перекладає українською віршовану епістолю Лесі Українки. Розкриваючи сти-

лістичну вправність митця через епістолярій, В. Ткачівський досліджує німецькомовне листування І. Франка і паралельну кореспонденцію до письменника. Науковець виокремлює приватні кореспонденції у самодостатній жанр, наголошує, що листи становлять ядро епістолярної літератури [23]. Високу оцінку листам Лесі Українки дала С. Павличко, а також здійснила вишуканий порівняльний аналіз листів М. Коцюбинського до В. Коцюбинської та О. Аплаксині.

Про лист як важливе джерело історії літературної критики пише Р. Гром'як, розглядаючи та порівнюючи кореспонденції Т. Шевченка, П. Куліша, М. Драгоманова, І. Франка, М. Коцюбинського, Лесі Українки інших авторів. Л. Вашків, аналізуючи епістолярну спадщину Т. Шевченка й Лесі Українки, доводить, що листи письменників містять не лише враження самих митців, а часто фіксують творчу лабораторію письменника, оточення, спілкування, особливості епістолярної критики, її роль, специфіку функціонування. Дослідниця виявила в епістолярній літературній критиці різні жанрові форми, які сформувалися у приватних листах, зокрема – лист-рецензія, лист-огляд, поодинокі літературно-критичні оцінки [4].

Цілісний аналіз епістолярної спадщини українських письменників 20–50-х рр. ХХ століття здійснює В. Кузьменко. Автор розглядає епістолу як поліфонічне жанрове утворення, в якому поєднані ознаки історіографічного й літературного твору; аналізує листи крізь призму відображення у них особливостей світосприймання й світобачення автора. Також розкрита роль листування в умовах політичної цензури, редукованої можливості повноцінного розвитку літературної критики, публіцистики. В. Кузьменко пропонує власні дефініції таких понять, як «автокоментар», «епістолярна автокритика», «відкритий лист». Науковець визначає відкритий лист як «жанр публіцистики, в якому через звернення однієї людини до іншої порушуються у гострій, відверто-особистій високоемоційній формі важливі соціальні проблеми, що мають широке суспільне значення» [12, с. 220].

М. Коцюбинська пропонує наступні визначення листа: «інтелектуальний продукт особливого роду. Текст як багатофункціональна система, дотична до різних сфер суспільної та індивідуальної свідомості, стилістично неоднорідна, змістовно багатогранна, максимально – просто впритул – наближена до найінтимніших пластів духовного буття людини. Своєрідний синтез *ratio* й *emotion*» [11, с. 5]. Дослідниця відносить листи до проміжного жанру, оскільки у них «трансформуються, висвітлюються окремими вкрапленнями і щоденник, і вірш у прозі, і публіцистичні пасажі, і лірична сповідь, і дидактичні роздуми. І цим переліком жанрова картина листа аж ніяк не вичерпується» [11, с. 18].

В. Галич у дослідженні, присвяченому Олесю Гончару, наголошує, що немає потреби й необхідності захищувати лист «до якогось непевного, до кінця не зрозумілого проміжного жанру. Листи органічно вписуються у жанрову систему публіцистики й посідають у ній належне й зовсім не проміжне становище» [6, с. 481]. Н. Белунова виокремлює такі епістолярні жанрові модифікації: офіційно ділові листи (документи ділового спілкування і листування між організаціями або організацією та приватною особою; юридичні, комерційні листи, інші); наукові листи (професійно-орієнтовані: листування вчених, пов'язаних не дружніми, а переважно науковими інтересами; скажімо, філософські листи та інші у залежності від галузі науки); публіцистичні листи (листи до редакції газет; «відкриті

листи», призначені для публікації); художні листи (як факт художньої літератури); побутові листи (обмежені сферою побутового спілкування); дружні листи [4, с. 88]. Л. Курило вирізняє таку жанрову типологію епістолярію: дружній лист, інтимний, офіційний, діловий, побутовий, відкритий лист, лист-заява, лист-звернення, лист-привітання [13]. Л. Морозова обґрунтовує типологію письменницького листа, звертається до його жанрової модифікації та аналізує коло його специфічних ознак [18]. Г. Мазоха вирізняє колективні й відкриті листи, зазначаючи, що «звернення до жанру відкритого листа дало змогу письменникам з особливою виразністю й глибиною розкрити особисті прагнення та переживання» [17]. В. Пустовіт наголошує, що лист – надзвичайно цікавий жанр, який «репрезентує сторінки життя як адресата, так і адресанта», «дає змогу краще пізнати епоху, умови життя людини, є важливим культурологічним документом нації» [20, с. 89].

Серед дослідників епістолярію точаться суперечки стосовно жанрових різновидів листа. В. Кузьменко вирізняє епістолярні статті, відкриті листи, епістолярні памфлети [12, с. 194], Н. Белунова виділяє «дружній, діловий, науковий, публіцистичний, художній, і побутовий» листи [4, с. 75-78], В. Здоровега називає «відкритий лист, послання, лист без адреси, звернення, заяву, привітання» [9, с. 7-15]. Доцільним, на нашу думку, буде певне уточнення дефінітивного апарату.

Існує багато вагомих високоавторитетних обґрунтувань епістолярію як джерела документальної інформації у дослідженні біографії і різних сфер діяльності видатних і менш відомих осіб історичного минулого. Поняття «епістола» тлумачиться як «літературний, переважно віршований, твір у формі листа, в якому автор викладає свої міркування з певних питань. Як своєрідний жанр, існував у ХVIII столітті» [14, с. 133]. Відповідно до «Словника української мови», «епістола» – «жанр літератури ХVIII – початку ХІХ століття – послання у формі листа» [21, с. 484]. Сучасні ж дослідники під епістолою розуміють скоріше будь-який лист, таким чином значення терміну гранично розширюється, «лист», «кореспонденція» та «епістола» стають повними синонімами.

Потребує роз'яснення термін «епістолографія». Літературознавчий словник-довідник визначає його як «літературу листів», в основі якої зберігається форма листування незалежно від функціонального призначення твору, а також «листування приватного характеру, що у кращих своїх зразках має історико-культурне значення» [15, с. 242]. У літературознавчих дослідженнях зустрічаються й інші трактування. За визначенням О. Копач, «епістолографія» – «це тепер самостійна, повновартісна ділянка літературознавства. Листи, приналежні до неї, мають літературно-творчі компоненти» [10, с. 133-142]. В. Сметанін наголошує, що «епістолографія як спеціальна історична дисципліна вивчає листи не як особливий жанр літератури, а як своєрідне історичне джерело» [22, с. 6]. В. Кузьменко розглядає епістолографію як «повновартісну галузь сучасного літературознавства та історіографії, що досліджує найважливіші особливості змісту й форми листів різних епох» [12, с. 11].

Висновки. Письменницький епістолярій кінця ХІХ – початку ХХ ст. вирізняється певними особливостями: у ньому постають філософські роздуми на різні суспільні теми, міркування про подальший розвиток української літератури, про мистецьку вартість творів, подається критичний аналіз художньої спадщини окремих авторів, розкриваються елементи психології творчості. Іноді листи мають біографічний характер,

у них сконденсовані відомості про написання творів, цікаві деталі про творчу лабораторію митців. В епістолах постає самооцінка власної творчості, а деякі по суті є критичною студією творів різних авторів та на різноманітні теми літературного життя. Листування дає змогу інтерпретувати духовний світ, розкрити стилістичну майстерність митця, водночас листи щоразу фіксують оточення, коло та частотність спілкування. Письменницький епістолярій кінця XIX – початку XX століть фіксує активні пошуки митцями шляхів розвитку української літератури, бурхливе творче життя, зміни у структурі творчої індивідуальності.

Як бачимо, існує значна кількість досліджень, присвячених особливостям епістолярного жанру кінця XIX – початку XX ст., але уніфікованого погляду науковців на власне жанрову специфіку епістолярію допоки немає. Одні науковці наголошують, що епістолярний жанр – це «піджанр», який переходить із побуту у літературу. Другі опонують цій точці зору, визначаючи епістолярій окремим жанром, який відображає весь спектр літературних змін (стиль напрям, ідеї).

Література:

1. Античная эпистолография : очерки / отв. ред. М. Е. Грабарь-Пасек. – М. : Наука, 1967. – 126 с.
2. Антоненко С. В. Структура писем А. С. Пушкина (лингвостилистика текста) / С. В. Антоненко. – К. : Знання України, 2000. – 154 с.
3. Бахтин М. М. Проблемы речевых жанров / М. М. Бахтин // Автор и герой. К философическим основам гуманитарных наук / М. М. Бахтин. – СПб, 2000. – С. 248–299.
4. Белунова Н. И. Дружеское письмо творческой интеллигенции конца XIX – начала XX в. (Жанр и текст писем) / Н. И. Белунова. – СПб : Изд-во Санкт-Петербург. ун-та, 2000. – 140 с.
5. Вашків Л. П. Епістолярна літературна критика: становлення, функції у літературному процесі / Л. П. Вашків. – Т. : Поліграфіст, 1998. – 134 с.
6. Галич В. М. Олесь Гончар – журналіст, публіцист, редактор: еволюція творчої майстерності : [монографія] / В. М. Галич. – К. : Наук. думка, 2004. – 816 с.
7. Гуляк А. Б. Становлення українського історичного роману : [монографія] / А. Б. Гуляк. – К. : Міжнародна Фінансова Агенція, 1997. – 293 с.
8. Дудко В. И. Эпистолярное наследие украинских писателей-реалистов конца XIX – начала XX века в контексте украинско-русских литературных взаимосвязей : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.01.02 – литература народов РФ / Дудко Виктор Иванович ; АН СССР, Ин-т мировой лит. им. А. М. Горького. – М., 1989. – 18 с.
9. Здоровега В. Й. Багатоманіття документалізму і проблема жанрів / В. Й. Здоровега // Рад. літературознавство. – 1983. – № 9. – С. 7–15.
10. Копач О. З епістолярної спадщини Григорія Сковороди / О. Копач // Збірник наукових праць Канадського НТШ ; Наук. т-во ім. Т. Шевченка / за ред. Б. Стебельського. – Торонто, 1993. – С. 133–142.
11. Коцюбинська М. «Зафіксоване і нетлінне»: роздуми про епістолярну творчість / Михайлина Коцюбинська. – К. : Дух і літера ; Х. : Правозахисна група, 2001. – 300 с.
12. Кузьменко В. І. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х років XX ст. / В. І. Кузьменко ; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К., 1998. – 306 с.
13. Курило Л. М. Епістолярій Олеса Гончара і творча індивідуальність письменника : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. филол. наук : 10.01.01 – українська література / Людмила Миколаївна Курило ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 17 с.
14. Лесин В. М. Словник літературознавчих термінів / В. М. Лесин, О. С. Пулинець. – К. : Рад. шк., 1971. – 486 с.
15. Літературознавчий словник-довідник / редкол.: Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко. – К. : Академія, 1997. – 752 с.
16. Ляхова Ж. Т. За рядками листів Тараса Шевченка / Ж. Т. Ляхова. – К. : Дніпро, 1984. – 134 с.
17. Мазоха Г. С. Український письменницький епістолярій другої половини XX століття: жанрово-стильові модифікації / Г. С. Мазоха. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с.
18. Морозова Л. І. Письменницький епістолярій у системі літературних жанрів : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.06. / Морозова Людмила Іванівна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2006. – 234 с.
19. Назарук М. Й. Українська епістолярна проза кінця XVI – поч. XVII ст. : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. филол. наук : 10.01.01 – українська література / Михайло Йосипович Назарук ; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К., 1994. – 17 с.
20. Пустовіт В. Ю. Проблеми націєтворення у мемуарному дискурсі вітчизняних письменників XIX століття : [монографія] / В. Ю. Пустовіт. – Луганськ : Знання, 2008. – 284 с.
21. Словник української мови : в 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. – Т. 11. – К. : Наук. думка, 1971. – 550 с.
22. Сметанин В. А. Эпистолография / В. А. Сметанин. – Свердловск : [Б. и.], 1970. – 230 с.
23. Ткачівський В. В. Німецькомовне листування Івана Франка як літературознавче джерело : дис. ... канд. филол. наук : 10.01.01 / Ткачівський Василь Васильович ; Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 1997. – 198 с.
24. Шерех Ю. Кулішеві листи і Куліш у листах / Ю. Шерех // Третя сторожа : література, мистецтво, ідеологія / Ю. Шерех. – К., 1993. – С. 48–67.

Погребняк И. В. Научно-теоретические основы эпистолярного жанра

Аннотация. В статье освещены ключевые аспекты эпистолярного жанра, раскрыта жанровая специфика, ее признаки и существенные ориентиры. Проанализированы научные теории письма и выделены типологические категории жанроформов в эпистоляррии. Эпистолярный жанр все чаще становится объектом исследования в современной литературной науке, а осознание значения эпистолярного наследия писателей обусловило активизацию обнаружения и перевода отдельных писем и целых их массивов. В статье в сжатом виде изложена история развития эпистоляррии от античности до современности, освещены жанровые трансформации письма, наблюдаемые в XX веке.

Ключевые слова: жанр, жанроформы, письмо, эпистолярій, эпистолография, эпистола.

Pogrebniak I. Scientific and theoretical foundations of the epistolary genre

Summary. In the paper the key aspects of epistolary genre are explained, its genre peculiarities, features and essential markers are defined. The scientific theories of a letter are analyzed, and typological categories of genre-forms in epistolary are singled out. In increasing frequency, epistolary genre become an object of research in contemporary study of literature, and realization the significance of writers' epistolary heritage stimulated an activation of promulgation and translation of both separate letters and total massive of them. In the article in shorten way the history of epistolary development from Antiquity to nowadays is presented, the genre transformations of a letter, that were noticed in XX century, are determined. Also, an evolution in scientific approaches to epistolary – from understanding it as accessory materials in analysis of writer's creative works to study it as separate genre, which shows the whole spectrum of literary changes – is outlined.

Key words: genre, genre-forms, letter, epistolary, epistolography, epistle.

Сергеева Г. А.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов № 1
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ФОНЕТИЧНА ВАРІАНТНІСТЬ АНГЛОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ТЕРМІНОСИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА ТА ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ

Анотація. У статті здійснено аналіз результатів процесу адаптації англomовних правничих термінозапозичень до фонетичної системи української мови. Зокрема, досліджено випадки вокальних та консонантних субституцій, які породжують фонетичну варіативність через неунормованість правопису іншомовних слів.

Ключові слова: англomовне запозичення, юридична термінологія, фонетична адаптація, терміни-варіанти, правопис іншомовних слів.

Постановка проблеми. Однією з важливих проблем функціонування української мови є унормування українського правопису. Це питання, що має давню історію і тісно пов'язане зі складними історичними умовами існування та розвитку української держави та мови [1, с. 9, 200; 2; 3; 4], тривалий час залишається предметом дискусій у мовознавчому середовищі [5; 2; 6]. Однак, на жаль, за умов тривалого функціонування української мови в умовах бездержавності визначальними у його вирішенні не завжди були наукові чинники [2].

З постановами України як незалежної держави та отриманням українською мовою статусу державної, потреба в єдиному українському правописі стала особливо відчутною [2]. Це було обумовлено насамперед появою «Українського правопису» 1990 р., який, як вважають дослідники, розхитав «тверді підвалини» єдиного правопису, що існував майже без змін з 1946 р., та отриманням доступу до видань української діаспори, які «знову ознайомили читача в Україні з т. зв. «Харківським правописом» 1927–1929 р.» [4, с. 81]. А. Горняткевич зауважує, що після розпаду Радянського Союзу, коли українська літературна мова нарешті отримала можливість вільного розвитку, в Україні «запанувала, до деякої міри, правописна отаманщина» [4, с. 81], що спонукало до скликання правописної комісії, завданням якої було напрацювати єдиний правопис, який би спирався на науковий підхід і однаково позитивно сприймався та був би прийнятним для всіх українців [4; 2].

Однак, дотепер ще існує низка науково-теоретичних проблем та практичних аспектів унормування правопису української літературної мови, щодо вирішення яких у вітчизняній мовознавчій науці на даний час не існує єдиного погляду та не вироблено єдиного підходу [5, с. 87]. До окресленого кола проблемних питань, що викликають зацікавленість науковців і є об'єктом наукового аналізу у багатьох дослідженнях, відноситься проблема унормування правопису іншомовних слів [5, с. 88; 7; 8], деякі аспекти якої досліджено у цій статті на матеріалі англomовних запозичень в українській правничій термінології.

Увага до запозичень у сфері права зумовлена тим, що іншомовні засвоєння у складі термінології права займають досить

важливе місце, хоча основою української правничої термінології є споконвічна українська лексика. Водночас, англomовні запозичення, широке проникнення яких спостерігаємо протягом останніх десятиліть, все ще залишаються найменш дослідженою групою іншомовної лексики у складі української наукової термінології. Отже, на наш погляд, слід приділити увагу дослідженню різних аспектів адаптації саме цієї групи лексичних засвоєнь у системі сучасної української мови.

Зокрема, актуальним є дослідження проблеми формальної, тобто фонетичної, адаптації запозичень з англійської мови, що загострюється дискусією, пов'язаною з унормуванням правопису іншомовних слів в українській мові, яка має довгу історію та, як зазначалося вище, характеризується існуванням різних підходів до її вирішення [7]. Дослідники звертають увагу на те, що невирішеною залишається проблема правопису новітніх англіцизмів [8]. Така ситуація призводить до існування фонетичних термінів-варіантів, що розхитують мовну норму і є негативним явищем для загальноновживаної мови і є зовсім неприпустимими для терміносистеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що в українському мовознавстві є наукові праці, присвячені дослідженню загальнотеоретичних та прикладних аспектів окресленої проблеми. Зокрема, окремі питання, пов'язані з аналізом англomовних запозичень в українській літературній мові, є об'єктом уваги у роботах Л. Архипенко, Я. Голдованського, О. Дьолог, І. Каминіна, Л. Кислюк, Н. Попової, С. Рижикової, С. Руденко, В. Сімонок та інших. Однак, системні дослідження фонетичної адаптації англomовних запозичень в українській мові, зокрема й на новітньому мовному матеріалі, що є результатом переважно прямих мовних контактів в умовах незалежного функціонування української мови як державної, за нашими даними, відсутні.

Мета даної статті – проаналізувати результати фонетичного освоєння іншомовних слів, запозичених у результаті контактування двох неспоріднених мов – англійської та української, а саме англomовних правничих термінозапозичень, виявити фонетичні варіанти, що виникли у результаті пристосування запозичень до фонетичної системи української мови, з'ясувати можливі причини їх появи та визначити форми, яким слід надати пріоритет, на основі відповідності їх правописним нормам мови-реципієнта.

Виклад основного матеріалу. Об'єктом спостереження за процесом пристосування англomовних термінів до фонетичної системи української мови є вокальні та консонантні субституції, тобто заміна іншомовного звука найближчим до нього звуком рідної мови. Процес фонетичної субституції докладно описано у роботах Ю. Жлуктенко, який, спостерігаючи явище фонетичної інтерференції у мові англomовної української ді-

аспори, відзначав, що українці, вживаючи англійські слова у своєму мовленні, знаходили певні відповідності між фонемами двох мов і передавали англійські звуки найбільш подібними українськими фонемами [9, с. 36]. Такий самий процес відбувається, на думку вчених, і під час фонетичної адаптації запозичень до системи мови реципієнта [10, с. 72].

Однак, як зауважує Е. Хауген [11, с. 355], як самому двомовцеві, так і лінгвісту-дослідникові, не завжди ясно, який саме звук рідної мови найближчий до імітованого іншомовного звука, що може бути серед причин встановлення, поряд із простими діафонічними відношеннями, складних діафонічних зв'язків.

Крім того, слід враховувати, що формальна адаптація іншомовного слова до фонетичної системи мови-реципієнта є складним і тривалим процесом, і, як показало проведене дослідження, на відношення двох систем, а таким чином і на оформлення запозичення засобами мови-реципієнта, можуть впливати багато різноманітних чинників, серед яких, зокрема, шлях запозичення, роль мови-посередника, контакти мови-реципієнта з іншими мовами, запозичення слова одночасно з декількома споріднених мов, аналогія та мовна традиція.

Зазначимо також, що характер формальних модифікацій запозичень також зумовлюється особливостями та можливостями двох контактуючих мовних систем, якими і визначаються межі можливих варіантів. Непослідовність передачі одних і тих самих звуків, які знаходяться в однаковій позиції у слові, різними звуками української мови А. Білецький відносить до однієї з негативних рис адаптаційних традицій нашої мови. Більшість негативних рис адаптації запозичених слів в українській мові, на думку дослідника, пояснюються відмінностями фонологічних систем взаємодіючих мов [12, с. 18]. Результати проведеного дослідження свідчать, що саме неадекватність фонетичних систем двох взаємодіючих мов часто зумовлює різні способи засвоєння запозичень на фонетичному рівні, і є однією з причин виникнення фонетичних варіантів запозичених слів у новому мовному середовищі.

Однак, серед причин існування фонетичної варіативності при відтворенні засобами української мови англомовних правничих термінозапозичень є і певна неузгодженість правописних норм передавання звуків мови-джерела, що у свою чергу може спричинити фонетичну варіативність. Саме такі випадки і стали предметом даного дослідження з метою виявити вплив, якщо він є, правописних проблем на результати фонетичної адаптації англомовних запозичень. Зокрема, було здійснено аналіз усіх виявлених фонетичних термінів-варіантів та визначені ті, можливою причиною появи яких є саме неузгодженість норм правопису іншомовних слів.

Серед проблем, на яких наголошують науковці, обговорюючи питання правопису іншомовних слів, у статті вважаємо за доцільне зосередити увагу на основних, на наш погляд, момен-тах. Зокрема, на засвоєнні англомовних запозичень з голосними /i/ та /i:/. Іншомовні слова з довгим і коротким голосним /i/, запозичені з інших мов, зокрема з німецької, звичайно оформлюються в українській мові фонемами /и/ та /і/ [13, с. 49–50] та передаються на письмі відповідними літерами, що пояснюється впливом орфографічних норм української мови. В українській мові правописні норми, пов'язані з адаптованими на українському мовному ґрунті словами іншомовного походження, за твердженням А. Грищенка [14, с. 94], значною мірою зумовлені тенденцією до відтворення живого звучання. Однак, відповідно

до орфографічних норм, які викладено у редакції Правопису 1993 р., існує кілька типових випадків диференціації орфограм у загальних назвах залежно від фонетичного оточення, початкової або кінцевої позиції у слові.

Так, наприклад, вживання **и** /и/ та **і** /і/ у загальних назвах іншомовного походження регулюється кількома правилами. Зокрема, літера **і**, яка передає на письмі фонему /i/, пишеться: 1) на початку і у кінці слова (ідея, журі); 2) після б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н перед наступним приголосним (бізнес, логіка, архів), за винятком деяких давніх запозичень, в яких у тій же позиції пишеться **и** (бурмистер, лиман); 3) після всіх приголосних перед є, я та й (діалектика, аудієнція). Написання літери **и** у загальних назвах іншомовного походження регулюється так званним правилом дев'ятки, за яким після приголосних д, т, з, с, ц, ж (дж), ч, ш, р перед наступним приголосним, крім й, пишеться літера **и** на позначення фонему /и/.

У правничих термінах, запозичених з англійської мови, більшість слів із цими фонемами зазнала субституції відповідно до норм української орфографії, зокрема /i/ та /i:/ → /и/ за правилом дев'ятки, наприклад:

1) /i/ → /и/ : *assistance* – *асистанс*; *verdict* – *вердикт*; *discount* – *дисконт*; *derelict* – *депулькт*; *leasing* – *лізинг*;

2) /i:/ → /и/ : *green card* – *грин-кард*; *time sheet* – *таймшут*; *freehold* – *фригольд*.

Вищезгаданим правописним нормам української мови також цілком відповідає фонетична трансформація англійських голосних /i/ та /i:/ → /і/, наприклад:

1) /i/ → /і/ : *business* – *бізнес*; *bill* – *біль*; *dominion* – *домініон*; *domicile* – *доміциль*; *dumping* – *демпінг*;

2) /i:/ → /і/ : *impeachment* – *імпічмент*; *leasehold* – *лізгольд*; *leasing* – *лізинг*.

Проте слід зазначити, що у застосуванні правил правопису **и** та **і** у словах іншомовного походження під час відтворення англійських голосних /i/ та /i:/ українськими фонемами /и/, /і/ спостерігається певна непослідовність. Нами виявлено декілька слів, в яких у процесі субституції спостерігається відхилення від правил української орфографії. У словах *bailliff* – *бейлїф*, *dismissal* – *дисмїсл*, де англійська /i/ повинна була замінитися фонемою /и/, відбулася субституція /i/ → /и/. Хоча в інших термінах у подібній позиції після **м** та **л** /i/ → /і/, наприклад: *derelict* – *депулькт*, *dominion* – *домініон*, *leasing* – *лізинг*. Однією з причин такого передавання може бути певна подібність між англійською короткою /i/ та українською фонемою /и/, яка відчувається на слух, оскільки їх артикуляція в обох мовах досить близька.

Слід зазначити, що у зв'язку з непослідовністю передавання цієї фонему в українській мові, певні розбіжності спостерігаються також щодо застосування на практиці правила дев'ятки, про що свідчить освоєння термінів *up-tick* – *ан-мік* та *dawn-tick* – *даун-тїк*, в яких фонема /i/, знаходячись в однаковому фонетичному оточенні, зазнала субституції двома різними звуками. А це викликає появу фонетичних варіантів у правничій термінології. Так, наприклад, англійський термін *dealer*, має два варіанти: *дулер* – *ділер*. Перший варіант з'явився, як ми вважаємо, унаслідок дотримання двомовцем, який вперше вводив цей термін в україномовне середовище, правописних норм української мови (правила дев'ятки), а другий – як наслідок дотримання вимовних норм першоджерела, оскільки вимова українського монофтонга /i/ нагадує другу фазу артикуляції англійського дифтонгоїда /i:/, і, можливо, впливу російської мови (рос. мова: дилер). Подіб-

на формальна неусталеність спостерігається також у терміні *forfeiting*: *форфейтинг* – *форфейтинг*.

Щодо правила дев'ятки, то деякі учені вважають, що вимова і написання «и» /и/ на місці етимологічного /і/ спотворює правильну вимову та не має під собою жодного наукового ґрунту [15; 16, с. 79]. М. Вакулєнко з цього приводу навіть зауважує, що «розширене трактування «правила дев'ятки» призводить до витіснення букви «і» з української абетки, що науково не виправдано» [16, с. 80], і пропонує у нових запозиченнях дотримуватись першоджерела, зокрема вважати нормативним термін *ділер*. Наше ж дослідження показало, що кількісно переважають запозичення, у яких довга та коротка фонема /і/ оформлюється українською голосною /и/, яка відтворюється на письмі літерою «и», тому навряд чи можна говорити про витіснення літери «и». До того ж формальний варіант *дилер* відповідає нормам чинного українського правопису, зазнав повного формального освоєння і, вважаємо, повинен вживатися в українській правничій термінології як нормативний.

За спостереженням дослідників, чіткого унормування також потребує відтворення англійського приголосного [w] [7], який за артикуляцією подібний до українського сонанта [в], хоча при вимові цього приголосного в англійській мові губи значно більше округлюються і випинаються вперед, як для вимови українського звука [у]. Мабуть, через це англійську фонему /w/ в українській мові іноді передають фонемою /у/, наприклад: *уікенд*, *уотергейт*. Але у нашому дослідженні такі випадки не зафіксовані і загальною тенденцією передавання фонему /w/ у правничих термінах, запозичених українською мовою з англійської, є її субституція українською /в/, наприклад: *warrant* – *варант*; *goodwill* – *гудвіл*; *switch* – *свіч*; *swift* – *свіфт*; *swop* – *своп*. До речі, у словах, де у мові-джерелі графема “w”, відповідно до орфоепічних норм англійської мови, позначає нуль звука, вона також не відтворюється графічними засобами української мови. Це можна пояснити відтворенням на україномовному ґрунті фонемного складу цих запозичень: *underwriter* – *андерайтер*; *underwriting* – *андерайтинг*.

На особливу увагу заслуговує дослідження особливостей фонетичного освоєння українською мовою англійських термінів з приголосними /g/ та /h/, оскільки правила правопису іншомовних слів з цими фонемами є досить розмитими, нечіткими та непослідовними [7]. Історія графічного та фонетичного відображення фонему /g/ у словах іншомовного походження на українському ґрунті тісно пов'язана з історією літери г у нашій мові. Літера г на позначення проривного приголосного [g] у 1933 році була вилучена з українського алфавіту і, таким чином, в українській мові для позначення цього звука тривалий час навіть не було окремої літери. І, хоча згідно з новим (1996 р.) «Правописом української мови», літера г для позначення проривного задньоязикового звука була повернута в український алфавіт, проте в українському мовознавстві й досі немає єдиної думки щодо фонематичності звука [g]. Так, слабке протиставлення іншим фонемам української мови, можливість заміни його фарингальним [g] у вимові частини українців і тенденція до такої заміни, що існує у полтавсько-київському діалекті, дають підстави Л. Прокоповій [17, с. 112] заперечувати фонематичність приголосного [g], а отже і потребу позначати його на письмі відповідною літерою. Однак, на думку О. Пономарева [1, с. 19], літера г, яка позначає відповідний звук, необхідна для розрізнення на письмі й у вимові багатьох слів, таких як *гніт* і *гніт*, *грати* і *грати*, *гулі* і *гулі* та ін., що свідчить про

наявність протиставлень та смислорозрізняювальної функції у приголосного [g] і доводить його фонематичність.

За спостереженнями В. Перебийніс [18], які хронологічно відносяться до 70-х рр., в українській мові спостерігалось постійне звуження сфери застосування фонему /t/, що, можливо, відбувалося через тривалу відсутність в українській абетці літери на його позначення. Саме з цієї причини до недавнього часу англійська фонема /g/ в англійських термінах послідовно передавалася фонемою /г/ та відтворювалася на письмі відповідно літерою г, що зафіксовано у словниках, наприклад: *grant* – *грант*; *inauguration* – *інаугурація*; *goodwill* – *гудвіл*; *hooligan* – *хуліган*. Хоча у словниках початку ХХ століття ці ж англійські терміни зафіксовані з літерою г на позначення англійської приголосної /g/: *інаугурація*, *хуліган*. З поновленням літери г в українській мові спостерігається більш активне вживання позначуваного нею звука, до того ж часто недоречно. Як зазначають укладачі Словника економічних термінів (1997) [19, с. 4], це викликано тим, що правила вживання цієї літери ще до кінця не розроблені, а критерії вибору між літерами «г» та «t» досить розмиті.

Однак, якщо у передаванні іншомовних термінів дотримуватись вимови мови-джерела, то англійську фонему /g/ слід передавати українською проривною /t/, оскільки ці приголосні в англійській і українській мовах творяться аналогічно, і, до того ж, в українському алфавіті є графічне позначення фонему /t/. Таким чином, субституція англійської /g/ українською фонемою /t/ не суперечить, як нам здається, фонологічній природі української мови, хоча у досліджених нами запозичених правничих термінах ця англійська фонема послідовно передається фарингальною /г/. Таке передавання цього англійського звука зумовлене мовною традицією, що склалася за час тривалої русифікації.

Подібне спостерігається і при трансформації англійських термінів з фонемою /h/. В українській мові ця фонема встановлює складні діафонічні зв'язки конвергентного характеру з двома українськими фонемами /г/ та /х/, наприклад: /h/→/г/ : *home rule* – *гомрул*; *leasehold* – *лізгольд*; *freehold* – *фригольд*; /h/→/х/ : *hijacker* – *хайджекер*; *hijacking* – *хайджекін*; *hacker* – *хакер*; *deck holder* – *декхолдер*; *know-how* – *ноу-хау*. При цьому у деяких випадках спостерігається виникнення фонетичної варіантності: *hedge* – *хедж* – *гедж*; *hiring* – *хайринг* – *гайринг*.

Слід зауважити, що передавання в українській мові іншомовної придихової фонему /h/ українською задньоязиковою /х/, зокрема у давніх запозиченнях, зумовлено, очевидно, впливом російської мови, де аналізованому англійському звукові відповідає лише фонема /х/, оскільки там немає фрикативної /г/, а є лише фонему /t/ і /х/. В українській же мові англійській фонемі /h/ відносно відповідає фарингальний /г/, тому вимова /х/ на місці етимологічного /h/ лише наслідує російську практику передавання цього звука, не маючи під собою жодних мовних підстав. О. Пономарів вважає таке передавання фонему /h/ помилкою проти української фонетики й вимови [1, с. 20]. Тому у багатьох дослідженнях пропонується у новіших запозиченнях придихання /h/ всюди передавати через /г/, особливо у запозиченнях з англійської мови, а на місці етимологічного /g/ вживати /т/. Наше дослідження фонетичної трансформації англіцизмів, до складу яких уходить фонема /h/, на ґрунті української мови й порівняння артикуляційно-акустичних характеристик англійської та відповідних українських фонем дає підстави погодитися з вищезгаданими думками науковців та пропонувати як нормативні терміни *гедж* та *гайринг*.

Англомовні правничі терміни з подвоєними приголосними на ґрунті української мови звичайно передаються однією приголосною фонемою: *barratry* – *барампія*; *business* – *бізнес*; *warrant* – *варант*; *goodwill* – *гудвіл*; *call* – *кол*; *common law* – *комен ло*; *corroboration* – *короборація*; *corruption* – *корупція*. Це повністю відповідає їх оригінальній вимові, оскільки подвоєні приголосні в англійській мові позначають одну фонему, що також відповідає й нормам української орфоєпії.

Винятками з цього правила є терміни *білль*, *білль-брокер*, *джоббер*, *лоббі*, які могли бути запозичені через російське посередництво, про що свідчать варіанти цих термінів *біл*, *біл-брокер* та *лобі*, зафіксовані у «Словнику чужомовних слів» (1932). Термін *біл* міг бути запозичений українською мовою Західної України через посередництво польської мови, пор. польськ. *bil*. Іншим чинником, який міг уплинути на появу цих фонетичних варіантів, є, можливо, їх запозичення різними шляхами. Зокрема, терміни з подвоєними приголосними були, очевидно, запозичені писемним шляхом, оскільки мовець відтворив українською мовою їх графемний склад, про що свідчать і терміни *біл*, *біл-брокер*, *рек-джобінг*, *лобі*, *лобіст*, *лобізм*, де збережено вимову прототипу.

Висновки. Здійснений аналіз адаптації англомовних правничих термінозапозичень на фонетичному рівні системи сучасної української мови в основному підтвердив існування проблем з унормування правил правопису, що стосуються іншомовних слів взагалі. Дослідження фонетичних субституцій у процесі засвоєння англомовних юридичних термінозапозичень, серед іншого, показало, що спостерігається тенденція до поступового відходу від впливу російськомовних адаптаційних традицій та відновлення орієнтації на відповідність фонемного складу англомовних запозичень нормам української мови. Мова – живий організм, який розвивається і змінюється під впливом у тому числі і мовного узусу. Отже, при унормуванні правописних правил слід враховувати не тільки історичний чинник та мовну традицію, а й реальну мовну практику, тобто надавати перевагу тому з варіантів, який є більш поширеним у середовищі мовців, якщо він, звичайно, не порушує принципово важливі мовні норми. Однак, очевидно, що ця проблема потребує подальшого окремого глибокого й системного дослідження.

Література:

1. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради : [навч. посібн.] / О. Пономарів. – К. : Либідь, 1999. – 240 с.
2. Німчук В. Сучасні проблеми українського правопису / В. Німчук // Літературна Україна. – 2001. – 11 січ.; Український правопис. Проект найновішої редакції. – К., 1999.
3. Гузар О. Лінгвістичний аспект унормування українського правопису / О. Гузар // Про український правопис та проблеми мови : зб. доповідей мовної секції 16-ї річної конф. укр. проблематики, 20-25 черв. 1997 р., Урбана-Шампейн, Ілл. – Л. : Літопис, 1997. – С. 71-80.
4. Горняткевич А. Новий український правопис / А. Горняткевич // Про український правопис та проблеми мови: зб. доповідей мовної секції 16-ї річної конф. укр. проблематики, 20-25 черв. 1997 р., Урбана-Шампейн, Ілл. – Л. : Літопис, 1997. – С. 81-86.
5. Коць-Григорчук Л. Задля єдиного українського правопису / Л. Коць-Григорчук // Про український правопис та проблеми мови : зб. доповідей мовної секції 16-ї річної конф. укр. проблематики, 20-25 черв. 1997 р., Урбана-Шампейн, Ілл. – Л. : Літопис, 1997. – С. 87-95.
6. Моргалік В. Відображення правописних проблем у мовленні українських тележурналістів / Віталій Моргалік. [Електро-

- ний ресурс] – Режим доступу: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2055>
7. Зубков М. До проблеми унормування запозичень / Микола Зубков // Проблеми української термінології: міжнар. наук. конф., 27-29 верес. 2012 р. : зб. наук. пр. – Л., 2012. – С. 3-5.
 8. Дьолог О.С. Новітні англіцизми – збагачення чи засмічення української мови? / О.С. Дьолог // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство. [Електронний ресурс] – Режим доступу: movoznavstvo.com.ua/зміст-журналу/мовознавство-2007/том-1-2007/новітні-англіцизми-збагачення-чи-за.
 9. Жлуктенко Ю. О. Українсько-англійські міжмовні відносини: Українська мова у США і Канаді / Ю. О. Жлуктенко. – К. : Вид-во Київськ. ун-ту, 1964. – 168 с.
 10. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови : [підруч.] / О. Д. Пономарів. – Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2000. – 248 с.
 11. Хауген Э. Процесс заимствования / Э. Хауген // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1972. – Вып. VI: Языковые контакты. – С. 344–382.
 12. Білецький А. О. Адаптація давньогрецького ономастикону в східнослов'янських мовах / А. О. Білецький // Іноземна філологія. – Львів, 1971. – Вып. 24. – С. 17–23.
 13. Лисенко О. А. Освоєння німецькомовних запозичень в українській науково-технічній термінології : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Лисенко Олена Анатоліївна. – Х., 1999. – 170 с.
 14. Сучасна українська літературна мова : [підруч.] / за ред. А. П. Грищенка. – К. : Вища школа, 1997. – 493 с.
 15. Огієнко І. І. Український стилістичний словник : [Підручна книга для вивчення української літературної мови] / І. І. Огієнко. – Львів : Вид-во Укр. книгарні, 1924. – 496 с.
 16. Вакулєнко М. Про переклад та запозичення чужомовних слів / М. Вакулєнко // Вісн. НАН України. – 1995. – № 11 – 12. – С. 78–81.
 17. Прокопова Л. Приголосні фонемні сучасної української літературної мови / Л. Прокопова. – К. : Вид-во Київськ. ун-ту, 1958. – 112 с.
 18. Перебийніс В. Кількісні та якісні характеристики фонем сучасної української літературної мови / В. Перебийніс. – К. : Наук. думка, 1970. – 272 с.
 19. Словник-посібник економічних термінів: Рос.-укр.-англ. / [О. М. Дрозд, В. В. Дубічинський, А. С. Д'яков та ін.]; за ред. Т. Р. Кияка. – К. : KM Academia, 1997. – 264 с.

Сергеева Г. А. Фонетическая вариантность англоязычных заимствований в терминотерминологической системе украинского права и дискуссионные вопросы украинского правописания

Аннотація. В статті здійснено аналіз результатів процесу адаптації заимствованих англоязычних юридических термінів в фонетической системі українського мови. В частности, исследованы случаи вокальных и консонантных субституций, которые приводят к возникновению фонетической вариативности по причине неунормированности правописания иноязычных слов.

Ключевые слова: англоязычное заимствование, юридическая терминология, фонетическая адаптация, термины-варианты, правописание иноязычных слов.

Serhieieva H. Variant forms of the English loan words in the system of the Ukrainian law terminology and controversial issues of the Ukrainian language orthography

Summary. The article deals with analysis of the results of the English loan law terms adaptation to the phonetic system of the Ukrainian language, in particular vowel and consonant substitutions were studied in terms of arising of variant forms in the Ukrainian law terminology due to the lack of clear and precise rules of loan words spelling.

Key words: English loan word, law terminology, phonetic adaptation, variant forms of terms, loan words spelling rules.

*Сидоренко Л. І.,
викладач кафедри української мови та культури
Національного авіаційного університету*

«ПОЛУМ'ЯНА І СТРАЖДЕННА ДУША»: СТРАТЕГІЇ СТВОРЕННЯ НОВАТОРСЬКОГО ОБРАЗУ ІВАНА ФРАНКА У ДРАМІ АЛІНИ СЕМЕРЯКОВОЇ «СПОВІДЬ З ПОСТАМЕНТУ»

Анотація. У статті досліджено біографічну драму Аліни Семерякової «Сповідь з постаменту» та стратегії новаторського образу Івана Франка, інтенції до поглиблення філософської проблематики. Висвітлено образ митця у культурологічній системі координат – національній специфіці літератури, особливості міжкультурного діалогу.

Ключові слова: біографічна драма, авторефлексія, метаконцепція, метадискурс, метадрама.

Постановка проблеми. Темою дослідження обрано встановлення діалогу класики й сучасності, узагальнення уявлень про творчу особистість у цілому у процесі художньої авторефлексії літератури.

Метою статті є розкриття своєрідності рецепції сучасної біографічної драми в українському літературознавстві.

Виклад основного матеріалу. Кінець ХХ – початок ХХІ століття стали у науковому дискурсі сучасної драматургії часом активної аналітичної рефлексії, підведенням підсумків дослідження певних періодів, оприявлення лагун, досягнення нових перспектив.

Стало очевидним, що більшість наукових праць мають історико-літературне спрямування, присвячені окремим етапам шляху драмопису – від середньовіччя до театру корифеїв і, зрештою, до мистецького зламу межі ХІХ–ХХ віків. На цьому фоні досліджень визначальних етапів руху літератури для сцени аналіз драмопису ХХ століття, тим більше його другої межі (ХХ–ХХІ століття) виглядає явно недостатнім, хоча очевидною стає художня вагомість і перспективність породжених цим часом феноменів.

Твір Аліни Семерякової «Сповідь з постаменту» присвячений постаті Івана Франка. Намір створити принципово новаторський образ саме цього генія й переглянути вже сформований канон інтерпретації має не тільки загальнокультурні, а й особисті для Аліни Семерякової причини, оскільки письменниця постійно відчуває себе у дискурсі Франка. Драматург закінчила Львівський національний університет імені Івана Франка (власне, й подія п'єси розпочинається біля будівлі вишу й пам'ятника генію, оточеного самозаглибленою й закоханою молоддю). А біографічні твори Семерякової – «Сповідь з постаменту» (2001), «Хтось чорненький і хтось біленький» (2000) були вперше поставлені у Студентському театрі-студії рідного університету імені Івана Франка, власне там вона отримала творче хрещення.

Вибір знакових фігур для художньої інтерпретації – Лесі Українки, Ольги Кобилянської, Івана Франка – свідчить про те, що саме у перехідній добі кінця ХІХ – початку ХХ століття письменниця шукає естетичні й філософські опори, взірці для самоідентифікації сучасного митця і через те послідовно переосмислює художні надбання й життєвий шлях геніальних співвітчизників.

У цьому плані наміри Аліни Семерякової збігаються з загальними сучасними інтенціями на перегляд спадщини класиків. Але на відміну від постмодерністських стратегій обігрування канону, травестії, провокації письменниця пропонує інший шлях. Це відкриття невідомого Франка. Така мета досягається стратегією зміни дискурсів.

Про це свідчить і назва твору – «Сповідь з постаменту». Автор не має наміру знімати класика з постаменту в авангардній манері або ж травестійно його знижувати, осучаснювати (на кшталт «поп-Шевченка»), ця стратегія досліджувалася Тамарою Гундоровою). Постамент як романтична або модерністська дистанція між Митцем і повсякденністю залишається. Щоправда, Франко в авторській ремарці сам сходить з постаменту задля діалогу з нашими молодими сучасниками, а сповідь замінює епічну дистанцію ліричним співчуттям.

При цьому, як і у постмодерністських творах, канон переглядається. Руйнується також ідеологічний дискурс, у межах якого одна знакова фігура замінювалася іншою без якісного переосмислення історії, мистецтва. Автор протестує проти розгляду літератури із суто ідеологічного ракурсу, проти механічного перевертання полюсів, яке було притаманне багатьом науковим і критичним інтерпретаціям 1990-х років. Саме у такому ключі можна інтерпретувати слова з авторської «статті передмови», в якій письменниця вважає за необхідне обґрунтувати власну позицію та зміну ракурсів і дискурсів художнього висвітлення фігури великого митця. «27 серпня цього року франкознавці підкреслять і відсвяткують у «вузькому колі» 143-річчя від дня народження їхнього Вічного революціонера, який уже десять років перебуває на посаді штатного Національного Генія. Замість Леніна, Сталіна, Маркса, так цитованих свого часу на всіх університетських лекціях, тепер народним оракулом, слова якого багато значать у всіх царинах науки, сподобився Франко, і знову «перебір» [1, с. 250].

Ще більш неприйнятною для автора є позиція травестійної дискредитації, знетронення, зведення величної фігури до пересічної й навіть перверзійної. Тут автор згадує численні «легенди» щодо хвороб Франка, його фізичних вад, «безумства», «Але версія ця завдяки «дослідженням» деяких журналістів тримається міцно. Зрештою, хто може вичерпно відповісти на питання: що це була за хвороба? Люди потребують не версій, а харизми...» [1, с. 251].

На наш погляд, кидається докір не тільки безвідповідальним журналістам, які вигадують сенсації, власне, паразитують на постаті митця, а й усьому враженому культурною кризою суспільству.

Власне, відвертання автора від двох полюсів інтерпретації – офіційного канону і десакаралізованого образу – підтвер-

джує те, що Аліна Семерякова сприймає фігуру Франка як проблему й виклик для сучасної культури.

Перебираються й інші образні моделі й інтерпретації. І всі вони вже у «Статті-передмові» дискредитуються або ж перевертаються, лишаючи чисте поле для створення нової концепції.

Якщо «пророк», то не народної долі, а власної. У підтексті може знаходитися архетип Кассандри. Саме у такому ключі інтерпретується сон чи кара Франка, сповнені символами смерті, мотивами власного похорону, засудження, поховання живцем. Саме таке видіння перевернуло світосприйняття митця, стало, як справедливо вважає автор, екзистенційною межею долі й світосприйняття. «1899 року він вже знав, що його чекає, він вже бачив своє майбутнє. Але не міг навіть досягнути, наскільки страшні випробування впадуть на нього від людей <...>, а ще більше – від надприродних сил, а особливо – від духа прижиттєвого його вчителя і мучителя Михайла Драгоманова» [1, с. 250].

Автор акцентує, що за логікою характеру й світосприйняття митця трагічна подія пророцтва власної долі не дезорієнтує поета, а підносить, надихає на створення шедевр – «Мойсея», тобто призводить до найвищого розуміння архетипу пророка. Зазначимо, що подібна логіка переживань була властива і Льву Толстому, який пережив свій «Арзамаський жаж» – видіння смерті, що вплинуло на екзистенційну глибину його творів.

Автор драми пропонує власний міфологічний орієнтир, що витісняє канон Каменяра. Це – Ікар. Він у п'єсі вибирає семантику творчого злету, приреченості, загибелі, виклику долі, богам. Традиційний зміст символу збагачується смислами останнього спалаху творчої сили перед переходом в інші світоглядні координати (нове бачення, відкриття потойбічного світу, безумство). «Так уже трапилось, що цей період від 1899 до 1908 року став найбільшим періодом злету – волі, сили, духу, таланту – як це виявилось, злету істинно ікарійського» [1, с. 250].

Дискредитуються численні моделі інтерпретації фігури Франка, причому як прижиттєві («одіозний селянин», «маргінал», «смутна проява»), так і сучасні, особливо негативно «легендарні» («божевільний», «хворий»).

Власне, уже у «Статті-передмові» автор драми формує власне творче надзавдання – відшукати інші, не дискредитовані, не канонічні критерії оцінки фігури Франка й створити образ іншого, справжнього митця.

Символічним втіленням такої мети стає пошук ключа від тайни. Фактично в авторефлексійному плані автор «передмови» переносить на себе реальну ситуацію з життя Франка, вона склалася, коли поет почував себе дезорієнтованим, хворим або ж просвітленим, якому відкрилися очі на потойбічний світ. Поет, відвідуючи рідні Нагуєвичі, тобто, припадаючи до витоків свого життя й таланту, до землі, просив вітчима Гаврилика розкопати стару криницю. «У неї він ще дитиною «був пустив» ключика, а кілька днів по тому у колодязь вдарила блискавка. І тепер, якщо розкопати той колодязь і дістати ключика, хвороба полишить його...» [1, с. 252].

Семантика символів взаємно підсилюється та інтегрується у смислового поля пошуку, містичної тайни. Долучаються смисли традиційних структур – міфу про фатальну помилку й шляхи її виправлення, перелому долі, відродження.

Цей пошук, започаткований у «Статті-передмові», продовжується в основному тексті драми, але в іншій – художній, а не декларативній формі. Він втілюється як в образі Франка, що намагається зрозуміти власні духовні перетворення, так і в образі «Журналістки» – альтер его автора. Цей, другий персонаж

належить сьогоденню й одночасно переміщається у минуле, спостерігаючи за душевним станом поета, моментами переходу зі світу реальності до надприродного, а потім і переходом у смерть. «Журналістка» також перетинає кордони світів, моделюючи діалог із душами чи «духами» тих людей, що впливали на долю митця. Зокрема, питає фатальну Целіну про причини її холодності до закоханого й небажання змінити його життя.

Така здатність переміщатися між світами віддзеркалює модерністські орієнтири автора. «Журналістка» – теж митець, і по праву творчої особистості має змогу «відкрити» цим «ключем» зачинені двері між різними реальностями.

Персонаж «Журналістка» ставить перед собою ту ж саму мету, що й автор у «Статті-передмові» – по-новому досягнути фігури митця й розбити застарілий, рутинізований канон його інтерпретації. Одночасно моделюється образ читача, який має свою внутрішню динаміку інтерпретації спадщини: рухається від наївної довіри до канону, втрати від ідеалізованого образу до нового відкриття, пошуків параметрів нової картини світу, в якій поет стає важливим орієнтиром. «Великий Каменяр», «Вічний революціонер» <...> Пам'ятник <...> Ні – полум'яна і стражденна душа – доктор Франко.

Чому Іван Франко? Я бачу ваші скептичні обличчя. Очікуючи обличчя: ви сподіваєтесь пафосного гімну великому Каменяреві: лупайте сю скалу? Ні, й ще раз – ні! Розрубасмо іншу скалу – скалу односторонності, непорозуміння, обмеженості. Так, гранітну скалу обмеженості, яку сам Франко усе життя рубав – і загинув під уламками. Уявіть собі...» [1, с. 254].

До символу ключа із «Статті-передмови» додається Франковий символ розбитої скали з посиленням семантики руху до мети, а тут пошуку нового розуміння поета, епохи, зрештою, самих себе. Звернення ж до глядача/ читача «Уявіть собі...» сигналізує про встановлення певних горизонтів сприйняття твору, правил гри. Це, насамперед, підвищення художньої умовності, відхід від реалістичних координат у бік модерністського типу мислення.

Вже у пролозі, відразу після заклик до пробудження глядацької уваги ця умовність реалізується у фантастичній ситуації й очудненому образі Франка.

Франко оживає, з'являється спочатку у подобі пам'ятника (наче створюючи пародію на поставу статуї), а потім набуває зовнішніх і внутрішніх реальних, а не абстрактних ознак: зменшується монументальний зріст, проступають риси не ідеалізованого, а «мужицького» обличчя зі слідами втрати, символічна вишита сорочка замінюється звичним коричневим сердучком.

Ожилий, перетворений «пам'ятник» виявляється людиною, схильною до авторефлексії, самокритики. А модальність діалогу із сучасною молоддю (журналісткою, студентами університету, які легковажно цілуються на сходах монументу, звикнувши до сакральності локусу) виявляється ліричною.

Тема першого ж діалогу ожилого класика з нащадками збігається з метою п'єси – це перегляд канону, критика застарілих інтерпретацій, відкриття нового Франка. А це надалі потягне постановку глобальних проблем про сутність творчої особистості, складність внутрішнього світу митця, буде сприяти обґрунтуванню авторського міфу Франка й метаконцепції Митця у цілому. Тобто, жанрові коди біографічної драми і метадрами органічно переплітаються.

Вже у цьому першому, сказати б, «настановному» діалозі Франка і Журналістки (тобто, класика і духовного нащадку) увиразнюється специфічна стратегія драми Аліни Семерякової.

Це поєднання вільної уяви, фантазії, художньої умовності та фактичного, біографічного матеріалу. Для автора у рівній мірі важливо, щоб глядач/читач побачив у творі «установку на достовірність» (за Л. Гінзбург) і, одночасно, приєднався до свободи інтерпретації, визнав підвищену умовність, налаштованість на створення складного, багатогранного образу. У ролі документального підґрунтя використовуються твори самого Франка й спогади про митця, його зафіксовані самохарактеристики, статті сучасників (зокрема, Гната Хоткевича), зображення на світлинах. Вони й стають «ключем» до внутрішнього світу поета.

Журналістка, звертаючись до оживлого поета, що сходить з постаменту, дивується канону від реального образу митця.

«Ж у р н а л і с т к а. <...> Але ж чому ви, Іване Яковичу, такий високий? За спогадами, фотографіями, низький, а тут ...

Ф р а н к о. Людська думка, панно. Вона здатна вивищити карлика. Подивіться, як ваші сучасники витесали мене у червоний граніт, з якого все життя виборсувався, – он я, Високий, Велет, Брила, стою і пильним оком дивлюсь навпроти – на свій університет, і називаюся «вічний революціонер». Скільки парочок цілуються на моїх сходах на перервах і на парах! Бог із ними – вони молоді, вони інші, ніж були ми, але однакові з нами.

Ж у р н а л і с т к а. Вас називають генієм.

Ф р а н к о. Це не мене називають, а того кам'яного гіганта, Каменяря. Я ж завжди казав:

Я не геній, синку милий, Це тому, що крізь по полю
Й сім ніколи не чванивсь. Ще багато куколю.
Працював, що було сили, Що царює баба-блага,
Для голодних пік квапливо Так, що й краю їй не знать,
Разовий, не панський хліб І не маю палки мага,
І ставав на всяке жниво, Щоб потвору цю прогнать!
І в'язав свій скромний сніп. Ах, коли б я геній був!
А що часом стогну з болю З тих істерій, невростеній,
І в звірі сльози ллю, Я б вас чаром слов здобув,

Я б вас двигнув, переродив,
Я б вам виправив хребти,
Я б мужів з вас повиводив,
Навіть з мавп таких, як ти!» [1, с. 255].

Вибір саме цих віршів Франка, розміщення їх у сильній композиційній позиції «Прологу» до основної дії моделюють у підтексті комплекс авторських ідей, модальність інтерпретації та її вектори.

Вірші роблять поета, автора п'єси й глядача співучасниками загальної справи перегляду канону.

Вони звернені до молодого покоління, яке поет визнає близьким («вони», студенти, «інші», «але однакові з нами»). Тобто слова мають бути сприйняті глядачами на свою адресу як наказ, заклик до змін – виправлення хребтів і зростання.

У віршах звучить домінуючий мотив п'єси – перетворення, «переродження». У «Сповіді з постаменту» суттєві перетворення переживає сам Франко, його образ, інтерпретація. На культурне перетворення сучасника розраховує й автор, намагаючись сприяти цьому своїм твором, фактично, наслідуючи мету геніального поета. І слова Франка, і реакція Журналістки формують метадискурс, підштовхують до роздумів про силу слова, призначення мистецтва, сутність генія – тобто до комплексу проблем саме метадрами. Причому геніальність поета доводиться в апофатичний спосіб через заперечення, а характе-

ристика адресата вірша – у формі провокації («синок» названий «мавпою», яка має перспективу еволюції до «мужа»).

Найважливішою стратегією створення новаторського образу Франка стає у п'єсі зміна дискурсів і ракурсів зображення знакової постаті. Ідеологічний дискурс замінюється наступними.

По-перше, увиразнюється дискурс метафізичний. Про це свідчить загострення проблеми віри, моделювання поетом своєрідної й багатовимірної картини світу, в якій реальне й надприродне вільно поєднуються, а співрозмовниками митця стають духи знакових для нього людей. Різка зміна світосприйняття інтерпретується героєм як відкриття внутрішнього зору й поціновується амбівалентно: як хвороба і як найвище надбання, що затуляє інші пріоритети.

По-друге – це дискурс екзистенціальний. Він реалізується у гострому внутрішньому конфлікті, переживанні межових станів, переходу до смерті, осмисленні категорій провини, покарання й суду.

Важливу роль відіграє також ліричний дискурс, ракурс зображення любовної та сімейної драми («Так Бог дав»). Вони у певному ключі висвітлюють тему долі, фатуму, співвідношення творчості й гострих переживань.

Усі дискурси сприяють руйнуванню канону Франка, очуднюють його образ, роблять його людяним, близьким читачеві, відкривають можливості для створення широкого поля моделей інтерпретації.

Важливою стратегією твору, що поєднує усі названі дискурси, стає перетинання реального й надприродного світів.

У такому стані постійного переходу кордонів знаходиться головний герой. Він бачить надприродне, говорить з духами, йде на їх суд і виконує покарання (що сприймається оточуючими як безумство, а автором – як містична сторона незбагненого світу). Франко у п'єсі сприймає себе одночасно і як хвору людину, і як просвітленого новим знанням, і як такого, що знаходиться на межі життя та смерті, отримує надзвичайно важливий метафізичний та екзистенціальний досвід.

Так само й інші персонажі – історичні фігури (кохані жінки, некохана дружина) та вигадані (узагальнені «Селянин» і «Панич») функціонують у декількох світах, реальному, художньому (у творах), містичному. Вони вершать свій суд над поетом, а потім розчулено визнають його, прощають і проводжають у мить переходу у смерть.

Сама ця стратегія – переходу між світами – художньо осмислюється автором п'єси і змальовується у контрастних модальностях, тобто піддається метаопису. З одного боку, вона поціновується патетично. Франко, за словами Журналістки, вважає свою хворобу «Даром Божим», або ж судом і покаранням Вищих сил за якусь фатальну помилку, порушення табу. У цьому плані показовим стає епізод видіння, яке, за законами жанру, включає сакральні знакові моменти. У страшному сні духи Драгоманова, Костомарова, Веселовського заводять Франка у церкву і золотим молотом, взятим з-під престолу, тобто чарівною зброєю, розбивають йому руки, щоб більше не писав. Формується модальність покаяння, зречення, самосуду. Але, з іншого боку, у координатах реального світу епізод можна інтерпретувати як хворобливі відчуття людини, у якій віднімаються руки.

Зрештою, перехід між світами й розмови з духами дискредитуються й очуднюються, їх містичний пафос перетворюється на фарс. Зокрема, це відбувається у визнаннях дружини, яка у конкретному епізоді стає трагедійним двійником Франка (при

збереженні трагічного підтексту, адже обоє були на схилі літ безумними). Дружина не відстає від Франка у своїх контактах з духами, хвалиться, підозрює, що чоловіка причаровано, що йому пороблено, у травестійному ключі наділяє здібностями до містичного діалогу тварин і навіть предмети їх сімейного дому: «<...> То та відьма Крушельницька так заворожила його <...> А знаєте, до Франка приходять у гості покійники: Драгоманов, Костомаров... І балакають із ним. А до мене приходять Старицький, Костяківський і теж балакають зі мною. У нас тепер усе балакає: наш котик, стіл...» [1, с. 270].

Екзистенціальний дискурс поєднує модальність трагізму людського буття, невідворотного зникнення й одночасно просвітлення.

Автор п'єси обирає для зображення поворотні моменти у житті Франка, увиразнює точки повороту, переживання кризи, яке втілюється в образ втраченого шляху, сліпоти, пошуки до-роговазку, містичного знаку. Доволі часто включається лірична інтонація сповіді, споминів, підведення підсумків. Вона поєднується із ліричною інтонацією коментаря журналістки. Репліки авторефлексії Франка й інтерпретації Журналістки перетинаються, створюючи ефект взаємного посилення.

Екзистенціальне й метафізичне начала перетинаються.

«Ф р а н к о. <...> Інша гостя у мене тепер гостює. Прийде біла, безока, й сідає отут, в головах. То ще не тяжко, нехай собі сидить, думаю аби не у ногах <...> Бачити її не можу – так вже тяжко сідає» [1, с. 258].

Екзистенціальний дискурс природно пов'язується з аксіологічним, із визначенням нової системи цінностей, увиразненням того справжнього, важливого, що поет намагається залишити після себе.

Висновки. Отже, біографічна драма знаходиться на підйомі і суттєво ускладнюється, демонструючи інтенції до жанрового синтезу. Вона риси, елементи комедії, трагедії, любовної драми, драми ідей, видіння, сповіді, метафізичної поезії; залучає елементи фольклору й особливості наукового дослідження. Простежується поновлення традицій «нової драми» межі ХІХ–ХХ століть, ліричної драми Лесі Українки, актуального досвіду творів Чехова, Шоу, Ібсена. Оновлення актуального досвіду моделює міст між епохами глобальних змін двох рубежів ХХ століття. Біографічну драму характеризує поєднання вільної уяви, фантазії, підвищеної художньої умовності і притаманної документальній літературі «установки на достовірність» (Л. Гінзбург).

Драматургія відбиває загальні процеси перегляду класичного багажу, часто максимально загострюючи авторефлексію літератури. Основою сучасної біографічної драми стає переосмислення «канону» класика. Але своєрідність саме драмопису полягає у тому, що письменники однаково не сприймають дві крайні стратегії інтерпретації генія – створення канону й

деканонізація, знетронення (на відміну від постмодерної прози й поезії). Пропонується нова інтенція – проблематизація знакової фігури, сприйняття її як виклику сучасній культурній кризі, обрання її орієнтиром авторефлексії змін і самовизначення нащадків. Це відбивається у своєрідності конфліктів.

Біографічна драма демонструє інтенції до поглиблення філософської проблематики. Образ митця розглядається у контексті низки проблем: «митець і влада», сила поетичного слова, критерії оцінки й інтерпретації генія, митець і творчість у системі світоглядних й аксіологічних координат (сакральне/інфернальне начала, апостольське служіння або бунт), «природа таланту». Образ також висвітлюється у культурологічній системі координат – національної специфіки літератури, особливостей міжкультурного діалогу.

Література:

1. Семерякова А. Сповідь з постаменту / А. Семерякова // Сучасна українська драматургія. Альманах. / Редкол. В. Фольварочний (голова) та ін. – Вип 4. / Упоряд. І автор передмови Я. М. Верещак. – К. : Фенікс, 2007. – С. 249-277.
2. Гундорова Т. Г. Початок ХХ століття: загальні тенденції художнього розвитку / Т. Г. Гундорова // Історія української літератури ХХ століття : у 2 кн. – К., 1994. – Кн. 1. – С. 9-43.
3. Гинзбург Л. Я. О психологической прозе / Лидия Гинзбург. – М. : INNRADA, 1999. – 416 с.
4. Хоткевич Г. Зі споминів про Франка / Г. Хоткевич // Спогади про Івана Франка ; упорядкування, вступна ст. і примітки М. Гнатюка. – Л. : Каменяр, 1997. – С. 393–396; 593.

Сидоренко Л. И. «Пламенная и страдающая душа»: стратегии создания новаторского образа Ивана Франка в драме Алины Семеряковой «Исповедь с постамента»

Аннотация. В статье исследована биографическая драма Алины Семеряковой «Исповедь с постамента» и стратегии новаторского образа Ивана Франка, интенции к углублению философской проблематики. Раскрыт образ художника в культурологической системе координат – национальной специфике литературы, особенности межкультурного диалога.

Ключевые слова: биографическая драма, авторефлексия, метаконцепция, метакурс, метадрама.

Sidorenko L. “The Flaming and Suffering Soul”: creation strategies of Ivan Franko’s innovative image in Alina Semeryakova’s drama “The Confession from Pedestal”

Summary. The article explores biographical drama of Alina Semeryakova “The Confession from Pedestal” and strategies of Ivan Franko’s innovatory image, intentions to extend the philosophical problematics. The artist’s image in cultural studies’ coordination system – national literature’s peculiarities, specialities of intercultural dialogue, is clarified.

Key words: biographical drama, autoreflection, meta concept, meta discourse, meta drama.

*Умрихіна Л. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри українознавства і лінгводидактики
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди*

НАКАЗОВИЙ СПОСІБ ДІЄСЛОВА ЯК ОСНОВНИЙ ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ІМПЕРАТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. Статтю присвячено питанням кваліфікації наказового способу, що править за основу формування імперативних синтаксичних конструкцій. Прослідковано еволюцію лінгвістичних поглядів щодо статусу наказового способу у системі дієслівноспособової категорії, визначення його грамемного складу. Запропоновано уточнення сутності імператива як основної форми вираження імперативних конструкцій.

Ключові слова: наказовий спосіб, імператив, спонукальні конструкції, імперативні конструкції.

Постановка проблеми. Вагомими для комплексного аналізу модально орієнтованих конструкцій є морфолого-граматичні дослідження, передусім, вивчення способу дієслова як одного із засобів їх граматичного оформлення. Прийняття у традиційній граматиці погляду на наказовий спосіб як основний засіб вираження значення спонукальності сприяло тривалому ототожненню спонукальності й наказового способу. Розширення меж дослідження модально орієнтованих конструкцій детермінувало розгляд нових способів репрезентації модального значення спонукальності, виявлення різних відтінків значення, виокремлення спонукальних речень як таких. Численні дослідження у цій сфері значно посприяли більш глибокому розумінню природи названого модального значення та способів його реалізації у мові. Розширилась й поняттєво-термінологічна база дослідження означуваного лінгвістичного явища, зокрема, шляхом доповнення таких понять, як спонукальний спосіб, імперативні речення. Разом із тим, виникли питання щодо встановлення чітких критеріїв розмежування спонукальних та імперативних речень, наказового та спонукального способів, виявлення взаємозалежності між семантикою модально орієнтованих конструкцій та відповідними дієслівними формами.

Метою статті є визначення структурно-граматичного центру формування імперативних конструкцій.

Виклад основного матеріалу. Виникнення у граматичній традиції дієслівноспособової категорії пов'язано із потребою оформлення модальних значень, первинно виявлених у сфері формальної логіки. Обґрунтування Арістотелем філософської ідеї щодо існування трьох видів судження – асерторичних, проблематичних й аподиктичних – знайшло відображення у вченні про мову, втілюючись у вигляді трьох основних способів: дійсного, умовного, наказового. Для початкового етапу розвитку дієслівноспособової теорії характерним було пряме зіставлення цих дієслівних способів із логіко-філософськими категоріями модальності: дійсний спосіб (*judicium assertoricum*) призначали для передачі дії незалежної і такої, що дійсно здійснюється, наказовий спосіб (*judicium apodicticum*) – для вираження волі незалежної і безпосередньої, умовний спосіб (*judicium*

problematicum) – для вираження дії передбачуваної і тільки можливої. Так, на ґрунті виділених у логіці модальних відношень було розроблено дієслівноспособову теорію, розвиток якої позначений поступовою втрапою зв'язку із логіко-філософськими першовитоками.

За лінгвістичним поняттям «спосіб» закріплено розуміння такої граматичної категорії у системі дієслова, яка виступає для виявлення відношення означуваного дієслова до дійсності, інакше, визначає модальність дії до дійсності з погляду мовця. За тлумаченням В. В. Виноградова, «категорія способу відбиває точку зору того, хто говорить, на характер зв'язку між дією та її суб'єктом з точки зору того, хто говорить, або волю його до здійснення чи заперечення цього зв'язку» [4, с. 581]. У «Курсі сучасної української мови», редагованому Л. А. Булаховським, узагальнено досвід попередніх дослідників щодо потрактування способової категорії й зазначено, що модальні відтінки дії або стану в їх процесі залежать не від змісту дієслова, а від тих або інших форм вияву участі суб'єкта у цьому процесі і мають найрізноманітніший характер. Установлено, що для вираження усіх модальних відтінків дії або стану призначені загальноприйняті три типи-способи – дійсний, умовний і наказовий [21, с. 327].

Отже, усе розмаїття модальних відтінків, які можуть бути виявлені у мові, було зведено до трьох чітко обмежених груп, до яких належать названі способи. Засобом вираження модальності спершу визнавали лише морфологічні форми, що пов'язано із впливом західноєвропейської лінгвістичної традиції виокремлення морфологічних способів як єдиних репрезентантів модальних значень. Звідси й ототожнення слов'янських номінів із іншомовними відповідниками: дійсний – індикатив (*indicatif*), умовний – кондіціонал (*conditionnel*), наказовий – імператив (*imperatif*). Тому не дивно, що найперші спроби лінгвістів кваліфікувати модальні значення пов'язані із розглядом їх відповідно до способової категорії. На початковому етапі розвитку мовознавчої науки модально орієнтовані конструкції вивчали у межах формально-граматичної організації: зміст аналізували на синтаксичному рівні, а способи вираження – на морфологічному.

Розуміння модальності як морфологічного явища вплинуло на первинне потрактування наказового способу. Завдяки працям Ф. І. Буслаєва, О. О. Потебні, І. І. Срезневського, Д. Н. Овсяннико-Куликовського у граматиці утверджено погляд на наказовий спосіб як такий, що слугує для відображення залежності дії (стану), позначеної дієсловом від волі (бажання, наміру) особи мовця або діяча, й виражає вимогу, наказ або прохання [25, с. 119]. Таким чином, у мовознавстві встановлено розуміння спонукальності як значення наказової форми дієслова.

На ґрунті усвідомлення такої взаємовідповідності модального значення й морфологічної форми пізніше було звернено увагу на особливий тип синтаксичних конструкцій, структурну основу яких складає дієслово-присудок у формі наказового способу. Автори виокремлення спонукальних речень О. О. Шахматов і О. М. Пешковський актуалізували двобічну зумовленість ідентифікації спонукальних конструкцій і специфічних граматичних засобів вираження спонукальної семантики, передусім імператива. Упродовж тривалого часу синтаксичній думці було властиве ототожнення спонукальних конструкцій із наказовими як такими, що виражають волю мовця, спонукають співрозмовника стати виконавцем, суб'єктом будь-якої дії. Уважаючи наказ комунікативною категорією (поряд із категоріями розповіді та питання), О. М. Пешковський зазначає, що категорія наказу «найтіснішим чином пов'язана з категорією наказового способу дієслова» [27, с. 348].

Каузацию такого тісного взаємозв'язку наказового способу і модального значення спонукальності О. С. Мельничук пов'язує з особливостями історичного розвитку аналізованого лінгвістичного явища, звертаючи увагу на первинність виникнення індоєвропейських форм імператива (під яким дослідник розуміє наказовий спосіб) як основного засобу оформлення спонукальних речень [23, с. 71]. Науковець також звертає увагу на поступове використання форм дійсного, бажального способів, а пізніше й умовного способу та інфінітива у функції індоєвропейського імператива, що пов'язано з транспозиційними процесами, наявними у мові ранньопраслов'янського періоду.

У «Курсі сучасної української мови», виданому за редакцією Л. А. Булаховського, вказано на так звані «спеціальні форми» наказового способу, якими визнано другу особу однини й множини, першу особу множини (зі значенням заклик до спільного здійснення дії) та описові форми із часткою (*нехай*) (що виражають заклик до третьої особи) [21, с. 328]. Відтоді саме ці дієслівні форми почали вважати складниками наказового способу, що підтверджують подальші граматичні описи (В. С. Ващенко, О. Т. Волох, М. Т. Доленко, М. П. Івченко, М. В. Леонова).

М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик висловлюють міркування щодо обережності застосування поняття «спеціальні форми» при подібному переліку основних формантів наказового способу дієслова: «спеціальної форми третьої особи наказовий спосіб не має. Якщо треба передати її значення, то використовується описова форма, яка твориться від дієслів теперішнього і майбутнього простого часу у третій особі однини й множини за доп частки *хай (нехай)*» [16, с. 344-345]. Цю думку пізніше підтверджує М. А. Жовтобрюх в одноосібному виданні «Українська літературна мова» [17, с. 174-175].

У виданні «Сучасна українська літературна мова: морфологія», редагованому І. К. Білодідом, вищезазначений компонентний склад наказового способу доповнено формою першої особи однини із часткою *хай (нехай)* [31, с. 387-388]. На наявність цієї форми у парадигмі наказового способу натрапляємо й у «Сучасній українській літературній мові» (за редакцією О. Д. Пономаріва). В. М. Русанівський, відносячи цю дієслівну форму до наказового способу, наголошує на периферійності її апелятивної семантики, пов'язуючи це із фактором потенційності виконання спонукуваної дії. За словами вченого, застосування названої форми дієслова вказує на звернення мовця до співрозмовника як до отримувача повідомлення про намір виконати дію, саме як до слухача, а не як до потенційного ви-

конавця чи посередника у реалізації потрібної дії [29, с. 228]. Не погоджуючись із таким складом формантів наказового способу, В. О. Горпинич висловлює категоричніше міркування: «перша особа однини у наказовому способі не вживається, бо імператив адресований співбесіднику (слухачеві), а не мовцеві...» [10, с. 212]. Автори видання «Теоретична морфологія української мови» І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська названу форму із парадигми наказового способу вилучають, зокрема, посилаючись на традиційне бачення його грамам, прийняте у мовознавстві [5, с. 259].

Деякі мовознавці не підтримують й ідею приналежності форми третьої особи із часткою *хай (нехай)* до наказового способу. Так, вважаючи наказовий спосіб дієслова-присудка основним засобом вираження спонукальної категорійної семантики, М. В. Мірченко розглядає цю форму за межами наказового способу, натомість відносить її до сфери дійсного способу [24, с. 90], із чим погоджуються, зокрема, А. П. Загнітко, О. В. Ісаченко, М. С. Скаб. Свого часу подібний погляд обстоювали В. В. Виноградов, М. П. Некрасов, О. М. Пешковський. Не абсолютизуючи ідею заперечення названої форми як грами наказового способу, О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський акцентують на периферійності форм третьої особи [1, с. 228].

У мовознавстві існує також вузьке трактування наказового способу, відповідно до якого спонукальне значення його форми реалізується тільки за віднесеності її до другої особи. Такий погляд обстоюють І. П. Мучник, М. П. Муравицька, Д. М. Шмельов, оперуючи при цьому поняттями «імперативне», або «пряме функціонування наказового способу».

І. Р. Вихованець у виданні «Частини мови у семантико-граматичному аспекті» пропонує тлумачити наказовий спосіб широко і додає до парадигми способових наказових форм ще й форми інфінітива та минулого часу, окрім форм третьої особи з часткою *хай (нехай)* та форм другої особи однини та множини, а також першої особи множини, останні з яких вважає домінантним засобом вираження [6, с. 98].

Досьогодні проблема встановлення загальноприйнятого грамматичного складу наказового способу залишається не розв'язаною. М. С. Скаб звертає увагу на два основні принципи побудови імперативної парадигми у сучасному мовознавстві: «вузький» та «широкий», відповідно до яких формами наказового способу можуть бути або виключно синтетичні імперативні форми (форми другої особи однини та множини і форма першої особи множини), або у поєднанні з аналітичними формами третьої особи однини та множини, а також першої особи однини» [30, с. 81]. Проведений аналіз наукових поглядів з означуваної проблеми дозволяє висновувати про ще більше розширення меж розуміння «вузького» й «широкого» у цьому плані.

За умов численних розбіжностей у визначенні складників наказового способу очевидним є факт загальноприйнятої його основної форми – другої особи однини та множини. Багато дослідників підтримують ідею визнання її ядерною формою наказового способу. М. В. Леонова так обґрунтовує представлене положення: «Оскільки наказовий спосіб виражає звернення мовця до співбесідника, то найбільш типовою формою наказового способу є друга особа однини й множини. Значення наказового способу для першої особи однини та третьої особи однини й множини нетипові (типovим є звернення до співбесідника)» [22, с. 190-191]. Подібна концепція є підтвердженням ідеї про виключно пряме звертання як основу формування ім-

ператива, що було висловлено задовго до того О. В. Ісаченком. За його міркуванням, «імператив є формою прямого звертання, у якому мовець спонукає адресата до дії, вираженої дієсловом. Наявність цих двох осіб (мовця й адресата) є граматичним стрижнем, організаційним початком форми імператива» [20, с. 8]. О. А. Дубова, вказуючи на взаємозумовленість мінімальної ядерної структури апелятивно-спонукального акту та відношення дієслівної дії до суб'єкта-адресата, тобто до другої особи, робить висновок про те, що семантичну структуру категорії особи в імперативі утворюють ядерна елементарна грама другої особи і периферійні неелементарні грами сумісної особи і третьої особи [13, с. 12].

Розв'язуючи питання віднесеності усіх інших дієслівних форм до аналізованого способу, дослідники переважно беруть до уваги фактор адресатності й обстоюють власну точку зору щодо доречності врахування чи неврахування усіх можливих учасників ситуації волевиявлення, на що звертає увагу О. Л. Даскалюк [11, с. 19]. У власному ж потрактуванні парадигматичного складу імператива дослідниця враховує важливість розпізнання семантичних компонентів «апеляційність», «бажаність», «умовність», акцентуючи увагу на необхідності розмежування показників імператива та бажального способу, до останнього з яких відносить дієслівну форму з часткою *хай* (*нехай*) [11, с. 25]. Потребу акцентуації наукового погляду саме на цій проблемі автор пояснює численними суперечностями й спробами їх розв'язання, наявними у сучасному мовознавстві.

Автори видання «Теоретична морфологія української мови» І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська пропонують новий погляд на проблему, який, проте, ще не встиг отримати статус загальноприйнятого у вітчизняному мовознавстві. Ідея виокремлення спонукального способу серед дієслівних способів, окрім наказового та бажального, на думку вчених, зумовлена потребою розмежувати відповідні грами на основі нетотожності характеру апелятивності: наказовий відзначається високим ступенем апелятивності, спонукальний – послабленим, бажальний – нейтральним [5, с. 257]. Наказовий спосіб, або імператив, учені потрактовують як такий, що виражає волевиявлення мовця – наказ, вимогу, спонукування тощо виконати бажану для нього дію чи набути бажаний для нього процес або стан. Важливим у формуванні категорійної парадигми наказового способу мовознавці вважають фактор адресата: виконавцем дії чи реалізатором процесу або стану можуть бути його співрозмовник (співрозмовники), особа (особи), які не беруть участі у розмові, і нарешті, сам мовець. Відтак до парадигми імператива віднесено другу особу однини та множини дієслова, що визнано центром особової парадигми наказового способу, першу особу множини (із виразним спонукальним значенням), аналітичні форми третьої особи однини та множини теперішнього та майбутнього часу з аналітичними морфемами *хай*, *нехай* (із незначним спонукуванням, натомість із виразним значенням бажання). Учені звертають увагу на вилучення із парадигми наказового способу аналітичної форми першої особи однини, утвореної морфемами *хай*, *нехай* і дієсловом майбутнього часу [5, с. 258-259].

У спонукальному способі автори концепції вбачають семантичну й граматичну контамінацію наказового та умовного способів, оскільки він виражає бажану для мовця дію, яка може відбутися за відповідної умови (якщо є добра воля адресата), й використовує для побудови дієслівні форми умовного способу. До нього також віднесено структурну основу «інфінітив і мор-

фема *би* (*б*)». Виявлені риси послабленого волевиявлення та апелятивності дозволяють говорити про некатегоричне спонукування [5, с. 261]. Відмінні риси апелятивності автори зафіксували й у межах наказового способу: високий рівень виявлено у синтетичних формах, послаблений – в аналітичних. Запропоновані при цьому приклади, як-от: *Без мене хай щастить тобі у веснах* (С. Йовенко), що ілюструють скоріше побажання, ніж спонукування, приводять до думки про наявність, а відтак, необхідність виявлення ще однієї розрізняювальної ознаки для розмежування окремих граем у складі названого наказового способу.

На неоднаковий характер апелятивності у семантичній структурі спонукальних конструкцій мовознавці звертали увагу давно. Так, М. П. Івченко розрізняє два види спонукальних речень: 1) речення, що виражають наказ, або так званий «чистий імператив»: *Стриженя (до моряків): Кораблі Чорноморської ескадри, слухай команду! Піднять по кораблях бойові прапори. Через фронти Центральної ради, Каледіна, у курс штаб Москва! Ескадра, повний хід!* (О. Корнійчук); 2) речення, що виражають наказ із відтінком спонукування, застереження, бажання, прохання, благання тощо: *Не всихайте, пиши квіти, Цвітій хоч до літа!* (*Леся Укр*) [19, с. 478]. П. С. Дудик, Л. В. Прокопчук у переліку різновидів і виявів спонукування виокремлюють імператив, що ототожнюють з наказом, окрім спонукальних значень різної інтенсивності: прохання, заклику, побажання, благання, поради та ін. При цьому зазначають, що «власне спонукальність як почуттєвість найбільшої інтенсивності може виражатися тільки інфінітивом» [14, с. 78-79]. А. В. Бондарко протиставляє категорійний (прямий) і некатегорійний (непрямий) типи імперативності, до першого типу відносячи власне імператив і всі випадки, у яких «імперативна семантика виступає як категорійне значення особливих форм (морфологічних і синтаксичних)», ілюструючи при цьому положення також інфінітивом *Молчать!* [34, с. 87]. На думку Н. В. Перцова, імперативна функція не є для інфінітива головною, тому більш чітким є протиставлення власне імперативних та інших способів вираження спонукування [26, с. 92].

Розмежування імперативності й спонукальності як самостійних лінгвістичних феноменів стає дедалі очевиднішим. У зв'язку з цим постає питання, яку дієслівну форму вважати власне імперативною: другоособову чи інфінітив. Первинне віднесення саме інфінітива до основних засобів вираження імператива правомірно пов'язувати із семантичною детермінованістю терміна, що походить від латини: *imperativus* – наказовий, владний, *impero* – наказую, володарюю. Тож саме інфінітивна форма якнайточніше відбиває первинну сутність вираження наказу – беззаперечно категоричного вияву спонукування – прерогативи володаря, імператора (лат. *imperator* – володар). Історично зумовлена зміна соціальних ролей мовців сприяла зменшенню активності використання саме цієї форми наказовості на противагу другоособовій, яка замінила собою форму вираження спонукування найбільшого ступеня категоричності, яким є наказ.

Розглядаючи імператив як універсальне граматичне значення у мовах світу, В. А. Плунгян вказує на так званий «прототиповий імператив», який пов'язаний саме із другоособовою формою. Що ж до інших форм вираження спонукування, як-от: форми першої та третьої особи, то вони є результатом так званого «зміщення» основного значення: «якщо виконавцем є перша особа (як правило, не однини), то спонукування зазвичай трансформується у запрошення до сумісної дії; навпаки,

якщо особа виконавця збігається із третьою особою, пряме спонування трансформується у непряме: на безпосереднього адресата мовця покладається завдання вплинути на реального виконавця» [28, с. 318-319]. Автор одного з останніх спеціальних досліджень, присвячених аналізу імператива у сучасній українській мові, О. Л. Даскалюк доводить логічність віднесення до імператива саме другоособової дієслівної форми, за допомогою якої передається «адресоване волевиявлення мовця (безпосередньо адресатові спілкування!)» [11, с. 25]. Подібна концепція корелює з ідеєю, висловленою до того Л. В. Бережан у спеціальному дослідженні категорії спонукальності щодо необхідності вважати основною формою наказового способу «форму дієслова, що виражає спонування до дії, спрямоване мовцем безпосередньо адресатові» [2, с. 176].

Правомірним видається віднесення другоособової форми дієслова, яку загалом визнано ядерною формою наказового способу, до головного засобу вираження імперативного значення із притаманним йому відносно високим ступенем апелятивності й посиленням волевиявленням, а відтак, й до основного структурно-граматичного центру імперативних конструкцій. Важливо при цьому розрізнити власне імперативні та спонукальні конструкції як репрезентанти різних видів волевиявлення.

Етимологічні спостереження доводять давній зв'язок семантики терміна «спонукальний» із показником послабленого виду спонування, порівняно із наказовістю як такою: «Здавна спонукальні речення слов'янських мов могли включати до свого складу вигук ну (який міститься і в основі слова *спонукальний*, від *спо-нукати*). У деяких мовах цей вигук або похідні від нього утворення (укр. *нум, нумо, нумте, нуте*) набули функції спонукальної частки, яка вживається або при формі наказового способу, або при формі інфінітива: *Ну, братця, нум ховать*» [23, с. 76]. Етимологічний словник фіксує значення похідних від названого вигука іменників: «ну – вигук, частка; понука – заохочування, підбурювання; понукати – підганяти, понукнути – заохотити, підбурити» [15, с. 115], що слугує на користь твердження про нетотожність наказовості і заохочування, а відтак, імператива та спонукальності.

Висновки. Отже, дієслівну форму другої особи можна вважати спеціальним маркером імператива, або наказового способу, а відтак, і граматично-структурним центром формування імперативних синтаксичних конструкцій, оскільки саме вона виражає наказ або категоричне спонування, звернені безпосередньо до адресата. Пошук нових диференційних ознак імперативних конструкцій становить перспективу подальших досліджень.

Література:

1. Безпояско О. К. Граматика української мови. Морфологія / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський. – К. : Либідь, 1993. – 336 с.
2. Бережан Л. В. Категорія спонукальності в сучасній українській мові: дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / Бережан Лариса Василівна. – Івано-Франківськ, 1997. – 194 с.
3. Ващенко В. С. Українська мова: [учб. посібник для середніх спец. навч. закладів УРСР] / В. С. Ващенко. – Харків: Вид-во Харківського Ордена Трудового Червоного Прапора Державного Університету імені О. М. Горького, 1959. – 349 с.
4. Виноградов В. В. Русский язык / В. В. Виноградов. – М.-Л., 1947. – 784 с.
5. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови / Іван Вихованець, Катерина Городенська. – К. : Пульсари, 2004. – 398 с.
6. Вихованець І. Р. Частини мови у семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1988. – 256 с.
7. Волох О. Т. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Синтаксис / О. Т. Волох, М. Т. Чемерисов, Є. І. Чернов – К. : Вища шк. Головне вид-во, 1989. – 334 с.
8. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища шк., 1985. – 360 с.
9. Городенська К. Г. Онтологічні параметри граматичних категорій способу та часу / К. Г. Городенська // Мовознавство. – 1997. – № 1. – С. 39-42.
10. Горпинич В. О. Українська морфологія: [навчальний посібник] / В. О. Горпинич. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. – 350 с.
11. Даскалюк О. Л. Семантико-граматична характеристика імператива сучасної української мови: дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Даскалюк Оксана Любомирівна. – Чернівці, 2006. – 206 с.
12. Доленко М. Т. Сучасна українська мова / М. Т. Доленко, І. І. Дацюк, А. Г. Квашук. – К., 1987. – 352 с.
13. Дубова О. А. Функціональне і типологічне протиставлення одиниць особової парадигми імператива / О. А. Дубова // Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць. – Харків, 2005. – Вип. 16. – С. 11-16.
14. Дудик П. С. Синтаксис української мови: [підруч.] / П. С. Дудик, Л. В. Прокопчук. – К. : Академія, 2010. – 384 с.
15. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. – К. : Наук. думка, 1983. – Т. 4. – 2004. – С. 115.
16. Жовтобрюх М. А. Курс сучасної української літературної мови. / М. А. Жовтобрюх, Б. М. Кулик. – Частина І. – К. : Рад. школа, 1959. – 390 с.
17. Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова / М. А. Жовтобрюх. – К. : Наук. думка, 1984. – 256 с.
18. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Морфологія: [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк: Дон ДУ, 1996. – 437 с.
19. Івченко М. П. Сучасна українська літературна мова / М. П. Івченко. – К. : Вид-во Київського університету, 1960. – 583 с.
20. Исаченко А. В. К вопросу об императиве в русском языке / А. В. Исаченко // Рус. яз. в шк. – 1957. – № 6. – С. 7-14.
21. Курс сучасної української літературної мови / ред. Л. А. Булаховський. – К. : Рад. школа, 1951. – Т. І. Вступ. Лексика. Фонетика. Морфологія. Наголос. – 520 с.
22. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / М. В. Леонова. – К. : Вища школа, 1983. – 264 с.
23. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення / О. С. Мельничук. – К. : Наукова думка, 1966. – 324 с.
24. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій: [монографія] / Мірченко Микола Васильович. – Луцьк, 2001. – 340 с.
25. Овсяннико-Куликовский Д. Н. Синтаксис русского языка / Д. Н. Овсяннико-Куликовский. – С.-Петербург, 1912. – 323 с.
26. Перцов Н. В. К проблеме инварианта грамматического значения (Императив в русском языке) / Н. В. Перцов // Вопросы языкознания. – 1998. – №2. – С. 88-102.
27. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – М. : Учпедгиз, 1934. – 452 с.
28. Плуныян В. А. Общая морфология. Введение в проблематику / В. А. Плуныян. – М. : Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова, 2003. – 384 с.
29. Русанівський В. М. Дієслово / О. К. Безпояско, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський // Граматика української мови: Морфологія. – К. : Либідь, 1993. – С. 157-242.
30. Скаб М. С. Граматика апеляції в українській мові / М. С. Скаб. – Чернівці: Місто, 2002. – 272 с.
31. Сучасна українська літературна мова: морфологія / ред. І. К. Білодід. – К. : Наук. думка, 1969. – 583 с.
32. Сучасна українська літературна мова: [підручник] / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко. – К. : Либідь, 1991. – 312 с.

33. Сучасна українська літературна мова / ред. А. П. Грищенко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Вища школа, 1997. – 493 с.
34. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность / ред. А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1990. – 263 с.
35. Шмелев Д. Н. Значение и употребление формы повелительного наклонения в современном русском литературном языке : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук / Шмелев Дмитрий Николаевич. – М., 1955. – 18 с.

Умрихина Л. В. Повелительное наклонение глагола как основное средство выражения императивных конструкций в современном украинском языке.

Аннотация. Статья посвящена вопросам квалификации повелительного наклонения, которое лежит в основе формирования императивных синтаксических конструкций. Прослежена эволюция лингвистических взглядов на статус повелительного наклонения в системе глагольных наклонений, определения его грамматического состава. Пред-

ложено уточнение сущности императива как основной формы выражения императивных конструкций.

Ключевые слова: повелительное наклонение, императив, побудительные конструкции, императивные конструкции.

Umrykhina L. The Imperative Mood as the Main Means of Expressing Imperative Constructions in the Modern Ukrainian Language

Summary. The article is devoted to questions of the qualification of the imperative mood, which underlies the formation of imperative syntactic constructions. The evolution of the linguistic views at the status of imperative mood in the system of verbal moods, the definition of its composition, is traced. An accurate definition of imperative as the main form of expressing imperative constructions is proposed.

Key words: imperative mood, imperative, incentive constructions, imperative constructions.

*Шевченко В. В.,**аспірант кафедри української літератури
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*

ФОЛЬКЛОРНО-МІФОЛОГІЧНІ ЖІНОЧІ ОБРАЗИ ЯК ОСНОВА СУЧАСНОЇ ХИМЕРНОЇ ПРОЗИ

Анотація. У статті аналізуються образи та характеристики жіночих персонажів химерної прози XXI століття у контексті міфологізації та демонізації. Вказуються імена науковців, які досліджували проблему ідентифікації химерної прози. Акцентується увага на аналізі містичних жіночих образів та сучасної химерної прози загалом. Автор робить спробу дослідити книги українських авторів, в основі сюжету яких лежать містичні події і в якості головних чи другорядних персонажів виступають жінки, наділені надприродними здібностями. Прикладами виступають книги Дари Корній та Тали Владимирової, Олени Захарченко, Марини Смагіної, Василя Шкляра. Робиться припущення, що химерна проза продовжує свій розвиток у XXI столітті. Автор робить висновок, що образ жінки у химерній прозі XXI століття уособлює у собі сакральний підтекст.

Ключові слова: химерна проза, міфологія, фольклор.

Постановка проблеми. Релігія та містицизм були невіддільними явищами із самого початку розвитку людства. Завдяки активному розвитку фольклору уявлення пращурів про надприродні явища та створіння дійшли до наших часів та продовжують еволюціонувати. Великого впливу фольклорних мотивів зазнала українська література. Чимало письменників у різні часи надихались народними віруваннями для написання своїх культових творів. Григорій Квітка-Основ'яненко, Іван Котляревський, Іван Коцюбинський, Панас Мирний, Олександр Стороженко, Леся Українка, Тарас Шевченко та інші вводили у свої твори елементи містичності та химерності. Знаменним періодом для ірреальних мотивів у літературі стала доба «хрущовської відлиги», коли світ побачив цілий ряд творів, що науковці об'єднали під терміном «химерна проза». До таких творів відносимо: «Позичений чоловік, або ж Хома невірний і лукавий» Євгена Гуцала, «Ірій» Володимира Дрозда, «Левине серце» Павла Загребельного, «Лебедина зграя», «Зелені млини» Василя Земляка, «Манускрипт з вулиці Руської» Романа Іваничука, «Козацькому роду нема переводу» Олександра Ільченка «Оглянься з осені», «Автопортрет з уяви» Володимира Яворівського та інших.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню ідентифікації та ролі химерної прози у літературному процесі присвячували свої роботи В. Брюховецький, В. Дончик, М. Ільницький, А. Кравченко, Л. Новиченко, В. Панченко, А. Погрібний, М. Стрельбицький, та інші. О. Федотенко так визначає основні характеристики даного літературного напрямку: «Для «химерної прози», так само як і для «магічного реалізму», використання міфу, фольклору, вживлення у тексти елементів народної обрядовості стає засобом створення нової художньої реальності, яка корелює з реальністю безпосередньою і таким чином імпліцитно піднімає важливі соціальні, моральні, етичні тощо питання» [1, с. 403].

На сучасному етапі видання літератури, в основі сюжету якої лежать химерні події та головними героями яких висту-

пають міфологічні істоти, сприяє ідентифікації реципієнта як українця. Л. Чупрій зазначає: «Саме виховання національних почуттів і патріотизму (за допомогою відповідних заходів, історичної освіти, святкування визначних дат, популяризації національних міфів та символів; участі у різноманітних громадських акціях патріотичного змісту) є одним з основних засобів консолідації української політичної нації» [2]. У сучасних «химерних романах» велику увагу приділяється образу жінки як уособленню надприродних сил.

Зважаючи на те, що багато науковців вважають «химерну прозу» явищем, яке відійшло у минуле, питання аналізу жіночих містичних образів та ідентифікації «химерної прози» як окремого явища сучасної літератури мало досліджене.

Мета статті полягає у спробі аналізу образу жінки як надлюдини, містичної істоти у сучасній химерній прозі.

Виклад основного матеріалу. У романах, в основі яких лежать ірреальні події, можна помітити тенденцію використання саме жіночих образів як уособлення містичності та демонічності. Зокрема у романах «Зозулята зими» Тали Владимирової й Дари Корній, «Брат-і-Сестра» Олени Захарченко, «Волковиці» Марини Смагіної, «Кров кажана» Василя Шкляра саме жінки є уособленням магії та потойбічної сили, тоді як чоловіки або ж показуються звичайними людьми, або ж створіннями, що грають другорядну роль у розвитку подій. Ототожнення жінки як надприродної сили є стандартним явищем у літературі ще за часів конотопської відьми Григорія Квітки-Основ'яненка, Мавки Лесі України та Марічки Івана Коцюбинського. «Міфологізація жіночих образів – спадок культу родності, матриархату, епохи палеолітичних венер, племен амазонок. З психологічної точки зору, міфологічні образи жінок втілюють тінювий бік людської психіки» [3, с. 47]. Розглянемо міфологізовані жіночі образи у сучасному виявленні «химерної прози» більш детально.

У романі Тали Владимирової та Дари Корній «Зозулята зими» головну героїню Руслану можна охрестити популярним у наш час визначенням «екстрасенс». Шосте чуття заводить її у вир містичної історії, де фігурують привиди мертвих дітей та зла відьма. «Коли була зовсім малою, думала, що таке буває як не в усіх, то у більшості: звідкись з'являлося непоборне бажання просто встати і піти. Майже не чутний голос, інколи вкрадливий, інколи надто різкий, майже грізно нашіптував, силував – «йди, йди, йди». Думала тоді, що більшість людей навчилися не слухати цього поклику, відкараскуватись від нього плесерами, порожніми балачками, набридливими звуками телевізорів, буденними справами, як миття посуду чи прасування. Згодом зрозуміла: тут справа не в «умінні відкараскуватись». Просто Я – напівбожевільна» [4, с. 18]. Письменниці позиціонує свою головну героїню як добру чарівницю, яка допомагає врятувати невинних та покарати зло. Тут демонічний акцент взагалі не простежується на відміну від головної антагоністичної роману – відьми, що, маніпулюючи потерчатами, мстить

своїм ворогам. Попри те, що відьма більш досвідчена у магії і використовує злі чари, Руслана разом із друзями рятує невинних. Так, у романі відверто протистоять два жіночі містичні уособлення – берегиня та служниця зла. Другорядні персонажі, Олег, Мстислав, Арсен та інші, хоч і грають суттєву роль у розвитку сюжетних ліній, проте залишаються у тіні головної героїні.

Олена Захарченко пише свої повісті з онірично-ірреальним забарвленням. «Брат-і-сестра» – твір, сюжет якого будується на суто химерних подіях та фольклорних істотах. Головні герої – колишні коханці, Іван та Марія, що виявляються рідними по батьку, проклятим Іваном, братом та сестрою. Через свої гріхи вони змушені тікати від смерті. Їх батько був відьмаком, та на початку оповіді позиціонується як зла людина, що далека від Бога. Хрещена мати героїв натомість, хоч і виявляється відьмою, у повісті постає як уособлення добра, що оберігає героїв: «Його діти бояться, а до майбутньої куми – відразу біжать, на неї не гавкають собаки, до неї лащать коти, її обминають ворони і горобці – ніколи не підлітають навіть близько» [5, с. 31]. Під час своїх пригод Марія та Іван зустрічають багато химерних створінь. Серед них Царівна змії та відьми. Чимало хто з них виступають у творах покровительками головних героїв, тими, хто дають мудрі поради та бережуть від злих сил. Жінки, що зв'язали своє життя із магією, показуються нещасними та такими, що зобов'язані відмолювати свої гріхи. Брат і сестра й самі наділені магичними здібностями. Іван бачить видіння та під час сну може опинитися у паралельних світах та подорожувати у часі. Саме він керує напрямком їх із сестрою подорожі. Проте Марія має відьомські сили й саме на її долю випадає обов'язок убити головну злодійку повісті – відьму Несвицьку. Вона знімає багаторічне прокляття зі свого роду. І знову саме жінка виявляється тією, хто може протистояти злу, використовувати свої надможливості, щоб врятувати близьких.

Марина Смагіна – молода письменниця, дебютний роман якої критики характеризують так: «У «Волковицях» оживає давня карпатська магія з її ірреальними історіями, часовими вирвами, непростими прокляттями, які пролежали на денці гірської ріки Дзвінки майже сто літ і раптом вирвалися на волю» [6, с. 8]. Загадкову історію родини Половських доводиться розплутувати молодій дівчині Марійці. Оповідь ведеться від імені різних персонажів. Одна з них – Оріся – наділена надприродними силами. Вона бачить віщі сни та може спостерігати за іншими людьми через оніристичні видіння. «Коли Оріся бачила ці сни... сни наяву, як вона їх називала, то вона споглядала геть за всім, але ніхто не міг її ні бачити, ні чути, ні здогадатися про її присутність. Хіба що відчувати якимось шостим чуттям щось таке у повітрі...» [6, с. 136]. Є у романі й ще одна відьма, Марта, більш досвідченіша та мудріша за Орісю. Вона направляє та дає поради дівчині. Обидві жінки намагаються вберегти рід від страшних наслідків містичних подій. У романі образ жінки, що наділена магичними силами, позиціонується як берегиня родинного вогнища, мудра, та, що бачить більше за пересічну людину і намагається вберегти оточуючих від страшних помилок.

Головна героїня роману «Кров кажана» Василь Шкляр Анастасія перетворюється зі звичайної дружини збанкрутілого бізнесмена на відьму. Тут бачимо альянс на Єву, що спокусив Змії, адже для Насті світ магії відкриває її коханець, священник-сатаніст, давши їй напитися крові кажана. Головна героїня, до кінця не усвідомлюючи, що із нею відбувається, бере

участь у шабаші відьом, вступає у статеві стосунки із демоном, вагітніє від нього, намагається зробити аборт, під час якого її душа потрапляє у Пекло. У романі відьма позиціонується не як захисниця роду, жінка, що має сили оберігати тих, кому не дано бачити більше, а як нечиста, гріховна сила: «Ще мить – і з-за чагарів, що обступають галявину, видубують почвари, поторочі, суне всляке привиддя, чортovinня, з'являються такі ж голі, як і я, жінки з розпущеним волоссям, справжнісінькі лярви – хто на мітлі, хто на коцюбі, одна, здається, на швабрі, а та, дивися, верхи на круторогому цапові, в якого зеленим вогнем світяться очі» [7, с. 84]. У романі Василя Шкляра жінка, хоч і має магичні сили, проте опиняється жертвою у руках спокусника, занурюється у світ сатанізму та темної магії, не розуміючи цього, і використовується лише як засіб дати життя сину демона. Тут, хоч Анастасія й виступає головною діючою особою, проте є всього лише маріонеткою у руках сильного та хитрого чоловіка.

Висновки. Популяризація елементів фольклору та містики у сучасній літературі сприяє відродженню літературного явища ХХ століття – химерної прози. Активне використання суто українських містичних образів надає національного забарвлення сюжету даних творів. Жінки у народних віруваннях завжди наділялись могутніми магичними силами. Такий акцент у гендерному аспекті логічний, адже саме жінка у культурі наших пращурів і до сьогодні є берегинею родинного вогнища, завдяки якій розвивається родова лінія. Антагоністами у романах також дуже часто виступають саме жінки. Тут протиставляється добра сила чистої душі жінки та тієї, що продала душу Дияволу. Традиційно у романах сучасної химерної прози перемагають добрі сили. Чоловіки ж у творах якщо і мають надприродні можливості, то все ж таки виступають другорядними персонажами, або такими, які покладають головну місію на жіночі плечі. Отже, в основі сюжету більшості химерних романів лежать фольклорно-міфологічні жіночі образи, які потребують ряду детальних літературознавчих досліджень, як і химерна проза у цілому.

Література:

1. Подар Ю. «Магічний реалізм» і «химерна проза»: протистояння чи взаємодія / Ю. Подар // Літературознавчі студії: збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 33. – С. 397–404.
2. Чупрій Л. Шляхи оптимізації національного патріотичного виховання молоді у контексті забезпечення формування національної самосвідомості та історичної пам'яті українського народу / Л. Чупрій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bulava.in.ua/chupriy_molodist.html.
3. Бугайчук К. Жіночі міфологічні образи у творчості Валерія Шевчука / К. Бугайчук. Волинь – Житомирщина. – 2010. – № 20. – С. 47-54.
4. Владимірова Т. Зозулята зими / Т. Владимірова, Д. Корній. – Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2014. – 353 с.
5. Захарченко О. Брат-і-сестра / О. Захарченко. – К. : Факт, 2007. – 180 с.
6. Смагіна М. Волковиці / М. Смагіна. – К. : КМ-БУКС, 2016. – 224 с.
7. Шкляр В. Кров кажана / В. Шкляр. – Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2013. – 268 с.

Шевченко В. В. Фольклорно-міфологіческие женские образы как основа современной химерной прозы

Аннотація. В статті аналізуються образи і характеристики жіночих персонажів химерної прози ХХІ століття в контексті міфологізації і демонізації. Указуються

имена ученых, которые исследовали проблему идентификации химерной прозы. Делается акцент на анализе мистических женских образов и современной химерной прозы в целом. Автор исследует книги украинских авторов, в основе сюжета которых лежат мистические события и в качестве главных или второстепенных персонажей выступают женщины, наделенные сверхъестественными способностями. Анализируются книги Дары Корней и Талы Владимировой, Елены Захарченко, Марины Смагиной, Василия Шкляра. Делается предположение, что химерная проза продолжает свое развитие в XXI веке. Автор приходит к выводу, что образ женщины в химерной прозе XXI века олицетворяет собой сакральный подтекст.

Ключевые слова: химерная проза, мифология, фольклор.

Shevchenko V. Folk-mythological female figure as the basis of chimera prose

Summary. In the article analyzed figure and characteristics of female characters the 21st century of chimeric prose in the context of mythologization and demonization. There are list of scientists who dedicate their works to the problem of identifi-

cation of chimera prose. The accent is made on the analysis of mystical female images and modern chimeric prose in general which is poorly disclosed in Ukrainian literary criticism. Briefly speaking about history of appearing this genre and its main attributes. The author tries to analyze Ukrainian authors' books which take on the basis of the plot the mystic events and as the main or secondary characters they choose women endowed with supernatural powers. The books of Dary Kornei, Taly Vladimirovoi, Eleny Zakharchenko, Mariny Smaginoi and Vasiliia Shkliara are examples of chimeric prose in the article. It is suggested that chimera prose continues to develop and to evolve in the 21st century. The author concludes that the image of a woman in chimeric prose of the 21st century carries within it a sacral meaning. Exactly women's characters possess magical abilities, pass from generation to generation traditions and beliefs of the people, become protectress of people. In stories woman rather becomes the figure more demonistic than just simply mystical. In the novels of modern chimeric prose the gender aspect of the interaction of women as possessors of superpowers and men as ordinary people is traced. In conclusion the topic is not fully disclosed and requires a number of the following discoveries.

Key words: chimeric prose, mythology, folklore, woman.

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Алиева Ш. У.,

докторант отдела теории литературы

Института литературы им. Низами Национальной Академии Азербайджана

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРИНЦИПА МОНТАЖА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ДРАМАТУРГИИ

Аннотация. В статье рассмотрено применение монтажной техники драматических произведений. На основе примеров азербайджанской драматургии были обнаружены различные виды принципа монтажа, использованные в классических и современных пьесах. Основные принципы, типы и применение монтажного метода объясняются на основе конкретных примеров, в то же время прослеживается превращение со временем особого типа человеческого мышления монтажа в художественно-технический принцип. В завершении делается вывод о том, что монтаж предоставляет читателю не запротоколированную, а образную информацию, возникающую в результате пересечения различных ракурсов.

Ключевые слова: монтаж, фрагментарный, драматургия, эпизод, композиция, информация.

Актуальность проблемы. Структурный анализ драматических произведений проводится в направлении изучения роли отдельных компонентов при создании единой текстовой системы. Вследствие того, что драматургия, в отличие от других литературных типов, имеет синкретический характер, она находится в более тесной связи с различными областями гуманитарной мысли. В связи с этим вполне естественным является наличие определенных общих категорий и определений.

Степень исследованности проблемы. Согласно известному исследователю теории монтажа А. Соколову, монтаж, прежде всего, является методом человеческого мышления. Этот метод можно выявить в письменных текстах любого периода. Однако преднамеренное применение метода монтажа, исходя именно из термина, относится к недавнему времени.

Монтаж как стилеобразующий фактор начал формироваться к середине XX века. Возникновение резких изменений в жизни общества и, соответственно, в его сознании приводило также к изменению форм восприятия и отражения. Влияние Первой и Второй мировых войн на социально-культурную жизнь, технический прогресс, ускорение информационного обмена, получение доступа к новым информационным базам – все это создавало условия для формирования динамично-фрагментарного образа мышления.

Монтаж, являясь понятием, которое широко используется в различных видах художественного искусства, относится к особому типу мышления. С. Эйзенштейн, давший классическое определение этого понятия, характеризовал монтаж как процесс появления истины в результате сближения или отдаления двух реальностей: «Два каких-либо куса, поставленные рядом, неминуемо соединяются в новое представление, возникающее из этого сопоставления как новое качество» [2, с. 63]. Хотя термин *монтаж* больше относится к кинематографии, структурный анализ текста позволил преобразовать его в предмет литературоведения.

В литературе использование принципа монтажа понимается несколько иначе. Если кинематографический монтаж

основывается непосредственно на визуальном восприятии, в литературе этот принцип претворяется в жизнь на основе лингвистических принципов. Применение метода монтажа всегда присутствовало в литературе, но в эпоху модернистских экспериментов, технически совершенствуясь, он превращается в один из приемов, сознательно используемых писателем.

В «Словаре театра» П. Пави высказывает мнение о том, что принцип монтажа, использовавшийся в драматургии 30-х годов XX в., появился в произведениях таких драматургов, как Пискадор и Брехт. Автор указывает: «Термин используется для обозначения драматургической формы, где фрагменты текста и сценические фрагменты смонтированы в виде последовательности самостоятельных единиц» [5, с. 193]. Как видно из определения, Пави рассматривает метод монтажа как способ формообразования. Однако в дополнение к тому, что монтаж используется как метод внешнего украшения, он основывается также и на сильной логической внутритекстовой целостности.

Цель статьи состоит в том, чтобы привлечь монтаж к исследованию, в качестве способа формирования композиции, в драматических произведениях. Подойдя с этой точки зрения, применение принципа монтажа можно найти даже в классических драматургических текстах.

Изложение основного материала. Так как модель драматического произведения сама по себе основывается на противопоставлении различных эпизодов и динамичном чередовании, понимание контекста, образованного в результате взаимосвязанности эпизодов, происходит на основе причинно-следственной связи. Например, в комедии М. Ахундова «Мусье Жордан и Дервиш Местали Шах» желание Шахбаза поехать в Париж, женские уловки, козни Дервиша Местали Шаха, революция в Париже и срочное возвращение домой Мусье Жордана основываются на сильной внутренней логике. В результате линейного монтажа эпизоды выстраиваются соответственно хронологической последовательности, один эпизод обуславливает другой.

Тем не менее, техника монтажа, опираясь на ассоциативность, может продемонстрировать необязательность закона причинно-следственных отношений. Финал пьесы Ф. Мустафы «Русалка» требует использования ассоциативного монтажа. На фоне задержания русалки группой людей на протяжении пьесы высказывания соседа «Сейчас многие хотят стать русалкой», «И моя жена...выбрала море», уподобление другом (Черкезом) жены Соны русалке делает финал более выразительным. Превращение Соны в русалку можно определить на основании информации, рассеянной в предыдущих эпизодах.

Как отмечает Соколов, драматургия – высший уровень монтажа [6]. Хотя использование различных видов монтажа в драматургии главным образом зависит от стиля автора, непровержима также роль творческой среды и социально-политических факторов. Известно, что основная цель драматургии советского периода состояла в том, чтобы передавать информацию, спо-

собствовать укреплению политической пропаганды, более чем создавать резкую драматургическую ситуацию. В течение этого периода в азербайджанской драматургии, да и во всем литературоведении, применение теории бесконфликтности привело к ослаблению драматургического материала, появлению схематических сюжетов, в то время как факт существования конфликта в основе драматургии является бесспорным. Таким образом, отказ от резких драматургических методов монтажа, необходимых для создания конфликтов, контраста, препятствовал формированию интересного, притягательного текста.

В. Хализев выдвигает на первый план применение монтажа в литературе, основанное на прерывности описания, его «разбитости» на фрагменты. «Его функция понимается как разрыв непрерывности коммуникации, констатация случайных связей между фактами, обыгрывание диссонансов, интеллектуализация произведения, отказ от катарсиса, «фрагментаризация» мира и разрушение естественных связей между предметами» [8, с. 198]. А. Масуд в пьесе «Женщина, бросившаяся под поезд», будто инстинктивно озвучивая слова из роли Гюльтекин, сыгранной в прошлом, выявляет интересную параллель. Теперь внешнее равнодушие актрисы, решившей уйти из искусства, при помощи монтажа противопоставляется переживаемой внутри нее меланхолии. Внезапные монологи живущей своими ролями актрисы, воспроизведение цитат, несовместимых с реальной драматической ситуацией, благодаря ассоциативному монтажу обретают образность.

С помощью пересекающегося монтажа в пьесе также изображается толпа, сходящая с поезда. Периодическое прерывание толпой разговора Гюльтекин с Хасаем и хаос создают своеобразный ритм пьесы. Приближение поезда к платформе и его отправление, внезапные звуки, исходящие из репродуктора, как бы обосновывают смену сцены, акта. То, что рассматривается читателем на протяжении пьесы, как вокзал, в финале превращается в сцену театра, расхаживание вдруг «откуда-то появившихся» сотрудников театра может быть ярким примером указанного Хализевым «разрушения естественной связи между предметами».

П. Пави тоже подчеркивает способность монтажа открывать пути свободного выражения и бесконечных сравнений: «Драматург разбивает фабулу на минимальные самостоятельные отрезки. Он сознательно отказывается от драматического напряжения, не включает каждое действие в рамки глобального замысла, не использует каждую сцену для того, чтобы придать «новый импульс» интриге и цементировать тем самым художественный вымысел» [5, с. 193].

Именно эти идеи являются основой модернистских и постмодернистских экспериментов в современной драматургии и способствуют появлению драматических произведений с различной структурой. К примеру, фрагментарная фабула пьесы К. Абдуллы «Раз, два, три, четыре, пять – Я иду искать!» является наглядным примером теоретических идей Пави. Размытый контекст диалога Женщины с Мужчиной, хождения между реальностью и нереальностью, произвольные, импульсивные выражения, нетрадиционное построение композиционных элементов являются проявлениями начала нового направления в национальной драматургии.

Мы встречаем еще одну интересную форму применения принципа монтажа в пьесе К. Абдуллы «Раз, два, три, четыре, пять – Я иду искать!». Автор, монтируя слова детской игры в повествование, постоянно держит в силе цепочку девочек и

женщин, мальчиков и мужчин. Эти слова являются связующим звеном между прошлым и будущим, нарушая принцип единства времени пьесы. Монтажная фраза «Раз, два, три, четыре, пять – Я иду искать!» приводит к общему знаменателю образы обоих миров.

Еще одно интересное проявление фрагментирования описаний можно найти в пьесе А. Масуд «Меня он любит». Эпизод осуждения и обвинения А. Айомы в гибели людей был решен профессионально на лингвистическом и визуальном уровне. Смерть юбиляра после участия Айомы на юбилейном мероприятии поэта, а также его проводы в гробу на фоне повествований Айны осуществляются на основе принципа фрагментарного монтажа.

Применение способа монтажа проявляет себя также в динамичном использовании пространства и времени. С. Эйзенштейн и В. Пудовкин для того, чтобы подчеркнуть быстроту и интенсивность движения в своем творчестве, как правило, обходят решающий момент, показывают лишь только начало и конец. Такое отрывочное описание (повествование, речевой акт) позволяет читателю собрать из частей цельное представление. Автор, намеренно скрывая детали опущенных моментов, предлагает логический финал. Коды, передаваемые с помощью разбитых, незаконченных описаний, устанавливаются в соответствии с логикой, которую требует единая система. В драме Дж. Джаббарлы «Айдын» Гюльтекин отвергает неформальное предложение Довлет бека. В ремарке дается Гюльтекин, которая надев косынку, плача покидает дом. То, где и как они объяснялись, чувства, переживаемые Гюльтекин в это время, сокращены автором намеренно. В следующей картине психическое состояние Гюльтекин, которая уже в течение нескольких месяцев встречается с Довлет беком, более заметно показывает ее внутреннее падение.

Нарушая единство времени между событиями, автор не оставляет места сентиментальности, показывает непосредственно событие и результат, достигает сильного художественного влияния, избегая неуместных подробностей. Аналитический монтаж событий, произошедших в различных временных отрезках, способствует более контрастному представлению изменений и смене критериев во времени, которое не было описано – отношения бывшего Айдына – настоящего Айдына, бывшей Гюльтекин – настоящей Гюльтекин.

Согласно Л. Кулешову, в фильме большое значение имеет не смысл отдельных изображений, а их «комбинация», «замена одной его части другой», система очередности [4, с. 16]. А. Ахвердиев в драме «Пери-джаду» представляет интересное решение финала с помощью метода перекрестного монтажа. В результате сопоставления колыбельной Салимы, не выдержавшей несчастья, выпавшие на ее долю, и покончившей со своей жизнью, с внутренними коренными переменами Курбана (текст колыбельной – кошмарные видения Курбана – текст колыбельной – потрясение и преступление Курбана – текст колыбельной) замкнутый круг завершается.

В драме драматурга «Красная старуха» также сцена бедствия, причиненного штормом, и сцена оргии падишаха были написаны с использованием параллельного монтажа. Параллельный монтаж, воспринимаемый как чередование различных событий, происходящих в одно то же время, в пьесе ставит лицом к лицу признаки реальной угрозы и стабильности. Положение, исходящее именно из этого противоречия, направлено на раскрытие смысловой нагрузки драмы: для падишаха, стара-

ющегося развлекаясь встретит надвигающуюся угрозу, бешеный танец танцовщиц превращается в танец смерти.

Структура любого текста является формой для передачи идеи автора. В рамках этой формы автор, учитывая особенности стиля, может использовать различные трюки. Монтаж, проводящийся на уровне структуры, может осуществляться также с помощью «вставных рассказов» и лирических отступлений. Например, в драмах Дж. Джаббарлы «В 1905 году», «Насреддин шах» вспомогательные рассказы, принцип «драма в драме» осуществлены именно с помощью технического монтажа.

Если взять в качестве примера драму «Насреддин шах», то увидим, что история Мирзы Таги была добавлена в драму как вспомогательный рассказ. Сравнение прошлого и настоящего Ирана осуществляется именно посредством этого монтажа. Интересно, что автор, порой возвращаясь к основному тексту, как бы сохраняя бдительность читателя, напоминает о том, что рассказ является вспомогательным средством для основной сюжетной линии. Участие же Мирзы Садыка в обоих рассказах повышает реальную силу истории.

Б. Брехт, проводя сравнение эпического театра с театром, опирающимся на аристотелевскую традицию (соответственно, пьесы, опирающейся на существующие правила), выдвигает правила типа монтажно-ассоциативной композиции [1]. Выражение автора, адресованное эпическому театру («Предыдущая сцена не обуславливает последующую, а каждая является независимой, и самое главное, что здесь линейное развитие событий уступает место коллажу, монтажу») противопоставляет двум традициям два различных типа мышления, появившихся в результате требований своего времени.

Если провести подобное сравнение на основе азербайджанской драматургии, мы столкнемся с подобной ситуацией. Так, в нашей классической драматургии встречается линейный, аналитический монтажный метод, опирающийся большей частью на хронологическую последовательность. А изменения, происходящие в современной национальной драматургии, идущие в направлении структуры, темы, стиля, в первую очередь, стали проявлять себя в разрыве пространственно-временной связи, хождениях между реальностью и сном, во фрагментарной, нелинейной композиционной структуре. Эти влияния, пришедшие из модернистского течения, привели также к обновлению монтажной техники, регулярному использованию большей частью ассоциативного, пересекающегося, фрагментарного типов монтажа.

Выводы. Подводя итог вышесказанному, можно принять метод монтажа в драматических произведениях как принцип, претворяющий в жизнь последовательность и чередование со-

брания движений и событий. Монтаж, исходящий из логического и эстетического сопоставления двух разных моментов, элементов, представляет читателю незапротоколированную, а образную информацию, исходящую из пересечения различных ракурсов.

Литература:

1. Бертольд Б. Теория эпического театра / Б. Бертольд [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lib.ru>.
2. Эйзенштейн С. Монтаж / С. Эйзенштейн. – М.: ВГИК, 1998. – 192 с.
3. Кулешов Л. Искусство кино (мой опыт) / Л. Кулешов. – Л.: ТЕА-КИНО-ПЕЧАТЬ, 1929. – 153 с.
4. Пави П. Словарь театра / П. Пави. – М.: Прогресс, 1991. – 504 с.
5. Соколов А. Монтаж: телевидение, кино, видео [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://millionsbooks.org>.
6. Хализев В. Теория литературы / В. Хализев. – М.: Высшая школа, 1999. – 240 с.

Алієва Ш. У. Використання принципу монтажу в азербайджанській драматургії

Анотація. У статті розглянуто застосування монтажно-техніки у драматичних творах. На основі прикладів азербайджанської драматургії були виявлені різні види принципу монтажу, використані в класичних і сучасних п'єсах. Основні принципи, типи і застосування монтажного методу пояснюються на основі конкретних прикладів, водночас простежується перетворення з часом особливого типу людського мислення монтажу в художньо-технічний принцип. Наприкінці статті сформульовано висновок, що монтаж надає читачеві не запротоколювану, а образну інформацію, що виникає в результаті перетину різних ракурсів.

Ключові слова: монтаж, фрагментарний, драматургія, епізод, композиція, інформація.

Alieva S. The use of the principle of montage in Azerbaijan dramaturgy

Summary. The article deals with the use of montage technique in dramatic works. Based on the examples of the Azerbaijan dramaturgy detected various types of montage principles were used in classical and modern plays. The basic principles, types and application of the montage method are explained on the basis of concrete examples, at the same time, is traced the transformation with time montage – a special type of human thinking into the artistic and technical principle. In conclusion, it is concluded that the montage provides the reader with non-protocolled, but imaginative information, resulting from the crossing of different foreshortenings.

Key words: montage, fragmented, dramaturgy, episode, composition, information.

*Гусейнова А.,
доцент кафедри історії азербайджанської і зарубіжної літератури
Сумгаїтського державного університету*

ИДЕЯ ЕДИНОЙ РОДИНЫ В ЛИТЕРАТУРЕ СЕВЕРНОГО И ЮЖНОГО АЗЕРБАЙДЖАНА В 40-Е ГОДЫ XX ВЕКА

Аннотация. Большие социально-политические, литературные процессы в 40-х гг. XX в., которые повлияли на идею единой родины, были реконструированы в статье с исторически принципиальной точки зрения и аспекта истории литературы. Статья основана на реальных исторических фактах и архивных материалах, а также авторском мнении о создании исторических условий для реализации идеи о желании единой родины в этот трудный, противоречивый период и важной роли мощного морального оружия – литературы в этом процессе. В то же время показана совместная деятельность советского руководства, деятелей культуры и литературы, патриотов, политические лидеры в Северном Азербайджане, проанализированы стихи и проза писателей Южного Азербайджана, связанные с реализацией идеи единого отечества и национально-нравственного единства, развитием национального сознания.

Ключевые слова: Южный и Северный Азербайджан, разделенная родина, идея единой родины, социально-политические процессы, советская оккупация, исторический роман, литературные процессы.

Постановка проблемы. Несмотря на то, что Азербайджан находился в составе различных империй, представители народной интеллигенции, писатели и мыслители не разделяли их, они переживали и писали об общей судьбе азербайджанского народа, его развитии и счастливом будущем. В произведении М. Ахундова «Тамсилат» события происходят в отдельных городах Азербайджана, а в «Восточных адвокатах» – в Тебризе. В исторической повести «Обманутые звезды» события протекали в Казвине в период правления иранского Шаха Аббаса, а в «Письмах Кемал-уд-Довле» национальные проблемы, отставание и упадок показываются на фоне иранской жизни. В рассказах Дж. Мамедкулизаде, А. Хагвердиева, в стихотворениях М. Сабира, А. Назми, М. Хади мотивы и сюжеты из южной жизни не отличались от тем об общей жизни Азербайджана. Одной из основных тем журнала «Молла Насреддин», которая оставалась в центре внимания на протяжении всей деятельности, была тема надвое разделенного Азербайджана.

Степень исследованности проблемы. В литературе 1920–1930 гг. тема надвое разделенной родины не отделялась от общей международной тематики. Это было естественным, поскольку руководство СССР как государства, строящего первую социалистическую страну в мире, пыталось ставить в пример всему миру свой путь развития, а к жизни любой другой страны относилось с социалистической точки зрения и мировоззрения. В литературе 1920–1930 гг. среди произведений, посвященных общей международной тематике, встречается немало стихотворений, рассказов и фельетонов, посвященных жизни Ирана, Южного Азербайджана. Но только в конце 30-х – начале 40-х гг. вышло в свет первое крупное произведение М. Ордубади «Тавриз туманный» («Туманный Тебриз»).

Не случайно, что писатель-большевик написал такое произведение на международную тематику [2, с. 54].

Цель исследования. С другой стороны роман как литературный жанр требовал от писателя глубокие знания истории и культуры, умение описывать образ жизни народа, а также ставил условие осознавать все это с точки зрения требования того периода. У М. Ордубади выполняются обе задачи по отношению к теме разделенного Азербайджана. Будучи писателем-большевиком, он понимал, что эту тему можно было выдвинуть только совместно с темой революции, оценивая ее с точки зрения истории национально-освободительного движения. Поэтому роман «Тавриз туманный», являясь зеркалом жизни Южного Азербайджана начала XX в., привлек внимание, в первую очередь, как произведение, отражающее движение Саттархана. Раскрывая тему революции М. Ордубади, мы хотим показать, что он не только не оставлял в тени жизнь народа единого Азербайджана, но и, можно сказать, эта тема была наравне с основной линией.

Изложение основного материала. После оккупации Северного Азербайджана большевиками Советское государство и Иран отличались своим классовым и общественно-политическим строением на международной арене. Это не могло не отразиться на жизни народов, проживающих в этих странах. Резкое различие образов жизни азербайджанцев, проживающих в Иране, и привлеченных к строительству «новой жизни» советизированных азербайджанцев, проживание отличающихся друг от друга исторических судеб создавали различия в социальном уровне и мировоззрении азербайджанцев той и другой сторон. На самом деле понятия «с той стороны» и «с этой стороны» стали отличаться своей резкостью именно в советский период. Несмотря на то, что по обе стороны пограничных столбов проживал один и тот же народ, отношение к судьбе этого народа было разным. Именно поэтому, в современной азербайджанской литературе произведения, повествующие о жизни на юге, оценивались как произведения, написанные на тему разделенной родины.

Другой причиной введения СССР своих войск в Южный Азербайджан было непризнание Ираном ни независимости Северного Азербайджана, ни как одной из республик СССР. В официальных документах Ирана Азербайджан назывался «Кавказский Азербайджан», «Баку», «Бади-Куба». Границы с Азербайджаном Иран официально не признавал, кроме границы с Турцией [5, л. 135].

Советское правительство поручило первому секретарю ЦК КП Азербайджана М. Багирову осуществить советскую политику в отношении Южного Азербайджана. В Азербайджанской ССР он подготовил «Группу Азиза Алиева» для поездки в Южный Азербайджан. Выступая с речью на одном из совещаний ЦК после возвращения из тайной поездки в Южный Азербайджан, М. Багиров говорил: «Земли Южного Азербайджана».

на – наша настоящая Родина». Затем, посмотрев на висящую на стене карту, он сказал: «Иранское правительство, разделило страну на провинции, и вот так представляет Азербайджан (показывает на карте). Это обман. Территория Азербайджана начинается отсюда и заканчивается здесь (показывает на карте). Если хотите знать правду, то и Тегеран тоже входит в азербайджанские земли» [6, л. 6].

Отметив тот факт, что Золотая Орда захватила большую часть территорий Северного Ирана, М. Багиров говорил: «Эти территории в основном являются землями Южного Азербайджана. Исторически это азербайджанские земли. Такие крупные города Ирана, как Казвин, Урмия, Марага, Миян, Тебриз, Ардебиль, Сельмас, Хой, Энзели и др. были родиной наших предков. Если хотите знать правду, то и Тегеран – древнейший город Азербайджана» [7, л. 1].

В своей речи перед отправкой агентуры в Иран, Южный Азербайджан, М. Багиров затрагивает тему насильно разделенной родины и отмечает необходимость воссоединения разделенного народа: «Если в нас осталась хоть капля азербайджанской крови, то мы должны добиться объединения когда-то насильно разделенного народа. На это у нас есть и сила и способность. Как бы сложно не было, мы должны помочь труженикам Южного Азербайджана. К этому нас призывает наш долг, совесть, честь, преданность...» Поэтому мы обратились к нашему руководителю, товарищу Сталину с письмом, прося его помочь трудящимся Южного Азербайджана. Меня вызвали в Москву и спросили, чего я хочу. Я ответил, что мы хотим помочь нашим братьям в Южном Азербайджане, вы должны нам это разрешить. Московские товарищи разрешили нам это» [8, с. 14].

Возвращаясь 24 сентября 1941 г. из Южного Азербайджана в Баку через с. Тюркменчай, М. Багиров произнес патристическую реплику: «В этом селе большой азербайджанский народ был разделен на две части» [8, с. 14]. После этого началась практическая деятельность по созданию «Единого Азербайджана». Туда были отправлены военные корпуса, приняты меры по осуществлению идеи национально-нравственного единства и объединения родины. Для того чтобы укрепить в сознании людей идеи тюркского национализма в Иране, Багиров отправил в Южный Азербайджан известных представителей интеллигенции Северного Азербайджана. Среди них были такие известные личности, как С. Рустам, С. Даглы, Г. Ханмамедов и Дж. Джахангиров. Дж. Джахангиров даже написал марш недавно созданному национальному правительству Южного Азербайджана.

Этим не заканчиваются старания и заслуги Багирова на пути к объединению Азербайджана. В тот трудный период он отправил работать в Южный Азербайджан часть тюркоязычных преподавателей Северного Азербайджана. За определенное время эти преподаватели должны были не только преподавать в Южном Азербайджане, но и привить тюркам Южного Азербайджана любовь к тюркскому языку, а также ограничить их общение на персидском языке.

Все это, естественно, должно было укрепить идею тюркского национализма среди тюрков Южного Азербайджана, которые долгие годы были под воздействием персидского шовинизма и пропаганды. Одной из больших заслуг М. Багирова во имя целостности Азербайджана было поручение, данное ученым-языковедам Северного Азербайджана. Так, Багиров приказал языковедам страны за короткий срок подготовить

учебники для средних школ Южного Азербайджана. На это он дал им 3 месяца.

Несмотря на трудности, после возвращения из Ирана Багиров составил список людей, которые будут возглавлять правительство Азербайджана после его объединения. В списке были имена людей из правящих кругов Северного и Южного Азербайджана. Затем Багиров отправился в Москву, чтобы ознакомить диктатора с этим списком. Когда Багиров представил Сталину список правительства Нового Азербайджана, Сталин ему ответил: «Пока не время для этого», и положил список в карман Багирова. В тот момент Багиров понял, что объединение Азербайджана в сталинский период будет невозможно, после этого он полностью потерял доверие к Сталину [1].

З. Бабаев пишет, что несмотря на то, что Южный Азербайджан не обрел независимость (автономия была недолгой – А.Г.), и не была воплощена в жизнь идея целостного и единого Азербайджана, тюркский народ навсегда запомнит, какой труд вложил Багиров во имя этого объединения. Именно по этой причине необходимо изучить все его благие деяния – будущее поколение должно знать о его благих деяниях [1].

Несомненно, все еще имеют место противоречивые моменты по отношению к М. Багирову. Но в официальных документах советского правительства привлекает внимание отрицательная позиция М. Багирова к разделению Азербайджана. В них, выступая против того мнения, что Северный Азербайджан «добровольно присоединился к России», М. Багиров употребляет такие слова, как «насильственное разделение целостного, единого народа».

Ученый азербайджановед США Т. Святоховский указывает, что, после оккупации Польши немцами в 1939 г. СССР надеялся на план повторного присоединения Азербайджана, как были присоединены Украина и Беларусь. К концу войны чуткие зарубежные наблюдатели стали замечать, что в разговорах и переговорах появляется выражение «Великий Азербайджан» [4, с. 187].

В такое смутное время литература Северного Азербайджана своими произведениями на тему народного героизма и патриотизма поддерживала свой народ на передовой и в тылу.

Идеи национально-духовного единства и разделенной родины нашли свое отражение во всех жанрах литературы 40-х гг. Например, в творчестве С. Рустама и С. Вургунга мотивы тоски по разделенной родине достигают наивысшей точки кульминации. В стихотворениях С. Рустама «Да, я южанин», «Снова на берегу Аракса», «Длинная дорога», «Мне вспомнился Тебриз», «Оставь в покое мой язык», «Я сердце отдам», «Глаза, как у Аракса» говорится о привязанности к Югу, тебризской боли и вопросах родного языка. В таких стихотворениях, как «В чем причина?», С. Рустам обращается к небесам и земле с рядом таких художественных вопросов, как «Почему с того берега на этот берег в переносном смысле перелетают облако, журавль, селезень, огненное пение, ветер, воображение, мечты, желания, а поэт не может перейти эту дорогу?» Этими словами С. Рустам напоминает, что, несмотря на то, что Родина была разделена, ее национально-духовный мир составляет единое целое.

Поэт М. Рагим тоже написал «Южные стихи», посвященные разделенной в 40-х гг. родине. В этих стихах («Жалоба Араза», «Ковроткачиха», «Что я принес?») на первый план были выдвинуты вопросы национально-духовного единства Северного и Южного Азербайджана: «В его произведениях на

южну тематику спостерігається ярий оптимізм» [3, с. 138]. Говорячи про восторжествовавши справедливості, поет мав на увазі єдинство розділеної, роздробленої родини, реалізацію ідеї єдиного Азербайджана.

Однак ідея розділеної родини і національно-духовного єдинства знайшла більш розвернуте художественне втілення в прозі радянського Азербайджана. С цієї точки зору, творчість М. Ордубади має особливе значення. Незважаючи на те, що в рухах Ш. Хіябани і Саггархана не висувалася ідея єдиної родини, а відображалася боротьба за автономію в складі Ірану, це зіграло велику роль в національно-духовному єдинстві нашої родини, в розвитку національного свідомості нашого народу.

С цієї точки зору, окунувшись в глибину світових подій, М. Ордубади з художественним майстерством описав, одобрив і встановив причини революції, роль історических особистостей в цьому русі, відносини політичних і релігійних течінь, удар по революції з боку зовнішніх і внутрішніх реакцій, перемогу і поразку народу, його втрати і набуття. Цим М. Ордубади вніс свій внесок в зміцнення і розвиток і нині актуальної теми батьківщини літератури, теми розділеної родини.

Вивчення теми розділеного Азербайджана в художественній прозі М. Ордубади має міжнародне значення. Дослідження романів письменника має культурно-історичне і суспільно-політичне значення з точки зору вивчення діалектики історического розвитку, а також з точки зору історического і художественного вивчення історического, економіко-політичного положення, етнопсихологічного стану живущих по ту сторону Араза співвітчизників.

Актуальним і важливим є вивчення того, які випробування довелося пройти Тебризу, вивчення звернення розділеного народу до свого минулого, історія якого протягом довгих років відкидалася, мов і національно-моральні цінності заборонялися. В результаті необхідності в 1980 р. Тегеранське видавництво «Дюнья» опублікувало переклад твору «Тавриз туманний» («Туманний Тебриз») на персидську мову С. Мунири, що викликало великий резонанс. Предисловія і коментарії перекладача до цього твору на прикладі неоспоримих фактів показали актуальність і історическу цінність роману для всіх народів Ірану.

Опис життя Південного Азербайджана в художественній прозі, фельєтонах, романах «Тавриз туманний» («Туманний Тебриз») і «Нещасливий мільйонер або Рзагулу-хан, європейський підданий» М. Ордубади, олицетворення Движення Машрута і революційної боротьби, вивчення системи образів і подій, жанру історического роману, принципів історизму, національної культури і етнографії, внесення ясності в питання їх художественного зображення, вивчення філософського погляду письменника на суспільно-політичні події, його світогляд і особливості майстерства необхідні для дослідження історії літератури з точки зору сучасності.

Велику роль в розвитку теми розділеної родини в азербайджанській поезії зіграли не тільки радянські азербайджанські письменники С. Рустам, Р. Рза, Б. Вагабаде, М. Араз, Х. Рза, С. Рустамханлы, але і поети з Південного Азербайджана Б. Азероглу, А. Туде, М. Гюльгюн, С. Тахир, Г. Бюллері і др.

В азербайджанській прозі тема розділеної родини продовжує традиції М. Ордубади і по сей день.

Наряду з творами азербайджанських радянських письменників С. Рагімова, А. Мамедханлы, И. Афендієва, М. Ібрагімова, в романах южних письменників (Г. Хошганабі «Отець», П. Макулу «Саггархан», «Хіябани») в тій або іншій формі продовжують традиції М. Ордубади.

Висновки. Слід відзначити, що, незважаючи на те, що це і інші аспекти теми розділеної родини (опис революційного і національно-демократического руху; героїзм і патріотизм наших співвітчизників; їх важка життя, протест і невдоволення проти суспільно-політическої середовища; звичаї і традиції южних азербайджанців; їх життя і мораль) знайшли відображення в цих творах, але всі ці особливості разом, іменно в енциклопедическій формі були зібрані в класическому романі «Тавриз туманний» («Туманний Тебриз»). С цієї точки зору, роман М. Ордубади «Тавриз туманний» («Туманний Тебриз») не тільки заповнив основу оригінальної літературної традиції в нашій прозі, але також є неповторимим зразком художественного творчества.

Література:

1. Бабаєв З. Южно-Азербайджанська політика М.Дж. Багірова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.azpress/lannaz>.
2. Багірова Н. М.С. Ордубади і жанр історического роману: «Туманний Тебриз» / Н. Багірова. – Баку: Азернешр, 1968. – 130 с.
3. Гюльхани П., Ахмедлі Салатян // Питання азербайджанської літератури. – Баку: UNİ Print, 2014. – 616 с.
4. Святоховський Т. Росія і Азербайджан: Приграничний район в перехідний період / Т. Святоховський. – Баку, Видавництво Університету Хазар, 2000. – 398 с.
5. Центральний державний архів Азербайджанської Республіки (ЦДААР). – Ф. 28, Оп. 4, Д. 2, Л. 135.
6. ЦДААР. – Ф. 28, Оп. 4, Д. 2, Л. 6.
7. Центральний державний архів політических партій і суспільних рухів Азербайджанської Республіки (ЦГАППО-ДАР), Ф. 1. Оп. 162, Д. 28, Л. 1.
8. ЦГАППОДАР Ф. 1. Оп. 162, Д. 28. Л. 14–18.

Гусейнова А. Ідея єдиної батьківщини в літературі Північного і Південного Азербайджану в 40-і роки ХХ століття

Анотація. Великі суспільно-політичні, літературні процеси в 40-х рр. ХХ ст., які вплинули на ідею єдиної батьківщини, були реконструйовані в статті з історическо-принципової точки зору і аспекту історії літератури. Стаття заснована на реальних історических фактах і архівних матеріалах, а також авторській думці про створення історических умов для реалізації ідеї про бажання єдиної батьківщини в цей важкий, суперечливий період і важливу роль потужного морального зброї – літератури в цьому процесі. Водночас показана спільна діяльність радянського керівництва, діячів культури і літератури, патріотів, політических лідерів у Північному Азербайджані, стосовно аналізу віршів і прози письменників Південного Азербайджану, пов'язаних із реалізацією ідеї єдиної батьківщини і національно-морального єдності, розвитком національної свідомості.

Ключові слова: Південний і Північний Азербайджан, розділена батьківщина, ідея єдиної батьківщини, суспільно-політичні процеси, радянська окупація, історичний роман, літературні процеси.

Huseyn A. Idea of the single homeland in the literature of the Northern and Southern Azerbaijan in the 40th years of the XX century

Summary. Great social-political, literary processes in the 40s of the XX century that influenced to the idea of unit motherland had been researched in the article in historical principle point of view and history of literature aspect as well. Article is based on the real historical facts and archive materials, and author mentions about the creation of historical condition for realizing of the wish – unit motherland idea on that hard,

contradictory period and the important role of powerful moral weapon – literature in that process. At the same time, joint activity of Soviet leadership in Northern Azerbaijan, cultural and literature figures, patriots, political leaders, poems and writers of Southern Azerbaijan regarding realization of unit motherland and national – moral integrity ideas, development of national consciousness are commented in the article.

Key words: Southern and Northern Azerbaijan, separated motherland, unit motherland idea, social-political processes, Soviet occupation, historical novel, literary processes.

*Заслужена А. А.,
кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри іноземної філології
Національного авіаційного університету*

ХАРАКТЕРИСТИКА КОЛОРАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ «ЧОРНИЙ» У РОМАНІ Г. Д. РОБЕРТСА «ШАНТАРАМ»

Анотація. У статті схарактеризовано колоративну лексику зі значенням «чорний» у романі Г.Д. Робертса «Шантарам» на матеріалі англomовного тексту. Проаналізовано її структурні та функційні особливості. Встановлено, що колоративи виконують описову та символічну функцію.

Ключові слова: колоративна лексика, чорний колір, структурні особливості, функційні особливості, символічне значення.

Постановка проблеми. Колір – художній прийом, що розкриває душевний стан автора та допомагає проникнути в його філософсько-світоглядну концепцію [1]. Кольороназви, кольоролексми та колірні прикметники ставновлять колоративну лексику, що привертала увагу науковців й залишається актуальною в різних аспектах її вивчення. Про це свідчать численні праці, а саме, О. Дзівак [2], С. Кезіної [3], О. Огуя [4], Т. Козак [5], в яких колір вивчався у межах діяхронічного підходу; О. Дівіної [6] – у синтагматичному аспекті; Я. Вишницької [7] – як об’єкт лінгвістичних досліджень; І. Небеленчук [8] – засіб асоціативно-образного бачення твору; Т. Семашко [9] розглядає колір як один із універсальних кодів творення світу; Н. Слухай [10], М. Горovenko [11], І. Свідер [12] – функціонування колоративів та інші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З недавнього часу творчість Г.Д. Робертса стала об’єктом наукового вивчення. За аналізом наукової літератури виявлено, що дослідженнями лексики [13], епітетів [14], художніх особливостей функціонування індійських реалій [15] роману Г.Д. Робертса «Шантарам» займалися різні вчені. Однак колоративна лексика цього роману не була предметом спеціального дослідження, що й спричинило науковий інтерес автора цієї статті до вивчення колоративної лексеми «чорний» та виконуваних нею функцій.

Мета статті. Особистість Г.Д. Робертса, його світобачення та власний досвід, який відтворює культуру та реалії індійського життя, проявляються у кольоровій палітрі роману «Шантарам» та створюють образну картину світу. У цьому романі нами виявлено такі часто використовувані колірні компоненти: чорний, білий, золотий, блакитний, червоний, зелений, сірий, коричневий, жовтий, срібний, рожевий, оранжевий, фіолетовий та оливковий. Ми встановили, що колоративна лексика зі значенням «чорний» виступає як найчастотніша у використанні автором роману. Тому нашою метою є схарактеризувати колоративну лексику зі значенням «чорний» та розглянути її основну функцію в межах художнього тексту роману.

Виклад основного матеріалу. У процесі роботи нами виявлено у романі «Шантарам» 323 випадки вживання колоративної лексики чорного кольору (black) та слів, що мають безпосереднє відношення до цього кольору: “blackness” – чорнота;

“blackened” – почорнілий. Почнемо з розгляду структурних особливостей кольоронімів у романі «Шантарам», а саме – з поділу їх на такі групи:

1) прикметник + іменник (black marketeers; black money; black business; black coffee);

2) складні прикметники (black-brown, black-and-yellow, black-and-white, black-green, black and brown);

3) іменник + дієслово + прикметник (hair that was night-sky black; his eyes were dark brown; my hair was blond, and his was ink black);

4) іменник (the lambent blackness of his eyes; their blackness streaked with rage; but beyond him was only blackness; I peered into the blackness; in the blackness; were in blackness again);

5) дієприкметник + іменник (blackened stumps; blackened shirt; blackened stairs; blackened knife; blackened with soot);

6) порівняльні звороти (her long hair, black as forest river stones; and the eyes of those children were like the black gleam at the bottom of a sweetwater well; and her eyes gleamed like black pearls; theatrically peaked eyebrows like the wings of a black bat spiked above his eyes; as handsome as Omar Sharif on his thirtieth birthday, as lethal as a big cat prowling, a black panther);

7) метафори (black money; the black market; the black satin psalm of her hair; her black hair was night’s waterfall; the black pelt of her hair; her eyes, when she turned in profile to look at us, were black fire; the rats came in hundreds and then thousands: black waves of running, squealing beasts);

8) метонімії (black people; a black king).

Метафора «чорний ринок» та пов’язані з нею лексеми (чорні гроші, чорний бізнес, чорна економіка, чорні американські долари, чорний ринок медикаментів тощо) виступають у значенні «незаконний, кримінальний», однак не несуть негативного значення.

Варто зауважити, що Г.Д. Робертс надає перевагу лексемам на позначення чорного кольору у романі «Шантарам» для надання характеристики або опису явищам, людям, предметам, почуттям тощо, які ми пропонуємо розташувати за такими групами:

– чорний ринок торгівлі (black-market business; black marketeers; black business; the medicine black market; a black market for medicine; the black-market money trade; black-market currency operatio; blackmarket trade goods; the black-market guys; black-market guys; the black-market currency trade; Khader’s black-market operations in Bombay; the black-market currency in the prison; the black economy; the black-market currency dealers; black American dollars; the black-market rate; the blackmarket currency-collection centre; a centre for the black-market trade in currencies; black-market peoples; black-market profiteers; the black-market tickets at all the cinemas);

– зовнішність людей (his thick, curly black hair; his black curly hair; her black hair, gleaming with coconut oil; his thick, black hair was unusually long; her hair is very soft, and a good, black Indian colour; hair that was night-sky black; length hair – very dark hair the same black-brown as her eyebrows and long lashes; her black hair glistened with raindrops; her black hair gleamed sleek and wet under the soaring sun; black eyes, scudded with fear and imbecile hope; he drew his thick black eyebrows down over a thick black scowl; I stared into the lambent blackness of his eyes; black eyebrows; his eyes were dark brown, almost black; his cheeks were hollow, and there were black troughs beneath his eyes; the pupils so large that the whole iris was black; black brows);

– тварини (a gigantic black water buffalo; black, bow-horned beast; the black dog; a black shark; black Goan pigs; a herd of the black swine);

– елементи одягу та взуття (black low-heeled shoes; his clothes were still black; in a small, tight, black, halter-neck dress; the black cowboy boots; black trousers; black Spanish flamenco hat; black jockey shorts; the black-banded hats; the cloth was streaked with black; the black flamenco pants; he wore a black singlet under the shirt, and the black hat; the weathered black chauffeur's cap; red-and-black patent leather high-heeled platform shoes; wide black leather belts; a black leather vest; heavy, black jeans and ornate black cowboy boots; black-framed sunglasses; a black shirt; black cowboy rig; a black T-shirt and black trousers; a black mask; black serge vest; a jester's cap, in black and white; black leather sandals; a three-quarter-length black coat, a black-and-white brocade vest, black gaucho pants with silver piping; a black silk jacket; black clothes; black knitted masks; a black tie);

– природні явища (black dunes; a black stone, the black net of night; the black sky; the black dome of the sky; the grey-black ocean of the lightning-fractured sky; night's black heaven; the black night sky; the black and heaving sea; black river stones; the black tumble of cloud; black and brown smoke; black ... cave; black holes; black whirlpool; a blue-black night rose; black-green bile; the black lake; black bean sauce; black abyss; the black echoes; a blue-black shadow; black ravine; black boulders);

– плід діяльності людей (a blackhanded carving knife; tiny grey-black fragments of metal; the black-and-white photograph; the black lumps of furniture; the blackened stairs; the black strip; the black vines of relay cables; black womb of the truck; the black, traitorous loops; the city's darkest black holes; the long black well; a framed black; the door black; liquid black italic; black and gritty furnaces; ubiquitous black-and-yellow Fiat taxis; the black journal; black suleimani chai; black tea);

– відчуття, спогади та мрії (a sudden black, bloodtasting pain; black heart; black fears; the forest of her black fear; a black cave of memory; the taste of the blackened knife; a black hole of shocked grieving; black cowboy dream).

Відомо, що з найдавніших часів колір несе символічне забарвлення, яке відтворюється в національних і релігійних особливостях народу. У зв'язку з тим, що «лінгвістичне осмислення мовної картини кольору базується на виявленні їх словесного багатства і розкритті їхньої внутрішньої форми, пізнанні різних семантичних перетворень та символізації, властивої для певного етносу» [12], вважаємо за доцільне звернутися й до символіки кольорів у індійській культурі.

Панівною релігією в Індії є індуїзм, який визнають 80% населення країни. В індуїзмі богиня Калі – богиня часу і змін, – зображується з чорною або темно-синьою шкірою. А її ім'яз

начає «чорна» [16, с. 275]. Другою поширеною релігією в Індії є іслам, яка налічує приблизно 13% послідовників. Як зазначає Т. Сайгушкіна [17], основне символічне значення чорного кольору в ісламі – смерть, вища таємниця світобудови.

Варто зазначити, що у романі «Шантарам» колоратив «чорний» відповідає символічному значенню смерті. Наведемо відповідні приклади.

(1) The blackened, ash-covered remains of the medical kit were grouped on a piece of canvas in front of my knees [18]. На війні у горах чужої країни єдина польова аптечка була знищена, від неї залишилися лише *почорнілі, вкриті попелом залишки*.

(2) There were tiny grey-black fragments of metal and what seemed to be melted plastic in his back, his neck, and the back of his head [18]. Махмуд Мелбаф був поранений: у його спині, шиї й потилиці застрягли крихітні *сіро-чорні осколки металу*. Його вдалося спасти від смерті.

(3) Frostbite had split my hands open at all the knuckle joints, and the bruiseblack wounds were hideous, but all the fingers and all the fingertips were there [18]. Головний герой – автор роману «Шантарам» – був тяжко поранений. Навіть лікарі хотіли ампутувати йому пальці на руках. Завдяки Назіру, який наставив автомат Калашникова на лікарів й змусив їх тільки обробити рани Ліну, пальці були збережені. Вигляд у цих *синьо-чорних ран* був огидний.

(4) The fire had incinerated some parts of the house, leaving holes and blackened stumps, while sparing other parts of the house altogether [18]. Лін йшов до палацу мадам Жу з наміром помститись цій жінці за те, що вона здала його індійській поліції, в результаті чого він і потрапив до в'язниці на Артур-роуд. Однак, на момент його приходу у палац, будівля була сильно пошкоджена вогнем (*вогонь залишив отвори й почорнілі залишки*), а сама мадам Жу морально знищена.

(5) The thick coils of the black, pompadour wig hung slightly askew, revealing the short, sparse grey hair beneath [18]. Голову переможеної й зламаної мадам Жу прикрашала *перука з товстими чорними локонами*. А її душевний стан наблизився до кінцевого занепаду.

(6) She was floating on the black lake, and soon the dark water would drag her under [18]. Вона пливла у темних глибинах, які незабаром мали поглинути її. Її розум заляк, і не снувало уже хитромудрих жорстоких задумів, у ній панувала порожнеча [19, с. 685]. Вона пливла на чорному озері.

(7) I felt myself wading into that black water where beaten boxers stagger and ball [18]. Я відчув, що поринаю в темну воду, де тонуть нокаутовані боксери. Це був кінець [19, с. 776]. Коли здоровий чоловік з банди іранців, які полювали на Абдулу, бив кулаками Ліна по корпусу, йому здавалось, що від тих ударів із нього виходить не лише все повітря, але й життя, і він поринає у *чорну воду*.

(8) My mind was like the screaming jets that had screeched over us in the dark ravine: all noise and black fears [18]. У моїй свідомості, наче в темній ущелині, в яку з ревом летить водоспад, стояв безугавний шум і панував страх [19, с. 618]. Коли Лін дізнався, що його кохана Карла працює на мафію, і був збентежений цією новиною, він відчував *чорні страхи*. Та новина, що Карла завербувала його для Хадера, якого він любив як рідного батька, викликала у Ліна люту ненависть до нього і розлучила їх назавжди, аж до загибелі Хадера.

(9) The taste of it was bitter, always, all day and night, every waking minute, as bitter as the taste of the blackened knife he'd clamped between his teeth, as a Fattah guerrilla, when he'd crawled

across broken ground toward his first kill [18]. Пам'ять Халеда Ансарі була переповнена картинами насильства. Він постійно відчував гіркий смак ненависті, яка, як *воронований (чорний) ніж*, якого він стискав у зубах, коли повз, щоб уперше вбити.

Отже, у наведених прикладах із тексту роману «Шантарам» чорний колір символізує фізичну смерть речей – медикаментів, які могли б урятувати життя поранених людей; остаточне руйнування будівлі – публічного дому та загибель цього бізнесу в особі її організатора – мадам Жу; кінець дружби; смак людської смерті. А чорний у поєднанні з іншими кольорами (*grey-black fragments of metal* та *bruiseblack wounds*) не символізує смерть, а вказує на можливість продовження життя.

Колоратив «чорний» у романі також відповідає й символічному значенню цього кольору незбагненності Всесвіту. А саме:

(1) I looked up often at the sky, so heavy with stars that the black net of night was bulging, overflowing with its glittering haul [18]. Лін із Карлою вийшли з ресторану «Леопольд» та попрямували набережною у місті Бомбей. Наближалася північ, і небо було настільки тяжким від зірок, що *чорна сітка ночі* випиналася, переповнена її блискучим уловом.

(2) There was no moon, and the stars punctured the black dome of the sky with a dazzling intensity [18]. Під час холери у нетрищах, де жив Лін, Карла допомагала йому боротися із хворобою, заходячи в кожну хатину, щоб забезпечити хворих сольовим розчином. Вони поверталися до оселі Ліна вночі. Зірки проколювали *чорний купол неба* засліплюючою інтенсивністю.

Очевидно, що наведені приклади з прикметником «чорний» відносяться до опису нічного неба як творіння Всесвіту.

Висновки. Зі здійсненого аналізу констатуємо, що Г.Д. Робертс у романі «Шантарам» обрав головним кольором чорний. Автор роману відтворює образну картину світу, а саме чорний ринок торгівлі, зовнішність людей, тварин, елементи одягу та взуття, природні явища, плід діяльності людей, відчуття, спогади та мрії різноманітними за своєю структурою кольоронімами.

Колоративи у цьому романі виконують описову та символічну функцію. Автор використовує чорний як основний колір для того, щоб розкрити та показати неминучу трансформацію всіх процесів, що відбуваються навколо, і людину, яка знаходиться в них, прагнучи вдосконалення та наближення до божественної сутності – «крайньої ускладненості» [19, с. 394].

Література:

1. Демірджаява Л.М. Цветовое пространство в поэзии Эшрефа Шемьи-Заде / Л.М. Демірджаява // Культура народов Причерноморья. – 2012. – № 252. – С. 190–194 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/91625/50Demirdzhaeva.pdf?sequence=1>.
2. Дзівак О.М. З історії назв кольорів / О.М. Дзівак // Українська мова і література в школі. – 1973. – № 9. – С. 81–84.
3. Кезина С.В. Семантическое поле цветообозначений в русском языке (диахронический аспект): [монография] / С.В. Кезина. – Пенза: ПГПУ им. В.Г. Белинского, 2008. – 304 с.
4. Огуй О.Д. Світло- та кольорообачення: парадигма поглядів від античності до Середньовіччя / О.Д. Огуй // Мова і культура. – 2012. – Вип. 15. – Т. 2. – С. 21–27 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2012_15_2_5.
5. Козак Т.Б. Лексико-семантична група слів, які позначають колір у німецькій мові : автореф. дис. ... ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04. «Германські мови» / Т.Б. Козак. – Одеса, 2002. – 18 с.
6. Дивина Е.А. Синтагматика семантического поля цвета в русском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / Е.А. Дивина. – Краснодар, 1996. – 19 с.

7. Вишницька Я. Колір та кольороніми як об'єкт лінгвістичних досліджень / Я. Вишницька [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zgia.zp.ua/gazeta/InternetKonf_2016_267.pdf.
8. Небелечук І.А. Цвет как средство ассоциативно-образного видения произведения / И.А. Небелечук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/konfer40/86.pdf>.
9. Семашко Т.Ф. Колоративи у наївній картині кольору українського етносу / Т.Ф. Семашко // Мова і культура. – 2012. – Вип. 15. – Т. 8. – С. 54–60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2012_15_8_10.
10. Слухай Н.В. Вербалізація сенсорних прототипів у поетичній творчості Тараса Шевченка: колір і звук / Н.В. Слухай // Шевченкознавчі студії. Зб. наук. пр. – К. : КНУ, 2011. – Вип. 14. – С. 87–96.
11. Горovenko М.А. Функционирование колоративной лексики в романе Ф.С. Фицджеральда «Великий Гэтсби» / М.А. Горovenko // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Сер. : Літературознавство. – 2013. – Вип. 4(1). – С. 36–41 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzl_2013_4%281%29_8.
12. Свідер І.А. Колоративна лексика в романі Вальтера Скотта «Айвенго» / І.А. Свідер // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. – 2014. – Вип. 36. – С. 20–233 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npkpnu_fil_2014_36_54.
13. Горайко Я.В. Лексика як спосіб відображення авторського ідіолекту в романі Г.Д. Робертса «Шантарам» / Я.В. Горайко // Пріоритети сучасної філології: теорія і практика : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (10–11 лютого 2017 р., м. Ужгород). – Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 62–65.
14. Фахретдинова Г.М., Фоминых А.Д. Особенности употребления и перевода эпитетов на примере романа Грегори Робертса «Шантарам» / Г.М. Фахретдинова, А.Д. Фоминых // Проблемы филологии, культурологии и искусствovedения в свете современных исследований: материалы 18-й международной науч.-практ. конф. (19 июня, 2017 г., г. Махачкала). – Махачкала: «Апробация», 2017. – С. 68–69.
15. Медведева Н.В. Сохранение жанрово-стилистического своеобразия романа Г.Д. Робертса «Шантарам» в переводе с английского на русский язык / Н.В. Медведева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dspace.tltsu.ru/jspui/bitstream/123456789/582/1/Медведева%20Н.В._ЛИН6_1202.pdf.
16. Zuffi S. Color in Art / S. Zuffi. – ABRAMS, 2012. – 304 p.
17. Сайгушкіна Т.П. Символика цвета в восточно-христианской и исламской культурах: общее и особенное / Т.П. Сайгушкіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/55223/43-Saigushkina.pdf?sequence=1>.
18. G.D. Roberts. Shantaram [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.totalgadha.com/file.php/1/moddata/forum/18/46686/318-shantaram.pdf.
19. Робертс Г.Д. Шантарам : роман / Г.Д. Робертс ; Пер. з англ. – К. : Видавнична група КМ-БУКС, 2016. – 800 с.

Заслуженная А. А. Характеристика колоративной лексики со значением «черный» в романе Г. Д. Робертса «Шантарам»

Аннотация. В статье охарактеризована колоративная лексика со значением «черный» в романе Г.Д. Робертса «Шантарам» на материале англоязычного текста. Проанализированы ее структурные и функциональные особенности. Установлено, что колоративы выполняют описательную и символическую функцию.

Ключевые слова: колоративная лексика, черный цвет, структурные особенности, функциональные особенности, символическое значение.

Zasluzhena A. Characteristics of colorative vocabulary with the meaning “black” in the novel “Shantaram” by G. D. Roberts

Summary. In the article coloratives the color black have been characterized on the material of the English text “Shantaram” by

G.D. Roberts. Structural features and functional features of these coloratives have been analyzed. It has been established that coloratives perform a descriptive and symbolic functions.

Key words: coloratives, color black, structural features, functional features, symbolic meaning.

*Кушнірова Т. В.,
доктор філологічних наук,
доцент кафедри світової літератури
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка*

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ «НЕ ВІДПУСКАЙ МЕНЕ» КАДЗУО ІШІГУРО

Анотація. У статті розглядаються жанрові особливості художньої прози сучасного британського письменника Кадзуо Ішігуро. Метою статті є всебічний аналіз жанрових особливостей роману «Не відпускай мене»: простежується жанровий зміст, аналізуються жанрові і стильові домінанти, основні мотиви. Особливе місце під час аналізу відводиться дослідженню особистісних хронотопів героїв, котрі в структурі роману, об'єднуючись, виформовують загальний хронотоп твору.

Ключові слова: Кадзуо Ішігуро, англійська література, мотив, хронотоп, наратив, стиль, домінанта, літературна традиція.

Постановка проблеми. Творчість Кадзуо Ішігуро (Kazuo Ishiguro, народ. у 1954 р.), нині знаного британського письменника японського походження, виписана в мультикультурному контексті, що окреслює шар літератури, презентованої англійською мовою представниками інших національностей (Салман Рушді, Відіатхар Найпол, Бен Окрі, Ханіф Курейші та ін.). Творчість К. Ішігуро викликає беззаперечний інтерес серед літературознавців, оскільки це нове явище не лише в британській літературі, а й у світовому мистецтві загалом. Тому метою дослідження є ґрунтовний аналіз художньої прози Кадзуо Ішігуро, зокрема жанрових особливостей роману «Не відпускай мене», що передбачає окреслення жанрового змісту твору, жанрово-стильових констант і домінант, основних мотивів і хронотопу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мультикультуралізм у Великобританії прийшов на зміну постколоніалізму, привнісши в літературу безліч тем, котрі стосувалися національної проблематики та образності. Увага до долі людини, національне минуле ставало основними темами нової літератури. «Літературний мультикультуралізм виявляється в сумі прийомів, в індивідуальній творчій манері окремо взятих авторів, причому кожен із них представляє свій варіант, своє заломлення цього поняття» [1]. Для мультикультурних текстів характерні певні риси, що втілюються в різних формах: заострення проблеми національної ідентичності, співвіднесення долі особистості й долі нації, проекція масштабних подій через індивідуальне фокусування, відсторонений погляд на події, стилістична оригінальність, що характеризується синтезом на мовознавчому рівні, пошук нових, універсальних проблем, що були б близькими кожній людині. Наразі не виведено єдиної класифікації, яка б означувала цей літературний феномен, оскільки кожна з рис може виявлятися в митців різною мірою або й зникати взагалі.

Письменники, котрі вважаються представниками «мультикультуралізму», позиціонують себе «громадянами світу», «міжнародними» письменниками. Одним із таких авторів є

Кадзуо Ішігуро (Kazuo Ishiguro, народ. в 1954 р.), у творчості якого сплелися воєдино англійська та японська традиції. У його доробку є твори, сюжет яких розгортається в Японії («Там, де в димці пагорби» / *A Pale View of Hills*, 1982; «Художник хиткого світу» / *A Painter of Floating World*, 1986), під час переїзду зі Сходу на Захід («Коли ми були сиротами» / *When We Were Orphans*, 2000), під час дослідження феномена «англійськості» («Залишок дня» / *The Remains of the Day*, 1989) чи які мають філософський характер («Безутішні» / *The Unconsoled*, 1995; «Не відпускай мене» / *Never Let Me Go*, 2005), де часопростір та образна система мають умовний характер.

Твір «Не відпускай мене» є одним із найзнаковіших у творчості Кадзуо Ішігуро, визнаний кращим романом року за версією журналу «Тайм», екранізований у 2010 році. Критики неоднозначні в оцінці твору, одні дослідники вбачають потужний компаративний складник із уже відомими нині фантастичними сюжетами («Франкенштейн» М. Шеллі, «Дивний новий світ» О. Хакслі, «Розповідь служниці» М. Етвуд, «Можливість острову» М. Уельбек) (К. Макдональд, С. Купер та ін.), інші аналізують у контексті доби (К. Белова, А. Сидорова, Т. Селітріна та ін.) або належності до певного літературного напрямку, течії (І. Лобанов, А. Джумайло та ін.).

Сюжет роману має умовний та ірреальний характер. Головна героїня, як з'ясується згодом, не звичайна людина, вона – клон. Кеті розповідає про своє нинішнє життя, що вона – помічник донора (клона, котрий пережив операцію чи операції з виїмки органів для пересадки людині), і згадує своє минуле. Роман має три частини, кожна з яких структурується по-своєму. Автор датує час твору (1990 р.), а навчальний корпус для клонів – Хейлшем – побудований у 1950-х рр. Перша частина присвячена дитинству Кеті та її друзів – Рут і Томмі, котре вони провели в Хейлшемі. У другій частині відтворено їхнє життя в Коттеджах, старій фермі, де вони вчилися пристосовуватись до соціуму й із часом ставали помічниками донорів. В останній частині Кеті розповідає про своє справжнє життя: вона вже одинадцять років допомагає донорам, серед яких були і її друзі – Рут і Томмі, які вже померли, однак залишаються в її серці та «пам'яті».

Хронотоп роману хоча й має риси умовності, однак має й реальне підґрунтя. Наратор мандрує в підвалинах своєї пам'яті, у межах звичного для нього замкненого простору, з якого до певного часу немає виходу. Протягом оповіді героїня шукає «свій» простір, який символізує безпечність, щастя, тобто дитинство. «Те, що я зустрічаю дорогою у своїх мандрах, і зараз іноді нагадує мені Хейлшем. Скажімо, поле, над яким стоїть туман. Або, з'їжджаючи з пагорбу, бачу вдалині кут великого будинку. Або навіть просто погляд падає на тополиний гайок на узгір'ї – і думаю: «Невже тут? Знайшла! Адже правда ж –

Хейлшем!» Потім усвідомлюю – ні, помилка, неможливо – і їду далі, думки переходять на інше» [4, с. 5]. Усі намагання віднайти «свій» простір приречені на невдачу, героїня не раз бачить його обриси, шукає його в Норфолку («загубленому краї»), але все марно, «свій» простір для неї недосяжний, що продукує її трагічний фінал. Для хронотопу характерний мотив занепаду: старий будинок міс Емілі, де вбачається запустіння, зниклий Хейлшем, «спорожнілі» малюнки Томмі через роки, крах ілюзій. Змінність світу породжує тривогу й відчуття приреченості, що підсилюється до фіналу.

Символом невідворотності та неминучості в романі стає назва твору «Не відпускай мене», що стає мотивом-мовленням із домінуючим стрижнем. «Пов'язана з поетикою назви – одним із організуючих прийомів тексту – вона пронизує все романне дійство від початку до кінця, не обмежуючись цим і вписуючись у ціннісні установки автора й загальний філософський контекст доби» [1, с. 16]. Ґрунтуючись на екзистенційному модусі, назва твору несе кілька значень: це й назва пісні улюбленої співачки Кеті, це й символ нездійсненності мрій, це й символ закінчення життя.

Хронотоп романної форми має дуальний характер (реальний та ірреальний шар), причому лише від реципієнта залежить домінуючість просторово-часового шару. Топографічно визначеними є назви графств і міст Англії: Оксфордшир, Дербишир, Уїлтшир, Дувр, Норфолк, Кінгсфілд, Уельс, однак зустрічається й простір, на карті не окреслений: Хейлшем, Котеджі, Білий особняк, Тополина ферма та все, що цей простір означає (човен на болоті, чорний ліс, ставок тощо). Події в ірреальному просторі повторюють світ реальний: це й Розпродажі, Ярмарки, утаємничена Галерея, причому ці поняття несуть настільки значне навантаження, що стають символами інакшості «іншого» світу.

«Інакшими» себе позиціонують і головні герої твору, хоча у спілкуванні це звичайні діти зі своїми страхами та мріями. Характерно, що персонажі ідентифікуються за іменами, а їхні прізвища скорочені до однієї літери (Кеті Ш., Дженні Б., Сюзі К та ін.), а то й зовсім відсутні, що є символом нівелювання особистості. Така ономастика вже зустрічалася у світовій літературі, передовсім в антиутопічних полотнах, що передбачає негативне ставлення суспільства до кожної окремої особистості (наприклад, літера й номер у романі «Ми» Є. Замятіна).

Простір у романі з розвитком сюжету має здатність до розширення: спочатку це Хейлшем, потім – Котеджі, шпиталі, дорога та власне авто, що стає заміном дому й особистого простору. Але в майбутньому через монологічне мовлення героїні стає зрозуміло, що простір раптово звужується, оскільки вона «мріє» опинитися у шпиталі та віднайти спокій, ставши донором. Трагічним убачається фінал роману, оскільки пейзаж, мірило душевного стану персонажа, вималюваний у трагічних тонах. Героїня стоїть край дороги, бачить, як вітер несе сміття через поле, мріє побачити постать Томмі вдалині, плаче: «Я думала про сміття, про ляскаючі пакети на гілках, про «берегову лінію» зі всієї всячини, що застрягла в колючому дроті, і, прикривши очі, уявила собі, що сюди викинуто все втрачене мною, починаючи з дитинства, і тепер я стою якраз там, де потрібно, і якщо терпляче почекаати, то на горизонті над полем з'явиться крихітна фігурка, почне поступово зростати, поки не виявиться, що це Томмі, і тоді він помахав мені, можливо, навіть прокричить що-небудь. Далі фантазія не пішла, тому що я їй не дозволила, і, хоча по моїх щоках котилися сльози, я не

плакала й в основному тримала себе в руках. Просто постояла ще трохи, потім повернулася до машини й сіла за кермо, щоб їхати туди, де мені належить бути» [4, с. 250]. Фінальна сцена в романі є символічною й такою, що генерує моральну катастрофу героїні. Вона зрікається свого кохання, дає «завершити» всім, кого знає, і приречено повертається до свого існування, яке стає ілюзією життя.

Образна система продукується в імагологічному руслі, що передбачає дуальність культур: характери героїв вибудовуються на протиставленні (Рут із її «вибуховим» характером репрезентує західну традицію, сумлінна Кеті – східну), однак у фіналі домінує східна традиція, оскільки герої добровільно виконують своє призначення (віддають своє життя задля існування інших).

Для японської культури характерний мотив відірваності від своїх коренів, що спричиняє самотнє існування особистості. Герої роману з'являються нізвідки й тихо зникають, не залишаючи по собі пам'яті. Примітно, що портретні характеристики героїв не виписані, укріплюються лише певні риси характеру, за якими герої різняться між собою. Томмі бачиться прямолінійним, у дитинстві трохи нервовим хлопчиком, котрий спокійно сприймає своє призначення. Рут портретується примхливою дівчинкою, для якої почуття інших нічого не варті. Кетті, крізь ракурс бачення якої подається оповідь і позиціонуються персонажі, змальовується старанною, правильною героїнею, у фіналі стомленою від життя. У кожного із героїв укріплюються їхні первинні риси, тоді як візуальний складник залишається поза сюжетом.

Дієгетичний наратор у дієгетичній ситуації подає історію крізь власний ракурс бачення, тому для оповіді характерна психологічна суб'єктивність. Наприклад, Кеті не усвідомлює, що Рут протягом усього життя намагалася завадити їхнім стосункам із Томмі, не сказала нічого у своє виправданні перед «утечею» з Котеджів. У романі існує ефект замовчування, коли герої говорять правду, але якось однобоко або неповною мірою. Із самого початку читач поринає в життя приватної школи, яка ближче до фіналу стає моторошним символом «іншого» дитинства. У романі відсутній мотив сімейних цінностей, герої не ведуть бесід щодо своїх батьків чи хоча б якихось рідних, не будують планів щодо майбутнього. Єдине, що вони усвідомлюють, – це невідворотність майбутнього. Відсутність мотиву сім'ї, що є мірилом моральних цінностей, актуалізує антиутопічні мотиви, оскільки в суспільстві майбутнього сімейна тематика нівелюється.

Для художнього простору твору характерний принцип замовчування, що актуалізує мотиви таємниці. Наратор користується певними лексичними конструкціями, евфемізмами, які допомагають приховати справжню сутність речей. Наприклад, операція з видалення органу називається першою, другою, третьою «виймками», доглядальниця – помічник донора, смерть – це «завершив, поставив крапку, закінчив». Стосунки між героями теж певним чином замовчуються, зокрема про кохання Кеті й Томмі ніде не говориться прямо, однак із їхніх вчинків зрозуміло, що між ними є почуття. Це стає зрозуміло у фінальних сценах, коли після вибачень Рут Кеті починає несамовито ридати [4, с. 308]. Такий вияв почуттів для героїні, носія східної філософії, для якої служіння вищій ідеї є беззаперечним, не є характерним.

Мотив обов'язку стає домінуючим у романі, героїня з гордістю констатує, що вона справно виконує свою роботу. «Пого-

джуюсь, зараз уже, напевно, хвалюся. Але це багато для мене важить – відчуття, що я добре роблю свою справу, особливо ту його частину, де повинна допомогти донору залишатися в категорії «спокійних» [4, с. 10]. У своїх міркуваннях Кеті горда з того, що «вони» схвалюють її старання: «Так що я не заради хизування кажу. Але все-таки я точно знаю, що вони задоволені моєю роботою, і я сама в цілому теж задоволена» [4, с. 9]. Кеті має підтримувати донора доти, доки він зможе віддавати себе для трансплантації. Така ж доля очікує й Кеті, вона майже мріє «поставити крапку, у кінці року буде, мабуть, у самий раз» [4, с. 11]. Примітно, що дітлахи змалечку знали про своє призначення, вони старанно вчилися, багато часу приділяли мистецтву, зокрема літературі та живопису. Ще з Хейлшема діти усвідомлювали, що вони не зможуть займатися ніякою справою, навіть робота в супермаркеті була для них недосяжною. Лише Рут, що є втіленням західної філософії, бачила себе працівницею офісу, що стало в романі символом нездійсненого майбутнього.

Для роману характерний синтетизм, оскільки в тексті тісно переплелися ознаки реалістичних, модерністських і постмодерних традицій. «Ішгуро, відштовхуючись у своїй творчості від соціально-культурного варіанта мультикультуралізму, приходять до його філософських начал, близьких до поетики постмодерну: зіткнення як спосіб зрозуміти Іншого, взаємодія з Іншими й у процесі такої взаємодії зрозуміти й віднайти себе» [1]. Постмодерні тенденції вбачаються в хронотопічному складнику, що має фантастичні риси, ейдологічному, що передбачає нівелювання кожної окремої особистості, на формальному рівні, де зміщуються різні просторові шари й у домінуючу позицію виходить особистісний хронотоп, здатний до звуження.

У роману канву влітаються та убачаються й модерністські тенденції, такі як концепція цілісного характеру, автора-наглядача, використання прийомів експліцитного оповідача, непрямой мови, прийом відсторонення автора від літературної дійсності, фрагментарне викладення подій. Реалістична традиція в романі постає в послідовності розгортання сюжету, фінальному розкритті таємниці, приховуванні певних істин, відомих герою й автору, підвищеній деталізації. Просторовий континуум твору наповнюють деталі, що мають значний сенс на змістовому рівні і творять причинно-наслідкові зв'язки, породжуючи його фінальну цілісність.

Деталізація часопростору виявляється на різних рівнях: на емоційному, імагогічному, характерологічному. На предметному рівні деталізація відбувається скупко й поодинокі, однак завжди значимо. Наприклад, у романі наявні предмети-символи, що замінюють героям реальне життя: це й касета із записом пісні Джуді Бріджуотер, котра навіювала Кеті незрозумілі почуття нездійсненності, це й пенал Рут, що символізував її «винятковість» (наче подарований однією з опікунів), блакитна улюблена футболка Томмі, його малюнки фантастичних персонажів тощо.

Пейзажні замальовки, що є структурними елементами часопростору, в тексті представлені досить мало й передовсім тоді, коли головна героїня згадує значні віхи зі свого дитинства. Наприклад, читач знайомиться з Томмі під час футбольного матчу, коли однокласники не взяли його до команди. Томмі не потрапляє належним чином, в основу портрету винесені його почуття та подаються певні деталі, зокрема нова футболка героя. Пейзаж у романі стає фоном для розгортання подій, маркером для певної події. Так, Томмі вперше постає перед читачем на

залитому дощем футбольному полі, де трава стала чорною від багна, а хлопчина, над яким знушаються однолітки, не взявши останнього в команду, прийшов на гру в улюбленій футболці. У читача формується певне попереднє ставлення до героя, що передбачає безліч запитань, на які важко знайти відповідь.

Пейзаж, прикритий туманною завісою, один із основних мотивів японського живопису, у романі стає домінуючим мотивом і символом незрозумілості, примарності світу, його тлінності й невизначеності. Однією з основних функцій пейзажу стає здатність указувати на характер роздумів чи сумнівів героя. Пейзажні замальовки особливо яскраво виписані у фіналі роману, оскільки саме вони передають емоційний стан персонажа. Коли Кеті дізналася про «завершення» Томмі (примітно, що слово «смерть» у тексті не вживається), вона дозволила собі «розкіш»: поїхала до Норфолку, що у свідомості вихованців Хейшейму вважався загубленим краєм або місцем, де знаходяться загублені речі. «Можливо, мені просто захотілося глянути на ці пласкі пусті поля і величезне сіре небо. У якийсь момент я зрозуміла, що їду дорогою, на якій ніколи не була, і десь півгодини я не знала, де знаходжуся, та і не бажала знати. Одне за одним тяглися пласкі поля без усяляких прикмет і практично однакові – хіба що деінде випурхне з борозни, почувши шум мого мотора, зграйка птахів... Від дороги простягалася велика рілля. Мене відділяв від неї паркан із колючого дроту... По всій довжині паркану... застрягло всіляке сміття. Наче уламки, які хвилі викидають на морський берег; вітер, мабуть, гнав усе це дуже довго, поки на шляху не зустрілися ці дерева і дві нитки дроту» [4, с. 349]. Героїня, не усвідомлюючи своїх почуттів, відтворює їх через картини зовнішнього світу, де привабливість реального світу – певне мірило моральних цінностей.

Часопростір роману, в якому реально існує головна героїня, перетинається з особистісним хронотопом, внутрішнім «я» героїні, для якого характерні такі самі мотиви, що і для зовнішнього. Так, константними стають мотиви постійного шляху, переїзду, втечі, повернення додому, пошук героєм свого «я» в непостійному просторі. «Поеднанням реальної та перцептуальної площин художнього простору даного роману Ішгуро спрямовує читачку рецепцію до одного з найскладніших питань сучасності – сенсу буття звичайної людини» [3, с. 194]. На думку української дослідниці Н. Жлуктенко, «просторові мотиви стають своєрідними маркерами індивідуального стилю автора, зокрема «низові» локуси більшості ретроспективних епізодів, нав'язливі емотивні стани, а також гіпертрофоване почуття обов'язку» [3, с. 194].

У часопростір роману влітається потужний міфопоетичний рівень, який виявляється передовсім у міфологемах дому, що має своє представлення й в англійській, і в японських культурах і позиціонується по-різному. Оберегом дому в європейській культурі стає жінка-мати, тоді як у японській культурі домінуючим є чоловіче начало. У структурі міфологеми дому константний мотив будинку-пам'яті [5], що існує у спогадах героїв і репрезентує не лише матеріальну, а й духовну площину існування персонажа. Нерідко у творчості митця цей мотив, «утрачений щасливий світ минулого – світ будинку дитинства – символічно «матеріалізується» в лейтмотивний образ коробки, скрині, ящика з таємними скарбами, які герої безуспішно шукають» [2, с. 37]. Таким символом будинку-пам'яті в романі стає скринька зі «скарбами» Кеті, оскільки саме в ній зібрані всі дорогі серцю речі, що стають уособленням її «коренів» та ідентичності.

Протиставлення культур відбувається на різних часопроводових рівнях та окреслює екзистенційний модус особистості. У романі доміантними стають екзистенційні мотиви туги, втрати, самотності особистості. Мотив ностальгії стає в романі особливо значущим, несе особистісне й універсальне значення, знаменує тугу за минулим. Туга за втраченим для Кеті – особисте переживання, яке наближається до універсального за рахунок зіставлення з переживаннями інших людей.

Туга притаманна різним героям твору, не лише вихованцям Хейшлему, а й опікунам і Мадам, котрі представляють «реальний» світ. Доля кожного з персонажів заздалегідь визначена: «клони» змалечку програмується для виконання обов'язку, роль же опікунів – готувати їх до цього. Герої іноді намагаються зійти зі свого шляху, однак не можуть, оскільки в кожного є певне «призначення». Персонажі приймають долю та виконують свій обов'язок, що характерно для східної культури.

Невідворотність долі актуалізує в цьому романі ознаки притчі, оскільки у творі наявні її основні риси: взаємозв'язок двох площин (реальної й універсальної), підпорядкованість авторській ідеї всього твору. Образ головної героїні статичний, вона справно виконує свою роботу, не маючи думок щось змінити. Героїня покійно несе свій тягар, утрачає близьких, не вмолимо йде до завершення. Вона нічого змінити не хоче, та й не може. Усі з часом опиняться там, звідки немає вороття, суперечність між героєм і буттям має узагальнений характер і є неминучим для людини.

Висновки. Творчість британського письменника японського походження Кадзуо Ішігуро виписана в межах мультикультуралізму. У творчості автора поєднуються ознаки двох культур, які нерозривно пов'язані між собою. Хоча ознаки японської культури чітко не окреслені, але детальний аналіз роману вказує на їх наявність. У романі «Не відпускай мене» митець поєднує різні культурні коди, де в результаті доміантними стають мотиви туги, покинутості, самотності людини у світі своїх спогадів. Англійський контекст представлений на змістовому рівні, тоді як «східний» – на поетологічному (мінімалізм поезики, деталі, засоби характеристики героїв, засоби вираження авторської інтенції тощо). Дієгетичний наратор у дієгетичній ситуації подає історію крізь власний ракурс бачення, тому для оповіді характерна психологічна суб'єктивність. Автор тяжіє до універсальності, оскільки в жанрове розмаїття уплітаються притчеві, фантастичні елементи, які виводять твір на новий філософський рівень. Екзистенційні мотиви стають доміантними, перцептивне сприйняття визначає зміст твору. Для роману характерний синтетизм,

оскільки в тексті тісно переплелися ознаки реалістичних, модерністських і постмодерних традицій, що перебувають у тісному взаємозв'язку.

Література:

1. Белова Е.Н. Категории «пришлого» и «настоящего» в романной прозе Кадзуо Исигуро / Е.Н. Белова // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. Серия «Филологические науки». – 2010. – № 2. – С. 180–183.
2. Джумайло О. За границами игры: английский постмодернистский роман. 1980–2000 / О. Джумайло // Вопросы литературы. – 2007. – № 5. – С. 7–45.
3. Жлуктенко Н.Ю. Топос у романах Кадзуо Ішігуро / Н.Ю. Жлуктенко // Літературознавчі студії : зб. наук. праць. – Вип. 26. – К. : КНУ ; ВД Дмитра Бураго, 2010. – С. 191–195.
4. Исигуро К. Не отпускай меня: Роман / К. Исигуро ; пер. с англ. Л. Мотылева. – М. : Эксмо ; СПб. : Домино, 2006. – 352 с.
5. Усенко О.П. Мифологема дома в творчестве Кадзуо Исигуро / О.П. Усенко // Вісник Дніпропетровського університету імені А. Нобеля. Серія «Філологічні науки». – 2012. – № 1 (3). – С. 146–149.

Кушнирова Т. В. Жанровые особенности романа «Не отпускай меня» Кадзуо Исигуро

Аннотация. В статье рассматриваются жанровые особенности художественной прозы современного британского писателя Кадзуо Исигуро. Целью статьи является всесторонний анализ жанровых особенностей романа «Не отпускай меня»: прослеживается жанровое содержание, анализируются жанровые и стилистические доминанты, основные мотивы. Особое место в анализе принадлежит изучению личностных хронотопов героев, которые при объединении составляют общий хронотоп произведения.

Ключевые слова: Кадзуо Исигуро, английская литература, мотив, хронотоп, нарратив, стиль, доминанта, литературная традиция.

Kushnirova T. Features of the genre in the novel “Never Let Me Go” Kazuo Ishiguro

The article deals with genre peculiarities in the artistic prose of the modern British writer Kazuo Ishiguro. The purpose of the article was a comprehensive analysis of the genre features of the novel “Never Let Me Go”: genre content is traced, genre and style dominant, main motives are analyzed. A special place in the analysis is given to the study of personal chronotops of the heroes, who unite in the structure of the novel, and complete a general chronotope of the work.

Key words: Kazuo Ishiguro, English literature, motive, chronotope, narrative, style, the dominant, literary tradition.

Маркова М. В.,

доцент, завідувач кафедри романської філології та компаративістики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ТРАНСФОРМАЦІЇ ПЕТРАРКІЗМУ В ПОЕМІ ЕДМУНДА СПЕНСЕРА «ЕПІТАЛАМІОН»

Анотація. У статті розглянуто поему англійського поета елізаветинської епохи Едмунда Спенсера «Епіталаміон» під кутом зору петрарківських імпульсів. Стверджується, що автор поєднав у ній платонівські й протестантські філософські парадигми, оригінально видозмінивши концепцію кохання, притаманну ліриці Франческо Петрарки та його численних європейських послідовників, витворивши тим самим власний неповторний різновид петраркізму.

Ключові слова: «Епіталаміон», Е. Спенсер, петраркізм, поема, Ф. Петрарка.

Постановка проблеми. Єлизаветинська епоха ввійшла в історію англійської культури як час небувалого піднесення театрального мистецтва, а також тотального захоплення поетів сонетним жанром. Останній неодмінно асоціювався з іменем великого італійського гуманіста Ф. Петрарки, котрий хоча й не був родоначальником сонета ні в себе на батьківщині, ні тим більше в Європі, проте справив надзвичайно потужний вплив на розвиток цього жанру як в Англії, так і на континенті. Протягом 90-х рр. XVI ст. англійська література збагатилася близько двома десятками сонетних циклів (понад 3 000 поезій), серед яких – «Астрофіл і Стелла» (1591) Ф. Сідні, «Делія» С. Деніела (1592), «Діана» Г. Констебля (1592), «Філіс» Т. Лоджа (1593), «Лісія» Дж. Флетчера (1593), «Партенофіл і Партенопа» Б. Барнса (1593), «Дзеркало Ідеї» М. Драйтона (1594), «Келія, або Небесна» В. Персі (1594), «Синтія» Р. Барнфілда (1595), «Хлорис» В. Сміта (1596), «Фідесса» Б. Гриффіна (1596), що на різний лад варіювали тематику та риторичку петрарківського дискурсу. У цьому ж руслі створений і присвячений нареченій Е. Спенсера сонетний цикл «Аморетті» (1595), що в першому виданні супроводжувався поемою «Епіталаміон». Саме остання стане предметом аналізу в розвідці.

Жанрово «Епіталаміон» генетично пов'язаний з античністю, де епіталама – весільна пісня – була популярною серед таких визначних поетів, як Сапфо у грецькій літературі та Катюлл у римській літературі. Проте Е. Спенсер виступає в цьому творі новатором, позаяк одночасно відіграє роль нареченого, поета й церемонейстера. Дослідники творчості англійського письменника також указують, що його поема відрізняється від античних епіталам своєю продуманим числовим символізмом, зосередженим навколо дати одруження автора – 11 червня 1594 р. – літнього сонцестояння та найдовшого дня в астрономічному році. Як зазначає американський літературознавець Кент Гайатт, у той рік, коли відбулося весілля Е. Спенсера, день 11 червня тривав 16 годин і 15 хвилин, а ніч – усього 7 годин і 35 хвилин [2, с. 10–11]. Саме спираючись на цей факт, автор і вибудував композицію свого тексту, 24 строфи якого поділені на серії емоційно маркованих речень, що відповідають дню і ночі. Так, пише А.К. Гайатт, «до 17 строфи, де спадає ніч, рефрени є радісними, на зразок *“That all the woods may answer,*

and your eccho ring” [2, с. 10]. Коли ж текст сягає 16 строфи з четверту, автор робить ремарку: *«настала ніч»* (*“Now night is come...”* [1]) – і тональність поеми різко змінюється, що виражається у зміні того самого рефрену: *“Ne let the woods them answer, nor theyr eccho ring”* [1]. Отже, Е. Спенсер не просто приурочує «Епіталаміон» до дня одруження з Елізабет Бойл, а й дуже оригінально інкорпорує його дату в структуру самого тексту, тобто застосовує той самий структуротвірний прийом, що й Ф. Петрарка, композиція «Канцоньєре» якого, як відомо, зосереджена довкола дати 6 квітня, коли італійський митець уперше побачив Лауру та коли вона покинула цей грішний світ.

Форма, обрана автором для публікації поеми (разом із сонетним циклом «Аморетті»), теж, на переконання західних науковців, не випадкова. Том, у якому були надруковані тексти, відводив окрему сторінку на кожен сонет і на кожен строфу «Епіталаміона». Отже, на думку Вільяма Орама, митець намагався відмежуватися від іншого відомого англійського петраркіста – Філіпа Сідні, чий сонети публікувалися разом із піснями – жанром настроєво меланхолійним, спорідненим зі скаргами та плачами. Спарувавши сонети «Аморетті» з твором, що прославляв і звеличував кохання, продовжене у щасливому шлюбі, Е. Спенсер підкреслював особливе місце своєї любовної лірики в системі англійського петраркізму. В. Орам пише: «Сонетний цикл та епіталама різко відрізняються. Перший складається з дуже суб'єктивних, фрагментарних та іноді суперечливих висловлювань закоханого, тоді як остання створює церемоніальний, навіть ритуальний, образ публічного обряду» [4, с. 177]. Їх поєднання, на переконання літературознавця, демонструє перехід від умовної літературної реальності, витвореної автором у сонетах, до історичної дійсності, відображеної в поемі, позаяк сонетний цикл репрезентував поетичну любовну традицію, у якій дама серця підносила і звеличувалася, а закоханий у неї герой відігравав роль слуги при ній і ніколи не досягав взаємності, епіталама ж натомість демонструє куди наближеніший до реального життя тогочасної Англії реверс гендерних ролей: тут «леді поступається перед переконаннями коханця та приймає його, тоді як він сам постає перед лицем нових викликів – прихильності та шлюбу» [4, с. 182]. Публікація названих текстів одним томом також давала змогу вирішувати певні проблеми, що поставали в англійському протестантському суспільстві у зв'язку з рецепцією петрарківської концепції кохання. Насамперед це стосується проблеми співіснування в межах єдиної світоглядної системи гріховної чуттєвої пристрасті й чистої любові до Господа. Якщо звичайна людина, подібно до ліричного героя Ф. Петрарки, не може повністю відмовитися від плотських бажань заради вищих цін-

¹ *Пусть слышат нас леса и зхам зазвенят* [3].

² Зважаючи на недоступність оригінальних текстів Е. Спенсера для вітчизняних дослідників, а також відсутність українських перекладів, цитуємо їх за авторитетними Інтернет-ресурсами.

³ *Леса вокруг молчат и зхам не звенят* [3].

ностей та ігнорувати тілесні спокуси, то єдиним виходом із цієї ситуації може бути лише одруження. Шлюб у сучасній Е. Спенсерові Англії розглядався як засіб збереження добродетельності та сексуальної чистоти, позаяк статеві стосунки між подружжям розглядалися як приємні для Господа, цнотливі; і це саме те, на що натякає автор, поєднуючи свої сонети з «Епіталаміоном». Г. Маклін пояснює: «Коханці, створені Петраркою, дню Белле, Детро та іншими, не могли примирити любов до Бога та сексуальне бажання до жінки, яку вони кохали. Сідні виклав сутність проблеми у своєму 71 сонеті: його Розум каже, що доброта донни викликає любов до непорочності, проте Бажання вимагає її для себе поживи. Закоханий у Спенсера може сподіватися на задоволення цього голоду через легітимізацію та земну консумацію своєї пристрасті» [5, с. 639]. Отже, Е. Спенсер пропонує протестантський погляд на шлюб як відповідь на питання, породжені складною внутрішньою боротьбою ліричного героя «Книги пісень». В «Епіталаміоні» він дає зрозуміти, що абсолютно всі людські бажання є природними та навіть прекрасними, якщо вони належним чином узаконені перед Господом.

Переміни настрою закоханого, його зануреність у власні емоції, роль дами серця є в Е. Спенсера типово петрарківськими, проте йому вдається поєднати кохання до жінки з любов'ю до Бога; цим він кардинально розходиться з Ф. Петраркою, котрому таке примирення ніяк не давалося. Разом із тим не можна не помітити, що місцями «Епіталаміон» є аж надто традиційним, особливо в плані стилю та мови. Метою статті є провести паралелі між любовними текстами Ф. Петрарки й аналізованою поемою англійського автора.

Виклад основного матеріалу дослідження. У творі Е. Спенсер постійно закликає славити Елізабет Бойл. У першій строфі він пише: *“Helpe me mine owne loues prayes to resound, // Ne let the fame of any be enuide, // So Orpheus did for his owne bride, // So I vnto my selfe alone will sing...”*¹ [1]. У шостій – просить харит оспівувати кохану так, як вони оспівують Венеру, у восьмій – звертається до гостей на весіллі з аналогічним проханням, а у тринадцятій говорить: *“That euen th' Angels which continually, // About the sacred Altare doe remaine, // Forget their seruice and about her fly, // Ofte peeping in her face that seemes more fayre, // The more they on it stare”*² [1]. Врода Елізабет змальовується такою досконалою, що навіть янголи звеличують її, не в змозі відірвати від жінки очей. І вже зовсім у типово петрарківській манері описано наречену поета у строфі XX, що подає детальний перелік її достоїнств – блазон: *“Tell me ye merchants daughters did ye see // So fayre a creature in your towne before? // So sweet, so lovely, and so mild as she, // Adorned with beautyes grace and vertues store, // Her goodly eyes lyke Saphyres shining bright, // Her forehead yvory white, // Her cheekes lyke apples which the sun hath rudded, // Her lips lyke cherries charming men to byte, // Her brest like to a bowle of creame uncruded, // Her paps lyke lillies budded, // Her snowie necke lyke to a marble towre, // And all her body like a pallace fayre, // Ascending uppe with many a stately stayre, // To honors seat and chastities sweet bowre”*³ [1].

¹ ... давайте, в честь Любови моеї споём. // И, вслед Орфею, вещему поэту, // как он – супругу, я – Елизавету – // воспеть мою невесту буду рад [3].

² Тут Ангелы, которых бы едва ли // хоть кто другой от таинства отвлек. // кругами возле Милой застали, // и, как бы ни приглядывались к ней, // она им – всё милей [3].

³ Встречалось ли вам, дочки горожан, // вблизи от вас подобное создание, // чтоб кладезь лучших качеств был ей дан // и добродетель с ними в сочетание. // В её глазах сапфирные цвета, // и гладкость лба чиста, // и щёки – будто яблоки Помоны. // Манят к себе вишнёвые уста. // Цветут на цапхах персей потаённо // лилейные бутоны. // А шея – беломраморной колонной, // и тело – как прекраснейший чертог, // взнесённый ввысь – и ладен, и высок, // трон чистоты и чести непреклонной [3].

При цьому автор дотримується неоплатонічної ідеї про те, що, з одного боку, краса жінки є віддзеркаленням її внутрішніх чеснот, а з іншого – першим кроком до пізнання божественної краси. У строфі XI, прямо пов'язуючи зовнішню привабливість своєї нареченої з небесною досконалістю, він пише: *“But if ye saw that which no eyes can see, // The inward beauty of her lively spright, // Garnisht with heavenly gifts of high degree...”*⁴ [1]. Наважимося припустити, ця ідея була дуже важливою для поета, позаяк, окрім «Епіталаміона», неодноразово зустрічається й у його сонетах, зокрема в XV: *“For loe my loue doth in her selfe containe // all this worlds riches that may farre be found; // if Saphyres, loe her eies be Saphyres plaine, // if Rubies, loe hir lips be Rubies found; // If Pearles, hir teeth be pearles both pure and round; // if Yuorie, her forehead yuory weene; // if Gold, her locks are finest gold on ground; // if siluer, her faire hands are siluer sheene, // But that which fairest is, but few behold, // her mind adorned with vertues manifold”*⁵ [1].

Проте митець не просто говорить про взаємозв'язок і взаємозумовленість внутрішніх і зовнішніх рис дами серця, що було звичним для багатьох послідовників Ф. Петрарки, а йде значно далі. По-перше, в окресленому контексті він актуалізує ідею швидкоплинності та тлінності людської молодості і привабливості на противагу незнищенності прекрасного духовного змісту особистості. Про це йдеться, зокрема, у сонеті LXXIX, де ліричний герой зізнається, що краса коханої для нього не настільки важлива, як її шляхетність: *“For all the rest, how euer fayre it be, // shall turne to nought and loose that glorious hew: // but onely that is permanent and free // from frayle corruption, that doth flesh ensew. // That is true beautie: that doth argue you // to be diuine and borne of heavenly seed: // deriu'd from that fayre Spirit, from whom all true // and perfect beauty did at first proceed. // He only fayre, and what he fayre hath made, all other fayre lyke flowres vntymely fade”*⁶ [1].

По-друге, у поєднанні з протестантським тлумаченням шлюбу, про яке йшлося вище, платонівська концепція еманации небесної краси в земній трансформується в Е. Спенсера в уявлення про кохання чоловіка до жінки як аналог любові Бога до людства. Сонет LXVIII митець завершує рядками: *“So let vs loue, deare loue, lyke as we ought, // loue is the lesson which the Lord vs taught”*⁷ [1]. Фраза *“as we ought”* – «як нам належить», очевидно, означає «в шлюбі», «подружньою любов'ю», тобто так, як заповідав людям сам Господь. Як бачимо, автор не проводить демаркаційної лінії між тілесним коханням і високим почуттям до Бога: узаконена шлюбом людська любов розглядається як пряме відображення й продовження божественної.

Висновки. Отже, у поемі «Епіталаміон» Е. Спенсер поєднує платонівські та протестантські філософські парадигми, оригінально видозмінюючи концепцію кохання, притаманну ліриці Ф. Петрарки і його наступників, «знімаючи» тим самим її центральний конфлікт, найглибший й найдраматичнішу супе-

⁴ Но выикните в невидное очам // невестино духовное богатство // в придачу к милым девичьим чертам... [3].

⁵ Вот милая моя. Она – прекрасна. // В ней средоточье всех сокровищ мира: // Паросский мрамор – лоб ее бесстрастный // Ее глаза – огромные сапфиры, // И губы – лалы дивного Кашира, // И руки милой серебра светлей, // И зубы – жемчуг, и дышанье – мирра, // И ослепляет золото кудрей, // Но видим лишь для избранных сердец // Бесценных добродетелей венец [8, с. 330].

⁶ Стирает время дланью беспристрастной // Прекраснейшую из земных красот, // Но в красоте души оно не властно, // Не страшен ей времен круговорот. // Она – поручка, что ведешь ты род // От духа той гармонии нетленной, // Чья красота извечно предстает // Во всем, что истинно и совершенно. // Прекрасны духа этого творенья, // Все остальное – только одым и тленьем [8, с. 338].

⁷ То ж любимо один одного, кохана, як нам належить // любов – це той урок, який нам дав Володар (тут переклад наш – М. М.).

речність – між пристрасним коханням до земної жінки та любов'ю до Творця.

Звісно, розвідка не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. На жаль, творчість Е. Спенсера, як і багатьох інших талановитих послідовників Ф. Петрарки в літературі елизаветинської Англії, в українському літературознавстві залишається сьогодні цілковито проігнорованою.

Література:

1. Spenser E. Amoretti and Epithalamion / E. Spenser [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.luminarium.org/renaissance-editions/amoretti.html>.
2. Heatt A.K. Short Time's Endless Monument / A.K. Heatt. – New York : Columbia University Press, 1960. – 118 p.
3. Спенсер Э. Эпиталамион / Э. Спенсер ; пер. с англ. В. Корман [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://stihi.ru/2009/02/06/1250>.
4. Oram W.A. Edmund Spenser / W.A. Oram. – New York : Twayne Publishers, 1997. – XVI + 347 p.
5. Edmund Spenser's Poetry / ed. by H. Maclean, A.L. Prescott. – New York : Norton, 1993. – 860 p.
6. Западноевропейский сонет (XIII–XVII века) : [поэтическая антология] / сост. А. Чамеев и др. ; авт. вступ. статьи З. Плавский. – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1988. – 496 с.

Маркова М. В. Трансформации петраркизма в поэме Эдмунда Спенсера «Эпиталамион»

Аннотация. В статье рассмотрена поэма английского поэта елизаветинской эпохи Эдмунда Спенсера «Эпиталамион» с точки зрения петраркистских импульсов. Утверждается, что автор соединил в ней платоновские и протестантские философские парадигмы, оригинально видоизменив концепцию любви, присущую лирике Франческо Петрарки и его многочисленных европейских последователей, создал тем самым собственный неповторимый вариант петраркизма.

Ключевые слова: петраркизм, поэма, Ф. Петрарка, «Эпиталамион», Э. Спенсер.

Markova M. Transformations of Petrarchism in Edmund Spenser's Poem "Epithalamion"

Summary. The article deals with the poem of the English poet of the Elizabethan era, Edmund Spenser, named "Epithalamion", under the angle of the Petrarchan impulses. It is affirmed that the author combines Platonic and Protestant philosophical paradigms in it, originally transforming the concept of love, inherent in the lyrics of Francesco Petrarch and his numerous European followers and thus creating his own unique form of Petrarchism.

Key words: "Epithalamion", E. Spenser, F. Petrarch, Petrarchism, poem.

*Рафиева А. И.,**докторант кафедры литературы Азербайджана и зарубежных стран
Сумгаитского государственного университета*

РОЛЬ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА КРИТИКА В ЛИТЕРАТУРНОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация. В статье рассматривается роль видного литературного критика, академика Национальной Академии наук Азербайджана Бакира Набиева, сыгравшего исключительную роль в развитии литературной критики как в 60-80-е годы XX века, так и в современный период. Его деятельность послужила катализатором в развитии литературного процесса, стимулировала новаторские поиски творческой молодежи, способствовала развитию новых методологических основ развития культуры и искусства. Творчество Набиева в оценке современных тенденций развития литературной критики является синтезом классических и современных традиций оценки литературных процессов. В статье раскрываются уникальные качества мышления критика, его исключительной памяти, обширного интеллекта. Научное творчество Б. Набиева еще подлежит дальнейшему изучению.

Ключевые слова: литературный процесс, Бакир Набиев, литературная критика, новые пути, история литературы.

Постановка проблемы. Литературная критика во все времена являлась своего рода барометром в деле анализа и функционирования литературных процессов. В этом отношении профессионализм литературной критики играет определяющую роль, особенно для начинающих литераторов, в том числе в азербайджанской литературной среде.

Анализ последних исследований и публикаций. В Азербайджане вопросы литературной критики успешно ставились и разрешались благодаря творчеству целой плеяды литературных критиков, которые своим талантом и заинтересованностью стимулировали литературный процесс, делали его целенаправленным и ярким. Среди них следует назвать М. Джафарова, Ф. Касумзаде, Г. Араслы, Б. Набиева, Я. Караева, Н. Джафарова, М. Мустафаева, И. Габибейли и др.

Цель исследования – на примере творчества акад. Б. Набиева определить критерии профессионализма литературной критики с точки зрения оценки вклада молодого поколения в литературный процесс в Азербайджане.

Изложение основного материала. Бакир Набиев, внимательно следивший за литературным процессом, как составной частью развития духовной культуры, постоянно интересовался творчеством молодежи, показывал им верный путь в творческих поисках, искал новые направления и пути развития. Об этом еще раз свидетельствует его книга «В поисках новых путей» (1969). Автор книги рассматривает не только творчество молодых литературных сил, но также обращается к творчеству представителей старшего поколения, таких, как Б. Вагабзаде, Н. Хазри, Г. Ариф, А. Керим, З. Халил, Ф. Годжа, выискивая в их творчестве новаторские тенденции.

Помимо этого, он обращается к литературному наследию Самеда Вургуня, Расула Рзы, которые были учителями среднего поколения писателей; он ищет связи преемственности между поколениями, выявляет их и показывает на основе конкретных

литературных образцов, как на плечах предыдущих поколений вырастает новое поколение в литературе. Тем самым здесь проявляются связи и отношения между литературными поколениями, а также раскрывается на основе научного анализа идейное своеобразие, идейно-эстетические черты и характеристики в творчестве нового поколения литераторов.

В книге «В поисках новых путей» автор рассматривает поэтическое творчество азербайджанских литераторов с 20 по 60 годы XX века и выявляет его особенности на основе отдельных образцов художественного творчества в каждый период в контексте времени, учитывая манеры индивидуально-поэтического творчества в целом. Он также рассматривает литературно-исторический процесс в глобальном масштабе, на основе существенных проблем, выявляя конкретные поэтические цели.

Поскольку война оказала влияние на судьбы поколений, выросших и вступивших на путь литературного творчества после нее, то последующие столетия литературного творчества военные события также были в центре внимания литературно-критического процесса. Часть литераторов была непосредственно связана с военными годами, поскольку они жили и творили именно в эти годы, другая же часть знала о войне по воспоминаниям поколений-очевидцев, по событиям послевоенной поры. Их творчество было отражением этих процессов.

Именно поэтому указанное произведение Б. Набиева было высоко оценено самыми известными литературоведами страны. Произведение Б. Набиева получило положительную оценку как специалистов, так и широкой читательской аудитории за то, что он смог создать монументальную картину послевоенной азербайджанской литературы, за то, что выявил и привел в систему произведения, написанные на военно-патриотическую тему [1, с. 122]. Из видных представителей литературно-критической среды Мамед Ариф, М. Дж. Джафаров, Г. Араслы, Ф. Касумзаде, Я. Дамирчизаде, А. Заманов, М. Дж. Пашаев, А. Шариф и др. высоко оценили указанное произведение.

Академик Б. Набиев, начавший свое научное творчество с середины пятидесятых годов прошлого столетия, одну за другой выпустил ряд книг, каждая из которых стала событием в научно-литературной жизни Азербайджана. В 60-70-е годы XX века вышли такие книги, как «Выдающийся критик и литературовед» (Жизнь и творчество Ф. Кочарли) (1963), «За современность и мастерство» (1966), «Перо, превратившееся в штык» (1970), «Литературные размышления» (1971), «Критика и литературный процесс» (1976), «Великая Отечественная война и азербайджанская литература» (1977), «В поисках новых путей» (1979); тем самым он вступил в сообщество азербайджанских литературных критиков, проявив себя, как выдающийся и авторитетный критик.

Эти произведения показали, что в национальную литературно-критическую среду вступил критик, который сумел дать

объективную оценку как классическому, так и современному литературному наследию, профессионал, последовательно следящий за литературным процессом и вовремя выявляющий и оценивающий основные здесь тенденции, стремящийся всегда быть объективным и принципиальным.

Ради объективности скажем, что Б. Набиев в своем творческом пути очень схож с известными литературными критиками М. Арифом и М. Дж. Джафаровым. Как только появлялось его новое произведение, литературная общественность сразу давала этому оценку и стремилась познакомиться с размышлениями критика по литературе и искусству.

В 70-е годы положение литературной критики стало исследоваться и обсуждаться в масштабах всей страны. В 1971 году в журнале «Вопросы литературы» в трех номерах подряд обсуждался вопрос роли литературной критики в литературном процессе. После принятого государственного постановления о литературно-художественной критике в 1972 году возросли внимание и забота государства в отношении литературной критики. В Азербайджане были использованы все возможности для того, чтобы деятельность литературной критики в Азербайджанской Академии Наук и в Азербайджанском Союзе писателей была поднята на союзной уровень.

В газете «Литература и искусство» особенно часто проходили встречи литературных критиков. Всё это имело свои основания. В 70-е годы сложилась такая ситуация, когда литературный процесс стал очень сложным, и было невозможно его анализировать без глубокого исследования, без тщательного рассмотрения, без правильной оценки; без всего этого невозможно было поставить на широкие рельсы развитие литературы, ускорить это развитие, и т.д.

В этот период одним из видных представителей азербайджанской литературной критики был как раз Бакир Набиев. Он регулировал процессы в литературной критике, выявлял ее сущность и смысл, стремился использовать все возможности для того, чтобы она не осталась в стороне. Кроме этого, он хорошо знал, что когда теряется художественная составляющая, или художественное содержание при оценке произведения, теряются возможности оценки, и литературный процесс превращается в хаос. Роль критики заключается не только в том, чтобы искать ошибки в произведении. Настоящая критика должна уметь определить направление литературного процесса. Именно поэтому в книгах, вышедших после 1970 года, автор стремился определить, в чём состоит мастерство писателя, а также выявить содержание и идейную сущность произведений.

Вопрос повышения уровня литературной критики в 70-е годы был особенно актуальным. Именно в эти годы сформировались как новый тип писателя, так и новый тип литературного критика. Те, кто только пришли в литературную критику, должны были уметь соединить в единое целое, как критику, так и литературный процесс. Б. Набиев как раз сумел в своем творчестве соединить оба направления литературного процесса.

Сила и авторитет литературной критики как раз состоит в умении воздействовать на литературный процесс. Как бы не был высок теоретический уровень критики, без связи с литературно-историческими фактами она будет беспочвенной и бесплодной. Говоря иными словами, не став неотъемлемой частью литературного процесса, литературная критика не сможет благотворно воздействовать на творчество писателей и поэтов, помогать им в их творческих исканиях. Сборник «Критика и

литературный процесс» (1976) как раз и был посвящен этим процессам.

Название книги, взятое из заголовка одной из статей, отражает полностью содержание этой книги. Отношение литературной критики к литературному процессу раскрывается в отдельных частях книги, причём они взаимно дополняют друг друга. Эти статьи, раскрывающие проблемы поэзии, прозы и драматургии, показывают, что Б. Набиев написал произведение, в котором отражены беспокоящие его проблемы, те, что он наблюдал непосредственно в литературном процессе. Эти произведения, его статьи отличаются современностью и отражают в себе национальные и общечеловеческие ценности. В этот сборник вошли статьи, которые в основном были написаны в семидесятые годы.

В основу каждой статьи заложена идейная позиция писателя, его представления об эстетическом идеале. Первая статья в этой книге, которая названа «Критика и литературный процесс», привлекает внимание больше других. Чувствуется, что теоретический уровень статьи достаточно высок, но в тоже время здесь использован широкий спектр литературных источников. Весь ряд теоретических тезисов обогащен литературно-историческими фактами. Здесь больше уделяется внимания проблемам поэтики; также автор касается вопросов мастерства художественного процесса, проявляет конкретные недостатки произведений, определяет задачи, которые стоят перед критикой в ближайшие десятилетия.

Бакир Набиев был не из тех критиков, который мог отступить перед личностью писателя, перед авторитетом творца. Он умел говорить смело и открыто; он выступал против тех писателей, которые компилировали друг у друга темы, мотивы и художественное описание, средства выражения и другие особенности творчества. Он не отступал перед критикой их слабых мест, слабых произведений. Он умел выявлять и показывать слабые и сильные стороны и особенности не только художественных произведений, но и самой литературной критики.

Он считал неправильным отступление критика перед авторитетом писателя. «Академик Б. Набиев был из тех, кто в последние полстолетия находился в первых рядах с точки зрения вклада в развитие национальной литературоведческой науки, и всегда выделялся своим стилем, своим пером. Он стал выдающимся научным деятелем, который имел большие, последовательные, выдающиеся заслуги с точки зрения развития критики литературы. Хотя основной сферой его исследования было изучение литературы XX столетия, он, вместе с тем, всегда интересовался многовековой исторической традицией национального литературоведения и давал правильную оценку жизни и творчества выдающихся творцов национальной литературы.

Он посвящал свои ценные научные труды актуальным проблемам литературной мысли, и, преодолевая временные ограничения, сумел показать, что он литературовед, который обладает широким мировоззрением и который может в целостном виде глубоко исследовать все проблемы азербайджанской литературы» [2, с. 167].

Перед научными исследователями, пришедшими в литературную критику в 60-70 годах, стояла великая миссия: выявление демократических тенденций в литературной среде, начиная с 60-х годов, определение задач на последующие десятилетия в рамках анализируемых проблем, с точки зрения литературно-исторического процесса, а также анализ всей тематики, идейно-го содержания, творческих особенностей этих произведений.

Новые силы, которые пришли в критику, в целом ощущали на себе ответственность, однако по-своему индивидуальному стилю они отличались друг от друга.

Основным атрибутом этой волны критического наследия, или критических творцов, было требование оперативности в выявлении и умении видеть тенденции новаторства в творческом процессе, использование изящно оформленных предложений и мыслей, трепетное отношение к литературному наследию, отдаление от предвзятости, от личностных амбиций и так далее.

За короткий срок наша критика возвысилась на необозримую высоту, благодаря неисчерпаемой внутренней энергии и интенсивным эстетическим поискам ее представителей.

Бакир Набиев пришёл в критику из печати, из публицистики. Именно поэтому в его аналитических исследованиях в хорошем смысле слова есть сочетание публицистики с научностью, с оперативностью и скоростью; всё это проявляется в его творчестве. Естественно, что благодаря этим качествам в семидесятых годах он писал часть годовых обзоров литературы. Он всегда стремился к творческой полемике и выделялся своим открытым, бесстрастным литературным мировоззрением. «В статьях Б. Набиева проявляется активная полемическая натура, и это можно считать его очередным неотъемлемым качеством. У него в литературной критической позиции одинаково хорошо просматривается как критика, так и похвала: преданность фактам, обоснованиям, одинаково строго обуславливает объективную и гуманистическую сущность нравственного принципа, стоящего в основе, как эстетического отрицания, так и утверждения [3, с. 199].

Книга Б. Набиева «Критика и литературный процесс» в 70-х годах была значима также с точки зрения обоснования эстетических позиций литературной критики Азербайджана, определения теоретико-исторического типа литературного творчества. Эти произведения по своей актуальности и современности достаточно значимы, поскольку они расширяют теоретическую базу нашей критики, ее горизонты.

В 80-х годах Бакир Набиев с той же страстью и порывами расширял границы своей литературоведческой деятельности; «Торжество разума» (1981), «Наши современники в художественной литературе» (1983), «Когда слово идет от сердца» (1984), «Фиридун бек Кочарли» (1984), «Роман и современный герой» (1987) – все эти произведения показывают, что Б. Набиев и в 80-е годы продолжал свои творческие поиски, он расширил свой критический арсенал и к тому же стал отдавать предпочтение монографическим исследованиям.

В этих произведениях свое научное решение на высоком профессиональном уровне нашли вопросы критики особенностей литературы военной поры, изображение жизни и воспевание современников в художественном творчестве, продолжение традиций литературоведения на последующих этапах развития литературы, роман и современник. Именно в этих направлениях и шло освещение проблем литературоведения.

В преддверии независимости, несмотря на то, что писатель уже преодолел 60-летний рубеж, Б. Набиев опять с молодой энергией продолжал свою деятельность. Свои мечты и идеалы он выразил в ряде произведений, а именно: «Начнем с себя» (1990), «Ахмед Джавад» (1993), «Тайна бессмертия» (1994), «Ссылный поэт» (1995), «На трудных путях» (2000), «Поэт независимости» (2001), «Ссылный поэт» (2005), «Не коснется вас листопад» (2006).

Если внимательно присмотреться, видно, что в первые два десятилетия независимости произведений по своему количеству больше, нежели произведений, написанных с 1953 по 1980 годы. В 90-е годы гуманитарные науки стояли перед большим испытанием. Жёсткие методологические принципы социалистического реализма, научно-теоретическая база которого основывалась на политической воле, была разрушена, сформировалось новое гуманитарное мышление, основанное на национальном самосознании и идее независимости. Это ставило новые, существенные задачи перед критиками и литературоведами, которые находились на переднем фронте гуманитарной политики. Бакир Набиев вовремя понял эти задачи и принципы, их необходимые требования; он стремился вовремя выполнять эти требования, был в этом плане впереди всех.

Перед критикой стояли очень трудные вопросы: следовало отойти от социальных исследований, основанных на принципах социалистического реализма. А, может быть, следовало определить новую методологию в критическом литературоведении, сформировать концепцию новой оценки классического и современного литературного наследия? Несомненно, что, начиная с 90-х годов, Б. Набиев считал себя идущим впереди тех, кто взял старт в направлении данной гуманитарной политики. Его книга, написанная в 1990 году – «Начнем с себя» – является ответом на многие вопросы, стоявшие тогда перед литературным процессом страны. На вопрос «С чего начать» он призвал ответить очищением своего внутреннего мира, обновлением своего мышления.

Как критик, он достойно выполнял задачи, которые выпали на его долю: после того, как Азербайджан получил государственную независимость, творчество акад. Б. Набиева приобрело еще более широкий масштаб. Он принимал активное участие в различных научных конференциях, встречах известных ученых и специалистов регионов, в особенности Турции и Ирана. Он выезжал в эти страны, поскольку между литературой этих стран и азербайджанской литературой и культурой исторически складывались тесные взаимоотношения и взаимосвязи. Видный ученый-специалист, он считал, что мы должны вместе беречь нравственно-культурные ценности региона, которые на протяжении многих веков формировались вместе, но, к сожалению, в последнее десятилетие эти народы живут в изолированном друг от друга состоянии. Эта изолированность отрицательно сказывается на дальнейшем сближении и взаимодействии народов в сфере культуры и искусства [4].

В сборнике «Начнем с себя» (1993) Набиев даёт своего рода литературную критику процесса перестройки, объявленной М. Горбачёвым. Волна перестройки, поднятая общественно-политическими процессами, несомненно, оказала влияние также и на гуманитарную сферу, в том числе гуманитарные науки. Перестройка, которая неожиданно возникла в Советском Союзе, нашла свое художественное воплощение в поэзии и прозе, драматургии. Стало ясно, что этот процесс является шагом, который в целом-то должен был способствовать сохранению политической власти в Советской империи.

Б. Набиев, который хорошо понимал, как завершится перестройка, так же, как и его современники, внимательно исследовал общественно-политические основы перестройки и стремился выявить сущность этого процесса своими критическими заметками. Можно сказать, что в поэме «Начнём с себя» автор со своеобразной эстетической точки зрения оценил реалии перестройки. Он писал, что перестройка, гласность, демокра-

тия являются для критика фактически исторической возможностью, и в рамках демократии, по возможности, необходимо было восстановить авторитет литературной мысли и освободить или отдалить в достаточной степени ее от политической конъюнктуры.

В своей книге он уделил достаточно внимания творчеству Османа Сарывелли, Анвера Мамедханлы, А. Джамиля, Микаила Мушвига. Он также вовлек в оборот своего анализа как успешные стороны национальной поэзии в советское время, так и недостатки литературного процесса этого периода [5, с. 71-72].

Среди произведений, написанных Б. Набиевым в годы независимости, особое место занимают монографии, посвященные теме независимости. Со смелостью можем сказать, что среди наших современников, работающих в данном направлении, нет критика, настолько глубоко проникнувшего в суть данного вопроса. Указанную проблему охватывают такие произведения, как «Ахмед Джавад» (1993), «Ссылный поэт» (1995), «Поэт независимости» (2001). Сюда входят также статьи, написанные в связи с творчеством Б. Вагабзаде и М. Араза.

После приобретения Азербайджаном независимости среди проблем, имевшихся в гуманитарной сфере, была не только проблема относительно истории литературы. Возникли трудности в связи с реализацией проекта Я. Караева по написанию учебника «Экология обучения». Б. Набиев не забывал уделять внимание также и этой сфере. Его учебник по литературе для XI класса, написанный в 90-е годы, долгое время восполнял пробел в этой сфере. Одновременно его курс истории азербайджанской литературы, составленный для иностранных читателей, то есть азербайджанцев, проживающих за рубежом, был с интересом встречен читателями.

В настоящее время публикуется многотомная «История азербайджанской литературы». Первые несколько томов вышли в свет в период пребывания Б. Набиева на должности директора Института им. Низами Национальной академии Наук Азербайджана.

Выводы. Творчество Б. Набиева, как литературного критика, является образцом всестороннего подхода и объективного анализа литературных процессов на широком фоне социально-политических и культурных процессов региона и всего мира в целом. Это был человек науки, обладавший уникальным мышлением, обширными познаниями во многих сферах общественной жизни. Он умел сочетать требования к самому литературному процессу и возможности его оценки, причем всесторонней и объективной. Б. Набиев чувствовал новаторский дух творчества видных представителей литературы и искусства. У него была плавная, яркая, насыщенная речь, за трибуной он сразу овладевал ситуацией, захватывал внимание аудитории своими яркими, насыщенными речами.

Литература:

1. Араслы Г. С почтением к литературному наследию. Академик Бекир Набиев. Книга-справочник / Г. Араслы. – Баку : Эльм, 2010 (на азербайджанском языке).
2. Габибейли И. Литературоведческое наследие с критическим введением. Академик Бекир Набиев – 80. Книга-справочник / И. Габибейли. – Баку : Эльм, 2010 (на азербайджанском языке).
3. Караев Я. С точки зрения современности / Я. Караев // журнал «Азербайджан». – 1977. – № 2. – С. 18-22 (на азербайджанском языке).
4. Джафаров Н. Мастер / Н. Джафаров // Газета «Новый Азербайджан», 14 июня 2005-го года (на азербайджанском языке).
5. Мустафаев М. Опора нашего литературоведения / М. Мустафаев. – Баку : Мутарджим, 2012 (на азербайджанском языке).

Рафієва А. І. Роль професіоналізму критика у літературному процесі

Анотація. У статті розглядається роль видатного літературного критика, академіка Національної Академії наук Азербайджану Бакира Набієва, який відіграв виняткову роль у розвитку літературної критики, як у 60-80-і роки ХХ ст., так і у сучасний період. Його діяльність послужила катализатором у розвитку літературного процесу, стимулювала новаторські пошуки творчої молоді, розвитку нових методологічних основ розвитку культури і мистецтва. Творчість Набієва в оцінці сучасних тенденцій розвитку літературної критики є синтезом класичних і сучасних традицій оцінки літературних процесів. У статті розкриваються унікальні якості мислення критика, його виняткової пам'яті, великого інтелекту. Наукова творчість Б. Набієва ще підлягає подальшому вивченню.

Ключові слова: літературний процес, Бакир Набієв, літературна критика, нові шляхи, історія літератури.

Rafiyeva A. The role of professional criticism in the literary process

Summary. The article reviews the role of the prominent literary critic, academician of the National Academy of Sciences of Azerbaijan, Bakir Nabiyevev, who played an exceptional role in the development, both in the 1960s and 1980s, and in the modern period of literary criticism. His work served as a catalyst in the development of the literary process, stimulated innovative searches of creative youth, contributed to the development of new methodological foundations for the development of culture and art. Nabiyevev's work in assessing the contemporary trends in the development of literary criticism is a synthesis of the classical and contemporary trends in the evaluation of literary processes. The article reveals the unique qualities of the critic's thinking, his exceptional memory, his vast intellect. The scientific work of B. Nabiyevev is still to be studied to the end.

Key words: literary process, Bakir Nabiyevev, literary criticism, new ways, history of literature.

Фоменко Е. Г.,

доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри теорії і практики перекладу,
заведуючий кафедрою теорії і практики перекладу
Класического приватного університету

ВЕРБАЛИЗАЦІЯ УПОРЯДЧЕНОГО ХАОСА: ДЖЕЙМС ДЖОЙС І АНДРЕЙ БЕЛЫЙ

Аннотація. Изучается вербализация Дж. Джойса и А. Белого в лингвосинергетическом аспекте. Выявляется ко-эволюция пространственной одновременности, установкой на культурную целостность эпохи, субъективным индивидуально-авторским началом, последовательной индивидуально-авторской пунктуацией, эффектом турбулентности, музыкализацией прозы, обращением к диалектному материалу, полифонией смыслов. Белый упорядочивает хаос гнездовым корнесловом; Джойс созидает гибридизацию словоформы-отклонения для рассеяния ризоморфной среды.

Ключевые слова: вербализация, ко-эволюция, гнездовое словотворчество, словоформа-отклонение, гибридизация, полифония.

Постановка проблемы. Хотя экспериментальное гуманитарное изобретательство Андрея Белого, мастера «спотыкающегося ритма» [3, с. 11], проецируют на Джеймса Джойса [4], до сих пор первого ценят как претечку второго [5]. Высказывается спорное мнение, что в художественном творчестве Джойс ушел дальше Белого [2]. Надо помнить, что Белый выпустил «Петербург» за шесть лет до «Улисса», «Котик Летаев» вышел одновременно с «Улиссом», а трилогия «Москва» с ее запретностью словотворчества [1] опередила «Поминки по Финнегану» на несколько лет. И. Кашкин первым, еще при жизни Белого, заметил сходство между Белым и Джойсом [6, с. 64]. В. Набоков привлек внимание запада к «Петербургу» Белого, поставив в один ряд с «Улиссом», хотя не сказал ни слова об этом в известном разборе «Улисса». Недооцененного Белого в лучшем случае сближают с Джойсом [9, с. 267] или Джойсом и В. Вулф [7, с. 152]. Ему отдают должное за понимание фоно-символики как генерации смыслов во всех языковых системах [8, с. 573]. Да, в списке русской прозы Серебряного века упоминают только А. Белого [10, с. 204]. Исследователи объясняют сближение «Петербурга» Белого и «Поминок» Джойса общими истоками – «Тристрамом Шенди» Стерна и полифонизмом Достоевского [6, с. 66, 71]. Схожесть писателей, независимо от языка и культуры [8, с. 3], свидетельствует об общности процессов, протекавших в мировом искусстве первой трети XX века.

Белый создает «огромную полифонию: творимого космоса» и провозглашает, что «сломан лед: слов, понятий и смыслов» [14, с. 10, 13]. В «Поминках» Джойс творит хаосмос. Современники находят и «Маски» Белого, и «Поминки» Джойса провалами, деградацией после взлетов. В ответ Белый приговаривает эпоху: «Не его рот заклепан, а мир есть заклепанный рот!» [15].

Заострение проблемы ко-эволюции выводит на разделяемые принципы словотворчества в художественных текстах

современников, принадлежащих разным языкам и культурам. Хотя Джойс утверждает, что не знал ни строчки Белого, трудно объяснить простым совпадением «собакарь» в «Масках» [15] и «Sobaka» в «Поминках» [16, с. 339.9]. С первого взгляда, Джойс вкладывает русское существительное собака и английский глагол bark (sobaka + bark); однако остаток -ag показывает, что, скорее всего, в развод собачьего лая попадает именно «собакарь» Белого в сочетании с английским словом «bark» (sobakar + bark).

Актуальность лингвосинергетического подхода к изучению вербализации Джойса и Белого обусловлена необходимостью выяснения природы бело-джойсовской ко-эволюции в культурной целостности эпохи.

Цель статьи – выявить ко-эволюционные свойства вербализации Джойса и Белого в упорядоченном хаосе художественного текста эпохи.

Гнездовое словотворчество и словоформа-отклонение

Словотворчество Белого и Джойса направлено на приведение слова в состояние хаоса резонансным воздействием на его форму. Белый моделирует диффузионные процессы корнесловом (например, «сидя в качалке, качалку качает» [13, с. 381]), а Джойс вводит словоформу-отклонение (например, искаженную фамилию русского композитора Римский-Корсаков в «Rinseky Poprakork» [16, с. 497.28]) в турбулентность, дестабилизируя гибридизацией вложений. У Белого гнездовое словотворчество создает необходимую вязкость и диффузию. В отличие от Джойса, Белый поясняет новообразования. Например, дурандал, которым любил размахивать отец Котика Летаева, назван в честь дурандала Роланда [14, с. 162]. Джойс вербализует другой меч, экскальбур короля Артура, в «sexcaliber hrosspower» [16, с. 8.36], складывая «экскальбур», «секс», «калибр», «шестикалиберный» с искаженным gross power «полная мощность». Оба пути осваивают вербализацию упорядоченного хаоса.

Путь Белого – это гнездовое освоение корнеслова, например, «крововился рыже-красный дворец» [13, с. 136], «пурпур трепаных мхов кровянил все ландшафты» [14, с. 10]. Гнездовым словотворчеством Белый вербализует утраченный древний космос в измерении нечто подобного, в «памяти о памяти» [14, с. 122], которая для него есть «проход в иной мир» [14, с. 122].

Путь Джойса – это гибридизация словоформы-отклонения; например, он складывает русское слово «красный» с искаженным английским словом «мак» и английским цветообозначением red в «krasnaroppsky red» [16, с. 404.24-25]. Джойс открывает фрактальное измерение словоформы-отклонения; у него, как и у Белого, «события, какие могли совершиться, – одна мозговая игра» [13, с. 267].

Ко-эволюционная вербализация Джойса и Белого

Во-первых, ко-эволюционной в словотворчестве Джойса и Белого является разработка корнеслова в повторах: «**Creator he has created for his creatured ones a creation**» [13, с. 29.14-15] (Создатель он создал для своих созданий создание или Сотворитель он сотворил для своих сотворенных сотворение); «**Папа же тут занепапится**» [14, с. 57].

Во-вторых, ко-эволюционным является изобретательство слов. Например, Джойс отдает дань Шарлю Бодлеру ослышкой его имени Baudelaire в «the **Baddelaries** partisans» [16, с. 4.3]. Прямо речь идет о приверженцах Бодлера (лексема *partisan* совпадает со значением русского слова партизан, которое при Петре I было заимствовано из французского языка в значении «сторонник»). Словоформа-отклонение «**Baddelaries**» включает среднеанглийскую лексему *bad*, *badde* «зло» и шведскую лексему *delag* «части», что выводит на название шедевра Бодлера «Цветы зла», из которого часть стихотворений, например, «Метаморфозы вампира», была удалена по требованию цензуры. «Цветы зла», подвергшиеся судебному разбирательству за богохульство и непристойности, разделяют участь «Мадам Бовари» Флобера, «Улисса» Джойса и «Любовника леди Чаттерлей» Лоренса. Джойс изобрел словоформу-отклонение, в которую вместил имя Бодлера, название его поэтического сборника и реакцию (как положительную, так и отрицательную) на него. Словоформой-отклонением «**Baddelaries**» Джойс совершает переход в пространство большей мерности, ведь имеются в виду новаторы художественного языка, новаторские произведения, неприятие новаторства и осуждение новатора. Вложения в «**Baddelaries**» (ослышка Baudelaire, среднеанглийская лексема *bad*, *badde*, шведская лексема *delag* и английская лексема *bad*) создают новое качество многомерности, которое, возобновляясь в «Поминках», творит полифонию.

Помешательство Александра Ивановича Дудкина в «Петербург» обыгрывается назойливым повторением слова, которое оказывается палиндромом, из которого идентифицируется только перевертыш «шиш»: «**Шишнарфнэ** <...> Пришло **Е н ф р а н ш и ш** за душой» [13, с. 275].

Во-третьих, словотворчество Джойса и Белого связывают с музыкализацией прозы. Джойс учился музыкальной ритмической форме к Суинбёрна, Киплинга, Гилберта и раннего Йейтса, метрическим инновациям у Теннисона и Браунинга, чтобы создать свой ритм, блестящие образцы которого украшают «Улисс» и «Поминки». Белый же был замечательным поэтом: «октябрь обдувал золотой лесной шепот, и ложился на землю тот шепот, и – шелестящий осиный багрец, чтобы виться и гнаться у ног, и шушукать» [13, с. 73].

Во-четвертых, Белый и Джойс творят оборотничество имени: В «Петербурге» Николай Аполлонович то хорош собой, то дурен. Дудкин и Липпанченко путаются в своих именах и фамилиях. Разложение фамилии «Аб-Лай-Уховы» напоминает вариации имен Бакли, Шалтая-Болтая, членов семьи Ирвикера в «Поминках».

Во-пятых, в словотворчестве Джойса и Белого важное место занимает концептуализация водной стихии. Они оба, например, обыгрывают болото в описании Дублина и Петербурга: «О зеленые, кишашие бациллами, воды!» [13, с. 199]; «This is the **bog** lipoleum mordering the lipoleum beg» [16, с. 8.24]. В «Котике Летаеве» Белый поясняет, что «мир и мысль – только **накипи**: грозных космических образов; их полетом пульсирует кровь» [14, с. 19], причем «**Пучинны** все мысли: океан

бьется в каждой; и проливается в тело – космическою бурей» [14, с. 20]. У Джойса пучина поясняет зияние, знакомое (до зевоты) жителям морского побережья: «transported across the yawning (**abyss**), as once they were seasiders» [16, с. 56.34]. Еще один английский синоним русского слова пучина обыгрывает светоносного Люцифера и утерянный огонь похвалы (славы, чести): «Since the lausafire has lost and the book of the **depth** is» [16, с. 621.2-3]. Джойс называет целую книгу пучинной. Английский синоним русского слова пучина «profound» появляется в рассуждении о разных алфавитах: «presenting a strangely **profound** rainbow!» [16, с. 107.11] (странно проникновенная, мудрая дождевая чаша или странная пучино-дождевая чаша). Джойс употребляет синонимы русского слова накипь «scum» (трижды), «froth» (однократно) и «spume» (однократно), например: «the **scum** on his tongue» [16, с. 180.19] (накипь, налет на языке) или «Did one **scum** then in auradrama» [16, с. 517.2] (покрывался ли накипью, пенился в аурадраме – речь идет о глухих слушателях). «Накипь» Белого отдается эхом у Джойса в Отце Времени и Матери Пространств, которые раздвоенной подпоркой доводят до кипения котел: «Father Times and Mother Spaces boil their kettle with their crutch» [16, с. 600.2-3]. В котле образуется накипь от многократного использования пространства и времени. Белый пишет: «Роковые **потоны** бушуют в нас (порог сознания – шаток): берегись, – они хлынут» [14, с. 19]. У Джойса есть светло-желтый потоп (разлитие, поток, наводнение), который обрушится на беспомощную Ирландию: «Here's the **flood** and the flaxen **flood** that's to come our helpless Irryland» [16, с. 19-20]. Потоп готов разлиться в сознании Джойса, которое определяет его порог безысходным светло-желтым оттенком.

Во-шестых, Джойс и Белый увлекаются вербализацией междометием «да»: «и дыхание облетит пространство России: **да, да** <...> **Да, да**: Аполлон Аполлонович человек гордый» [13, с. 304-305]; «да, да: Николай Аполлонович в Египте <...> да, да: все расширено в них» [13, с. 383]. «Улисс» заканчивается междометием «уес».

Во-седьмых, оба сопрягают гнездовое словотворчество и словоформу-отклонение. Белый прогоняет поэтической формой «чрез» скользящие во времени события: «Медноглавый гигант **прогонял** **чрез** периоды времени вплоть до этого мига, смыкая весь круг; протекали века; и встал – Николай; и вставляли на трон – Александры <...> и вдогонку за всеми – гремели удары металла, дробящие жизни» [13, с. 282]. В «Поминках» Джойс подобным образом «прогоняет» Святославовичей в одновременности «sweatoslaves» [16, с. 309] («потеющие рабы, Святославичи, свет, свято»).

Во-восьмых, для словотворчества Джойса и Белого характерна полифония. Например, полифонией обладает их вербализация радуги. В «Котике Летаеве» для Белого «Понятия – водолитные капли: в непрерывном кипении, в преломлении смыслов они, поднимающем **радугу** из них встающего мира; объяснение – **радуга**; в танце смыслов – **она**: в танце слов, в смысле, в слове, как в капле, – **нет радуги**» [14, с. 13]. Живописуя радугу, Джойс делает акцент на ее семицветии, сопряженном с пиджин-носителем Бакли, которого радуга превращает в верховного друида: «joss pidgin fella Balkelly, archdruid of islish chinchinjoss in the his **heptachromatic sevenhued septicoloured roranyellgreenlindigan** mantle finish» [16, с. 611.4-7]. Возникает подобие с белым домино, сопрягающим Христа и Белого в «Петербурге». В семицветии **roranyellgreenlindigan** от крас-

ного цвета остается начальная буква, по четыре буквы – от оранжевого и желтого (одновременно остаток yell «желтится воплем»), полным словом вербализуется зеленый цвет, от blue остается согласный «l», а indigo подстраивается под английское слово again «снова». Фиолетовый цвет violet вербализуется усеченным немецким, шведским цветообозначением lila, норвежским lilla или русским цветообозначением **лиловый**: у Белого в «Котике Летаево» «желто-лиловый центр – счастье» [14, с. 113]. По-иному, но в том же семицветии, оживет спектральное воображение в «Масках» Белого: «Пестроплекий **оранжевыми, сизо-синими, голубоватыми** пятнами складок халата из **ультралиловой** он шел в **инфракрасную полосу** – по **семицветию спектра**» [15].

Рассеяние вербализации упорядоченного хаоса Джойсом

Остановимся на [16, с. 335], где есть славянские ослышки «Bullyclaver burgherly shut the rush in general» [16, с. 335.13-14] (Балаклава, заимствованное в названиях городов слово burgh, созвучие rush in general = русский генерал); «the deafeeled carp» [16, с. 335.6] (глухонемой карп); «Paud the roosky» [16, с. 335.24], «where obelisk rises when odalisks fall» [16, с. 335.33] (заимствования в русском языке обелиск и одалиски). Повторяющимся словом, материалом для рассеяния, служит «hundert» [16, с. 335.10]: (1) hunt + нем. hund = собачья охота; (2) Магнус Хундт – германский анатом (1449-1519), автор «Антропологии о достоинстве, природе и свойствах человека и об элементах, частях и членах человеческого тела», где в качестве иллюстраций использовались рисунки Леонардо да Винчи. В словоформе-отклонении «Wellingthund» [16, с. 335.17] конечный согласный в фамилии анатома ставится перед словом «собака», образуя усечение фамилии полковника Веллингтона. Полностью предложение выглядит так: «The Wellingthund sturm is breaking» [16, с. 335.17]. Немецкое слово штурм, заимствованное русским языком, имеет значения «буря, ураган, штурм, нападение». Выводится смысл: псовая охота Веллингтона разорвана, прервана, подорвана, сорвана или разрознена. Псовая охота вызывает аллюзию на русскую псовую борзую охоту (например, описанную в «Войне и мире» Л. Н. Толстого). Многозначность глагола break не дает возможности отобрать одно значение. Но в ослышку фамилии Веллингтон вставлено без искажений английское слово welling «наворачивающийся, бьющий ключом, хлынувший ключом». Возможно, речь идет о французской отвлекающей атаке во время сражения при Ватерлоо, продолжавшейся целый день. Штурму подвергались центральные подразделения Веллингтона. Атаки воюющих сторон чередовались, т.е. все било ключом и наворачивалось в азарте, подобно псовой охоте. Возможно, речь идет о последней попытке Наполеона силами императорской гвардии прорвать укрепления Веллингтона. Наслоение Ватерлоо и загона зверя собаками (по типу псовой борзой охоты, принятой у русских со времен Ивана Грозного) позволяет извлечь смысл: поражение Наполеона усилиями русских войск и Веллингтона. Перейдем к следующему предложению: «The sound of maormaoring» [16, с. 335.17-18]. С английским словом sound «звук» сочетается русская ослышка «ор», вставленная в словоформу-отклонение дважды на фоне превращенного окончания причастной формы в лексему ring «кольцо, круг». В ирландском языке maor означает «смотритель»; также обыгрывается воинственность народа маори, у которого были кровавые стычки с Джеймсом Куком.

Далее повторяется «The Wellingthund sturm waxes fuercilier» [16, с. 335.18-19]. Атака (нападение, штурм) ожесточается, вызывает ярость у фузилеров, солдат, прикрывавших артиллерию (ослышка французского слова fusilier). В словоформу-отклонение «fuercilier» входит также неискаженный немецкий предлог fuer, одним из своих значений «под» переводящий «Paud the roosky» [16, с. 335.24] (под фузилера, на русский манер). Фузилеры были в прусской, французской и русской и регулярной армии.

Вместо ожидаемых слов на языке маори Джойс дает повтор «Katu to this this! Katu to wana wana!» [16, с. 335.19-20] Слово «katu» уводит в финский язык, где есть такое слово со значением «улица»; в «katu» вставлено «ату!», команда собаке при загоне зверя; возникает ассоциация с перевалом в Алтайских горах, известным крутым спуском, под названием Катю-Ярык. Возможный смысл: Ату-ату! Ату изнурением-изнурением!

И сразу после этого дается предложение «The strength of the rawshorn generand is known throughout the world. Let us say if we may what is weening wukeleen can do» [16, с. 335.20-22]. Нечто освежающее (возникает аллюзия на освежающее тело Джеймса Кука гавайцами-каннибалами) соответствует спротоцированным стычкам, нападению (косвенно аллюзия на Магнуса Хундта, анатома). Джойс конструирует одновременность Ватерлоо и трехдневное преследование наполеоновских войск до полного разгрома, псовой охоты, стычек туземцев с поработителями – во всех случаях есть жертва (падение Наполеона, гибель Джеймса Кука, добыча борзых собак). Что или кто подвергается насилию? В словоформу-отклонение «generand» (ослышка генерала) «вползает» немецкое слово Rand «граница, грань, кромка, окраина, поле страницы». Но вероятна и ослышка general «общий», т.е. сила всеобщей грани всемирно известна. Включение архаичного английского глагола ween «воображать» складывается с испанским словом leen «считывать» и wuke, искажением wake «пробуждать». Как мы видим, сцепления не дают ухватиться за ускользающий смысл. Только погрузишься в сражение при Ватерлоо, Джойс зовет к стычкам между туземцами и завоевателями через гул маори или команды зрителей. На «Ату!» вдруг накладывается финская улица katu, куда зовут командой ату! Доходишь до грани, и воображение «wukeleen» преобразуется в lukewarm (еле теплится). Теперь надо оглянуться еще раз. Через повтор «the rawshorn generand» и «Bullyclubber burgherly shut the rush in general» [16, с. 335.13-14] выходим на анекдот о русском генерале, о чем подсказывают ослышки Балаклава и Бакли, хотя в ослышку Балаклава закрадывается bully «задира, хвостун, мясные консервы» и clubber «завсегдатай ночных клубов, полицейский с дубинкой». Балаклава трансформируется в задиру с дубинкой, который по-городски выбивает дурь. Подобным образом был легок на расправу Василий Буслаев, которого Джойс вспоминает в другом месте «Поминок».

Итак, в итоге мы имеем: есть стычка, порождаемая ею ярость, жестокое насилие по чужой воле, подчиняющийся командам служивый. Все остальное домысливается по совету самого Джойса: «Paud the roosky, weren't they all of them then each in his different way of calling on the one in the same time» [16, с. 335.24]. Полифония словоформ-отклонений заставляет за странной транскрипцией русского предлога «под» увидеть индоевропейский корень *rau с двумя значениями: «немного, чуть» и «ударять». Если в «roosky» увидеть усеченную лексему rooster «петух», то получается: по-петушину, кукарекая

одновременно на разный лад. Так из далеких битв и стычек загоняется читатель на мирный двор с петушком и псовой охотой.

Рассеяние вербализации упорядоченного хаоса Белым

Приведем анализируемый фрагмент из «Котика Летаева» Белого:

«Но, бывало, войду и погляжу: безвременное времениет вещами.

Столовая – мерзленеет: стенным отложением, точно надводными льдами:

– на легких спиралях, с обой, онемели давно: лепестки белых лилий легчайшим изливом; кружевные гардины, как веки, тишайше нависли, как иней; смотрю:

– и окнами, как глазами, без слов отвечают мне стены; и – бледноглазая ясность: покроет покоем» [14, с. 233].

Начинается фрагмент разработкой корнеслова «время» прилагательным в необычном среднем роде «безвременное» и глаголом «временеть». Белый опирается на корнеслов, обыгрывая преждевременное старение, – мерзленеющая комната с гардинами, как покрытое инеем веко, покинута людьми. От них остались вещи (наверное, и упомянутый в другом месте столовый желтый буфет, который Котик Летаев преображал в Христофора Христофоровича Помпула), неуместно (безвременно) стареющие. Дом охвачен безвременьем, застывшим покоем, онемелостью (молчит, например, столовый буфет-Помпул). Белый словно устанавливает времямер: безвременное времениющее (врастающее во время). Временеют вещи – «онемели» (больше не уподобляются человеку, как когда-то буфет), «нависли», «покроет покоем». Вещь – это нечто, всё, что доступно чувствам. Это нечто вырастает во время в безвременье (затишье, глухая пора).

Столовая «мерзленеет». Мерзлое – это затвердевшее от мороза, испорченное морозом. Возникает видение безмолвствующей столовой, где спирали цветков на обоях и кружево гардин не колыхнутся. Комната закрыла глаза кружевом штор. Молчание звенящее, но ответствующее без слов. Стены сомкнуты, из-за льда нет дыр, выходов в иное пространство, но есть окна-глаза. Столовая видится в серебристо-белом цвете, в легкости инея, кружев гардин, легчайшем изливом лилий на обоях. Самое притягательное в столовой воспоминания – излучающие, испускающие свет белые лилии. Они изливают благодать в столовой, где изливался чай из самовара. Спиральный «излив» удлиняется в «изливать» в смысле «лить умственно» (излитая безвременная ясность). Воображаемое построение внутри стен – животворная столовая – времениет отчетливо, без примесей, кружево-спиральным инеем. Иней образуется из водяного пара при охлаждении до отрицательных температур. Да и белая лилия символизирует быстротечность жизни, что возвращает к временению. Христиане верят, что лилия произросла из слез Евы; изображение лилии складывается в сцену Благовещения Пресвятой Богородицы, закликание весны, оттаивания от мерзления.

Почему лилии онемели (оцепенели безгласно), когда остальные вещи в комнате времениют? Слово «обой» может, кроме покрытия стен, означать «подбивка, обивка, набивка».

В словаре Даля слово обой (обойма, обивка) родственно глаголу обивать; в «Масках» Белый повторяет «процветы обой» вместо слова обои (шпалеры). Но читается «на легких спиралях, с обой, онемели давно» как **собой** (от себя) онемели (как и у Джойса, выпяченное отклонение совмещает смыслы).

Спиралевидная форма создает иллюзию движения, проясняющего познающее самосознание в фракталах спиралей, паутинок кружев и инея. Самосознание человека, увидевшего в таком виде столовую, погрузилось в кружево-иней событий, сделавши столовую опустевшей, немой, замершей, безлюдной. Сознание передвигается ото льда к спирали, затем к лилии, потом к кружеву, затем к инею, чтобы безмолвствовать с окном-глазом.

Как мы видим, полифония упорядоченного хаоса создается рассеянием, которое складывается вербализацией, зацепляющей одно с другим.

Пересечения в «Масках» Белого и «Поминках» Джойса

Когда Белый использует вербализацию словом, заимствуемым русским языком, он включает это слово в гнездовое словотворчество. Например: «Репейник, да куст, да лысастое место – большой **буерачащий** двор, обнесенный заборами» [15]. Буерак, по Далю, – это южно-татарское слово (тюркизм), обозначающее сухой овраг, водороину. В русском языке фиксируются такие употребления, как буерачные травы, буерачистая местность. Лысастый соответствует сухому оврагу, как и репейник (несколько растений с колючими головками) может быть буерачной травой.

Иноязычные слова в «Масках» не участвуют в новообразованиях, подобно славянскому корнеслову. Например, французское слово *trottoir* дается в простонародном искажении: «подпрыгивает **прогуварчик**» [15]. Один из персонажей одет в ветхую «короткую курточку-спенсер» [15]: род курточки без пол изобретения лорда Спенсера был в моде на рубеже XVIII–XIX веков, потому от такой куртки во время, описанное Белым, уже давно «пахнет нафталином»; такая курточка – «дрянцеватая старь» [15], определяя ее новообразованным прилагательным Белого.

Нас интересует, есть ли в «Поминках» слово буерак и если есть, то как оно пересекается с «буерачащим двором» в «Масках». У Джойса находим слово, которое может соответствовать буераку Белого, – *gully*: «*Barry-go-gully and gaff for us all*» [16, с. 499.4]. Слова *gully* и *gaff* являются французскими заимствованиями в английском языке; одновременно *gully* является британским диалектизмом «большой нож». В «*barry-go-gully*» спрятано идиоматическое выражение *barry-go-lucky* «беспечный, шалопай, случайный, по воле случая». Иными словами, *gully* заменяет *lucky*. Лексема «*gaff*» имеет значения «багор, гафель, острога, ерунда, вздор». Возникают смыслы: случайность и багор (разновидность копья) для нас всех; шалопайство и вздор для всех нас. Теперь вскрываем ослышку: «*barry*» = *bar* «булочка» + *happy* «счастливый»: *gully* от французского слова *goulet* – буерак, водный канал (соответствует водороине у Даля). Кроме того, ирландское слово *gaf, gafa* «крюк, скоба, серп» родственно ирландскому глаголу *gabh* «взять, пользоваться». Через английский синоним *hook* можно выйти на излучину «*bend of bay*» [16, с. 3.1-2].

Важно отметить, что у Джойса разрастается не корнеслов, а гибридизация: ирландское слово *gaf* «крюк, скоба, серп», английское слово *gaff* «багор, вздор, дешевый театр» – *hook* (*sickle*) (серп и молот в гербе Советской России, в частности) – *bend of bay* «излучина». Возможно, *gully* складывается с буераком чайку, чайкоподобно. Тогда выводится смысл: вниз в буерак чайкоподобно, чайкой беспечно и все на крюке – сразу же возникают аллюзии, прежде всего на «Чайку» А. П. Чехова.

Если gully наложить на lucky, по аналогии первый согласный однородного слова gaff заменяем на «l» и получаем ослышку английского слова laugh «смех». Ерунда и вздор вызывают смех, а шалопайство «скатывает в враг». Теперь можно выйти на «down the gullies of the eras we may catch ourselves looking forward to what will in no time be staring» [16, с. 582.18-19]. Джойс называет буераками (водороинами) скатывание по оврагам эр (веков, эпох), когда появляется возможность поймать себя взглядом вверх, мгновенно превращающимся в пристальный взгляд (итальянское слово stare «остаться») подчеркивает взгляд, который в изумлении остановился – ассоциация с джойсовской эпифанией).

В обоих примерах «буерачащий» и «gully», заимствования соответственно в русском и английском языке, участвуют в полифонии, а подстановка их стандартных значений только очерчивает возможный спектр. У Белого «буерачащий» продолжает ассимиляцию тюркского слова русской суффиксацией, у Джойса gully внедряется в идиоматическое выражение, вытесняя стандартный элемент lucky и обращая на себя внимание именно такой явной и, на первый взгляд, неуместной заменой, которая через аллитерацию «g» выстраивает новые ряды. Итак, с буераком (оврагом) связывается какая-то опасность (в «Масках» буерак отгораживается выстроенным людьми забором). Овраг опасен падением, но он же дает свою точку отсчета во времени.

Включение иноязычных слов в «Поминках» и в «Масках» имеет сходство в следующем:

(1) Сращение иноязычной фразы в одну словоформу-отклонение: «крадется он с **ферлакурами** к бабушке Агнии» [15]: французское выражение faire la cour превращается в новообразование, которое наделяется русским окончанием множественного числа; «**sukinsin**» [16, с. 437.29] (сукин сын).

(2) Коверкание иноязычного слова: «Котлецофф, о нон рюс: се мужик, се барбар» [15] (искаженное варвар); «– генераль» [15] (генерал); «slowjaneska» [16, с. 333.5] (словенский).

(3) Транскрипция иноязычного слова, выражения или аллюзии: «А кому охота палить – **антрну суа ди** – эту пыль» [15] (русская транскрипция французского выражения «между нами говоря»); «**Dovolnoisers, prayshyous**» [16, с. 350.15-16]: «**Довольно господа, прошу вас!**» – слова Андрея Сергеевича Прозорова из «Трех сестер» А. П. Чехова.

(4) Выделение иноязычного слова восклицательным предложением: «да интервью, ан пасса и, с <...> Котлецофф: о нон рюс! [15]; «Clatchka!» [16, с. 623.22] (кляча, качка).

(5) Игра коверканьями, ассимилированными иноязычными словами: «– тэт а тэты с кадэ; се Пэпэ, – проф'сер: «Труля-ля, ме вуалья» [15]; «The mlachy way for gambling» [16, с. 341.17] («mlachy» искажает русское слово «млечный»).

Различия во включении иноязычных слов в «Масках» и «Поминках» (имеются в виду прежде всего славянизмы) состоят в следующем:

(1) Если у Джойса славянизмы звучат инородно для англоязычного текста (для неподготовленного читателя сложно в «sweatoslaves» усмотреть славянское имя Святослав в «потеющих рабах»), то Белый употребляет иноязычные слова, которые ассимилировались в русском языке: «Да, слова – арабески» [15]. У Даля арабеска, арабеск – от нем. Arabeske и фр. arabesque «арабская роспись» – художественные лепные или писанные украшения из ломаных и кривых узорочных черт. Например, вслед за Достоевским Белый употребляет устаревший глагол фраппировать (от фр. frapper «бить») в значении «удив-

лять, ошеломить»: «Князь был фраппирован» [15] (=Князь был удивлен, поражен, ошеломлен).

(2) Славянизмы у Джойса редко подчиняются морфологическим или грамматическим правилам английского языка (the skattered), в то время как Белый разрабатывает корнеслов иноязычных слов русскими словообразовательными средствами. Например, греческое слово сарказм (у Даля – сарказм, саркастическая насмешка, острая, едкая) превращается в «И бросьте – **саркастику**» [15] (саркастика вызывает ассоциацию с казуистикой).

(3) У Белого имеет место синтаксическое выделение иноязычных (французских, немецких) слов, но нет их «втискивания» в деформированную словоформу. Примеры: «все же ездили к «доблестной» в гости – **куа**, – директиву отдавать» [15] – от французского Pas de **quoi** «Пожалуйста» остается только третий элемент, обособляемый тире. Для сравнения у Джойса: «though its **cartomance** hallucinate» [16, с. 310.22-23] – карты + performance = игра в карты (аллюзия на «Пиковую даму» Пушкина или «Игрока» Достоевского).

(4) У Белого два способа включения иноязычных слов – транскрипцией (в кавычках и без кавычек) и с выходом из кириллицы в латиницу. Например: «Докладывал я, – он забыл, что еще не докладывал, путаясь, – **Das Iksaeder und die Auflösung der Gleichnungen vom funften Grade**, труд Клейна» [15].

(5) Джойс закладывает в слово турбулентную этимологию, Белый лишает диалектизмы их локального употребления.

Выводы. Проведенное исследование позволяет заключить, что словотворчество в продвижении новой модели художественного текста не является уникальным достижением Джойса, а, наоборот, указывает на ко-эволюцию с Андреем Белым. В отличие от русского новатора, продвигающего гнездовой способ словотворчества, Джойс выходит на гибридизацию словоформы-отклонения в масштабе, не имеющем себе равных в мировом художественном словотворчестве. Ко-эволюция двух путей развития словотворчества, гнездового и гибридизацией, приходит к полифонии, одновременности вербализации упорядоченного хаоса. И в гнездовом корнеслове, и в словоформе-отклонении турбулентные процессы углубляют полифонию постоянным приращением смыслов. Перспективным является изучение ко-эволюции Джойса, Белого в проекции на заумь Велимира Хлебникова.

Литература:

1. Тимина С.И. Забытая классика (роман Андрея Белого «Москва») / С.И. Тимина // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2016. – 179. – С. 20-25.
2. Хоружий С. С. «Улисс» в русском зеркале / С. С. Хоружий. – СПб : Азбука, азбука-Аттикус, 2015. [Электронная версия] – Режим доступа: <https://books.google.com.ua>.
3. Шкловский В. О теории прозы / В. Шкловский. – М. : Федерация, 1929. – 266 с.
4. Эпштейн М. Н. Проективный словарь гуманитарных наук / М. Н. Эпштейн. – М. : Новое литературное обозрение, 2017. [Электронная версия] – Режим доступа: <https://books.google.com.ua>.
5. Barta P. I. Bely, Joyce and Döblin: Perepeticities in the City Novel / P. I. Barta. – Gainesville, FL : University Press of Florida, 1995. – 119 p.
6. Conwell N. James Joyce and the Russians / N. Cornwell. – L. : Macmillan, 1992. – 174 p.
7. Diment G. The Autobiographical Novel of Co-Consciousness: Goncharov, Woolf, and Joyce / G. Diment. – Gainesville, FL : University Press of Florida, 1994. – 204 p.
8. Green R. Encyclopedia of Poetry and Poetics / R. Green, S. Cushman, J. Caravagh, P. Reuzer. – Princeton, NJ : Princeton University Press, 2012. – 1634 p.

9. Hulle D. van. Textual awareness: a genetic approach to the late works of James Joyce, Marcel Proust, and Thomas Mann: Dissertation ... Doktor in de Taalen Letterkunde aan de Universitaire Instelling Antwerpen te verdedigen door / D. van Hulle. – Antwerpen : Universitaire Instelling Antwerpen, 1999. – 570 p.
10. McGinn B. Antichrist: Two Thousand Years of the Human Fascination with Evil / B. McGinn. – N.Y. : Columbia University Press, 2000. – 370 p.
11. Nash J. (ed.). James Joyce in the Nineteenth Century / J. Nash. – Cambridge : Cambridge University Press, 2013. – 259 p.
12. Riasonovsky N. V. Russian Identities: A Historical Study / N. V. Riasonovsky. – N.Y. : Cambridge University Press, 2005. – 278 p.

Использованные источники:

13. Белый А. Петербург / А. Белый. – СПб : Азбука классика, 2004. – 436 с.
14. Белый А. Котик Летаев / А. Белый. – Петербург : Эпоха, 1922. – 292 с.
15. Белый А. Маски / А. Белый. [Электронная версия] – Режим доступа: http://royallib.com/read/beliy_andrey/maski.html#20480.
16. Joyce J. Finnegans Wake / J. Joyce. – L. : Penguin, 1992. – 628 p.

Фоменко О. Г. Вербалізація впорядкованого хаосу: Джеймс Джойс і Андрій Білий

Анотація. Стаття вивчає вербалізацію Дж. Джойса і А. Білого у лінгвосінергетичному аспекті. Виявляється

їх ко-еволюція просторової одночасністю, установкою на культурну цілісність епохи, суб'єктивною індивідуально-авторською концепцією, послідовною індивідуально-авторською пунктуацією, ефектом турбулентності, музикалізацією прози, зверненням до діалектного матеріалу, поліфонією одночасних смислів. Білий упорядковує хаос гніздовим словотворенням; Джойс створює гібридну словоформу-відхилення, яка розсіює різноморфне середовище.

Ключові слова: словотворчість, гніздовий засіб словотворення, словоформа-відхилення, гібридизація, поліфонія.

Fomenko E. G. Verbalization of Ordered Chaos: James Joyce and Andrei Bely

Summary. The article studies J. Joyce's and A. Bely's word-making from the linguistic-synergetic perspective. It reveals their co-evolution by means of spatial simultaneity, involvement in the epochal cultural integrity, consistent individual-authorial punctuation, the effect of turbulence, musicalization of prose, and polyphony of simultaneous meaning. Bely orders chaos developing root-based associative word-making; Joyce advances deflected word form to dissipate the rhizomorphic space.

Key words: verbalization, co-evolution, root-based word-making, deflected word form, hybridization, polyphony.

РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ
ТА СХІДНІ МОВИ

Божко О. С.,

аспірант кафедри методики англійської мови та її викладання
Херсонського державного університету

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ХУДОЖНІХ КОНЦЕПТІВ АТМОСФЕРИ САСПЕНС ЯК СКЛАДНИКІВ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ЖАНРУ ХОРРОР

Анотація. Стаття присвячена особливостям функціонування художніх концептів атмосфери саспенс у художніх творах жанру хоррор. Експлікація глибинного, концептуального змісту художніх творів жанру хоррор стає можливою у результаті здійснення поетико-когнітивного аналізу напружено маркованих контекстів, виокремлених із досліджуваних художніх творів, у напрямі «концепт–концептуальна схема–смісл», що передбачає ідентифікацію художніх концептів атмосфери саспенс і моделювання концептуальної системи художніх творів жанру хоррор.

Ключові слова: атмосфера саспенс, хоррор, концепт, концептуальна система, конотація.

Постановка проблеми. Жанрова своєрідність художніх творів жанру хоррор зумовлює специфіку когнітивного стилю письменників, особливості їхнього поетичного мислення, бачення й інтерпретації світу. Реконструкція глибинних смислів художніх творів жанру хоррор потребує осмислення, інтерпретації й абстрагування семантичних ознак вербальних репрезентантів атмосфери саспенс, вилучених у напружено маркованих контекстах із проаналізованих художніх творів жанру хоррор, що передбачає структурування отриманих знань у вигляді художніх концептів атмосфери саспенс (далі – ХКАС) як ментальних одиниць авторського пізнання й естетично-ціннісного осмислення світу, детермінованого вимогами жанру хоррор.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ідентифікація художніх концептів атмосфери саспенс здійснюється шляхом семантико-когнітивного аналізу вербальних репрезентантів атмосфери саспенс із залученням методики реконструкції та ідентифікації художніх концептів, розробленої В. Ніконовою [2, с. 51–59; 3, с. 113–123] та апробованої у ряді дисертаційних досліджень [1; 4; 5 тощо].

Метою статті є визначення основних стратегій у процесі ідентифікації художніх концептів атмосфери саспенс, характеристика особливостей функціонування за лексико-граматичними параметрами і компонентним складом семантичних та асоціативних зв'язків.

Виклад основного матеріалу. Різномірні вербальні репрезентанти атмосфери саспенс – слова (проста лексична номінація), словосполучення (комполітна лексична номінація) і фрагменти тексту (дискурсивна лексична номінація) – потребують різних стратегій у процесі ідентифікації художніх концептів атмосфери саспенс, які враховують різні типи зв'язків (семантичні або асоціативні) між імовірним іменем художнього концепту та його вербальним репрезентантом.

Семантичні зв'язки встановлюються між імовірним іменем художнього концепту та його вербальним репрезентантом, вираженим лексичним засобом *простої номінації предметно-*

сти (іменникова номінація), *ознаковості* (прикметникова, при-слівникова і дієприкметникова номінація) і *процесуальності* (дієслівна і дієприкметникова номінація), і визначаються на основі відношень ідентичності/тотожності, аналогічності/схожості/подібності, гіперо-гіпонімічних (родо-видових) і причинно-наслідкових.

Залежно від характеру семантичних відношень і типу вербальних реалізацій атмосфери саспенс (ВРАС), за лексико-граматичними параметрами і компонентним складом розрізняємо прямі і непрямі семантичні зв'язки.

Прямі семантичні зв'язки визначаються між імовірним іменем художнього концепту та іменниковим ВРАС (*проста предметна номінація*) на основі різних семантичних відношень.

А) На основі відношень *ідентичності (тотожності)* між імовірним іменем художнього концепту та його вербальним репрезентантом, коли найменування художнього концепту повністю збігається з його мовним позначенням, вираженим іменниковим ВРАС як засобом простої предметної номінації атмосфери саспенс. Наприклад, у пропозитивному напружено-маркованому контексті (НМК) із роману С. Кінга «Туман» (S. King *The Mist*), темою якого є «природне явище» (natural phenomenon), – *At times the mist cleared, and the sea for some distance could be seen in the glare of the lightning, which came thick and fast, followed by such peals of thunder that the whole sky overhead seemed trembling under the shock of the footsteps of the storm* [8, с. 45] – іменникові ВРАС *mist* «туман», *lightning* «блискавки», *thunder* «гроза», *storm* «шторм» стають підставою для ідентифікації однойменних художніх концептів *MIST* «ТУМАН», *LIGHTNING* «БЛИСКАВКИ», *THUNDER* «ГРОЗА», *STORM* «ШТОРМ».

Б) На основі відношень *аналогічності (схожості, подібності)* між імовірним іменем художнього концепту та його вербальним репрезентантом, вираженим синонімічним іменниковим ВРАС як засобом простої предметної номінації атмосфери саспенс. Наприклад, стан страху може виражатися компонентами синонімічного ряду – *horror* «жах», *dread* «страх», *shock* «шок», *terror* «терор», *scare* «переляк», *fright* «переляк», *apprehension* «побоювання», наприклад: *He had evidently, as the doctor said, fallen back in the seat in some sort of fright, for there was a look of fear and horror on his face that the men said made them shudder* [7, с. 23]; *The wind had by this time backed to the east, and there was a shudder amongst the watchers on the cliff as they realized the terrible danger in which she now was* [7, с. 120]. Але домінантою синонімічного ряду є стилістично нейтральне слово *fear* «страх», яке й обирається як найменування художнього концепту атмосфери саспенс *FEAR* «СТРАХ». Наприклад, у пропозитивному НМК із роману Г. Лоуфкрафта «Данвічський жах» (H. Lovecraft *The Dunwich Horror*) – *Here he faltered, and*

seemed to shiver afresh with the **fright** that had sent him flying home [10, с. 190] – іменниковий ВРАС *fright* «переляк» перебуває у відношеннях аналогічності (схожості) з іншими компонентами синонімічного ряду, що є підставою для ідентифікації ХКАС FEAR «СТРАХ».

В) На основі *гіперо-гіпонімічних (родо-видових)* відношень між імовірним іменем художнього концепту та його вербальним репрезентантом, вираженим гіпонімічним іменниковим ВРАС як засобом простої предметної номінації атмосфери саспенс. Наприклад, у пропозитивному НМК із роману Г. Лоуфкрафта «Хребти божевілья» (H. Lovecraft *At the Mountains of Madness*) – *A single lightning-bolt shot from the purple zenith to the altar-stone, and a great tidal wave of viewless force and indescribable stench swept down from the hill to all the countryside* [11, с. 38] – іменниковий ВРАС *lightning-bolt* «спалах блискавки» перебуває у родо-видових відношеннях із гіперонімом *lightning* «блискавки», який є найменуванням художнього концепту LIGHTNING «БЛИСКАВКИ».

Г) На основі *причинно-наслідкових* відношень між імовірним іменем художнього концепту та його вербальним репрезентантом, вираженим іменниковим ВРАС як засобом простої предметної номінації атмосфери саспенс. Наприклад, у пропозитивному НМК із роману С. Кінга «Туман» (S. King *The Mist*) – *The water was in complete turmoil. I saw someone's dock the Jassers', maybe-hurry by with its main supports alternately turned up to the sky and buried in the churning water* [8, с. 57] – іменниковий ВРАС *turmoil* «метушня» виражає наслідки бурі (*tempest*), що стає підставою для ідентифікації ХКАС TEMPEST «БУРЯ».

Непрямі семантичні зв'язки встановлюються між імовірним іменем художнього концепту та його вербальним репрезентантом, вираженим *однокореневим* словом, що належить до іншої частини мови, тобто є засобом або *простої процесуальної* (дієслово, прикметник, дієприкметник), або *ознакової* (прикметник, прислівник, дієприкметник) номінації.

Процесуальна номінація представлена:

→ дієсловами на позначення дій, що спричиняють атмосферу саспенс або виражають зміну фізичного, психофізіологічного та емоційного стану як наслідок атмосфери саспенс, наприклад, дієслівний ВРАС *feared* «боявся» → ХКАС FEAR «СТРАХ»: *It was quite evident that he feared, or was jealous of, some interference* [12, с. 29].

→ дієприкметниками минулого часу на позначення фізичного й емоційного стану, наприклад, дієприкметниковий ВРАС *amazed* «вражений» → ХКАС AMAZEMENT «ЗДИВУВАННЯ»: *Protecting herself against this attack, expecting it, she was the more amazed at what she did hear* [6, с. 78];

→ прикметниками на позначення фізичного й емоційного стану, наприклад, прикметниковий ВРАС *anxious* «схвилюваний» → ХКАС ANXIETY «ЗАНЕПОКОЄННЯ»: *I was very anxious about him, and I was powerless to act, my feet, and my hands, and my brain were weighted, so that nothing could proceed at the usual pace* [12, с. 43].

Ознакова номінація представлена:

→ прикметниками на позначення ознаки людини, надприродного і природного явища, наприклад, прикметниковий ВРАС *fearful* «наляканий» → ХКАС FEAR «СТРАХ»: *Myron backed up, staring at Ollie Weeks with widening, fearful eyes* [9, с. 54];

→ дієприкметниками теперішнього часу на позначення ознаки людини, надприродного і природного явища, наприклад, дієприкметниковий ВРАС *disturbing* «тривожний» →

ХКАС DISTURBANCE «ХВИЛЮВАННЯ»: *Every now and then we could trace certain disturbing marks in the debris; and after we had passed outside the radius of the gasoline scent we were again faintly conscious – spasmodically – of that more hideous and more persistent scent* [11, с. 43];

→ дієприкметниками минулого часу на позначення ознаки людини, надприродного і природного явища, наприклад, дієприкметниковий ВРАС *frightened* «переляканий» → ВРАС *fright* «переляк» → ХКАС FEAR «СТРАХ»: *All at once the dog started up abruptly, gave a frightened bark, and leaped nervously out of the window by which it had entered* [10, с. 56];

→ прислівниками на позначення ознаки дій, що спричиняють атмосферу саспенс або виражають зміну фізичного, психофізіологічного та емоційного стану як наслідок атмосфери саспенс, наприклад, прислівниковий ВРАС *angrily* «сердито» і *nervously* «нервово» → ХКАС ANGER «ГІБ» і NERVOUSNESS «НЕРВОВІСТЬ»: *She snapped her lips angrily. And so I slept uneasily and thought; her hands turned nervously cold so that she fumbled, trying to take out a cigarette, and beyond everything else she was afraid, listening to the sick voice inside her which whispered* [12, с. 190];

→ прислівниками на позначення ознаки фізичного, емоційного й психофізіологічного стану, наприклад, прислівниковий ВРАС простої ознакової номінації *nervously* «нервово» → ХКАС NERVOUSNESS «НЕРВОВІСТЬ» на основі непрямих семантичних відношень: *He had nervously telephoned his wife he would not be home, and when she brought him a breakfast from the house he could scarcely dispose of a mouthful* [10, с. 55].

Асоціативні зв'язки встановлюються між імовірним іменем художнього концепту та його вербальним репрезентантом, вираженим різними засобами лексичної номінації.

А. Засобами *композитної лексичної номінації*, коли кожен компонент дво- або багатокомпонентного словосполучення є будь-яким засобом або *предметної* (іменникової), або *процесуальної* (дієслівної, дієприкметникової, прикметникової), або *ознакової* (прикметникової, прислівникової, дієприкметникової) номінації, що репрезентує атмосферу саспенс у текстовому фрагменті – пропозитивному, комплексному або ситуативному НМК, вилученому із художніх творів жанру хоррор. Наприклад, у пропозитивному НМК із роману Г. Лоуфкрафта «Хребти божевілья» (H. Lovecraft *At the Mountains of Madness*) – *Only when we had come very close to the sprawling obstructions could we trace that second, unexplainable foetor to any immediate source – and the instant we did so Danforth, remembering certain very vivid sculptures of the Old Ones' history in the Permian age 150 million years ago, gave vent to a nerve-tortured cry which echoed hysterically through that vaulted and archaic passage with the evil palimpsest carvings* [11, с. 79] – словосполучення *a nerve-tortured cry* «нервово-засмучений крик» є засобом композиційної лексичної номінації атмосфери саспенс, оскільки його перший компонент – *nerve-tortured* – представляє диференційну (експресивно-емотивну) ознакову (дієприкметникову) номінацію, а другий – *cry* – категоріальну предметну (іменникову) номінацію. Такий нервовий, істеричний крик (*a nerve-tortured cry which echoed hysterically*) асоціюється у нашому життєвому досвіді і фоновому знанні із страхом, що надає підстави для реконструкції у наведеному пропозитивному НМК художнього концепту FEAR «СТРАХ».

Б. Засобами *композитної диференційної лексичної номінації*, коли у семантиці одного з компонентів словосполучення

актуалізовано будь-який із компонентів *конотації* – експресивно-оцінний, експресивно-емотивний або образний. Наприклад, у пропозиційному НМК із роману Б. Стокера «Дракула» (B. Stoker *Dracula*) – *With a careless motion, she flung to the ground, callous as a devil, the child that up to now she had clutched strenuously to her breast, growling over it as a dog growls over a bone* [12, с. 167] – засобами композитної диференційної лексичної номінації слугують образні порівняння *callous as a devil* «бездушний, як диявол» і *as a dog growls over a bone* «як собака гарчить над кісткою». Людина, яка порівнюється з надприродним явищем (“supernatural phenomenon”) – бездушним дияволом і твариною (“natural phenomenon”) – собакою, який гарчить над кісткою, викликає занепокоєння (*uneasiness*) і страх (*fear*), що стає підставою для ідентифікації відповідних ХКАС – *UNEASINESS* «ЗАНЕПОКОЄННЯ» і *FEAR* «СТРАХ». У комплексному НМК із роману Б. Стокера «Дракула» (B. Stoker *Dracula*) – *Looking fixedly at her, he commenced to make passes in front of her, from over the top of her head downward, with each hand in turn. Mina gazed at him fixedly for a few minutes, during which my own heart beat like a trip hammer, for I felt that some crisis was at hand* [12, с. 219] – психологічне збудження виражається у прискореному серцебитті (*my own heart beat like a trip hammer* «моє серце билось, як молоток»), що актуалізує ХКАС *EXCITATION* «ЗБУДЖЕННЯ».

Засобами *дискурсивної лексичної номінації*, коли у межах ситуативного НМК засобами *категоріальної лексичної номінації предметності, процесуальності чи ознаковості* змальовано предмети, явища, події, ситуації тощо, які у життєвому досвіді і фоновому знанні пов’язані з розумінням причин і наслідків атмосфери саспенс. Наприклад, у ситуативному НМК із роману Б. Стокера «Дракула» (B. Stoker *Dracula*) описано огидне дихання монстра (ХКАС *MONSTER* «МОНСТР»), яке спотворювало повітря: *We were prepared for some unpleasantness, for as we were opening the door a faint, malodorous air seemed to exhale through the gaps, but none of us ever expected such an odour as we encountered. None of the others had met the Count at all at close quarters, and when I had seen him he was either in the fasting stage of his existence in his rooms or, when he was bloated with fresh blood, in a ruined building open to the air, but here the place was small and close, and the long disuse had made the air stagnant and foul. There was an earthy smell, as of some dry miasma, which came through the fouler air. But as to the odour itself, how shall I describe it? It was not alone that it was composed of all the ills of mortality and with the pungent, acrid smell of blood, but it seemed as though corruption had become itself corrupt. Faugh! It sickens me to think of it. Every breath exhaled by that monster seemed to have clung to the place and intensified its loathsomeness* [12, с. 287]. Застійне, смердюче повітря завдяки їдкому, різкому запаху крові (*acrid smell of blood*) і землі (*an earthy smell*), описане засобами лексичної номінації предметності (*an odour* «тяжкий запах», *dry miasma* «дуже неприємний і нездоровий запах») й ознаковості (*malodorous air* «смердюче повітря», *the air stagnant and foul* «повітря застійне і забруднене», *the fouler air* «смердюче повітря»), які посилюються засобами диференційної лексичної номінації – метафорою *it was composed of all the ills of mortality* «воно складалося з усіх бід смертності» й образними порівняннями – *seemed to have clung to the place and*

intensified its loathsomeness «здавалося, чіплялося до місця і посилювало свою гидотну мерзенисть», *as though corruption had become itself corrupt* «ніби загнівання само стало гнилим», виликає огиду (ХКАС *DISGUST*) і нудоту (ХКАС *SICKNESS*), що підтверджується дієслівним ВРАС *It sickens me to think of it* («Мене нудить навіть від думок про це»).

За аналогією до моделіконцепту, в якій визначають різні складники (компоненти, шари, модуси) залежно від предмета й об’єкта наукового пошуку, у моделі концептуального простору *SUSPENSE* «САСПЕНС» виділяємо дві площини – поняттєво-ціннісну й образно-ціннісну, процедури моделювання яких є різними, що суттєво зумовлено характером художньої інформації у досліджуваних художніх творах, детермінованої вимогами жанру хоррор.

Висновки. Таким чином, процедури ідентифікації художніх концептів атмосфери саспенс враховують різні типи зв’язків – семантичні або асоціативні – між імовірним іменем художнього концепту та його різнорівневими вербальними репрезентантами, якими постають слова (проста лексична номінація), словосполучення (композитна лексична номінація) і фрагменти тексту (дискурсивна лексична номінація).

До перспектив подальших досліджень варто віднести також розроблення підходів до аналізу поняттєво-ціннісного змісту концептуального простору *SUSPENSE* «САСПЕНС» у художніх творах жанру хоррор.

Література:

1. Бондарко А.В. Введение / А.В. Бондарко [Текст] // Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность / отв. ред. А.В. Бондарко. – Л.: Наука, 1990. – С. 5–58.
2. Ніконова В.Г. Художній концепт: поетико-когнітивний підхід / В.Г. Ніконова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. – 2006. – Том 9. – № 2. – С. 51–59.
3. Ніконова В.Г. Художній концепт: процедури реконструкції та моделювання (на матеріалі трагедій В. Шекспіра) / В.Г. Ніконова / Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія». – 2011. – Т. 14. – № 2. – С. 113–123.
4. Четова Н.Й. Лінгвоконцептуальний простір уявне в англомовному класичному фентезі (на матеріалі творів Дж.Р. Толкіна) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Н.Й. Четова. – Херсон, 2014. – 347 с.
5. Щербицька В.В. Лінгвокогнітивна об’єктивація гендеру автора в англомовному літературному автобіографічному творі ХХІ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / В.В. Щербицька. – Херсон, 2016. – 378 с.
6. Blackwood A. The Doll / A. Blackwood [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://algeronblackwood.org>.
7. Blatty W.P. The Exorcist / W.P. Blatty [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://vk.com/doc16932426_147310007?h18b55&dl=4c0a33.
8. King S. The Mist / S. King [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://royallib.com/book/King_Stephen/The_Mist.html.
9. King S. Shinning / S. King [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://discount-associates.com/wp-content3/The-Shining.pdf>.
10. Lovecraft H.P. The Dunwich Horror / H.P. Lovecraft [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://busyreadywhat.org/Authors/Lovecraft20Dunwich%20Horror.pdf>.
11. Lovecraft H.P. At The Mountains of Madness / H.P. Lovecraft [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.franklang.ru/df/Lovecraft_At_The_Mountains_Of_Madness_M.pdf.
12. Stoker B. Dracula / B. Stoker [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.planetebook.com/ebooks/Dracula.pdf>.

Божко Е. С. Идентификация художественных концептов атмосферы саспенс как компонентов концептуальной системы художественных произведений жанра хоррор

Аннотация. Статья посвящена особенностям функционирования художественных концептов атмосферы саспенс в художественных произведениях жанра хоррор. Экспликация глубинного, концептуального содержания художественных произведений жанра хоррор становится возможной в результате осуществления поэтико-когнитивного анализа напряженно маркированных контекстов, выделенных из исследуемых художественных произведений, в направлении концепт–концептуальная схема–смысл, которое предусматривает идентификацию художественных концептов атмосферы саспенс и моделирования концептуальной системы художественных произведений жанра хоррор.

Ключевые слова: атмосфера саспенс, хоррор, концепт, концептуальная система, коннотация.

Bozhko O. The identification of artistic concepts of the suspense atmosphere as the components of the conceptual system of artistic works in the horror genre

Summary. The article is devoted to the peculiarities of the functioning of the artistic concepts of the suspense atmosphere in the works of art in the horror genre. The explication of the deep, conceptual content of the artistic works in the horror genre becomes possible as a result of the implementation of the poetic-cognitive analysis of the intensely marked contexts separated from the studied works of art, in the direction of the conceptual scheme – the meaning that involves the identification of concepts of the suspense atmosphere and the modeling of the conceptual system of works of art in the horror genre.

Key words: atmosphere, suspense, horror, concept, conceptual system, connotation.

*Vyslobodska I. M.,
Lecturer, Department of Foreign Languages,
Lviv Polytechnic National University*

LITERAL AND METAPHORICAL MEANINGS OF THE PARTICLE “DOWN” IN THE ENGLISH PHRASAL VERB “GO DOWN”

Summary. The paper focuses on examining the semantics of the particle “down” on the example of the English phrasal verb “go down”. The study found that phrasal verb particles as well as their verb constituents can be used metaphorically. There is often a clear connection between the literal meaning of the particle and its metaphorical extension. Moreover, the meanings of the particle “down” form a network of related senses, which are systematic and analyzable. In the course of investigation the literal and metaphorical meanings of the particle “down” were revealed and their contribution into the general meaning of the phrasal verb “go down” was defined. Gaining inside the meaning of phrasal verb particles proved to be a matter of the utmost importance when studying the semantics of phrasal verbs.

Key words: phrasal verb, particle, semantic structure, literal meaning, metaphorical meaning.

Introduction. Phrasal verbs (PhVs) are a common feature of the English language. They are frequently used not only in everyday English, but also in the official style of communication. Moreover, one should use them in order to sound native-like and to communicate fluently and naturally. On the other hand, PhVs can pose a real problem to learners of English, as their meaning cannot be deduced from the meaning of its constituents.

Many studies have been conducted with respect to PhVs. They concerned their nature [1–3], their semantic structure [4–6], and functioning [7–9]. PhVs are combinations of a verb and an adverb or preposition that function together as a single unit of meaning [10, p. 1]. In A. Nikolenko’s study PhVs are regarded as derived words of an analytical type. They are considered as products of functional re-orientation of primary units – a verb and a preposition / an adverb (in two-member phrasal verbs), and a verb and an adverb and a preposition / an adverb (in three-member phrasal verbs) [6, p. 18]. By “phrasal verb” we mean a combination of an “ordinary” (one-word) verb (e.g. come, play, put) and an adverbial or prepositional particle (e.g. in, off, up), or sometimes both, which constitutes a single semantic and syntactic unit.

As far as research into PhVs is concerned, there is not much attention given to the analysis of particles and their contribution to the general meaning of the PhVs. The topicality of this study consists in the necessity of solving the difficulties the language learners are running into while decoding their meaning.

The aim of the paper is to reveal the literal and metaphorical meanings of the particle “down” and demonstrate their contribution to nineteen meanings of the PhV “go down” registered in Collins Cobuild Dictionary of Phrasal Verbs [CCDPhVs].

The presentation of the main research material. It is generally assumed by cognitive scholars, that particles in PhVs often have particular meanings which they contribute to a variety of combinations. The fact that new combinations are rarely made on

a random basis also proves the hypothesis that particles contribute special meanings to the verb. Moreover, the particle meanings are fixed enough, that’s why the new combinations formed by them can to some extent be anticipated [8, p. 157].

PhV particles as well as their verb components may be used metaphorically. This is less easy to recognize, but in fact there is often a clear connection between the literal meanings of the particle and its metaphorical extension [8, p. 147]. In English, like in many other languages, the basic literal meanings of adverbs and prepositions refer to direction, positioning space, distance or extent. For example, the particle “up” literally describes movement towards a higher position and metaphorically its meanings have to do with increases in size, number, or strength. In the course of our previous investigation we revealed that the particle “up” has one literal and five metaphorical meanings in the PhrV “go up” [11, p. 258]. The particle under the present investigation literally describes movement towards a lower position and its metaphorical meanings have to do with decreases in number, strength, or intensity. To demonstrate this, let us consider the examples taken from the British National Corpus:

e. g. Very slowly, she began to go down the stairs, step by step, wincing every time one creaked and glancing over her shoulder every ten seconds or so [BNC].

e. g. Certainly, the market crash of ‘87 put the whole matter into perspective and help to propel to prominence the small print in the Government advertisements that investments can go down as well as up [BNC].

In the first sentence the particle “down” is a preposition and has a literal meaning and indicates movement from a higher position or place to a lower one.

That’s why the PhrV “go down the stairs” with literal meaning is easy to understand. The preposition links the object to the verb. While the meaning of the same particle in the second sentence is metaphorical. It occurs as an adverb in the given combination which refers to a decrease or lowering in size. An adverb in a literal PhrV modifies the verb it is attached to. It is worth pointing out that it is the metaphorical application in everyday speech which makes PhrVs so important

In the Particles Index of CCDPhVs we find a detailed semantic analysis of the phrasal verbs particles. Let us take the particle “down” which has the following ten meanings in CCDPhVs: 1) movement and position; 2) decreasing, lowering, and reducing; 3) fastening and fixing; 4) collapsing, attacking, and destroying; 5) defeating and suppressing; 6) completing and failing; 7) eating and drinking; 8) writing and recording; 9) cleaning and flattening; 10) work and activities.

The list is meant to demonstrate how complex “down” is in its semantics. It occurs in 191 phrasal verbs in CCDPhVs [12, p. 460]

and belongs to ten commonest particles used in verb-particle combinations. But not all this semantic diversity of particle meanings is involved into formation of nineteen meanings of the phrasal verb “go down” simultaneously. Let us demonstrate what meaning of the particle is contributed to the phrasal verb in the combination “go down”.

The meaning “movement and position” of the particle “down” is involved into formation of seven meanings of the PhV “go down”, namely: go down₁₁ – when someone or something goes down, they move from a higher position to a lower one, e.g. *Frank quickly turned to go down the hill as fast as he could*; go down₂ – if you go down in a building, you move downstairs, e.g. *Together they went down to breakfast*; go down₅ – something that goes down to a particular point or in a particular direction extends as far as that point or in that direction, e.g. *One road goes north, the other one goes down to Ullapool* [CCDPPhVs, p. 137], go down₁₃ – when the sun or moon goes down, it sets, e.g. *After the moon went down the noise grew louder*; go down₆ – if you go down on your knees or on all fours, you lower your body until it is supported by your knees or by your hands or knees, e.g. *Ferdinand began to go down on one knee*. [CCDPPhVs, p. 138]. Very similar meanings of particle “down” we observe in go down₃ and go down₄: go down₃ – if you go down to a place you visit it or travel there, e.g. *I have to go down to Brighton.*, go down₄ – if you go down the shop, bank, pub, and so on, you go there for a short while, e.g. *Let's go down the bank then* [CCDPPhVs, p. 137].

The “decreasing, lowering, and reducing” meaning of the particle “down” we revealed in the semantic structure of go down₇, go down₈, go down₉, and go down₁₀: go up₇ – if the cost, level, standard, or amount of something goes down, it becomes cheaper, lower, or less than it was before, e.g. *Conservative vote actually went down by 1.6 per cent*; go up₈ – if you say that something has gone down, you mean that its quality or standard has become worse, e.g. *The neighborhood has gone down since we came*; go down₉ – if a tyre, balloon, or something else which has been inflated goes down, air is lost from it, and it becomes flatter or smaller; go down₁₀ – if a swelling on your body or skin goes down, it becomes less swollen or disappears completely, e.g. *She discovered that the inflammation had gone down* [CCDPPhVs, p. 138].

The “collapsing, attacking, and destroying” meaning we found only in two phrasal verbs: go down₁₂ – when someone or something goes down, they collapse or fall over, e.g. *He heard a mine explode and saw Jefferson go down* [CCDPPhVs, p. 137]; go down₁₄ – if a ship goes down, it sinks. If a plane goes down, it crashes e.g. *He came to the surface yards away from where his boat had gone down* [CCDPPhVs, p. 138].

The “defeating and suppressing” meaning of the particle “down” is contributed to the meaning of go down₁₅ and go down₁₆: go down₁₅ – you say that you will go down in a particular way, you still intend to do what you have planned, e.g. *She was determined to go down fighting*; go down₁₆ – in sport, if a person or team goes down, they are defeated in a match or contest, e.g. *Lendl went down by three sets to one* [CCDPPhVs, p. 138].

The “completing and failing” of the particle “down” was revealed in the semantic structure of go down₁₈ and go down₁₉: go down₁₈ – if a computer goes down, it stops functioning temporarily; go down₁₉ – when university students go down, they leave university, especially at the end of their degree course, at the end of term [CCDPPhVs, p. 138].

The “eating and drinking” meaning of the particle “down” was found only in one meaning of the phrasal verb: go down₁₂ – if you

talk about food or drink going down well, you mean that it is eaten or drunk with enjoyment, e.g. *A cup of tea would go down nicely* [CCDPPhVs, p. 138].

The similar situation is with the “writing and recording” meaning: go down₁₇ – if something goes down in writing, it is written down, e.g. *They were interested in whatever we need to say, and I have no doubt it went down in their notes afterwards* [CCDPPhVs, p. 138].

Conclusion. Having thoroughly analyzed the semantic structure of “go down” we revealed that the particle “down” contributes its seven out of ten meanings registered in Particles Index to the formation of nineteen meanings of this PhV. The results indicate that among these seven meanings one is literal, that is “movement and position”, the rest six meanings are metaphorical ones, that is “decreasing, lowering, and reducing”, “collapsing, attacking, and destroying”, “defeating and suppressing”, “completing and failing”, “eating and drinking”, “writing and recording”. We also found out that the meaning of the particle “down” in the PhV go down₁₁ doesn't coincide with any particle meanings described in CCDPhVs because of its high level of idiomatic connection with the verb constituent. Let us describe its semantic structure: go down₁₁ – if something goes down in a particular way, it gets a particular kind of reaction from a person or group of people, e.g. *This ruling would go down badly in Britain and Germany* [CCDPPhVs, p. 138]. The study made a step forward to further improve the way of PhVs teaching and learning. The semantic analysis of the particle “down” will make the PhVs formed on its basis a more manageable part of the English language.

The prospects of the research we see in applying the methodology of investigation to analyzing the semantics of newly formed PhVs in English.

References:

1. Bolinger D. The Phrasal Verb in English / D. Bolinger. – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1971. – P. 99–104.
2. Окунев В. Образования типа carry out и их производные в различных функциональных стилях современного английского языка : дис. ...канд. филол. наук : 10.02.04 / В. Окунев. – Ленинабад, 1978. – 172 с.
3. Shovel M. Making Sense of Phrasal Verbs / M. Shovel. – Prentice Hall International (UK) Limited, 1992. – 96 p.
4. Lipka L. Semantic Structures and Formation / L. Lipka. – Munchen: Wilhelm Fink Verlag, 1972. – 188 p.
5. Goursky S. The Idiomatic Heart of the English Language / S. Goursky. – Lvov: Vishcha Shkola, 1975. – 182 p.
6. Ніколенко А. Лексико-семантичні та функціональні особливості взаємодії компонентів фразових дієслів сучасної англійської мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / А. Ніколенко. – К., 1999. – 20 с.
7. Долгина Е. Фразовые глаголы в языке и речи : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е. Долгина. – М., 1990. – 23 с.
8. Kovacs E. The Traditional VS Cognitive Approach to English Phrasal Verbs / E. Kovacs. – P. 141–160.
9. Kamarudin R. A Study of the Use of Phrasal Verbs by Malaysian Learners of English / R. Kamarudin. – Ph. D. thesis: University of Birmingham, 2013. – 381 p.
10. Spears R. NTC's Super-Mini Basic Phrasal Verbs / R.A. Spears. – NTC Publishing Group Chicago, 1998. – 285 p.
11. Vyslobodska I. A Cognitive Semantic Analysis of Particle “Up” in English Phrasal Verb “Go up” / I. Vyslobodska // Наукові записки. – Випуск 154. – Серія: Філологічні науки – Кропивницький : Видавець Лісенко В. Ф., 2017. – С. 258–260.
12. CCDPhVs Collins Cobuild Dictionary of Phrasal Verbs. – The University of Birmingham: Harper Collins Publishers Ltd, 1997. – 492 p.

Вислободська І. М. Прямі та метафоричні значення частки “down” в англійському фразовому дієслові “go down”

Анотація. Стаття досліджує семантичну структуру частки “down” на прикладі англійського фразового дієслова “go down”. Наголошується, що частки фразових дієслів, так само як і їхні дієслівні компоненти, можуть вживатися метафорично. Виявлено прямі та метафоричні значення частки “down”, продемонстровано механізм їхнього залучення до формування цілісного значення фразового дієслова.

Ключові слова: фразове дієслово, частка, семантична структура, пряме значення, метафоричне значення.

Вислободская И. М. Прямые и метафорические значения частицы “down” в английском фразовом глаголе “go down”

Аннотация. Статья исследует семантическую структуру частицы “down” на примере английского фразового глагола “go down”. Отмечается, что частицы фразовых глаголов так же, как и их глагольные компоненты, могут употребляться метафорически. Обнаружены прямые и метафорические значения частицы “down”, продемонстрирован механизм их привлечения к формированию целостного значения фразового глагола.

Ключевые слова: фразовый глагол, частица, семантическая структура, прямое значение, метафорическое значение.

Vuiek O. Ye.,

postgraduate student at the Department of English,
Yurii Fedkovich Chernivtsi National University

MAKING MEANING OF *MORALITY* AS AN AXIOLOGICAL PHENOMENON

Summary. The article provides a comprehensive view of the axiological phenomenon of **morality** from the perspectives of philosophy, ethics, cultural linguistics; it analyses its conceptualized form as a lexical concept MORALITY, examines its meaning, dynamics and peculiarities of its verbalization within the context of the poem *The Great Hunger* by Patrick Kavanagh. The claim of the research is that the meaning of a lexical concept is dynamic, versatile, culture-specific and context-dependent. Principle of lexical decomposition is used to determine the basic internal structure of the concept. Next, the paper uses the approach of cognitive semantics and Cognitive Metaphor Theory to attempt and examine the meaning and dynamics of the lexical concept MORALITY in the context of literary text.

Key words: lexical concept, componential analysis, meaning, representation, context.

Formulation of the problem. Many linguists adopt the view of a language as analogical to the atomic structure of matter (i.e. exercising the idea of larger formations consisting of smaller parts). If we accept the premise that a natural language consists of meanings of its lexical units then by the same principle the meaning of a lexical unit consists of its constituents – semantic components or semantic features. Componential approach allows us to examine the meaning of a word by breaking it down into smaller constituent semantic units or analyzable monads [1, p. 239].

The principle of lexical decomposition has been extensively criticized for several reasons. One of them is that the significant proportion of vocabulary cannot be analysed in this way. The other consists in the fact that this analysis leaves much semantic knowledge undisclosed, as the established two-dimensional correlations do not provide full analysis of the meaning of a word [1, p. 240]. In other words, the set of components' meanings pertaining to a certain verbally represented phenomenon does not necessarily equal the meaning traditionally associated with the phenomenon itself.

Extensive research in the fields of social psychology, cognitive psychology, cognitive linguistics, interactional sociolinguistics and computational linguistics has proven that modelling meanings of words in terms of compositionality cannot be seen as sustainable [4, p. 491]. A considerable number of scholars believe “that the meanings associated with words are flexible, open-ended and highly sensitive to utterance context” [4, p. 1]. Therefore, we believe it is possible to provide a comprehensive analysis of the meaning of a phenomenon only by looking at its conceptualized form in the context of its use. In our case, the concept MORALITY will be examined from the perspectives of philosophy, ethics, cognitive linguistics and cognitive semantics.

Analysis of the recent research and publications. Extensive research in cognitive linguistics in Ukraine and Russia has been dedicated to the study of concepts. Conceptology in these countries is represented by but in no way limited to such scholars as O.V. Vorobyova, E.S. Kubryakova, V.Z. Demyankov, Yu.S. Stepanov,

V.I. Karasik. One of the most significant publications of the recent years is a monograph *Linguoconceptology* (2013) containing contributions of the most influential scholars of Ukraine, Russia and Belarus [13]. It examines basic tendencies in the development of the field; reviews results of the research of the dynamics of concepts and conceptual systems, specificity of their interaction in the aspects of linguosemiotics, Cultural linguistics and Social linguistics [13].

The work of Western Cognitive linguists, semanticists and Cognitive semanticists is represented in the paper by A. Cruse, G. Leech, J. Saeed, R. Jackendoff, G. Lakoff, M. Johnson, U. Eco and V. Evans. We believe that combination of different approaches will provide a broader perspective into the study of a lexical concept MORALITY.

The aim of the paper is to provide a comprehensive view of the axiological phenomenon of *morality* from the perspectives of philosophy, ethics, cultural linguistics; analyse its conceptualized form as a lexical concept MORALITY, examine its meaning, dynamics and peculiarities of its verbalization within the context of the poem *The Great Hunger* by Patrick Kavanagh.

Presentation of the basic material. While it is suitable to examine a single word based on dictionary definitions, it can prove to be completely inconsistent with contextual meaning. Cruse states that areas suitable for analysis are kinship terms, binary oppositions and terms referring to young/adult/female/male animals and humans [1, p. 247]. The restrictions of this method are clear and it seems plausible that some vocabulary items can present quite a challenge. In general human terms the meaning of the phenomenon *morality* is instinctually clear, but a closer look at its verbal representation in a culture specific format puts additional questions.

From the philosophical standpoint, phenomena are appearances as opposed to reality. In Immanuel Kant's philosophy, phenomena are what appears to the mind, defined as things-as-they-appear or things-as-they-are-represented. They are a synthesis of sensory and conceptual forms of objects-as-known [5]. In epistemology, phenomena are treated as “the starting points in building knowledge”. In a general sense they are “whatever we observe (perceive) and seek to explain” [5].

The phenomenon of *morality* represents itself in a certain form of generally accepted culture specific behaviour. It originates from the knowledge of ethical standards (elaborated later in course of the paper) which gives one the right to speak of its axiological nature. Conceptualized information of what is deemed as appropriate behaviour reflects people's knowledge of the abstract notion of rightful conduct, i.e. the concept MORALITY.

In a strictly philosophical view “concepts are intersubjective, independent of particular people, languages, and even whole cultures” [10, p. 70]. In cognitive linguistics, however, the term “concept” is treated differently.

In a review of the accomplishments of Cognitive Linguistics of recent years Vorobyova O.P. states that due to the research of Rus-

sian scientists Kubryakova and Stepanov based on previous publications by A. Wierzbicka and R. Jackendoff it has become accepted that concept is the basic unit of consciousness, a constituent of “the collective unconscious”, an operative content-bearing unit of memory, a unit of mental or psychological resources of our consciousness, a building block of conceptual system [13, p. 15]. According to Stepanov it is also a “coagulate of culture”, a mental picture of what cannot always be expressed verbally, but can be seen, felt, heard, known, remembered [14, p. 15].

Western Cognitive linguistics has a somewhat different take on the theory of concepts. According to Vyvyan Evans, “concept (also representation) is the fundamental unit of knowledge central to categorisation and conceptualisation. Concepts inhere in the conceptual system, and from early in infancy are redescribed from perceptual experience through a process termed perceptual meaning analysis. This process gives rise to the most rudimentary of concepts known as an image schema. Concepts can be encoded in a language-specific format known as the lexical concept” [3, p. 31].

Synonymy of the terms “notion” and “concept” might be misleading. Notion is an agreed upon unit of knowledge, constructed by a language community with the purpose of having a “common ground”. Concepts are intersubjective, exist independently of a particular language community (a common point with William G. Lycan), reconstructed with a certain degree of (un)certainly [12, p. 45]. Therefore, in order to avoid misunderstanding the paper will deal with the lexical concept MORALITY verbalized in the context of a poem *The Great Hunger* as the object of research.

In a generally accepted view *morality* is ascribed basic goodness and undoubtable virtue, a standard, according to which one must live his life or a law according to which all deeds will be measured. It can exist irrespective of religion, and it constitutes a universal for all cultures. The caveat being that the constituents of morality may differ, but the standard of behavior is the key element.

In philosophy, the notion of *morality* is used in two broad senses: descriptive and normative. In descriptive sense, it refers to particular codes of conduct established by society or a group or accepted by an individual as his/her behavior. In a normative sense *morality* denotes code of conduct that all rational people will put forward in specific circumstances. A “moral agent” is a person who accepts the code of conduct and meets certain volitional and intellectual conditions, including rationality [5].

Definitional analysis of the lexical unit *morality* demonstrated three distinct patterns. In the first sense, *it is a set of principles/standards or beliefs concerning distinction between good and bad*. In the second sense, *it is a code of moral conduct that distinguishes right and wrong*. The third concerns *the degree, quality or extent to which something is considered good or bad* [15–19]. It must be mentioned that some dictionaries provide wider descriptions. Merriam-Webster Online Dictionary, for instance, includes *virtue* in the notion of conduct and adds *conformity to ideals of right human conduct* as a separate entry. By means of componential analysis based on 5 dictionaries we have established that the semantic features of the abstract notion include “*code of conduct / behaviour*”, “*principles/standard/system*”, the scale of “*right and wrong*” and “*degree/quality/extent*” [15–19]. By bringing together the units of meaning and unifying results, we believe the concept MORALITY can be described as follows:

Morality: [SET OF PRINCIPLES] [RIGHT] [CONDUCT]

This seems like a simplified definition of a complex multifaceted phenomenon. According to Cruse “It is possible that some as-

pects of meaning are inherently not amenable to specification by means of a finite set of components” [1, p. 257]. It can be said that the later meaning is prototypical in our understanding of morality, which is supported by the philosophical view. While the result of componential analysis is clear it still remains a question whether it is compatible with the meaning of the concept MORALITY represented in context of a poem by Patrick Kavanagh.

The concept of MORALITY is abstract, ill-defined and general (terms by Cruse) and encyclopedic knowledge about this construct may be of little help in interpreting the literary text.

Umberto Eco states that “Texts are the loci where sense is produced. When signs are isolated and removed from the living texture of a text, they do become spectral and lifeless conventions. A text casts into doubt all the previous signification systems and renews them; frequently it destroys them” [2, p. 36]. In text interpretation figurative language, in Eco’s words, operates by “killing” senses.

Understanding text requires a set of semantic-pragmatic rules, which establish how the reader is bound to collaborate in order to actualize the intended meaning of the text. In his words “<...> sememe is a virtual text; the text is the expansion of the sememe” [2, p. 43–44]. Semantic information is encoded in text and proper reading means to maneuver the encoded meaning by activating some portions of it, “narcotizing” other and engaging their combination.

In this respect, cognitive linguistics provides methods for the analysis of figurative language of literary text. Cognitive linguists view language as a cognitive activity, similar to learning or reasoning. The distinction between linguistic and encyclopedic knowledge from this perspective is blurred or altogether dissolved [11, p. 354]. Knowledge of objective world is conceptualized and represented in mental structures. In other words, experienced processes and objects of the actual world are stored as concepts in the minds of people. In cognitive semantics the accepted position is that meaning is based on conceptualized structures. [11, p. 35]. Cruse also agrees that “meaning is in essence conceptual” [1, p. 43]. Jackendoff states that “A central view in cognitive semantics is that semantic structure, along with other cognitive domains, reflects the mental categories which people have formed from their experience of growing up and acting in the world” [6, p. 540].

For instance, the concept of TIME includes reference to days of the week or names of months, but the boundaries of these time periods are not perceptual, yet people build their schedules according to these constructs [6, p. 543]. The same refers to abstract notions or moral values that constitute the pivot of legal system or moral system of humanity (in social institutions like marriage or school, or organized physical regiments like sports competitions etc.)

Generally speaking, many linguistically expressed concepts are purely mental formations, but they are experienced as real and meaningful by all the members of a linguistic community. In fact, they are strong enough to shape behavioural patterns of individuals and in case of a moral conflict of some sort create an imbalance strong enough to cause physical symptoms of distress. This is exactly the case of the concept MORALITY, which, being an intersubjective abstract phenomenon, has a strong hold of a community’s conduct, judgement or acceptance / rejection of facts or people, but has no physical representation in form of a manual or a documented case. Not uncommonly, conflicts may arise between what is legally allowed and morally acceptable.

In context of a literary work complex abstract concepts are often presented in metaphorical form. The reason for this phenomenon is

the need to describe a complex notion in terms of something that can be perceived experientially. In Conceptual Metaphor Theory introduced by Lakoff metaphor is accepted not as a merely rhetoric device or a figure of speech, but as an underlying scheme of thought. In CMT correlations are established among conceptual domains so that a simpler, usually concrete concept helps to understand a more complex one. The starting point is called a target domain and the one that provides analogy – source domain [8]. Saeed illustrates this point by referencing to Lakoff and Turner: “Metaphors allow us to understand one domain of experience in terms of another. To serve this function, there must be some grounding, some concepts that are not completely understood via metaphor to serve as source domains (Lakoff and Turner 1989: 135)” [11, p. 371].

As a lexical concept, MORALITY includes such semantic features as *faithfulness, virtue, goodness, good behaviour, righteousness, rectitude, uprightness, morals, principles, honesty, integrity, propriety, honour, justice, fair play, justness, decency, probity, chasteness, chastity, purity, blamelessness* [15–19].

In the poem *The Great Hunger* by Patrick Kavanagh the concept MORALITY is activated mostly in figurative language and verbalized in a series of metaphorical expressions. We believe the conceptual metaphor that can encompass the whole context of the poem is MORALITY IS A BURDEN – verbalized in the following linguistic metaphorical expression: *In the gap there's a bush weighted with boulders like morality* [7, p. 103].

It should be indicated that the lexical unit MORALITY is used only twice throughout the poem. But the concept is activated through the use of language that constitutes its content. Consider the following example:

*Maguire was faithful to death:
He stayed with his mother till she died
At the age of ninety-one.
She stayed too long.*

Being *faithful* involves taking care of the mother, which in its own forms an incongruity – one is expected to be faithful to a life partner, not to the mother. The word *too* is used to emphasize longevity and creates another conflict in the meaning of *faithful*. We believe it indicates that the way to resolve this incongruity is to suggest that such a dedicated care was in fact a burden.

In context of the poem we single out three institutions that act as the imposers of the basic rules of conduct presented as MORALITY: CHURCH, MOTHER (who is the embodiment of society as a whole) and FARMLAND (physical labour in the fields). Being a good son, a good Christian and a good farmer are the primary virtues of a peasant. Although following these principles of MORALITY creates an imbalance in the internal belief system:

*Religion, the fields and the fear of the Lord
And Ignorance giving him the coward's blow,*

Every aspect of a farmer's life that constitutes the basic value is seen as an agent of aggression, giving blow or a hit. The phrase *coward's blow* sets up an inference to an unexpected attack, possibly from behind or from someone who/what was an unlikely to be an aggressor. We believe this scenario implies that the expected embodiment of virtue and basic goodness in the narrator's perspective turns against him.

In the context of the poem we observe that the *just world hypothesis* is set up to shape the life of an average farmer. This hypothesis – to behave in a righteous way and expect to receive according to your deeds – is imposed by two agents: CHURCH and society embodied in the MOTHER. Basically, they are the institu-

tions that impose the rules of conduct. That implies following the main principles: **commit no sin, take care of your mother, work in the fields.**

In the following example we observe activation of several conceptual domains – CONFESSIO, CHURCH, LIE:

*“Now go to Mass and pray and confess your sins
And you'll have all the luck,” his mother said.
He listened to the lie that is a woman's screen
Around a conscience when soft thighs are spread*

Activation of the *just world hypothesis* and reference to CONFESSIO in the first two lines is the primary rule that constituted the scale of MORALITY in this context. Immediately established correlation with another conceptual domain LIE indicates that the promise of justness is a deceit. Allusion to sexual intercourse verbalized in the phrase *soft thighs are spread* refers to the concept of SEXUAL DEPRIVATION recurrent in the poem.

The search of natural human pleasures is opposed to the notion of MORALITY in this context. Sexual relations with a woman constitutes the SIN in religious belief and the essence of *immorality*:

*And he was then a young and heated fellow.
Too earnest, too earnest! He rushed beyond the thing
To the unreal. And he saw Sin
Written in letters larger than John Bunyan dreamt of.*

The same statement can be confirmed in the following example:

*If he opens his eyes once in a million years –
Through a crack in the crust of the earth he may see
a face nodding in
Or a woman's legs.
Shut them again for that sight is sin.*

Further in the poem the reference to unrealized sexual intercourse is presented in several conceptual metaphors:

For the strangled impulse there is no redemption.

IMPULSE IS A PERSON; PHYSICAL PLEASURE IS A SIN.

Strangled impulse obviously refers to an unrealized intercourse, but the use of a lexical unit *redemption*, common for the religious reference to the penance for the sins, changes the nature of the impulse and brings it from the concept of IMMORALITY to MORALITY. By this point we can observe that the concept MORALITY has developed. Its dynamics indicates a radical change in its content – what was originally considered immoral is later turned into a natural moral value. The same process can be further exemplified in the following lines:

*Religion's walls expand to the push of nature. Morality
yields
To sense – but not in little tillage fields.*

In the phrase *morality yield to sense* we observe a conflict between moral and natural or rational behaviour. It once again proves our original point that the principles of moral conduct exclude the possibility of having a natural relationship with the opposite sex. What is considered natural is immoral.

Another metaphorical expression arising from this context is the perception of the CHURCH as the OPPRESSOR. This conceptual metaphor is activated by means of the use of lexical expressions *Religion's walls* and other implications of boundaries:

And the chapel pressing its low ceiling over them.

The conceptual metaphor CHURCH IS THE OPPRESSOR translates into further reading of MORALITY IS AN OPPRESSOR implication. The dynamics of this concept shows transformation of the virtue that is the aim of a peasant's life into a construct that loses its value in the end:

*The priest from the altar called Patrick Maguire's name
To hold the collecting-box in the chapel door
During all the Sundays of May.
His neighbours envied him his holy rise,
But he walked down from the church with affected indifference
And took the measure of heaven angle-wise.*

Conclusions. The concept MORALITY pertains to the sphere of human mentality that can only be understood from an interdisciplinary approach. As an axiological phenomenon it inheres in philosophy, psychology, is the subject of ethics. As a lexical concept it has verbal representation and constitutes a knowledge unit of a language community. Because of its nature we claimed that understanding its meaning would present a challenge. A combination of methods, such as componential analysis, Conceptual Metaphor Theory, descriptive, definitional and contextual analysis, has been used to accomplish the task of the paper. By means of lexical decomposition we have established the general interpretation of this construct – *a set of principles or a system of rules that establish a code of conduct and the degree of right and wrong*. With the help of componential analysis we have singled out the units of meaning or semantic features that constitute the concept:

Morality: [SET OF PRINCIPLES] [RIGHT] [CONDUCT].

Further in the research we adopted the cognitive approach that allowed us to analyse the process of verbalization of this concept in the context of the poem *The Great Hunger* by Patrick Kavanagh. We were able to determine that in figurative language of the poem the concept is activated in form of the conceptual metaphor MORALITY IS A BURDEN. It has a complex structure; it is activated by means of subtle implicatures and is intricately connected with other conceptual metaphors into a system that represents the narrator's scheme of thought. Our investigation shows that the concept MORALITY demonstrates internal dynamics, which denotes that its content is capable of change. Although the original definition can still be applicable in its respect. It provides a narrow understanding of meaning but at the same time serves as the "anchoring point", according to which contextual meaning is measured. We believe that even though lexical decomposition does not provide complete account of meaning of an abstract notion in literary text, it can and should be used in order to single out the basic meaning components.

References:

1. Cruse A. Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics / A. Cruse. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 437 p.
2. Eco U. The Theory of Signs and the Role of the Reader / U. Eco // The Bulletin of the Midwest Modern Language Association. – Vol. 14. – 1981. – No. 1 Spring. – P. 35–45.
3. Evans P.V. Glossary of Cognitive Linguistics / V.P. Evans. – Edinburgh University Press, 2007. – 240 p.
4. Evans V. Lexical concepts, cognitive models and meaning-construction / V. Evans // Cognitive Linguistics. – 2006. – 17(4). – P. 491–534.
5. Gert B. and Gert J. "The Definition of Morality" / B. Gert and J. Gert // The Stanford Encyclopedia of Philosophy. – Spring 2016 Edition, Edward N. Zalta (ed.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://plato.stanford.edu/archives/spr2016/entries/morality-definition>.
6. Jackendoff R. (2007) Semantics and Cognition / R. Jackendoff // In: Shalom Lappin (ed). The Handbook of Contemporary Semantic Theory. – Oxford: Blackwell, 1996. – P. 539–559.

7. Kavanagh P. The Great Hunger / P. Kavanagh. – Penguin Books, 1996. – 204 c.
8. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff and M. Johnson. – Chicago: University of Chicago Press, 2003. – 276 p.
9. Leech G. Semantics: The Study of Meaning, 2nd edition / G. Leech. – Harmondsworth: Penguin Books, 1983. – 139 p.
10. Lycan W.G. Philosophy of language: A contemporary introduction / W.G. Lycan. – London: Routledge, 2000. – 221 p.
11. Saeed J. Semantics, 4th edition / J. Saeed. – Wiley-Blackwell, 2016. – 480 p.
12. Демьянков В.З. «Понятие» и «концепт» в художественной литературе и в научном языке / В.З. Демьянков // Вопросы филологии. – 2001. – № 1. – С. 35–47.
13. Лінгвоконцептологія: перспективні напрями : [монографія] / [авт. кол.: А.Э. Левицкий, С.И. Потапенко, О.П. Воробьева и др.; под ред. А.Э. Левицкого]; М-во образования и науки Украины, ГУ «Луган. нац. ун-т им. Тараса Шевченка». – Луганск : Изд-во ЛНУ им. Тараса Шевченко, 2013. – 624 с.
14. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. / Ю.С. Степанов – М., 1997. – 992 с.

Dictionary References:

15. Cambridge Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/morality>.
16. English Oxford Living Dictionaries [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://en.oxforddictionaries.com/thesaurus/morality>.
17. Longman Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ldoceonline.com/dictionary/morality>.
18. MacMillan Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/morality>.
19. Merriam-Webster Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.merriam-webster.com/thesaurus/morality>.

Вук О. Є. З'ясування значення аксіологічного феномену MORALITY (МОРАЛЬНІСТЬ)

Анотація. У статті пропонується комплексний розгляд аксіологічного феномену «моральність» із перспектив філософії, етики, лінгвокультурології; аналізується його концептуалізована форма у вигляді лексичного концепту MORALITY (МОРАЛЬНІСТЬ), досліджується його значення, динаміка та особливості вербалізації в контексті поезії Патріка Каванаха "The Great Hunger". Стаття стверджує, що значення лексичного концепту динамічне, багатовимірне, культурно-специфічне та зумовлене контекстом. З метою виявлення базової внутрішньої структури концепту використовується принцип лексичної декомпозиції. Далі у статті використовується підхід когнітивної семантики та теорія когнітивної метафори з метою дослідження динаміки лексичного концепту MORALITY у контексті поезії.

Ключові слова: лексичний концепт, компонентний аналіз, значення, репрезентація, контекст.

Вук О. Е. Определение значения аксиологического феномена MORALITY (МОРАЛЬНОСТЬ)

Аннотация. В статье предлагается комплексный подход к рассмотрению аксиологического феномена «моральность» с точек зрения философии, этики, лингвокультурологии; анализируется его концептуализированная форма в качестве лексического концепта MORALITY (МОРАЛЬНОСТЬ), исследуются его значение, динамика развития и способы вербализации в контексте поэзии Патрика Каванаха "The Great Hunger". Статья утверждает, что значение лексического концепта динамично по своей природе, многообразно, культурно специфично и контекстуально зависимо. С целью опре-

деления базовой внутренней структуры концепта используется принцип лексической декомпозиции. Далее в статье используется подход когнитивной семантики и теории когнитивной метафоры для исследования ди-

намики лексического концепта MORALITY в контексте поэзии.

Ключевые слова: лексический концепт, компонентный анализ, значение, репрезентация, контекст.

Глюдзик Ю. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології
Ужгородського національного університету

РОЛЬ ПОЕТОНІМІВ У ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ ДІТЕЙ (НА ПРИКЛАДІ ЦИКЛУ ПОВІСТЕЙ “THE CHRONICLES OF NARNIA” К. С. ЛЬЮІСА)

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей вживання власних назв у дитячих творах. Визначено роль поетонімних одиниць у цьому жанрі літератури, наведено їхні типові моделі та основні риси їхнього функціонування.

Ключові слова: література для дітей, поетонім, поетонімосфера, реальна поетонімія, ідіолект, структурна модель.

Постановка проблеми. Література для дітей охоплює різноманітні твори і виступає збірним та доволі суперечливим явищем. Цей жанр вміщує твори різні за проблематикою, ідейністю і не тільки ті, які написані для дітей. Отже, питання меж літературного жанру та чіткої аудиторії читачів є порівняними та дискусійними. Вирішальним під час визначення, чим саме є література для дітей, стає не те, хто читає твір, а авторська проекція на читача: ким і як вирішуються морально-етичні питання та на якому рівні вживаються мовні одиниці, конструкції та звороти у творі. Одним із визначальних елементів є й поетоніми. Поетонімний простір творів для дітей має свою яскраво виражену специфіку, що зумовлюється певними особливостями поетонамастичної компетенції читачів та їхньою психологією сприйняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Власним назвам у художньому мовленні присвячені наукові дослідження таких вітчизняних та зарубіжних учених, як В. Маурера, Л. Тота, В. Брайта, О. Карпенко, Г. Мельник, О. Сколоздри. Значну увагу, зокрема, було приділено з'ясуванню природи поетонімів [1; 2], ролі поетонімної лексики під час вивчення авторської мовотворчості [3; 4], особливостям перекладу власних назв художніх творів [5] та функціям поетонімів у творах різних літературних жанрів [6]. Актуальним і не до кінця розкритим у цьому контексті залишається питання вивчення особливостей власних назв дитячої літератури, авторське оформлення та змістове наповнення яких свідчать про наділення їх функціями набагато ширшими, аніж ідентифікація.

Метою статті є окреслити характерні риси мовного вираження поетонімів дитячої літератури та з'ясувати їхню значущість для належного осягнення авторського бачення та інтерпретації твору. Матеріалом роботи було обрано цикл повістей “The Chronicles of Narnia” британського письменника К. Льюїса.

Виклад основного матеріалу. Дитяча література завжди була одним з основних факторів, що впливають на становлення національної свідомості. Саме на сторінках цих творів дитина черпає знання про навколишній світ, що допомагають сформувати її світогляд та систему цінностей, саме тут вона знайомиться з культурою свого народу, історією та традиціями. Майстерно підібране автором художнє слово стає ключем до дверей, що відкривають для дитини новий світ. Цими ключами,

вплетеними у канву літературного твору, нерідко виступають власні назви.

Художні твори разом із поетонімним пластом лексики прищеплюють любов до художнього стилю, розширюють уяву та естетично-образний світ дитячої аудиторії, заохочують її до саморозвитку. На думку Н. Дзюбишиної-Мельник, під час написання твору письменник має враховувати активний і пасивний запас слів дітей, поріг розуміння ними нових понять [7], не хештуючи жодним. Саме в процесі декодування читачами власних назв розкривається їхнє когнітивне наповнення, їхній характеристичний потенціал, здійснюється диференціація на позитивні та негативні персонажі.

Зразковим прикладом дитячого твору з варіативними власними назвами є цикл повістей К. Льюїса “The Chronicles of Narnia”. Можна зі впевненістю говорити про те, що поетоніми є облюбованим виражальним засобом автора, без них Льюїсові тексти втратили б значну долю своєї образності та неповторності, прихованого змісту та віртуозного оформлення. Мовна орієнтація на маленького читача через власні назви проявляється в автора у кількох моментах.

Найвагомішою ознакою поетонімної лексики цього дитячого твору, як і більшості творів цього жанру, є зрозумілість. Автору вдається підібрати іменування, в яких фонетичне оформлення та змістове наповнення, разом з їхнім мовним оточенням передають роль носія імені у творі, основні характеристики персонажів та географічних об'єктів. Вживання саме таких узвичаних іменувань є найчастотнішим. Власні назви *Peter*, *Susan*, *Digory*, *Lucy*, *London* є звичними для англійських читачів, а їхнє введення у твір створює ефект «наближення» до зображуваного.

Вживання ж поетонімів із супровідними характеризуючими елементами дає можливість читачеві створити об'єктивну думку про іменованого персонажа. Прикладом цьому може слугувати власна назва *Eustace* з антроповаріантами *Eustace Scrubb*, *Sulky*. Така свідомо-негативна авторська актуалізація конотативного вмісту поетоніма і його підтвердження через поведінку денотата вказують на функціонування поетоніма в чітко заданому Льюїсом ракурсі. А стилістичний поетонімний «нюанс» *Sulky* розширює характеризуючу базу позначуваного персонажа, конкретизує та робить його зрозумілішим. Привертає увагу і звуження значень синонімічних іменувань у процесі розгортання сюжету. Цей прийом можна трактувати як ситуативне підсилення змісту через використання новоствореного поетоніма. Так, на позначення цієї розбещеної дитини Льюїс використовує усталені *Eustace*, *Eustace Scrubb*, однак змінює свої переваги на користь чіткішого *Sulky*, коли мова заходить про відтворення конкретного епізоду, в якому варто передати не тільки його стан, але й участь: “*Tacks, bring out Sulky*”.

Thus Eustace was produced, and sulky he certainly looked; for though no one would want to be sold as a slave, it is perhaps even more galling to be a sort of utility slave whom no one will buy" [8, с. 452]. Поетонім виконує й дидактичну функцію, бо ж передає, яким не треба бути і як не варто поводитися.

Зрозумілими для маленьких читачів є й іменування *Snowflake* та *Coalblack*. Льюїс вербально втілює уявлення наближеного йому етносу у власні назви, залучає в процес іменотворення персонажів культурно-мовну специфіку британців. Незважаючи на їх діаметрально протилежні значення, власні назви не протиставляються, а їх позитивний конотативний фон увиразнюється ідентифікаторами: "*Snowflake (a noble beast and worthy of a better mistress)*" [9, с. 637]. Більшість персонажів у досліджуваному циклі повістей – олюдені тварини та міфологічні істоти, прозорість іменувань яких виконує бажання дітей ідентифікувати ці імена. Велика кількість онімізованих апелювативних назв, на зразок *Ape*, *Fox*, *Bacchus*, залучається до твору з метою полегшення сприйняття та розуміння змісту твору дитиною, не вимагає енциклопедичних знань для повноцінного сприйняття, однак стимулює читачів до етимологічних, міфологічних та загальнокультурних пошуків. Усі онімізовані апелювативні назви іменують тварин та міфологічних істот, які виступають персонажами другого плану, а в окремих випадках – навіть одними з головних (Mr and Mrs Beaver, Faun). Можна стверджувати, що автор відкидає лексичне значення поміна appellative та створює повноцінні художні образи, які мають тільки спільні з денотатом зовнішні й поведінкові риси, уявлення про них окремої культурної групи.

Ще одним свідченням приналежності циклу повістей "The Chronicles of Narnia" до жанру літератури для дітей є численні авторські неологізми. Це відповідає притаманним особливостям цієї вікової групи читачів – вигадувати нові назви, слова, змінювати порядок у них літер тощо. Новоутворені поетоніми характеризуються простотою, фонетичною, структурною та семантичною прозорістю з поодинокими випадками «незрозумілих» власних назв, які стимулюють дітей до пошуку їх дешифрування.

Так, демінутивна поетонімна форма *Bree* належить жеребцю, який тікає з рабства в омріяну Нарнію. Він, як істинний представник нарнійського тваринного світу, розмовляє та величаво іменує себе *Breehy-hinny-brinny-hooky-hah*, що відразу дає вказівку на приналежність персонажа до конкретного тваринного класу. Ця власна назва не має мовних аналогів за вживанням, є невідтворюваною та виступає оказіоналізмом. Ономатопічне іменування, що має алюзивний характер, відтворює іржання коня та слугує для молодших читачів інструментом наближення до персонажа. Попри комплексну структуру та складність вимови, для носія такого іменування воно видається доволі звичним, на відміну від людських імен: "*I don't know your name.*" "*Breehy-hinny-brinny-hooky-hah,*" said the Horse. "*I'll never be able to say that,*" said Shasta. "*Can I call you Bree?*" "*Well, if it's the best you can do, I suppose you must,*" said the Horse. "*And what shall I call you?*" "*I'm called Shasta.*" "*H'm,*" said Bree. "*Well, now, there's a name that's really hard to pronounce*" [10, с. 212].

Номінація *Giant Rumblebuffin*, окрім прямої називної функції, використовується як засіб характеристики персонажа. Експресивна частина виступає характеризуючою, що стає зрозумілим після розгляду її складу. Вважаємо за доцільне розглянути форму іменування *Mr Rumblebuffin* не як інваріант пер-

винного імені, а вже як його повноцінний синонім. "*I'm afraid it's not much use to you, Mr Rumblebuffin*", "*Giant Rumblebuffin, if it please your honour,*" said the Giant, once more touching his cap" [11, с. 189] – культурні елементи передають рівень ввічливості денотата та рівень вихованості адресанта, що дає нам таку промовисту характеризуючу власну назву, яка вирізняє її носія та сконцентровує на собі увагу читача.

Власна назва *Glenstorm the Centaur* іменує кентавра-віщуна. Ключовим у міфопоетонімі є власне ім'я *Glenstorm*, виведене з асоціації з бурєю, в основі якого закладена метонімічна основа: "*Here Truffehunter called again, "Glenstorm! Glenstorm!" and after a pause Caspian heard the sound of hoofs. It grew louder till the valley trembled and at last, breaking and trampling the thickets, there came in sight the noblest creatures that Caspian had yet seen, the great Centaur Glenstorm and his three sons*" [12, с. 351]. Етимологія поетоніма разом із закладеною в ньому культурною конотацією передають силу позначуваної істоти, що, гарцюючи просторами, проноситься рівнинами, наче шторм. Що характерно, це передається не тільки іменем, але й підсилюється контекстом. Авторській новації вдається зібрати в собі яскраві риси для характеристики образу, що є важливими для його комплексного сприйняття.

Чудодійними якостями наділений кентавр *Cloudbirth* (бу-квально той, хто «породжує хмари»), котрий має дар зцілювання і, як будь-який шаман або чаклун у віруваннях багатьох культур, володіє впливом на людей і природу: "*A Centaur called Cloudbirth, a famous healer, or (as Orruns called it) a "leech", was coming to see to his burnt foot*" [9, с. 657]. З точки зору змістового наповнення назва наче натякає на унікальний дар носія імені, забезпечує йому характеристику, що у культурній свідомості маленького читача викликає власні асоціації.

Висновки. Поетонімний простір циклу повістей "The Chronicles of Narnia" К. Льюїса побудовано з урахуванням його жанрових особливостей – твору для дітей. Майстерно підібрані автором поетоніми в структурному та художньому планах створюють розмаїті стилістичні ефекти та збагачують ідейно-смісловий рівень творів. Це і строкаті назви на позначення тварин, й іменування міфологічних істот, і поетоніми витворених авторською уявою людиноподібних персонажів. Льюїс наділяє їх високими образно-стилістичними можливостями, щоб передати ідейний зміст творів, культурну інформацію, наблизити зображуване до читача, часом навіть допомогти перевтілитися, що загалом розширює межі сприйняття прочитаного дитиною.

Література:

1. Blanár V. Proper Names in the Light of Theoretical Onomastics / V. Blanár // Namenkundliche Informationen / [herausgegeben von Ernst Eichler, Karlheinz Hengst und Dietlind Krüger]. – Leipzig : Leipziger Universitätsverlag, 2009. – № 95/96. – S. 89–157.
2. Калинин В.М. Поэтонимология : из заметок о метаязыке науки / В.М. Калинин // Логос ономастики : научный журнал. – 2008. – № 2. – С. 96–101.
3. Боева Е.В. Онимичний простір у художньому світовідтворенні Григорія Сковороди // Записки з ономастики = Opera in onomastica : зб. наук. пр. / [ред. кол. : О.Ю. Карпенко (відп. ред.) та ін.]. – Одеса : Астропринт, 2008. – Вип. 11. – С. 72–81.
4. Бук С.Н. Онимний простір роману Івана Франка «Перехресні стежки» // Логос ономастики : научный журнал. – 2012. – № 4. – С. 68–76.
5. Белей Л.Л. Ономастикон «Гаррі Поттера» Джоан Ролинг – шляхи передачі // Логос ономастики : научный журнал. – 2008. – № 2. – С. 81–84.

6. Петренко О.Д. Засоби ономастичної характеристики твору для дітей Р. Дала "Esio Trot" // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки / [гол. ред. Гороть Є.І.]. – 2007. – № 4. – С. 336–338.
7. Дзюбишина-Мельник Н.Я. Художній стиль і мова творів для дітей / Н.Я. Дзюбишина-Мельник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine42-21.pdf>.
8. Lewis C.S. The Voyage of the Dawn Treader // The Chronicles of Narnia / C.S. Lewis. – London : HarperCollins Publishers, 2010. – P. 419–542.
9. Lewis C.S. The Silver Chair // The Chronicles of Narnia / C.S. Lewis. – London : HarperCollins Publishers, 2010. – P. 543–664.
10. Lewis C.S. The Horse and His Boy // The Chronicles of Narnia / C.S. Lewis. – London : HarperCollins Publishers, 2010. – P. 199–310.
11. Lewis C.S. The Lion, the Witch and the Wardrobe // The Chronicles of Narnia / C.S. Lewis. – London : HarperCollins Publishers, 2010. – P. 107–198.
12. Lewis C.S. Prince Caspian // The Chronicles of Narnia / C.S. Lewis. – London : HarperCollins Publishers, 2010. – P. 311–418.

Глюдзык Ю. В. Роль поэтонимов в литературе для детей (на примере цикла повестей "The Chronicles of Narnia" К. С. Льюиса)

Аннотация. Статья посвящена исследованию особенностей употребления имен в литературных произведениях для детей. Определена роль поэтонимных единиц в этом жанре литературы, приведены их типичные модели и основные черты функционирования.

Ключевые слова: литература для детей, поэтони́мы, поэтонимосфера, реальная поэтонимия, идиолект, структурная модель.

Hliudzyk Y. The Role of Poetonyms in the Children's Literature (on the example of "The Chronicles of Narnia" by C. S. Lewis)

Summary. The article is devoted to the study of peculiarities of the proper names usage in the children's literature. The role of poetonym units in this literature genre has been determined. The typical models and the main features of poetonym functioning have been presented.

Key words: children's literature, poetonym, poetonym-sphere, real poetonymy, idiolect, structural model.

Єфименко Т. М.,

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри іноземних мов

Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

РЕФЛЕКСІЯ ОБРАЗНОСТІ В АНГЛОМОВНОМУ ГОТИЧНОМУ РОМАНІ

Анотація. Статтю присвячено аналізу образності англо-мовних готичних романів. Своєчасності дослідженню додає й той факт, що воно здійснюється на теренах новітньої лінгвістичної парадигми, що дає змогу глибше поринути у лінгвокогнітивні, семіотичні та комунікативно-прагматичні властивості рефлексії образності готичного роману.

Ключові слова: лінгвокогнітивний, семіотичний та комунікативно-прагматичний підходи, рефлексія, образність, англомовний готичний роман.

Постановка проблеми. Проблематика роботи зумовлена загальним спрямуванням сучасних лінгвістичних студій на встановлення та обґрунтування змін у функціонуванні одиниць мовної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З'ясування когнітивно-прагматичної ролі образотворчих засобів у текстах готичних романів уможлиблюють їх адекватну інтерпретацію. Значення роботи визначається тим, що її результати і висновки є певним внеском у розвиток когнітивної лінгвістики (встановлено засоби рефлексії образності в англомовному готичному романі). З огляду на семіотику, проаналізовано знакову природу образності готичного роману шляхом встановлення характеру взаємодії різних мовних кодів, утілених в його когнітивно-семіотичній структурі). З боку прагматичної лінгвістики з'ясовано комунікативно-прагматичні стратегії образних засобів в англомовному готичному романі. Основні положення роботи можуть бути застосовані в написанні наукових робіт із проблеми інтерпретації художнього тексту.

Метою статті є розкриття прагматичного потенціалу образності з метою виявлення прихованих смислів, яких вона набуває у художньому тексті, за допомогою лінгвокогнітивного, семіотичного та комунікативно-прагматичного підходів.

Виклад основного матеріалу. Готичний роман – своєрідне культурно-літературне явище, для якого характерне, насамперед, розроблення мотивів і тем, пов'язаних із надприродними, містичними явищами, що визначає модус оповіді – створення атмосфери страху і незрозуміння, жаху і таємниць. Вивчення механізму мовного втілення реалій дійсності, з точки зору індивідуально-авторського сприйняття світу, є трендом сучасної лінгвістичної науки. Образність як спосіб відображення зовнішнього світу в англомовних готичних романах постає утворенням, що акумулює різноманітні ознаки явищ, фрагментів оточуючої дійсності у повному обсязі чуттєвого сприйняття, переломленого крізь призму художньої свідомості автора [6].

У когнітивній лінгвістиці, спрямованій на пояснення характеру взаємодії між мовою і мисленням, проблема образності набула особливої актуальності у зв'язку з новим підходом до її тлумачення у світлі теорії концептуальної метафори (М. Freeman, M. Johnson, G. Lakoff, M. Turner) та метонімії (Z. Kovecses).

Сутність семіотичного підходу полягає у визначенні знакової природи образності готичного роману шляхом встановлення характеру взаємодії різних мовних кодів, утілених у його когнітивно-семіотичній структурі (С.Г. Шурма, А.С. Слухай).

З огляду на комунікативно-прагматичний підхід, досліджуємо образні засоби як такі, що актуалізують певні інтенції автора. Важливою складовою частиною образності готичного роману вважаємо способи репрезентації інформації з урахуванням прагматичної спрямованості тексту, інтенцій автора й особливого контексту з метою досягнення певного перлокутивного ефекту, що базується на рефлексії образності готичного роману. Рефлексія є моделлю мислення, що уможлиблює внутрішнє сприйняття та оцінювання категорій фантастичного, містичного та таємничого [6].

У ХХ ст. дослідження образності отримувє розвиток у розвідках науковців, які сповідують новітній підхід до вивчення цих явищ, прагнучи зафіксувати семантику тропів, побудувати їх базовий словник, описати типи слів та синтаксичних конструкцій, на тлі яких реалізуються тропи, схарактеризувати тропи як елементи соціально-ідеологічної оцінки (В.П. Григор'єв). Опис різноманітних функцій, які виконують тропи, дає змогу відійти від емпіричного етапу в їх дослідженні й приступити до побудови сучасної теорії тропів як засобів художнього мислення [4, с. 144].

Залучення методологічного апарату когнітивної поетики, яка спрямована на розкриття способів вербалізації знань у художньому тексті (Л.І. Белехова, С.В. Волкова, О.П. Воробйова, Л.В. Димитренко, С.О. Жаботинська, В.І. Карасик, О.С. Маріна, Г.М. Передерій, І.А. Редька, О.Г. Скідан, Н.В. Ярова), уможлиблює новий погляд на тропічні засоби, вже досить детально вивчені в рамках традиційної лексичної семантики (Р.З. Гінзбург, О.О. Тараненко) та стилістики (М.Г. Аратян, Є.Г. Рябцева).

У когнітивному ракурсі образність є елементом художнього тексту, що передає знання про світ, бачення світу, переломлене крізь призму художньої свідомості автора [1, с. 56]. Отже, структурний аналіз семантики тропів та фігур, спрямований на визначення набору семантичних ознак, що містяться в їх складниках, та порядку їх організації на різних рівнях тексту, виявляється недостатнім для визначення змісту й смислу з метою пояснення механізмів формування нового значення в художньому тексті, оскільки підґрунтям такого аналізу слугує логіко-поняттєве теоретичне моделювання зв'язку мови та мислення, котре не враховує властивостей повсякденного пізнання (когніції), яке пов'язане з накопиченням досвіду й знання. За думкою Л.І. Белехової, емпіричний або досвідний підхід тлумачення семантики тропів та фігур у когнітивній лінгвістиці спирається саме на принцип когніції та принцип досвіду, що вимагає нового розуміння проблеми мовного значення [1; 5; 6].

У когнітивному підході до тлумачення природи тропів та фігур є багато спільного й відмінного, що зумовлено тим, який з аспектів досліджується та в якому ракурсі бачення він висвітлюється. Спільними для всіх підходів є основні засади, сформульовані в когнітивній науці. Перш за все, це трактування значення мовної одиниці як когнітивного творення (construal), що конструюється за допомогою мисленнєвої діяльності, а не міститься в номінативній одиниці [1, с. 71]. Таке розуміння виходить із положення про «тілесність» (body in the mind, embodied mind), матеріальність поняттєвої системи людини, що означає осмислення навколишнього світу через фізично-тілесний досвід, внаслідок чого й виникає «втілене розуміння» (embodied understanding) [10, р. 174].

Посилення виразності мови досягається різними засобами, наприклад, використанням тропів, або так званих лексичних засобів створення образності, де одним із найбільш поширених видів тропів є метафора. У XX ст. на тлі розвитку нових напрямів метафора стає для лінгвістики загалом об'єднуючим феноменом, дослідження якого започатковує розвиток когнітивної науки [1, с. 87].

Концептуальна метафора є засобом пошуку й відображення особливого типу знання, яке отримується через особистий й колективний досвід людини у процесі освоєння нею навколишньої дійсності. Вона відбиває когнітивну здібність людини до концептуалізації (осмислення) й категоризації (класифікації) знань про об'єкти, явища й події реальності [1, с. 155].

На відміну від семіотичного та комунікативно-прагматичного підходів, застосування ідей когнітивізму в лінгвістиці припускає відмову від суворого вичленування меж окремих значень полісемантичності лексики і протиставлення різних стилістичних засобів за подібністю, суміжністю й іншим традиційним параметрами [8, с. 58].

З точки зору семіотичного підходу, готика як своєрідне культурно-літературне явище є інформаційною знаковою системою, в якій за допомогою особливих кодів створені сценарії людської поведінки та закони соціуму. Загалом готика є поліковим простором. Саме в знаках людина відбирає і структурує свої знання про світ і свій досвід.

Семіотичні дослідження розглядають всі феномени готики як факти, які стають зрозумілими за допомогою не лише вербального, а й невербальних кодів. Отже, семіотичний підхід спирається на положення про те, що готичний роман говорить символами і знаками, тому, вивчаючи знакові системи, можна виявити їх глибинні смисли, витягуючи ту чи іншу інформацію [6].

Суть семіотичного підходу в дослідженні рефлексії образності готичного роману полягає у визначенні знакової природи образності шляхом встановлення характеру взаємодії різних мовних кодів, втілених в його когнітивно-семіотичній структурі. Такий підхід спрямований на розкриття тих механізмів, які забезпечують становлення і функціонування образів як символів загальнолюдської культури, тобто глобальних символів, або окремого мовного співтовариства, або ж конкретного автора, визначаючи своєрідність індивідуально-авторського осмислення картини світу в художньому тексті [6].

Сучасна лінгвістична прагматика є наукою, що досліджує функціонування мовних знаків у процесі взаємодії комунікантів з урахуванням їхніх особистісних характеристик і ситуації спілкування [9, с. 104]. У руслі нашого дослідження вивчаємо когнітивно-прагматичний підхід до дослідження образності як підґрунтя рефлексії.

Вважаємо, що художній текст, зокрема текст готичного роману, в контексті автора, читача та культури, що його створює, можна розуміти як прагматично зумовлене мовлення, якому притаманна певна інтенція [9, с. 104]. Вибираючи образні засоби, автор передбачає емоційну реакцію адресата та рефлексію образності через неможливість автоматизму сприйняття тропів та фігур. Зважаючи на таке розуміння художнього тексту, до найбільш істотних факторів, що впливають на рефлексію образності, належать саме прагматичні [6].

Однак із метою опису комунікативної ситуації як когнітивно-прагматичного фактора створення художнього дискурсу їх можна звести до двох визначень:

1) ситуація є відрізком, частиною дійсності, що відображається в мові та утворюється в результаті координації матеріальних об'єктів та їх станів [2, с. 360]; ситуація є подією, що відбита в змісті висловлювання і безпосередньо з мовною поведінкою комунікантів не пов'язана [3, с. 67];

2) ситуація відображена у висловлюванні дійсності, де остання розуміється як «релевантні екстратекстуальні мовні та позамовні обставини» [10, р. 4], «сукупність реальних умов протікання комунікації» [7, с. 73].

Висновки.

1. Дослідження образності у парадигмі лінгвістики зумовило вивчення цього поняття у лінгвокогнітивному, семіотичному та прагматично-комунікативному аспектах. Аналітичний огляд науково-теоретичних розвідок із когнітивної лінгвістики дає змогу стверджувати, що, відповідно до найбільш поширеного підходу, основною метою когнітивного напрямку є встановлення й опис моделей концептуалізації об'єктивної реальності залежно від особливостей світовідчуття і світосприйняття як окремого індивіда, так і культурного співтовариства загалом.

2. Суть семіотичного підходу до вивчення образності англійських готичних романів полягає у визначенні знаковою природи образності шляхом встановлення характеру взаємодії різних мовних кодів, втілених в його когнітивно-семіотичній структурі. Такий підхід спрямований на розкриття тих механізмів, які забезпечують становлення і функціонування образів готичного роману як символів загальнолюдської культури, тобто глобальних символів, або окремого мовного співтовариства, або ж конкретного автора, визначаючи своєрідність індивідуально-авторського осмислення картини світу в художньому тексті.

3. З огляду на комунікативно-прагматичний підхід, розуміємо, що художня комунікація – це більше ніж діалог, оскільки вона об'єднує автоадресацію з неозначеним широким адресатом, оскільки в художньому мовленні суміщаються два канали комунікації, тобто представлені два адресати: внутрішній – автор, та зовнішній – читач. Художньому мовленню властиві пріоритет точки зору автора, обізнаність автора про предмет, про який йдеться, наявність свідомості автора про екстралінгвальну ситуацію, позиція автора щодо адресатів.

4. Образність у готичних романах виникає через особливості лінгвокреативного мислення, яке зумовлене властивостями людського знання.

Література:

1. Белехова Л. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04 / Л. Белехова. – К., 2002 – 476 с.
2. Гак В. Высказывание и ситуация / В. Гак // Проблемы структурной лингвистики. 1972. – М. : Наука, 1973. – С. 350–372.

3. Гальперин И. Информативность единиц языка / И. Гальперин. – М. : Высшая школа, 1974. – 175 с.
4. Григорьев В. Поэтика слова (На материале русской советской поэзии) / В. Григорьев. – М. : Наука, 1979. – 343 с.
5. Грузенберг С. Гений и творчество: основы теории и психологии творчества / С. Грузенберг. – Л. : Изд-во П.П. Сойкина. – 254 с.
6. Єфименко Т. Лінгвокогнітивний підхід до аналізу образності в англомовному готичному романі / Т. Єфименко // Актуальные научные исследования в современном мире. IScience.IN.UA. г. Переяслав-Хмельницький, 2016. – Вып. 9(17), ч. 3. – 55 с.
7. Колшанский Г. Контекстная семантика / Г. Колшанский. – М.: Наука, 1980. – 149 с.
8. Лакофф Дж. Теория метафоры / Дж. Лакофф, М. Джонсон: [сборник: пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / вступ. ст. и сост. Н. Арутюновой; общ. ред. Н. Арутюновой и М. Журиной]. – М. : Прогресс, 1990. – 512 с.
9. Соколовська С. Історія становлення лінгвістичної прагматики в зарубіжній і вітчизняній науці / С. Соколовська // StudiaPhilologica. – 2012. – С. 101–107 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [Bhttp://elibrary.kubg.edu.ua/1486](http://elibrary.kubg.edu.ua/1486).
10. Johnson M. The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination / M. Johnson. – Chicago: Chicago University Press, 1987. – 227 p.

Єфименко Т. Н. Рефлексія образності в англоязычному готическом романе

Аннотация. Стаття посвящена аналізу образності англоязычних готических романов. Своєчасності дослідженню надає той факт, що воно здійснюється на просторах новітньої лінгвістическої парадигми, що дозволяє глибоже погрузитися в лінгвокогнітивні, семиотическіє і комунікативно-прагматическіє свойства рефлексії образності готического романа.

Ключевые слова: лінгвокогнітивний, семиотический і комунікативно-прагматический підходи, рефлексія, образність, англоязычний готический роман.

Yefymenko T. Reflection of imagery in the English-speaking Gothic novel

Summary. The article is devoted to the analysis of imagery of English-speaking Gothic novels. The timeliness of the study is also attached to the fact that it is carried out in the vastness of the newest linguistic paradigm, which allows us to delve deeper into the linguocognitive, semiotic and communicative-pragmatic properties of reflecting the imagery of the Gothic novel.

Key words: linguocognitive, semiotic and communicative-pragmatic approaches, reflection, imagery, English-speaking Gothic novel.

*Заблоцький Ю. В.,
викладач кафедри англійської філології
Національного університету «Острозька академія»*

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕДВИБОРЧИХ ПРОМОВ КАНДИДАТІВ У ПРЕЗИДЕНТИ США 2012 РОКУ)

Анотація. У статті досліджено структурні особливості економічних термінів сучасної англійської мови, які функціонують у межах політичного дискурсу, представленого передвиборчими промовами кандидатів на пост президента США 2012 р. Із загального масиву досліджуваних одиниць відібрано терміни-слова, представлені кореневими, похідними та складними лексичними одиницями. Подано кількісний аналіз продуктивності дериваційних схем на основі визначення ядра, основної системи та периферії.

Ключові слова: термін, термінологія, політичний дискурс, кількісний аналіз, ядро, основна система, периферія, дериваційна схема.

Постановка проблеми. Кількість досліджень у галузі економічної терміносистеми англійської мови упродовж останніх років збільшується. Пов'язано це, з одного боку, власне лінгвістичним інтересом до розвитку цього лексичного прошарку мови, який суттєво перевищує темпи зростання звичайної лексики, а з іншого, – активним впливом англійської мови, у сфері спеціальної лексики зокрема, на інші національні мови внаслідок поширення економічної могутності англомовних країн по всьому світі. Лідируючі позиції цих країн у галузі науки й техніки, активний розвиток інновацій та їх глобальне поширення сприяють проникненню нових понять, а разом із ними нових найменувань у глобальний культурний простір. З точки зору термінології, така ситуація, з одного боку, вимагає чіткого та ефективного відображення нових реалій іншими національними мовами, з іншого, – застосування зрозумілих форм і засобів для адекватної передачі цих понять.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками з'явилася велика кількість наукових дисертацій, присвячених різним аспектам англійської економічної термінології. Важливе місце серед актуальних напрямів дослідження займають структурні особливості функціонування економічної термінології. Словотвірні, семантичні та фразотвірчі процеси в економічній терміносистемі розглянуто в роботі М.В. Белозьорова [1]. Структурно-морфологічній організації економічної лексики та визначенню основних типів термінів присвячена робота С.Р. Багової [2]. Статистичний аналіз системно-структурних особливостей підгалузі маркетингу проведено в роботі О.І. Гутиряк [3]. Аналіз дериваційних аспектів у площині перетину термінології різних галузей здійснено в роботі І.М. Гумовської [4]. На нашу думку, саме дослідження на межі перетину функціонування різних терміносистем допоможуть простежити особливості використання економічної термінології в реальному комунікативному середовищі.

Метою статті є дослідження структурних особливостей економічної термінології в межах політичного дискурсу. Матеріалом для дослідження слугували промови кандидатів у президенти США 2012 р. Актуальність такого дослідження визначається тим, що економічні терміни вивчаються в реальному комунікативному середовищі – президентській кампанії. Це дуже важливий момент для кожного американського політика, тому кожен елемент передвиборчої кампанії, наповнення публічних промов зокрема, ретельно відпрацьовується передвиборчими штабами, а потім так само детально аналізується політологами, громадськими діячами, науковцями. Крім того, економічний термін досліджується в структурі політичного дискурсу. Політичний дискурс відрізняється від економічного і, на нашу думку, буде впливати на функціонування термінів галузі економіки. Використання економічної термінології поза межами свого звичайного функціонування буде мати певні відмінності, а сама економічна термінологія буде втрачати системні зв'язки, притаманні будь-якій термінології в межах своєї традиційної сфери використання. Варто також зазначити, що дослідження структурних особливостей проводиться в межах чітко виокремленого корпусу та базується на кількісному аналізі, а кількісні дані завжди допомагають точніше простежити відповідні тенденції в мовознавстві.

У рамках дослідження було створено корпус промов кандидатів на пост президента Сполучених Штатів у 2012 р. Матеріалом для створення корпусів слугували тексти передвиборчих промов кандидатів розміщені на інтернет-сайті <http://www.presidency.ucsb.edu>, що був створений у межах проекту «Американське президенство» Дж. Пітерсом та Дж. Вуллі [5]. Робота з корпусами зі створення вибірки та кількісного підрахунку лексики проводилася за допомогою програми AntConc.3.4., розробленої для різного виду лінгвістичних досліджень із мовними корпусами. Загальний об'єм корпусу склав 649 338 одиниць. Із них було виявлено 1 352 термінологічних одиниць галузі економіки.

Системні характеристики функціонування термінів у політичному дискурсі передбачають структурний аналіз досліджуваних одиниць. У галузі термінознавства В.П. Даниленко виділяє такі три структурних типи термінів:

- 1) терміни-слова, серед яких виділяє непохідні, похідні, складні та аббревіатури;
- 2) терміни-словосполучення;
- 3) символ-слова (особливий комбінований структурний тип термінологічної номінації, в склад якого поряд з словесними знаками входять символи, цифри, графічні знаки) [6, с. 37].

Непохідні слова в англійській мові представлені кореневи-ми лексемами і часто складаються з однієї морфеми. Похідні слова складаються з кореневої морфеми (R), яка несе в собі основне значення слова й однієї чи більше афіксальних морфем, які виконують службову функцію та використовуються в процесах формотворення (виражає граматичне значення слова) та словотвору (використовується для утворення похідних слів). Поєднання двох і більше лексем утворює складні слова або композити. Основи складних слів можуть поєднуватися за допомогою простого об'єднання або аглютинація, за допомогою використання з'єднувальної морфеми та за допомогою службових слів. Абревіатури являють собою семантичну єдність утворену з початкових літер чи початкових слів довгих мовних формул, на основі яких твориться скорочення. Терміни-словосполучення відіграють важливу роль у терміносистемі будь-якої галузі, складаючи в деяких терміносистемах до 75% від загального числа термінів [7, с. 35]. У досліджуваному масиві терміни-словосполучення склали 70,4% від усієї кількості одиниць. Проте велика кількість самих термінів-словосполучень і різноманіття їхніх дериваційних схем заслуговують на окремий аналіз.

Структурний аналіз економічних термінів в американському передвборчому дискурсі 2012 р. продемонстрував, що найбільш жививані структурно-семантичні моделі англійської економічної термінології в досліджуваному матеріалі представлені непохідними термінами-словами; похідними термінами-словами; складними термінами-словами; незначною кількістю термінів-абревіацій; великою кількістю термінів-словосполучень (див. табл. 1).

Таблиця 1

Аналіз структурних типів економічних термінів

№ з/п	Структурний тип терміну	Абсолютна частота	Порівняна частота
1	Словосполучення	952	70,4%
2	Похідні	216	16%
3	Непохідні	127	9,4%
4	Складні	51	3,8%
5	Абревіатури	6	0,4%
6	Разом	1352	100%

Похідні терміни-слова становлять 16% від усього масиву досліджуваних одиниць і, за умови виключення термінів-словосполучень із поточного аналізу, становлять найчисельнішу категорію. Дослідження якісних аспектів лексичних одиниць не можна вважати комплексним без розгляду кількісного аналізу продуктивності дериваційних моделей [8, с. 92]. Під продуктивністю розуміємо здатність афікса сполучатися з основами лексичних одиниць. Тому далі буде представлений кількісний аналіз афіксів, який дасть можливість виявити ядрну, основну та периферійну зону твірної продуктивності афіксів. Згідно з вимогами статистичних методів дослідження, до ядра відносяться одиниці, які складають 75% досліджуваного масиву за досліджуваним параметром; основна система охоплює (разом з ядром) 90%; усе, що знаходиться за межами 90%, належить до периферії [9]. Типи афіксальних слів виділялися на основі конкретного виду афікса чи комбінації афіксів: R – корінь, P – префікс, S – суфікс). Афіксальні терміни досліджуваного масиву утворені за допомогою одного або двох афіксів, в ролі яких виступають переважно суфікси, хоча префікси також представ-

лені. За допомогою одного афікса було утворено 194 терміни. Лише 22 одиниці були утворенні за допомогою двох афіксів, переважно це комбінація префікса та суфікса.

Аналіз одноафіксальних термінів виявив 48 афіксів. До ядра досліджуваного масиву потрапило 19 афіксів. Загальна кількість економічних термінів, які потрапили в поле політичного дискурсу США у 2012 р., утворених з їхньою допомогою складала 153 одиниці. До основної системи увійшло ще 12 афіксів. З їхньою допомогою було утворено 24 терміни на позначення різних економічних явищ, процесів та їх учасників. На периферії опинилися 17 суфіксів, за допомогою яких було утворено лише по одному терміну. Детальний аналіз показників продуктивності афіксів представлений у таблиці 2.

Серед двоафіксальних термінів було виокремлено 22 комбінації сполучуваності префіксів та суфіксів, у зв'язку з чим застосування аналізу продуктивності на основі конкретних афіксів не можливе. Важливо зазначити, що у більшості випадків застосовувалася схема з одним префіксом та одним суфіксом (P+R+S). Продуктивними виявилися префікси *-micro*, *-de*, *-re*, *-mis*, *-un*, *-under*, *-out*, *-over*, *-anti*, *-self*. Популярними суфіксами у побудові двоафіксальних термінів стали: *-ment*, *-ing*, *-ation*, *-ed*. Лише чотири терміни було утворено за моделлю R+S+S: *joblessness* (R+less+ness), *profiteering* (R+teer+ing), *competitiveness* (R+ive+ness), *nationalized* (R+ize+ed). Таким чином, зазначаємо, що для двоафіксальних моделей переважну кількість утворювали схеми з одним префіксом та одним суфіксом.

Другу позицію серед досліджуваних типів одиниць займають непохідні або кореневі терміни, які становлять 9,4% досліджуваних одиниць. Серед них найчисельнішою прогнозовано виявилася група іменників. На другому місці виявилися дієслова. Третю позицію посіли прикметники. Прислівників не було виявлено серед корневих термінів. Відсутність морфем в одиниць цього типу не дає можливість проводити аналіз продуктивності дериваційних моделей.

На третьому місці виявилася група складних термінів. Було виявлено лише 51 складний термін, що становить лише 3,6% від усього досліджуваного масиву. Продуктивність дериваційних моделей складних слів базується на визначенні частини мови їхніх основ та допоміжних афіксів. Для творення складних термінів слугували одна чи кілька корневих основ репрезентовані однією з частин мови, прийменник та афікси. Було ідентифіковано 14 дериваційних моделей. Найпродуктивнішими виявилися п'ять моделей, за допомогою яких було утворено 39 складних термінів. До основної системи увійшли ще три моделі. У двох випадках утворення терміну відбулося за моделлю N+N, де одним з іменників виступали прізвища кандидатів у президенти: *Obamacare*, *Romneycare*. На периферії опинилися 6 моделей, дві з них утворили складні дієслова. За цими моделями було утворено лише по одному складному терміну (див. табл. 3). З метою визначення дериваційних моделей використовувалися такі скорочення: N – іменник, S – суфікс, Adj – прикметник, Adv – прислівник, V – дієслово, Pr – прийменник, PropN – власна назва (табл. 3).

Найменш репрезентованою серед термінів-слів у корпусі американського політичного дискурсу в межах президентської кампанії 2012 р. виявилися терміни-абревіатури. Незважаючи на загальну тенденцію до поширеного використання різного виду абревіацій у середовищі науково-технічної термінології, в нашому масиві абревіатури склали менше одного відсо-

тка від усіх досліджуваних одиниць. Було зафіксовано 3 випадки вживання ініціальної абрєвіації: CEO (*Chief Executive Officer*), GDP (*Gross Domestic Product*), NLRB (*National Labor Relations Board*). Один випадок – використання акроніма OPEC (*Organization of Petroleum Exporting Countries*). Та два випадки скорочення, причому скорочувалася одна й та сама лексема, як іменник, і як дієслово: cap (*capitalization*), to cap (*to capitalize*). У деяких випадках використання абрєвіатури дублювалося повною формою.

Таким чином, загальна тенденція до використання абрєвіаційного способу творення термінів у галузі науки загалом, продиктована необхідністю простої та чіткої передачі інформації в постійно зростаючому науково-технічному просторі [10, с. 214], суперечить результатам аналізу досліджуваного масиву. Абрєвіатур уживалося мало, а деякі з них дублювалися повною формою. На нашу думку, пов'язано це, насамперед, з особливостями сфери використання. Абрєвіатури є поширеними у сфері фіксації (словники, довідники тощо), оскільки така

Таблиця 2

Розподіл одноафіксальних термінів на ядро, основну систему та периферію за параметром «продуктивність»

№ з/п	Афікс	Приклад	Абс. част.	Відн. част.	№ з/п	Афікс	Приклад	Абс. част.	Відн. част.
1	-ing	investing, n	43	22,2%	25	-eer(ier)	profiteer, n	2	1%
2	-er/or	creditor, n	22	11,3%	26	-ism	capitalism, n	2	1%
3	-ed ₂	funded, adj	11	5,7%	27	-ist	economist, n	2	1%
4	-ition/ation	attrition, n	10	5,2%	38	-able	profitable, adj	2	1%
5	-ty	liability, n	8	4,1%	29	-ent	solvent, adj	2	1%
6	-ary/ery/or(y)	industry, n	7	3,6%	30	-ical	commercial, adj	2	1%
7	-y	monopoly, n	6	3,1%	31	Основна система		177	91,5%
8	-ize	subsidize, v	6	3,1%	32	-al(ial)	capital, n	1	0,5%
9	-ly	costly, adj	6	3,1%	33	-ate	rebate, n	1	0,5%
10	-ment	investment, n	5	2,6%	34	-et/ette/let	budget, n	1	0,5%
11	-al	fiscal, adj	5	2,6%	35	-ice	service, n	1	0,5%
12	-age	mortgage, n	3	1,5%	36	-ics	economics, n	1	0,5%
13	-sion/ssion	recession, n	3	1,5%	37	-ine/in	gasoline, n	1	0,5%
14	-ion/tion	production, n	3	1,5%	38	-ive	incentive, n	1	0,5%
15	-ure	venture, n	3	1,5%	39	-ness	business, n	1	0,5%
16	-ive	competitive, adj	3	1,5%	40	-ship	entrepreneurship, n	1	0,5%
17	-ate	Stagnate, v	3	1,5%	41	-th	wealth, n	1	0,5%
18	-re	refund, v	3	1,5%	42	-ant	stagnant, adj	1	0,5%
19	-out	outspend, v	3	1,5%	43	-ic	economic, adj	1	0,5%
	Ядро		153	79,5%	44	-ory	regulatory, adj	1	0,5%
20	-ance	finance, n	2	1%	45	-ous	prosperous, adj	1	0,5%
21	-acy(cy)	bankruptcy, n	2	1%	46	-over	over-paid, adj	1	0,5%
22	-ancy/ency	redundancy, n	2	1%	47	-de	devalue, v	1	0,5%
23	-ant	accountant, n	2	1%	48	-down	downgrade, v	1	0,5%
24	-ee	employee, n	2	1%		Периферія		17	8,5%
25	-eer(ier)	profiteer, n	2	1%		Всього		194	100%

Таблиця 3

Розподіл складних термінів на ядро, основну систему та периферію за параметром «продуктивність»

№ з/п	Модель	Приклад	Абс. част.	Відн. част.	№ з/п	Модель	Приклад	Абс. част.	Відн. част.
1	N+N	marketplace, n	16	31,4%		Основна система		45	88,3%
2	N+V+S	homebuyer, n	11	21,6%	9	N+V	skyrocket, v	1	1,9%
3	V+Pr	shutdown, n	6	11,8%	10	Adv+V	foreclose, v	1	1,9%
4	Pr+N+S	downgrading, n	3	5,9%	11	Adv+N	welfare, n	1	1,9%
5	N+Pr	startup, n	3	5,9%	12	Adj+V+S	foreclosure, n	1	1,9%
	Ядро		39	76,6 %	13	N+V+S+S	homeownership, n	1	1,9%
6	N+N+S	salesmanship, n	2	3,9%	14	V+Pr+S	bail-outer, n	1	1,9%
7	Pr+N	offshore, n	2	3,9%		Периферія		6	11,7%
8	PropN+N	Obamacare, n	2	3,9%		Всього		51	100%

форма терміна дає можливість у короткій і зрозумілій формі виражати складні наукові поняття. У нашому випадку маємо справу зі сферою актуального використання термінів у реальному мовленні, не завжди з наявним контекстом. Крім того, кандидати у президенти робили свої доповіді в усній формі перед великою аудиторією, тому використання скорочених форм в умовах реального мовлення без опори на фіксований контекст могло призвести до неправильного розуміння повідомлення.

Висновки. Аналіз економічної термінології в межах політичного дискурсу 2012 р. демонструє, що кількість термінів-словосполучень перевищує кількість термінів-слів. Серед 1 352 лексем було ідентифіковано лише 400 термінів-слів, куди входять кореневі, похідні, складні слова та аббревіатури, що становить 29,6% від усього масиву. Проведений кількісний аналіз термінів-слів в основному підтверджує основні тенденції, притаманні для термінології загалом, проте демонструє деякі винятки.

Типовим для досліджуваного масиву є переважання термінів-словосполучень над термінами-словами. Терміни-словосполучення склали 71% від усіх досліджуваних одиниць. Підтвердилася і тенденція до економії мовних засобів через утворення нових лексичних одиниць на основі вже наявного мовного матеріалу. Похідні терміни-слова склали половину від кількості досліджуваних одиниць, вдвічі перевищуючи кількість непохідних слів. Це пояснюється, з одного боку, морфологічною здатністю англійської мови легко, не переважуючи структуру одиниць, утворювати нові назви для нових понять, а з другого, – розвитком галузі економіки та її терміносистеми загалом. Використання чисельних афіксів дає змогу утворювати нові поняття на базі наявних, не переважуючи при цьому процес сприймання та розуміння цих одиниць рецепієнтами. Для утворення цих одиниць переважно використовувалися суфіксальні моделі. Префіксальний спосіб використовувався лише у поєднанні із суфіксом для створення двоафіксальних термінів-слів. Проте кількість таких термінів набагато менша. Найменш репрезентованими виявилися двоафіксальні терміни-слова, утворенні за допомогою двох суфіксів.

Непохідні слова переважали над складними й позначали базові прості поняття галузі економіки. Це пов'язано, насамперед, саме з особливістю політичного дискурсу. Адже завдання політика переконати якомога більшу кількість виборців, більшість серед яких не є експертами в галузі економіки. Використання великої кількості простих термінів відображає дві важливі тенденції американського життя: по-перше, це важливість економічних питань для суспільства, яке ще відчуває наслідки рецесії; а по-друге, це намагання максимально ефективно й зрозуміло донести до громадян своє повідомлення. Саме з цим, на нашу думку, пов'язана ситуація з використанням невеликої кількості аббревіатур, які у світі науки й техніки зустрічаються набагато частіше, забезпечуючи основні базові принципи ефективної наукової комунікації.

Загалом кількісний аналіз економічної термінології в межах політичного дискурсу демонструє великий потенціал для подальших наукових студій. Дослідження термінів у нетипових для себе, проте реальних комунікативних ситуаціях, допомагає простежити основні фактори, які впливають на особливість їх функціонування. Загалом економічна термінологія відображає загальні тенденції відповідної терміносистеми, проте, очевидно, що мовні особливості відповідного дискурсу накладають свої специфічні вимоги та правила і впливають на характер функціонування термінології.

Література:

1. Белозьоров М.В. Англійські лексичні та фразеологічні новотвори у сфері економіки: структурний, семантичний і соціофункціональний аспекти : дис. ... канд. філ. наук : 10.02.04 / М.В. Белозьоров. – Київ, 2003. – 223 с.
2. Багова С.Р. Структурно-семантические и деривативные свойства экономической лексики : дис. ... канд. фил. наук : 10.02.04 / С.Р. Багова. – Пятигорск, 1998. – 169 с.
3. Гутиряк О.І. Англійська термінологія маркетингу: структура та семантичні характеристики : дис. ... канд. філ. наук : 10.02.04 / О.І. Гутиряк. – Львів, 1999. – 209 с.
4. Гумовська І.М. Англійська юридична термінологія в економічних текстах: генезис, дериваційні та семантико-функціональні аспекти : дис. ... канд. філ. наук : 10.02.04 / І.М. Гумовська. – Львів, 2000. – 186 с.
5. The American Presidency Project [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.presidency.ucsb.edu>.
6. Даниленко В.П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания / В.П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 243 с.
7. Лейчик В.М. Термины-фразеологизмы в ряду номинативных словосочетаний терминологического характера / В.М. Лейчик // Научно-техническая информация. Сер. 2. Информационные процессы и системы. – 2002. – № 2. – С. 33–37.
8. Адмони В.Г. Ещё раз об изучении количественной стороны грамматических явлений / В.Г. Адмони // Вопросы языкознания. – 1970. – № 1. – С. 89–101.
9. Dewey G.A. A Relative Frequency of English Speech Sounds / G.A. Dewey. – Cambridge: Harvard University Press, 1923. – 146 p.
10. Алексеев Д.И. Аббревиация в условиях научно-технической революции / Д.И. Алексеев, В.В. Борисов // Научно-техническая революция и функционирование языков мира. – М.: Наука. – 1975. – С. 213–217.

Заблоцкий Ю. В. Структурные особенности функционирования экономической терминологии в американском политическом дискурсе (на материале предвыборных речей кандидатов на пост президента США 2012 года)

Аннотация. В статье исследуются структурные особенности экономических терминов современного английского языка, которые функционируют в рамках политического дискурса, представленного предвыборными речами кандидатов на пост президента США 2012 г. Из общего числа исследуемых единиц отобраны термины, представленные простыми, производными и сложными словами. Представлен количественный анализ продуктивности деривационных схем на основе определения ядра, основной системы и периферии.

Ключевые слова: термин, терминология, политический дискурс, количественный анализ, ядро, основная система, периферия, деривационная схема.

Zablotskyi Yu. Structural peculiarities of economic terms functioning in American political discourse (on material of election speeches of 2012 US presidential candidates)

Summary. The article studies structural peculiarities of contemporary English economic terms functioning in structure of political discourse, represented by election speeches by 2012 presidential candidates. The target units related to root, derivative, and compound words in term function were short-listed. The quantitative analysis of derivative forms productivity based on defining of core, main system and periphery of building elements has been provided.

Key words: term, terminology, political discourse, quantitative analysis, of core, main system, periphery, derivative forms.

Косович О. В.,

доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри романо-германської філології
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

ВІД КАТЕГОРІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ДО КАТЕГОРІЙНОЇ НЕОЛОГІЇ

Анотація. Статтю присвячено вивченню явища *категорійна неологія*, її лексикогенних і морфосинтаксичних особливостей, впливу мовних і позамовних чинників на деформації лексичного фонду сучасної французької мови.

Ключові слова: неологія, семантична неологія, категорійна неологія, категорійна деформація, субстантивізація.

Постановка проблеми. Саме внутрішні причини семантичних змін є підґрунтям для такого феномена, як категорійна неологія з її лексикогенними й морфосинтаксичними особливостями. Однак на рівні кожної лексеми ці внутрішні факти зміни в мові пов'язуються із зовнішніми чинниками (соціальними, культурними, історичними, антропологічними) семантичних змін, які впливають на долю субстантивізації (можливу/дійсну субстантивізацію) прикметників. Саме тут буде особливо доречним твердження А. Мейє про семантичні зміни, яке можна було б і використати у випадку семантичної неології: «Зміни значення мають бути розглянуті як такі, які за головну умову ставлять диференціацію елементів, що утворюють суспільство» [3, р. 271].

Метою статті є вивчення явища *категорійна неологія*, її лексикогенних і морфосинтаксичних особливостей, вплив мовних і позамовних чинників на деформації лексичного фонду сучасної французької мови.

У контексті цієї проблеми необхідним видається дослідження щодо виокремлення поняття «категорійна неологія», що «зіштовхується» з численними проблемами, з-поміж яких – класична складність стосовно самого визначення неології, зокрема в цьому контексті проблема визначення різниці між новою лексичною одиницею, скажімо, в субстантивованому вживанні (*le statutaire*), та ймовірним можливим використанням прикметника в морфосинтаксичному оточенні іменника (*l'extraordinaire* в значенні «те, що є екстраординарним, незвичайним»).

Виклад основного матеріалу дослідження. У рамках неології постають два специфічні питання щодо категорійної неології.

По-перше, якщо погодитись із положеннями Ж.Ф. Саблероля, що маємо неологію з того моменту, коли лексема презентує різні умови використання свого звичного ужитку (тут ми посилаємося на поняття «синтаксичний неологізм» [8, р. 176–177], вестимо мову про *неологію* у випадку категорійної деформації, тобто вживання прикметника в дискурсі поза своєю категорією: використання прикметника в цій конструкції є неологічним. Проте якщо існує відчуття неологічності у випадку лексем *le communautaire* чи *le statutaire*, які видаються новими одиницями, то такого самого відчуття новизни не спостерігаємо стосовно лексичної одиниці *le social*, яка інтегрувалася в сучасну французьку мову та є загальноновживаною: відтак для одного й того самого механізму існують відмінності по лексичних оди-

ницях. Резюмуючи, ми розрізняємо два рівні для категорійної неології: синтаксичний рівень, площина категорійної деформації, що представляє потенціал способу; рівень, пов'язаний безпосередньо із самою одиницею, коли питання ставиться щодо міри лексикалізації: *le statutaire*, *le communautaire* vs *le social*.

По-друге, можна брати до уваги інший підхід (можливо, класичніший) до категорійної неології й вести мову про неологію тільки тоді, коли маємо справу зі створенням виразної, різної одиниці, нової лексеми, тобто якщо наявна насправді конверсія, тобто дві лексеми, й омонімія між ад'єктивною лексемою й іменниковою лексемою в моделі *célibataire/un célibataire*, що інтегрувалася в загальноновживану лексику, і *communautaire/un communautaire*, насправді неологічну, контраст цих двох прикладів демонструє тут неологічний потенціал цього способу – методу конверсії.

Вищенаведені приклади належать виключно до моделі *Б*, оскільки модель *А* ставить проблеми категорійного розмежування (категорійна деформація – підхід М. Роше) [6, р. 75–92]. Виходячи із цих описів, дотримуватимемося принципу зв'язку між наявними фактами: в протилежність до конструкційної морфології (суворо синхронічної) наша точка зору насправді ґрунтується на прогресивному характері транскатегоризації, що сприяє розвитку. Отже, можна вважати, що використання таких лексем, як *communautaire* (родове), є етапом, який веде до лексичної одиниці *un communautaire* (позначення особи). З-поміж лексем такого типу можемо назвати такі як *un politique*, *un scolaire*, *un humanitaire*. Можливість субстантивізації так само, але іншим способом, що ми кваліфікували в моделі *А*, «категорійної деформації» (*l'humanitaire* (родове – збірне), *le judiciaire*, *le social*): насправді ці факти належать до регулярних мовних процесів; в окремих випадках іменникові значення опиняються в тій самій семантичній площині, що й іменники, які виражають абстрактну якість (*le beau/la beauté*; *le blanc/la blancheur*; *le populaire/la popularité*, *l'exemplaire/l'exemplarité*) (різниця між абстрактними іменниками і прикметниками, що субстантивуються за моделлю *А*, розглядається П. Лауверсом) [2; р. 135–176], із якими вони розділяють деякі комбінаційні властивості, зокрема їх (не)сумісність із певними детермінантами (*une blancheur*, *les blancheurs*). Із цього погляду можна розглядати, як номіналізації (субстантивізації) стабілізовані (лексикалізовані) на кшталт *le judiciaire*, *le social*, *le temporaire*, *le beau* тощо, презентовані вище, відповідно до того, як вони позбуваються статусу прикметника. Частина з них зареєстровані як «іменник» у словниках, як, наприклад, *l'ordinaire*, іменникове значення якого зустрічається, згідно зі словником *le Petit Robert*, ще в XVI столітті:

6) “*Une série française qui change de l'ordinaire*” (Le Parisien, le 13 décembre 2005) або *l'arbitraire* (*l'arbitraire du signe*, наприклад, з іменниковим додатком), яке ранжується як «прикметник

та іменник» в TLF (також знаходимо приклад із присвійним словом: *mon arbitraire*).

Урешті-решт, як загалом для неології, ми зіштовхнулись із проблемою критеріїв, що відрізняють неологію від усталеного, стабілізованого значення, однак постає запитання: коли є ймовірною категорійна деформація? Коли вживання є закріпленим і дійсно субстантивованим, скажімо?

Ми дотримуємося другої позиції, отже, говоритимемо про неологію в нестійкій ситуації, можливо, навіть гіпотетичній: ситуації лексеми, яка, будучи новою, інтегрувалася як лексична одиниця (в цьому випадку іменникова), незалежно від ад'єктивної одиниці, з якої вона вийшла (синтаксично, семантично), чи це стосується моделі А або моделі Б, коли не йдеться про оказіональне використання в дискурсі. Ця незалежність є інколи відносною, однак ми наполягаємо на зв'язку між імовірними фактами мовлення й установленням нової лексичної одиниці – здійснена лексикалізація. Це підтверджується низкою прикладів конструювання неологізмів, поданих нами далі.

Передусім презентуємо корпус ад'єктивних одиниць на *-aire* та їх спосіб створення. Чому саме прикметники на *-aire*?

Лексеми, побудовані на основі *-aire* презентують такі самі характеристики, як і лексичні одиниці з *-ier*, що активно вивчалися М. Роше: «Слова, створені за допомогою суфікса *-ier(e)*, презентують особливу цікаву площадку для спостереження. Це – суфікс, який формує іменники і прикметники: вони продукуються паралельно? За допомогою одного й того самого суфікса чи за допомогою різних суфіксів? Чи потрібно створювати одні від інших?» [6].

Із суфіксом *-aire*, як і з суфіксом *-ier*, спостерігаємо наявність двох моделей різної конструкції, що дають, відповідно, прикметники (тип 1) й іменники (тип 2):

1) тип 1: належить до латинського типу на *-aris, -aris, -are* (*alimentaire; communautaire; réglementaire/régulier*);

2) тип 2: виходячи з латинської мови *-arius, a, um* (*libraire; pétitionnaire; récipiendaire/portier*).

Виявляємо загалом поділ на два типи, залежно від того, де риват створено на основі французької мови чи латинської мови. Точніше, для типу 2 латинська деривація дає іменники і прикметники; саме виходячи з останніх, конверсія може діяти надалі: *libraire* походить від субстантивації лат. *librarius* (прикм.) – *scriptor librarius* «copiste» [6].

Стосовно типу 1: фундаментально він дає відносні прикметники на основі іменників. Згідно з термінологією, «відносними прикметниками» (на відміну від «якісних»), є прикметники, значення яких стосується відношення з основою-іменником, відношення, яке можна тлумачити як таке, «що належить до, що належить до + імен.-основа»: *alimentaire, communautaire, exemplaire* (Adj), *identitaire, parlementaire* (Adj), *révolutionnaire, statutaire, véhiculaire, valvaire, vestimentaire* позначають «що належить до “un/l'aliment, la communauté” тощо». Ця семантична характеристика, яка має також синтаксичні протилежності, виключає тільки значення цих прикметників або деяких із них, стає якісною, що також є питанням семантичної неології (наприклад, випадок із лексею *révolutionnaire*, що не має вже значення «пов'язаний із революцією»).

Другий тип 2 радше дає іменники й належить до актантної моделі. Як для утворень за допомогою суфікса *-ier* [6; 7], основа належить до процесу, а твірне позначає один із актантів (наприклад, *pétitionnaire* на *pétition, commentaire* на *commenter*). Як для твірних за допомогою *-ier*, субстантивоване похідне

типу 2 може також позначати вмістилище, місткість або сукупність предметів, що позначаються іменником-основою: *argumentaire, bestiaire, bullaire* («ensemble de bulles (papales)»), *lapidaire, reliquaire* ou, au contraire, le membre d'une collection (*légionnaire, parlementaire* (імен.), *sectaire*). Деякі із цих прикладів ілюструють те, що з'являється, в синхронії як омонімія: *le lapidaire*, отриманий через транскатегоризацію за моделлю А («ce qui est lapidaire»), зустрічає *le lapidaire* («traité sur les pierres»), що є, безсумнівно, семантичною деривацією.

Модель А: пре-референтна

Модель А належить до випадків, коли прикметник відсилає до «поняття» (*le) communautaire, (le) populaire, (le) scolaire, (le) solaire, (le) spectaculaire, (le) statutaire, anpiopi* (навіть через процес номіналізації), визначаючи йому референтну сферу (звідси й визначення «пре-референтний», підхоплений Д. Корбен і М. Темпл [1]), тому що поняття із семантичного погляду залишається тісно пов'язаним зі значенням прикметника. Цей тип номіналізації описаний багатьма авторами, зокрема М. Роше [5]. М. Ноайї згадує його в розділі про «субстантивовані прикметники», у частині, назва якої «Доступ до концепта» (*le beau*: «ce qui est beau»). Ось його терміни: «Прикметник функціонує як категорія родового значення й має на меті будь-яку потенційну референцію, що відповідає властивості» [4].

Модель А презентує близькість із прикметниками типу 1. Якість, представлена прикметником, є дещо «знеособленою», що призводить іменникову синтагму до родового і/або збірного значення (*l'humanitaire* – «ce qui est humanitaire», «l'ensemble de ce qui est humanitaire»).

Субстантивовані прикметники, згідно з моделлю А, є сумісними тільки з означеними детермінативами чоловічого роду однини й партитивного артикля. Наприклад, із лексею *humanitaire*:

(7) «Partir à l'autre bout du monde et aider la veuve et l'orphelin, beaucoup de jeunes en rêvent. Mais les métiers de l'humanitaire ne recrutent pas facilement» (L'Étudiant.fr);

(8) «La solidarité laïque qui fait l'originalité de notre République est-elle en danger?» (Agora Vox, le 13 septembre 2008).

Другий етап (імовірний). На цій основі продукується «сингуляризація» (виокремлення), яке полягає певним чином у «накладенні» на сукупність, що представляє якість: *un humanitaire, un nécessaire* – «дещо, що є гуманітарним/необхідним (un quelque chose qui est humanitaire/nécessaire)». Це виокремлення має як протилежність лексичну конкретизацію (людина, об'єкт тощо): наприклад, із *blanc* сингуляризація *un blanc* може стосуватись людини, яка розглядається за «расою», *un blanc dans la conversation, un blanc de poulet*...

Уживання в множині впливає надалі із цієї сингуляризації, як, наприклад:

(9) «La Birmanie promet de protéger les humanitaires attaqués dans l'ouest» (L'Express, le 09 avril 2014).

За цією самою моделлю відмінюються *un scolaire, un communautaire*, подані нами вище; проте, наприклад, *alimentaire, populaire, social, statutaire* «зупиняються на півдорозі» (*un alimentaire, un populaire, un social, un statutaire*).

Модель Б: за допомогою «еліпсиса»

Для цієї моделі ми використовуємо термін «еліпсис», який вимагає коментаря. Під цим поняттям розуміють досить різні феномени, однак, у принципі, справа стосується мовних фактів, які охоплюють, наприклад, опущення слова, що може бути

заново створеним безпосередньо в контексті, наприклад, лексема *le soléaire* в наступному контексті позначає «м'яз п'ятки (le muscle soléaire)».

(10) "**Le soléaire.** *Qu'est-ce que c'est? Les muscles gastrocnémiens médial et latéraux constituent avec le muscle soléaire la masse musculaire du mollet*" (Le Figaro, le 6 mai 2014).

Узявши до уваги цей термін і його опис, ми стверджуємо, що прикметник *soléaire* може в безперервності цього мовного вжитку стабілізуватися в ролі іменника, незалежно від такого контексту.

Варто уточнити, що термін «еліпсис» радше відновлює ідею імпліцитності, неявного, тобто дещо в тексті може бути опущено. Тоді без контексту неможливо з'ясувати поняття. Таке може трапитися у випадку субстантивованих прикметників, технічних термінів. Тобто маємо два випадки: коли поняття є однозначним або коли є можливим тільки звернення до змісту [+гуманіт.]: *un autoritaire – une personne autoritaire*. Отже, маємо такі два різні випадки:

1) технічні чи спеціалізовані поняття: справжній еліпсис однозначного терміна, який (що) мається на увазі (на думці)
circulaire > un X circulaire (lettre),
hebdomadaire > un X hebdomadaire (publication de presse),
laminaire > un X laminaire (champignon),
maxillaire > un X maxillaire (os),
pulmonaire > un X pulmonaire (muscle)/une X pulmonaire (artère);

2) позначення осіб: створення класу на основі властивості
autoritaire > un X autoritaire; X [+гуманіт.],
célibataire > un X célibataire; X [+гуманіт.],
centenaire > un X centenaire; X [+гуманіт.],
insulaire > un X insulaire; X [+гуманіт.]; мешканець острова,
suicidaire (type 2) > un X suicidaire; X [+гуманіт.],
auxiliaire (type 2) > un X auxiliaire; X [+гуманіт.],

Зазначимо, що сингуляризація моделі А приєднується (для окремих одиниць (*un humanitaire*)) до моделі Б, яка видається як досягнення результату; так, беремо до уваги, що існує еліпсис у позначенні особи (людини), що передбачає усталення (стабілізацію) значення й однозначність. Саме це є аргументом для судження про категорійну неологію в тому значенні, в якому ми розуміємо (створення нової лексеми, в цьому випадку субстантивованої): здатність лексеми базуватись у соціально або культурно релевантному семантичному класі.

Опис двох моделей субстантивації дає простір для тестування таких номіналізацій. До моделі А (родова, відтак обов'язково в однині) зараховуємо артиклі *le, l', au, du*, наприклад: *le spectaculaire, du/au spectaculaire*. До моделі Б – *le, l', au, du i un, une, les, des*, наприклад: *le, un, une, les, des velléitaire(s)*.

У нашому корпусі спостерігаємо близько 119 субстантивованих прикметників:

- структура: *le* + прикм.: 55 одиниць,
- структура: *un/une* + прикм.: 21 одиниця,
- структура: *les/des* + прикм. у множині: 43 одиниці.

Деякі наявні у двох структурах *le i un/une*: наприклад, *binaire, égalitaire, héréditaire légendaire, populaire*, або на *le й на les/des: axillaire, judiciaire, complémentaire, élémentaire*, і навіть у трьох структурах: *musculaire, humanitaire, utilitaire*, що дає змогу констатувати завершеність результату знеособлювання та сингуляризації.

З-поміж цих результатів спостерігаємо лексеми, які регулярно повертаються в одну й ту саму структуру, більш чи

менш масово: *l'extraordinaire* – 74 випадки, *le spectaculaire* – 37 випадків, *le judiciaire* – 15 випадків, *le littéraire* – 9 випадків, гапакси (оказіоналізми) (*le lapidaire* в значенні "ce qui est lapidaire").

Розглянемо також результати вибірки з погляду вживання в контексті, за видом, стилем, автором тощо. Так, у текстах медичної спеціалізації відзначаємо часті випадки субстантивації за моделлю Б (*les axillaires, les pulmonaires*); у текстах філософського спрямування – субстантивації за моделлю А (*le temporaire, l'originnaire*), в текстах гуманітарних наук (*le disciplinaire, le judiciaire, l'élémentaire* – див. приклад (11)), в романах – субстантивоване вживання прикметника *l'extraordinaire* – контексти від (12) до (14).

(11) "*Cela s'oppose au temporaire, au variable. L'analyse du sujet pourrait partir d'un paradoxe: si la vérité est l'adéquation de mon jugement à la réalité, alors cette vérité est nécessairement définitive. Pourquoi alors poser cette question?*" (L'Etudiant.fr, le 16 juin 2014);

(12) "*Non. Dans ma tête, une affaire vient en remplacer une autre, c'est tout. Le procureur disait que l'extraordinaire des gens, c'est l'ordinaire des policiers. Cette histoire de la femme au sabre, je l'aurai bientôt oubliée*" (Blog: Rue 89, le 24 septembre 2012);

(13) "*Le Directeur Général de Digicel Haiti, Damian Blackburn, a déclaré: "Vivons l'Extraordinaire" est une célébration de la vie quotidienne des gens qui font des choses extraordinaires et il souligne les réalisations de nos clients dans leur vie de tous les jours – et les nôtres comme entreprise*" (Digicel. Haiti);

(14) "*8e journée Top 14 – Guy Novès: "C'est une simple victoire, on n'a rien fait d'extraordinaire..."*" (Rugbyrama, le 5 octobre 2013).

Стосовно значення лексеми *le populaire*, яке ми уточнювали в прикладі (1) («народ»), такий самий сенс спостерігаємо й сьогодні в сучасних текстах, хоча й значення видається нам дещо архаїчним.

(15) "*Combattre les populismes passe par le populaire [...] C'est d'ailleurs ce qui nous amène à dire haut et fort, dans le Pas-de-Calais, que combattre et battre les populismes passe par le populaire*" (Journal du Net, le 16 octobre 2013).

Отже, йдеться про категорійну й семантичну неологію.

Висновки. Отже, внутрішні причини семантичних змін є основою для такого явища, як *категорійна неологія* з її лексикогенними та морфосинтаксичними особливостями. Проте на рівні кожної лексеми такі внутрішні факти зміни в мові пов'язуються із зовнішніми чинниками (соціальними, культурними, історичними, антропологічними тощо) семантичних змін, які впливають на подальшу субстантивацію (віртуальну/фактологічну) прикметників.

Надалі планується дослідження питань імовірного, випадкового іменникового вжитку прикметника до іменникового значення в контексті категорійної/семантичної неології.

Література:

1. Corbin D. Le monde des mots et des sens construits: catégories sémantiques, catégories référentielles / D. Corbin, M. Temple // Cahiers de Lexicologie, 65. – 1994. – P. 5–28.
2. Lauwers P. The nominalization of adjectives in French: from morphological conversion to categorial mismatch / P. Lauwers // Folia linguistica 42. – 2008. – P. 135–176.
3. Meillet A. Comment les mots changent de sens / A. Meillet // Linguistique historique et linguistique générale [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://crecleco.seriot.ch/textes/Meillet05a.html>.

4. Noailly M. Pourquoi -esque? / M. Noailly, I. Bartning // Cahiers de grammaire. – n°20. – 1995. – P. 87–100.
5. Roché M. De l'attribution du genre aux mots nouveaux dans la langue française / M. Roché. – Thèse de doctorat (NR), Université de Toulouse-le Mirail, 1991. – 820 p.
6. Roché M. Catégorisation et recatégorisation en morphologie dérivationnelle: le cas de la dérivation en -ier(e) / M. Roché // G. Coll et J.-P. Régis (dir.) Morphosyntaxe du lexique. Catégorisation et mise en discours, actes du Colloque de Tours, 7–8 juin 2002, Travaux Linguistiques du CerLiCO 16, 2003. – P. 75–92.
7. Roché M. La dérivation en -ier(e) en ancien français / M. Roché // Cl. Buridant (éd.), La morphologie dérivationnelle dans l'ancienne langue française et occitane, Lexique 17, 2006. – P. 55–96.
8. Sablayrolles J.-F. La néologie en français contemporain: examen du concept et analyse de productions néologiques récentes / J.-F. Sablayrolles. – Paris : Honoré Champion, 2000. – P. 178–180.

Косович О. В. От категорийной деформации к категорийной неологии

Аннотация. Статья посвящена изучению явления *категорийная неология*, ее лексикогенных и морфосинтаксических особенностей, влияния языковых и внеязыковых факторов на деформации лексического фонда современного французского языка.

Ключевые слова: неология, семантическая неология, категорийная неология, категорийная деформация, субстантивация.

Kosovych O. From categorical deformation to categorical neology

Summary. The article deals with to study the phenomenon of categorical neology, its lexicology and morphosyntactic features, the influence of linguistic and extralinguistic factors on the deformation of modern French vocabulary.

Key words: neology, semantic neology, categorical neology, categorical deformation, substantivation.

Котвицька В. А.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Лазебна О. А.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, практики та перекладу німецької мови
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ТЕМАТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ АВТОМОБІЛЕБУДУВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Анотація. Статтю присвячено опису тематичних груп автомобілебудівної термінологіки в сучасній німецькій мові. Проаналізовано предметно-поняттєвий аспект німецької термінології автомобілебудування. Запропоновано класифікацію автомобілебудівної термінологічної лексики за тематичними групами.

Ключові слова: автомобілебудування, термінологічна лексика, лексична одиниця, термін, термінологія, тематична група, тематична класифікація.

Постановка проблеми. Нерозривний і взаємозумовлений зв'язок мови з діяльністю суспільства виражається в тому, що всі важливі процеси науково-технічного прогресу дуже швидко та багатогранно віддзеркалюються в лексиці, у термінологічних системах.

Усі галузі науки й техніки постійно збагачуються новими технологіями та інноваціями, що вимагає від наукової мовознавчої спільноти розроблення шляхів найменування термінологічних понять і їх систематизації, впорядкування загалу термінологічної лексики. Проблема стандартизації та нормалізації галузевої термінології набуває першочергового значення.

Оскільки автомобілебудування динамічно й інтенсивно розвивається, відбувається стрімке й безперервне поповнення лексичного фонду автомобілебудівної термінології. Автомобільна термінологіка проникає до розмовної мови, публіцистики. Питома вага термінів у загальнолексичному фонді повсякчас збільшується.

Стан і перспективи вдосконалення термінологічних систем перебувають у фокусі наукових інтересів багатьох мовознавців, серед яких – Т.Р. Кияк, А.М. Приходько, В.Д. Бялик, М.С. Зарицький, Й.А. Стернін, І.М. Кочан, Т.І. Панько, Т.А. Д'яков, З.Б. Куделько, А.В. Крижанівська, Н.В. Нікуліна, Л.В. Туровська, Л.О. Симоненко, Л.М. Томіленко, О.І. Дуда, Л.В. Козак, О.Д. Царук, Р.С. Коваль, М.Я. Саламаха, А.Ф. Соломахін, О.В. Золота.

Вивченню термінології транспорту в різних мовах присвячували свої наукові розвідки різні вчені. Так, семантику синтаксичних структур складних термінів на матеріалі термінології автомобілебудування сучасної французької мови досліджувала Л.І. Леснічая (1998), лексико-семантичне поле «Транспорт» в американському варіанті англійської мови вивчала І.Е. Коротаєва (2004), процес становлення й особливості формування сучасної української автомобільної термінологічної системи досліджувала Н.В. Нікуліна (2005), зіставний аналіз автомобільних терміносистем в англійській, французькій і російській

мовах здійснювала І.М. Позднишева (2007), структурно-семантичний і функціональний аспекти автомобільної термінології в німецькій і російській мовах вивчала Ю.М. Ревіна (2011).

Однак у перелічених роботах розглядаються лише окремі аспекти вивчення термінології автомобільного транспорту на матеріалі різних мов.

Щодо тематичної організації лексики варто зазначити, що сучасна лінгвістика, у т. ч. вітчизняна, має значний досвід у вивченні семантики лексичних одиниць різних тематичних груп. Розроблення тематичних класифікацій різних груп лексики, як споконвічної, так і запозиченої, що пропонуються мовознавцями, зумовлені в кожному з досліджень прагненням досягти певної поставленої мети [1, с. 34].

Метою статті є аналіз предметно-поняттєвого аспекту німецької автомобілебудівної термінології та класифікація термінів за тематичними групами, визначення й характеристика складу груп і підгруп.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ході проведеного дослідження термінів автомобілебудування в сучасній німецькій мові здійснено їх тематичну класифікацію. Виокремлено 3 тематичні групи, кожна з яких включає 2 підгрупи: «Будова автомобіля» з підгрупами «Прилади, технічні засоби, механізми, запчастини та аксесуари для автомобілів», «Види та моделі автомобілів»; тематична група «Експлуатація автомобілів» із підгрупами «Діагностика», «Види й етапи ремонту»; тематична група «Виробництво автомобілів» із підгрупами «Процеси, операції, технології», «Матеріали й речовини».

Зокрема, до підгрупи «Прилади, технічні засоби, механізми, запчастини та аксесуари для автомобілів», яка налічує найбільшу кількість досліджуваних термінологічних одиниць, порівняно з іншими, увійшли:

1. Назви запчастин та аксесуарів для автомобілів (*Innenkotflügel* підкрилки, *die Kopfstütze* підголівник, *der Sicherheitsgurt* ремінь безпеки, *der Außenspiegel* зовнішнє дзеркало заднього виду, *der Rückspiegel* дзеркало заднього виду, *die Windschutzscheibe* лобове скло, *die Radkappe* (авто) ковпак колеса, *das Lenkrad* кермо, *die Autotür* двері автомобіля, *der Scheibenwischer* склоочисник, *das Armaturenbrett* приладова панель, *der/das Ölfilter/der/das Schmierölfilter* масляний фільтр, *der/das Brennstofffilter* паливний фільтр, *der/das Luftfilter* повітряний фільтр, *die Zündkerze* свічка запалювання, *die Federeinstellmutter* гайка регулювання зусилля дії пружини, *die Befestigungsmutter* гайка кріплення, *die Düsenüberwurfmutter*

накидна гайка кріплення розпилювача (форсунки), *die Getriebebuchse* втулка коробки передач, *die Unterdruckpumpe* вакуумний насос, *die Pumpenmembran(e)* діафрагма насоса, *das Ölpumpengehäuse* картер масляного насоса, *der Förderkolben* поршень подавального насоса, *das Karosseriegerippe/das Karosserieskelett* каркас кузова, *die Stoßstange* бампер, *die Motorhaube* капот, *der Zylinderblock* блок циліндрів).

2. Назви приладів-джерел електричної енергії, назви складових частин системи електрообладнання (*elektrisches Leitungsnetz* електрична бортова мережа, *der Schalthebel* важіль перемикачів передач, *die Signalaufklärung/die Signalisierungseinrichtung* прилади сигналізації, *der Starterakku* стартерна акумуляторна батарея, *der Drehstromgenerator/der Wechselstromerzeuger* генератор змінного струму, *die Alarmlampe/die Signallampe/die Blinklampe/die Meldelampe* сигнальна лампа, *die Antenne* антена, *der Zündverteiler* розподільник запалення, *der Spannungsregler* регулятор напруги, *der Transistorkommutator* транзисторний комутатор, *der Blinkautomat/das Blinkrelais* переривник покажчиків повороту).

3. Назви контрольно-вимірних приладів (*der Brennstoffstandmesser/der Brennstoffmesser* паливомір, *das Manometer/das Druckmeßgerät/der Druckmesser/der Druckanzeiger* манометр, *das Bremsdruckmanometer* манометр тиску гальмівного повітря, *das Rauchmeßgerät/der Rauchgastester* прилад для вимірювання димності, *Ladekontrollleuchte* контрольна лампа зарядки акумуляторної батареї, *Ladestrom-Kontrollleuchte* контрольна лампа зарядного струму).

4. Назви приладів зовнішнього та внутрішнього освітлення, назви приладів світлової сигналізації (*der Scheinwerfer* фара, *der Nebelscheinwerfer* протитуманна фара, *der Halogenscheinwerfer* фара з галогенною лампою, *der Fern(licht)scheinwerfer* фара дальнього світла, *das Standlicht* підфарник, *das Rücklicht/die Rückleuchte/die Rücklampe/die Schlußlaterne* задній ліхтар, *der Hauptlichtschalter/der Lichthauptschalter* центральний перемикач освітлення, *der Fußabblend(um)schalter* ножний перемикач світла фар, *die Motorlampe* підкапотна лампа, *die Instrumentenbrettlampe/die Instrumentenleuchte* лампа підсвітки щитка приладів; *der Ampelstopp* (світловий) стоп-сигнал, *das Rück(fahr)licht* світло заднього ходу).

5. Назви електронних приладів, технічних засобів і систем (*der Bordcomputer/der Fahrdatenrechner* бортовий комп'ютер, *der Alkotester* алкотестер, *der Navigator/das Navigationsgerät* навігатор, *der Brandgas-Feuermelder* детектор-сигналізатор диму, *der Rückfahrwarner/die (Ein)parkhilfe* парктронік (паркувальний радар), *das Tankgerät/der Tankgeber* датчик рівня палива, *die Wegfahrsperr* антикрадіжна (протиугонна) система, *der/das Keyless Entry* система дистанційної електронної ідентифікації ключів).

6. Назви технічних пристроїв і механізмів (*die Kupplung/das Kupplungspedal* педаль зчеплення, *die Außenbackenbremse* гальмівний механізм із зовнішнім розміщенням колодок, *die Hinterradinnenbremse* гальмівний механізм заднього колеса з внутрішніми колодками, *die Anhängerkupplung* педаль зчеплення причепа, *das Gaspedal* педаль газу, *die Bremse/das Bremspedal* педаль гальма, *die Sitzverstelleneinrichtung/die Sitzverstellung/der Sitzverstellungsapparat* механізм для регулювання положень сидіння).

Підгрупа «Види та моделі автомобілів» включає:

1. Назви видів і моделей автомобілів (*der Zugeländerkraftwagen* напівгусеничний автомобіль-тягач, *der*

Rettungsschlepper автомобіль-тягач для буксирування несправних транспортних засобів, *der Last(en)zug* автомобіль-тягач із причепом, *der Anhänger* причіп, *der Truck/der Kipper* самоскид, *das Tanklöschfahrzeug* автоцистерна для гасіння пожеж в нафтових тощо резервуарах, *die Autozisterne* автоцистерна, *der Containerwagen* контейнеровоз, *der Sedan* седан, *der Minivan* мінівен, *der Mikrovan* мікровен, *das Hatchback* хетчбек, *der Bulldozer* бульдозер, *der Bagger* екскаватор, *der Sportwagen/die Sportcar* спортивний автомобіль, *der Rennwagen/der Rennsportwagen* гоночний (спортивний) автомобіль, *das Wasserstoffauto* водневий автомобіль, *der Panzertransportwagen* бронетранспортер, *der Geländewagen* авто підвищеної прохідності (позашляховик), *der Kombi/der Kombinationskraftwagen* вантажопасажирський автомобіль-універсал, *das Elektromobil* електромобіль тощо).

До підгрупи «Діагностика» зараховано:

1. Назви діагностичних заходів (*die Computer-Diagnose* комп'ютерна діагностика автомобіля, *die Onboarddiagnose* бортова діагностика, *die Zündsystemdiagnose* діагностика системи запалювання).

До підгрупи «Види й етапи ремонту» належать:

1. Назви видів ремонтних робіт (*die Großinstandsetzung des Motors* капітальний ремонт двигуна, *die Karosseriereparatur* ремонт кузова, *die Behelfsausbesserung* тимчасове усунення несправності (тимчасовий ремонт), *die Reifenreparatur* ремонт шин, *die Kurbelwellenreparatur* ремонт колінчастого валу);

2. Назви етапів ремонту (*die Triebwerkzerlegung* демонтаж двигуна, *die Spaltmaßbestimmung* визначення розмірів зазорів, *die Umwälzung* обкатка двигуна, *die Reifendruckregulierung* регулювання тиску в шинах, *das Besohlen* відновлення протектора, *die Saugventilregulierung* регулювання впускного клапана, *die Abschaltregelung* клапанне регулювання, *die Einspritzverstellung* регулювання впрыскування, *der Ölersatz/die Ölerneruerung/die Ölauffrischung/die Abölung* заміна масла, *die Bremsplattenidentifizierung* ідентифікація слідів зношення (на покритті внаслідок блокування колеса під час гальмування), *das Zylinderbohren* розточування циліндрів, *das Ziehschleifen/das Honen* хонінгування циліндрів).

Підгрупа «Процеси, операції, технології» включає такі лексичні одиниці:

1. Назви процесів виробництва й технологій (*das Aufdampfen* нанесення покриття напиленням, *die Epoxidharzbeschichtung* зашпаровування (покривання) епоксидною композицією, *das Hämmern* проковка шва, *das Schweißnahtentgraten* зачистка зварних швів, *das Verölen des Bremsbelags* намащення накладки гальмівної колодки, *Schleifbearbeitung* абразивна обробка, *die Rostschutzbehandlung* протикорозійна обробка, *die Karosserieabdichtung* герметизація кузова, *die Verharzung* осмолювання (напр., деталей двигуна), *das Grundpolieren* попереднє полірування, *das Feinpolieren* кінцеве (чистове) полірування, *das Glanzschleifen* глянування (полірування до блиску) тощо).

2. Назви операцій, що здійснюються під час проектування, виробництва та обробки деталей автомобіля тощо (*die Klemmung* закріплення (зажимом), *das Festkeilen* закріплення шпонкою).

До підгрупи «Матеріали й речовини» ввійшли:

1. Назви матеріалів, що використовуються під час виробництва (*das Trapezblech* профнастил, *das Reifengewebe/der Kord* корд, *der Wischgummi* гума, *das Epoxydglasfilament* епоксидне

скловолокно, *das Fiberglas/der Glasfaserkunststoff* склопластик, *der/das Asbest* азбест тощо).

2. Назви речовин, що знаходять застосування під час виробництва (*das Bremspflegemittel* засіб для догляду за гальмами, *das Bremsöl* гальмівна рідина, *das Graphitfett* графітова паста, *das Epoxidharz* епоксидна смола, *die Polierpaste* полірувальна паста, *das Kühlerreinigungsmittel* засіб для промивки системи охолодження, *die Schmierflüssigkeit* змащувальна рідина, *das Rostverhütungsmittel* протикорозійний засіб).

Класифікація лексичних одиниць за тематичними групами уможливила систематизацію зібраного фактичного матеріалу й дала змогу репрезентувати взаємозв'язки всередині груп і підгруп.

Висновки. У ході дослідження термінів автомобілебудування на матеріалі сучасної німецької мови виокремлено 3 тематичні групи, кожна з яких ділиться на 2 підгрупи: «Будова автомобіля» з підгрупами «Прилади, технічні засоби, механізми, запчастини та аксесуари для автомобілів», «Види та моделі автомобілів»; тематична група «Експлуатація автомобілів» із підгрупами «Діагностика», «Види й етапи ремонту»; тематична група «Виробництво автомобілів» із підгрупами «Процеси, операції, технології», «Матеріали й речовини».

Основним структурним типом термінів автомобілебудування в німецькій мові, безперечно, є композит. Терміни-композити творяться за вже виробленими відповідно до закономірностей німецької мови моделями. Варто зазначити, що композити дуже точно й чітко виражають суттєві поняття техніки.

У структурі досліджуваної термінології загалом виокремлюємо дві групи термінів: вузькоспеціальні терміни (значення цих термінологічних одиниць часто є незрозумілими для носіїв мови-нефахівців), терміни широкого вживання.

Формування вокабуляру автомобілебудівної термінології відбувається за рахунок впливу зовнішніх і внутрішньомовних чинників. Пріоритетність і потужний розвиток галузі автомобільної промисловості спричинює стрімке й безперервне поповнення лексичного фонду автомобілебудівної термінології.

До перспектив дослідження належить вивчення структурних особливостей складних термінологічних номінацій, зокрема запозичених компонентів складних термінів-композит.

Література:

1. Котвицька В.А. Тематична класифікація прямих лексичних запозичень з англійської у сучасній німецькій мові / В.А. Котвицька // Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія «Філологічні науки». – Ніжин : НДУ ім. Миколи Гоголя, 2016. – С. 34–37.

Котвицкая В. А., Лазебная Е. А. Тематическая организация автомобилестроительной терминологической лексики в современном немецком языке

Аннотация. Статья посвящена описанию тематических групп автомобилестроительной терминологической лексики в современном немецком языке. Анализируется предметно-понятийный аспект немецкой автомобилестроительной терминологии. Предложена классификация автомобилестроительной терминологической лексики по тематическим группам.

Ключевые слова: автомобилестроение, терминологическая лексика, лексическая единица, термин, терминология, тематическая группа, тематическая классификация.

Kotvytska V., Lazebna O. Thematic organization of automotive industry terminological lexis in modern German

Summary. The present paper focuses on the description of thematic groups of automotive industry terminological lexis in modern German. According to the semantics of lexical units in automotive industry and their functionality thematic groups of automotive industry terminology were classified. Thematic classification of automotive terminological lexis in the modern German language is given.

Key words: automotive industry, terminological lexis, lexical unit, term, terminology, thematic group, thematic classification.

*Mykhaylenko V. V.,
DSc, Prof., Dept. of Translation and Philology
Ivano-Frankivsk King Danylo Galytskyi University of Law*

A CONTRASTIVE PERSPECTIVE OF THE LEXEME “DEPRESSION (ECONOMY)”

Summary. The objective of the present paper is an investigation of the lexeme *depression* (economy) in language and professional discourse with the help of various types of the structural-semantic analysis – definitional, componential, and field (domain)-- based on the data from the British National Corpus of the English language. The end-goal of our study is to present the entry “depression” for the Comprehensive English-Ukrainian Glossary.

Key words: concept, component, lexical semantics, contrastive, corpus analysis, definition, professional discourse.

Introduction. Lexical Semantics is about the meaning of words and, obviously, this branch of linguistics has reached the apogee in its development – all the lexical units and their constituents are assigned to the categories and paradigms. But the semantic behaviour of words has been unduly neglected in the current works, which appears to emphasize sentential semantics and further on in text or discourse semantics. D. A. Cruse establishes the descriptive and generalizable facts about lexical relations that any formal theory of semantics will have to encompass. The syntagmatic relations of the unit stipulates a full explication of the component word lexical meaning in the sentence structure [1]. R. Temmerman believes that the discourse-centred approach with a focus on terms functioning in text / discourse influenced by linguistic and cognitive shift in terminology [2]. This shift also affects the construction of terminological knowledge bases, some of which lie on an underlying network of semantic relations, and make an effort to encode information in the form of knowledge. Learners of ESL/EFL as well as lexicographers focus their attention on the professional bilingual or multilingual dictionaries. According to our hypothesis the user of the dictionary requires a dictionary entry which must include a term in the word combination its text fragments from various discourse registers and the translation. These strategies are in the streamline of contrastive lexical semantics. Whereas the rule-governed model-oriented approach is necessarily restricted to subsets of vocabulary, the pragmatic approach aims to analyse and describe the whole vocabulary-in-use of the Source Language and the Target Language. Since the pragmatic turn, lexical semantics can no longer develop as an autonomous discipline but has to be developed as an integral part of a theory of language use.

The objective of the present paper is an investigation of the lexeme *depression* in language and professional discourse with the help of various types of the structural-semantic analysis – definitional, componential, and field (domain), it is also based on the British National Corpus analysis of the English language. Lately there has been a breakthrough in the use of computer corpora in linguistic research. Computer corpora are used in both synchronic and diachronic studies - and increasingly also in cross-linguistic research [3, p. 238–264]. The end-goal of our study is to present the entry “depression” for the English-Ukrainian Comprehensive Glossary.

State of the art. Current theories of Lexical Semantics [4, p. 272,] offer a comprehensive overview of the major traditions of word meaning research in linguistics. In spite of the growing importance of the lexicon in linguistics, theoretical trends in lexical semantics need to be objectively investigated [5, p. 76–87]. D. A. Cruse and Dirk.

Geeraerts published fundamental books on the evolution of Lexical Semantics from the mid nineteenth century to the present day. It presents the main ideas, the landmark publications, and the dominant figures of five traditions: historical-philological semantics, structuralist semantics, generativist semantics, neo-structuralist semantics, and cognitive semantics [1; 6]. Edda Weigand emphasizes that lexical semantics must be considered to be a ‘part of a theory of language use,’ largely pragmatic in nature [7, p. 5–26]. Nowadays most of the authors adopt a corpus-oriented approach. And ‘a new trend needs a new methodology for the new object ‘vocabulary-in-use,’ which is an uphill work for Lexical Semantics. Primarily, pragmatic use, interlocutors’ worldview and discourse register must be taken into consideration. This work is directly oriented towards improving mono-, bi- and multilingual dictionaries. A person’s worldview represented by the vocabulary is affected by many factors – by the inherited characteristics, background experiences and life situations, the values, attitudes, and habits s/he has developed, and more. Therefore, even though some parts of a worldview are shared by many people in a community, other parts differ for individuals. However, Hans-Georg Gadamer emphasizes that no final interpretation of reality is possible because new life-worlds or world pictures will cause future interpreters to see and experience the world differently [8, p. 79].

Investigation. Semantic Relations and the Lexicon explore many paradigmatic semantic relations between words, such as synonymy, antonymy, and hyponymy, and their relevance to the mental organization of our vocabularies. M. Lynne Murphy proposes a pragmatic approach to these relations. Whereas traditional approaches have claimed that paradigmatic relations are part of our lexical knowledge which M. Lynne Murphy argues that they constitute metalinguistic knowledge, which can be derived through a single relational principle, and may also be stored as part of our extra-lexical, conceptual representations of a word [9]. A basic model of contrastive analysis is set out by John Sinclair in the first paper. Contrastive linguistics is a systematic comparison of two or more languages, with the aim of describing their similarities and differences. [10; see also: 11, p. 737]. He points out the inadequacy of traditional theories, which divide the lexicon from the grammar, for dealing with the way word meanings change when they are combined in phrases. There seems to be a conflict between the paradigmatic and the syntagmatic relations when considering the choice of a lexical item, but the two can be reconciled by a theory that takes context into account.

In the Economy worldview a *depression* is a severe economic catastrophe in which real GDP falls by at least 10%. A depression is

much more severe than a *recession* and the effects of a depression can last for years. The notion of *depression* in the world view is revealed by the dictionary entry: (1) astronomy: *the angular distance of a celestial object below the horizon*; (2) mathematics: *the size of an angle of depression*; (3) (4) biology: *lowering of psychology: an act of depressing or a state of being depressed; physical or mental vitality or of functional activity*; (5) pathology: *an abnormal lowering of the rate of any physiological activity or function*; (6) geology: *part of a surface that is slightly lower than the rest*; (7) meteorology: *a tropical depression*; (8) astronomy: *below the horizontal plane through the point of observation*; (9) economics: *a long and severe recession in an economy or market; a period of low general economic activity marked especially by rising levels of unemployment heading towards periods of economic depression* [13]. The frequency of the total use of the noun lexeme with its 9 definitions is 2224 in the various discourse registers of the British National Corpus, for instance, spoken (108), fiction – 203, magazine (135), newspaper (170), non-academic (504), academic (641). In the Ukrainian worldview the dictionary entry *депресія* “depression” differentiates all in all four definitions (економічний стан країни): *банкрутство, безробіття, занепад, деградація, депресія, занепадок, застій, підупад, регрес, спад, стагнація*; 2. (психічний стан людини): *депресія, пригнічення, пригніченість, пригноблення, пригнобленість, пригломшення, пригломшеність*; 3. (моральний стан людини): *депресія, порожнеча, порожнява, розчарування; спустошеність, спустошення*; 4. (стан мистецтва, літератури): *декаданс* [14; 15]. The definitional criterion, Dirk Geeraerts quoting Aristotle specifies that an item has more than one lexical meaning. From the truth-theoretical point of view taken by Willard Van Orman Quine [12, p. 129], a lexical item is polysemous if it can simultaneously be clearly true and clearly false of the same referent, cf.: *depression* “recession in economy” and *depression* “lowering of physical or mental vitality”, etc. [6, p. 351].

We shall focus our attention on the 9-th component and analyse its use in the British National Corpus (100 mln words from the texts). In economics, a depression is commonly defined as an extreme recession that lasts two or more years and characterized by economic factors such as substantial increases in unemployment, a drop in available credit, diminishing output, bankruptcies and sovereign debt defaults, reduced trade and commerce, and sustained volatility in currency values. In times of depression, consumer confidence and investments decrease, causing the economy to shut down. Cf.: the Investopedia specifies *depression* as “a severe and prolonged downturn in economic activity. In economics, a depression is commonly defined as an extreme recession that lasts two or more years and characterized by economic factors such as substantial increases in unemployment, a drop in available credit, diminishing output, bankruptcies and sovereign debt defaults, reduced trade and commerce, and sustained volatility in currency values. In times of depression, consumer confidence and investments decrease, causing the economy to shut down”. Here are some illustrations of the components of the lexical meaning of the noun revealed in the referred discourse registers of the BNC:

1. The country is still in a continuing and worsening economic depression, and while unemployment rises daily...

2. The woman who let Britain slide into the worst depression since the 30s was paid 250,000 last week for just three days' work.

3. The 1973 oil crisis followed by the onset of economic depression deepened the pressures on that system.

4. Its rapid phase from 1870 onwards coincided with a prolonged agricultural depression in the eastern counties.

5. But in the interwar period suffered setbacks as the depression deepened.

6. And rose towards three million during the severe cyclical depression between 1929 and 1932.

7. The restructuring of the British economy in the depression years between the two world wars ...

8. This meant that in the economic depression of the 1930s many Sri Lankan landowners were thus in the hands of foreign money-lenders.

9. It was to enable the government to acquire land sold during the depression to pay off debts.

10. Out of the crisis of investor confidence caused by the Great Depression came the best-known scheme of securities regulation...

11. The world will not stop still, and economic depression and even national economic collapse (so regularly forecast by the doom-mongers) will not...

12. One can distinguish between cyclical changes, which reflect the buoyancy or depression of the economy, and structural changes.

13. Increased risk of take-over as a result of unprofitable growth causing a depression in share price.

14. The last few years have witnessed an unprecedented period of economic depression for Wales accompanied by massive youth unemployment.

15. Between 1873 and 1918 as a result of a severe slump and depression.

16. Due to the fear by capitalists of post-war stagnation and economic depression.

17. Women have seen the major characteristics of the depression of the 1980s depicted.

18. Giant skeleton of the hull [as it] lay neglected during years of depression.

In the language philosophy there has been a controversy of the type of analysis concerning the decompositionality of the word meaning into components, either it is a linguistic or conceptual type because both use the same terminology [5]. A semantic analysis points out the following units which can be founding constituents of the conceptual system (1) *industry*, (2) *commerce*, and (3) *finance*, every constituent is able to organize its own subsystem represented by a semantic field [6, p. 93], though these three subfields appear to be fuzzy what makes them cohesive, for instance, (1) *economic slump, dried-up investments, industrial depression, rising unemployment*, (2) *world trade collapse, trading blocks, tariffs*; (3) *a catastrophic collapse of stock-market prices, imbalance between money supply of money and money demand; liquidity evaporation, money withdrawal from banks, precipitous decline in the assets value, and insolvency* [5]. The periphery constituents of the subfields can break the field boundaries and connect them into one semantic unity. If we consider the semantics of these three subsystems of the conceptual system of *depression* has the common lexeme *slump* which together with constituents of the three subsystems form the nucleus of the system. A particular characteristic of componential analysis is its “binary” opposition, for instance, *balance – imbalance, employment – unemployment, rise – decline, efficient-inefficient*. The componential analysis developed in the second half of the 1950s by European and American linguists argues that word meaning can be described on the basis of a finite set of conceptual building blocks called semantic components or features. Compo-

nential analysis is one of the methods of semantic research which attempts to reduce meaning to its smallest components. It is particularly suited to restricted semantic fields from which intuitively obvious semantic. The semantic (lexical) field approach as the most immediate realization of the structural conception of meaning, can be supplemented with the substantive analysis of the conceptual relationship among the items in the field [6, p. 88]. In cognitive semantics such as *industry, commerce, finance* are not represented just as sets of features with clear-cut boundaries, so that an item can be conceived as falling or not falling under the concept based on whether or not it meets some relevant criteria. The fact is that some items are more easily identified as falling under a concept than others [9]. Therefore, John Sinclair underlines that “the text or discourse is the unique deployment of meaningful units and its particular meaning is not adequately accounted for by any organized concatenation of the fixed meanings of the unit” [10, p. 5].

Let's compare the definitions of depression in the English scientific (Economy) world view: *a severe and prolonged recession characterized by inefficient economic productivity, high unemployment and falling price levels* [5]; and the Ukrainian scientific (Economy) world view – *період економічної кризи, який характеризується спадом виробництва, ділової активності, високим рівнем безробіття, банкрутством* [14; 15]. We can see that they fully coincide. Then we can compare the English semantic (lexical) field “depression in economy”: *abatement, backdrop, bust, constriction, crash, cutback, decline, loss, panic; downbeat, downdraft, downswing, downtrend, downturn reduction, slowdown, stagnation, withdrawal* [5]; and the Ukrainian one: *дефолт, деградація, занепад, занепадок, підупад, регрес, рецесія, застій* [14; 15]. The lexical field approach covers only the ‘regular uses’ of the *depression*, though they are used in ways that deviate from their core meanings in both languages.

The semantic fields differ in their volume but coincide in the core or nucleus components: *recession* “рецесія (падіння),” *slump* “різке падіння.” Both differ mainly in the differential feature “period of duration”; in the first case the duration is not limited, in the second case it is limited by the feature “longer than a few months”. The given concepts of *Depression* in the Conceptual System in the Economy World View must be verified in the English and Ukrainian professional discourse to differentiate between dominant and periphery components that can lay the basis for the Translation practice.

Conclusions and perspectives. The difficulties of determining the equivalence of expressions between languages lie in the use of the word as an autonomous unit out of its word combination, phrase, sentence, text and discourse. Under the influence of the syntagmatic (linear) and paradigmatic (vertical) relations in the text/discourse the word actualizes a component of its lexical meaning corresponding to the context. Pragmatic rules determine the use of words – the only way to succeed is through knowledge of the cultures of the societies. Lexicographers, foreign language students need to know that a language is ‘a communicative system bound to a cultural environment. An algorithm of the word meaning study for the lexicographic, translation, and language learning purposes is initiated: First, the definition of the noun *depression* ‘депресія’ in English and Ukrainian as a dictionary entry is investigated; second, semantic components of its lexical meaning are defined; third, the semantic field is modeled to represent the concept of “economy depression”, fourth, the correlation of the component and discourse register is pointed out.

The detailing of the actualized components of the lexical meaning of the unit *depression* (economy) will be undertaken in our further investigation.

References:

1. Cruse D.A. *Lexical Semantics* / D.A. Cruse. – University of Manchester, 1986. – 328 p.
2. Temmerman R. *Towards New Ways of Terminology Description* / R. Temmerman. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins, 2000. – xvi. – 258 p.
3. Teubert Wolfgang. 1996. Comparable or parallel corpora? / Wolfgang Teubert // *International Journal of Lexicography*. – 1996. – Vol. 9. – P. 238–264.
4. Myknaylenko V.V. *A Glossary of Linguistics and Translation Studies* / V.V. Mykhaylenko. – Ivano-Frankivsk : King Danylo Galatskiy University of Law, 2015. – 528 p.
5. Myknaylenko V.V. *Conceptual Analysis: Componential Analysis* / V.V. Mykhaylenko // *Науковий вісник Чернівецького університету* : зб. наукових праць. – Чернівці : Видавничий дім «РОДОВІД», 2014. – Вип. 720 : Германська філологія. – С. 77–86.
6. Geeraerts D. *Theories of Lexical Semantics* / D. Geeraerts. – Oxford : Oxford University Press, 2010. – 341 p.
7. Weigand E. *Contrastive Lexical Semantics* / E. Weigand // E. Wigand (ed.). *Contrastive Lexical Semantics* / E. Weigand. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing, 1998. – P. 25–44.
8. Gadamer Hans-Georg. *Truth and Method* / Hans-Georg Gadamer. – London : Sheed & Ward, 1975. – 640 p.
9. Murphy M. Lynne. *Semantic Relations and the Lexicon* / M. Lynne Murphy. – University of Sussex, 2010. – 304 p.
10. Sinclair John. *Lexical Item* / John Sinclair // E. Wigand (ed.). *Contrastive Lexical Semantics*. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing, 1998. – P. 1–24.
11. Ringbom Hakan. *Contrastive Analysis*. / Hakan Ringbom // R.E. Asher and J.M.Y. Simpson (eds.). *Encyclopedia of Linguistics*. – Vol. 2. – Oxford : Pergamon Press, 1994. – P. 737–742.
12. Qiune Willard Van Orman. *Word and Object* / Willard Van Orman Quine. – Cambridge, MA : MIT Press, 1960. – 312 p.
13. *The Merriam-Webster Dictionary New Edition*. – Martinsburg, WV : Merriam-Webster, Incorporated, 20016. – 973 p.
14. Кравченко НВ. Великий англо-український, українсько-англійський бізнес-словник / Н.В. Кравченко. – Х. : Торсінг плюс, 2009. – 496 с. Kravchenko N.V. *Velykiy anglo-ukrajinskiy, ukrajinsko-anglijskiy biznes slovnyk* / N.V. Kravchenko. – H. : Torsing plus, 2009. – 496 s. Kravchenko N.V. *Comprehensive English-Ukrainian, Ukrainian-English Dictionary* / N.V. Kravchenko. – H. : Torsing plus, 2009. – 496 p.
15. *Економічна енциклопедія* : у 3 т. / редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : ВЦ «Академія», 2000. – Т. 1. – 2000. – 864 с. Mocherniy Mocherniy (hol./red.) ta in. – K. : Akademia, 2000. – 864 s. *Ekonomichna entsyklopedia* : Tom 1–3 / Redaktery: S.V. Mocherniy (hol./red.) ta in. – K. : Akademia, 2000. – Т. 1 – 2000. – 864 s. Mocherniy S.V. *Encyclopedia of Economy*. Vo. 1–3 / S.V. Mocherniy (Ed.-in-chief) et al. – K. : Akademia, 2000. – Vol. 1. – 2000. – 864 p.

Михайленко В. В. Контрастивна перспектива лексеми “depression (economy)”

Анотація. Метою дослідження є вивчення лексичної семантики іменника *депресія* (економічна) в мові та професійному дискурсі за допомогою різних типів структурно-семантичного аналізу – дефініційного, компонентного та польового – на основі Британського національного корпусу англійської мови. Кінцевим результатом має бути словникова стаття *депресія* для Англійсько-українського словника.

Ключові слова: концепт, компонент, лексична семантика, контрастивний, корпусний аналіз, визначення, професійний дискурс.

Михайленко В. В. Контрастивная перспектива лексемы “depression (economy)”

Аннотация. Целью исследования является изучение лексической семантики существительного *депрессия* (экономическая) в семантической системе языка и профессиональном дискурсе с помощью различных типов структурно-семантического анализа – дефиниционного,

компонентного и полевого – на основе Британского национального корпуса английского языка. Конечным результатом должна быть словарная статья *депрессия* для англо-украинского словаря.

Ключевые слова: концепт, компонент, лексическая семантика, контрастивный, корпусный анализ, определение, профессиональный дискурс.

Місягіна І. М.,

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри перекладу та філології

Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького

НЕІНФОРМАТИВНІСТЬ ЯК ТАКТИКА УХИЛЯННЯ ВІД ВІДПОВІДІ

Анотація. У статті подано огляд основних способів реалізації тактики неінформативності. Обґрунтовані принципи їх виділення.

Ключові слова: комунікативна стратегія, комунікативна тактика, спосіб ухильності, неінформативність, тактика часткового блокування інформації.

Постановка проблеми. Під час дослідження ухильності враховувались напрацювання науковців, що базуються на таких сучасних лінгвістичних теоріях і теоретико-методологічних засадах комунікації: теорії мовленнєвих актів (Дж. Остін, Дж. Серль, А. Вежбицька, З. Вендлер, А.М. Приходько) й теорії мовленнєвої діяльності (Ф.С. Бацевич, О.Я. Гойхман, Є.В. Ключев, О.О. Селіванова, Г.П. Грайс, П. Браун, С. Левінсон, Д. Гордон, Дж. Лакофф, А.М. Баранов, В.В. Зірка).

Суперечливість поняття ухильності спричинила високий інтерес науковців до дослідження цього явища (К. Хайланд, Дж. Лакофф, І. Чізарова, Дж. Юл, С.М. Іваненко, О.М. Ільченко, О.В. Пономаренко, А.В. Ярхо, О.В. Дмитрук, І.І. Морозова, Л.Б. Головаш, Ю.Б. Кузьменкова).

Двозначність стосується самого поняття «ухильність», яке трактується як тактика, стратегія або спосіб уникнення відповіді на запитання. Невизначеність цього поняття також пов'язана із засадами, на яких повинна базуватись класифікація способів уникнення відповіді.

У зв'язку зі специфікою поняття ухильності у статті запропоновано новий підхід до визначення способів її реалізації на основі експлуатації принципу кооперації.

Дослідження ґрунтуються на гіпотезі про те, що ухильність реалізується за умови порушення одного з постулатів або загального принципу кооперації, внаслідок чого відбувається відмова від кооперації («повна» ухильність) або блокування комунікації в заданому напрямі чи заданим способом («часткова» ухильність).

Постулат категорії кількості «твое висловлення має містити не менше інформації, ніж необхідно» передбачає надання комунікативно *достатньої* інформації. Створення певної атмосфери спілкування або фокусування уваги реципієнта передбачає намагання мовця уникнути надання комунікативно *незначущої* інформації (другорядних деталей), що в цьому випадку жодним чином не впливає на якісні характеристики повідомлення й повністю забезпечує інформативні потреби слухача. У випадку реалізації ухильності, спричиненої намаганнями мовця уникнути надання саме комунікативно значущої інформації, можна стверджувати, що постулати категорії кількості порушуються.

Метою статті є дослідити неінформативність як тактику ухильності від відповіді на запитання і проаналізувати основні способи реалізації комунікативної тактики (далі – КТ) неінформативності.

Виклад основного матеріалу дослідження. КТ неінформативності втілюється за умови недотримання постулатів категорії кількості: 1) «твое висловлення має містити не більше інформації, ніж необхідно» і 2) «твое висловлення має містити не менше інформації, ніж необхідно».

КТ неінформативності передбачає часткове уникнення передачі комунікативно значущої інформації за допомогою зменшення або збільшення її інформативного потенціалу [6].

Під зменшенням інформативного потенціалу мається на увазі надання недостатньої кількості комунікативно значущої інформації. Збільшення інформативного потенціалу передбачає надлишок інформації, що призводить до втрати частини комунікативно значущої інформації. Інформативний потенціал може бути нульовим (через повне уникнення передачі нової інформації) або недостатнім (представлення недостатньої кількості нової інформації).

Під час повного уникнення передачі нової інформації відбувається процес її підміни іншою інформацією. Співрозмовник отримує інформацію, яка представлена як нова, проте насправді вона вже є або відомою (загальновідома інформація), або міститься в самому висловленні імпліцитно з можливістю виведення за потреби (початкове передбачення питання).

У випадку представлення недостатньої кількості нової інформації можна говорити про те, що для співрозмовника така інформація є новою, проте не досить інформативною, такою, що не задовольняє його інформаційні потреби.

Збільшення інформативного потенціалу відбувається через надання перевантаженої деталями інформації, у зв'язку з чим випадають із поля зору певні комунікативно значущі аспекти інформації.

У результаті кількісного аналізу способів ухильності в межах КТ неінформативності визначено їх частотність: уведення початкового передбачення питання – 13,92%, загальновідової – 15,19%, інформативно недостатньої – 65,82% та деталізованої – 5,06% інформації.

У дослідженні до втілення КТ неінформативності не належали ті випадки, коли мовець уважав, що він відповідає інформативно й надає нову інформацію, а співрозмовника не задовольняла кількість та актуальність цієї інформації; мовець відповідав надто детально, намагаючись повідомити всю інформацію, в результаті чого співрозмовник утрачав сутність розмови.

1. Уведення початкового передбачення питання.

Початкове передбачення питання є різновидом імпліцитної інформації, яка формально не виражена, проте наявна в дискурсі [2, с. 185]. Термін «початкове передбачення запитання» також трапляється з назвою «початкова пропозиція запитання», що є особливим видом імпліцитного семантичного компонента [1, с. 114].

Спосіб уведення початкового передбачення питання означає підміну нової невідомої інформації такою, що вже є відома, міститься в запитанні (як початкове передбачення запитання) і не має статусу повідомлюваної інформації.

Проілюструвати спосіб уведення початкового передбачення запитання можна за допомогою такого прикладу:

"I need the money" "What for?" "I need it" (S. Wilbur. The Sound of Thunder, p. 316).

Слухач, який ставить запитання, безперечно, очікує отримати відповідь, що міститиме нову для нього інформацію. Запитання *"What for?" [do you need the money]* має початкове передбачення *"You need the money"*. Відповідь *"I need it"* повністю дублює початкове передбачення питання й тому є нерелевантною та неінформативною, адже слухач не дізнався комунікативно значущої інформації.

2. Уведення загальної інформації.

Коли мовець прагне ухилитися від надання комунікативно значущої інформації, він може замінити її іншою інформацією, яка є вже відомою співрозмовникам і не має жодної інформативної цінності. Мовець представляє її так, ніби він надає нову невідому співрозмовникам інформацію:

I raise the delicate question he's been avoiding. With Timmy taken and me on the run, what happens if the heavy mob find out where he is? "I've spoken to the Big Man", he says. "What did he say?" "Lie low. Keep your head down. That sort of thing." "Very helpful. Are you supposed to wait here till they find you?" (BNC; H8M).

Цей приклад ілюструє, що інформація, надана співрозмовником (*Big Man*), не була інформативною для мовця, про що свідчить його іронічна реакція (*Very helpful*).

3. Уведення інформативно недостатньої інформації.

У цьому випадку має місце спосіб часткового приховування інформації через зменшення її інформативного потенціалу, коли нова релевантна інформація надається, проте в недостатній кількості.

Приклад описує спосіб реалізації КСУ, коли співрозмовник навмисне відповідає на поставлене запитання неінформативно:

"How long have you been divorced?" "A long time". He looked at her. "Why?" (D. Baldacci. Saving Faith, p. 279).

Фактично співрозмовник дає відповідь на запитання *«Чи довго ти розлучений?»*, про що свідчить відповідь *«Довго»*, яка вказує на невизначений термін перебігу певного процесу або тривалості певної дії. Відповідь на поставлене запитання *«Скільки часу ти розлучений?»* передбачає вказівку на кількісний період (відповідь, наприклад, *«П'ять років»* була б більш комунікативно релевантною).

4. Уведення комунікативно перенасиченої нової інформації.

Цей спосіб ухильності, на відміну від попередніх, утілений за допомогою не зменшення інформативного потенціалу інформації, а його збільшення:

"But surely Francis was involved?" She tapped ash from her cigarette. "With the printing and outside sales. Two days a week –; Mondays and Tuesdays –; he went out with the van delivering orders to customers and taking new ones for both the printing and the art sides. The rest of the week he was at the printing works. He didn't interfere here, Uncle saw to that, so I've had a free hand in the shop and although I say it myself I've made a go of it". She made an irritable movement. "There's no point in mincing words. Francis has never been interested in the business and he's never pulled his weight" (BNC; HWP).

На запитання співрозмовника мовець надає настільки комунікативно перевантажену інформацію, що за численними деталями втрачається сама сутність розмови. У цьому прикладі спосіб уведення комунікативно перенасиченої інформації виявився неефективним: співрозмовник усвідомлює, що мовець просто прагне уникнути надання певної частини інформації (*There's no point in mincing words*).

Серед мовних засобів вираження ухильності в межах цієї КТ можна назвати:

1. Порожні текстові конструкції [4], що є засобами передачі інформації у випадку, коли мовцю необхідно щось говорити, але немає що сказати – «говорити ні про що»:

"What were professional killers doing in our kitchen?" "They came to kill us professionally", Michael explained" (D. Koontz. Dean Koontz's Frankenstein, p. 106).

У цьому випадку має місце перефразування попереднього висловлення, тобто мовець не ввів нової інформації, а повторив уже відому.

2. Фрази-кліше, що є конструкціями, семантичне значення яких виражає певні загальновідомі істини без будь-якої інформативної цінності:

"How does my lady?" "As well as can be expected" was the inevitable reply (H. Cullman. A Perfect Scoundrel, p. 315).

As well as can be expected – усталена відповідь, яку мовець повторював декілька разів на запитання співрозмовника протягом дня. Оскільки насправді ситуація була динамічною і зміни відбувались кожного разу, то таку відповідь можна вважати неінформативною та ухильною.

3. «Слова-амеби», які «настільки не пов'язані з конкретною реальністю, що можуть бути вкладені практично в будь-який контекст, сфера їх застосування надзвичайно широка» [5, с. 88]. Такі слова отримують «розмиту універсальність», володіючи дуже низькою або нульовою інформативністю. [5, с. 92]. До таких слів належать: *thing, issue, stuff, matter, point, bit, record, place, way, affair, pattern, idea* тощо.

У наступному прикладі мовець використовує слово-амебу *thing*, щоб не надати інформацію про те, якою діяльністю він займається:

"Whatever. What's your line of work?" "I help people to change their minds about things" (D. Pendleton Don Pendleton's Executioner Mack Bolan, p. 189).

Ці слова також називають «еластичними», тобто такими, що трактуються в дуже широких семантичних рамках, оскільки за необхідності ці вирази можна інтерпретувати у вигідному для мовця аспекті [3].

4. Слова-замінники лексем із повним значенням (*something, somewhere, somewhen, somebody* тощо):

"A lot of debt?" Tiedman's eyes again went to the floor. "Let's just say the debt was somewhat more than he could afford on his Fed Salary, despite its relatively large size" (D. Baldacci. Total control, p. 498).

5. Слова типу *many, much, long, few, little, later, soon*, які дають змогу подати інформацію лише частково про ступінь градації певного параметра, уникнувши точної вказівки кількісних, часових та інших параметрів (порів. *two hundred people* та *many people*):

I did my level best not to look shifty. "Where did you find them?" the American woman asked, expressing gracious interest. "Oh, around", I said. "He doesn't want to give away his secrets", Mrs Goreng said. "You are right, nonya", I answered. Well, the

evening dwindled into an exchange of inconsequentialities, skirting the more dangerous topic (BNC; H9N).

Приклад свідчить, що мовець не бажає повідомляти інформацію, даючи комунікативно недостатню відповідь на запитання, його співрозмовник помічає ці намагання й експлікує його наміри (*He doesn't want to give away his secrets*).

Висновки. Отже, КТ неінформативності передбачає часткове уникнення передачі комунікативно значущої інформації через зменшення або збільшення її інформативного потенціалу (експлуатація постулатів категорії кількості). КТ представлена такими способами: введення початкового передбачення питання, загальновідомої, інформативно недостатньої та деталізованої інформації.

Перспективою дослідження може бути виявлення й уникнення явища ентропії мовлення, позитивним результатом якого стане вдосконалення кількісно-якісних показників інформації та покращення взаєморозуміння в умовах моно- й міжкультурної комунікації.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Истоки, проблемы и категории прагматики / Н.Д. Арутюнова, Е.В. Падучева // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985 – Вып. 16. – С. 3–42.
2. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики: [підручник] / Ф.С. Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 344 с.

3. Вахтин Н.Б. Социолінгвістика и социология языка / Н.Б. Вахтин, Е.В. Головки. – СПб., 2004. – 336 с.
4. Дмитрук О.В. Маніпулятивні прийоми у сучасних ЗМІ / О.В. Дмитрук // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. – К., 2002. – № 7. – С. 143–150.
5. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием / С. Кара-Мурза. – М.: Алгоритм, 2000. – 688 с.
6. Місягіна І.М. Стратегія ухильності у відповідях на запитання в сучасному: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 / І.М. Місягіна. – Львів, 2010. – 219 с.

Мисягина И. М. Неинформативность как тактика уклонения от ответа

Аннотация. В статье подан обзор основных способов реализации тактики неинформативности. Обоснованы принципы их выделения.

Ключевые слова: коммуникативная стратегия, коммуникативная тактика, способ уклончивости, неинформативность, тактика частичного блокирования информации.

Misiagina I. Uninformativity as a Tactics of Hedging

Summary. The review of key methods of implementation of Uninformativity is given in the article. The principles of their classification are substantiated.

Key words: communicative strategy, communicative tactics, methods of hedging, Uninformativity, tactics of partial blocking of information.

Moiseienko S. M.,
*Candidate of Philological Sciences,
 Senior Teacher of English for Engineering № 1
 of National Technical University of Ukraine
 "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"*
Volkova O. A.,
*Senior Teacher of English for Engineering № 1
 of National Technical University of Ukraine
 "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"*

CONCEPTS OF INVESTIGATION OF COMPLEX SENTENCES

Summary. The article focuses on the study of the basic structural, semantic and pragmatic properties of complex sentences in the English and Ukrainian languages. Sentence is one of the basic concepts of syntax; the statement, which tells about something and is designed for visual or aural (in writing) perception. A sentence is characterized by communicativity, relative autonomy, structural integrity, predication, modality and intonation. Structural patterns summarize the types of predicate relations. Oppositions of structural patterns by expressed syntactic features of predicate relations form system links between these structural patterns and create paradigmatics of sentences.

Key words: sentence, statement, simple sentence, complex sentence, structural patterns, communicativity, paradigmatics.

Introduction. Language is known to exist in two interrelated mental processes: the mind (a set of language tools and schemes that are stored in human memory) and speech (creation of sentences and the text reflecting extra-linguistic reality).

Language means – phonemes, morphemes, words and word forms – do not have self-sufficient value. They exist only for speech, i.e. for sentences and text. This is only stock, disparate elements which, with their help to convey some message, information, opinion, still need some way to be organized, united, using their properties. Therefore, syntax plays the decisive role in the speech.

The study of complex sentence has a long history. Despite the significant achievements of the national (I.R. Bunyatova, Y.O. Zhluktenko, O.M. Morohovskyy, G.G. Pocheptsov) and foreign (S. Allen, R. Lass, E. Trauhot, R. Stockwell, A. Fisher) syntactic thought, a lot of problems in the study of syntax of English sentences in historical perspective remain unexplored. In particular, there is a need for further development of syntactic studies in diachrony and rethinking of evolutionary processes having taken place in the structure and semantics of complex sentences.

The **relevance** of the study is determined by the need to study the structural and functional features of a complex sentence in the context of solving the general problem of its origin and formation. This will help reveal the mechanisms of syntactic change and is caused by the general direction of modern linguistic research to solve problems of the language functioning.

The **purpose** of the study is to establish the basic structural, semantic and pragmatic properties of complex sentences in the English and Ukrainian languages.

This purpose outlines the following specific **objectives**:

– identify the historical conditions of formation of a complex sentence;

– disclose the main features of a complex sentence;

– systematize factual material that represents a paradigmatic manifestation of a complex sentence.

To solve the outlined objectives it is applied methodological principles of language as a system of effects that operates and follows the laws of dialectics, the unity of form and content, total and partial etc.

The **object** of research is complex sentences in the English and Ukrainian languages.

The **subject** of study acts structural, semantic and functional features of complex sentences in the English and Ukrainian languages.

Theoretical problems of the study of a complex sentence. Typological description of individual languages should be based on individual characteristics of languages, regular and irregular events, and this description should be structural.

“The type of language, – Reformatskyy states – should be determined based on the grammatical structure” [6, p. 5–7].

It is known the English and Ukrainian languages belong not only to different branches of the Indo-European family of languages (the first – to German, the second – to Slavic) but also to different structural types as the first is mainly the analytic language where grammar relations in a sentence are passed by free morphemes, and the second is the inflected language where relations and grammatical meanings are transmitted using grammatical bound morphemes – inflections [2, p. 311].

It is known the language is a system. Each system has its own structure. Structure is a way of organizing the system, its internal structure. In particular, the language has a four-level structure. Phonological level is the lowest, followed by morphological, lexical-semantic, and syntactic level is the highest.

Syntax is a level of language that is exploring more sophisticated units than a word. Syntactic level as any other language level has its constituent units such as a phrase and a sentence.

Sentence is one of the basic concepts of syntax; the statement, which tells about something and is designed for visual or aural (in writing) perception.

The main features of a sentence. Unlike words and phrases a sentence is characterized by **communicativity** (a sentence semantics is correlated with the primary logical form of thought – judgment, which contributes to the transmission of specific content in logically understandable forms and sentence structure is able to enter into any form of communication, fit in speech situation); **relative autonomy** (each sentence expresses a complete thought and is separated from other sentences with pauses); **structural integrity** (it is based on a certain structural model).

The main features of a sentence, except communicativity, are **predication and intonation**. **Predication** is a correlation of content of a sentence with reality. Thanks to the predication content of a sentence is treated as real (occurred, occurs or will occur) or surreal (possible, desirable, etc.). Predication is formed by a category of method and modality. **Modality** is treatment of a speaker to content of a sentence. Meaningful basis of modality is concept of evaluation such as intellectual (rational) and emotional. Modality is expressed by inserted units (*to seem, to say, definitely, probably*, etc.), modal particles (*though, perhaps*), special intonation, word order (*What a good day!*) and others. C. Bally considered that any statement has a factual content (**dictum**) and its evaluation (**modus**). There is another, a broad interpretation of modality in linguistics, which essentially coincides with the above definition of predication.

As for the **intonation**, it has an exceptional role in the forming of a sentence. Any word can be a sentence, if it is said with a certain intonation (*Look! Rain? Forward!*). Obviously, neither modality, no predication can be expressed without intonation at all.

As for the nature of the sentence in the science of language, there are three views: 1) determination of a sentence by the communicative function and assigning it to the speech; 2) determination of a sentence by structural and grammatical grounds and attributing it to several languages; 3) allocation of two units – sentence and statement, the first of which is characterized as a kind of structural model and belongs to the language and the second – as a linguistically filled model with some intonation contour and belongs to language.

The third important concept is the distinction between **sentence** and **statement**. Some scientists find such criteria for a sentence as a grammatical structure and tonal autonomy; others take into account only the structure and tonal autonomy is regarded as a sufficient criterion for a statement. Thus, according to the third concept a **sentence** is a virtual abstract linguistic unit, the structure of which is described excluding its lexical content and expressed communicative task. **Statement** is a specific speech unit, characterized by linear implementation of a virtual model, communicative purpose, intonation design and situational value. As noted by S.O. Kartsevskyy, a sentence is a grammatical structure, which is characterized by the presence of the predicate and a statement (expression) is updated unit of communication [3, p. 251]. Here we must stress the obligation of intonation in statement. A sentence is studied by structural (constructive) syntax, and statement – by current (communicative, functional) syntax. Though most linguists distinguish theoretically a sentence and statement, the term **statement** has not found wide applications, usually in this sense the term **sentence** is traditionally used with the specification of the **communicative (functional) aspect**.

The structural patterns of a complex sentence. Structural patterns summarize the types of predicate relations, so their number is limited. They have a national specificity, but types of predicate relations by content are common. If a structural pattern of a simple sentence is a linguistic form of predication, a structural pattern of a complex sentence is a way of communication between the predicative parts that make up a complex sentence.

To a positional pattern, except main members it is included various distributors, i.e. minor members of the sentence (in the traditional sense) or actants and subactants (in modern terminology). Generalized pattern of the sentence can be schematically represented as [5, p. 146]:

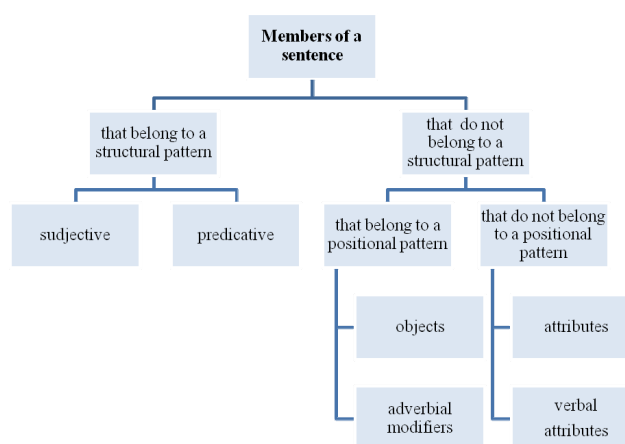

Fig. 1. A pattern of members of a sentence

It is believed that structural patterns are laid only in the system of language and positional patterns are formed in speech. Since syntax starting with a word form, then is divided into syntax of a word combination, syntax of a simple sentence, syntax of a complicated sentence, syntax of a complex sentence and syntax of a text, each of these branches of single syntax has specific rules and patterns. Mastering of them provides, on the one hand, the right formation of statements of various types, clear and intelligible transmission of opinion to others, on the other hand, the correct understanding of others' statements.

Oppositions of structural patterns by expressed syntactic features of predicate relations form system links between these structural patterns and create **paradigmatics of sentences**. Questions of paradigmatics of a sentence do not have a clear solution. In transformational grammar (N. Chomsky and his school) the paradigmatics of a sentence is structural different but semantically comparable syntactic structures (sentences), which is equivalent to paraphrase. P. Adamets treats paradigmatics extended: it is a hierarchically organized system, which includes a core sentence and all its transforms that involve changes in the syntagmatic structure under stability of semantics; all modifications due to changes in modal and phase value; all variations caused by changes in the morphological categories of voice, time, manner, number [1, p. 79]. Formulated by P. Adamets principle aims to build a common system of language as a set of polynomial and hierarchically organized paradigms of a limited number of core models, i.e. what can be called syntactic field of a sentence.

Some concepts interpret paradigmatics of a sentence as a set of all morphological variations of a sentence [4, p. 257]. Obviously, they take into account only proper model transformations within the categories of time, modality, person, number, gender and voice by communicative purpose.

Conclusions. Sentence is one of the basic concepts of syntax; the statement, which tells about something and is designed for visual or aural (in writing) perception. A sentence is characterized by communicativity, relative autonomy, structural integrity, predication, modality and intonation.

A structural pattern of a simple sentence is linguistic forms of predication, the structural pattern of a complex sentence is a way of communication between the predicative parts that make up a complex sentence. To a positional pattern, except main members it is included various distributors, i.e. minor members of the sentence (in the traditional sense) or actants and subactants (in modern terminology). Oppositions of structural patterns by expressed syntac-

tic features of predicate relations form system links between these structural patterns and create paradigmatics of sentences.

History of research of a complex sentence indicates a gradual transition from formal, semantic research methods to communicative-paradigmatic methods that cover widely all the features of a sentence taking into account its context.

The study does not claim a comprehensive review of the theory of sentences, including complex. The paper has a number of open questions for further study, as discussed above aspects of the problem do not exhaust all its sides. Promising is seen the possibility of using the main statements and conclusions of the article in the further study of comparative syntax of the English and Ukrainian languages.

References:

1. Адамец П. К вопросу о синтаксической парадигматике / П. Адамец // Československ rusistica. XI. – 1966. – № 2. – С. 76–80.
2. Korunets I.V. Contrastive Typology of the English and Ukrainian Languages / I.V. Korunets. – Вінниця : Нова Книга, 2003. – 464 с.
3. Кочерган М.П. Загальне мовознавство / М.П. Кочерган. – К. : Видавничий центр «Академія», 2008. – 464 с.
4. Общее языкознание: Внутренняя структура языка / отв. ред. Б.А. Серебренников. – М., 1972. – С. 200–393.
5. Попова З.Д. Общее языкознание / З.Д. Попова. – Воронеж, 1987. – 395 с.
6. Реформатский А.А. Введение в языковедение / А.А. Реформатский. – М., 1997. – 463 с.

Мойсеєнко С. М., Волкова О. А. Концепції дослідження складного речення

Анотація. Стаття присвячена дослідженню основних структурних, семантичних і прагматичних властивостей

складних речень в англійській та українській мовах. Речення – одне з основних понять синтаксису; це висловлення, яке повідомляє про щось і розраховане на слухове або зорове (на письмі) сприйняття. Речення характеризують комунікативність, відносна самостійність, структурна цілісність, предикативність, модальність, інтонація. Структурні схеми речень узагальнюють типи предикативних відношень, а опозиції структурних схем за вираженими ними синтаксичними ознаками предикативних відношень утворюють системні зв'язки між цими структурними схемами й формують парадигматику речень.

Ключові слова: речення, висловлювання, просте речення, складне речення, структурні схеми, комунікативність, парадигматика.

Моисеев С. Н., Волкова Е. А. Концепции исследования сложного предложения

Аннотация. Статья посвящена исследованию основных структурных, семантических и прагматических свойств сложных предложений в английском и украинском языках. Предложение – одно из основных понятий синтаксиса; это высказывание, которое сообщает о чем-то и рассчитано на слуховое или зрительное (на письме) восприятие. Предложение характеризуют коммуникативность, относительная самостоятельность, структурная целостность, предикативность, модальность, интонация. Структурные схемы обобщают типы предикативных отношений, а оппозиции структурных схем с выраженными ими синтаксическими признаками предикативных отношений образуют системные связи между этими структурными схемами и формируют парадигматику предложений.

Ключевые слова: предложение, высказывание, простое предложение, сложное предложение, структурные схемы, коммуникативность, парадигматика.

Омельчук Ю. О.,
аспірант кафедри англійської мови та методики її викладання
Херсонського державного університету

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА СПЕЦИФІКА ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ *LIE* В МЕДІАДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ПСЕВДОНОВИН)

Анотація. У статті на матеріалі англійських «фейкових новин» описано прямі номінації концепту *LIE* – лексеми *lie, lying, deceit* – та когнітивні механізми творення непрямих засобів його номінації; виявлено та структуровано логіко-поняттєвий шар концепту *LIE*, що складається з чуттєво-образного ядра та базового шару, який репрезентовано через ближню і дальню периферію. З'ясовано, що концепт *LIE* моделюється як багатомірне інтегративне ментальне утворення та об'єктивується в медіадискурсі з метою реалізації авторської інтенції впливу на адресата. Визначено особливості вербалізації концепту *LIE* у руслі лексико-семантичного параметру.

Ключові слова: медіадискурс, псевдонovina, «фейк», концепт, структура концепту, ядро, периферія.

Постановка проблеми. Концепт *LIE* (НЕПРАВДА, ОБМАН) репрезентується як один із найбільш культурно і соціально значущих компонентів концептосфери сучасної людини. Керуючись визначенням О.С. Кубрякової, за яким концепт є «одиноцею мислення та інформаційної структури, що відображає знання й досвід людини», «одиноцею національної свідомості» [1], під концептом *LIE* ми розуміємо виражену вербальними і невербальними знаками сукупність певним чином організованих знань і уявлень мовців про явище обману, маніпулювання інформацією, приховування правди чи навмисне повідомлення неправдивих фактів. У сучасній науковій парадигмі знань вивчення концептів є неабияк актуальним у межах різних видів дискурсу, однак вивчення концепту *LIE* у медіадискурсі поки що не отримало належного висвітлення.

Обман стає нині досить поширеним феноменом в інформаційному просторі, зокрема медійному. Будучи одним із жанрів інфотейнменту, що має розважальний характер та передбачає «створення масовокомунікаційного впливу на аудиторію» [2, с. 239], псевдонovини або «фейкові новини», займають значну частину сучасного медіадискурсу і здійснюють потужний щоденний вплив на реципієнтів.

Значна увага до вивчення концепту *LIE* у медіадискурсі зумовлена тим, що він становить найбільш вичерпний і комплексний контекст реалізації зазначеного концепту, в якому наявні показові ситуації його вияву, що конкретизують різноманітні характеристики явищ обману, маніпуляції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвістиці дискурс як ситуативно зумовлена розмовно-мовленева діяльність досліджується у працях Н.Д. Арутюнової, О.С. Кубрякової, І.С. Шевченко тощо. Специфіку реалізації концепту як ментальної одиниці у дискурсивній діяльності розглядають Л.Р. Безугла, М.М. Болдирєв, В.І. Карасик, О.І. Морозова, М.В. Нікітін, Й.А. Стернін, І.С. Шевченко та інші вітчизняні і закордонні науковці.

Представники лінгвокогнітивного підходу – В.І. Карасик, З.Д. Попова, Й.А. Стернін – зосереджуються на описі та моделюванні структури досліджуваного концепту як глобальної ментальної одиниці концептосфери сучасної людини.

В умовах посиленого інтересу до вивчення дискурсу та його видів медіадискурс, що дедалі більше популяризується та глобалізується, вирізняється значущістю у системі аксіологічних орієнтирів аудиторії та засобами маніпулювання суспільними думками.

Апелюючи до читацької, глядацької аудиторії чи слухачів у Інтернет-мережі, журналісти-автори псевдонovин використовують певні лінгвістичні механізми з метою впливу на адресатів та формування їх поглядів і переконань, зміну уподобань. Тим самим привертають увагу до важливих суспільних проблем, висміюють деякі ганебні явища, поширені у певній спільноті, дезінформують і провокують громадськість, впливають на свідомість і навіть сіють паніку, розпалюють ворожнечу. За таких умов концепт *LIE* несе певне ідеологічне навантаження, що, в свою чергу, посилює актуальність його дослідження для виявлення взаємозв'язків мови і соціуму, мови та ідеології.

Метою статті є здійснення лексико-семантичного аналізу одиниць, що вербалізують логіко-поняттєвий шар структури концепту *LIE* (НЕПРАВДА, ОБМАН) на матеріалі англійського фейкового новинного контенту в умовах сучасних реалій розвитку суспільної міжкультурної комунікації та масової інформації.

Виклад основного матеріалу. Дослідження медіадискурсу сприяє визначенню особливостей мислення та реагування окремих мовців і груп людей, реципієнтів певних медіапродуктів, а також дає змогу простежити методи впливу на аудиторію. Сучасний медіадискурс є сферою функціонування мови, в якій спостерігаються інтенсивний розвиток та стійка тенденція до нових трансформаційних процесів. Реагуючи на будь-які інноваційні процеси, що відбуваються у суспільстві, медіадискурс вказує на розвиток соціуму, його позитивні і негативні зміни у визначений період часу. Вибір певної мовної одиниці, граматичної форми або конструкції не лише свідчить про мовний смак, мовні уподобання та звички окремих людей, а й сигніфікує мовні навички окремих класів і соціальних груп, тобто усього суспільства певного історичного періоду [3, с. 220].

Медіадискурсом (медійним, мас-медійним дискурсом) вважають реальність, створену засобами масової комунікації, що опосередковують продукування, зберігання і поширення суспільно важливої інформації [1, с. 15]. В епоху активного прогресу людства та розвитку інформаційних технологій медіадискурс є провідним типом дискурсу, що забезпечує безперервну комунікацію суспільства. Сучасні мас-медіа є одним з ефективних засобів впливу на формування суспільної думки та прийняття певних рішень. Особистісні, професійні та соціальні

стосунки комунікантів невіддільні від медіадискурсу, що здебільшого використовується з метою досягнення відповідного перлокутивного ефекту.

До детермінантних ознак медіадискурсу належать: 1) групова співвіднесеність (адресант поділяє погляди своєї групи); 2) публічність (відкритість, орієнтованість на масового адресата); 3) дисенсна орієнтованість (створення протиріччя з подальшою дискусією); 4) інсценування і масова спрямованість (вплив на кілька груп одночасно) [4, с. 27–40].

Підтримуємо думку А.М. Максюті, що жанри медіадискурсу розрізняють за цілями впливу на аудиторію, широтою висвітлення реальності, засобами образної виразності, глибиною аналізу та широтою узагальнення. Традиційно виділяють інформаційні, аналітичні та художньо-публіцистичні жанри. До інформаційних жанрів відносять новину, замітку, інтерв'ю, бесіду, репліку, коментар, репортаж, звіт та ін.; до аналітичних – статтю, бесіду, кореспонденцію, рецензію, проблемне та портретне інтерв'ю та ін., до художньо-публіцистичних – нариси, фейлетон, памфлет, пародію тощо [5, с. 199].

Час та сучасні соціальні потреби суспільства диктують нові вимоги до засобів масової інформації. Цим зумовлена поява нових медійних жанрів, зокрема розважальних. У межах інфотейнменту, особливість якого полягає у використанні різноманітних прийомів привернення уваги реципієнтів та актуалізації другорядних новин, на особливу увагу заслуговують псевдоновини або фейки.

«Фейк» (від англ. *fake*) означає обман, підробку, фальсифікацію. У журналістиці це поняття використовується з метою позначення неправдивої інформації. «Фейк» – це спеціально створена новина, подія чи журналістський матеріал, який містить неправдиву або перекручену інформацію, що дискримінує певну людину чи групу осіб в очах аудиторії [6, с. 185]. Це явище має довгу історію, але нині характер і масштаби його поширення сприяли появі нової якості – постправдивої політики [7]. Саме прикметник *post-truth* (*постправдивий*) визнано словом 2016 р. в Оксфордському словнику [8]. Як «постправдиві» розуміються обставини, за яких об'єктивні факти менш впливові в формуванні громадської думки, аніж апеляції до емоцій та особистих переконань. Саме такий постправдивий світ, наповнений хибною інформацією, підживлює прийняття ірраціональних рішень та процвітання популізму. За даними дослідницького центру New Research Center, 64% американців визнали, що фейкові новини збивають їх із пантелику [7].

Псевдоновини вербалізуються в медіадискурсі через перекручення фактів, їх фальсифікацію або замовчування. Будь-які маніпулювання інформацією заради досягнення певної мети є обманом. Систематизація типів маніпуляції, за С. МакКорнаком, дає змогу виокремити такі види обману:

- маніпулювання якістю інформації (фальсифікація деяких фактів, навмисне приховування правди);
- маніпулювання кількістю інформації (приховування частини правди або нашарування недостовірної інформації на правдиві факти);
- повідомлення двозначної, нечіткої інформації;
- замовчування – повне приховування правди;
- спотворення – навмисне повідомлення неправдивої інформації [9].

Знання людини про неправду та обман підводяться під знак концепту LIE (НЕПРАВДА, ОБМАН) та актуалізуються у тексті псевдоновин лексичними одиницями на позначення брехні.

Процес формування лексичних номінацій неправди проходить через стадії категоризації (порівняння ментальної репрезентації одноразової події з «еталоном», усталеною схемою нормативної комунікативної події), схематизації (абстрагування релевантних ознак комунікативної події неправди), композиції (об'єднання цих ознак), закорінення концепту неправди – процесу, що завершується його символізацією, тобто поєднанням з певною мовною формою [10, с. 61].

Автори «Краткого словаря когнитивних термінів» розглядають концепти як ідеальні абстрактні одиниці, смисли, якими оперує людина в процесах мислення і які відображають зміст досвіду і знання, зміст результатів усієї діяльності людини і процесів пізнання нею навколишнього світу у вигляді певних одиниць, «квантів знання». При цьому наголошується, що зміст концепту включає інформацію про те, що індивід знає, припускає, думає, уявляє про певний елемент світу. Концепти зводять усе різноманіття спостережуваних явищ в єдине ціле, певні, вироблені суспільством категорії і класи [11, с. 90].

В.І. Карасик пропонує вважати концепти первинними культурними утвореннями, виразом об'єктивного змісту слів, які мають сенс і тому трансльовані в різні сфери буття людини, зокрема у сфери понятійного, образного та діяльнісного освоєння світу [12, с. 102].

Концепт LIE як компонент медіадискурсу є однією з найбільш значущих одиниць концептосфери сучасної людини й усього соціуму, оскільки він є практично наскрізним у сучасній комунікації.

О.І. Морозова зазначає, що в лексемі *lie* неправда може бути представлена як ОБ'ЄКТ, СЕРЕДОВИЩЕ та ПОДІЯ, організуючим центром яких постає концепт ЛЮДИНА [13].

Концепт LIE має трикомпонентну структуру – понятійний, образний та ціннісний складники (за В.І. Карасиком). Проте у фокусі нашої уваги лише логіко-поняттєвий шар зазначеного концепту, особливості якого простежуємо на вербальному рівні через систему парадигматичних і синтагматичних відношень одиниць англійської мови. Визначення лексико-семантичних особливостей концепту LIE здійснюється через виокремлення денотатно-сигніфікативного центру семантичного поля *lie*.

Семантичний аналіз лексеми *lie*, котра належить до загальноновживаної лексики, дає змогу стверджувати, що її денотатно-сигніфікативний центр представлено неправдивим твердженням.

Так, наприклад, Longman Dictionary of Contemporary English подає таку загальноприйнятну дефініцію: *an untrue or deceptive statement deliberately used to mislead* – неправдиве чи оманливе твердження, що навмисно використовується для введення в оману [14].

У словнику English Oxford Living Dictionary виявлено 3 значення заявленої лексеми: шлях, напрям чи позиція, коли про щось обманюють – *the way, direction, or position in which something lies*; положення, в яке ставиться м'ячик для гольфу, особливо для зручності наступного удару – *position in which a golf ball comes to rest especially as regards the next ease of the next shot*; заїгн або укриття для тварин – *the lair or place of cover of an animal* [15]. Дві останні семми не описані в інших словниках, що є свідченням того, що через дуже вузьку специфіку вживаності ці значення не є актуальними.

Таким чином, ядром концепту LIE як прототипової одиниці з найбільшою чуттєво-наочною конкретністю, що може бути як загальнонародною, так і груповою й індивідуальною, виступає

концептуальна ознака *неправда, обман* – *something that you say or write that you know is untrue*, а периферію становлять усі інші ознаки. Саме ця ядерна концептуальна ознака зафіксована і у дефініціях лексики *lie*, що визначається як «те, що суперечить правді, істині; брехня» і має винятково негативне значення в українських тлумачних словниках [16, с. 774].

Лінгвостилістичний аналіз текстів англомовних фейкових новин засвідчив, що концепт LIE вербалізується за допомогою таких лексичних одиниць: *bluff, canard, deceit, distortion, exaggeration, fable, fabrication, fairytale, falsehood, fib, fiction, half-truth, humbug, misinformation, myth, pose, prevarication, slander, story, tale, untruth, whopper*.

На синтагматичному рівні сполучуваність лексичної одиниці *lie* презентується поєднанням із такими частинами мови, як дієслово, прикметник, іменник: *to tell a lie, to believe a lie, to live a lie, a white lie, a big lie, a pack of lies, a lot of lies*.

Метафоричний спосіб вербалізації та семантизації концепту LIE є доволі продуктивним у сучасному англомовному медіадискурсі, зокрема у його псевдоновинному контенті. Про це свідчить наявність цілої низки синонімів із відповідною негативною конотацією (*lying, fable, fairytale, false, invention, misinterpretation, prevarication, whopper*). У метафоричному контексті синонімічні слова на позначення лексики *lie* та похідні словосполучення мають негативне значення і формують протилежне позитивному ставленню до зазначеного явища у свідомості реципієнта: *the lie of the land – абсолютна неправда, маячня; give the lie to something – обманювати, брехати; live a lie at live – жити в брехні; give the lie to – спростовувати; lie in one's throat – нахабно брехати* [17].

Базові шари концепту (семми), тобто сукупність його концептуальних ознак (сем) ототожнюються з базовими семантичними ознаками слова-імені концепту, що виводяться через аналіз дефініцій, синонімічного та антонімічного рядів, прикладів його актуалізації у тексті. Так, аналіз базової номінації концепту LIE у текстах англомовних псевдоновин сприяв виокремленню таких сем на позначення: процесу обману (*managed to give the lie to authority; I had been living a lie*), його часопросторових ознак (*he's telling modern lies, just fairy tale of the previous century, the lie of the land*), кількісних характеристик (*speaking*

about a pack of lies, too much lies), міри і ступеня вияву (*try to avoid a half-truth, it was a "big lie"; a bald-faced lie ever; the whole thing was a complete lie; obviously lied in his throat*) та форм вияву брехні (*fake news, fairy tale, false story, fiction, myth, taradiddle*) [17].

До ближньої периферії семантичного поля поняття *lie* належать такі синонімічні номінації, які було виокремлено через залучення лінгвостилістичного аналізу текстів англомовних псевдоновин: *deception, fable, fib, falsehood, misreport, nonsense, slander, whopper*. Ці одиниці номінують обманливе твердження, прозору брехню, недостовірні повідомлення чи розрахунки, перекручення фактів, применшення або перебільшення чогось, нісенітниця, чутки, наклепи. До дальньої периферії відносимо дериваційні лексичні одиниці: *fiction, mock, prank, pretense, sham* та одиниці вторинної номінації: *fairytale, fakestory, falsenews, myth*. Протилежний за значенням антонімічний шар становлять такі лексики, як *honesty, non-fiction, truth, truthfulness, uprightness*.

Таким чином, логіко-поняттєвий шар концепту LIE у текстах англомовних псевдоновин може бути репрезентований у такий спосіб (рис. 1):

Отже, ядро логіко-поняттєвого шару концепту LIE становить концептуальна ознака неправди. У межах ближньої периферії поля зазначеного концепту перебувають номінації, що спонукають до негативної оцінки, негативних емоцій, а дальню периферію становлять когнітивні ознаки наслідків і відчуттів.

Висновки. Проведений нами лексико-семантичний аналіз лексичних одиниць, що вербалізують концепт LIE, демонструє виявлення системного характеру синтагматичних і парадигматичних зв'язків лексики *lie*, свідченням чого є її поєднання з широким колом номінативних одиниць (дієслів, іменників, прикметників) та наявність значної кількості синонімів і фразеологічних виразів.

Перспективи подальшого наукового пошуку вбачаємо у виявленні та описі образного й ціннісного складників концепту LIE на матеріалі текстів англомовних псевдоновин. Також вважаємо за доцільне звернутися до передконцептуальних ознак, тобто тих, що виокремлюють з архетипів, які лежать у підґрунті концепту LIE.

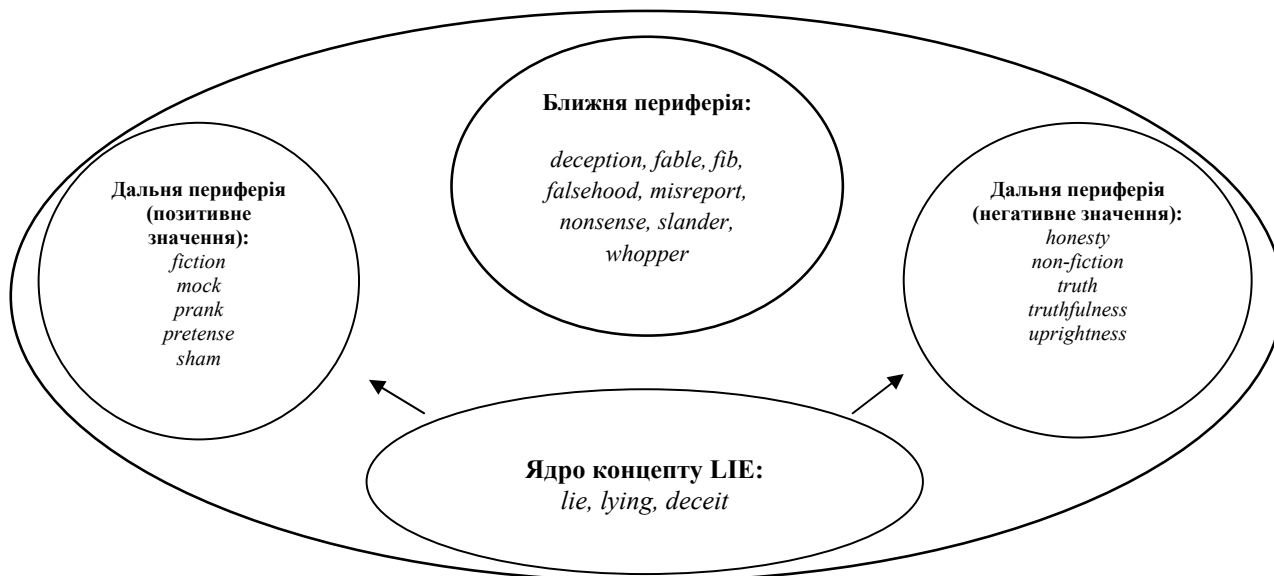

Рис. 1. Логіко-поняттєвий шар концепту LIE у текстах англомовних псевдоновин

Література:

1. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
2. Морозова О.О. Інфотеймент як методика здійснення масово-комунікаційного впливу на аудиторію / О.О. Морозова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [file:///C:/Users/user/Downloads/sit_2012_13_33%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/sit_2012_13_33%20(1).pdf)
3. Суська О.О. Розвиток інформаційно-комунікативних теорій мас-медіа та вивчення впливу інформаційного простору на особистість людини / О.О. Суська // Слово. Символ. Текст. – К., 2006. – С. 211–226.
4. Желтухина М.Р. О содержании дискурса масс-медиа / М. Р. Желтухина // Вісник Луганського педагогічного університету імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2007. – № 11 (128), Ч. 1. – С. 27–40.
5. Максюта А.В. Місце політичного інтерв'ю на тлі медіадискурсу / А.В. Максюта // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка: Філологічні науки. – 2009. – Випуск 45. – С. 198–201.
6. Мудра І.М. Поняття «фейк» та його види у ЗМІ / І.М. Мудра // Теле- та радіожурналістика. – 2016. – Випуск 15. – С. 184–188.
7. Кокорська О.І. Фейк як феномен сучасного суспільства / О.І. Кокорська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jpv.s.donnu.edu.ua/article/view/3684/3717>.
8. Word of the Year 2016 is... [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2016>.
9. McCornack S.A. Information manipulation theory / S.A. McCornack // Communication Monographs. – 1992. – V. 59. – P. 1–16.
10. Морозова Е.И. Ложь как дискурсивное образование: лингвокогнитивный аспект : [Монография] / Е.И. Морозова. – Харьков : Экограф, 2005. – 300 с.
11. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. – М.: Филол. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
12. Карасик В.И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 476 с.
13. Морозова Е.И. Метафорический образ лжи, запечатленный именем существительным LIE / Е.И. Морозова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/1675.
14. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ldoceonline.com/dictionary/lie>.
15. English Oxford Living Dictionaries [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://en.oxforddictionaries.com/definition/lie>.
16. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
17. The Onion [Electronic source]. – Access mode : <http://www.theonion.com/article/conspiracy-theorist-convinces-neil-armstrong-moon--2796>.

Омельчук Ю. А. Лексико-семантическая специфика вербализации концепта LIE в медиадискурсе (на материале англоязычных псевдоновостей)

Аннотация. В статье на материале англоязычных «фейковых новостей» описаны прямые номинации концепта LIE – лексемы *lie, lying, deceit* – и когнитивные механизмы создания косвенных средств его номинации; выявлен и структурирован логико-понятийный шар концепта LIE, который состоит из чувственно-образного ядра и базового шара. Последний, в свою очередь, представлен полем ближней и дальней периферии. Выяснено, что концепт LIE моделируется как многомерное интегративное ментальное образование и объективируется в медиадискурсе с целью реализовывать авторские интенции и повлиять на адресата. Определены особенности вербализации исследуемого концепта с позиции лексико-семантического параметра.

Ключевые слова: медиадискурс, псевдоновость, «фейк», концепт, структура концепта, ядро, периферия.

Omelchuk Yu. Lexical and semantic specificity of the concept LIE verbalization in media discourse (case study of English pseudo news)

Summary. The article examines direct nominations of the concept LIE –lexemes *lie, lying, deceit* – and cognitive mechanisms of formation of indirect means of its nomination; logical and notional layer of the concept LIE structure with its sensory-shaped nuclear and the base layer has been reconstructed. The latter, in its turn, is pointed out through the near and far periphery. It has been revealed that the concept LIE is modeled as a multidimensional integrative mental formation and is objectified in a media discourse with the aim of realizing the author's intentions and influencing the addressee. The features of the given concept verbalization are determined via lexical and semantic parameters.

Key words: media discourse, pseudo news, “fake”, concept, structure of the concept, nuclear, periphery.

Палькевич О. С.,

викладач кафедри романської філології

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ СТАТУСУ Й ДИНАМІКИ МОВНИХ НОРМ У ФРАНЦІЇ В ДІАХРОННОМУ АСПЕКТІ

Анотація. Стаття присвячена вивченню проблеми статусу й динаміки мовних норм у Франції. Розгляд мовної динаміки здійснено на основі діахронного аналізу еволюції мовних норм у вигляді власної періодизації. Кожний її етап відповідає зміні статусу мовних норм і мовної політики Франції та проаналізований відповідно до певної соціолінгвістичної й лінгвістичної ситуації та когнітивних особливостей мовців.

Ключові слова: статус і динаміка мовних норм, мовний стандарт, соціолінгвістичні критерії, мовна політика, мовна свідомість, кодифікація, пуризм, центризм, націоналізм.

Постановка проблеми. Мовні норми, які ми визначаємо як результат реалізації мовної системи певної мови, які визнані й зафіксовані суспільством як обов'язкові й правильні під час свідомої нормалізації в певний період розвитку мови, інакше кажучи, норми аксіологічні, кодифіковані, прескриптивні або літературні (на відміну від узусу, який включає норми різних форм існування мови (діалекти, розмовне мовлення тощо)), є поняттями лінгвосоціологічними й історичними. Вони існують у двох аспектах: статичному (синхронному), що пов'язаний із виділенням і вивченням ознак норми, та динамічному (діахронному), який розглядає становлення і зміни її ознак [1, с. 109]. Вивчення динаміки мовних норм і їх закріплення під час кодифікації є надзвичайно важливим для усвідомлення завдань унормування, його специфіки і значення для певного стану розвитку літературної мови в конкретній країні та для перспективного розвитку цієї мови загалом.

Оскільки мова як поняття національне є відображенням, з одного боку, мовної свідомості її носіїв, а саме ставлення людини до мови й мовної дійсності, а з іншого – її еволюції в соціальному контексті країни, то вивчення варіантності мовних норм і їх усталеності в кожній окремій країні має відбуватись на основі соціолінгвістичного підходу з урахуванням когнітивних особливостей її мовців. Застосування соціолінгвістичного підходу в межах дослідження є необхідним для визначення мовної ситуації в країні в певний історичний період і для аналізу зумовленості певної мовної політики. Але разом із тим ми застосовуємо когнітивний підхід до вивчення процесу усталення мовної норми, адже вважаємо, що мовна політика є суто національним явищем, яке зумовлює своєрідність засад нормалізації в країні.

Питання статусу й динаміки мовних норм певною мірою вже порушувались у романському мовознавстві. Наприклад, Ейнар Хауген, Ентоні Лодж, Сусо Лопес, Луї-Жан Кальве, Жан-Марі Клінкенберг аналізували процес виділення однієї мовної варіанти серед інших та умови її перетворення на домінуючу, а Даніель Трюдо й Даніель Баджіоні формулювали критерії, за яких діалект набуває статусу «спонтанної норми» [2; 3] чи мовного стандарту. (Ми називатимемо надалі цю «спонтан-

ну норму» мовним стандартом (згідно з французькою традицією) для її відокремлення від норми прескриптивної, яка формується під час кодифікації.) Підходи цих науковців загалом схожі (виділення соціальних і суто мовних засад), але кожний робить свій акцент у дослідженні цього явища. Тому є необхідність певного переосмислення цього питання. Щодо етапів набуття мовою статусу стандарту, то періодизація доволі різниться в цих учених, крім того, вони зосереджуються в основному на етапі виділення й імплантації мовного стандарту, тоді як нам видається важливим дослідити також змінення статусу мовної норми у французькій мові в різні періоди її існування, тим більше що подібних досліджень немає у вітчизняному мовознавстві за останні десятиріччя. Українські вчені розглядають поняття мовної політики держави, її роль і механізми мовного регулювання (О. Данилевська, Л. Масенко, О. Куць, Т. Ковальова). Ґрунтовно аналізує мовну політику Франції як унікальний зразок упровадження єдиної мови як базового елемента державності Т. Марусик. Це свідчить про інтерес сучасних українських дослідників до специфіки мовної політики Франції (О. Косович, І. Юринова).

З огляду на це, аналіз статусу й динаміки мовних норм у Франції є актуальним і перспективним. Об'єктом дослідження є мовні норми у Франції, а предметом – імплантація французької мови у Франції в статусі мовного стандарту та зміна цього статусу в ході мовного розвитку країни.

Отже, мета статті полягає у висвітленні проблеми статусу мовних норм у Франції в діахронії, від виокремлення домінуючого діалекту (XIII століття) аж до набуття статусу національної мови (XX століття). Завданнями розвідки є: 1) дослідити процес установа мовного стандарту у Франції; 2) запропонувати власну періодизацію динаміки мовних норм у різні періоди розвитку французького суспільства; 3) проаналізувати тип затвердження нових мовних статусів у Франції в соціолінгвістичному й мовному аспектах, виявити критерії відбору мовних норм, тип мовної політики держави та національну специфіку на кожному витку еволюції французької мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Е. Лодж слідом за Е. Хаугеном зазначає, що набуття мовою статусу мовного стандарту відбувається у двох планах: соціальному (відбір і визнання всім населенням одного з діалектів мовною нормою) й власне мовному (внутрішні трансформації мови, які в ідеалі передбачають максимальні функціональні зміни за мінімальної зміни самих форм) [4, с. 120]. Л.-Ж. Кальве називає соціальний тип визначення мовного стандарту утворенням *in vivo*, бо для нього норма є невід'ємною частиною соціальної діяльності: відбору однієї мовної варіанти з інших [5]. Мовний аспект явища він визначає як утворення *in vitro*, тобто як таке, що утворюється шляхом змішення (*métissage*) різних діалектних варіантів під впливом екстралінгвістичних факторів. На нашу думку, ця дещо метафорична трактовка є цікавою, але не зовсім точною.

Наприклад, до суто мовних факторів нормалізації зазвичай зараховують не лише кодифікацію (коли дійсно йдеться про втручання лінгвістів чи інших авторитетних органів, хоча й тут не завжди вдаються до змішення), а й появу письмової форми романських мов під час утворення різних діалектних варіантів мови, що пізніше стане французькою.

Тому ми зупиняємось на виділенні **мовного** аспекту встановлення норми (як в Е. Хаугена та Е. Лоджа) і **соціолінгвістичного**, як це пропонує Х.С. Лопес, а не **соціального**, як було зазначено вище. Х.С. Лопес замінює соціальний план (як такий, що належить до екстралінгвістичних факторів) на соціолінгвістичний, бо йдеться про процеси, які змінюють уживання мови в суспільстві [3].

Відтак доцільним є розглянути соціолінгвістичні критерії встановлення мовної норми. Французька лінгвістка Д. Трюдо [2] висуває такі критерії: давність, престижність, політичне та/чи економічне домінування групи або міста. Схожі критерії подає соціолінгвіст Д. Баджоні [6], але вони, на нашу думку, більш логічно структуровані. Їх два: квантитативний, тобто кількісний (згідно з кількістю мовців), і квалітативний – якісний (згідно з престижністю й легітимністю обраної варіанти).

Щодо етапів мовного усталення, на думку Е. Хаугена, воно має чотири етапи: відбір діалекту-основи (“*selection*”), його кодифікацію (“*codification*”), подальшу розробку (“*elaboration*”) і прийняття (“*acceptance*”), два з яких – відбір і прийняття – є соціальними, а кодифікація й подальша розробка – лінгвістичними [7, р. 922–935]. Х.-С. Лопес хронологічно виділяє три фази, під час яких відбувається набуття мовою статусу мовної норми серед інших мовних варіантів: поява письмових пам’яток, яку він називає «графізація» (для французької мови це IX–XII століття), відбір мови, яка стає «спонтанною нормою» (XII–XVI століття), і кодифікація, тобто формальне затвердження мовної норми (XVI–XVII століття). У випадку французької мови відзначають ще 2 важливі етапи: прийняття соціумом (суспільством) мовної норми у вигляді “*bon usage*” (XVII–XVIII століття) [4] і трансформація нормалізованої мови в національну (XIX століття) [6].

Ми, у свою чергу, пропонуємо власну періодизацію усталення й еволюції мовних норм у Франції, до якої додається певний коментар.

1. Імплантація домінуючого діалекту.

– **Домінування діалекту *îledeFrance* серед інших мов (XIII століття).**

Жан-Марі Клінкенберг наводить три теоретичні можливості встановлення домінуючого діалекту в країні, серед яких Франція обирає таку.

Один діалект із групи (наприклад А) нав’язує свою варіанту як норму іншим (Б, В, Г) [8, р. 8]. Із XIII століття королівський діалект (*le francien*) серед великої кількості інших стає головною мовою країни. Це здійснюється у два етапи: спочатку після Альбгойських хрестових походів відбувається встановлення лінгвістичної гегемонії північних мов – мови доль (*langues d’oïl*) – над південними – мови д’ок (*langues d’oc*), які зазнали малий вплив германських мов і значно відрізнялися від перших. Після цього діалект короля стає пріоритетним, поступово витісняючи або поглинаючи інші мови д’ойль, формально близькі до нього, завдяки політичному й економічному домінуванню паризького регіону, а також завдяки «пересуванню» (з метою уніфікації) французьких королів майже по всій території країни. Цьому значною мірою сприяє й демографічний

фактор (із XIII століття Париж є найгустіше населеним містом Європи).

– **Внутрішня експансія: розповсюдження французької мови в XVI столітті.**

Функціональна експансія.

А) Розвиток літератури й поезії та боротьба за ушляхетнення й літературну значимість французької мови (маніфест Ж. дю Белле 1549 р.), сприяє її надзвичайному збагаченню й набуттю нею **статусу письмової літературної мови**. До цього часу такий статус мала виключно латина. Цей статус стає більш значущим із XVI століття у зв’язку з розвитком типографської справи.

Б) Підписання Франциском I у серпні 1539 року Едикту Вілле-Котре, згідно з яким французька мова повинна використовуватись в адміністративних і юридичних документах, офіційно затвердило її **статус як адміністративної мови**.

В) Піднесення науки, яке базувалось на бажанні пізнання реального світу, здійснювалось *de facto* французькою мовою. Тому за французькою мовою в цей період закріплюється **статус мови світської науки**, на противагу знову ж таки латинській, яка була мовою середньовічної схоластики.

Г) Реформація сприяла розповсюдженню французької мови (переклад і публікація Біблії, теологічні дебати французькою мовою). Отже, французька мова поряд із латиною стає **мовою церковної еліти**.

Географічна експансія.

У XV–XVII століттях здійснюється приєднання більш віддалених територій і поступова втрата мовців серед міноритарних мов завдяки активній урбанізації й збільшенню престижу великих міст і насамперед столиці. Муленський указ (1490 рік) і Ліонський указ (1510 рік) сприяли вилученню латини з усіх юридичних актів, допитів на південних територіях. Але певний період французька мова є розмовною мовою міжрегіональної комунікації (*langue véhiculaire*) за наявності вернакулярних (місцевих) мов.

Тип затвердження статусу: в соціолінгвістичному плані – вибір домінуючого діалекту спочатку поступовий і **несвідомий** на основі **престижності** (квалітативний критерій) і **розповсюдженості** (квантитативний), а потім експансія шляхом накладення з наступною імплантацією головної мови країни при затвердженні її **функціонального** домінування як письмової мови літератури, науки, релігії і **свідомій фіксації** її адміністративного статусу в державних актах або адміністративних установах. У лінгвістичному плані – затвердження статусу мовного стандарту спочатку на основі мінімальної потреби в зміні форм (схожість усіх *langues d’oil*), а потім завдяки мовним трансформаціям: значне лексичне збагачення, набуття ознак аналітизму й певне синтаксичне усталення, які надають французькій мові ознак сформованої, окремої мови, відмінної від латини та інших романських мов.

2. **Кодифікація французької мови: мовний пуризм (XVI–XVII століття).**

Кодифікація, яку ми розуміємо в широкому сенсі (за Е. Хаугеном) як спосіб досягти мінімальних варіацій мовних форм, здійснюється у двох планах:

1. *Теоретичне осмислення французької мови (встановлення дескриптивної норми, тобто опис узусу).*

Реформатори мови та граматисти XVI століття, такі як Ш. де Бовель, Ж. Торі, Ж. Пелетє дю Ман, Дж. Пальсграв, Л. Мерге, Ф. Сільвій, О. Рамбо, П. Рамус, які мали на меті валю-

ризацію певного діалекту, намагаються встановити зразковий тип норми. Створені ними граматики пропонують авторські граматичні моделі, які базуються на суб'єктивному баченні авторами французької мови, містять численні описи структури французької мови тієї епохи, але не мають прескриптивного впливу.

До теоретичного осмислення французької мови ми зараховуємо й реактивний, за П. Берком [9], пуризм Анрі Етьєнна, який виступає за очищення французької мови (передусім від італіанізмів). А. Етьєнн був прикладом загальної «антидворової» тенденції [9], яка була притаманна тій епосі, а тому не мав політичної підтримки й достатнього впливу для запровадження прескриптивної норми.

2. *Установлення прескриптивної норми (затвердження зразкового, аксіологічного узусу).*

Першою доктриною, яка спромоглась змоделювати мовну свідомість носіїв французької мови, став трансформаційний пуризм Франсуа Малерба. Малербівський пуризм призвів до встановлення нової мовної норми завдяки його актуальності в тому сенсі, що у Франції цього періоду склались необхідні соціально-політичні передумови для його впровадження: загальнодержавна тенденція до унормування збігалась з ідеями Ф. де Малерба, який ратував за зміцнення мови як відображення зміцнення держави. Саме при дворі він очолив школу і став авторитетним «метром» із питань мови. Успіх його реформи пояснюється й із методологічного погляду: автор «Коментаря до Депорта» звертається до поняття зразкового узусу (*usage*), який ґрунтується на ідеї чистоти, ясності й раціональності, має на меті усунення надлишкових мовних елементів для використання мови більш широким колом читачів (навіть вантажниками з Пор-о-Фуен). Крім того, пурист упроваджує «очищення» французької мови, яке не вдалося виконати А. Етьєнну.

Але головним концептом французької кодифікації XVI–XVII століть стає *bon usage* (правильний, усталений узус), викладений К.-Ф. де Вожля в його «Зауваженнях до французької мови» 1647 року. Визначивши його як мову «найбільш добropорядних людей (*les honnestes gens*)», «найкращої частини королівського двору», він виділяє норму на основі соціолінгвістичної ієрархії, тобто як домінуючий соціолект (у діастратії, за В. Лабовим). На відміну від свого вчителя Ф. де Малерба, він не обмежується поняттям загальнодоступного узусу, він заміняє, на думку С. Лопеса, «інтелектуальну компоненту елітарною соціальною нормою» [3]. Саме Ф. де Вожля кодифікує узус на основі мовної практики певної соціолінгвістичної групи, тим самим заохочуючи прийняти нову соціальну поведінку (*l'honnêteté*), і затверджує основи французького ставлення до мови як до фундаменту ідеї державності.

Новий статус: французька мова підпорядковується жорстким **нормативним правилам**, подібним до класичних мов (політика **мовного пуризму**), виділяється на основі **вужької соціолінгвістичної ієрархії** й набуває статусу **ідеальної мовної моделі (зразка)**, яка відображає **ідеальну соціальну поведінку**. Цей статус свідчить про своєрідність світосприйняття французів: їхня мовна поведінка керована насамперед престижністю і високим соціальним статусом призначеної норми, їх упевненістю в ідеальності французької мови (чистої, ясної й універсальної). Саме тому квалітативний критерій починає домінувати над квантитативним. Крім того, французька мова стає **найбільш престижною живою мовою в Європі**. Тип затвердження статусу (в лінгвістичному плані): спочатку офіційне

визнання та опис у граматиках і теоретичних дослідженнях, а потім орієнтація на сучасну літературну норму (поява «класичної французької мови» (*le français classique*)), регулювання її функціонування й фіксація її синхронної динаміки.

3. **Прийняття соціумом (суспільством) мовної норми у вигляді “*bon usage*” (XVII – середина XVIII століття). Мовний центрзм.**

Ідеальна для наслідування мовна модель (*bon usage*) затверджується і стабілізується у шляхетному й освіченому суспільстві Франції десь у середині XVIII століття, але не стільки як мова соціальної групи, а як абсолютна норма. Отже, консолідується прескриптивна політика Франції.

С. Лопес уважає, що це результат інституціоналізації (*in vitro*, як він каже) та соціально-літературного руху (*in vivo*).

Інституціоналізація починається ще в XVII столітті зі створення Французької академії (1635 рік), яка мала на меті об'єднати політичну, культурну й мовну владу в державі. Крім того, «Ремарки» Вожля (які перевидавались 22 рази до 1738 року) викликали велику кількість наукових трактатів. З іншого боку, елементом інституціоналізації є граматики й словники, які письмово затверджують установлені мовні норми, тобто *bon usage* (граматики Мопя, Одена, Шіфле й словник Французької Академії). Але словники С.-П. Ришле та А. де Фюрет'єра, які базуються на *bon usage*, допускають соціолінгвістичні варіації й не мають жорстко прескриптивного характеру. Загальна раціональна граMATика А. Арно та К. Лансло взагалі не слідує принципам Ф. де Вожля. Граматики Пор Рояля спираються на раціональне осмислення різних мов для формулювання загальних основ, фундаментальних правил їх функціонування. На аналітичному підході ґрунтуються й статті, присвячені мові, в Енциклопедії Дідро й Д'Аламбера, роздуми Руссо та різні граматики. Отже, внаслідок цього у XVIII столітті основні правила вживання мови були встановлені на основі двох критеріїв одночасно: зразкового узусу (*bon usage*) і раціоналізму (*raison*). Це поєднання призвело до певної зміни мовної норми: від мови «найкращої частини королівського двору» до мови «добрпорядних людей нації» чи, в трактовці Д'Аламбера, «людей зі смаком». На думку Ж.-П. Капю [10], відбувається «збагачення концепту завдяки ідеї відкриття, на відміну від закритої соціологічної системи Вожля», завдяки чому концепт *bon usage* зазнає абсолютизації, а французька мова стає ідеалом ясності, раціональності й смаку.

Цей концепт мовної норми *à la française* паралельно затверджується на практиці за допомогою соціально-літературного руху (*in vivo*). Ідеться передусім про світські літературні салони, найвідоміший серед яких – салон Конрара – ляже в основу створення Французької академії. Престижність цих салонів така велика, що навіть публікуються посібники для оволодіння якістьями мовлення. Найвидатніші літератори епохи (Ж.-Б. Боссює, Ж. Расін і П. Корнель) коригують свої твори згідно з ремарками Академії. Цей дух розмов про мову та літературу продовжується й в епоху Просвітництва, де важливим стає прославляння «ясності й раціональності» французької мови та доблесті спілкування й товарищескості (*sociabilité*). Спілкування у XVIII столітті асоціюється з бажанням брати участь у долі суспільства, перебудувати його відповідно до принципів раціоналізму. Концепт *bon usage*, започаткований як мова королівського двору, набуває більш універсального характеру, що призводить до ідеї монолітних відношень між французькою мовою та суспільством: реформа суспільства віднині стає невід'ємною від реформи мови.

Новий статус: французька мова затверджується на основі розширеної соціолінгвістичної ієрархії й набуває статусу абсолютної мовної моделі, що будується на центризмі та ідеї мови як фундаменту суспільства. Мовна норма існує переважно в письмовій формі (діаметричний фактор). Із когнітивного погляду прийняття *bon usage* (починаючи з XVIII століття й донині) пов'язане зі ставленням французів до своєї мови як до відображення ідеї ідеальної держави, а разом із тим як до засобу передачі Францією певної просвітницької місії іншим країнам. Д. Гордон зазначає, що французи мають «підсвідому віру» в те, що «Франція є носієм універсальної ідеї, ідеї про те, що природа людини повсюди й у всі часи незмінна, а закони цієї природи найбільш повно відображені й дотримані у Франції» [11, р. 453]. Отже, квалітативний критерій остаточно домінує над квантитативним, тому в межах усієї країни французька мова залишається міноритарною. **Тип затвердження статусу** (в лінгвістичному плані): вивчення в теоретичних дослідженнях і регулювання її функціонування, фіксація мовної норми в граматиці, словниках, поява «сучасної французької мови» (*le français moderne*).

4. Французька мова – національна мова Франції (XIX–XX століття).

Французька мова офіційно набуває статусу національної лише з 25 липня 1992 року, відповідно до розділу I «Про суверенітет» статті 2 Конституції. Цей статус майже відразу закріплюється в законі Тубона (1994): французька мова є мовою освіти, праці, торгівлі та публічних послуг. Але шлях до цього триває майже все XIX й половину XX століття у трьох напрямках:

- у вигляді боротьби проти діалектів (чи говірок – *les patois*);
- у розповсюдженні французької мови як мови навчання;
- у географічному поширенні мови під впливом соціокультурних факторів.

Наступ на діалекти та зародження ідеї єдності мови як вияву єдності нації відбувається під час Революції 1789 року. Якобінці поглиблюють ідею універсальної мови Просвітництва через ідею французької мови, рідної для всіх громадян, бо відсутність єдиної мови спілкування сприймається як перешкода для розповсюдження революційних ідей. Активна боротьба з діалектами тривала аж до 1951 року (ухвалення закону Дексона, відповідно до якого міноритарні мови отримали право вивчатися як факультативний предмет).

Ідея єдиної мови здійснюється в XIX столітті й за допомогою мовного регулювання в галузі шкільного навчання. Ця ідея виникає ще в революційний період (Національний Конвент ухвалює в 1791 році два декрети про створення перших шкіл і про навчання французькою мовою, але ці декрети не виконуються). Після Революції 1830 року «елементи французької мови» як окремої шкільної дисципліни вносяться у зміст початкової освіти (закон Гізо 1833 року). Початкова освіта стає обов'язковою, світською й безкоштовною лише за Третьої Республіки, згідно із законом Феррі від 28 березня 1882 року. Постанова від 1887 року проголошує: «Французька мова – єдина, що вживається в школі».

Французька мова поширюється в XIX столітті також під впливом соціокультурних факторів: модернізація країни, внутрішні переміщення людей, обов'язкова військова служба, розповсюдження преси, створення бібліотек і читалень. У XX сторіччі внутрішня експансія підсилюється появою нових національних медіаресурсів (радіо, телебачення, а потім й Інтернет).

Мовна політика, спрямована на підтримку статусу єдиної національної мови й очищення її від різних забруднень (особливо англіцизмів), відбувається переважно шляхом видання мовознавчої літератури та інституціоналізації: створені інституції, що підпорядковуються президентові чи прем'єр-міністрові, – Вища рада французької мови, Бюро перевірки реклами, тощо.

Новий статус: французька мова набуває статусу національної мови, єдиної, загальнозживаної. Універсальна норма затверджується завдяки політиці лінгвістичного націоналізму (єдина нація на ґрунті єдиної культури та єдиної мови). Завдання на повну імплантацію французької мови зумовило те, що квантитативний критерій упровадження норм переважає над квалітативним, але ідея про французьку мову як **абсолютну (універсальну) мовну модель** лишається незмінною. Як зазначає О. Косович, «французька норма не має чітких територіальних, хронологічних, соціальних параметрів, вона [...] є деяким інваріантом, відображеним у сучасних лексикографічних виданнях» [12, с. 82]. **Тип затвердження статусу** (в лінгвістичному плані): лексикографічна референтність мовної норми (словники, граматики, мовознавчі дослідження), віддалення літературної норми від розмовного мовлення. Останнім часом – тенденція до спрощення (наприклад, реформа орфографії 2016 року), де відбувається абсолютизація статусу елітарної мовної норми під впливом мультикультуралізму суспільства.

Висновки. У межах дослідження вивчалися становлення та динаміка мовних норм у Франції у двох аспектах: соціолінгвістичному й лінгвістичному. Крім того, брались до уваги когнітивні особливості французької нації (ставлення французів до мови та нормалізації). Розгляд динаміки мовних норм здійснено на основі діахронного аналізу їх еволюції у вигляді періодизації, яка налічує чотири етапи: 1) виокремлення діалекту *île de France*, його імплантація як мовного стандарту і його внутрішня експансія (XIII–XVI століття); 2) кодифікація французької мови (XVI–XVII століття); 3) прийняття соціумом мовної норми у вигляді “*bon usage*” (XVII – середина XVIII століття); 4) набуття французькою статусу національної мови (XIX–XX століття). Кожний етап виділений відповідно до певної соціолінгвістичної ситуації Франції й супроводжується зміною статусу мовних норм і мовної політики. На першому етапі ще не йдеться про повноцінне застосування мовної політики, бо вибір домінуючого діалекту спочатку поступовий і несвідомий на основі престижності й розповсюдженості, але вже внутрішня експансія відбувається з елементами центрризму (свідома фіксація його адміністративного статусу та затвердження його функціонального домінування як письмової мови літератури, науки, релігії). Другий етап супроводжується політикою мовного пуризму, мовна норма виділяється на основі вузької соціолінгвістичної ієрархії й набуває статусу ідеальної мовної моделі, яка відображає ідеальну соціальну поведінку. На третьому етапі впроваджується політика мовного центрризму та ідеї мови як фундаменту суспільства. Мовна норма виділяється на основі розширеної соціолінгвістичної ієрархії й має статус абсолютної мовної моделі. З когнітивного погляду саме на другому і третьому етапах нормалізації особливо чітко простежується своєрідність світосприйняття французів: їх мовна поведінка керована передусім престижністю й високим соціальним статусом призначеної норми, їх ставленням до своєї мови як до зразкової (чистої, ясної й універсальної). Абсолютне застосування концепту *bon usage* (починаючи з XVII століття

й донині) пов'язане зі сприйняттям французами правильної мови як засобу передачі універсальної ідеї справедливості і державності. Саме тому квалітативний критерій домінує над квантитативним протягом XVII–XIX століть. Останній етап характеризується затвердженням статусу національної мови. Національна свідомість французів підвищується на цьому етапі, а тому ідея ідеальної державності трансформується в ідею єдиної нації з єдиною (універсальною) мовою. Універсалізм французької мови досягається шляхом мовного націоналізму (запеклої боротьби з діалектами, нав'язування абсолютної мовної моделі, майже незмінної з попереднього періоду). Завдання на повну імплантацію французької мови зумовило те, що квантитативний критерій упровадження норм переважає в XIX–XX століттях над квалітативним. Останнім часом під впливом нової соціолінгвістичної ситуації (глобалізм, мультикультуралізм) французька мова стає більш відкритою до варіативності мовних норм. Ця новітня тенденція потребує окремого дослідження.

Література:

1. Палькевич О.С. Сучасні аспекти вивчення пуризму як засобу нормалізації мови / О.С. Палькевич // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство». – 2014. – Т. 22. – Вип. 20(2). – С. 109–117.
2. Baggioni D. Langues et nations en Europe / D. Baggioni. – Paris, Payot, 1997. – 378 p.
3. Burke P. Langage de la pureté et pureté du langage / P. Burke [Resource électronique]. – Mode d'accès : <http://terrain.revues.org/3142>.
4. Calvet L.-J. La guerre des langues et les politiques linguistiques / L.-J. Calvet. – Paris, Payot, 1987. – 294 p.
5. Caput J.-P. La langue française, histoire d'une institution (842–1715) / J.-P. Caput. – Paris : Larousse, 1972. – 319 p.
6. Gordon D. The French Language and National Identity 1930–1975 / D. Gordon // Vol. 22 of Contributions to the Sociology of Language. Mouton, the Hague. – Paris, New-York. – P. 453.
7. Haugen L. Dialect, Language, Nation / L. Haugen // American Anthropologist, New Series. – Aug., 1966. – Vol. 68. – No. 4. – P. 922–935.
8. Klinkenberg J.-M. Des langues romanes: Introduction aux études de linguistique romane / J.-M. Klinkenberg. – Bruxelles : De Boeck Université, B-1000, 1999. – C. 41.
9. Косович О.В. Специфіка політики Франції в галузі національної мови та неології. Основні виміри: записки з романо-германської філології / О.В. Косович // Des langues romanes: Introduction aux études de linguistique romane. – 2016. – Вип. 1 (36). – С. 82.
10. Lodge R. Anthony. Le français. Histoire d'un dialecte devenu langue / R. Anthony Lodge. – Fayard, 1997. – P. 120–210.
11. López J.-S. Quelques clés pour mieux comprendre le processus de standardisation de la langue française au XVIe siècle / J.-S. López [Resource électronique]. – Mode d'accès : <https://webcache.googleusercontent.com>.
12. Trudeau D. Les inventeurs du bon usage (1529–1647) / D. Trudeau. – Paris, Minuit, 1992. – 225 p.

Палькевич Е. С. Проблема изучения статуса и динамики языковых норм во Франции в диахронном аспекте

Аннотация. Статья посвящена изучению проблемы статуса и динамики языковых норм во Франции. Рассмотрение языковой динамики осуществлено на основе диахронного анализа эволюции языковых норм в виде периодизации. Каждый ее этап соответствует изменению статуса языковых норм и языковой политики Франции и проанализирован в соответствии с определенной социолингвистической и лингвистической ситуацией, а также с когнитивными особенностями говорящих.

Ключевые слова: статус и динамика языковых норм, языковой стандарт, социолингвистические критерии, языковая политика, языковое сознание, кодификация, пуризм, центризм, национализм.

Palkevych O. The problem in studies of status and dynamics of the language norms in France in diachrony

Summary. The article is devoted to the problem in studies of status and dynamics of the language norms in France. The research of language dynamics is based on the diachronic analyses of the language norms evolution in the form of chronology that includes four stages. Each stage refers to the change of status of the language norms as well as French language policy. Besides, the stages are assayed according to a particular sociolinguistic and linguistic situation.

Key words: status and dynamics of the language norms, linguistic standard, sociolinguistic criteria, language policy, codification, purism, centralism, nationalism.

Пецух О. І.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри теорії та практики перекладу
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

СПЕЦИФІКА РЕАЛІЗАЦІЇ ТАКТИКИ ІНТЕГРАЦІЇ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ДЕБАТІВ У СПОЛУЧЕНОМУ КОРОЛІВСТВІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню специфіки реалізації тактики інтеграції під час проведення парламентських дебатів у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії. Детально розглянуто специфічні мовні і стилістичні засоби, якими оперують учасники дебатів для успішності втілення тактики інтеграції під час засідань Палати Громад британського парламенту в період посттетчеризму.

Ключові слова: парламентські дебати, кооперативна взаємодія, стратегія, тактика, перформатив, комунікативний хід, мовленнєвий акт.

Постановка проблеми. Для політичного дискурсу парламентських дебатів у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії відбувається постійна почергованість кооперативної й конфліктної взаємодії між учасниками політичної комунікації. Кооперативна взаємодія, спрямована на збереження балансу обличчя комунікантів, базується на координації цілей і стратегічних задумів комунікантів, що забезпечує ефективність та оптимальність комунікативної інтеракції. О.О. Селіванова розглядає таку взаємодію як тип інтеракції між адресантом та адресатом у комунікативній ситуації, який характеризується узгодженістю намірів, стратегічних програм комунікантів, симетричними відношеннями між ними, балансом комунікативних статусів, ефективністю й оптимальністю спілкування [5, с. 263].

Успішність взаємодії між партнерами по комунікації зумовлюється використанням мовленнєвих стратегій, що втілюються мовленнєвими тактиками. Специфіку мовленнєвих стратегій та умови їх успішного втілення за допомогою тактик представлено в наукових працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених (А. Белова, Т. ван Дейк, К. Кандлін, В. Кашкін, Дж. Каспер, Ч. Ларсен, Дж. Ліч, О. Сковородніков, Є. Черногрудова та ін.). Дослідники комунікативної взаємодії зосереджуються на різних підходах і параметрах класифікації стратегій і тактик для досягнення цілей комунікації (С. Верещагін, Дж. Гамперц, О. Іссерс, К. Келерман, Дж. Каспер, К. Фач та ін.). Проте, незважаючи на значну кількість робіт, комплексний аналіз комунікативних ходів, мовленнєвих актів, мовних і стилістичних засобів реалізації тактики інтеграції в політичному дискурсі парламентських дебатів у Сполученому Королівстві ще не був предметом дослідження, що й зумовлює новизну здійсненого нами дослідження, актуальність якого визначена значними дослідженнями мовної комунікації, що зосереджуються на закономірностях взаємодії між партнерами по комунікації.

Мета статті полягає в комплексному аналізі реалізації тактики інтеграції, яка становить основу кооперативної взаємодії в політичному дискурсі парламентських дебатів у Сполученому Королівстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. У праці «Логіка і мовленнєве спілкування» Г.П. Грайс виокремлює кооперацію як одну з універсальних конвенцій комунікації [2]. На думку В. Дем'янка, існує три головні параметри кооперативної взаємодії. Перший параметр пов'язаний із тим, що кілька суб'єктів намагаються вирішити спільне завдання. Від міри кооперації між співрозмовниками залежить ступінь узгодженості їхніх дій, у їхніх діях простежується системність, одні висловлення зумовлюють інші. Другим є успішна послідовність дій, яка передбачає їх координованість. Третій параметр асоціюється з прагненням до ефективності спільних дій, що визначає намагання встановити взаєморозуміння, максимальну кількість спільних презумпцій у співрозмовників, щире бажання до порозуміння, повну зосередженість на темі розмови [6, с. 199–200].

Успішність кооперативної взаємодії забезпечується ефективним застосуванням стратегій і тактик. В. Кашкін визначає комунікативну стратегію як частину мовленнєвої поведінки чи комунікативної взаємодії, в якій низка різних вербальних і невербальних засобів використовується для досягнення певної комунікативної мети [4]. Стратегія мовленнєвої поведінки пов'язана з плануванням процесу мовленнєвої комунікації залежно від конкретних умов спілкування й особистостей комунікантів [3, с. 54].

Ефективність утілення стратегії забезпечується використанням різноманітних тактик. Тактикою вважають чіткий мовленнєвий хід (крок, оберт, етап) [7] або одну чи кілька дій [1, с. 78], сукупність практичних ходів у процесі мовленнєвої взаємодії [8, с. 42], які сприяють реалізації стратегії.

Тактика інтеграції як сукупність ефективних дій для втілення кооперативної взаємодії передбачає об'єднання цілей, намірів та установок усіх комунікантів парламентських дебатів, які належать до різних політичних сил, із урахуванням рівності можливостей і результатів проведених дебатів.

Так, на початку роботи нової сесії парламенту Сполученого Королівства учасник дебатів знаходить спільну для інтересів усіх політичних партій проблему й установлює зв'язок між коаліцією та опозицією:

It is often said in the House that the rights of Back Benchers are as sacred as those of Front Benchers. It is usually said by Back Benchers, and invariably Front Benchers pay lip service to that principle. I find myself in a unique position in the House. There are lots of Front Benchers, and even more Back Benchers who wish to be Front Benchers; I am a Front Bencher who wishes in due course to become a Back Bencher, so let me assert that the rights of Back Benchers are as important as those of Front Benchers. On Front Bench or Back Bench, Madam Speaker-Elect, I am happy to leave my fate in your safe hands.

Today--in that respect, at least--we are a little less demanding. I promise you that we do not expect to be feasted on fish, fowl and claret at the end of each of our debates--in that sense, you are better off.

The bargain cuts both ways, does it not? How much better off are we today than the House was under another of your predecessors, Mr. Speaker Manners Sutton, whose initial qualities for being Speaker were that he "never ... appeared to pay any attention to the privileges or orders of the House"? (HC 7 May 1997 : Column 10).

Комунікант використовує ідіоматичний вираз для наголошення на рівності впливу нововведень на всіх діячів дискурсу, які належать до провладної партії та опозиції, головних і другорядних учасників процесу дебатування. Словникове значення сталого виразу *cut both ways* – "to affect both sides of an issue equally" [9] демонструє рівноцінність певної дії завдяки прислівнику *equally*, тому ця ідіома є кращим мовним засобом для досягнення компромісу у вирішенні питань щодо голосування за зміни в парламентській дисципліні. Комунікант намагається встановити баланс обличчя за рахунок висловлення свого бажання щодо можливості в певний час перейти зі статусу передньолавочників до задньолавочників, наголошуючи на повній рівності прав усіх учасників дебатів. Він навмисно принижує свій статус одного з ключових діячів дебатів, говорячи про перспективу свого відходу на задній план у політикумі. Завдяки такому комунікативному ходу інтеракція стає координативною, вирівнюючи інтереси комунікантів, і кооперативною, оскільки за таких умов цілі комунікантів збігаються, що й сприяє досягненню кінцевої мети. Для встановлення максимального ефекту від висловлення комунікант уживає підвищено емотивний прикметник-інтенсифікатор *sacred*, який устанавлює асоціацію прав і можливостей комунікантів зі священністю, що виявляється підкреслено важливою й не піддається оскарженню.

Демонстрація зацікавленості й пошук спільних шляхів щодо ліквідації наявної проблеми одночасно представниками офіційного уряду та опозиції також становить базис ефективності використання тактики інтеграції. Мовленнєві акти констативів, які містять оцінно-емотивні лексеми *good, pleased* для вказівки на позитивно конотовану інформацію в ініціальному та продовжувальному комунікативних ходах А та В, встановлюють кореляцію між співрозмовниками, оскільки тут ураховуються інтереси обох сторін. Вони містять ствердження щодо схвального ставлення партнером комунікації до виголошеної інформації. Досягнення єдності думок між співрозмовниками відбувається у висхідній градації, повної інтеграції зі співрозмовником комунікант досягає у фокусивному комунікативному ході С, де комунікант висловлює згоду з думкою партнера стверджувально-декларативною конструкцією *He is right*. Відповідно, незважаючи на партійну належність учасників дебатів, у цьому випадку зберігається їхній баланс обличчя і створюється більш дружня кооперативна атмосфера:

Miss Widdecombe: A I have good news for the hon. Gentleman on the subject of recidivism. B He will be pleased to know that the rate of reconviction for those leaving our prisons is now lower than the rate for those serving sentences in the community. That is a tremendous tribute to what our prisons are achieving in rehabilitating the prison population. C He is right to say that there is a clear link between drugs and crime and it is imperative that while people are in prison, we should get them off drugs. This is why our efforts are concentrated not only on the supply of drugs and on stopping them getting into prison, but on offering an extensive range of treatment,

counselling, therapy and education (HC Deb 20 Mar 1997 : Column 1059).

Спроба досягти порозуміння, єднання і знайти підтримку своїм словам серед опонентів політичної комунікації також сприяє досягненню компромісу між співрозмовниками. Так, у парламентських дебатах із питань імміграційної політики після виходу Сполученого Королівства зі складу Європейського Союзу доповідач кілька разів під час інтеракції намагається залучитися підтримкою інших учасників дебатів. Ініціальний комунікативний хід виражений мовленнєвим актом констативу, який містить стверджувальну конструкцію *I am sure* для підкреслення своєї впевненості в інтеграції думок комунікантів. Продовжувальним і водночас фокусивним ходом В доповідачка стимулює приєднатися до розгляду представленого нею звіту, наполягаючи на цьому перформативом вимоги *urge*, що слугує для передачі наполегливої, сильної рекомендації до дії (*try earnestly or persistently to persuade someone to do something or recommend something strongly* [10]):

Amber Rudd: A I am sure that the hon. Gentleman shares my view that any policy changes should be informed by the facts and by assessments, which is why we consulted the Migration Advisory Committee to look at regional issues, and it was unequivocal in its conclusions. B I urge him to look at its report.

Продовжуючи обговорення права Шотландії обирати власний політичний курс з імміграційних питань, комунікант використовує повтор лексеми *share*. Проте в цьому випадку відбувається посилення бажання знайти згоду серед партнерів по комунікації завдяки модальному дієслову *must*, що виражає наполегливість, і прислівника *surely* для вираження безсумнівності й упевненості в дії. Для повної інтеграції думок комунікант застосовує оцінно-емотивні лексичні одиниці *sufficient* для представлення можливостей і повноважень Шотландії та *improving* для характеристики покращень в освітній сфері та сфері охорони здоров'я, оскільки саме цю частину Сполученого Королівства захищає її опонент. Постійне ввічливе звернення до партнера по комунікації *honorable Gentleman* допомагає підтриманню довірливого контакту між співрозмовниками:

Amber Rudd: The hon. Gentleman must surely share my view that Scotland has sufficient powers; it has its own powers to do many things—perhaps to improve its education system and its health system. Immigrants will come to a place where they see an improving education system and an improving health system (23 Jan 2017).

Тактика інтеграції також може слугувати самозахисту партнера по комунікації від нападок завдяки інтеграції думок і дій коаліції та опозиції. Приміром, учасник дебатів від опозиційної Лейбористської партії обвинувачує Консервативну партію в зменшенні грантів на навчання для малозабезпечених сімей, що знижує їхні можливості навчатися та збільшує їхню заборгованість за навчання. У відповідь прем'єр-міністр, який представляє Консервативну партію, позитивно оцінює вищезазначені зміни завдяки оцінно-емотивній лексемі *right*:

Dr Blackman-Woods: Will the Prime Minister explain why he is reducing opportunities for young people further by removing the maintenance grant for poorer students, thereby either reducing their opportunities or increasing their indebtedness?

The Prime Minister: Replacing grants with loans is the right approach. Interestingly, it was the approach taken in 1997 when the right hon. and learned Member for Camberwell and Peckham (Ms Harman) sat in the Cabinet (HC Deb 15 July 2015 : Column 882).

Для підкріплення позитивної конотації доповідач використовує посилання на роботу представника Лейбористської партії в часи її перебування при владі. Цей фокусивний комунікативний хід розпочинається експресивною лексею *interestingly*, що привертає увагу учасників дебатів. Звернення до представника лейбористів відбувається в підвищено ввічливому тоні з указівкою на її освіченість і професійність *the right hon. and learned*. Такий тактичний хід сприяє повному скасуванню попереднього обвинувачення й установленню зв'язку між двома головними політичними силами в парламенті, баланс обличчя яких під час дебатів вирівнюється.

Заклик до єдності думок усіх учасників по комунікації також пов'язаний із процедурністю і традиційністю парламентських дебатів. Так, прем'єр-міністр ініціальним комунікативним ходом А, який містить мовленнєвий акт ефективу як вираження позитивного ставлення, пропонує висловити вдячність допоміжному персоналу Палати Громад за самовіддану роботу в непростий рік:

The Prime Minister (Mrs Theresa May): *A As we approach recess, I am sure that Members from all parties wish to thank the staff of the House for their dedication to our work here in what has been a particularly challenging year. B We saw terrorists attack our democracy and our way of life—not just in the Westminster attack, but in the attacks at Manchester, Finsbury Park and London Bridge. C It is thanks to the professionalism and bravery of people such as Elizabeth Bryan, an off-duty A&E nurse from Cambridgeshire who ran to help at the scene of the Borough Market attack and who is with us in the Gallery today—[Hon. Members: “Hear, hear!”]—that these attacks will never succeed. D We are united in defending the values that define our nation* (HC Deb 12 Jul 2017 : Column 829).

Доповідач використовує стверджувальну конструкцію *I am sure* для беззаперечності єдності позитивної оцінки всіх членів парламенту від різних партій. Наступний комунікативний хід – модифікатор В – дещо змінює значення головного ходу та пропонує ретроспекцію як перехід до минулих трагічних подій, пов'язаних із терористичними атаками в деяких районах Сполученого Королівства. У комунікативному ході – конкретизаторі С – деталізується значення обговорюваної теми, оскільки комунікант акцентує увагу на безпосередніх учасниках ліквідації наслідків трагедії, присутніх під час проведення дебатів, щодо яких пропонується оцінно-емотивна лексика з підвищено позитивною конотацією *professionalism, bravery*. Інші комуніканти демонструють свою підтримку репліці доповідача голосним хором дворазовим повторенням мовного знака *hear*, що є символічним показником підтримки висловленому як на вербальному, так і на емоційному рівнях, указуючи, що всі інші «чують» думку й повністю підтримують її. Комунікативним ходом – завершителем D, який містить мовленнєвий акт вердиктиву, визначається загальний стан усіх присутніх під час парламентських дебатів, які об'єднуються заради досягнення однієї мети – захисту своїх цінностей. Для увиразнення й експресивності своєї аргументації доповідач уводить стилістичну фігуру паронімію, побудовану на навмисному зближенні слів, подібних за звучанням *defend* і *define*, що слугує об'єднання учасників дебатів на основі патріотичності й захисту нації.

Висновки. Усебічний аналіз інтеракцій між учасниками парламентських дебатів у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північній Ірландії продемонстрував повсякчасне прагнення комунікантів до комунікативної кооперації. Її вті-

лення забезпечується успішним оперуванням тактикою інтеграції для об'єднання цілей, намірів та установок усіх учасників парламентських дебатів, які належать до різних політичних сил, що сприяє вирівнюванню балансу обличчя. Перспективою подальших досліджень є детальний розгляд інших тактик, які втілюють стратегію компромісу під час проведення парламентських дебатів у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північній Ірландії.

Література:

1. Верещагин Е.М. Речевая тактика «призыва к откровенности» / Е.М. Верещагин, Р. Ротмайр, Т. Ройтер // Вопросы языкознания. – 1992. – № 6. – С. 77–84.
2. Грайс Г.П. Логика и речевое общение / Г.П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 217–283.
3. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 284 с.
4. Кашкин В.Б. Введение в теорию коммуникации / В.Б. Кашкин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dere.com.ua/library/kashkin/06.shtml>.
5. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
6. Селіванова О.О. Основи теорії мовної комунікації : [підручник] / О.О. Селіванова. – Черкаси : Видавництво Чабаненко Ю.А., 2011. – 350 с.
7. Сквородников А.П. О необходимости разграничения понятий «риторический прием», «стилистическая фигура», «речевая тактика», «речевой жанр» / А.П. Сквородников // Риторика↔Лингвистика : сб. статей. – Смоленск : СГПУ. – 2004. – Вып. 5. – С. 5–11.
8. Черногрудова Е.П. Основы речевой коммуникации : [учебное пособие] / Е.П. Черногрудова. – М.: Экзамен, 2008. – 126 с.
9. Free Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://encyclopedia2.thefreedictionary.com/State+Machinery>.
10. Oxford Dictionaries [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://oxforddictionaries.com/>.

Пецух О. И. Специфика реализации тактики интеграции в политическом дискурсе парламентских дебатов в Соединенном Королевстве

Аннотация. В статье рассмотрены особенности воплощения тактики интеграции при проведении парламентских дебатов в Соединенном Королевстве Великобритании и Северной Ирландии. Детально рассмотрены специфические языковые и стилистические средства, которыми оперируют участники дебатов для успешного воплощения тактики интеграции во время заседаний Палаты Общин британского парламента в период посттэтчеризма.

Ключевые слова: парламентские дебаты, кооперативное взаимодействие, стратегия, тактика, перформатив, коммуникативный ход, речевой акт.

Pjetsukh O. Specifics of the integration tactics realization in the political discourse of the UK parliamentary debates

Summary. This article concentrates on the peculiarities of the integration tactics in the UK parliamentary debates. It provides a detailed analysis of the specific language and stylistic means used by the debates' participants to successfully unite them together during the meetings of the UK House of Commons in the post-Thatcher period.

Key words: parliamentary debates, cooperative interaction, strategy, tactics, performative, communicative move, speech act.

*Титаренко М. В.,
старший викладач кафедри германської філології
Київського університету імені Бориса Грінченка*

НОМІНАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ЯК ПРЕЦЕДЕНТНІ ЗНАКИ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

Анотація. У статті розглядається поняття прецедентності, проаналізовано співвіднесеність теорії інтертекстуальності з теорією прецедентності, подана класифікація прецедентних феноменів, а також розглянуто два підходи (когнітивний та лінгвокультурний) для дослідження даного явища. На матеріалі сучасної німецької мови здійснено аналіз номінацій соціального статусу, які мають ознаки прецедентності. На базі досліджуваного матеріалу та спираючись на класифікацію В. В. Красних запропоновано поділ прецедентних феноменів за рівнем поширеності.

Ключові слова: лінгвокультура, прецедентний феномен, мовний знак, соціальний статус.

Постановка проблеми. Важливими складниками концептуальної системи, значення та зміст яких відомий представникам етнокультурної чи соціокультурної спільнот є прецедентні феномени, які використовуються у когнітивному та комунікативному плані. Таке визначення базується на дослідженнях російських дослідників Ю. Караулова, Д. Гудкова, І. Захаренко, В. Красних та ін.

Особливість прецедентних текстів полягає у тому, що вони відображають універсальні узагальнені цінності, тобто вони виступають певними культурними маркерами, одиницями «культурної пам'яті» народу, оскільки будь-який прецедентний текст здатен викликати у свідомості ряд асоціацій, які не перебувають на поверхневому рівні розуміння даного висловлювання, а закладені на більш глибокому рівні. Для адекватного розуміння слід звернутися до попередніх текстів. Ці асоціації, створюючи типові кластери, виступають фільтрами категоризації при порядкуванні нового досвіду творення образів світу [6, с. 10].

Метою статті є розгляд прецедентних знаків, які позначають соціальний статус людини, як відкритої системи у сучасному німецькому лінгвокультурному просторі. Для досягнення поставленої мети вирішимо такі завдання: розглянути явище прецедентності у сучасних мовознавчих розвідках, дослідити номінації прецедентних феноменів на позначення соціального статусу особистості на матеріалі сучасної німецької мови, запропонувати критерій поділу номінацій, які містять ознаки прецедентності за рівнем поширеності.

Аналіз досліджень і публікацій. У західних традиціях явище прецедентності розглядається у контексті вчень про інтертекстуальність. Терміном «інтертекстуальність» позначаються міжтекстові зв'язки. Теорія інтертекстуальності сформувався на базі наукових поглядів Ю. Тиньянова, теорії анаграм Ф. де Соссюра, теорії поезики російських формалістів, а також розроблених Ю. Лотманом понять семіосфери, семіотичного простору, культурної пам'яті. Проте головним джерелом даної теорії є вчення М. Бахтіна про «чуже слово», яке зберігається у пам'яті особистості, яка до нього підсвідомо звертається у процесі мовленнєвої діяльності. Будь-який текст, на думку дослід-

ника, «обплутаний і пронизаний загальними думками, точками зору, чужими цінностями, акцентами» [1, с. 89–90].

Термін «інтертекстуальність» завдячує своїй появі Ю. Крістевій, яка, спираючись на діалогічну модель мови М. Бахтіна, пропонує цей термін, суть якого у тому, що «будь-який текст будується як мозаїка цитат, будь-який текст – це продукт вбирання та трансформації якогось іншого тексту» [11, с. 99]. У даній концепції інтертекст – це простір сходження різноманітних цитат, які доповнюють або нівелюють одна одну. Розвиток даної концепції знаходить своє продовження у працях Р. Барта, Ю. Крістєвої, У. Еко, Ю. Лотмана, Chandler.

Спільне у цих двох теоріях В. Красних вбачає у розумінні тексту не як структури, а як «постійного процесу означування», при цьому інтерпретація залежить від об'єму знань і уяви інтерпретуючого. Різниця між теорією інтертекстуальності та теорією прецедентності полягає в об'єкті дослідження: перша досліджує художні тексти, тоді як друга – тексти, які створюються у процесі природної комунікації [10, с. 228]. Крім того, інтертекстуальність є позачасовою категорією, яка характеризується естетичною та культурною значущістю, у той час прецедентність має цінність лише у певний проміжок часу [12]. Тобто, інтертекстуальність досліджує міжтекстові відношення, а прецедентність когнітивні механізми між текстом та свідомістю.

У радянських дослідженнях прецедентність вперше була описана Ю. М. Карауловим, який ввів поняття «прецедентного тексту». Головними ознаками прецедентного тексту у концепції Ю. М. Караулова є:

- 1) значущість у пізнавальному та емоційному відношенні;
- 2) хрестоматійність (загальновідомість);
- 3) неодноразова повторюваність;
- 4) здатність відтворюватись в інших формах мистецтва;
- 5) хронотопічна маркованість;
- 6) семіотичний спосіб існування.

Слідом за поняттям «прецедентний текст» виникає поняття прецедентного висловлювання (Костомаров, Бурвикова 1994), прецедентного імені (Гудков 1998), прецедентного феномену та прецедентної ситуації (Красних та ін.), концепту прецедентного тексту (Слишкін 2001), текстової ремінісценції (Супрун 1995), логоепістемі (Костомаров 2001).

В основу класифікацій прецедентних феноменів закладені такі критерії: поширеність (соціумно-прецедентні, національно-прецедентні та універсально-прецедентні) [10, с. 50-51], вербальність/невербальність, співвіднесеність з вихідним текстом (прецедентний текст, прецедентне висловлювання, прецедентне ім'я та прецедентна ситуація) [10, с. 47-48] та характер джерела.

До основних критеріїв прецедентного тексту Д. Б. Гудков відносить: 1) наявність знайомого більшості членів лінгвокультурного суспільства мінімізованого уявлення тексту, яке задає

саме інваріант сприйняття; 2) постійне звернення до даного типу текстів розраховане на максимально велику аудиторію; 3) відсутність необхідності в експлікації та поясненні даних текстів лінгвокультурній спільноті; 4) існування у колективній свідомості жорсткого зв'язку між символом та національно-детермінованим мінімальним уявленням; 5) аксіологічна маркованість [2]. До критеріїв прецедентності слід віднести також постійну відтворюваність, еталонність та здатність репрезентувати культурний артефакт. На думку І. В. Захаренко, успіх функціонування прецедентних феноменів залежить саме від їх здатності виступати певним «еталоном» [4]. Мовець не створює щось нове, а звертається до колективної свідомості, обираючи найбільш слухний вираз або кліше.

Існує два підходи до вивчення прецедентних текстів: лінгвокультурологічний та когнітивний. Основними особливостями лінгвокультурного підходу є 1) сприйняття тексту як репрезентатора артефакту людської культури; 2) більш широке розуміння тексту (співвідносно з теорією семіотики культури Ю. М. Лотмана). Так, Г. Г. Слишкін максимально розширює поняття прецедентного тексту, включаючи у нього внутрішньотекстові алюзії, фразеологізми та приказки. Через це розуміння власне поняття прецедентний текст стає розмитим.

Крім того, на противагу критеріям Ю. М. Караулова, прецедентними щодо широти, часу вживання та існування дослідник виділяє тексти, які є для певного вузького кола людей, а також ті, які є прецедентними у певний короткий проміжок часу, наприклад, рекламний слоган. Сьогодні у німецькій культурі використовуються прецедентні ім'я родини Geissen, яка має власне реаліті-шоу „Die Geissens – Eine schrecklich glamouröse Familie“ на каналі RTL II для позначення багатих, але позбавлених смаку осіб: *Es ist kein schöner Anblick, wenn die Geissens durch Las Vegas ziehen. Roooobärt mietet geschmacklose Sportwagen. Carmen hat eine Stimme wie ein defektes Küchengerät. Zusammen tun sie belanglose Dinge, die wahnsinnig viel Geld kosten.* [16]. Автор, використовуючи прикметник *geschmacklos*, а також *belanglos*, вказує на марнотратність та відсутність смаку та стилю у цієї родини, підкреслюючи цим своє негативне ставлення.

Також до прецедентних феноменів, актуальних лише сьогодні, можна віднести деякі назви популярних сучасних книг, фільмів, ТВ-шоу тощо. Так, для моделювання стереотипної ситуації *Reiche Menschen mögen Bildung lieber als Unterhaltung* використовується популярна книга Е. Л. Джеймс „50 Shades of Grey“: *Reiche Menschen mögen Bildung lieber als Unterhaltung und normale lassen sich berieseln (gern auch von Reality-Soaps über Reiche). Reiche Menschen bilden sich stattdessen weiter. Sie lesen Sachbücher statt „50 Shades of Grey“. Sie machen Abendkurse statt des Abendprogramms* [16].

Іншим напрямком дослідження прецедентних феноменів є когнітивний. Згідно з концепцією даного підходу, прецедентні тексти не використовуються у повному обсязі, адже за кожним текстом приховуються інваріант сприйняття, який має відмінні характеристики в індивідуальному та загальнокультурному планах. Відповідно мова йде про «символ прецедентного тексту», який є лише засобом актуалізації знань [8, с. 8]. Надалі дослідження базувалось на основі теорії прототипів та поняття «концепт». У роботах Д. Б. Гудкова та В. В. Красних проводилось дослідження використання прецедентів у мові та засоби зберігання концептів прецедентів у мовній свідомості. Завдячуючи авторитету вчених, тема прецедентних феноменів набула популярності, породивши велику кількість досліджень функ-

ціонування прецедентних феноменів у різних типах дискурсу. Саме багаторазове вживання феномену у різних типах дискурсу разом з його емоційним та асоціативним значенням і робить його прецедентним [5, с. 217].

Зважаючи на те, що будь-яка ситуація, ім'я, текст може набути статус прецедентного у свідомості мовної особистості та спираючись на запропоновану класифікацію В. В. Красних стосовно поділу феноменів за критерієм поширеності пропонуємо такі рівні поділу:

перший рівень – індивідуальні феномени, які є прецедентними лише для окремих представників спільноти. Мова про прецедентність на рівні родини, друзів тощо;

другий рівень – феномени, які відомі певній соціальній групі. Це може бути професійна чи соціальна група. *Wedigo: „Mein Lieblingsrestaurant in Hamburg ist ‚Die Bank‘.“ Monty: „Very stylish.“ Josy: „I love the ‚Osteria‘.“ Bea: „Das ‚Tarantella‘ an der Oper ist auch ganz wunderbar.“* [17]. Для групи молодих багатіїв прецедентним є назви ресторанів у місті Гамбург, особливість кожного зі згаданих закладів є їх відзнака зіркою Мішлен;

третій рівень – феномени, прецедентні на рівні лінгвокультурної спільноти (національні);

четвертий рівень – так звані хрестоматійні феномени, які відомі на міжкультурному рівні (в умовах сьогоденної глобалізації їх кількість зростає). Сюди можна віднести лексичні одиниці на позначення одягу з використанням імен дизайнерів світового рівня: *Manolo Blahnik, stellte sie fest, sie hatte einen exklusiven Geschmack* [15, с. 24], *Ich bin noch keinem Vertreter in einem Brioni-Anzug begegnet* [15, 67], лексичні одиниці на позначення прикрас, аксесуарів тощо: *Er warf einen Blick auf die Rolex an seinem Handgelenk und stand auf* [15, 104], засобів пересування: *Aston-Martins, Misuratas, Maubachs rollen langsam Wagen für Wagen vor dem Marbella Club vor* [17], творів мистецтва: *Man habe genug von echten Tizians an den Wänden, genug auch von Aktienpaketen in den Tresors* [17]. Особливість цієї групи полягає у різному сприйнятті одного й того самого феномену у залежності від культури. Що є позитивним в одній, має негативне значення в іншій.

Висновки. Слід зазначити, що цей поділ не є статичним, оскільки може відбуватися перехід з одного рівня на інший, у залежності від кількості звертань до нього. Можна припустити, що феномен зароджується на першому рівні та у залежності від своєї поширеності може пересуватися на вищий рівень. Особливо у сучасному світі, завдячуючи різноманітним інтернет платформам, таким як YouTube, Twitter, Instagram та Facebook тощо. Часто може спостерігати як пост чи фото звичайного користувача стає своєрідним мемом і отримує статус прецедентного. Проте, враховуючи велику кількість інформації у сучасному світі, подібні феномени мають короткотривалий час існування, оскільки на зміну одного приходиться інший.

Література:

1. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет / М. М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1975. – 504 с.
2. Гудков Д. Б. Прецедентное имя в когнитивной базе современного русского (результаты эксперимента) / Д. Б. Гудков // Язык. Сознание. Коммуникация : сб. статей / ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М. : Филология, 1998. – Вып. 4. – С. 82–94.
3. Гудков Д. Б. Прецедентная ситуация и способы ее актуализации / Д. Б. Гудков // Язык. Сознание. Коммуникация : сб. статей / ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М. : Диалог-МГУ, 2000. – Вып. 11. – С. 40–46.

4. Захаренко И. В. Прецедентные имена и прецедентные высказывания как символы прецедентных феноменов / И. В. Захаренко, В. В. Красных, Д. Б. Гудков, Д. В. Багаева // Язык. Сознание. Коммуникация : сб. статей / ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М. : Филология, 1997. – Вып.1. – С. 82–104.
 5. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1997. – 264 с.
 6. Колесник О. С. Мова та міф у вимірі міждисциплінарних студій : [монографія] / О. С. Колесник. – Чернівці : Десна Поліграф, 2016. – 240 с.
 7. Костомаров В. Г. Как тексты становятся прецедентными / В. Г. Костомаров, Н. Д. Бурвикова // «Русский язык за рубежом». – 1994. – №1. – С. 73–76.
 8. Красных В. В. Когнитивная база и прецедентные феномены в системе других единиц и в коммуникации / В. В. Красных, Д. Б. Гудков, И. В. Захаренко, Д. В. Багаева // Вестник Московского университета. Сер.9. Филология. – 1997. – №3. – С. 62–74. (а)
 9. Красных В. В. Система прецедентных феноменов в контексте современных исследований / В. В. Красных // Язык. Сознание. Коммуникация : сб. статей / ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М. : Филология, 1997. – Вып. 2. – С. 5-12.
 10. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 375 с.
 11. Кристева Ю. Бахтин, слово, диалог и роман / Ю. Кристева // Вестник Московского университета. Сер.9. Филология. – 1995. – № 1. – С. 97–124.
 12. Кузьмина Н. А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка / Н. А. Кузьмина. – М. : КомКнига, 2007. – 272 с.
 13. Слышкин, Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г. Г. Слышкин. – М. : Academia, 2000. [Электронный ресурс] – Режим доступа: www.vspru.ru.
 14. Супрун А. Е. Текстовые реминисценции как языковое явление / А. Е. Супрун // Вопросы языкознания. – 1995. – № 6. – С. 17–29.
- Джерела ілюстративного матеріалу:*
15. Nele Neuhaus. Eine unbeliebte Frau: Ullstein Buchverlage GmbH / Nele Neuhaus. – Berlin, 2009. – 382 S.
 16. Warum reiche Menschen anders denken – und wie genau. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.finanzen.net/nachricht/private-finanzen/So-ticken-Millionaere-Warum-reiche-Menschen-anders-denken-und-wie-genau-4493318>
 17. Wie reiche Menschen wirklich sind. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.welt.de/vermischtes/article131671992/Wie-reiche-Menschen-wirklich-sind.html>
- Титаренко М. В. Номинации социального статуса как прецедентные знаки (на материале современного немецкого языка)**
- Аннотация.** В статье рассматривается понятие прецедентности, проанализированы соотносительность теории интертекстуальности теории прецедентности, представлена классификация прецедентных феноменов, а также рассмотрены два подхода (когнитивный и лингвокультурный) для исследования данного явления. На материале немецкого языка осуществлен анализ номинаций социального статуса, имеющих признаки прецедентности. На базе исследуемого материала и опираясь на классификацию В. В. Красных предложено разделение прецедентных феноменов по уровню распространенности.
- Ключевые слова:** лингвокультура, прецедентный феномен, языковой знак, социальный статус.
- Titarenko M. Nominations of social status as precedent signs (based on modern German)**
- Summary.** The article discusses the concept of precedence, analyzes the correlation of the theory of intertextuality of the theory of precedence, presents a classification of precedent phenomena, and considers two approaches (cognitive and linguistic culture) for studying this phenomenon. The material of the German language analyzed the nominations of social status, which have signs of precedence. On the basis of the material under investigation and relying on the classification of V.V. Krasnyih proposed the separation of precedent phenomena in terms of prevalence.
- Key words:** linguoculture, precedent phenomenon, linguistic sign, social status.

Філоненко Н. Г.,

доктор філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іспанської та французької філології
Київського національного лінгвістичного університету

ДИНАМІКА КОНСТРУКЦІЙ «ПРИСУДОК + ДІЄСЛІВНА ФОРМА» У РОМАНІ Ж. ЛЕРУА “ALABAMA SONG”: ЛІНГВОСИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті досліджуються динамічні кількісні показники синтаксичних конструкцій присудка з різноманітними дієслівними формами, а також вивчаються ознаки самоорганізації тексту на основі аналізу вживання цих одиниць в одному з французьких романів ХХІ століття.

Ключові слова: присудок, інфінітив, самоорганізація, атрактор, симетрія, синтаксична система.

Постановка проблеми. Використання синергетичної теорії у дослідженнях законів виникнення, організації та впорядкованості різноманітних систем, які є об'єктами досліджень різних наук, таких як фізика, хімія, біологія, соціологія, математика, кібернетика, зокрема й тексту як об'єкта лінгвістики зумовлено методологічним потенціалом ідей синергетики як науки про складні динамічні системи з ознаками самоорганізації. Застосування лінгвосинергетичного підходу у лінгвістиці є логічним наслідком розвитку системно-структурної парадигми аналізу мови. Підтвердження самоорганізаційних характеристик тексту уможливується через системну природу його синтаксису. Теза одного з фундаторів загальної теорії систем Л. Бергаланфі [1] свідчить на користь самоорганізаційних властивостей мови і тексту, адже відкритість їхніх систем зв'язками ментальних просторів читача й автора тексту як користувачів мови у межах їхньої розумової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доведення самопрограмування французького художнього тексту здійснювалося І. Ю. Моїсеєвою [2] завдяки методу позиційного аналізу, який передбачає вивчення позиційної динаміки синтаксичних конструкцій у тексті, конкретніше, пошук ділянок тексту з ущільненням та розрідженням вживання синтаксичних одиниць певного типу. Загальні самоорганізаційні властивості французької мови і художнього дискурсу у лінгвосинергетичному аспекті досліджені В. Г. Борботько [3].

Метою статті є встановлення лінгвосинергетичних закономірностей вживання синтаксичних конструкцій «присудок + дієслівна форма» у романі Ж. Леруа “Alabama song” і з'ясування ознак самоорганізації художнього тексту.

Виклад основного матеріалу. Вивчення динамічних характеристик синтаксичних конструкцій у художньому тексті уможливується у разі авторського структурування твору. Структура тексту твору Роман Ж. Леруа “Alabama song” налічує п'ять розділів: перший “Роуées de papier” із сімома підрозділами, другий “L'aviateur Français” із шістьма підрозділами, третій “Après la fête” із чотирма підрозділами, четвертий “Retour au pays” із п'ятьма підрозділами, п'ятий розділ із п'ятьма підрозділами, другий з яких є закоротким і не може враховуватись при вивченні динаміки конструкцій, а також паратекстуальний розділ “Note de l'auteur”. Цей роман має подвійний складний

рівень структурування, кожен з яких відзначається особливостями.

Ми вважаємо, що конструкціями «присудок + дієслівна форма» можуть вважатися три таких різних види: присудок + інфінітив залежного дієслова, присудок + кодієслівна форма герундій або *participle présent* та присудок + інфінітивна підрядна пропозиція. Серед трьох названих конструкцій найуживанішою є конструкція присудок + залежне дієслово в інфінітиві, різновидом якої є конструкції зі зворотними дієсловами, а також конструкції, у яких посередником зв'язку між двома дієсловами, у тому числі і зворотним, виступає прийменник, наприклад:

Je veux partir, fuir cet éden abominé.

Moi, j'ai dû me cacher pour écrire.

C'est si affreux, alors, ce que j'éprouve à me détacher de lui.

Кількість таких конструкцій у реченні вираховується від кількості залежних від присудка інфінітивів, наприклад, у першому наведеному вище реченні таких конструкцій дві, а саме: *vouloir partir* та *vouloir fuir*.

У конструкціях, що були віднайдені нами у тексті, присудок може віддзеркалювати такі семантичні категорії, як подійність, буттєвість, комунікація, модальність, зокрема оцінність та когнітивна діяльність. Наприклад:

Et je crois que cela vaut pour la plupart des hommes français: ils aiment vraiment les femmes, tandis que les nôtres, les hommes d'Alabama et du reste de l'Amérique, semblent nous craindre, nous mépriser par réflexe et – certains d'entre eux – nous maudire.

У наведеному реченні наявні три конструкції, які відображають категорію оцінності, що зумовлюється семантикою основного дієслова, яке формально виконує функцію присудка.

Зауважимо, що номінативний характер інфінітива дозволяє останньому виконувати синтаксичну роль прямого додатка, непрямого додатка, обставин різноманітної семантики у французькому реченні. Так, наприклад, сполучення присудка з інфінітивом за допомогою прийменників або безприйменикового зв'язку дозволяють класифікувати синтаксичні ролі деяких інфінітивів як прямі додатки [4]. Попри те, що інфінітив може виконувати найрізноманітніші синтаксичні функції у реченні, його магістральною первинною функцією є маркування супутньої до основної, вираженої особовими формами, дії [5, с. 195]. Отже, на нашу думку, дієслівна природа інфінітива, граматична приналежність до класу дієслів, інакше кажучи, формальний критерій ми вбачаємо засадничим. Крім того, поділяючи основну концепцію Ж. Фонтанія про фігуративність та іконічність синтаксису [6], ми вважаємо, що словосполучення двох дієслів спричиняє концептуальне нашарування двох дій, або у випадку з модальними та меншою мірою перформативними дієсловами

у ролі присудка приводить до розмитості межі між двома вираженими цією конструкцією діями.

Отже, конструкції присудок + інфінітив залежного дієслова, доцільно вирізняти в ізольовану групу, оскільки концептуально дієслово, зокрема в інфінітиві, опосередковано призначене для вербалізації темпоративів або видових (aspect) значень, на відміну від прямих додатків, виражених іменними групами. Первинна прототипова функція інфінітива щодо маркування процесу, а також його несамостійність, дозволяє нам постулювати доречність визнання пріоритету граматичної форми інфінітива над його синтаксичною роллю у реченні.

Відзначимо, що конструкції, у яких дієслово входить до синтаксичної групи (словосполучення) прямого або непрямого додатків і не є залежним від присудка, ми не вважаємо такими, що належать до групи конструкцій присудок + інфінітив, наприклад:

[...] *tout ce cirque suicidaire n'avait rien à voir; strictement rien, avec la conduite souple et sexy de l'aviateur.*

Також ми не вважаємо конструкціями присудок + інфінітив, а виокремлюємо в ізольовану групу нексусні структури, що презентуються інфінітивним підрядними пропозиціями (фактивними або каузативними формами), наприклад:

Je n'avais jamais regardé un homme dormir, je veux dire: l'homme nu de l'amour.

Minnie me fait asseoir sous un porche ou à l'ombre fraîche d'un paulownia et nous buvons du thé glacé en silence.

У цих конструкціях підмет означає виконавця дії, вираженої особовою формою присудка, а інфінітив називає дію, виконувану іншим, на відміну від конструкцій присудок + інфінітив, у якій підмет має відношення до обох дієслів.

Відповідно до структурування роману Ж. Леруа "Alabama song" нами були отримані такі кількісні показники вживання синтаксичних конструкцій присудок + дієслівна форма у цьому творі:

1. Конструкції присудок + залежне дієслово в інфінітиві. У романі Ж. Леруа "Alabama song" на нижчому рівні структурування спостерігаємо такі дані у п'яти розділах:

1. У першому розділі – 5,5%; 11%; 10,6%; 7,6%; 9,9%; 7,8%; 6,3%. Атрактор розділу – 8,5%. Різниця між мінімальним та максимальним атракторами є значною і складає 5,5%, що доводить нестабільність цієї підсистеми, а також підтверджено стрибкоподібною зміною негативного критичного стану у першому підрозділі на позитивний – у другому.

2. У другому розділі – 8,4%; 10,1%; 4,9%; 12,8%; 6,6%; 6,3%. Атрактор розділу – 8,3%. Так само, як і у першому розділі, різниця між екстремумами у другому розділі є вагомим, а саме – 7,9%, що також сигналізує разом зі стрибкоподібною зміною негативного критичного стану на позитивний чітко посередині розділу про дестабілізацію підсистеми цих конструкцій, адже за сюжетом твору конфлікт головних персонажів загострюється саме у серединних третьому та четвертому підрозділах.

3. У третьому розділі – 8,6%; 11%; 7,1%; 7,3%. Атрактор розділу – 9,3%. У цьому розділі підсистема стабілізується, однак тенденція до збереження системотвірної і текстотвірної принципу осової симетрії зберігається, адже стрибкоподібний перехід від позитивного критичного стану до негативного відбувається у серединних розділах, а у стабільний стан підсистема входить посередині розділу.

4. У четвертому розділі – 6,3%; 8%; 5,4%; 6,8%; 7,2%. Атрактор розділу – 6,8%. Зменшення нестабільності системи

у цьому розділі не впливає на загальне правило підсистеми цих конструкцій, а саме: через осьову симетричну організацію стрибкоподібні зміни від позитивного до негативного критичних станів припадають на середину розділу.

5. У п'ятому розділі – 5,7%; 5,7%; 9%; 7,8%. Атрактор розділу – 7,2%. Підсистема аналізованих конструкцій залишається відносно рівноважною. Отже, у романі Ж. Леруа "Alabama song" конструкції присудок + дієслово в інфінітиві на нижчому рівні структурування мають однаково закономірність: доміює осьової симетрії спричинює межування підрозділів із критичними негативним та позитивними станами і стрибкоподібними переходами у середині кожного з п'яти розділів.

На вищому рівні структурування роману Ж. Леруа "Alabama song" підсистема конструкцій присудок + дієслово в інфінітиві має такі динамічні показники: 8,5%; 8,3%; 9,3%; 6,8%; 7,2%. Магістральний атрактор – 8,1%. Наведені дані підтримують закономірність нижчого рівня структурування, адже позитивний критичний стан віднаходимо у третьому серединному розділі, а негативний – у наступному сусідньому, тобто четвертому розділі.

3. Конструкції присудок + інфінітивна підрядна пропозиція, фактивна, або каузативна нексусні конструкції. У романі Ж. Леруа "Alabama song" динамічні дані атракторів конструкцій присудок + кодієслівна безособова форма у п'яти розділах розподіляються таким чином:

1. У першому розділі – 1,2%; 0%; 2,3%; 0,4%; 0,8%; 2%; 0,7%. Атрактор розділу – 1,1%. Різниця між максимальним та мінімальним атракторами у 2,3%, а також сусіднє розташування позитивного та негативного станів вказують на дисбаланс підсистеми цих конструкцій.

2. У другому розділі – 2,3%; 0,4%; 2,1%; 0,4%; 1,3%; 3,9%. Атрактор розділу – 1,4%, різниця між екстремумами є суттєвою і становить 3,5%, що свідчить про високу нестабільність підсистеми. Це також віднаходить підтвердження у стрибкоподібних змінах показників атракторів.

3. У третьому розділі – 0%; 1%; 1,7%; 0%. Атрактор розділу – 0,9%. Різниця між показниками негативного та позитивного станів збігається з максимальним атрактором. Низька щільність конструкцій присудок + кодієслівна безособова форма у цьому розділі, у тому числі й дисфункція підсистеми у першому та останньому підрозділах не дозволяє адекватно оцінити її стабільність, однак наведені показники уможливають висновок про симетричну синтаксичну організацію розділу.

4. У четвертому розділі – 0%; 0,4%; 1,8%; 0,8%; 1,7%. Атрактор розділу – 1,1%. Аналогічно до третього розділу, різниця між мінімальним та максимальним атракторами дорівнює останньому через наявність дисфункції підсистеми у першому підрозділі.

5. У п'ятому розділі – 1,6%; 0,8%; 1,5%; 0%. Атрактор цих конструкцій для п'ятого розділу – 1,2%, різниця між атракторами – 1,6%, що наслідую тенденцію третього та четвертого розділів. Так само, як і у двох попередніх розділах, ми відзначаємо про тяжіння до симетрії кожного з розділів через наявність критичних станів у першому, останньому та серединному підрозділах.

На вищому рівні структурування аналізованого твору динаміка атракторів присудок + кодієслівна безособова форма вкладається у таку послідовність: 1,1%; 1,4%; 0,9%; 1,1%; 1,2%. Магістральний атрактор – 1,1%. Невелика різниця між максимальним та мінімальним атракторами у 0,5%, а також повний

збіг та наближеність атракторів першого, четвертого та п'ятого розділів до максимального атрактора сигналізують про надзвичайну стабільність підсистеми конструкцій присудок + кодієслівна безособова форма у романі Ж. Леруа "Alabama song".

3. Конструкція присудок + інфінітивна підрядна пропозиція. У романі Ж. Леруа "Alabama song" нижчий структурно-синтаксичний рівень характеризується такою динамікою конструкцій присудок + інфінітивні підрядна пропозиція:

1. У першому розділі – 1,2%; 2,2%; 2,6%; 0,4%; 1,5%; 1,3%; 1,2%. Атрактор розділу – 1,5%. Різниця між мінімальним та максимальним атракторами є суттєвою для конструкцій цього типу і складає 2,2%, що сигналізує про нестабільність і стрибкоподібні зміни у підсистемі цих конструкцій, оскільки позитивний та негативний критичний стани віднайдені нами у серединних сусідніх підрозділах.

2. У другому розділі – 0%; 1,4%; 0,4%; 1,9%; 3%; 0%. Атрактор розділу – 1,3%. У цьому розділі аналізованого твору віднайдені підрозділи, перший і останній, з дисфункцією підсистеми, яка є високо нестабільною, адже різниця між екстремумами перевищує значення атрактора розділу і збігається із показником максимального атрактора.

3. У третьому розділі – 0,4%; 2,1%; 1,2%; 0,8%. Атрактор розділу – 1,5%. Різниця між екстремумами 1,7%, що підтверджує значний дисбаланс підсистеми конструкцій присудок + інфінітивні підрядна пропозиція так само як і наявність двох сусідніх підрозділів, відповідно першого і другого, із мінімальним та максимальним критичними станами.

4. У четвертому розділі – 1,3%; 1,1%; 0,7%; 2,7%; 3,8%. Атрактор розділу – 2%. Різниця між мінімальним та максимальним атракторами становить 3,1%, що свідчить про високу нестабільність підсистеми і підтверджується стрибкоподібною висхідною динамікою з серединного третього підрозділу, який відзначається негативним критичним станом, до останнього п'ятого розділу із позитивним критичним станом.

5. У п'ятому розділі – 1%; 2,4%; 1,7%; 2,1%. Атрактор розділу – 1,5%. Різниця між екстремумами у 1,4% вказує на стабілізацію підсистеми, проте із збереженням до різних змін станів.

На вищому структурно-синтаксичному рівні твору Ж. Леруа "Alabama song" показники атракторів розділів формують такий динамічний ряд: 1,5%; 1,3%; 1,5%; 2%; 1,5%. Магістральний аттрактор – 1,6%. Різниця між атракторами є незначною – 0,7%. Ці дані яскраво унаочнюють принцип центральної та осової симетрії, адже показники атракторів є однаковими у першому, третьому та п'ятому розділах, а негативний критичний стан у другому розділі та позитивний критичний стан у четвертому розділі врівноважуються протилежними критичними станами у відповідних розділах підсистеми конструкцій присудок + прислівник. На нижчому рівні структурування твору конструкції присудок + інфінітивна підрядна пропозиція демонструє значну нестабільність, а на його вищому рівні підсистема цих конструкцій є достатньо рівноважною.

Висновки. Дослідивши динаміку синтаксичних конструкцій присудок + дієслівна форма у романі Ж. Леруа "Alabama song", ми з'ясували, що конструкції присудок + кодієслівна безособова форма та присудок + інфінітивна підрядна пропозиція

є, хоча й приблизно з однаковими показниками, однак значно менш уживаними порівняно з конструкціями присудок + залежне дієслово в інфінітиві, а симетрична динаміка доводить існування антиентропійних процесів та самоорганізаційних властивостей синтаксичної системи тексту, отже, симетрія є композиційним стандартом та універсальною когнітивною домінантою самоорганізації тексту.

Комплексне вивчення динаміки синтаксичних зв'язків і синтаксичних відношень, які простежуються у цих зв'язках у синтаксичних конструкціях різних типів на макросинтаксичному рівні, є перспективним для отримання результатів щодо питань самоорганізації французького художнього прозового тексту, а також для пошуку універсальної методики для досліджень і порівнянь текстів різних авторів та жанрів.

Література:

1. Берталанфи Л. фон. Общая теория систем – критический обзор / Л. фон Берталанфи // Исследования по общей теории систем ; сб. пер.; общ. ред. В. Н. Садовский, Э. Г. Юдина. – М. : Прогресс, 1969. – С. 23-82.
2. Моисеева И. Ю. Синергетическая модель текстообразования : дис. ... д-ра филол. Наук : 10.02.19 – теория языка / И. Ю. Моисеева. – Оренбург, 2007. – 407 с.
3. Борботько В.Г. Принципы формирования дискурса: от психоллингвистики к лингвосинергетике / В. Г. Борботько. – Изд. 4-е – М. : Либроком, 2011. – 288 с.
4. Reza M.-S. Valeur de "de" devant l'infinitif complément de verbe / M.-S. Reza // Faits de langues. – 1997. – № 9. – P. 119-126.
5. Gaudé L. Le soleil des Scorta / L.Gaudé. – Actes sud, 2004. – 250 p.
6. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка / Владимир Григорьевич Гак. – М. : Добросвет, 2000. – 839 с.
7. Fontanille J. Syntaxe figurative, sémiotique du corps et iconicité [Электронный ресурс] / J. Fontanille // Séminaire intersémiotique. – EHESS-CNRS-IUF SYNTHÈSE, 1998-99. – 19 p. – Режим доступа : http://www.unilim.fr/pages_perso/jacques.fontanille/textes-pdf/Csensible_corps_1998_2000_concl1.pdf.

Филоненко Н. Г. Динамика конструкций «сказуемое + глагольная форма» в романе Ж. Леруа "Alabama song": лингвосинергетический аспект

Аннотация. В статье исследуются динамические количественные показатели синтаксических конструкций сказуемого с разными глагольными формами, а также изучаются признаки самоорганизации текста на основе анализа употребления этих единиц в одном из французских романов XXI столетия.

Ключевые слова: сказуемое, инфинитив, самоорганизация, аттрактор, симметрия, синтаксическая система.

Filonenko N. Dynamics of constructions "predicate + verb form" in the novel by G. Leroy "Alabama song": linguistic and synergetic aspect

Summary. The article deals with the dynamic quantitative indicators of syntactic constructions of a predicate with different verbal forms, as well as signs of the text self-organization based on an analysis of the use of these units in one of the French novels of the 21st century

Key words: predicate, infinitive, self-organization, attractor, symmetry, syntactic system.

*Чекарева Є. С.,
кандидат філологічних наук, доцент
кафедри історії зарубіжної літератури і класичної філології
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ПЕРЦЕПТУАЛЬНОГО ПРОСТОРУ У СИСТЕМІ ІМЕННИКІВ ДАВНЬОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті розглядаються особливості репрезентації просторових уявлень еллінів у системі іменників давньогрецької мови. Послідовно проводиться думка про те, що специфіка організації іменників просторової семантики, їх кількісний склад в окремих лексико-семантичних групах безпосередньо пов'язуються з особливостями світобачення носіїв давньогрецької мови, які склалися у певних географічних і кліматичних умовах.

Ключові слова: іменник, просторові відношення, семантика, лексико-семантична група, компонентний аналіз.

Постановка проблеми. На сьогодні загальноприйнятою є думка про те, що кожна мова по-своєму членує світ, має свій специфічний спосіб його концептуалізації. Як указує О. В. Уризон, «це означає, що в основі кожної конкретної мови лежить особлива модель, або картина світу, і кожен мовець зобов'язаний організувати зміст висловлювання відповідно до цієї моделі (зрозуміло, що всі національно-специфічні моделі мають і загальні, універсальні риси)» [9, с. 9].

Сучасна наука досліджує феномен мовної картини світу в її зв'язку з концептуальною картиною світу, яка є певною системою понять, що відображають універсальні характеристики дійсності у різноманітності її внутрішніх і зовнішніх зв'язків. При цьому людська свідомість розглядається як цілісна функційна система, в якій мова є однією з підсистем, що організується за спільними когнітивними законами й обробляє інформацію різних рівнів та обсягу, отриману з різних джерел [7, с. 365]. Р. І. Павільоніс слушно зауважує щодо цього: «Ще до знайомства з мовою людина певною мірою знайомиться зі світом, пізнає його; завдяки відомим каналам чуттєвого сприйняття світу вона має у розпорядженні певну (правильну чи неправильну) інформацію про нього, розрізняє чи ототожнює об'єкти свого пізнання. Засвоєння будь-якої нової інформації про світ здійснюється кожним індивідом на основі вже наявної. Система інформації про світ, яка утворилася таким чином, і є сконструйованою ним концептуальною системою як системою визначення уявлень людини» [5, с. 101].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливим пошуковим напрямом дослідження мовної картини світу є встановлення її фрагментів у давніх мовах або прамові. Здебільшого це фрагменти, що стосуються матеріальної культури народів, але робляться спроби реконструкції цілісних архаїчних уявлень людей про світ (В'яч. Вс. Іванов, В. М. Топоров, Т. В. Гамкрелідзе, М. М. Маковський).

Ще Т. Моммзен вказував на важливість поглибленого вивчення мови, зокрема її лексичного складу, для встановлення ключових понять, якими оперували люди античної доби, та рівня культури, якої вони досягли у найдавніші періоди історії. Дослідник зазначає, що саме мовний матеріал надає важливу

інформацію про встановлення в еллінів важливих принципів землеробства, способів вимірювання земель, устрою будинку, подробиць озброєння та ін. [3, с. 11].

Національна картина світу, відображена у давньогрецькій мові, залишається малодослідженою цариною. Це стосується як цілісного конструювання такої мовної картини світу, так і вивчення окремих її фрагментів, зокрема простору, що, подібно до всієї моделі світу у цілому, має антропоцентричний характер і зорієнтований на кожну конкретну людину, представника й носія певного етнокультурного коду.

На підставі аналізу способів мовного відображення реального фізичного простору припустимо вважати, що він знайшов у людській свідомості певною мірою спрощене відображення у вигляді перцептуального простору, тобто чогось, що стосується сфери сприйняття навколишнього світу окремим індивідом – «мовною особистістю», і який відрізняється у метричному аспекті від реального фізичного простору [8, с. 82, 83]. Як зазначає А. І. Осипов, перцептуальне бачення простору у людській свідомості поєднується з концептуальним [4, с. 56], яке є засобом глибокого пізнання і відображення реально існуючого світу. Необхідно відзначити і таку рису концептуально-перцептуального бачення, як наївно-стихийна реалістичність, яка сприймає речі такими, якими вони є [4, с. 56].

Таким чином, уявлення про простір сформувалися на основі практичного досвіду людства, міфологічного мислення, різних за часом наукових студій. Ці знання у процесі історичної еволюції людства вербалізувалися і набули етнокультурної специфіки завдяки мовним семантичним системам. Проте людська свідомість і мова відображають реальний фізичний простір специфічно.

Аналіз окремих фрагментів просторової картини світу передбачає розуміння того, що у давньогрецькій мові, як і у будь-якій іншій, зафіксовано найбільш суттєві атрибути речей і об'єктів, які ґрунтуються на інтуїтивному уявленні про них у носіїв мови. Такі уявлення можуть точно відповідати сучасним, але досі не експлікованим реаліям, або відрізнятися від наукового знання, яке сучасна людина зазвичай мислить як «еталон правильних уявлень» [9, с. 12]. В усвідомленні простору й відтворенні його найсуттєвіших рис у мові поєднуються як об'єктивні фактори, так і суб'єктивні чинники, пов'язані з особливостями людського мислення.

Специфіка конкретної мовної картини світу виявляється шляхом системного семантичного аналізу лексики і значущих граматичних категорій певної мови. Як зауважила О. В. Уризон, сама мова, точніше її семантична система, є особливим об'єктом, який може бути протиставлений не лише науковій картині світу, але й нашим життєвим, побутовим уявленням, оскільки організується й розвивається за своїми особливими внутрішніми законами [9, с. 12].

Мета нашої наукової студії полягає у висвітленні специфіки мовної репрезентації особливостей сприйняття давніми греками простору, характерні риси якого зафіксовані, зокрема, у системі іменників.

Виклад основного матеріалу. Менталітет давніх греків почав формуватися у глибокій давнині на ґрунті різноманітних, часто не відомих нам кодів, які можуть не співвідноситися із сучасними. Проте існують й об'єктивні фактори, які необхідно враховувати під час вивчення відповідної моделі світу. Одним із таких факторів, що впливали на формування світоглядних позицій еллінів, є географічний.

Р. Віппер ставить питання про вплив географічного розташування держави на формування різних сфер життя суспільства, посилаючись на подібні спостереження античних мислителів та вчених – Геродота, Гіппократа, Арістотеля. Дійсно, якщо умови природи є майже незмінними протягом тривалого періоду, то цілі покоління мають пристосовуватися до них, будувати за ними своє життя, що веде до формування сталих звичок, особливостей суспільного устрою. Дослідник пропонує розглядати географічні умови як середовище, в якому діяло певне суспільство, межі, що спрямовували й обмежували його діяльність, а також матеріал для неї [1, с. 17–20].

Давня Греція, займаючи приблизно чверть Балканського півострова, є дуже відокремленою й мало пов'язаною з іншими частинами материка. Територія її вкрита гірськими хребтами, подолання яких можливе лише через вузькі ущелини та гірські стежки. Важливу роль у формуванні світогляду давніх греків відіграють й особливості берегової лінії, дуже розвинутої, довгої, з великою кількістю заток і бухт. З будь-якого пункту узбережжя можна побачити протилежний бік або кілька островів, які утворюють безперервні ланцюжки від європейського до азійського берегів. Переїзди між ними короткі, із частими зупинками. Таким чином, все море можна легко окинути зором, встановити пункти-орієнтири. Специфіка морських течій та руху повітряних мас, у свою чергу, зумовлювали організацію пересування водним простором різними маршрутами у різні пори року, формували етапи мандрівок та колонізації давніх греків [1, с. 23–24].

Глибокі спостереження щодо особливостей менталітету античної людини, зокрема у зв'язку зі суспільно-політичною організацією життя, знаходимо в О. Ф. Лосєва. Специфікою античного мислення дослідник називає те, що давні греки в усьому бачили чіткі й вигострені форми, все розглядали як організоване й оформлене тіло й саме у таких уявленнях знаходили найбільшу точність, логічність і реалізм [2, с. 462]. Властиві живому тілу характеристики й процеси (вага, розмір, рівновага, обсяг, рухомість, швидкість і т. ін.) виступають мірилом усього довкілля [2, с. 69–70].

«Примат чуттєвої інтуїції» в оцінці довкілля формує характерне для греків матеріально-чуттєве й математично-інтуїтивне сприйняття світу, витоки якого полягають у баченні об'єктів на близькій відстані, відсутності далекої перспективи, можливості вивчення речей як цілісно, так і у найдрібніших деталях. О. Ф. Лосєв з цього приводу вказує на значну зіркість і розвиненість античного ока [2, с. 545, 528].

Таким чином, із географічних особливостей самого регіону поширення грецьких племен, який характеризується нерівною поверхнею, гірським ландшафтом, різною прибережною лінією, логічно випливає особливий акцент на певні типи ландшафту. Аналіз відповідної лексико-семантичної групи

іменників давньогрецької мови виявив абсолютне домінування одиниць на позначення висот (91 лексема, напр.: *ἄλτος*, *τό* висота, круча, гора; *ἀκτή*, *ή* крутий морський берег; *βουνός*, *ό* пагорб, горб, висота; *γεώλοφος*, *τό* земляний пагорб; *ἶδη*, *ή* лісиста гора; *κάρηνον*, *τό* вершина, висота; *μαστός*, *ό* круглий пагорб, горб; *πάγος*, *ό* стрімчак, скеля, пагорб, гора; *πέτρα*, *ή* скеля, стрімчак; *σπίλας*, *ή* прибережний або оточений водою стрімчак; *φάραγξ*, *ή* скеля, стрімчак та ін.).

Т. В. Цив'ян з цього приводу зазначає, що гори, рух нагору символізують специфічну світоглядну позицію – прагнення до виходу назовні, в іншу стихію: «Невипадково у балканському просторі так часто підкреслюється вістря гірських вершин, коли твердий простір зникає, а за ним починається новий, верхній світ. Це звуження шляху символізує його рух до нескінченності, верху» [10, с. 71]. Рух нагору й верхня межа протиставляється не тільки воді й морю, а й долинам, тобто низу, що належить суші.

Велика група іменників давньогрецької мови сформована на позначення таких типів ландшафту, як рівнини (75 лексем, напр.: *ἄπεδον*, *τό* рівнина; *αὐλόν*, *ό* ліщина, ущелина, долина; *πλάξ*, *ή* площина, рівнина; *ισόπεδον*, *τό* рівне місце, рівнина; *ἐρημία*, *ή* пустельне місце, пустеля, степ; *τραφερή*, *ή* тверда земля, суходіл; *εὐρυχωρία*, *ή* широкий простір; *ἴσον*, *τό* рівне місце, рівнина; *καθάρων*, *τό* відкрита місцина; *λεῖον*, *τό* рівний простір; *πλάξ*, *ή* плоскість, рівнина та ін.); западини (43 лексеми, напр.: *ἄγκος*, *τό* западина, долина, ліщина, ущелина; *αὐλόν*, *ό* ліщина, ущелина, канал, рівчак; *βάραθρον*, *τό* яма, провалля; *βυθός*, *ό* глиб, глибина, провалля, вир; *γλάφυ*, *τό* печера; *γύαλον*, *τό* западина, долина; *ἐναυλος*, *ό* яр, урвище; *λαγών*, *ή* порожнеча, провалля, обрив, урвище; *ἐγχάραγμα*, *τό* яр; *μυχός*, *ό* ущелина, ліщина; *στενωτορία*, *ή* вузький прохід, тіщина, ущелина та ін.).

Характерною рисою географічного простору Греції є нестача питної води та її джерел. Постійна потреба у воді зумовлювала нескінченні суперечки між племенами щодо доступу до її джерела й сформувала цілу низку побутових звичок та уявлень, серед яких розуміння води як найвищого блага, традиція побажання «свіжої води» як напутнього слова у дорогу [1, с. 27]. Об'єктивні обставини організації простору з наявними у ньому ресурсами зумовили формування певних сегментів просторової концептосфери. У лексико-семантичній групі «акваторії та частини водоймищ» примітними є кількісні показники, що відповідають особливостям сприйняття водної стихії. Так, найбільшою кількістю одиниць представлено загальне уявлення про потік, струмінь, течію водної маси, яке виражається 32 лексемами (напр., *χεῦμα*, *τό*; *ροή*, *ή*; *ρέυμα*, *τό*; *ὄχετός*, *ό*; *καταρροή*, *ή*; *ἐπέκρσις*, *ή*; *ἄναυρος*, *ό*; *ποταμός*, *ό*; *πηγή*, *ή*; *ὄμβρος*, *ό*; *νασμός*, *ό*; *κρουρός*, *ό* та ін.). Важливим виявляється також уявлення про протоку, прохід у водному просторі (14 лексем: *αὐλόν*, *ό*; *αὐχὴν*, *ό*; *γνάθος*, *ή*; *κλεις*, *ή*; *διάρροος*, *ό*; *δίαυλος*, *ό*; *ἔκροος*, *ό*; *ἐπρροή*, *ή*; *εὐριπος*, *ό*; *ὄχετευμα*, *τό*; *πορθμός*, *ό*; *πόρος*, *ό* та ін.). Концепт «море» вербалізовано 11 одиницями: *πόρος*, *ό*; *πορθμός*, *ό*; *ἀτρυγέτη*, *ή*; *ἀντλον*, *τό*; *γλαυκή*, *ή*; *ὕγρα*, *ή*; *πέλαγος*, *τό*; *νότιον*, *τό*; *λίμνη*, *ή*; *θάλασσα*, *ή*; *ἄλς*, *ή*.

Така статистика цілком відповідає особливостям географічного простору й організації буття у ньому носіїв давньогрецької мови, для яких водна стихія, подолання та шлях через неї мали особливе значення.

Вихід на тверду поверхню після подолання водного простору також виявляється особливо значущим для давньогрецької картини світу. Відповідно, концепт «суходіл, тверда поверхня»

реалізовано у 11 лексемах (γῆ, ἤ; ἤπειρος, ἤ; χθών, ἤ; ψάμαθος, ἤ; ξηρά, ἤ; ξηρόν τό; σταθερή, ἤ; χέρσος, ἤ; ψαφαρή, ἤ; τραφερή, ἤ; χῶμα, τό).

Специфіку картини світу давніх греків та особливості організації їх географічного простору цілком відбиває і склад підгрупи на позначення природних явищ. Абсолютною домінантою виступають лексеми на позначення концепту «вітер» (47 одиниць, напр.: ἀήρ, ὁ; αἶθήρ, ὁ; ἄνεμος, ὁ; ἀντίπνοια, ἤ; ἀπαρκτίας, ὁ; ἀπληώτης, ὁ; αὔρα, ἤ; βόρειον, τό; ἐκνεφίας, ὁ; ἐξυδρίας, ὁ; εὖρος, ὁ та ін.), що зумовлюється надзвичайною важливістю для греків навігації на морі та організації життя у гористому ландшафті на суші. Значна кількість лексем (41) вживається на позначення концептів «світло», «саяво», «блиск» (напр.: αἴγλη, ἤ; ἀνάλαμψις, ἤ; διαφάνεια, ἤ; λαμπρότης, ἤ; λαμπρότης, ἤ; μαρμαρυγή, ἤ; πέμφις, ἤ; σέλας, τό; στεροπή, ἤ; φάος, τό; φέγγος, τό та ін.), що також пояснюється значущістю сонця та саява, яке воно випромінює, в усіх сферах життєдіяльності архаїчної людини, організації її життєвого циклу. Протиставлений концепту «саяво» й «світло» концепт «темрява» втілено у 25 лексемах (напр.: ἀμαύρωμα, τό; ἀμολγός, ὁ; ἀχλύς, ἤ; δνόφος, ὁ; ἔρεβος, τό; ζόφος, ὁ; κνέφας, τό; μελανία, ἤ; ὄρφνη, ἤ; σκότος, ὁ та ін.). Значна кількість одиниць вживається на позначення концепту «буря», особливо на морі (19 лексем, напр.: ἄελλα, ἤ; ἐρίωλη, ἤ; ζάλη, ἤ; θύελλα, ἤ; λαίλαψ, ἤ; οἶμα, τό; πρηστήρ, ὁ; στροφάλιγξ, ἤ та ін.). Природні явища припливу виражено 11 лексемами (напр.: ἐπίχυσις, ἤ; κλύδων, ὁ; κῦμα, τό; πλημμυρίς, ἤ; πλησμη, ἤ та ін.), а відпливу – 6 (напр.: ἀμπωτις, ἤ; ἀνακοπή, ἤ; ἀνάροια, ἤ; ἐπαναχώρησις, ἤ; παλίρροια, ἤ; παλιρρύμη, ἤ та ін.).

Таким чином, аналіз найменувань природних явищ у давньогрецькій мові дозволяє побудувати у дещо спрощеному вигляді систему важливих природних факторів, що впливали на життя еллінів – світло й тепло сонця, протиставлені темряві, напрям і сила вітрів на суші й на морі, морські припливи та відпливи тощо.

Формування світоглядних принципів еллінів відбувалося в умовах очевидного браку природних ресурсів. Давня Греція не багата на рослинні культури. Її ґрунт вкрай несприятливий для вирощування хліба. Плодоносний ґрунт становить велику цінність для греків, оскільки на крутих схилах гір кожна купка землі обробляється і плекається великими зусиллями [1, с. 26]. В умовах обмеженого простору для населення, важливості збереження плодоносного ґрунту на власній території частими є суперечки щодо земельних володінь. Відтак, особливої значущості набуває встановлення способів правильного й точного вимірювання землі й відповідного розміру ділянок [1, с. 55].

Аналіз іменників групи «адміністративно-політичний простір» дозволяє встановити домінантні позиції лексем, що передають уявлення греків про визначення власного територіального простору, а також ділянок для обробки землі. Найбільша кількість лексем у розглянутій групі вживається на позначення концептів «країна, край, область» (23 одиниці, напр.: ἀστυχείτων, ὁ; γῆ, ἤ; δάλεδον, τό; κομποπολις, ἤ; μεσόγαια, ἤ; μητρόπολις, ἤ; πόλις, ἤ; χθών, ἤ; χωρίον, τό та ін.) і «земля, земельна власність» (19 одиниць, напр.: ἀγρός, ὁ; βῶλος, ἤ; ἔδαφος, τό; κλήρος, ὁ; μοῖρα, ἤ; χωρίδιον, τό та ін.), що, вочевидь, підкреслює важливість територіального поділу простору на відповідні області з особливим акцентом на володіння земельною ділянкою.

Характер основних сільськогосподарських занять давніх греків зумовлює специфіку кількісного складу іменників, що

репрезентують місця здійснення таких видів діяльності людини. З 36 лексем у цій групі іменників майже половина (15) вживаються на позначення концепту «поле, нива» (напр.: ἀγρός, ὁ; γύης, ὁ; τετράγυρον, τό; νεός, ἤ; ἄροσις, ἤ; γεωργία, ἤ; ἔργον, τό; τέμενος, τό та ін.), 8 – «пасовисько» (напр.: πόα, ἤ; βοτάνη, ἤ; αἰπόλιον, τό; νέμος, τό; νομή, ἤ та ін.).

Інформативною щодо орієнтаційних пріоритетів греків виявилася лексико-семантична група іменників «одиниці виміру та орієнтації у просторі». У ній найчисленнішими є підгрупи лексем зі значенням «край, межа» (43 одиниці, напр.: ἀγκών, ὁ; ἀκρωτήριο, τό; ἀμμορία, ἤ; ἐσχατία, ἤ; καταλήγον, τό; ὄμορον, τό; πεῖραρ, τό; τέρθρον, τό та ін.); «довжина» (39 одиниці, напр.: ἀπόστημα, τό; διάστημα, τό; ἐπέκτασις, ἤ; μακρότης, ἤ; μήκος, τό; παράτασις, ἤ та ін.); «висота» (22 одиниці, напр.: ἀνάστημα, τό; κάρηνον, τό; κορυφή, ἤ; σκοπία, ἤ; ὑψηλόν, τό; ὑψωμα, τό та ін.); «низ, основа» (15 одиниць, напр.: πρύμνα, ἤ; πτέρνα, ἤ; ρίζα, ἤ; σφυρόν, τό; ὑπόθεμα, τό та ін.).

Такі кількісні показники пояснюються реаліями самого життя греків. Відчуття верхньої і нижньої межі об'єктів впливає з особливостями ландшафту, рельєфу земної поверхні, населеної грецькими племенами. Важливість понять краю, межі як лінії обмеження власного життєвого простору у ширшому чи вузкому розумінні також не підлягає сумніву, так само як і визначення довжини таких меж. Значущість вказаних понять для усвідомлення та оцінки довкілля та успішної орієнтації у ньому зумовила різноманітність лексем у відповідних семантичних підгрупах.

У лексико-семантичній групі іменників, які репрезентують різні типи фігур, інтервалів та ліній, особливо виділяються одиниці зі значенням «коло» (10 лексем, напр.: γῦρος, ὁ; ἡμικύκλιον, τό; ἵτυς, ἤ; κύκλος, ὁ; στεφάνη, ἤ та ін.) та «проміжок, інтервал, порожнеча» (22 одиниці, напр.: λαγών, ἤ; διάκενον, τό; κενεών, ὁ; κοιλία, ἤ; μεσηγύ, ἤ; διάλειμμα, τό; παράδρομα, τά; χάλασμα, τό та ін.).

Виняткове значення уявлень про коло у картині світу архаїчних народів добре вивчене дослідниками, зокрема Т. В. Цив'ян, О. В. Подосиновим, А. Зайденбергом та ін. Так, на думку А. Зайденберга, коло належить до первинних геометричних фігур, які відбивають архаїчні уявлення про простір і час [11]. О. В. Подосинов із цього приводу відзначає: «Кругла лінія горизонту, круговий річний цикл, щоденний рух сонця по небу давали давній людині уявлення не тільки про «колоподібність» простору, а й про рух часу. Коло – це рух, динаміка, незавершеність, це часова циклічність, день, місяць, рік, жіноче начало. Невипадково сфера (куля) – це одна з найпоширеніших моделей космосу у цілому, а слово «коло» входить у номінацію світу й космосу у багатьох мовах» [6, с. 479].

На думку О. Ф. Лосева, у давні часи люди сприймали й організовували будь-який рух колоподібно, вважаючи, що прямих ліній взагалі не існує, оскільки всі вони врешті-решт виявляються заокругленими. Бажання уникнути невідомої безкінечності зумовлювало інтуїтивно шанобливе ставлення греків до колоподібних геометричних фігур – кола, кулі, окружностей [2, с. 560]. Очевидно, що протиставлення порожнього, незаповненого простору заповненому, або ідеї безперервності у просторі наявності проміжків, кордонів, меж також відіграло важливу роль в осмисленні давніми греками довкілля й специфіки його організації.

Висновки. Система просторових іменників містить одиниці, які є мовними репрезентантами різних типів простору, їхніх

складових частин, об'єктів тощо. Універсальні риси вербалізації концептосфери простору поєднуються у давньогрецькій мові з національно-специфічними й виявляються в організації та наповненні окремих лексико-семантичних груп просторових іменників, їх кількісному складі. Найяскравіше такі особливості представлено у групах власне просторової лексики, формування якої тісно пов'язане з географічним простором та історичними умовами існування у ньому грецьких племен.

Важливу інформацію про специфіку репрезентації уявлень про світ може дати і вивчення словотвірної структури лексем у різних лексико-семантичних групах. Залучення додаткового матеріалу історико-культурної, філософсько-релігійної спрямованості дозволить поглибити й розширити знання про загальну картину світу давніх греків.

Література:

1. Виппер Р. Лекции по истории Греции. Очерки истории Римской империи : избранное сочинение в 2-х томах / Р. Виппер. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1995. – Т. 1. – 479 с.; Т. 2. – 479 с.
2. Лосев А. Ф. История античной эстетики. Ранняя классика / А. Ф. Лосев ; вступ. ст. А. А. Тахо-Годи. – М. : АСТ, 2000. – 624 с.
3. Моммзен Т. История Рима / Т. Моммзен. – СПб. : Лениздат, 1993. – 269 с.
4. Осипов А. И. Пространство и время как категория мировоззрения и регуляторы практической деятельности / А. И. Осипов. – Минск : Наука и техника, 1989. – 220 с.
5. Павлилёнис Р. И. Проблема смысла: Современный логико-филологический анализ языка / Р. И. Павлилёнис. – М. : Мысль, 1983. – 286 с.
6. Подосинов А. В. Ex oriente lux: Ориентация по странам света в архаических культурах Евразии / А. В. Подосинов. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 720 с.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
8. Сенів М. Г. Функціонально-семантичний аналіз системи просторових і часових відношень (на матеріалі латинської мови) / М. Г. Сенів. – Донецьк : Донеччина, 1997. – 384 с.
9. Урысон Е. В. Проблемы исследования языковой картины мира: аналогия в семантике / Е. В. Урысон ; Рос. академия наук. Ин-т русского языка им. В. В. Виноградова. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 224 с.
10. Цивьян Т. В. Модель мира и ее лингвистические основы / Т. В. Цивьян. – М. : Ком.Книга, 2005. – 280 с.
11. Seidenberg A. The Ritual Origin of the Circle and Square / A. Seidenberg // Archive for History of Exact Sciences. – Berlin; Heidelberg; New York, 1981. – Vol. 25. – P. 269–327.

Чекарева Е. С. Репрезентация перцептуального пространства в системе имен существительных древнегреческого языка

Аннотация. В статье рассматриваются особенности репрезентации пространственных представлений эллинов в системе имен существительных древнегреческого языка. Последовательно проводится мысль о том, что специфика организации имен существительных пространственной семантики, их количественный состав в отдельных лексико-семантических группах непосредственно связаны с особенностями мировоззрения носителей древнегреческого языка, которые сложились в определенных географических и климатических условиях.

Ключевые слова: имя существительное, пространственные отношения, семантика, лексико-семантическая группа, компонентный анализ.

Chekareva Y. Representation of Perceptual Space in the System of Nouns of Ancient Greek

Summary. The article deals with the nouns of spatial semantics of Ancient Greek. The factors of forming of lexemes of such type are analyzed, and the most important of them are universal and ethno-specific peculiarities of space perception by native speakers. The connection between specific features of model of the world, which are typical for archaic type of thinking and environment perception, and their fixation in lexico-semantic system of Ancient Greek is determined.

Key words: noun, spatial relation, semantics, lexico-semantic groups, component analysis.

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Гурдуз А. І.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови і літератури
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського
Малюта К. І.,
студентка
Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

ТИПОЛОГІЯ МІФОПОЕТИКИ РОМАНІВ ТОМАСА ГАРДІ І ДЖОЙС КЕРОЛ ОУТС

Анотація. У пропонованій статті вперше визначаємо співвідносність міфопоетичних парадигм знакових романів одного з ранніх англійських модерністів Томаса Гарді «Тесс із роду д'Ербервіллів» і його молодшої американської колеги Джойс Керол Оутс «Сад радощів земних», що значно змінює уявлення про питання традиції й новаторства в міфопоетичній площині в літературах Західної Європи і Північної Америки періоду кінця XIX–XX ст. Ключовими при цьому стають питання принципів художньої організації міфопоетики названих творів, а також методологічної моделі їх аналізу.

Ключові слова: міфопоетика, міфопоетична парадигма, мотив, типологія, модель, Біблія, античність.

Постановка проблеми. Мистецький простір перших десятиліть XXI ст. демонструє підвищений інтерес до міфотворчості з огляду на її безальтернативну необхідність як явища на світовому і регіональному рівнях, причому дослідження самої цієї сфери ефективним назвати можна далеко не завжди, зокрема в Україні [1, с. 13]. Додатковою перешкодою процесу наукового вивчення вітчизняними фахівцями залишається суб'єктивна обмеженість більшості праць межами національного літературно-мистецького процесу з ігноруванням вельми продуктивного часом зарубіжного досвіду. Отже, оптимізація міфопоетичних досліджень нині є одним із найважливіших завдань сучасного літературознавства і гуманітаристики загалом. Спробі наблизитись до вирішення цієї задачі присвячені численні роботи, які успішно «ігнорують» застереження визначних філософів про нерациональність і неможливість розгляду міфу (тобто і його складників) як матеріалу для аналізу (від О. Лосева до Д. Пашиніної й ін.). Навіть фундаментальні дослідження останніх років, при голосних титулах, частіше містять лише аналітичний «звіт» про наявні на цей момент теорії й концепції міфотворчого/міфопоетичного (як, наприклад, О. Гольник, Л. Хавкіної, навіть Ю. Вишницької, чия робота підбиває певний підсумок відповідних вітчизняних студій кінця XX – початку XXI ст. [2] тощо) з подальшим відпрацюванням окремих методик на конкретному художньому матеріалі.

Значно допомагає в розумінні тенденцій міфотворчості XXI ст. переосмислення класичного вже досвіду міфопоетики творів XIX і XX ст. з актуальних теоретичних позицій; такий розгляд водночас актуалізує недорозглянуті своєчасно питання авторської манери митців, еволюції їх творчості, міжлітературної взаємодії тощо. Так, у студіях А. Гурдуза завдяки міфопоетичному аналізу було роз'яснено проблему «незавершеності» логіки роману Томаса Гарді «Тесс із роду д'Ербервіллів» і

спростовано один зі стереотипів сприймання його художньої спадщини загалом [3; 4, с. 83].

У пропонованій статті вперше розглядаємо типологічне співвідношення міфопоетики знакових романів одного з ранніх англійських модерністів Томаса Гарді «Тесс із роду д'Ербервіллів» (“Tess of the d'Urbervilles”, 1891 p.) і його молодшої американської колеги Джойс Керол Оутс «Сад радощів земних» (“A Garden of Earthly Delights”, 1967 p.), що значно змінює уявлення про питання традиції й новаторства в міфопоетичній площині в літературах Західної Європи і Північної Америки періоду кінця XIX–XX ст.

Метою статті є визначення співвідносності міфопоетичних парадигм указаних романів Т. Гарді і Дж. К. Оутс. Ключовими при цьому стають питання а) принципів художньої організації міфопоетичних парадигм творів «Тесс із роду д'Ербервіллів» і «Сад радощів земних», а також б) методологічної моделі аналізу цих романів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливі в їх національних літературах, романи Т. Гарді «Тесс із роду д'Ербервіллів» і Дж. К. Оутс «Сад радощів земних» (далі, відповідно, «Тесс...» і «Сад...») як автономні художні одиниці («Тесс...» – і як складник «Уессекського циклу») певним чином досліджені в системі доробку їх авторів [3, с. 68–84; 5, с. 104], хоча міфопоетичне висвітлення цих творів здійснене неповною мірою. Частково проблеми такого тлумачення роману Т. Гарді торкається Н. Фрай, фрагментарно, зокрема, – Д. ван Гент, Л. Ширс. Комплексно міфопоетична парадигма «Тесс...» розкрита А. Гурдузом [4; 3, с. 68–84]; питання ж міфопоетики «Саду...» Дж. К. Оутс перебувають у фокусі уваги Т. Мироненко і А. Меншій [5]; наближаються до відповідної проблематики Т. Денисова, О. Ногачевська, Е. Бендер, Дж. Крейтон та ін.

Зіставлювані романи містять комбіновані міфопоетичні парадигми з опорою на біблійно-античний («Тесс...») і біблійний («Сад...») контексти. Про системну спорідненість цих парадигм свідчить, зокрема, співвіднесення результатів застосування авторської моделі міфопоетичного аналізу А. Гурдуза під час вивчення ним романів Т. Гарді «Тесс...», «У даліні від збожеволілого натовпу» [4; 6; 3, с. 68–92] і під час пізнішого висвітлення відповідного аспекту роману Дж. К. Оутс «Сад...» у розвідці Т. Мироненко і А. Меншій [5] – тут указана модель аналізу вже (значно спрощена: скажімо, без складника інтертекстуальної аналітики) використана як шаблон.

Англійський твір (і це цілком відповідає манері письма Т. Гарді і принципам моделювання його Уессекса) демонструє подвійну лінійність міфопоетики: А. Гурдузом доведено паритетність у романах митця античної й біблійної складових

[4; 3, с. 81–82]. У творі Дж.К. Оутс антична лінія відсутня, що також мотивовано. Структури біблійно-античного (в «Тесс...») і античного (в «Саду...») стрижнів міфопоетичних парадигм аналізованих творів співвідносні з їх сюжетними перипетіями. Зіставлення художньої логіки цих перипетій, їх специфічної фазовості [4, с. 11–12; 5, с. 105–107] також свідчить про певну – і вельми неочікувану – системну спорідненість цих англійського й американського романів.

Порівнювані художні тексти насичені біблійною символікою. Головних героїнь творів Т. Гарді і Дж. К. Оутс, Тесс Дарбейфільд-д'Ербервілл і Клару Волпол, доля зводить з двома несхожими чоловіками, стосунки з якими складають головні віхи їхнього життя. В англійському романі це Алек Сток-д'Ербервілл та Енджел Клер, які належать до різних сфер (перший прагне плотських утіх, а життя другого просякнуте високою духовністю) і для Тесс репрезентують ніби два різні світи: світ Алека – оманливий і грубий, світ Клера – ідеалістично-наївний і навіть жорстокий у своїй принциповості. Обидві постаті, будучи фатальними в житті героїні, певною мірою схожі. Знаменують етапи життя Клари в американському творі абстрагований «джентльмен-авантюрист» Лаурі – «далекий нащадок <...> відчайдушних шукачів удачі» (символічно тяжіє до стихії повітря) і представник владного клану Керт Ревір (метафорично ближчий до всього земного).

«Чергування» взаємин Тесс з Алеком і Клером, а також Клари з Лаурі і Ревіром можна розглядати як зміну певних циклів, або етапів, у житті героїнь: Тесс – Алек / Клара – Лаурі (два етапи) і Тесс – Клер / Клара – Ревір (два етапи). Модель стосунків у кожному з цих етапів співвідносна з біблійним сюжетом про Першобатьків. Образ героїні кожного з романів при цьому нагадує образ Єви; на образ старозаповітного Адама «претендують», відповідно, Клер і Алек («Тесс...») та Ревір і Лаурі («Сад...»), що в постатях останніх вбачаємо, відповідно, Адама та псевдо-Адама (зіставмо: [4, с. 12–13; 5, с. 105]).

Найповнішою ілюстрацією міфопоетичної логіки окреслених етапів в обговорюваних романах служить історія Тесс (у творі американки складники названих фаз взаємин персонажів дубльовані і, за спостереженнями Т. Мироненко і А. Меншій, прописані часом пунктирно, тому детальніше зупиняємося на хронологічно першому варіанті Т. Гарді): у стосунках з Алеком у першій фазі роману ситуація нагадує спокушання Єви, тобто Алек у своєму суто еротичному потязі поєднує в собі образи псевдо-Адама й сатани (пізніше він порівняє себе зі спокусником «в образі нечистої тварі» [7, с. 408]). До речі, відповідає традиції англійської літератури називання метафорично демонізованого персонажа в романі Дж.К. Оутс «він» [8, с. 216; 7, с. 367].

Друга фаза «Тесс...» є для героїні «реабілітаційною», дівчина вчиться заспокоювати свій біль та очищується – через каяття та разом із природою (ідея циклічності у творі включає й мотив відродження-оновлення [7, с. 117]). Світ, в який потрапляє Тесс після другого від'їзду з дому, – миза Телботейс – постає як алегорія «землі обіцяної». Залишивши чудовий сад Алека – псевдо-Адама, з Клером героїня віднаходить Едем. Так само «землею обіцяною» уявляється світ, в який потрапляє Клара після зближення з Ревіром [5, с. 106]; зокрема, це будинок із садом, що останній, згідно з назвою роману, втілює біблійні смисли і стає цілим світом для американської героїні [8, с. 267].

Розлучаючись на певний час із Клером, Тесс залишає місця, де була щаслива, так молоді люди втрачають «Едем». Симво-

лічно, розлучившись, і героїня, і її чоловік зазнають душевної й матеріальної скрути, мук: Тесс – тяжко працюючи на фермах, а Енджел – у Бразилії. Тут напрошується паралель до Божого присуду вигнаним із раю Першобатькам після їх гріхопадіння. У проміжках між цими часовими точками в життя героїні входить Алек.

У такий спосіб життєвий шлях Тесс д'Ербервілл у метафоричному плані постає як шлях старозаповітної Єви, яка (у Гарді) в житті зустрічає як Адама, так і псевдо-Адама. Прикметно, що у стосунках Тесс і Клера вбачаємо й контури другої, вже ново-заповітної, моделі «Ісус Христос – Марія Магдалина». Отже, у тексті роману виразно проступають контури трансформованих автором двох біблійних легенд: про Адама і Єву та про Ісуса Христа і Марію Магдалину. Відповідно, образ Тесс поєднує в собі іпостасі Єви та Марії Магдалини (на символічному рівні як Єва, що згрішила, Тесс «приречена» до смерті – страги, та як Магдалина, яка очистилася, знаходить «життя вічне» – тобто своє уявне продовження в сестрі поряд із коханим). Однак преваляє в творі модель «Адам – Єва», хоча обидва міфологічних сюжети в процесі їхньої реміфологізації синтезуються [4, с. 13].

Сучасні дослідниці справедливо зауважують, що система біблійних алюзій американського роману перегукується з однойменним триптихом І. Босха: як і на його картині, у творі Дж.К. Оутс світ поділено на три частини – рай, образ земного буття і пекло, – які умовно відповідають частинам роману («Карлтон», «Лаурі» і «Свон») і в житті героїні визначені постатями трьох чоловіків: батька, коханого і сина [5, с. 104]. Водночас структурна спрощеність міфопоетичної організації «Саду радощів земних» залишається поза увагою авторок названої розвідки.

Фрагментні складові частини міфопоетичних парадигм аналізованих романів Т. Гарді і Дж.К. Оутс також демонструють спільні риси: тут говоримо про спільні ключові міфологеми (наприклад, дороги, води), міфопоетичні мотиви; систему співвідносних містичних знаків долі, яка «програмує» трагічний фінал, особливу семантику окремих власних імен тощо.

Висновки. Встановлення типологічної спорідненості міфопоетичних парадигм романів «Тесс із роду д'Ербервіллів» і «Сад радощів земних» стимулює до подальших компаративних досліджень творчості Т. Гарді і Дж.К. Оутс як хронологічно дистанційованих, але значною мірою близьких митців. Наукова робота в цьому напрямі, безумовно, перспективна, важлива для розуміння динаміки процесів реінтерпретації традиційних структур у міжлітературній системі, характеру еволюції англійської міфопоетичної прози кінця XIX – XX ст. і вкотре доводить акумулятивну роль і певну підпорядкованість студій у межах національних літератур компаративним розвідкам.

Література:

1. Гурдуз А. Інтенсифікація міфопоетичних досліджень як проблема / А. Гурдуз, Х. Бережанська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету : наук. зб. Сер. : Філологія / гол. ред. сер. І. Ступак. – Одеса ; Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2016. – Вип. 22. – С. 12–14.
2. Вишницька Ю. Міфологічні сценарії в сучасному художньому та публіцистичному дискурсах : дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури», 10.01.01 «Українська література» / Ю. Вишницька. – К. : Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, 2016. – 624 арк.
3. Гурдуз А. Міфопоетична парадигма в українській та західноєвропейській «прозі про землю» кінця XIX – першої третини XX ст. :

[моногр.] / А. Гурдуз. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – 216 с.

4. Гурдуз А. Міфопоетична парадигма в романі Томаса Гарді «Тесс із роду д'Ербервіллів»: контури біблійних моделей / А. Гурдуз // За-рубіжна література в школах України. – К., 2005. – № 8. – С. 10–14.
5. Мироненко Т. Міфопоетична парадигма в романі Джойс Керол Оутс «Сад радощів земних» / Т. Мироненко, А. Меншій // Актуальні проблеми міжнародних відносин ; ред. Л. Губерський. – К. : Київ. ун-т ім. Т. Шевченка, 2010. – Вип. 91. – Ч. I. – С. 102–110.
6. Гурдуз А. Авторський міф та його варіант: специфіка «уесекського світу» Томаса Гарді в романі «Удалині від збожеволілого натовпу» / А. Гурдуз // Новітня філологія. – 2007. – № 6. – С. 150–157.
7. Hardy T. Tess of the d'Urbervilles / T. Hardy ; introd. by P. Ingham. – London : D. Campbell Publishers, 1991. – XLVIII, 472 p.
8. Oates J.C. A Garden of Earthly Delights / J.C. Oates. – New York : Modern Library pbk. ed., 2006.

Гурдуз А. И., Малюта Е. И. Типология мифопоетики романов Томаса Гарди и Джойс Керол Оутс

Аннотация. В предлагаемой статье впервые определяем соотносимость мифопоэтических парадигм знаковых романов одного из ранних английских модернистов Томаса Гарди «Тесс из рода д'Эрбервилль» и его младшей американской коллеги Джойс Керол Оутс «Сад радостей зем-

ных», что значительно меняет представление о традиции и новаторстве в мифопоэтической плоскости в литературах Западной Европы и Северной Америки периода конца XIX–XX вв. Ключевые при этом вопросы принципов художественной организации мифопоэтики названных произведений, а также методологической модели их анализа.

Ключевые слова: мифопоэтика, мифопоэтическая парадигма, мотив, типология, модель, Библия, античность.

Gurduz A., Maluta K. The mythopoetics typology of the novels by Thomas Hardy and Joyce Carol Oates

Summary. In the offered article the correlations of mythopoetical paradigms of the sign novels “Tess of the d'Urbervilles” by one of the early English modernists Thomas Hardy and “A Garden of Earthly Delights” by Joyce Carol Oates, his younger American colleague, are determined for the first time. That considerably changes an idea about the tradition and innovation in a mythopoetical plane in literatures of Western Europe and North America of the end of the XIX–XX centuries. The questions of principles of artistic organization of mythopoetics of the named artistic works become the key here, the same as the methodological model of its analysis.

Key words: mythopoetics, mythopoetical paradigme, motive, typology, model, Bible, antiquity.

*Покулевська А. І.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Донецького національного університету економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського*

КІНЕМАТОГРАФІЧНІСТЬ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАРАЦІЇ У РОМАНІ С. ЦВАЙГА «МАРІЯ АНТУАНЕТТА»: КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті здійснено спробу продемонструвати як засобами кінопоетики письменник зміг створити психологічну змістовність роману. За допомогою кінематографічного інструментарію (монтаж, кадр, ритм, план, ракурс, мізансцена) С. Цвайг відтворював історичні епізоди, сповнені трагізму, насичені емоціями та переживаннями. Проте роман не втратив відміну від більшості творів кінобуму 20-х років ХХ століття своєї літературної основи. Це свідчить про вроджене кінематографічне бачення письменника і є однією з тих причин, чому С. Цвайг вважається одним з найвідоміших австрійських письменників у світі.

Ключові слова: кінопоетика, «кінематографічність» у літературі, монтаж, кадр, план, ракурс, ритм, мізансцена, С. Цвайг, психологізм.

Кінематографічність людського мислення як психофізіологічна особливість була досліджена та доведена французьким філософом, лауреатом Нобелівської премії Анрі Бергсоном ще у 1907 році, згідно з якою мислення та сприйняття людиною оточуючого світу має монтажний принцип у своїй основі [1]. Відповідно, все, що створює людина, також має відбиток монтажного принципу побудови. Тобто за своєю природою людина сприймає дійсність та мислить кадрами, які наша свідомість за доли секунд монтажно поєднує у пластичні образи. Це, відповідно, стосується і художньої літератури. Монтажник лежить в основі будь-якого твору мистецтва на різних етапах його створення: від наймасштабніших (об'єднання окремих глав у роман/оповідання) до дрібних (побудова будь-якої сцени твору). До кінематографічних засобів відносять такі категорії як *кадр, ритм, плани різної крупності, ракурс*, які виконують у художній літературі різні функції.

Кінематографічність художньої літератури ще мало досліджена тема, яка потребує глибшого осмислення на прикладах літератури різних епох та течій. У цій розвідці мова буде йти про підсвідоме використання Стефаном Цвайгом кінематографічних засобів з метою передачі психологізму у романі «Марія Антуанетта». Австрійський письменник відомий як тонкий психолог та майстер слова ХХ століття. У 1920–1940-х він був одним із найпопулярніших авторів у світі. Літературна спадщина письменника досліджувалась активно на початку ХХ століття, проте зараз з'являються лише поодинокі статті (Н. Скляр «Відтворення авторської ідентичності крізь призму війни у німецькомовній автобіографії ХХ–ХХІ століть»; М. Пушкіна «Поетика числа у новелі Стефана Цвайга «Лист незнайомки»; Саліма Джабраїл-гизи Гасимова «Типологічна спільність у новелістиці Г. Мопассана, А. Чехова та С. Цвайга» тощо). Серед вітчизняних дослідників можна назвати роботи Юрія Клена, К. Шахової (1991) та монографію О. Оніщенко «Письменни-

ки як дослідники: потенціал теоретичних ідей (О. Уайльд, Т. Манн, А. Франс, І. Франко, С. Цвейг): монографія» (2012). Отже, стає зрозумілим, що в останній час творчості австрійського письменника приділяється не досить багато уваги. Тому актуальність нашого дослідження не підлягає сумніву. По-перше, через ще не достатньо досліджену тему кінематографічності художньої літератури, а по-друге, через необхідність подивитися на творчу спадщину С. Цвайга під новим кутом зору. Новий підхід – з кінематографічним інструментарієм – дасть змогу зрозуміти, як само автор створював психологічність нарації у романі.

Відомий С. Цвайг насамперед як автор історичних портретів. У 20-ті роки ХХ століття письменник активно працював в історичному та біографічному жанрах. Серед його праць з'являються як маленькі мініатюри, так і великі життєписи з детальним описом історичних постатей. Проте через великий інтерес письменника до психології його історичні твори зосереджені не на історичних фактах, а саме на долях людей, на обставинах, вчинках, які призвели до тих чи інших наслідків. Він намагався показати саме людину, її характер, особливості її натури, розкрити психологізм її вчинків. «Хоч як цікавий його навколишній світ, – пише у своїй статті Кіра Шахова, – у найширшому розумінні цього слова, хоч який залюблений був Цвейг у багатобарвні соковиті нюанси життя, світ речей, історичну деталь, він передусім прагнув заглибитись у внутрішній світ героїв, про яких писав, – людей непересічних, чий звершення чи історична роль залишились у віках. Його приваблювали внутрішні конфлікти видатних індивідуальностей, як логіка, так і алогізм їхньої поведінки, драматизм чи трагізм їхнього життя» [3, с. 586].

Для створення психологічного змісту у літературному творі є багато засобів. Насамперед це зображення портретів героїв, діалоги, їхні думки. Особливої уваги заслуговує «видима мова почуттів» (В. Фашенко) – жести, пози, вираз очей, міміка тощо. А всі ці прийоми завдяки різним ракурсам, крупностям «кадрів», монтажу як зчепленню пластичних образів в єдину візію слугують вираженню психологічного змісту.

Якщо ж подивитись на твір С. Цвайга, то у ньому майже немає діалогів, мало описів міміки та жестів героїв. Свій психологічний зміст письменник творить іншим шляхом – за допомогою кінематографічних засобів він створює пластичні образи, озвучуючи їх та наповнюючи безліччю подробиць, деталей. Образ своєї головної героїні – Марії Антуанетти – він змальовує поступово. Як дитина вона у нього «ніжна, зграбна, струнка й безперечно гарненька», «від природи ласкава і жвава як ртуть» [3, с. 11], «гарненька, показна й доброзвичайна»

[3, с. 12], «з попелясто-білявими косами і блакитними пустотливими очима» [3, с. 20]. З цих описів відчувається ніжність та симпатія автора до майбутньої королеви. Проте він не втрачає об'єктивності і звертає увагу й на її негативні риси: Марія Антуанетта «пустотлива і ледачкувата», «не виказувала ні найменшої схильності братись за щось поважне», «вона все може і нічого насправді не хоче». Забігаючи на 10-20 років наперед, С. Цвайг подає загальну думку всіх державних діячів про знехиті Марії Антуанетти до міркувань при її великому розумі; проте, що збудившись, вона втікає від будь-якої поважної бесіди. Як психолог С. Цвайг вказує саме на життєві обставини, причини, що призвели до такого результату: відсутність належної уваги матері до своєї дитини призвело до того, що з неї виросла недалека людина, яка мало чим цікавилась – «пересічна жінка».

Наступний раз ми вже «бачимо» Марію Антуанетту на церемонії передачі. З кожним реченням, з кожною деталлю автор максимально підкреслює безглуздість звичаїв тих часів. Він подає окремими крупними планами різні елементи одягу, тим самим використовуючи кінематографічний прийом розтягування часу. Суть цього прийому полягає у тому, щоб занурити якомога глибше реципієнта в атмосферу австрійського передпокою, зробити його безпосереднім учасником. Кульмінацією стає те, що «малі дівча» зайшлося плачем. На безглуздість та трагізм всієї ситуації письменник вказує, коли зазначає, що у таких обрядах «почуття не враховуються». Завершується ця маленька кінострічка за законами кінематографу загальним планом, на якому ми «бачимо» скляну карету, салюти та заплакану Марію Антуанетту. Це наче застигла кольорова картина. Проте письменник знову оживляє свою кінострічку, підключаючи шумовий елемент: стає чути дзвони Страсбурзького собору, «вітальні звуки» та як «гримлять гарматні салюти». А останнє речення – це ніби закадровий голос у кіно, який підсумовує все, що відбулося: «Марія Антуанетта назавжди покидає безтурботні терени дитинства, починається її жіноча доля» [3, с. 19]. Завдяки засобам кінопоетики С. Цвайгу вдається відтворити події того дня, створити відчуття перегляду кольорового фільму. А через контрастний показ трагічних обставин життя однієї людини та водночас свята та радості інших людей письменник здійснює емоційно-сміслові зіставлення.

Зовсім інакше С. Цвайг змальовує майбутнього Людовіка XVI. Він ніби протиставляє два образи. У техніці портретування письменник дуже уважний до всіх дрібниць, через що образ майбутнього короля вимальовується пластичний та завершений. Одразу відчувається зневажливе ставлення автора до нього: «Той, зростом п'ять футів і десять дюймів, застигло й збентежено, мов бовдур, стояв обіч, аж нарешті зівши опали підсліпі очі ...» [3, с. 21].

Знайомство Марії Антуанетти з королем та майбутнім нареченим можна розглядати як монтажний кадр, який складається з декількох сцен: перша – це аудіовізуальний образ. Спочатку ми «чуємо» фанфари, що сповіщають про прибуття весільного поїзда і тільки потім «бачимо» короля Людовіка XV, що вийшов назустріч нареченій онука. І одразу наступний кадр – Марія Антуанетта, яка поспішає і незграбно опускається навколішки перед королем – середній та крупний плани. Далі крупний план, як король цілує дівчину у щоки, і знову середній – знайомство Марії Антуанетти з нареченим.

У наступній сцені король, Марія Антуанетта та її наречений ідуть у кареті. Це, скоріш за все, середній план, який ще поданий у звуці – на задньому плані чути теревені короля, що

залицяється до дівчини, проте крупним планом ми «бачимо» саме Людовіка XVI, який «мовчки і збуджено скулився у кутку» [3, с. 21] і, мабуть, дивиться сумно у далечінь. Як бачимо, це наче розписаний зі всіма подробицями сценарій. Всі деталі продовжують працювати на одну мету – донести до читача-реципієнта емоційний стан, переживання героїв. Стає зрозумілим, що цей шлюб у такому ранньому віці є трагедією для обох. Поміж рядків лунає думка про приреченість людської долі. Так завершується цей кіноепізод. Якщо б його знімали у кіно, то за законами кінематографу тих часів остання сцена була б загальним або панорамним кадром карети на тлі природи, наприклад. Проте С. Цвайг йде іншим шляхом – він завершує цей монтажний кадр крупним планом Людовіка XVI, який у своєму щоденнику описує все, що відбулося і мало бути таким важливим для нього, одним єдиним реченням: «Побачення з пані дофіною» [3, с. 21]. Беземоційність, сухість у висловлюваннях, байдужість до всього, що відбувається навколо – все це ще більше загострює трагічність ситуації. Використовуючи кінематографічні прийоми, С. Цвайг майстерно змальовує драматичність життя, покірність людини своїй долі. А те, що письменник відходить від правил кінематографу тих часів, свідчить про саме вроджену кінематографічність його творчого методу, тобто про підсвідоме застосування засобів кінопоетики. Роман з'явився вже в еру кіно, і багато письменників свідомо й штучно використовували у своїх творах засоби кінематографу, що у більшості випадків погано впливало на літературність цих творів.

Ці глибоко психологічні події письменник чергує з описами свята на честь Марії Антуанетти [3, с. 20]. Для описів С. Цвайг користується перелічувальним методом. При цьому окремі «кадри» він відокремлює крапкою з комою. Саме про такий зв'язок пунктуації з кінопоетикою розповідав видатний кінорежисер минулого століття М. Ромм на лекції, присвяченій питанням монтажу. За приклад він узяв «Пікову даму» О. Пушкіна, де автор ділить фразу саме крапками з комою і, таким чином, підкреслює низку кадрів. «Пушкін прямо натякає, – пояснює режисер, – на роздільне бачення світу, хоча б тим, що він увесь час зупиняє читача то крапкою, то крапкою з комою і навіть крапкою і тире» [2, с. 288].

Прийом, коли автор чергує драматичні, сповнені негативних емоцій сцени зі сценами свята і радості, має також кінематографічну природу. Такий прийом можна порівняти з паралельним монтажем у кінематографі. На думку В. Шкловського, суть цього художнього прийому полягає у тому, що головного персонажа однієї частини паралельної побудови залишають у найкритичніший момент та звертаються до іншої паралельної дії [5, с. 32]. Паралельний показ двох або більше сюжетних ліній у романі часто використовується з метою гальмування розвитку подій. У нашому випадку це ще працює на загострення психологізму події: С. Цвайг показує щастя та радість людей під час свята й водночас сльози та розгубленість Марії Антуанетти. Завдяки такому контрастному зображенню читач глибше й повніше відчуває емоційність моменту.

Подібних прикладів у романі можна знайти безліч. Так, на декількох сторінках через листування Марії Антуанетти з матір'ю письменник змальовує картину інтимного життя жінки. Знову крапкою з комою відокремлює він низку кадрів-подій, завдяки чому перед очима читача проносяться сім років подружнього життя імператриці [3, с. 26-27]. Ритм є важливою категорією кінопоетики і, звичайно ж, наявний у літературі. С. Цвайг писав у своїх спогадах «Вчорашній світ» стосовно

темпоритму літературного твору наступне: «Будь-яка багатослівність, <...> невизначена мрійливість, все нечітке та неясне, будь-яке зайве гальмування дії роману, біографії, статті дратують мене. Лише книга, яка цілком і повністю захоплює і читається залпом, змушуючи затамувати подих, приносить мені задоволення. Дев'ять десятків усіх книг, які потрапляють у мої руки, я знаходжу надмірно затягнутими, перевантаженими зайвими подробицями, порожніми діалогами і непотрібними другорядними персонажами, а тому недостатньо цікавими, динамічними» [4, с. 694]. Ця думка характерна для літератури 20-х років минулого століття. Такі ознаки як прискорений темпоритм, насиченість сюжету різними подіями, авантюрні сюжети – все це було наслідком появи кінематографу. Тому, мабуть, і у своєму романі С. Цвайг зайву, на його думку, не досить важливу інформацію подає у прискореному темпоритмі.

Яскравим прикладом психоаналізу у романі є момент, коли він аналізує ситуацію Марії Антуанетти та Людовіка з психоаналітичних позицій. Як цитатою з підручника характеризує С. Цвайг психологічні стани своїх героїв. «У чоловіка з незадовільною сексуальною спроможністю, – висновує письменник, – постає загальмованість і непевність; у жінки, коли їй не зараджує пасивна готовність віддатися, неодмінно має проступити надмірна збудженість і нестримність, гарячкова жвавість» [3, с. 29]. Таким чином він намагається обґрунтувати причину поведінки цих героїв далі, дати психологічне підґрунтя тих чи інших вчинків, пояснити читачу, чим це було спровоковано. Такий підхід надає реалістичності роману та вирішує низку питань, які б могли виникнути при прочитанні пізніше.

Наступні епізоди, що сповнені трагічних описів та поступово готують реципієнта до розв'язки всієї цієї історії, теж не менш кінематографічні. С. Цвайг до найменших деталей описує Марію Антуанетту як зовнішню, так і її внутрішній стан, думки, коли вона готується до суду. Крупними планами, через крапку з комою він «показує» нам спочатку обличчя королеви: «Печуть червоні, запалені від сліз і зовсім відвиклі від денного світла очі (перший кадр); від тяжких і невпинних кровотеч, що дошкуляли їй уже кілька тижнів, мов крейда, збігли губи (другий кадр)» [3, с. 354]. За допомогою кольорів у своїх образах автор створює певний емоційний настрій. Письменник переходить далі до опису внутрішнього стану своєї героїні через невласне пряму мову: «Тепер їй часто, занадто часто треба долати втому, лікар уже не раз давав ліки для покращення серця. Але ж вона знає, що сьогодні історичний день, сьогодні не можна показати втомі, щоб ніхто у залі суду не посмів глузувати зі слабості королеви й доньки імператора. У виснаженому тілі, у знівеченій душі їй треба до останку вибрати силу й завзяття, а потім надовго, вже навіки можна буде спочити» [3, с. 354]. А потім знову середні та крупні плани самої жінки: «Дбайливіше, ніж звичайно, розчесала вона свої сиві коси. Вдягнула білого накрохмаленого льняного чепчика з оборками, а на обидві боки спустила жалобні стрічки ...» [3, с. 354]. Саме таким чергуванням описів зовнішності та вбрання Марії Антуанетти з описами її переживань та думок С. Цвайг завершує відтворення відповідного до обставин, емоційного фону епізоду. Письменник дуже докладно, наче стенографіст у суді, зображує все, що відбувалося у той день. Ми «бачимо» епізод з фільму, де С. Цвайг знову перемежує «кадри» суду, присяжних, свідків з описами самої королеви, її психологічного стану. Реципієнт відчуває себе одним із глядачів на цьому суді, тому

що візія пластична, озвучена голосами людей, гомоном у залі. Емоційний стан Марії Антуанетти письменник знову-таки передає за допомогою кінопоетики. Задля цього він використовує художню деталь – крупним планом рук автор «показує», як достойно й навіть байдуже королева трималася на суді: «Жодного разу, навіть коли читали найжасотніше, не підвела вона голову, її пальці байдуже, «немов на клавісині», вигравали на бильці стільця» [3, с. 355]. Такий прийом застосовується активно у кінематографі. Суть його полягає у тому, що «у слові, у називанні людина виокремлює одну рису предмету для того, щоб визначити предмет повністю, – зазначає В. Шкловський. – При кінозйомці кінорежисер, показуючи руку людини, очі або предмет, з яким мала справу людина, давав уявлення про ціле. Він учив глядача бачити, розуміти та зіставляти» [5, с. 124]. Таким чином відбувається проникнення реципієнта у психологічний стан героїні. Одним реченням С. Цвайг створює пластичний епізод, який сповнений глибоким психологічним підтекстом. Письменник не говорить багато про переживання героїні, а вибирає інший шлях художнього вираження – він «показує» її у момент найсильніших переживань.

Таким же шляхом автор йде при зображенні страти. Спочатку він наповнює візію різними звуковими та зорово-пластичними образами. С. Цвайг розтягує час навмисно, перериває опис страти різними дрібницями, описами людей та оточуючого середовища. Через це створюється відчуття часу. Цей прийом кінопоетики направлений на те, щоб підкреслити емоційну значущість цього епізоду, зосередити увагу читача на саме психологічному забарвленні моменту.

А потім настає повна тиша, проте візія від цього не стає німою. Образ тиші, так би мовити, озвучений людьми, що затамували подих і спостерігають за королевою, яку привезли зв'язану на возі. Розтягуючи максимально час, С. Цвайг детально відтворює все, що відбувається, у що вдягнена колишня королева, як вона підіймається сходами ешафоту, як тримається. Через невласне пряме мовлення автор передає думки Марії Антуанетти, як вона намагається заспокоїти себе, зображає її психологічний стан. Ці емоційно насичені описи внутрішніх переживань колишньої королеви він протиставляє описам зовнішніх проявів її стану. Якщо у душі жінки була буря емоцій, то зовні вона трималася до останньої хвилини життя «з кам'янішим обличчям, ніж коли виходила з в'язниці». Крупними планами С. Цвайг «показує», як на високих підборах вона долає останні сходи «так само легко й окрилено, як колись мрамурові сходи у Версалі» [3, с. 371]. Завдяки контрастному протиставленню внутрішніх та зовнішніх проявів емоційного стану жінки напруження у мізансцені зростає у рази. І все на фоні повної тиші. З позицій психологічної змістовності цей епізод є ключовим. Докладно й повільно письменник відтворює все до самої страти, вся книга – це наче очікування цієї трагічної розв'язки. Але автор після таких довгих та пластичних описів раптово одним реченням описує усю страту: «Кати хапають її ззаду, кидають на дошку, підсувають під лезо, смикають за мотузку, – зблиснувши, опустився ніж, глухо вдарило, – і Самсон уже хапає за коси знекровлену голову й підіймає, щоб усі побачили, над майданом» [3, с. 371]. Наче фільм пішов у прискореному темпі, і ми не встигаємо збагнути все, що відбулося. І хоча в одному реченні зібрані кадри різної крупності та ракурсів, і страту можна було б описувати не на одній сторінці, проте талант С. Цвайга у тому й полягає, що він зміг завдяки контрастному показу подій (після довгих, докладних описів

приготувань до страти, сама страга описана одним реченням) досягти кульмінації психологічного напруження. Такий шлях зображення подій можна порівняти з монтажем атракціонів С. Ейзенштейна, суть якого полягає у поєднанні зовсім протилежних ритмів задля найсильнішого враження на реципієнта. Завдяки цьому читач глибше й гостріше сприймає зображуване. Така несподівано коротка й наче зжована розв'язка направлена на те, щоб підкреслити всю мінливість життя, трагізм долі однієї пересічної жінки. Такого ефекту С. Цвейг досягає саме завдяки застосуванню різних ритмів, які наче струшують свідомість реципієнта від несподіваності.

С. Цвейг вмівло й художньо яскраво зображає психологічні стани, переживання, настрої. Як справжній психолог він аналізує вчинки своїх героїв, займається психоаналітичним дослідженням їх душі. Проте вражає саме зображально-пластична природа твору, талановите застосування засобів кінопоетики з метою створення психологічної змістовності роману.

Як бачимо, весь твір є дуже кінематографічним. З одного боку, скоріш за все, на це вплинули поява та швидкий розвиток кінематографу. Проте, з іншого, будь-який високохудожній літературний текст, як правило, виокремлюється своєю яскравою візуальністю. І цю візуальність письменник організовує на інтуїтивному рівні за принципами, які зараз називаються «кінематографічними». Через це після прочитання дійсно високохудожнього твору складається відчуття перегляду фільму, де не потрібно багато слів про почуття та переживання героїні. Реципієнту надається можливість самому споглядати за перебігом емоційних станів героїв, співпереживати їм.

Література:

1. Бергсон А. Творческая эволюция : пер. с франц. / Анри Бергсон. – М. : КАНОН-пресс ; Кучково поле, 1998. – 384 с.
2. Ромм М. И. Избранные произведения : в 3 т. / М. И. Ромм. – Т. 3 – М. : Искусство, 1982. – 576 с.
3. Цвейг С. Мария Антуанетта; Магеллан / С. Цвейг ; Пер. з німецької П. Тарашук, І. Сойко; Післям. К. Шахової. – К.: Дніпро, 1991. – 592 с.
4. Цвейг С. Собрание сочинений : в 10 т. : пер. с нем. / С. Цвейг. – Т. 8: Мария Стюарт; Вчерашний мир: Воспоминания европейца – М. : ТЕРРА, 1996. – 800 с.
5. Шкловский В. За сорок лет. Статьи о кино / В. Шкловский. – М. : Искусство, 1965. – 456 с.

Покулевская А. И. Кинематографичность психологической наррации в романе С. Цвейга «Мария Антуанетта»: компаративный аспект

Аннотация. В статье предпринята попытка продемонстрировать как средствами кинопоэтики писатель смог создать психологический смысл романа. С помощью кинематографического инструментария (монтаж, кадр, ритм, план, ракурс, мизансцена) С. Цвейг воспроизводил исторические эпизоды, наполненные трагизмом, эмоциями и переживаниями. Однако роман не потерял в отличие от большинства произведений кинобума 20-х годов XX века своей литературной основы. Это свидетельствует о врожденном кинематографическом видении писателя и является одной из причин, почему С. Цвейг считается одним из самых известных австрийских писателей в мире.

Ключевые слова: кинопоэтика, «кинематографичность» в литературе, монтаж, кадр, план, ракурс, ритм, мизансцена, С. Цвейг, психологизм.

Pokulevska A. Cinematographicness of psychological narration in the novel “Marie Antoinette” by S. Zweig: comparative aspect

Summary. The article attempts to demonstrate how the writer was able to create the psychological content of the novel through means of cinemapoetics. With help of cinemapoetics tools (montage, shot, background, perspective, mise-en-scene), S. Zweig reproduced historical episodes full of tragedy, emotional feelings and experiences. However, the novel has not lost its literary basis, unlike most of the 20th-century boom films. It indicates about the innate cinematic vision of the writer and is one of the reasons why S. Zweig is considered to be one of the most famous Austrian writers in the world.

Key words: cinemapoetics, “cinematographicness” in literature, montage, shot, background, perspective, rhythm, mise-en-scene, S. Zweig, psychologism.

ЗАГАЉНЕ МОВОЗНАВСТВО

*Soldatova L. P.,**Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of English Language,
Borys Grinchenko Kyiv University*

THE CONCEPT “LANGUAGE” EVOLUTION IN AMERICAN LINGUISTIC TRADITION

Summary. The article deals with the problems of linguistic terminology. This work is an integral part of the historicism of understanding the concept of “language” from the point of view of its essence in different time periods and different linguistic schools. Attention is focused on the identification of essential features, the main elements of the characteristic structure, the establishment of relationships and relationships within the concept.

Key words: language, system, concept, explanatory formula of notion content (EFNC).

Formulation of the problem. Language is the common phenomenon in our everyday life. It unites and divides people, gives the opportunity to think and to form information, allows storing information about the past and extrapolating the future. But we rarely think about its definition.

The urgency of the research is motivated by necessity of creating a coherent system of views on the concept “language” that could cover all general characteristics of each language, reflect the structure of the language.

The aim our research paper is to analyze the development of the concept “language” and changes of scientific paradigms, to establish some perspectives on general problems of language in American linguistic tradition according to the explanatory formula word’s meaning (EFWM) [6, p. 32-40].

The object of the research paper is the historicism of using the concept “language” in communicative relations in American linguistic tradition.

The research paper deals with the concept “language” definition in different historical periods and by different linguistic schools [7; 8; 9]. It provides information about the fundamental laws, the laws of cognition and the most truthful at the following stage of the general knowledge.

New requirements to the principles of scientific analysis are under the influence of developments in other areas of human knowledge.

Main materials. The study of scientific researches about the acoustico-graphic code (AGC) “language” as the concept and the phenomenon leads the author to analyze evolution of that concept in American linguistic tradition.

In the process of the concept development there some problems arise and attract attention of researchers. These problems became the center of attention, set the general direction and unite researchers in a common community.

One dominant paradigm could be changed by another because a new set of facts, new methods of researches, collections of new ideas can oust or even displace an old idea.

We do not determine the problem of the concept “language” definition synthesis. Science problem of the article is closely connected with identification of the common essence from existing

groups for definitions and correlation of the essence with definitions of the concept “language”.

According to the explanatory formula word’s meaning (EFWM) it is possible to distinguish the main ones:

1. The system as set of components (“modules”):

1.1. Multi-level system:

– phonological level;

– semantic level;

– grammar;

– lexical;

– morphology;

– syntax.

1.2. Acoustic system of symbols;

1.3. Functional system: man’s functional system formalized in the mental or spiritual constitution rather than purely conventional acoustic system of symbols [6];

1.4. Closed system (repository) while the language is a set of individual elements;

1.5. A complete system and at the same time the system of individual speech elements;

1.6. A system of signs and multi-level device of the system of language [15];

1.7. A system in which sign structures (realized in the human experience) are embodied in the form of phonological structures, realized in the form of sounds [14];

1.8. A high-built system (unordered set of elements) that responds the basic requirements of communication dictated by the structure of the speech act [16, p. 90];

1.9. A technique of expression. But we do not realize that the language is primarily the classification and regulation of the sensory experience flow; the result is an ordering of the world, which can easily be expressed with available ways of the symbolization in the language.

Language realizes something that science achieves, but makes it more coarsening, though with greater coverage and more flexible [24, p. 130].

2. Human activities:

2.1. A form of behavior (exclusively subordinated to the rules) and a man’s response:

– a special form of human’s behavior.

A language is the person’s reaction (material and spiritual). It is not always seen an aspect of human activity. Leonard Bloomfield (the founder of descriptivism) transferred the basic concepts of psychology from behaviorism;

– a form of behavior by which the individual adapts to the social environment. It is different (not the same) to the language as a means of expression of the so-called personal desires, hopes and expectations.

As a form of behavior language represents the biological, psychological and social conditions; as a means of expression it as-

sumes nonphysical forces or types of psychic energy, their existence was not demonstrated adequately yet [22, p. 52].

2.2. The human's essence.

Language is changed in time and space. It is related to other manifestations of the human's essence: thinking, the nature of the historical process, race, culture, and art [5].

2.3. Human thinking.

For example, Edward Sapir considered language as the outer edge of thinking on the highest and the most generalized level of symbolic expression. The essence of language is the conditional correlation specifically articulated sounds or their equivalents to the various elements of experience [5].

Edward Sapir and Benjamin Lee Whorf updated the traditional problem of the relation of language and thinking in their studies: language and thinking are completely identical things.

3. An object that demands researching:

3.1. Language has to be studied in close connection with the culture, history and society:

- representatives of the Yale School (one of the 3 directions of the American descriptivism) believed that we have to take account of social, ethnic and cultural factors in linguistic analysis;

- each language is made as a special model, So it divides surrounding reality by its own way, the language is a “symbolic key to the culture” [21, p. 210], “primarily a product of culture or society, and as such it should be studied” [21, p. 214];

- universals as properties of human culture, language is a part of it [12].

Thereby people who speak different languages see the world differently, and perception of the world is unconsciously based on linguistic categories.

American descriptivism appeared because of the need to study the national languages of the indigenous peoples of the North America.

It is not possible to find two similar languages that represent the same social reality.

The worlds in which different societies live are different worlds:

- language as an external phenomenon for objective observation and analysis;

- language as the language changes. A systematic study of language changes is the key to solving many problems.

- understanding of language as a stable structure of lexical and grammatical skills is an illusion, because the language exists in constant development. That is why the nature of language could be known only by observing the changes.

Leonard Bloomfield laid the foundations of synchronous studying the language, any information from the field of history is not needed for describing the language [1, p. 33];

Language is not a reflection of the world. It is its individual and national interpretation. Language inevitably bears the mark of the cultural and historical development of the nation. These ideas were further developed in modern linguistics and have given rise to cultural linguistics. Its task is to describe the national and cultural components of languages;

- only vocabulary is associated with the culture of people, i.e. the vocabulary of the language. Language is a reflection of the thinking and culture of people.

Benjamin Lee Whorf attaches vital importance to the problem of the influence of language on the world view [2, p. 21]. He saw an inseparable link between the form of language and culture, thinking. Whorf came to the conclusion that there are close relations between linguistic structures and cultural norms and human's behavior;

- linguistic forms and historical processes of language development except their interesting internal features have a great educational value for the understanding some of the most complex problems of thinking psychology and marvelous, complex movements in the life of the human spirit. We call them “history” or “progress or evolution” [5].

3.2. Language should be studied by a single method of linguistic analysis.

Leonard Bloomfield said about necessity of creation a common language for all linguistic analysis methodology that could be applied to the study of English and other Indo-European, Turkic and Semitic languages. He raised the question about creation of an objective method of analysis and description of language. Linguist focused his attention on the description of the formal elements of language structure [17].

4. Social phenomenon

4.1. Form of human behavior:

- “linguistic relativity hypothesis Sapir-Whorf hypothesis” or Whorfianism. The language (being a social phenomenon) is related to the forms of human behavior, the culture of the society. The culture of a society could be defined as something that the society does and thinks [2].

- language is what society thinks [24].

4.2 form of the human experience:

- language is completely connected with the direct experience of people. Edward Sapir pointed out that the basis of magical spells (incantations) based on the physical identification of words with things, or their close match [5, p. 26-203].

- “Whorf attaches vital importance to the problem of the influence of language on the world view” [2, p. 21].

According to Benjamin Lee Whorf mental images of the same object are not the same for speakers of different languages. There is only one word for “snow” in English language but in Eskimo there is more than one. So a speaker has to distinguish what kind of snow it is: falling or lying on the ground.

4.3. Language is also a social and individual means. It reflects national character and personality of a speaker:

- each language imposes specific (only to the given language) semantic structure (the Sapir-Whorf hypothesis of “linguistic relativity”);

- “... language determines thought, and that linguistic categories limit and determine cognitive categories, whereas the weak version says that linguistic categories and usage only influence thought and decisions” [19].

4.4. Language is a means of human adaptation to the world; in the mid-1970s the thesis of feedback was formulated [4, p.128-148].

5. “Mental world”. The theory of linguistic relativity has stimulated serious discussion regarding the relationship between language and thinking:

- “mental world” is the microcosm that every person carries in him and by which he is trying to measure and understand the macrocosm [10, p. 136-169];

- thinking depends on the nature of language, because it is important to understand the nature of the language, any spoken language includes certain linguistic models, the totality of which is called a microcosm. Benjamin Lee Whorf characterizes this microcosm as “mental world” [23, p. 125-133].

According to the concept Benjamin Lee Whorf we perceive the world and the reality around us from the position of our language,

according to our linguistic customs. The world is a stream of sensations, the chaos of perceptions. This chaos is put in some kind of order due to our language.

Languages are differed from each other by its nature, character. The flow of sensations streamlining is carried out in different ways. As a result differences exist in the perception of the reality around us [2, p. 7].

5. The structure which needs to be studied:

5.1. Syntactic. Noam Chomsky has studied the syntactic structures [11].

5.2. Grammatical.

Benjamin Lee Whorf proved that grammatical categories (such as time or numbers) forced speakers to perceive the world in a certain way. In English, the verb “must” contains the index of time in any personal form [10].

6. Language as a phenomenon of the human’s mind.

The term “psycholinguistics” was proposed by American psychologist Nicholas Henry Pronko in 1946 [20]. The aim is to give a formal status of already existing scientific directions.

Psycholinguistics is the study of the mental aspects of language (as the phenomenon of the psyche) and speech. Psycholinguistics as linguistic science has a specific object of study and methods. This is a complex science which incorporates and operates information from linguistics and psychology. All features of display and their causes are studied in the chain “meaning – speaking – listening – sense” in psycholinguistics.

7. Phenomenon that requires systematic studies of language changes (dynamic movement). Leonard Bloomfield pointed out that the language was in incessant motion. That is why the nature of language could be known only by observing the changes [1].

8. Means:

– of communication. Communication is a biological act, like any other form of human adaptation to the environment and his responses to external stimulus;

– of expression, means of the thought materialization;

– of satisfying needs. It also helps in the social division of labor (according to Leonard Bloomfield [3];

– of originally designed for use at a lower level than the level of the conceptual framework. The thought arises as a refined interpretation of its contents [1, p. 35–36].

The main functions of the language are following:

1. Communicative function. Language is understood as a means of communication between people. This is the main function of language.

2. Thought formulates function. Language is used as a means of thinking in the form of AGCs.

3. Cognitive (gnoseological) function.

Language is a product of the activity of all people (not a single person). Language is a means of cognition of the world, accumulation and transfer of knowledge to other people and to future generations (in the form of oral traditions, written records, audio recordings).

Language (as a product of people) is ready for a person, but not his own, something alien for a man. Language is important but particular manifestations of human intelligence. The language belongs to the important but often frequent manifestations of human intelligence. But a person uses it creatively, creates a subjective existence for language.

Conclusion. American researchers of analyzed period for the first time directed their attention to the study of language at the interdisciplinary level. A separation from philosophy and linguistics

opened the way for scientific directions and new methods in language researches.

The results of their researches are important for interpreting the concept “language” at the present stage.

In the future it is necessary to make an analysis of historicism of the concept “language” understanding up to date.

Література:

1. Блумфилд Л. Язык / Л. Блумфилд ; под ред. и с предисловием М. М. Гухман. – М. : Прогресс, 1968. – 607 с.
2. Брутян Г. А. Гипотеза Сэпира Уорфа / Г. А. Брутян – Ереван : Арбух, 1968. – 400 с.
3. Гулина М. А. Консультативная психология. Учебник для ВУЗов / М. А. Гулина, Ю. П. Зинченко. – СПб : ПИТЕР, 2014. – 336 с.
4. Демьянков В. З. Теория языка и динамика американской лингвистики на страницах журнала «LANGUAGE»: (К 65-летию основания журнала) / В. З. Демьянков // Вопросы языкознания. – 1989. – № 4. – С. 128-148.
5. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир. – М. : Прогресс, 1993. – 656 с.
6. Солдатова Л. П. Поняття «дискурс»: проблеми визначення / Л. П. Солдатова // Мовні і концептуальні картини світу: 36. наук. пр. Випуск 46, ч. 4. – К. : Київський університет, 2013. – С. 32-40 (429 с.).
7. Солдатова Л. П. Сутність та історизм поняття «мова» в індійській лінгвістичній традиції (часи ранньої античності VIII ст. до н.е. – II ст. н.е.) / Л. П. Солдатова // XX Міжнародна научна конференція «ЯЗЫК И КУЛЬТУРА» ім. проф. Сергєя Бурґо (23-26.06.2014), Київ, Україна. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.burago.com.ua/.../vsya2014_progr_sayt.p.
8. Солдатова Л. П. Сутність та історизм поняття «мова» у період Середньовіччя (V ст. н.е. – XV ст. н.е.) / Л. П. Солдатова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія». № 14/2015. – Одеса. – С. 110-112 (142).
9. Солдатова Л. П. Сутність та історизм поняття «мова» в часи Відродження / Л. П. Солдатова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Філологія». СЕРІЯ «ФІЛОЛОГІЯ» № 24/2016, м. Одеса. – С. 156-159.
10. Уорф Б. Л. Отношение норм поведения и мышления к языку / Б. Л. Уорф // Новое в лингвистике / под ред. В. А. Звягинцева. – М. : Иностран. лит., 1960. – Вып. 1. – С. 136-169.
11. Хомский Н. Язык и мышление / Н. Хомский. – М., 1972. – 123 с.
12. Aginsky V. The importance of language universals / V. Aginsky, E. Aginsky // Word. 1948. V. 4. – P. 168-172.
13. http://pubman.mpdl.mpg.de/pubman/item/escidoc:2282987/component/escidoc:2282986/Bloomfield_1926_Set_Postulates.pdf “A set of postulates for the science of language”
14. Chafe W. Language and symbolization / W. Chafe // Language. – 1967. – V. 43. – № 1. – P. 57-91.
15. Garvin P. Computer participation in linguistic research / P. Garvin // Language. – 1962. – V. 38. – № 4.
16. Heath J. Some functional relationships in grammar / J. Heath // Language. – 1975. – V. 51. – № 1. – P. 89-104.
17. http://pubman.mpdl.mpg.de/pubman/item/escidoc:2282987/component/escidoc:2282986/Bloomfield_1926_Set_Postulates.pdf “A set of postulates for the science of language”.
18. Language, Thought, and Reality: Selected writings of Benjamin Lee Whorf. – Cambridge : MIT Press, 1939. – P. 125–133.
19. Linguistic relativity https://en.wikipedia.org/wiki/Linguistic_relativity
20. Pronko N. H. Language and Psycholinguistics / N. H. Pronko // Psychological Buletin. 43, May, 1946. – P. 189-239.
21. Sapir E. The status of linguistics as a science / E. Sapir // Language. – 1929. – V. 5. – № 4, (Dec., 1929). – P. 207-214.
22. Weiss A. P. Linguistics and philosophy / A. P. Weiss // Language. – 1925. – V. 1. – № 2. – P. 52.

23. Whorf B. L. Language, thought and reality: Selected writings of Benjamin Lee Whorf / B. L. Whorf // Ed. John B. Carroll. – New York : Wiley, 1956. – P. 134-159.
24. Whorf B. L. The punctual and segmentative aspects of verbs in Hopi / B. L. Whorf // Language 1936. – V. 12. – № 11. – P. 130-148.

Солдатова Л. П. Еволюція поняття «мова» в американській лінгвістичній традиції

Анотація. У статті розглядаються проблеми лінгвістичної термінології. Дана робота є складовою частиною дослідження історизму розуміння поняття «мова» з точки зору його сутності у різні часові періоди та різними лінгвістичними школами. Увагу зосереджено на виділені суттєвих ознак, визначенні основних елементів характеристичної структури, на знаходження зв'язків та відношень всередині поняття.

Ключові слова: мова, система, поняття, тлумачна формула змісту поняття (ТФЗП).

Солдатова Л. П. Эволюция понятия «язык» в американской лингвистической традиции

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы лингвистической терминологии. Данная работа является составной частью исследования историзма понимания понятия «язык» с точки зрения его сущности в разные временные периоды и разными лингвистическими школами. Внимание сосредоточено на выделение существенных признаков, определении основных элементов характеристической структуры, на нахождение связей и отношений внутри понятия.

Ключевые слова: язык, система, понятие, толковательная формула содержания понятия (ТФСП).

*Юнусова Н. Х.,**диссертант кафедри общего языкознания
Азербайджанского государственного университета языков*

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ЯЗЫКОВЫХ ПРОЦЕССОВ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы влияния феномена глобализации на закономерные процессы общественного развития. Если подойти к глобализации с точки зрения политических интересов Азербайджана, то можно отметить, что Азербайджан, являясь одним из участников этого процесса, начал проводить реформы в образовании с целью формирования специалистов, которые могут работать в новых реалиях. Участие в ряде международных проектов и присоединение к Болонскому процессу показывает, что в указанном направлении сделаны существенные шаги. Вместе с тем, трудно сказать, что система образования в Азербайджане стала получать положительные стимулы в условиях глобализации. Программы обучения получают в готовом виде с Запада. Подобный подход будет способствовать воспитанию людей, враждебных к своим культурным, нравственным и духовным ценностям. В целом, можно прийти к выводу о том, что образование, как потенциальный фактор развития, нуждается в основательных изменениях в условиях глобализации. Исходя из этого, следует внести необходимые изменения в методику и дидактику обучения, на основе новейших информационных технологий.

Ключевые слова: глобализация, социальные нормы, информационные технологии, язык в условиях глобализации, локализация, технологии обучения, билингвизм.

Актуальность проблемы. Общественное развитие всегда было тесно связано с научно-техническим прогрессом. Во второй половине XX столетия произошел информационный скачок, ознаменовавший собой ускорение в мировом масштабе информационного обмена, а также охват во всемирном масштабе Земли Интернетом. Информационный обмен играет существенную роль также и в координировании всех сфер социальной деятельности. В этом отношении глобальный подход подтвердил свою необходимость в совместном поиске и решении общих для человечества проблем.

Четыре этапа в истории развития глобализации связаны с ремесленничеством, мануфактурой, механизацией и автоматизацией. При более подробном рассмотрении каждого из указанных этапов можно увидеть, прежде всего, изменения в процессе производства. Это производительность, улучшение качества, уменьшение производственных издержек. В целом, согласно мнению А. Тоффлера, в этих изменениях на первый план выступает повышение производительности труда, стремление уменьшить себестоимость. В целом, согласно А. Тоффлеру, в период ремесленничества и мануфактуры основным являлось использование земли и труда. Произшедшая в период механизации и автоматизации промышленная революция превратила капитал в самую значимую производительную силу. Третий период, начавшийся в 90-х годов XX столетия, превращает информатику в основную силу [3, с. 28].

Считается, что глобализация способствует стабильному развитию государств, обеспечению целостности и устойчиво-

сти систем управления, преодолению в экономических отношениях предвзятости, повышению уровня благосостояния людей. Несомненно, что главенство международных принципов и норм, эволюционный характер изменений, взаимное доверие и преданность общечеловеческим ценностям предусматривает также и учет характерных национальных особенностей каждой страны, как определяющего направления этого процесса.

Существуют различные подходы к глобализации. Некоторые ученые негативно относятся к глобализации, считая, что это – разрушение национальной культуры, отрицание независимости государств, насильственное применение чуждых производственных стандартов в обществе. Глобализация применяется так же, как и война цивилизаций, или столкновение цивилизаций. В отношении к глобализации различаются глобалисты и антиглобалисты. Но то, что глобализация все-таки может дать людям, остается большой загадкой. Противники глобализации убеждены, что глобализация есть продуманный и запущенный в действие механизм господства над всем миром.

Вестернизация, которую привнесли глобальные тенденции, изменила поведенческие нормы и стереотипы поведения, стала угрозой национальному государственному суверенитету. В настоящее время глобализация проявляется во всех сферах жизни. Подчеркивается, что глобализация больше проявляет себя в политике, культуре и экономике.

Политическим крылом глобализации являются международные политические и экономические объединения, такие транснациональные организации, как Amnesty International, Transparency International, Европейский суд по правам человека, Европейский Комитет по правам человека (HRW) и другие, а также международные организации, такие, как ЕС, НАФТА, ООН. Другими словами, экономические, политические, социальные, культурные и другие полномочия как бы в руках соответствующих органов. На политической арене ощущается глобальная гегемония Соединенных Штатов. США оказывают влияние на все сферы жизни. Глобализация стала идеологией Соединенных Штатов.

С точки зрения культуры глобализация проявляет себя в локализации социальных норм, появлении либерально-демократических ценностей. Глобализация продолжает влиять на культурную и общественную жизнь, на образ жизни, культуру через западный образ мышления, влияние их обычаев и традиций.

Глобализация очень активно проявляет себя в экономической сфере. Глобализация в экономической сфере проявляется в объединении национальных экономических систем в единую экономическую систему, возникновении между ними независимости, и тем самым – либерализации всех экономических отношений.

К факторам политического спектра глобализации относятся следующие: 1) место Соединенных Штатов в качестве непревзойденной позиции мирового лидера; 2) влияние США на Меж-

дународный валютный фонд и Всемирный банк; 3) деятельность неправительственных организаций, финансируемых иностранными государствами; 4) ограничение возможности проведения в жизнь независимой фискальной и денежно-кредитной политики и программ национальными правительствами.

Глобализация, как событие сложного характера, привлекает внимание своей многосторонностью и внутренними противоречиями. Некоторые исследователи не принимают объективного характера ее, показывая, что ею руководят силы из определенных центров, и она служит определенным, конкретным интересам [2, с. 163].

Источники процесса глобализации самые разные. Есть изменения в социальной жизни общества, которые обуславливают тенденции глобализации [4, с. 10]. Основные источники глобализационных процессов – это технико-экономические, политические и социально-культурные сферы.

В глобализации существуют общие тенденции. Одним из существенных факторов ее развития являются стремительные изменения в технологии, особенно в области электроники, коммуникаций, транспорта. Быстрый прогресс в развитии цифровых технологий позволили стремительному формированию глобальной информационной среды. Совершенствование технологии в масштабе Земли привело к снижению стоимости сбора, переработки и передаче информации. Новые технологии открывают путь для реструктуризации трудовых отношений. Укорачивание расстояния, мгновенная передача информации, будь то внутри страны или за ее пределами, влияет на властные отношения.

Средства массовой информации являются важным фактором глобализации. Это происходит также и благодаря запуску спутникового и кабельного телевидения. Значительно сократились расходы, связанные с цифровым вещанием. В то же время расширяются возможности для выбора канала.

Обзор научной литературы по проблемам глобализации показывает, что изучены различные аспекты глобализации. Суть глобализации состоит в том, что производство органически соединено с наукой, формируются новые способы производства, в том числе основанные на новых информационных технологиях. Глобализация есть материализация информационных технологий, устранение административных барьеров между странами, это финансовые потоки, конкуренция, информация и информатизация.

Глобализация, как ведущий процесс современности, формирует новую картину мира. Глобализация, играя роль объективного процесса построения будущего в мире, стала объектом исследования в различных областях науки. Несомненно, что глобализация оказывает влияние и на языковые процессы в мире. Исследование проблемы языка и глобализации, прежде всего, необходимо для показа открытого характера процесса глобализации, источников глобализации связи, а также для прояснения природы глобальных коммуникаций, глобальных тенденций медиа-индустрии, чтобы определить роль средств массовой коммуникации.

В последней четверти XX века в мире произошли важные события. Эти процессы повлияли также и на обмен информацией в мире. Среди причин возникновения таких процессов, связанных с тенденциями глобализации, есть существенные изменения, которые занимают особое место. Внезапное и быстрое расширение границ знаний в этой области достаточно увеличило возможности у людей получать разнообразную ин-

формацию. Те, кто присоединяются к более активному обмену информацией, становятся прямыми участниками событий.

Использование компьютерной телекоммуникационной сети позволяет подключаться к событиям в реальное время. В сочетании с компьютерным доступом к телекоммуникационным сетям во времени и пространстве это убирает национальные границы, позволяет отдельным субъектам присоединиться к мировому сообществу. Глобализация, с одной стороны, способствует сближению социально-экономического и культурного уровня стран, с другой стороны, характеризуется отдалением и отчуждением людей друг от друга. Одним из подобных противоречий является частичное размещение глобальной коммуникации и материалов в средствах массовой коммуникации [5, с. 124].

И. Ю. Медведева считает, что эти процессы проходят через этапы «локализации, регионализации и глобализации». В политической, экономической и социальной политике выражается мировая гегемония Соединенных Штатов. Это очень близко к истине. Потому что влияние Америки просматривается во всех сферах жизни. В этом смысле глобализация стала современной идеологией Америки [1, с. 196].

Для понимания природы глобализации, адекватного ответа на нее требуется четкое понимание ее результатов. Отмечаются следующие основные результаты: динамичный рост мировой экономики; усиление неравномерности в развитии мировой экономики, укрепление гражданского неравенства; повышенная нестабильность в мировой экономике; изменение роли субъектов в мировой экономике; усиление региональных интеграционных процессов; усиление глобальной конкуренции и изменения в ее характере; ликвидация культурной самобытности (национальной идентичности) отдельных стран.

По словам сторонников радикальной глобализации, формирование системы национальных государств в период индустриализации теряет свою значимость в сегодняшней новой эре. Сторонники глобализации ценят рыночные отношения выше политики, они считают, что политики постепенно уменьшают свое влияние на жизнь людей. Политика и политики пока сохраняют свои позиции в деле оказания влияния на местные и национальные территории, однако они потеряли свою силу для вмешательства в мировую экономику. Согласно Гидденсу, во многих странах одной из основных причин снижения интересов граждан к политике и ожиданий от политиков является именно указанный факт. Другими словами, «рынок сильнее государства» – этот тезис является основным доводом в позиции радикальных глобалистов.

Скептики, одним словом, антиглобалисты, как метко заявил Гидденс, ставят под сомнение успехи глобализации во всех направлениях. По их мнению, глобализация есть попытка не продвижения, а попытка вернуться. Известный представитель скептиков Гербиер представляет глобализацию как «экономический империализм», для Хомского же это есть «тирания тоталитарных институтов».

Представители трансформации воспринимают глобализацию как сильный экономический, социальный и политический фактор, которые создали современные общества и международная политическая система. Они считают, что все это окажет на функционирование правительств и государств серьезное влияние, однако мнения расходятся в том, что наступит «конец национальных государств», «ничто не меняется в мире». Тем не менее, трансформационисты по своим позициям близки не к скептикам, а радикалам.

Глобализация способствует расширению, уменьшению, углублению и ускорению общественных отношений в контексте пространства и времени. По этим причинам глобализацию можно охарактеризовать в следующих аспектах: 1) глобализация рассматривается как феномен, без положительной и отрицательной оценки, который нужен для аналитического размышления и который должен быть решен; 2) Глобализация представляет собой явление, которое выступает за пределы парадигмы нации-государства; 3) глобализация превращается в процесс планирования на основе требований к участию местных органов и институтов открытого общества.

Несомненно, что наряду с положительными чертами глобализации, которые она привнесла в человеческую жизнь, есть и негативные черты. Некоторые исследователи защищают идею о том, что глобализация направлена на создание единой мировой системы.

В условиях глобализации существуют разные мнения среди исследователей в отношении целей, которые должны быть защищены. Как высокие, так и низкие цели связаны с сохранением и развитием национальной государственности от давления глобализации. В рамках политических границ, охватывающих каждое национальное государство, нет другой политической власти и политической структуры, способной защитить благосостояние и счастье граждан. Во второй половине XXI столетия западные интеллектуалы, ожидающие от Востока большого прорыва, в этом смысле правы. Это покажет себя и в литературе, и в техническом прогрессе. И японцы, и корейцы, так же, как и представители постсоветских стран, должны создать культуру, которая будет нужна не только в современном, но и в завтрашнем обществе. Исламская культура не враждебна к другим культурам, человеческое существование воспринимается как ценность, которая требует все большего и большего обогащения.

Люди, человечество должны сознательно стремиться к направляемой глобализации. Учитывая, что глобализация является процессом, который происходит и развивается вне нашей воли, необходимо к ней серьезно готовиться. Азербайджан должен начать процесс глобализации с обучения. Азербайджан, в качестве одного из членов процесса глобализации, для формирования кадров, которые могут адаптироваться к современным реалиям, начал с реформ в сфере образования. Азербайджан принимает участие в ряде международных образовательных проектов, были предприняты определенные шаги, чтобы присоединиться к Болонскому процессу. Тем не менее, сказать, что процесс глобализации в позитивном ключе приносит пользу системе образования, сказать трудно. Принимаются готовые образовательные программы с Запада. Этот тип системы образования может сформировать специалистов, которым чужды моральные, духовные и культурные ценности народа, чужды сами люди.

Выводы. В целом, можно прийти к выводу, что образование, как потенциальный фактор развития, нуждается в конкретных реформах в условиях информационного общества. В целом информационные технологии, и, особенно интерактивные мультимедиа, должны быть включены в учебный процесс.

Литература:

1. Медведева И. Я. Логика глобализма / И. Я. Медведева, Т. Л. Шишова // Наш современник. – 2001. – № 11.

2. Панарин А. Испытание глобализмом / А. Панарин. – М. : Эксмо-пресс, 2002.
3. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – М. : АСТ, 2002.
4. Тревоги мира. Социальные последствия глобализации мировых процессов. Практика глобализации: игры и правила новой эпохи – М., 2000.
5. Уткин А. И. Глобализация: процесс и осмысление / А. И. Уткин. – М. : Логос, 2002.
6. Ali T. The Clash of Fundamentalisms: Crusades, Cihads and Modernity / T. Ali. – London, 2002.

Юнусова Н. Х. Глобалізація як фактор розвитку мовних процесів.

Анотація. У статті розглядаються питання впливу феномена глобалізації на закономірні процеси суспільного розвитку. Якщо підійти до глобалізації з точки зору політичних інтересів Азербайджану, то можна відзначити, що Азербайджан, будучи одним з учасників цього процесу, почав проводити реформи в освіті з метою формування фахівців, які можуть працювати у нових реаліях. Участь у ряді міжнародних проектів та приєднання до Болонського процесу показує, що у зазначеному напрямку зроблено суттєві кроки. Разом з тим важко сказати, що система освіти в Азербайджані стала отримувати позитивні стимули в умовах глобалізації. Програми навчання виходять у готовому вигляді з Заходу. Подібний підхід буде сприяти вихованню людей, ворожих до своїх культурних, моральних і духовних цінностей. У цілому можна зробити висновок про те, що освіта, як потенційний фактор розвитку, потребує ґрунтовних змін в умовах глобалізації. Виходячи з цього, слід внести необхідні зміни у методіку і дидактику навчання, на основі новітніх інформаційних технологій.

Ключові слова: глобалізація, соціальні норми, інформаційні технології, мова в умовах глобалізації, локалізація, технології навчання, білінгвізм.

Yunusova N. Globalization as a factor of the development of language processes

Summary. The article reviews the impact of the phenomenon of globalization on the regular processes of social development. If we approach globalization from the point of view of Azerbaijan's political interests, we can note that Azerbaijan, as one of the participants in this process, began to implement educational reforms with the goal of forming specialists who can work in new realities. Participation in a number of international projects and joining the Bologna Process shows that significant steps have been taken in this direction. At the same time, it is difficult to say that the education system in Azerbaijan began to receive positive incentives in the context of globalization. The West supplies the ready-to-use form of the education programs. Such an approach will help educate people who are hostile to their cultural, moral and spiritual values. In general, it can be concluded that the education, as a potential development factor, needs fundamental changes in the conditions of globalization. Based on this, it is necessary to make the necessary changes in the methodology and didactics of education, based on the latest information technology.

Key words: globalization, social norms, information technologies, languages in the conditions of globalization, localization, education technologies, bilingualism.

Соловйова О. А.,

викладач кафедри мов і цивілізацій Близького та Середнього Сходу
Київського національного лінгвістичного університету

ПАРЕМІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ БІНАРНИХ КОНЦЕПТІВ ДОБРО-ЗЛО СУЧАСНИХ АРАБСЬКОЇ І УКРАЇНСЬКОЇ МОВ (ЗІСТАВНО-ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ)

Анотація. Статтю присвячено описові пареміологічних особливостей функціонування бінарних концептів ДОБРО-ЗЛО на матеріалі сучасних арабської і української мов. З'ясовується місце концептів у фразеологічних одиницях, встановлюється їх роль у процесі фразеотворення когнітивної парадигми, як домінанти антропоцентризму. Паремії виконують у концептах роль когнітивного моделювання та семантичного конструювання бінарних опозицій.

Ключові слова: лінгвокогнітивістика, бінарні концепти, пареміологія, паремія, фразеологічні одиниці, об'єктивація бінарності.

Постановка проблеми. Проблема вивчення пареміологічних особливостей дослідження концептів є ключовою у процесі контрастивного аналізу, оскільки саме за сукупністю концептів можна зробити висновки про ментальну модель дійсності, яка відображається у мові та мовній свідомості носіїв конкретної мови. З огляду на таку постановку проблеми актуальним залишається вивчення складного багатовекторного процесу концептуальної категоризації світу, насамперед за допомогою бінарних концептів ДОБРО-ЗЛО, з-поміж яких найважливішу функцію виконує пареміологічний фонд досліджуваних мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням визначення останніх досліджень аналізу концептів ДОБРО-ЗЛО в українській, англійській, німецькій, російській мовах займалися такі провідні вітчизняні та зарубіжні науковці, як О. Богданова, Л. Коткова, Л. Шатилова, О. Лисицька, І. Змійова, Г. Делгермаа, М. Аверина та ін.). Фразеологічні одиниці як знаки вторинної мовної номінації у процесі осягнення людиною навколишнього світу виконують багато функцій. Вони не тільки заповнюють певні лакуни (див. праці О. Куніна, В. Телії, В. Мокієнка, В. Ужченка, М. Демського та ін.), але й набувають функцій фразеологічних і фразеологізованих контекстів. Проте, проблема пареміологічних досліджень морально-етичної категорії ДОБРО-ЗЛО, як основоположної концепції становить головну зацікавленість дослідників і потребує більш детального аналізу щодо її вивчення.

Мета статті полягає у виявленні пареміологічних особливостей дослідження бінарних концептів ДОБРО-ЗЛО сучасних арабської і української мов у зіставно-порівняльному аспекті.

Виклад основного матеріалу. Важливою проблемою для сучасної фразеології є питання про обсяг фразеологічного матеріалу і відповідно – обсяг фразеології як розділу мовознавства. Вона зумовлена надзвичайно великою кількістю фразеологічних одиниць, різноманітністю їх будови (сполучення, висловлювання і навіть мікротексти), невизначеністю кваліфікації деяких одиниць як фразеологізмів. Тому сучасні дослід-

ники виокремлюють у межах фразеології галузь *пареміології*, теоретичні основи якої заклав О. Потебня [3, с. 281].

Пареміологія як наука перебуває на стику лінгвістики і фольклористики. З дослідженнями пареміології пов'язують ім'я видатного російського лінгвіста Г. Л. Пермякова, який розробив систему формуютьвальних і предметно-тематичних груп класифікації прислів'їв і всебічного охоплення пареміологічного фонду – як єдиної універсальної системи, і як набору прислів'їв та приказок у фольклорі окремо взятого народу [11, с. 190].

Паремії (від грец. *Παροιμία* – прислів'я, приказка, притча) – стійкі фразеологічні одиниці, які мають такі самі ознаки, що й фразеологізми, – сталий характер будови, семантичну цілісність, відтворюваність та розчленованість структури. До паремій належать прислів'я, приказки, скоромовки, головоломки, ворожби, примовки, небилиці, нісенітниця, віщування, повір'я, загадки, замовляння тощо. Оскільки ядром пареміології здебільшого виступають приказки та прислів'я, то варто зазначити, що їхній сенс розгортається у мікротекст, який містить компоненти знань (концепти), необхідні для розуміння тієї чи іншої ситуації мовленнєвого спілкування [3, с. 282].

Загалом, що стосується принципу моделювання фразеологічної системи, до якої вдаються деякі фразеологи, то, зокрема, О. Кунін пропонує визначити фразеологічну систему на основі бінарних опозицій слова, фразеологізму, вільних словосполучень і речень та деяких системних властивостей фразеологізмів. У свою чергу, В. Мокієнка характеризує фразеологічну систему за допомогою антиномій, виведених за одним з основних законів діалектики – за законом єдності і боротьби протилежностей: діакронія – синхронія; стійкість – нестійкість; моделюваність – немодельованість; імпліцитність – експліцитність; образність – безобразність. Однак, в основі побудови фразеологічної системи у В. Архангельського, М. Демського та деяких інших фразеологів лежить принцип фразеологічної опозиції. Цими опозиціями, на думку цих учених, є синонімічні ряди, антонімічні пари, явища полісемії та омонімії [11, с. 188].

Можемо припустити, що найдавнішим способом категоризації дійсності є принцип *бінарності*. Саме завдяки системі бінарних опозицій пареміологічна свідомість моделює концептуальний світ мовця. Багатство паремійного фонду у повному обсязі демонструє об'єктивацію принципу бінарності, виступає каналом трансляції лінгвістичної культури, що супроводжує людину на всіх етапах її соціального буття.

Спираючись на ідіоматичне розуміння терміну «*фразеологізм*» (*фразеологічна одиниця (ФО), фразеологічний зворот*), ми включили до об'єкта нашої розвідки стійкі вислови (прислів'я та приказки) – основу морально-ціннісної концептуаліза-

ції реалій, ядра паремійного корпусу. Спільний розгляд власне арабських і українських фразеологізмів і паремійних висловів виправданий, насамперед, динамічним взаємозв'язком прислів'їв і фразеологізмів, що актуалізуються відображенням світоглядних засад духовної культури носіїв східних та західних соціумів.

Зазначимо також, що фразеологічні речення (паремії), як і власне фразеологізми, об'єднують такі ознаки, як «відтворюваність, усталеність, семантичну цілісність та наявність живої внутрішньої форми, що зумовлює їхню образність» [4, с. 66].

Лінгвокультурний концепт становить, у термінах різних дослідників, єдність поняття, образу та символу (В. Колесов), поняттєвої, образної та ціннісної складових (С. Воркачов, В. Карасик, Г. Слишкін), логічної й сублогічної зони (Л. Чернейко). Культурні концепти вербалізуються лексичними, фразеологічними, пареміологічними засобами. Таким чином, аналіз лінгвокультурного концепту має охоплювати різні рівні, зокрема фразеологічний. Фразеологічний рівень вербалізації культурного концепту має певну специфіку порівняно з лексичним. На думку вчених, «своєрідність фразеологічного значення проявляється у вторинному відтворенні мовної картини світу, збагаченому досвідом інтелектуально-емоційного засвоєння носіями мови відповідного «шматочка» дійсності» [1, с. 129].

Національна-культурна специфіка етнолінгвістичної свідомості україномовних мовців есплікується в протиставленні опозиції «добро-зло», де перший член опозиції сприймається як «усе позитивне у житті людей, що відповідає їх інтересам, бажанням, мріям; благо; задоволення; сукупність належних кому-небудь речей, предметів, цінностей, майно тощо», а другий – як «що-небудь погане, недобре; протилежне добро; нещастя, лихо, горе; почуття роздратування, гніву, досади; розлюченість; те, що сповнене злості, недобррозичливості; те, що завдає надзвичайно тяжких страждань, мук, неприємностей».

Як відомо, у фразеології здійснюються і внутрішньомовні зіставлення: одних ФО з іншими, а також з нефразеологічними утвореннями – окремими лексемами, змінними словосполученнями, структурно-семантичними схемами тощо [13, с. 100].

Тематика фразеологізмів на позначення концептів ДОБРО-ЗЛО досить різноманітна. Вона охоплює етичні категорії – укр.: Не одежа красить чоловіка, а добрі діла; укр.: Хоч з перцем, зате з добрим серцем [9, с. 141]; людські чесноти і вади – араб.: *قَلْبِي ذَرُّ لُخْبَلٍ أَوْ قَلْبِي ضَفٌّ مَرَكَلٍ* «Щедрість – гідність, а скупість – порок» (*ліван., палест.*) [6, с. 81]; араб.: *رَانَ الْفَرْحُ* «Кінь на чотирьох та й то[й] спотикається; Кінь з чотирма ногами та спотикається; Кінь на чотири ноги кований, а спотикається» (*букв. Воістину і хороший кінь спотикається*) [2, с. 10]. Араб.: *أَرَسَقَ نَوَكِي أَلْ تَحَلًا* «На милування нема силування; Силою не бути милою; Силуванням конем не доробишся (не поїдеш); Не допоможуть і чари, як хто кому не до пари; Силком не націлуєшся; Силою (насилно) колодязь копати не пити води [з нього]» [2, с. 11]. Араб.: *لَطَنَ حَلًا نَمَ رَمًا* «Остогид (остогидів, набрид, обрид) гірше від печеної (гіркої) редьки (за редьку гірку); Остогид (остогидів, набрид, обрид), аж у печінках сидить; Став мені сіллю в оці; Став мені хрином у носі; Допік гірш од сирої кваші; Надокучив, як парена редька; Ходить, як корова за телям» [2, с. 12]. Араб.: *نَاسِلًا دَقَّ عِلَّ لَالٍ حَ رِي خَ رَمَ حَلًا* «Що у тверезого на умі, те в п'яного на язиці; У п'яного що у серці, те й на язиці; Не бий, не волочи, у горліці зяк намочи – всю правду скажу» [2, с. 14].

Будь-яке конотативне значення концепту національної мови можна вважати феноменом національної культури, який склався історично та передається від покоління до покоління, проникаючи вглиб національної свідомості, особливо, якщо етимологія цього конотативного значення пов'язана безпосередньо з історичними, релігійними або філософськими реаліями національної культури [5].

Зазначимо, що ФО на позначення бінарних концептів «ДОБРО-ЗЛО» становлять численну, часто вживану й типову для арабської і української мов групи стійких зворотів, які вирізняються розвинутою системою морально-ціннісних значень, образів і засобів вираження. Звернемо увагу на те, що у даних випадках далеко не завжди вибір має альтернативний характер, тобто це не обов'язково повинен бути вибір з-поміж двох протилежно бінарних позицій. Окрім того, концепти «ДОБРО-ЗЛО» стосуються не стільки наповнення конкретного змісту певних дій, скільки їх характером, спрямованістю, відношенням до людини.

Арабські глумачні словники дають наступне визначення поняттю «ДОБРО» (*حَيْرَانٌ*): 1) це те, що протиставляється злу; 2) те, що правильно, корисно, приємно; 3) щедрість, честь, шляхетне походження. «ЗЛО» (*شَرٌّ* – *шаррун*) у свою чергу характеризується як: 1) недолік, нестача добра; 2) узагальнена назва пороків, вад і гріхів, різноманітних поганих вчинків; 3) в розмов. несе в собі поняття «війна» [10, с. 237]. Як-от араб.: *بِئَاتٍ صَادِلًا* «Біда ніколи сама не ходить; Біда сама не ходить, але десять за собою водить; До лиха та ще лихого; До біди ще знайдеться й при бідок» (*букв.: біди приходять разом*) [8, с. 13]. Араб.: *رِيحٌ هِيَ رِيحُ خَاتِ لَيْكٍ* «Усе в світі лише на найкраще (найліпше); Нема краще у світі» (*букв.: у всякому запізненні є благо*) [8, с. 19]. Араб.: *أَرَادَ غَلًا لَخْدَ نَمٍ أَلٍ طَلًا مَسْبَبَ لَوْ قِي أَمٍ* «Поки грім не гряне – мужик не перехреститься; Поки грім не гряне – Хома не перехреститься» (*букв.: щойно потрапивши увітьму, де у повній темряві нічого не видно, він суру з Корану береться читати*) [8, с. 22]. Араб.: *رَشَلْنَا نَعْدَ عِبَابٍ نَاسِنًا رَضَاتِ أَلٍ* «Доброго тримайся, а від лихого цурайся» (*букв.: не шкодь людині і цурайся зла*) [8, с. 23].

Аналіз наведених прикладів свідчить про універсальність концептів ДОБРО-ЗЛО в арабській і українській мовах. Однак, існують ще й національно-культурні особливості інтерпретації цього концепту, які відображають своєрідність зіставлюваних мов. Вибірка арабських і українських фразеологізмів із різноманітних джерел спонукала до розподілу їх за тематичною класифікацією на групи [10, с. 237]. Згідно з синонімічними рядами, зазначеними у словниках В. А. Забіяки, О. А. Попової, Л. Вознюка, В. М. Білоноженко, О. В. Кухаревої, А. М. Фавзі та В. Т. Шклярова, Н. Сарсенбаєвої, В. Ф. Поліканова було утворено 34 тематичних групи фразеологічних одиниць із концептом «ДОБРО» та 31 тематичну групу ФО із концептом «ЗЛО».

Фразеологізми на позначення концептів ДОБРО-ЗЛО в арабській і українській мовах у нашому дослідженні синтаксично варіюються через уявлення однієї і тієї самої ситуації, які можуть нести не лише стилістичне, але й суттєво «ідейне» навантаження, особливо у відображенні етичних категорій. Особливої уваги заслуговують фразеологізми, які зображають людину пасивною, безпорадною перед тією, чи іншою силою, дією, подією, які трапляються, або спіткають його, наприклад: араб.: *أَرَادَ غَلًا لَخْدَ نَمٍ أَلٍ طَلًا مَسْبَبَ لَوْ قِي أَمٍ* «Поки грім не гряне – мужик не перехреститься; Поки грім не гряне – Хома не перехреститься» (*букв.: щойно потрапивши увітьму, де у повній*

темряві нічого не видно, він суру з Корану береться читати) [8, с. 22]; або коли хочуть спонукати кого-небудь не хвалитися своїми благодіяннями – араб. طشلا اب تيدو ن ييوس «Добрим ділом не кори; зробивши добро, не кайся (не дорікай, не давайся визнаки)»; араб.: رحبلا هي راو بي طلا لمع «Зроби добро та кинь його у море» (егит.) [6, с. 22]; або слугують попередженням для тих, хто вважає, що за добро завжди платять добром – араб.: ريخلا لغف زشلا لصا «Корінь зла у вчиненні добрих справ» (ірак.). Укр.: за добрим ділом знаходишся, лихе саме нав'яжеться; не роби людям добра, не побачиш від них лиха, араб.: كفي جي ام زش يو ستا ال ريخ «Не роби добра, не прийде до тебе і зло» (йорд.), араб.: يقلت ال زش لمع ال ريخ «Не зробиш добра, не зустрінеш зла» (йорд.), араб.: يقلت ال زش لمع ال ريخ «Зробиш добро, зустрінеш зло» (палест.) [6, с. 25-26]. Таким чином для дієслівних перифраз характерним є чергування «позитивних» та «негативних» емоцій на позначення концептів ДОБРО-ЗЛО, що дає нам підстави вважати дані фразеологізми дихотомією (поділ об'єму поняття на дві взаємовиключних частини), яку можна розглядати кризь призму бінарності.

Різноманітність синонімічних засобів вираження лексичних функцій слугує засобом створення експресивності [13, с. 105]. Саме розповсюдження багатьох дієслівних парадигм у лексичних функціях, які виражають ідеї «реалізації», «операційності» у формах імперативу свідчить, насамперед, про дидактичність, прескриптивність, які властиві ФО на позначення бінарних концептів ДОБРО-ЗЛО.

Водночас фразеологічні вирази, які описують часткові ситуативні аспекти, протиставлені іншим фразеологічним виразам можуть володіти «сентенціозністю», здійснюючи «дидактичну мету» набуваючи «узагальнюючо-повчального значення», тобто прислівниково-афористичні вирази.

В. Д. Ужченко у свою чергу також звертає увагу на те, що зіставлення за словом-концептом (домінантним, фразеотворчим, ключовим), що співвідносить його через фразеологічну систему із соматичним, просторовим, часовим, предметним, біоморфним, духовним, антропним, космологічним, акціональним та ін. кодами, свідчить про розгалуження концептосфери слова-концепту, а отже, і його фразеоспроможність, виявляє тісний зв'язок синхронічного й діахронічного, лінгвістичного й позалінгвального, сигналізує про загальномовні спільні семи («транссеми»), які так чи інакше формують значну кількість зворотів різного ступеня семантичної цілісності [12, с. 54].

Висновки. Отже, паремійний фонд арабської і української мов можуть різнитись за лексичним та семантичним складом, комунікативним значенням та стилістичним забарвленням, однак, значна їх частина має свої специфічні особливості і відповідники у порівнюваних мовах. Саме вивчення у нашому дослідженні бінарних концептів ДОБРО-ЗЛО на матеріалі фразеологізмів сучасних арабської і української мов допомагає розв'язати певні антропоцентричні проблеми функціонування арабо-української свідомості у світлі пареміологічних контекстів.

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що паремії як складник фразеології «у широкому розумінні», формують більшість тематичних груп, відображаючи досвід арабомовного та україномовного соціуму, тому важливим аспектом щодо подальшого вивчення особливостей перекладу арабських і українських фразеологічних одиниць ми вбачаємо у дослідженні та аналізі мовних засобів їх вербалізації.

Література:

1. Алефиренко Н. Ф. Проблемы фразеологического значения и смысла (в аспекте межуровневого взаимодействия) : [монографія] / Н. Ф. Алефиренко, Л. Г. Золотых – Астрахань : Изд-во Астрахан. гос. пед. ун-та, 2000. – 220 с.
2. Арабско-казахско-русский фразеологический словарь / Сост. и пер. Н. Сарсенбаева. – Алматы : Онер, 1996. – 48 с.
3. Вступ до мовознавства : [підручник] / [І. О. Голубовська, С. М. Лучканин, В. Ф. Чемес та ін.]; за ред. І. О. Голубовської. – К. : Академія, 2016. – 320 с. (Серія «Альма-матер»)
4. Голубовська І. О. Паремії як відбиття ціннісних пріоритетів етнічної спільності / І. О. Голубовська // Мовознавство. – К., 2004. – № 2–3. – С. 66–74.
5. Комлев Н. Г. Слово в речі: денотативні аспекти / Н. Г. Комлев. – М. : Изд-во МГУ, 1992. – 216 с.
6. Кухарева Е. В. Лингвострановедческий словарь арабских паремий (с лексико-фразеологическими комментариями) / Е. В. Кухарева ; Моск. гос. ин-т межд. отношений (ун-т), каф. языков стран Ближнего и Среднего Востока. – М. : МГИМО(У) МИД России, 2007. – 277 с.
7. П'ять тисяч прислів'їв та приказок / Уклад.: Л. Вознюк. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2011. – 224 с.
8. Поликанов В. Ф. Краткий словарь популярных арабских пословиц из Йемена с их переводом и русскими соответствиями / В. Ф. Поликанов. – СПб : Изд-во ВИС, 2007. – 94 с.
9. Попова О. А. Краці прислів'я та приказки українського народу / О. А. Попова. – Донецьк : БАО, 2009. – 416 с.
10. Соловйова О. А. Порівняльна характеристика фразеосемантичних полів на позначення бінарних концептів «ДОБРО-ЗЛО» як онтологічна основа мовної свідомості сучасних арабської й української мов / О. А. Соловйова // Одеський лінгвістичний вісник (науково-практичний журнал). – Вип. 4 / Гол. ред. Н. В. Петлюченко. – Одеса : Гельветика, 2014. – С. 235-238.
11. Сучасна українська мова: Синтаксис : [підручник] / [А. К. Мойсієнко, І. М. Арібжанова, В. В. Коломийцева та ін.]; за ред. А. К. Мойсієнка ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К. : Знання, 2013. – 238 с.
12. Ужченко В. Д. Когнітивні аспекти вивчення фразеології в Україні / В. Д. Ужченко // Збірник наукових праць «Лінгвістика». – Луґанськ : ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2008. – №2 (14) – С. 46-59.
13. Ушаков В. Д. Некоторые вопросы внутриязыкового сопоставительного анализа фразеологических речений арабского классического языка / В. Д. Ушаков // Вопросы языкознания. – М. : Наука, 1992. – № 2. – С. 100-111.

Соловьева Е. А. Пареміологіческие особенности изучения бинарных концептов ДОБРО-ЗЛО современных арабского и украинского языков (сопоставительно-сравнительный аспект)

Аннотация. Статья посвящена описанию пареміологических особенностей функционирования бинарных концептов ДОБРО-ЗЛО на материале современных арабского и украинского языков. Выясняется место концептов во фразеологических единицах, устанавливается их роль в процессе образования фразеологизмов когнитивной парадигмы, как доминанты антропоцентризма. Паремии выполняют в концептах роль когнитивного моделирования и семантического конструирования бинарных оппозиций.

Ключевые слова: лингвокогнитивистика, бинарные концепты, пареміология, паремія, фразеологические единицы, объективация бинарности.

Solovyova O. Paremiological features of studying GOOD-EVIL binary concepts in modern Arabic and Ukrainian (contrastive-comparative aspect)

Summary. The article has been devoted to the description of the paremiological features of the functioning of GOOD-EVIL binary concepts on the material of modern Arabic and

Ukrainian. The place of concepts into the phraseological units is clarified; their role in the process of formation of phraseological units of the cognitive paradigm is established, as the dominants of anthropocentrism. Proverbs fulfill the role of

cognitive modeling and semantic construction of binary oppositions in the concepts.

Key words: lingvocognitistics, binary concepts, paremiology, proverb, phraseological units, objectivation of binarity.

Тарануха Т. В.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри німецької мови та методики її викладання
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АД'ЕКТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ РИС ХАРАКТЕРУ ЛЮДИНИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ

Анотація. У статті здійснено структурно-семантичний та граматичний аналіз ад'єктивних фразеологізмів на позначення рис характеру людини у німецькій та українській мовах.

Ключові слова: фразеологізм, фразеологічна модель, залежність компонентів, переосмислене значення, образність.

Постановка проблеми. Сучасний період розвитку мовознавства характеризується підвищенням інтересом до порівняльного вивчення мов. Однією з актуальних проблем у сучасній теорії фразеології є виявлення спільних і відмінних ознак у фразеологічних системах споріднених і неспоріднених мов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема систематизації та класифікації фразеологічного складу мови постійно перебуває у полі зору мовознавців. Вони описують фразеологізми з огляду на взаємодію лексико-семантичних і морфологічних явищ у процесі виникнення і функціонування фразеологічних одиниць (М. Ф. Алефіренко, Я. А. Баран, О. В. Кунін, В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко, Н. С. Лалаян, М. М. Літвінова, Н. Burger, W. Fleisxher, C. Földes та ін.).

Мета статті. Зіставний аналіз фразеологічних одиниць у структурно-граматичному аспекті спрямований на виявлення їхнього структурно-граматичного паралелізму та структурно-граматичних розбіжностей у німецькій та українській мовах.

Виклад основного матеріалу. Ад'єктивними називаються фразеологізми, які мають категоріально-граматичне значення атрибутивності та виражають якісно-оцінні ознаки у формах роду, числа та відмінка. У реченні ад'єктивні фразеологізми виступають у ролі означення та іменної частини складеного іменного присудка. «Класичними» ад'єктивними фразеологізмами є словосполучення з якісним прикметником у ролі граматично стрижневого компонента, який обумовлює семантичні та граматичні властивості фразеологізмів цієї семантико-граматичної категорії [1, с. 131]. Прикметникові фразеологічні одиниці відрізняються від слів-прикметників тим, що позначають не ознаку взагалі (безвідносно до об'єкта), а ознаку стосовно людини [3, с. 133].

Ад'єктивні фразеологічні одиниці в обох мовах представлені такими конструкціями: ад'єктивно-субстантивні, субстантивно-ад'єктивні, ад'єктивно-компаративні, дієслівно-субстантивні.

1. Фразеологічна модель «прикметник + прийменник + іменник». Між компонентами цієї моделі встановлюються об'єктні відношення. Головним словом виступає прикметник,

залежним – іменник. Компоненти словосполучень поєднані за допомогою прилягання: *бистрий на розум* – «тямущий, кмітливий» [4, Т. I, с. 23], *бистрий на слово* – «дотепний» [4, Т. I, с. 23], *гарячий на руку* – «запальний» [4, Т. I, с. 170], *клепаній на язык* – «здатний дотепно і влучно говорити» [4, Т. I, с. 381], *гострий на око (на очі), меткий на око* – «надзвичайно спостережливий» [4, Т. I, с. 192], *держкий на язык* – «який уміє мовчати, не розголошувати таємниці» [4, Т. I, с. 232], *легкий на слово* – «говіркий, дотепний» [4, Т. I, с. 418], *лепетливий на язык* – «балакучий, язикатий» [4, Т. I, с. 421], *лихий на язык* – «який дошкульно висловлюється, говорить неприємні, непристойні речі» [4, Т. I, с. 427], *бідний (небагатий) на розум* – «тупий, нетямущий» [4, Т. I, с. 538], *нечистий на руку, хапкий на руку* [4, Т. II, с. 764] – «схильний до злочинства, шахрайства, хабарництва», *скутий на слова (на слово, на мову, у мові)* – «небагатослівний, небалакучий» [4, Т. II, с. 822], *слабий на утори* – «невитриманий, невірноважений» [4, Т. I, с. 823], *твердий на слово* – «який не порушує, дотримується своїх обіцянок» [4, Т. II, с. 878], *цікавий на язык* – «який вміє влучно, майстерно і дотепно висловлювати думки» [4, Т. II, с. 977], *на розум кволлий* – «розумово обмежений, недоумкуватий» [4, Т. I, с. 367], *мудрий по шкоді* – «той, хто, зазнавши втрат, збитків, невдач, став дуже обачним і далекоглядним; той, хто пізно став розумним» [4, Т. I, с. 512]. У німецькій мові фразеологізмів, утворених за такою моделлю, не виявлено.

2. Фразеологічна модель «іменник у непрямому відмінку + прикметник». Між компонентами цієї моделі встановлюються об'єктні відношення. Граматичним центром фразеологічних одиниць є прикметник, залежним компонентом – іменник у непрямому відмінку у препозиції. Таку структуру мають фразеологізми української мови: *лобом неширокий* – «нерозумний» [4, Т. I, с. 549], *умом убогий* – «дурний» [4, Т. II, с. 909].

3. Фразеологічна модель «прикметник + іменник у непрямому відмінку»: *гарячий серцем* – «запальний, пристрасний» [4, Т. I, с. 170], *підшитий лисом* – «дуже хитрий» [5, с. 97]. Граматичним центром цього фразеологізму є прикметник, який вимагає свого поширення об'єктом. У цьому словосполученні простежується вплив дієслівної сполуки, з якою він пов'язаний дериваційними відношеннями (пор.: *підшитий лисом* – *підшивати лисом*). Лисом кушніри називали хутро, вичинене з лисячої шкури, а одяг, утеплений лисом, – лисом підшитий.

4. Фразеологічна модель «іменник + іменник у непрямому відмінку». Для фразеологізмів цієї моделі характерні об'єктні відношення. Граматичним центром фразеологізмів є іменник, який вимагає свого поширення об'єктом: *палата розуму* –

«дуже розумний» [4, Т. II, с. 602], *макітра розуму* – «хто-небудь дуже розумний, розсудливий, кмітливий» [4, Т. I, с. 461].

5. Фразеологічна модель «іменник + дієслово»: *казанок (бання, макітра) варить у кого, чий* – «хто-небудь розумний, кмітливий і т. ін., добре орієнтується у чомусь» [4, Т. I, с. 361], *шарики працюють у кого* – «хто-небудь розумний, здібний, кмітливий» [4, Т. II, с. 961], *голова варить у кого, чия* – «хто-небудь розумно, чітко міркує; хто-небудь розумний, кмітливий» [4, Т. I, с. 181]. Фразеологічні моделі 2.1. – 2.5. представлені лише українськими фразеологізмами, оскільки у німецькій мові фразеологізмів, утворених за такими моделями не виявлено.

6. Фразеологічна модель «прикметник + компаратив». Стрижневим компонентом фразеологізмів цієї моделі є прикметник, який вживається у прямому або у переносному значенні, образною основою компаративів є слова-символи. Ад'єктивні порівняння двокомпонентні. Другим компонентом може бути:

– **лексема**: укр. *дурний як пробка* – «дуже обмежений, нерозвинений» [4, Т. II, с. 703], *stolz wie ein Spanier* – «пихатий, бундючний як іспанський гранд» [2, Т. II, с. 201], *pünktlich wie die Maurer* – «дуже пунктуальний» [6, с. 592], *stur wie ein Bock* – «упертий як осел» [2, Т. I, с. 114], *treu wie Gold* – «вірний» [6, с. 288], *dumm wie ein Ochse* – «дурний як бик» [2, Т. II, с. 86], *stur wie Ochse* – «упертий як бик» [2, Т. II, с. 86], *frech wie Oskar* – «нахаба з нахаб» [2, Т. II, с. 93], *stur wie ein Panzer* – «дуже упертий» [6, с. 747], *eitel (gespreizt) wie ein Pfau* – «пихатий як павич» [2, Т. II, с. 102], *giftig wie eine Spinne* – «злий як гадюка» [2, Т. II, с. 206], *schweigsam wie ein Stockfisch* – «німий як риба» [2, Т. II, с. 225], *emsig (fleißig) wie eine Biene* – «працьовитий як бджола» [2, Т. II, с. 101], *veränderlich wie das Wetter* – «у кого-небудь сім п'ятниць на тиждень» [2, Т. II, с. 318], *brummig wie ein Bär* – «буркотун» [2, Т. II, с. 75], *kalt (kühl, gleichgültig) wie Hundeschnauze* – «нечуйний» [6, с. 393], *schwankend wie ein Rohr* – «у кого-небудь мінливий характер» [2, Т. II, с. 138], *glatt wie ein Aal* – «який може знайти вихід із будь-якої ситуації» [6, с. 283], *grob wie Bohnenstroh* – «грубий, неотесаний» [2, Т. I, с. 117];

– **група лексем**: *темний як табака у розі* – «зовсім, абсолютно неосвічений, некультурний» [4, Т. II, с. 874], *wetterwendig wie der Hahn auf dem Turme* – «у кого-небудь сім п'ятниць на тиждень» [2, Т. II, с. 318], *schlapp wie ein nasses Handtuch* – «бути м'якою, слабівлюю, безхарактерною людиною» [2, Т. II, с. 309].

Перший компонент ад'єктивних порівнянь вживається у своєму основному буквальному значенні. Образність виникає завдяки тому, що порівняння належить не до того класу предметів, істот чи явищ, який позначає його другий компонент. Порівняльні фразеологізми мають яскраво виражене оцінне значення, як позитивне, так і негативне. При цьому характер оцінки залежить від семантики першого компонента, а другий компонент підсилює значення фразеологізму.

Серед ад'єктивних порівнянь виділяється декілька фразеологізмів з немотивованим другим компонентом: укр. *дурний як пробка* – «дуже обмежений, нерозвинений» [4, Т. II, с. 703], нім. *bescheiden wie ein Veilchen* – «дуже скромний, сама скромність» [2, Т. II, с. 276], *dumm wie Bohnenstroh/ wie die Nacht, dumm/ doof wie Brot/ wie Stulle* – «бути дуже дурним» [6, с. 175], *faul wie die Sünde* – «дуже ледачий» [6, с. 210]. У таких фразеологізмах немотивованим є зв'язок між першим і другим компонентом порівняння.

Часто ад'єктивні фразеологізми вживаються без прикметника: укр. *[як] з ключа батіг* – «слабохарактерний, нерішучий,

безвольний» [5, с. 78], *як муха в окропі* – «хтось енергійний, швидкий і т. ін.» [5, с. 116], *як мокра курка* – «безвольна, нерішуча, жалюгідна на вигляд людина» [5, с. 92], нім. *wie die Axt im Walde* – «нестриманий у своїй поведінці» [6, с. 86], *wie ein Lamm* – «терпеливий та покірний» [6, с. 459].

7. Фразеологічна модель «дієслово + іменник у непрямому відмінку»: укр. *бачити види* – «бути досвідченим у якійсь справі, бувалим, зазнати багато випробувань у житті» [4, Т. I, с. 19], *зуби з їсти на чомусь* – «мати великий досвід у чомусь» [5, с. 65], нім. *kein Rückgrat haben* – «бути безхарактерним» [4, Т. II, с. 143], *keinen Schliff haben* – «бути неотесаною, хамуватою людиною» [4, Т. II, с. 166], *einen Span haben* – «бути несповна розуму» [4, Т. II, с. 201], *Sparren haben* – «бути при своєму розумі, бути сповна розуму» [4, Т. II, с. 201], *einen Tick haben* – «з дуриною, бути пришепелкуватим» [4, Т. II, с. 247], *einen Versuch haben* – «мати невгамовний характер, бути невгамовним» [4, Т. II, с. 287], *einen Vogel haben* – «бути несповна розуму» [4, Т. II, с. 289], *keinen Ell(en)bogen haben* – «бути несміливим» [4, Т. I, с. 176], *eine Elefantenhaut haben* – «хто-небудь товстошкірий» [4, Т. I, с. 176], *einen Bock haben* – «бути упертим» [6, 131].

8. Фразеологічна модель «(не)/(kein) + дієслово + іменник у непрямому відмінку з означенням або без нього»: укр. *не бачити смаленого вовка* – «бути недосвідченим, не зазнавати труднощів, випробувань у житті» [4, Т. I, с. 21], *пороху не вигидає (не видумає, не винайде)* – «позбавлений кмітливості; розумово обмежений» [4, Т. I, с. 84], *мати довгий язик* – «любити поговорити, говорити багато зайвого, розголошувати таємниці» [4, Т. I, с. 471], *мати кам'яне (камінне) серце* – «бути нечуйним, жорстоким, бездушним і т. ін.» [4, Т. I, с. 471], *мати м'яке серце* – «бути добрим, поступливим, лагідним і т. ін.» [4, Т. I, с. 472], *мати серце з перцем* – «бути запальним, гострим, дотепним і т. ін.» [4, Т. I, с. 472], *мати серце* – «бути чуйним, добрим, доброзичливим, порядним» [4, Т. I, с. 475], *рідного батька продасть* – «хто-небудь непорядний, здатний зрадити, вчинити підлість» [4, Т. II, с. 705], *не давати спуску* – «бути вимогливим, не прощати провини» [5, с. 197], *боятися своєї (власної) міні* – «бути похлилим, занадто боязким» [5, с. 203], *мати гостре око (гострі очі)* – «бути надзвичайно спостережливим, кмітливим, уважним, настороженим і т. ін.» [4, Т. I, с. 470], нім. *ein freches (schändliches) Maul haben* – «бути зухвалим, нахабним» [2, Т. II, с. 47], *einen losen Mund haben* [225, Т. II, с. 60] – «бути балакучим, язикатим», *ein gutes Mundstück haben* – «мати добре підвішений язик» [2, Т. II, с. 63], *den letzten Nerv haben* – «бути безсоромним, нахабним, зухвалим» [2, Т. II, с. 76], *einen harten (dicken, hartholzenen) Schädel haben* – «бути впертим, твердолобим» [2, Т. II, с. 155], *eine schwarze Seele haben* – «бути недоброю, злою людиною» [2, Т. II, с. 187], *Schwung haben* – «бути енергійним, жвавим, спритним, бути з вогником» [2, Т. II, с. 186], *eine böse (spitze, scharfe, beißende, giftige) Zunge haben* – «хто-небудь лихий на язик» [2, Т. II, с. 348], *eine falsche Zunge haben* – «бути улесливим» [2, Т. II, с. 349], *eine lose (freche) Zunge haben* – «бути балакучим, бути базікою» [2, Т. II, с. 349].

9. Фразеологічна модель «(не)/(kein) + дієслово + іменник/ займенник у непрямому відмінку з обставиною або без неї»: укр. *мати Бога, мати Бога у серці (у душі, у животі)* – «бути милосердним, добрим, совісним, справедливим і т. ін.» [4, Т. I, с. 38], *мати мухи (муху) у носі* – «бути невірноваженим, вередливим і т. ін.» [4, Т. I, с. 472], *не мати [своєї] волі (сили волі)* – «легко піддаватися різним впливам; бути нестійким, нерішучим, безвольним» [4, Т. I, с. 478], *зірок (зорі) з неба не хапати (не*

зіматити і т. ін.) – «хто-небудь не відзначається неабиякими здібностями, розумом» [5, с. 63], *держати (тримати) хвіст трубою, держати хвіст бубликом*, нім. *den Nacken hoch tragen* – «бути бундючним, гордовитим, пихатим» [2, Т. II, с. 67], *einen Nagel im Kopfe haben* – «1. бути зарозумілим, пихатим; 2. бути придуркуватим» [2, Т. II, с. 68], *ein Schloss am (vor dem) Mund haben* – «бути неговірким, небалакучим» [2, Т. II, с. 167], *Sonne im Herzen haben* – «бути життєрадісним» [2, Т. II, с. 199].

10. Фразеологічна модель «не + дієслово + обставина» представлена фразеологізмами: укр. *не бачити далі свого (власного) носа* – «бути обмеженим, мати вузький кругозір, турбуватися лише про себе» [4, Т. I, с. 20], *у ступі не влучиш (не стовчеш, не потрапиш, не спіймаєш)*, *у ложці води не спіймаєш* – «хто-небудь вміє вийти з будь-якої складної ситуації; хтось спритний» [5, с. 199], нім. *nicht über die eigene (über seine) Nase hinaussehen, nicht über seine (die eigene) Nasenspitze (hinweg) sehen* – «не бачити далі свого носа» [2, Т. II, с. 74], *nicht auf den Kopf gefallen sein* – «бути кмітливим» [2, Т. I, с. 400].

11. Фразеологічна модель «дієслово + прийменник + іменник». Для українських фразеологізмів цієї моделі характерне розташування залежного компонента у постпозиції, для німецьких фразеологізмів – у препозиції: укр. *шкандибати на голову* – «бути недоумкуватим, дурнуватим» [4, Т. I, с. 186], *казитися з жиру* – «бути надто вибагливим, каверзувати, дурити з розкошів» [5, с. 57], нім. *mit dem Latte laufen* – «бути придуркуватим» [2, Т. II, с. 11], *aus Schilda stammen* – «бути роззявою, йолопом» [2, Т. II, с. 162], *aus (von) Dummsdorf (Dummbach) sein* – «бути дурним» [6, с. 176].

12. Фразеологічна модель «дієслово + іменник у непрямому відмінку + додаток» ілюструється такими одиницями, як: *з вареної крашанки курча висидить* – «надзвичайно хитрий, спритний» [4, Т. I, с. 102], *з-під стоячого підшову випоре* – «дуже хитрий, спритний, кмітливий» [5, с. 147].

13. Фразеологічна модель «не + дієслово + іменник у непрямому відмінку з обставиною або без» подається низкою ФО: *не витягнеш і копійки* – «хто-небудь надзвичайно скупий» [4, Т. I, с. 109], *не витягнеш (обценьками) не вирвеш слова* – «хто-небудь не хоче або не любить говорити» [4, Т. I, с. 109], *і льоду (криги) серед (посеред) зими не випросиш* – «хто-небудь дуже скупий» [4, Т. I, с. 98].

14. Фразеологічна модель «не + дієслово в наказовому способі + іменник + прийменник + іменник»: *не клади пальця (палець) у рот (у зуби, на зуби)* – «1. Хто-небудь такий, з яким слід бути обережним, бо може скористатися помилкою, промахом іншого. 2. Хто-небудь уміє обстоювати свою думку, позицію, свій погляд і т. ін.» [4, Т. I, с. 378], *не приступайся (не приступай, не підходь)* – «дуже гордий, сердитий і т. ін.» [4, Т. II, с. 699].

15. Фразеологічна модель «хоч + дієслово в наказовому способі + іменник з прийменником»: *хоч до рани (до болячки, до зубів) клади (прикладай, притуляй), хоч у вухо бгай* – «зі сл. такий. Добрий, лагідний, податливий» [4, Т. I, с. 378], *хоч кіл (кілок, кілка, кола) на голові теши* – «уживається для характеристики нерозумної, впертої, настирливої людини» [4, Т. I, с. 183].

Фразеологічні моделі 2.12.–2.15. представлені лише українськими фразеологічними одиницями, німецьких фразеологізмів, які мають такі моделі, не виявлено.

В українській мові зафіксовано 24, у німецькій мові – 2 фразеологізми з прикметником у ролі стрижневого граматичного компонента. Такі фразеологічні одиниці співвідносні з якісними прикметниками як за семантикою, так і за граматичними власти-

востями, але вони не можуть утворювати ступені порівняння. Близькі до них за семантико-граматичними властивостями компаративні фразеологізми моделі «прикметник + компаратив». Основну частину ад'єктивних фразеологізмів складають фразеологічні одиниці, ад'єктивні ознаки яких не обумовлені морфологічними властивостями їхнього формально-граматичного центру. Це фразеологізми, граматичним центром яких є іменник (2 фразеологічні одиниці в українській мові), прислівник (1 фразеологічна одиниця в українській мові) та дієслово (67 фразеологічних одиниць в українській мові, 91 фразеологічна одиниця у німецькій мові). Різноманіття структурно-граматичної організації ад'єктивних фразеологізмів обумовлено досить широкими можливостями вираження атрибутивних відношень. Можливість утворення ад'єктивних фразеологізмів без прикметника пояснюється тим, що граматичні форми прикметника не виражають ніяких додаткових лексичних значень, крім узагальненого значення узгодженої ознаки [1, с. 131-133].

Висновки. Структурно-граматичний аналіз свідчить про значну подібність структурно-граматичної організації досліджуваних фразеологізмів в українській та німецькій мовах, проте українська мова характеризується більшою кількістю фразеологічних моделей. В обох мовах ад'єктивні фразеологічні одиниці мають різні способи вираження синтаксичних відношень та яскраво виражену образну семантику.

Література:

1. Алефиренко Н. Ф. Фразеология и паремнология / Н. Ф. Алефиренко, Н. Н. Семенов. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 344 с.
2. Німецько-український фразеологічний словник : у 2 т. / В. І. Гавриш, О. П. Пророченко – К. : Рад. Школа, 1981.
3. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.
4. Фразеологічний словник української мови : у 2 кн. / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка, 1993. – Кн. 1. – 528 с. ; Кн. 2. – С. 529-980.
5. Фразеологічний словник української мови / [уклад. В. Д. Ужченко та ін.]. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.
6. Duden. Redewendungen. Band 11. Dudenverlag. – Mannheim, 2002. – 995 S. Duden. Redewendungen. Band 11. Dudenverlag. – Mannheim, 2002. – 995 S.

Тарануха Т. В. Структурно-семантические и грамматические характеристики ад'єктивных фразеологических единиц, обозначающих черты характера человека в украинском и немецком языках

Аннотация. В предлагаемой статье осуществлен структурно-семантический и грамматический анализ ад'єктивных фразеологизмов, обозначающих черты характера человека в украинском и немецком языках.

Ключевые слова: фразеологизм, фразеологическая модель, зависимость компонентов, переосмысленное значение, образность.

Taranukha T. Structural semantic and grammar analysis of adjectival phraseologisms to denote human character traits in the German and Ukrainian languages

Summary. The focus of this article is structural semantic and grammatical analysis of adjectival phraseologisms to denote human character traits in the German and Ukrainian Languages.

Key words: phraseological unit, phrasal verb model, dependence of the components, thinking over the meaning, figurativeness.

Борисова О. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ ДЕЯКИХ СТИЛІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ДЕТЕКТИВНОЇ ПРОЗИ

Анотація. Статтю присвячено визначенню способів відтворення стилістичних засобів в англо-українському перекладі детективної прози. У статті аналізуються причини та труднощі перекладу стилістичних засобів детективного твору. Дослідження показало, що, як правило, епітети в детективному творі передаються контекстуальною заміною, метафори – калькуванням, додаванням/опущенням, заміною образу, метонімії відтворюються антономазією, описовим перекладом, транслітерацією, порівняння – калькуванням та опущенням.

Ключові слова: переклад, стилістичні прийоми, перекладацькі трансформації, детективна проза.

Постановка проблеми. Перекладознавство як наука невід'ємно пов'язана з особливостями відтворення стилістичних засобів тексту та стилістики автора тексту оригіналу. Адже важливим є не лише зміст твору, а й його оформлення, засоби концептуально-експресивного вираження тексту мовою перекладу. Наукова новизна розвідки полягає у спробі комплексного перекладознавчого дослідження стилістичних засобів детективу Р. Чандлера «Прощавай, кохана!», який був перекладений з англійської мови на українську Н. Войко, а також шляхів їх відтворення у контексті вивчення проблем сприйняття україномовним читачем. Питання полягає в тому, щоб відтворити у перекладі домінуючі особливості стилю оригіналу, не дотримуючись формальної точності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показує, що питаннями перекладу стилістичних засобів активно займалися такі науковці, як: Т. Онопрієнко, О. Галич, В. Карабан, І. Гальперін, Т. Казакова, О. Тарасенко, Л. Прокопчук. Художньо-семантична об'ємність слова в конкретному художньому тексті, як правило, збагачується новими змістовими та конотативними відтінками. Цим пояснюється необхідність пильної уваги до виявлення та відтворення цільовою мовою семантичних навантажень художньо-образних мовленнєвих одиниць, у кожному з яких автор вкладає певне суб'єктивне бачення навколишнього світу чи свою індивідуально-авторську оцінку.

Метою статті є виявлення та аналіз способів відтворення стилістичних засобів під час перекладу текстів детективного жанру.

Виклад основного матеріалу. Для детективу характерні швидкий темп оповіді, стрімкий розвиток подій, наявність коротких динамічних епізодів, несподіваних поворотів у розв'язанні загадки-гри, що виражається в мовленні еліптичними реченнями, великою кількістю діалогів, а також різноманітними стилістичними прийомами. Детективний жанр має свої мовні закономірності, які проявляються в певній простоті мови, хоча в ньому зустрічаються влучні описи з поетичними епітетами, цікаві метафори, які сприяють успіхові детективу в читачів.

М. Новикова та О. Барабан у своїй роботі «Символіка детективу» зазначають, що для зображення жертви злочину та в діалогах переважають нейтральні мовні та стилістичні засоби [1, с. 6–7]. Отже, вище наведені особливості детективної прози, як правило, потребують окремої уваги перекладача та, як правило, викликають труднощі під час перекладу.

Перекладач має враховувати, що розслідування має вимагати певної роботи думки, логічного мислення. Читаючи ідеальний детектив, читач має більш-менш ясно усвідомлювати, в чому полягає загадка, й мати всю необхідну для її вирішення інформацію. Але відповідь на загадку має міститися в прихованому, зашифрованому вигляді. Ця умова суворо виконується в класичному детективі. Інформація, що перебуває в зашифрованому вигляді, має бути надана читачеві тексту перекладу так само, як і читачеві тексту оригіналу [2, с. 65–78].

Переклад стилістичних прийомів, що несуть образний заряд твору, часто викликає труднощі у перекладачів через національні особливості стилістичних систем різних мов. Лінгвісти підкреслюють необхідність збереження образу оригіналу в перекладі, справедливо вважаючи, що, перш за все, перекладач має прагнути відтворити функцію прийому, а не сам прийом. Саме стилістичний аспект мови несе на собі відповідальність не тільки за відтворення тексту мови оригіналу мовою перекладу, але й за майстерність перекладача.

Посилення виразності мовлення досягається різними засобами, у першу чергу, використанням тропів. В основі тропу лежить зіставлення поняття, представленого в традиційному вживанні лексичної одиниці, і поняття, переданого цією ж одиницею в художньому мовленні під час виконання спеціальної стилістичної функції [3, с. 34]. Метод суцільної вибірки під час перекладацького аналізу детективу «Прощавай, кохана!» Р. Чандлера показав, що найчастіше зустрічаються такі види тропів: епітет, метафора, образне порівняння та метонімія, що потребують певної уваги перекладача.

Епітет – один із різновидів словесних образів, що належать до найважливіших категорій індивідуально-авторського стилю письменника [4, с. 4]. Оскільки епітет має семантико-стилістичну та експресивну значущість, він є одиницею перекладу і перекладається як єдине ціле з урахуванням актуалізованих у тексті оригіналу конотацій, незалежно від наявності чи відсутності еквівалентних конструкцій у цільовій мові. Відтворюючи епітет, варто враховувати, що мови відрізняються не лише фонетичною, граматичною та лексичною структурами, а й нормами сполучуваності компонентів атрибутивних виразів, що передбачають логічну та семантичну взаємозалежність компонентів атрибутивних конструкцій. Сміливе руйнування цих звичних норм і створює «ефект несподіванки», що є основою будь-якого тропу і створює образність та експресивність виразу.

Найскладнішими для роботи перекладача є індивідуально-авторські епітети, створені власне автором твору, та є втіленням його світогляду. Такі епітети, як правило, переважають у творі, оскільки передають уяву, світобачення, неповторні асоціації письменника, виділяючи його серед подібних до нього. З метою їх перекладу, як правило, використовується метод контекстуальних заміни:

*I like smooth shiny girls, **hardboiled and loaded with sin.***

*Мене захоплюють дівчата, які **бували в бувальцях, затямі зрішниці.***

His face was aging, saggy, full of the disgust of life and the thickening effects of liquor.

*Його немолоде обличчя було кольору **вогнетривкої глини, наче він полюбляв випити.***

М е т а ф о р а вживається в усіх емоційно забарвлених стилях мови. Однак у художній літературі вона завжди має оригінальний характер. Збереження оригінальної метафори в художньому творі має обов'язковий характер. Переклад метафори значною мірою залежить від того, наскільки близькі одна до одної культурно-мовні традиції вихідної мови та мови перекладу. Метафоричну семантику становлять кілька взаємопов'язаних елементів: початкове значення слова, образ, який створюється в результаті зіставлення, та новий понятійний зміст, нова номінація, яка виникає в результаті осмислення метафори [5, с. 11]. У багатьох випадках мовні образи метафоричних словосполучень мови оригіналу вдається передати метафоричними образами, що мають еквівалентну семантичну основу та є рівними у номінативній функції. Тож, як правило, перекладають метафори такими способами: калькування, додавання/опущення, заміна образу [6, с. 123–125].

Калькування є найефективнішим і чи не найчастотнішим засобом передачі індивідуально-авторських метафор, однак він прийнятний лише за умови, що новостворена калька не затімає художнього образу й не ускладнює його сприйняття іншомовним читачем. Наприклад:

*He lay smeared to the ground, on his back, at the base of a bush, **in that bag-of-clothes position that always means the same thing.***

*Маріотт лежав на спині біля куців, **він скидався на велику купу шмаття.** У тому, що його вбито, сумніву не було.*

Додавання/опущення використовується в тих випадках, коли міра подібності у вихідній та цільовій мовах різна. Інколи необхідно вдаватися до прийому експлікації:

She gave me a smile I could feel in my hip pocket.

*Вона обдарувала мене усмішкою, що **прошила мене наскрізь.***

She made a vague sound in her throat and turned on to the boulevard.

*Мені **здалося, що дівчина хоче ще щось додати, але вона мовчки звернула на бульвар.***

Заміна образу використовується, щоб передати думку, що закодована в авторській метафорі: перекладач може вдатися до заміни на образ, більш традиційний і зрозумілий для читача.

The end of my foot itched, but my bank account was still trying to crawl under a duck.

*У мене виникло бажання послати цю добре виховану людину під три чорти. Але мій банківський рахунок **ледве живомів.***

“Man, this stuff dies painless with me”, she said and sat down. “It never knows what hit it. What was we talkin’ about?”

*Пішла, як **брехня по сету,** – сказала вона. – Ніколи не знаєш, коли тебе розбере. Про що ми балакали?*

Вміння вдаватися до адекватних заміни, жертвувати менш істотним заради досягнення рівноцінного ефекту вимагає від перекладача такту, спритності й винахідливості. Тільки за наявності цих якостей перекладач може досягти адекватності під час перекладу.

М е т о н і м і я дедалі більше вживається в різноманітних стилях мови, а особливо у художній літературі. Передача метонімії також становить перекладацьку проблему, адже у разі використання метонімії спостерігаються значні розходження в англійській та українській мовах. У зв'язку з цим під час перекладу нерідко треба повертатися до основного значення слова, тобто до того, яке породило метонімічне перенесення значення [7, с. 15].

Для багатьох контекстів існує чимала кількість нейтральних та емоційних слів, що дає можливість автору точно висловити всі відтінки і розставити акценти. Головна мета використання письменником емоційних слів полягає в тому, щоб дати вже готову інтерпретацію і таким чином позбавити читачів можливості формулювати самостійні висновки.

Основною проблемою передачі метонімії під час перекладу є відмінність як у способах метонімізації, так і в ступені її поширеності у вихідній мові та мові перекладу. Ця відмінність часто супроводжується і пояснюється різними традиціями метонімічного слововживання у вихідній мові та мові перекладу [8, с. 25].

*Pour me a drink before you **kill the bottle.***

*Налийте трохи мені, поки ви не **прикінчили пляшку.***

У досліджуваному тексті автор часто звертається до вживання антономазії – різновиду метонімії, побудованому на вживанні власного імені замість загального.

*They had **Rembrandt** on the calendar that year; a rather smeary self-portrait due to imperfectly registered color plate.*

*На цьогорічному календарі красувався погано віддрукований **автопортрет Рембрандта.***

*A **Harvard boy.** Nice use of the subjunctive mood.*

*З його **відповідей можна було безпомилково впізнати випускника Гарвардського університету.***

*I reached into my pocket and laid the **Pierrot girl** on his desk. He lifted it and stared at it and his lips quirked at the corners.*

*Я сягнув у кишеню і поклав на стіл **фото дівчини в костюмі П'єро.** Налті узав, подивився, куточки губ його затремтіли.*

У наведених прикладах автор використовує прийоми транслітерації та описового перекладу, які є доцільними у цьому виді тексту.

Образне порівняння належить до художніх тропів і ґрунтується на відображенні деяких властивостей описуваного предмета чи явища шляхом порівняння цих ознак з іншими, спираючись на те, як їх бачить або сприймає оточення або сам автор. Порівняння, як й інші художньо значущі елементи літературного твору, – явище складного інформативного характеру, що вимагає максимально повного збереження під час перекладу.

У порівнянні – джерела поетичного образу. Порівнюючи різні поняття, не зв'язані між собою в дійсності, письменники створюють надзвичайно яскраві, образні порівняння.

Переклад порівнянь залежить від ряду чинників, що визначають рішення перекладача у кожному конкретному випадку.

У процесі дослідження було виявлено, що автор часто звертається до поетичних порівнянь. Більшість із них притаманні самотньому стилю автора й іноді вимагають роздумів та зусиль під час їх відтворення.

Приклади перекладу порівнянь повним еквівалентом є, швидше, винятком, ніж правилом з огляду не тільки на мовні, структурні особливості мов, але і на їхні культурні, соціальні та оцінні відмінності.

Використання калькування як прийому виправдано тоді, коли інформація, що передається порівнянням, еквівалентна на семантичному, емоційному, стилістичному рівнях.

I felt as if I had been through a meat grinder.

У мене було таке відчуття, ніби мене пропустили крізь м'ясорубку.

A nice sense of humor – like a morgue attendant, – she almost wailed.

Ви жартуєте, як сторож у моргу.

She was as cute as a washtub.

Схожа на старі ночви, жінка ще манірно кокетувала.

Нижче наведені приклади демонструють застосування перекладацького прийому опущення:

A bogus heartiness, as weak as a Chinaman's tea, moved into her face and voice. Удавана щирість осяяла її обличчя.

It was Malloy all right, taken in a strong light, and looking as if he had no more eyebrows than a French roll.

Без сумніву, це був Меллой, якого, певно, фотографували за дуже яскравого освітлення, бо брів у нього, здавалося, зовсім не було.

The big new handsome radio in the corner whispered of dancing and love with a deep soft throbbing note like the catch in a torch singer's voice.

Новенький розкішний приймач у кутку нашіптував щось сентиментальне про палку любов.

Аналізуючи порівняння на сторінках детективів Р. Чандлера, варто зазначити, що вони щоразу вражають своєю свіжістю, новизною й увагою автора, та являють собою неабияке завдання для перекладача.

Висновки. У цьому дослідженні було з'ясовано жанрово-стилістичні особливості англомовної детективної прози та основні труднощі перекладу текстів вказаного типу. У досліджуваному детективі «Прощай, кохана!» наявний цілий арсенал стилістичних фігур, найяскравішими з яких є, безперечно, художні епітети, порівняння, метафори та метонімія. Було проаналізовано основні способи передачі цих стилістичних прийомів. Виявлено, що автор перекладу найчастіше застосовує прийоми калькування, опущення/додавання, заміни образу та описового перекладу. У процесі наукової розвідки були досліджені стилістичні засоби мови героїв детективу Р. Чандлера «Прощай, кохана!» з метою визначення варіативності їхнього відтворення українською мовою. Отже, найвживанішими серед них виявились саме епітети, метафори, метонімія та порівняння.

Під час аналізу перекладу роману було виявлено тенденцію спрощення їх перекладу: заміни з частковою втратою змісту, закладеного автором, або їх повного вилучення у тому разі, коли перекладач не зміг підібрати гідний еквівалент у мові перекладу. Автор перекладу найчастіше застосовує прийоми калькування, опущення/додавання, заміни образу та описового перекладу.

Зрештою зазначимо, що передача в перекладі на належному рівні експресивності літературного тексту є часто нездійсненою задачею. Основне завдання перекладача полягає у тому, аби зберегти як зміст, так і стиль твору оригіналу. Таким чином, під час передачі стилістичних фігур у процесі перекладу у кожному конкретному випадку необхідно враховувати харак-

тер вживання тієї або іншої фігури мовлення, її функціональне навантаження і, відповідно до цього, знаходити відповідник у мові перекладу. Отже, дослідження показало, що, як правило, епітети в детективному жанрі передаються контекстуальною заміною, метафори – калькуванням, додаванням/опущенням, заміною образу, метонімії відтворюються антономазією, описовим перекладом, транслітерацією, порівняння – калькуванням та опущенням.

Перспектива подальшого дослідження полягає у вивченні проблем вибору перекладацьких стратегій і тактик відтворення стилістичних засобів оригіналу та передачі ідіостилію автора під час перекладу. Дослідження стилістичних засобів оригіналу на матеріалі творів автора сприятиме уточненню та поглибленню теоретичних засад учення про відтворення жанрово-стилістичних особливостей під час перекладу.

Література:

1. Новикова М. Символіка детективу [Текст] / М. Новикова, О. Барабан // Зарубіжна література. – 1998. – № 21. – С. 12–20.
2. Зоркая Н. Проблемы изучения детектива: опыт немецкого литературоведения / Н. Зоркая // Новое литературное обозрение. – 1996. – № 22. – С. 65–78.
3. Арнольд И. Стилистика современного английского языка / И. Арнольд. – М.: Просвещение, 1993. – 303 с.
4. Онопрієнко Т. Епітет у системі тропів сучасної англійської мови, [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/3688/1/05otmsam.pdf>.
5. Гак В. Метафора: Универсальное и специфическое / В. Гак // Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С. 11–26.
6. Карабан В. Воссоздание метафоры при переводе поэзии с русского языка на английский / В. Карабан // Теорія і практика перекладу. – К.: Вища школа, 1990. – Вип. 3. – С. 122–127.
7. Гальперин И. Очерки по стилистике английского языка / И. Гальперин. – М.: издательство литературы на английском языке, 1998. – 459 с.
8. Казакова Т. Практические основы перевода. English <=> Russian / Т. Казакова. – Серия: Изучаем иностранные языки. – СПб.: «Издательство Союз», 2001. – 320 с.

Борисова О. В. Способы передачи некоторых стилистических приемов в англо-украинском переводе детективной прозы

Аннотация. Статья посвящена выявлению способов передачи стилистических приемов при переводе детективной прозы. Цель данного исследования – рассмотрение способов передачи стилистических приемов при переводе текстов детективного жанра. Исследование показало, что, как правило, эпитеты в детективном произведении передаются контекстуальной заменой, метафоры – калькой, введением/опущением и заменой образа, метонимии – антономазией, описательным переводом, транслитерацией, сравнения – калькой и опущением.

Ключевые слова: перевод, стилистические приемы, переводческие трансформации, детективная проза.

Borysova O. Some ways of rendering stylistic devices in English-Ukrainian translation of the detective prose

Summary. The article deals with translation transformations and various ways of rendering different stylistic devices in the translation of the detective novel. Reasons and difficulties of this process are described and analyzed in this article. Stylistic devices that are the most frequent and difficult for translation are epithets, metaphors, metonymy, and comparison. As the result, the research showed that the most frequent translation transfor-

mations in the detective novels are the following: for rendering epithets it is contextual substitution, for metaphors the most common are addition/omission and image substitution, rendering metonymy is characterized by antonomasia, description and

transliteration, as for comparison the most usable transformations are omission and calqued translation.

Key words: translation, stylistic devices, translation transformations, detective prose.

*Дем'янчук Ю. І.,
кандидат економічних наук,
викладач кафедри технічного перекладу
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*

ЗАСТОСУВАННЯ ТЕКСТОЗОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ В ПРОЦЕСІ АВТОМАТИЗОВАНОГО ПЕРЕКЛАДУ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ НАТО, ООН ТА СОТ

Анотація. У статті розглядається проблема застосування текстозорієнтованого підходу в процесі автоматизованого перекладу спеціалізованих термінологічних словосполучень НАТО, ООН та СОТ. Порівнюються загальний переклад юридичних документів і можливість багатоваріантного перекладу спеціалізованих термінів через перекладацький сервіс “Reverso Context”. Сформульовано висновок, що в корпусах тексту НАТО, ООН та СОТ присутні різні види термінів та термінологічних словосполучень, переклад яких потрібно здійснювати відповідно до принципів спеціалізованої мовної приналежності.

Ключові слова: спеціалізований текст, корпус тексту, термінологічні словосполучення, НАТО, ООН, СОТ, автоматизований переклад, Reverso Context.

Постановка проблеми. Якісний автоматизований переклад термінологічних словосполучень у спеціалізованих текстах НАТО, ООН та СОТ – необхідна умова як корпусного так і текстозорієнтованого підходів.

Юридично-правові документи ООН, СОТ та НАТО тісно пов'язані із соціально-політичними та культурними особливостями країн-учасниць організацій, тому юридичний переклад цих документів вважається одним із найскладніших у середовищі перекладачів, тому що з метою адекватного передання юридичної інформації мова юридичного перекладу має бути особливо точною та достовірною. Документи ООН, СОТ та НАТО мають високий ступінь варіювання, клішовані форми, містять інформацію, яка має оформлятися раз і назавжди встановленим чином, відповідно до суворих конвенцій та законів міжнародних організацій.

Тому, під час автоматизованого перекладу офіційних юридичних документів найчастіше виникає проблема відсутності стилістичного, граматичного та лексико-семантичного зв'язків між частинами тексту. Нині частотними у використанні є сучасні програми. Зокрема, такі похибки були нами знайдені у співвіднесеності онлайн-перекладачів пошукової системи Google з Національними Корпусами Мови. Попри те, що і системи машинного перекладу здійснювали пошук слів у словниках, розпізнавали терміни, вставляли переклад у текст, створювали паралельні двомовні текстові бази даних, зберігали форматування, – якість автоматичного перекладу залишається далекою від досконалості, адже лише в рідкісних випадках машинний переклад є цілком адекватним. Проблему текстозорієнтованого підходу в процесі перекладу юридичних текстів розглядали А.Ф. А.Ф. Архипов [1], В.В. Балабін [2], А.Ш. Давлетукаєва [3], Л.А. Дінес [4], В.Н. Комісаров [5], Г.В. Кубиц [6] та інші. Проте застосування програмного перекладу, який здатен враховувати спеціалізацію тексту, не розглядалося науковцями.

Метою статті є аналіз застосування текстозорієнтованого підходу в процесі автоматизованого перекладу термінологічних словосполучень НАТО, ООН та СОТ.

Поставлена перед нами мета вимагає розв'язання концептуальних завдань: розглянути текстологічні властивості перекладу юридично-правових документів НАТО, ООН та СОТ; вказати на спільні та відмінні властивості термінологічних словосполучень у спеціалізованих правових документах; навести приклад багатозначності окремих термінологічних словосполучень із текстів НАТО, ООН та СОТ на основі перекладацького сервісу “Reverso Context”.

Виклад основного матеріалу. Автоматизований переклад спеціалізованих текстів НАТО, ООН та СОТ вимагає їх співвіднесеності з поняттям «еквівалентність» та мовами спеціального призначення. На думку В.Н. Комісарова, відношення між змістом оригіналу та перекладу позначається терміном «еквівалентність», а саме поняття «еквівалентність» набуває оцінкового характеру і «хорошим», або «правильним» перекладом, визнається лише «еквівалентний переклад» [5, с. 84]. Інший дослідник Л.А. Дінес співвідніє еквівалентність із «комунікативно-функціональним інваріантом» вихідного тексту [4, с. 42]. Відповідно, переклад термінологічних словосполучень як ключових одиниць спеціалізованого еквівалентного тексту є необхідною умовою точності перекладу всього юридичного тексту. Можна погодитися з Г.В. Кубицем, що юридичний переклад не може бути здійснено коректно без використання спеціальних пізнань у відповідній галузі права, без знання специфіки конкретного виду правовідносин [6, с. 47]. На думку дослідника, необхідно орієнтуватися в чинному законодавстві, а також володіти спеціальною лексикою і знати особливості використання іноземної юридичної термінології в конкретному контексті [6, с. 48]. Юридичний переклад завжди пов'язаний із певними труднощами, зокрема неможна перекласти нормативний акт, договір та інші документи, не розбираючись у тонкощах використання англійської юридичної термінології. Тому обов'язково враховуються текстологічні та стилістичні властивості спеціалізованих документів з обов'язковим врахуванням юридично-правових, мілітаризаційних, фінансово-економічних термінологічних словосполучень.

Дослідниця І.Г. Федотова наголошує, що в загальних рисах можна виділити два шляхи перекладу, за якими варто опрацювати спеціалізовані тексти: переклад прямий, або буквальный, і переклад непрямий (зовнішній) [7, с. 73]. Буквальний переклад спеціалізованих документів зберігає близькість до перекладу і, відповідно, відтворює оригінал із більшою або меншою повнотою. Оскільки досягнення ідеального перекладу

є не зовсім можливим, перекладачеві доводиться йти на різного роду компроміси. Водночас юридичний документ є особливим перекладом, де мова має забезпечувати реалізацію суспільного призначення й відповідності правовому кодексу міжнародних організацій.

Наприклад, у вже перекладених на українську мову фінансово-правових текстах СОТ термін «товар» має звичайне трактування – вироблення продукції для продажу. Натомість, в англійських текстах – це п'ять термінів, які мають абсолютно різне значення “*things that are produced to be sold*”, кожен з яких вживається в кожному конкретному випадку по-своєму і в різних особливих стійких словосполученнях [8]: *goods* – слово, яке походить від прикметника “*goods*” – тобто все, що добре для людини, вживається в основному в множині, за винятком наукової літератури, де ця лексема є економічною категорією і перекладається як товар. Відповідно, виникають термінологічні словосполучення: *consumer goods, goods and chattels, goods account, goods afloat, goods and services tax, goods credit, goods flow, goods in bulk, goods turnover, goods under arrest, goods wagon* та інші. Наступна частина тексту: “*wares – things that are for sale, usually not in a shop, things they sell in the street in a market old fashioned. ex. Vendors displayed their wares in basket or on the ground*”. Термін “*wares*” – перекладається як товари на складі, галантерейні товари, тобто товари тривалого зберігання. Звідси слово *warehouse* і його похідні: *warehouse bond, warehouse charges, warehouse entry, warehouseman, warehouse recip, warehousing* тощо. Інший термін “*product*” у документах СОТ інколи вживається в значенні «товар»: *product life cycle, product liability, product payback, product unit cart*.

Варто наголосити, що стійкі вирази, які раніше застосовувалися в економічних текстах СОТ, змінюються. Так, наприклад, вираз, що характеризував товари та послуги “*goods and*

services” змінився на вираз “*products and services*” [9, с. 12]. Проблемним є переклад різноманітних торгових оборотів, що починаються прийменником *with*. Наприклад: *with the country possessing rich fuel and raw materials, there is always a great potential to expand exports*. У таких випадках торговий оборот, що починається прийменником *with*, перекладається на українську мову як «у зв'язку з тим, що», «тому що», «через того, що»: “*With having more information, I will not be able to advise you. With transactions conducting between two counterparts over the telephone or via an electronic network, the FX market is considered an Over The Counter (OTC) or “interbank” market*”. У таких складних випадках варто застосовувати електронні перекладацькі сервіси з метою вияву багатозначності та багатоваріантності застосування спеціалізованих термінологічних словосполучень СОТ (рисунок 1) [10].

У сервісі “*Reverso Context*” здійснювалося виведення спеціалізованих ідіом із ключового слова “*agreementon*” (сільськогосподарський) [10]: *Agreementon Agriculture* – Угода (СОТ) по сільському господарству (укладено в процесі Уругвайського раунду, встановлює нові правила і зобов'язання в торгівлі сільгосппродукцією щодо доступу на ринок, внутрішньої підтримки та експортних субсидій); *Agreementon the Applicationof Sanitaryand Phytosanitary Measures (SPS Agreement)* – Угода (СОТ) про застосування санітарних та фітосанітарних заходів (призначено для того, щоб санітарні заходи не використовувалися як метод невинуватого дискримінації між різними країнами); *Agreement on Basic Telecommunications Services* – Угода (СОТ) з основних телекомунікаційних послуг (набула чинності з 1 січня 1998 р., містить зобов'язання з доступу на ринок основних телекомунікацій 69 країн-учасниць); *Agreementon Customs Valuation (ACV)* – Угода СОТ про митну оцінку (формальна назва – Угода про застосування статті VII ГАТТ); *Agreement on Dispute Settlement (ADS)* – домовленість про правила і процедури (БРМ), врегулювання суперечок. Тому робота зі спеціалізованими корпусами є обов'язковою для якісного трактування термінологічних словосполучень, які можна застосовувати у різних текстових варіантах.

Багатоконтекстуальним є також переклад термінологічних словосполучень юридично-правових документів ООН та НАТО. Наприклад, за тематикою документи ООН за цільової приналежності і комунікативною спрямованістю поділяємо на статутні документи і декларативні документи. Вони відрізняються за інформаційною спрямованістю. У випадку зі статутними документами адресатами є країни-члени ООН, а у випадку з декларативними документами адресатом є світова спільнота.

На лексичному рівні мова документів ООН містить лексику і фразеологію державного права, цивільного права, кримінального права, кодексу законів про працю, сімейного кодексу [11]: *political subdivision, terminate the employment*. Дипломатичні тексти містять лексику і фразеологію, пов'язану з роботою адміністративних органів, службовою діяльністю громадян, наприклад [11]: *rules of procedure, human rights violation, to justify*; вживання лексики, що належить до політичної комунікації: *an armed conflict, national and regional mechanisms, implementation*; спеціалізована інтернаціональна лексика [11]: *control, contact, nation, normalization*; іменники, які позначають державний лад країн, наприклад: *The United States, People's Republic of China, Czech Republic, etc.*; збірні іменники: *assembly, authority, government*; мовні кліше: *high contracting parties* – високі до-

The image shows a screenshot of the Reverso Context website. At the top, there is a navigation bar with 'Translator', 'Dictionary', 'Context', and 'Conjugation'. Below that, the language pair is set to English and Russian. The search term is 'Agreementon Agricultur'. The results show the word 'agreement' with its Russian translation 'соглашение, договор' and several example sentences in English and Russian. Below this, there are three more results: 'production agreement', 'productivity agreement', and 'threshold agreement', each with its Russian translation and example sentences.

Рис. 1. Приклад перекладу спеціалізованих термінологічних словосполучень СОТ у додатку “*Reverso Context*”

говірні сторони, *on behalf and instruction* – від імені і за дорученням, *I beg to inform you* – маю честь повідомити, *I have the privilege to introduce* – маю честь представити, *the ambassador presents his compliments* – посол висловлює свою повагу, *presented his credentials* – вручив свої довірені грамоти, *letter of attorney* – домовленість.

У текстах НАТО фахова військова підмова є особливою формою професійної комунікації альянсу. Змінним компонентом документів є лексична підсистема, що має польовий характер, тобто її структура організована за принципом поля, в якому є центр із його ядром (термінологія) і периферія (субстандартна лексика). Різновидами військової лексики є слова та фразеологізми, які не належать до літературної мови, вживаються в усному мовленні військових і утворюють різні соціально-функціональні класи слів, які складаються з неоднорідних за своєю функціональною характеристикою лексичних одиниць. Наприклад, як і в документах ООН та СОТ, в текстах НАТО наявні термінологічні словосполучення, яким притаманна полісемічність [12]: *ballistic missile defence area (Operational (operational-tactical) territorial integration of functionally tied and specially deployed ground and space assets, air defence*

assets, and their control bodies for detecting and killing ballistic missiles at their trajectories within the specified boundaries) – район протиракетної оборони (Територіальне оперативне (оперативно-тактичне) об'єднання функціонально пов'язаних і відповідним чином розгорнутих сил, засобів наземного і космічного базування, засобів ППО, органів управління, призначених для виявлення і знищення балістичних ракет на їх траєкторіях в призначених межах; *battle management (Actions by a commander and staff to coordinate asset operations in order to perform combat assignments)* – організація бойового управління (Комплекс заходів, що проводяться командиром (командуючим) і його штабом для забезпечення узгоджених дій підлеглих йому сил і засобів в інтересах виконання поставленого бойового завдання). Зокрема, термін «*area*» може застосовуватися як у контексті оборони (захисту) права, так і економічної оборони (в контексті захисту фінансових прав та оборони міжнародно-торгівельних відносин). У додатку “*Reverso Context*” було здійснено порівняння термінологічного словосполучення «безпека ООН» відповідно до контекстного перекладу (рисунок 2) [10].

Спочатку сервіс здійснює переклад лише одного терміна «безпека», надаючи різні контекстуальні значення, які можуть бути наявні в усіх текстах, які розкривають юридично-правову категорію цього терміна. У контекстуальних варіантах знаходимо той, який відповідає обраній спеціалізації: *The United Nations Security Council must immediately assess the action of the State which has carried out the humanitarian intervention and adopt an appropriate decision* (Рада Безпеки ООН має негайно оцінити дії держави, який докладав гуманітарну інтервенцію, і прийняти відповідне рішення). У всіх інших текстових відповідниках категорія “*United Nations Security*” підтверджує правильний контекстуальний переклад.

Наданий приклад підтверджує, що здебільшого у текстах ООН, НАТО та СОТ є схожі терміни-відповідники. Наприклад, термін “*state*” в документах НАТО може означати як «державу», так і «штат» США (як учасниці військової організації): *Both the state and Federal authorities are bent on establishing a police state*. У першому випадку термін *state* стоїть в одному ряду з визначенням «федеральний» і, безсумнівно, позначає уряд штатів, на відміну від уряду всієї країни. У другому випадку *state* вжито в значенні «держави». Статути різних організацій можуть вживатися англійською (*Regulations, Rules, Constitution, Statutes* або *Charter*). Загальновідомі терміни часто вживаються в документах у скороченій формі: *Youth is also virtually excluded from Congress, the average age of members of the Senate being 56 years and of the House 51 years*. В цьому контексті скорочене *House* вжито замість повного терміна *The House of Representatives*: а) еквівалент у формі словосполучення. Випадки, коли англійському терміну-слову відповідає російське або українське словосполучення, становлять незначну кількість прикладів, наприклад: *bacteriological weapon* (бактеріологічна зброя), *balance of forces* (баланс сил, співвідношення сил); б) використання як еквівалента англійської абрєвіатури, наприклад: *NLRB – National Labor Relations Board*. Багато скорочень у документах мають два або більше значень, які можуть бути присутні у кількох міжнародних документах, проте в різному контексті. Наприклад: *OAS – Organization of American States* – Організація американських держав ОАД (у документах ООН), але Терористична організація французьких ультра ОАС (у документах НАТО).

Висновки. У процесі текстологічного аналізу юридично-правових документів ООН, НАТО та СОТ було доведено,

<p>Если вы еще не в курсе, я все еще отвечаю за безопасность ООН, а вы забрали все мои ресурсы.</p> <p>↳ In case you haven't noticed, I'm still in charge of U.N. security, and you've taken away all my resources.</p>
<p>Совет Безопасности ООН должен незамедлительно оценить действия государства, предпринявшего гуманитарную интервенцию, и принять соответствующее решение.</p> <p>↳ The United Nations Security Council must immediately assess the action of the State which has carried out the humanitarian intervention and adopt an appropriate decision.</p>
<p>Резолюции Совета Безопасности ООН или резолюции Европейского Союза не сильнее самой правды».</p> <p>↳ United Nations Security Council resolutions or those of the European Union are not stronger than the truth itself.</p>
<p>Республика Беларусь считает необходимым полное использование потенциала Совета Безопасности ООН для предотвращения и разрешения конфликтных ситуаций мирным путем.</p> <p>↳ The Republic of Belarus believes it is necessary to make full use of the potential of the United Nations Security Council to prevent and resolve conflict situations by peaceful means.</p>

Рис. 2. Приклад контекстного перекладу спеціалізованих термінологічних словосполучень ООН у додатку “*Reverso Context*”

що термінологічні словосполучення текстів мають ознаки як однозначності, контекстуальної незалежності, так і полісемічності. З огляду на структурні відмінності англійської, російської та української юридичної терміносистеми, під час автоматизованого перекладу можна помітити лексико-граматичні трансформації окремих термінів. Стверджуємо, що такі прийоми, як калькування, транскрипція, транслітерація й описовий переклад, найчастіше застосовуються під час перекладу безеквівалентних юридично-правових термінів ООН та НАТО. У решті випадків (аналіз еквівалентних термінів, контекстуально змінні термінологічні словосполучення) варто застосовувати корпусний підхід та здійснювати перевірку сталих виразів у спеціалізованих корпусах тексту і перекладацьких інтернет-додатках.

Література:

- Архипов А. Письменный перевод с немецкого языка на русский язык / А. Архипов. – М.: КДУ, 2008. – 260 с.
- Балабин В. Основы военного перевода (английская мова): [навч. посібник] / В. Балабин. – К.: Логос, 2004. – 208 с.
- Давлетукаева А. Диахронический аспект развития экономической терминологии (английский язык) / А. Давлетукаева. – Москва, 2001. – 340 с.
- Динес Л. Вариантность терминологических единиц в частноотраслевой терминосистеме // Л. Динес // Лингвистические проблемы формирования и развития отраслевых терминосистем. – Саратов: Изд-во СГАП, 1997. – 164 с.
- Комиссаров В. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / В. Комиссаров. – М.: Высшая школа, 1999. – 338 с.
- Кубиц Г. О проблеме применения специальной оценочной лексики в юридических текстах / Г. Кубиц // Юридическая юстиция. – 2007. – № 5. – С. 47–49.
- Федотова И. Г. Юридические понятия и категории в английском языке: [Учебное пособие] / И. Федотова, Г. Толстопятенко. – 4-е изд., перераб. и доп. – Дубна: Феникс, 2008. – 376 с.
- Офіційний сайт документів «СОТ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.wto.org>.
- Казанцев А. Особенности перевода клише и штампов официально-делового языка (на материале французского языка): [Учеб. пособие] / А. Казанцев. – Челябинск.: 2002. – 67 с.
- Сайт параллельного перекладу юридичних документів «Reverso Context» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://context.reverso.net/перевод/русский>.
- Офіційний сайт архівних документів «ООН» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/index.html>.
- Офіційний сайт архівних документів «НАТО» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nato.int/cps/ru/natohq/official_texts.htm.

Демьянчук Ю. И. Применение тексториентированного подхода в процессе автоматизированного перевода специализированных терминологических словосочетаний НАТО, ООН и ВТО

Аннотация. В статье рассматривается проблема применения тексториентированного подхода в процессе автоматизированного перевода специализированных терминологических словосочетаний НАТО, ООН и ВТО. Сравняется общий перевод юридических документов и возможность многовариантного перевода специализированных терминов через переводческий сервис “Reverso Context”. Осуществляется вывод, что в корпусах текста НАТО, ООН и ВТО присутствуют различные виды терминов и терминологических словосочетаний, перевод которых нужно осуществлять в соответствии с принципами специализированной языковой принадлежности.

Ключевые слова: специализированный текст, корпус текста, терминологические словосочетания, НАТО, ООН, ВТО, автоматизированный перевод, Reverso Context.

Demianchuk Yu. Application of the text-oriented approach in the process of automated translation of NATO, UN and WTO specialized terminological phrases

Summary. The article deals with the issues of using the text-oriented approach in the process of automated translation of NATO, UN and WTO specialized terminological phrases. Compares the general translation of legal documents and the possibility of multilingual translation of specialized terms through the translation service “Reverso Context”. It is concluded that in NATO, UN and WTO text corpora there are different types of terms and terminological phrases, the translation of which must be carried out in accordance with the principles of specialized linguistic affiliation.

Key words: specialized text, text corpora, terminology, NATO, UN, WTO, automated translation, Reverso Context.

Ковтун О. В.,

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри іноземної філології
Національного авіаційного університету*

ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДУ

Анотація. Лінгвістичний аналіз текстів творів сучасних українських прозаїків засвідчив, що вони належать до літературної течії постмодернізму. Характерною рисою цих творів є наявність у них діалектизмів – реалій, що найбільш влучно передають національний колорит. Ці лексичні одиниці становлять труднощі під час перекладу (через відмінності в емоційних ефектах, який вони справляють на реципієнта та в разі відсутності реалій і відповідників у цільовій мові) і зумовлюють застосування трансформаційних прийомів перекладу.

Ключові слова: сучасна українська проза, діалектизм, спосіб відтворення, перекладацькі трансформації.

Постановка проблеми. Переклад, як зазначає Д. Дроздовський, завжди виконував дві найважливіших функції: долучення світової культури до національної та утвердження стильово-стилістичної потуги власної мови [1]. В українському перекладознавстві теза про важливість перекладу для формування незалежної історичної нації актуалізована в працях Р. Зорівчак [2], М. Москаленка [3], М. Стріхи [4] та ін. Націєтворну функцію перекладацької роботи утверджували переклади Л. Українки, П. Куліша, І. Франка, М. Рильського, В. Підмогильного, М. Бажана, Д. Павличка, М. Зерова, М. Рильського, Г. Кочура, М. Лукаша та ін. Незважаючи на певні теоретичні та практичні напрацювання в галузі перекладознавства, в Україні гостро відчувається брак міжкультурної комунікації на рівні перекладу між різними літературами світу і невідповідність української літератури мовами світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу перекладів творів сучасних українських письменників іноземними мовами присвячено низку розвідок вітчизняних науковців. Так, досвіду і практиці перекладу сучасної української прози російською мовою присвячено праці Г. Улюри [5], перекладам німецькою мовою – О. Веснянки [6], перекладам чеською і словацькою мовами – Д. Дроздовського [7] та ін. Цінними є дослідження фонду Next Page в рамках проекту Book Platform, у межах якого підготовлено розвідки «Переклади з української мови польською мовою з 1991 до 2012» (О. Братчук, А. Івченко) [8], «Переклади з української мови грузинською мовою з 1991 до 2012» (О. Куртанідзе, В. Марджанішвілі) [9] та ін. У світлі започаткованого дослідження особливої уваги заслуговує праця «Переклади з української мови англійською мовою з 1991 до 2012», виконана Н. Поліщук [10]. Дослідивши хронологію перекладів українських творів англійською мовою, Н. Поліщук зазначає, що вони здійснені здебільшого на теренах європейського континенту, а також поза його межами. При цьому цілком помітним є домінування останніх над першими, оскільки саме у США, Канаді, Австралії знаходяться потужні наукові центри та осередки україністики, що зародилися завдяки зусиллям ще повоєнної еміграції українських інтелекту-

алів [10, с. 2]. В Європі, зокрема у Великобританії, інтерес до української літературної спадщини значно слабший. У період 2000–2013 рр. у Великобританії було опубліковано 20 перекладів української літератури англійською; з них усі 20 належать до жанру сучасної художньої літератури, у той час як включно до 2000 р. в цій країні не було видано жодної англійської версії книги українського автора [10, с. 2]. Дослідження фонду Next Page присвячене огляду ринку книговидавництва та перекладів у Великобританії, аналізу публікацій у періодиці та онлайн-публікацій, значна увага приділяється тим особистостям – посередникам і перекладачам, які просувають українську літературу у Великобританії. Натомість, питання жанрово-стильових труднощів перекладу не є предметом уваги зазначеного дослідження.

Метою статті є аналіз такого різновиду стилістично-маркованої лексики, як діалектна, та визначення специфіки її відтворення в англійських перекладах сучасної української прози.

Виклад основного матеріалу. Значна частина новітньої культурної спадщини України являє собою постмодерністський напрям, зокрема, сучасні українські письменники створили пласт літератури, що увібрав у себе риси новітнього світогляду та стилю. Сучасна українська проза відображає принципово новий підхід до написання твору – в романах сьогодення так само порушуються вічні теми кохання, війни, сімейних драм тощо, проте простежується відхід від усталених канонів, цензури, що в попередні роки значною мірою визначали, чи побачить світ робота письменника.

Український постмодернізм має кілька відгалужень: гротескний (В. Діброва, Л. Подерв'янський, Б. Жолдак), карнавальний (Бу-Ба-Бу), апокаліптичний (Ю. Іздрик, Т. Прохасько, Є. Пашковський), попкультурний (С. Жадан), феміністичний (О. Забужко), популярний (Ю. Винничук). Для постмодернізму характерна зміна поважного ставлення до класичної і до масової літератури. У текстах письменників цього напрямку присутнє іронізування над класиками та гра з символами національної пам'яті. Важливим наслідком постмодернізму став розвиток в Україні масової літератури, яка унаслідувала деякі його художні прийоми (списки, колажність, різноманітні стилі в одному тексті). Найбільш поширеними прийомами в українському постмодернізмі стали іронія та стилізація. Проза постмодерністського напрямку наскрізь пронизана стилістичними засобами, найрізноманітнішою лексикою: від загальноприйнятих нормативних лексичних одиниць – аж до суржику, діалектних, просторічних і лайливих слів тощо. У цьому зв'язку перед перекладачем художнього твору (а надто, коли мова оригіналу є для нього нерідною) завжди постають труднощі адекватної інтерпретації тексту, пошуку вдалих відповідників для широкої низки українських реалій, збереження настрою твору та його національного колориту. Збереження національної своєрідно-

сті оригіналу на практиці пов'язане зі ступенем тих фонових знань про життя, зображене в оригіналі, що наявні в перекладача і читача, та розумінням органічної єдності, що утворюється змістом і формою літературного твору.

Одним із найбільш ефективних засобів для створення національного колориту твору є діалектна лексика. Якщо схематично поділити територію України на місцевості, яким притаманне те чи інше наріччя, зрештою отримаємо досить строкату картину, адже українській мові властива значна кількість її місцевих різновидів, говорів – тобто діалектів. Слова, що належать до певного говору, називаються діалектизмами [11, с. 109]. Діалектизм (від грец. *διάλεκτος* – «наріччя, говір») – позанормативний елемент літературної мови, що має виражену діалектну віднесеність.

Діалектна лексика широко застосовується в художньому стилі. Спостерігаємо її активне вживання і в українських літературних творах попередніх епох, і в роботах сучасних письменників. На початковому етапі розвитку нової української літературної мови використання діалектних одиниць не було чітко регламентоване, зумовлювалося мовним досвідом письменника, нерідко мало риси мовного натуралізму, тому оцінка діалектизмів у писемних творах XVIII–XIX ст. можлива лише в контексті конкретних тогочасних норм літературної мови. Мовознавець О. Пономарів зауважує, що її застосування «дає автору широкі можливості для максимального наближення до дійсності, для опису життя з усіма його подробицями, для відтворення місцевого колориту, для типізації характерів представників різних суспільних прошарків» [11, с. 110]. Важливо наголосити на тому, що місцева лексика в художньому творі виправдана лише тоді, коли вона вкрай необхідна для кращої, повнішої характеристики зображуваних осіб, сцен, подій; а також, коли вона з контексту зрозуміла широким читацьким колам, тобто нічим не затемнює змісту твору; і, звичайно, якщо вона вживається з почуттям міри і кількісно не порушує художньо-естетичних рис тексту [11, с. 111]. Щоправда, твердження про зрозумілість діалектної лексики широким колом читачів є дещо суперечливим. Здебільшого в разі використання у творі специфічної лексики автор оформлює короткий тлумачний словник на останніх сторінках книги. З цього випливає, що слова цього типу не можуть бути загальновідомими через непоширеність у практичному житті населення по всій території країни.

Письменники-сучасники активно використовують діалектну лексику задля передачі національного колориту та заволодіння уявою читача, переносючи його в ті місцини, яким характерні описувані реалії. Р. Зорівчак зауважувала, що національний колорит як особливий національний відбиток, який позначає будь-який справжній мистецький твір, – феномен дуже великої складності, суттєва, необхідна частина змісту твору, його форми [2, с. 40]. Найширшого відображення національний колорит знає завдяки творчій манері автора та мові написання твору. Вчена доходить висновку: «Народ заявляє про себе, живе у своїй культурі, а отже, і в мові – найпершому елементі національного самовираження і самоусвідомлення. Не можна не наголосити, що мова й культура не протиставляються одна одній і не співіснують поруч: перше як один з експресивних виявів духовного життя є складовою частиною другого, головним чинником збереження етносу» [2, с. 41]. Діалектні слова надають мовленню колориту, формують мовленнєву характеристику літературних персонажів. У художньому творі вони

різко контрастують із літературно-нормативною організацією тексту, а отже, вочевидь, стають значною мірою промовистими і значущими.

Необхідність точного та переконливого відтворення діалектизмів у перекладі набуває великого значення. Прикра неознаність зі словами, що мають діалектну окресленість, може призвести до спотворення змісту перекладу, а отже, до формування неправильного уявлення про українську культуру у світі. Тому під час перекладу діалектизмів варто дуже обережно добирати відповідники, не забувати, що вони, як зазначає І. Білодід, часто несуть у собі пам'ять тисячоліть, відгомін далеких віків і є свідками образного мислення предків [12, с. 68]. Англомовні перекладачі українського слова, як зауважує Р. Зорівчак, натрапляють на великі труднощі через бідне представлення діалектних одиниць у наших сучасних тлумачних і перекладних словниках, що часто спираються не на живе народне мовлення, де таких реалій більше, а на терміни, літературні цитати тощо [2, с. 85].

Значна кількість творів сучасних українських прозаїків-постмодерністів густо насичена діалектизмами, оскільки описувані в них події нерідко розгортаються на території Західної України.

Розпочнемо з аналізу твору Т. Прохаська «НепрОсті», який знайомить читача з реаліями життя карпатського краю. Власне, вже сама назва твору становить трудність перекладу, проте в започаткованому дослідженні зосередимося на відтворенні національних реалій. Згідно з гуцульською міфологією, «непрОстою» називають людину, яка «вирізняється з-поміж інших своїми знаннями та вміннями, унаслідок чого може заподіювати шкоду чи приносити користь людям» [13, с. 104]. У назві виділена велика літера «О», що підкреслює наголос у слові, тому колоритність твору впадає у вічі ще до розгортання книги, адже, як відомо, гуцули та інші жителі західноукраїнських земель вирізняються нетрадиційною для літературної української мови інтонацією та системою наголошування слів. У перекладі назва твору звучить «The UnSimple». Очевидно, що тут використано прямий словниковий відповідник, а так звана «гра» з чергуванням великих та малих літер передана розмежуванням префікса «un-» та основи «simple» за допомогою великої «S». Проте в оригіналі такий авторський прийом має сенс, а в перекладі лише служить графічним засобом збереження «родзинки» аутентичної назви роману.

Ми не дарма вжили прикметник «нетрадиційний» щодо говору на західних територіях нашої держави, адже для пересічного українця з інших регіонів нижченаведені слова, що позначають назви кулінарних страв та предметів побуту, є часто незрозумілими. Розглянемо окремі діалектизми з тексту оригіналу та проаналізуємо їх переклад: *Анна принесла їм збанок на зашклену залепію* [14, с. 3]. – *When Anna brought the coffee out onto the glazed veranda* [15, с. 10]. Виділені в українському реченні слова є діалектними означають «кухоль» та «веранда» відповідно. Варто зазначити, що слово *збанок* до цього моменту не вживалось у романі, тому маємо можливість спостерігати досить цікаву перекладацьку трансформацію – вилучення діалектизму і водночас додавання доречного за контекстом слова *coffee*, що, як далі стане відомо, позначає те, що містилось в описуваному збанку. Проте наступне речення в тексті роману: *«Темніло, і Анна перед тим, як принести другий збанок <...>»* [14, с. 3], у перекладеному варіанті вже має прямий відповідник згаданому діалектизму – *pot*. Тому англомовному читачу лише

з цього моменту зрозуміло, в чому саме принесли каву: не в чашці, а саме в кухолі: “*It got dark, and before bringing them a second pot*” [15, с. 10]. Слово *pot* є нейтральним зі стилістичного погляду, тому національний колорит оригінального речення в перекладі втрачено. Діалектизму *галерія*, що в літературній українській мові має за відповідник слово «веранда», також було дібрано стилістично нейтральний англійський еквівалент.

Продовжимо тему кулінарних назв, а тому розглянемо низку таких слів: *афини, тогодзи, коники, будз, пугарчик, моздир* [14, с. 12–19], що в перекладі роману звучать відповідно: *black bilberries, red bilberries, Hutsul cheese horses, budz cheese, cup, mortar* [15, с. 24–41]. У карпатському регіоні слова *афини, тогодзи* уживаються для позначення чорниці та брусниці, їх було відтворено стилістично нейтральними відповідниками. Для передачі слова *коники* – традиційних ласощів із сиру у формі коників – використано описовий переклад *Hutsul cheese horses*. Транскрибування слова *будз* – *budz cheese* – передало унікальність назви овечого сиру, водночас використано й описовий переклад із метою ознайомлення читача зі змістом гуцульської реальності. Колорит речення з двома останніми діалектизмами (*пугарчик, моздир*) втрачено в тексті перекладу через використання стилістично нейтральних англійських еквівалентів – *cup, mortar*.

У романі Ю. Винничука «Танго смерті» вартим аналізу є такий приклад: *він лежить плячком <...> й не дихає* [16, с. 292] – *He lay there like a flat cake <...> and not breathing* [17, с. 13]. Постає питання про природу слова *плячки*. Перекладач має визначити, чи є воно діалектизмом, знайти його значення у відповідних джерелах – «плячками» називають випічку Західної України. Робота над перекладом творів, що містять діалектні слова, вимагає часу для з’ясування значення слова і добирання вдалого відповідника в мові перекладу. У цьому разі в перекладі було запропоновано стилістично нейтральний відповідник *a flat cake*.

Ю. Винничук досить часто оперує діалектною лексикою. Проте досвідчені письменники, які використовують у своїх творах соціально-марковану лексику, нерідко подають короткий словник наприкінці книги, в якому розтлумачено значення незнайомих слів. Розглянемо такий приклад: *На ринку з ранку до вечора лунали вигуки: «Цьмага, баюра, вудзя!»* [16, с. 289]. За поданим автором словником маємо можливість дізнатися, що діалектизми *цьмага, баюра, вудзя* є синонімами до слова «горілка». Проте зберігається проблема відтворення цих слів англійською мовою. Проаналізуємо це саме речення в перекладі: *At the market from morning till evening shouts echoed of “Liquor, booze, hootch”* [17, с. 10]. Слова *liquor, booze, hootch* мають значення різних міцних алкогольних напоїв. Таким чином, перекладач використав низку синонімів, якими також дуже багата англійська мова. Такий переклад дав можливість передати значення та підкреслити розмаїття напоїв, які продавалися на описуваному ринку.

Діалектизми, що позначають предмети побуту та інші слова широкого вжитку, пронизують і тексти творів В. Габора. Яскравим прикладом можуть слугувати слова на кшталт *зашпори, фуфайка, червінь, коц* [18, с. 109–114], що в перекладі відтворені словами *pain, padden jacket, bloodshot, thick woolly blanket* [19, с. 231–235]. Кілька діалектизмів, зокрема *мештити* та *хідник*, зустрічаються в текстах творів різних письменників. Власне, в перекладах романів Ю. Винничука і В. Габора їм дібрано єдиний нейтральний відповідник *shoes* та *pavement* відповідно. Проілюструємо це на прикладах: *не кажучи вже про панчо-*

хи з підв’язками, і навіть мештити [16, с. 84]. – *<...> not say anything about his socks with garters, and even his shoes* [17, с. 7]; *Куртки на них були мокрими, у мештах хлюпала вода* [20, с. 82] – *Their coats were soaked, and water sloshed in their shoes* [21, с. 239]; (...) *а пізніше пан Канценеленбоген повзав по хіднику* [16, с. 85] – *<...> and later I saw Mr. Kantsenelebogen crawling along the pavement* [17, с. 8]; *Вони йшли хідником, тримаючись за руки* [20, с. 84] – *They were walking along the pavement, holding hands* [21, с. 240].

В аспекті започаткованого дослідження варто згадати українську міфологію, оскільки назви різних міфічних і загадкових істот часто зустрічаються у творах, що належать до літературного доробку сучасних прозаїків. Немає потреби згадувати, що вони неодмінно визначають національний колорит. Розглянемо приклад з роману І. Роздобудько «Гудзик»: *А ще трохи згодом згадав, що ця місцина аж кишить легендами про русалок, нявок, мавок, мольфарів та відьом* [22, с. 3]. Під час перекладу лексики цього типу можливі два варіанти розвитку подій: перший стосується перекладача-українця, якому знайомі значення виділених слів, тому труднощів із розумінням значення речення перед ним не виникає. Проте залишається питання знаходження відповідника в мові перекладу. Вочевидь, у кожній країні є своя історія разом із власними легендами, забобонами тощо, яким притаманні певні характери, істоти, створіння, єдині у своєму роді. Якщо персонаж унікальний та еквівалентів його назви в інших мовах немає, у сфері перекладу стає у пригоді описовий метод. З іншого боку, можна транслітерувати ці слова. Водночас досвідчений перекладач має переглянути довідкові джерела мови перекладу, щоб знайти схожих персонажів та використати їх назви. Якщо перекладач є носієм мови перекладу, йому знайома міфологія власної культури і неодмінно відомі чарівні істоти, що можуть співвідноситися з чарівними істотами країни мови оригіналу. У наведеному прикладі лише русалки та відьми є загальнопоширеними персонажами і добір еквівалентів не становив клопоту. Проте варто проаналізувати переклад інших реальностей із цього речення: *And then a little later I inopportunoely recalled that this place was swarming with legends about mermaids, niavka river nymphs, mavka forest nymphs, molfar wizards, and witches* [23, с. 19]. Очевидно, що перекладач поєднав два способи перекладу – транслітерацію та описовий переклад. Інакше кажучи, в результаті утворилися багатокomпонентні терміни, в яких першим компонентом залишилось транслітероване слово-реалія, наприклад, *niavka*, а інші два виконують функцію роз’яснення першого: *river nymph*.

Продовжуючи тему містичного, повернімося до роману Т. Прохаська «НепрОсті», де ми виявили діалектизми *віжлунка* та *гадерниця* [14, с. 7]. Так гуцули називають ворожку, знахарку, провидицю тощо; у них ці слова використовуються як синоніми. В англomовній версії книги ці лексичні одиниці відтворені словами: *a seeress* та *a snake-charmer* [15, с. 17]. У той час як *a seeress* є прямим відповідником, *a snake-charmer* являє собою описовий переклад. Справа в тому, що діалектне слово *гадерниця* в гуцулів позначає ворожку, яка має дар замовляння від укусів гадюк. Отже, перекладачу вдалося надзвичайно точно описати поняття, якому немає еквівалента в англійській мові.

До діалектної лексики можна віднести слова *керунок, кавальчик, ліжник*. Нижченаведені приклади з роману Т. Прохаська демонструють, як доволі нескладно здогатися про їх значення з контексту: *<...> тоді навіть схід почав повільно переміщатися у тому керунку* [14, с. 1]; *Він обмурував невеличкий*

кавальчик землі <...> [14, с. 5]; <...> *обмили Анну і загорнули її в кольорові ліжники* [14, с. 7]. Можна здогадатися, що йдеться про *напря́м*; *имат чо́гось*; *ковдру* (на Гуцульщині саме ковдра з шерсті називається ліжником), тому дібрати еквіваленти в англійській мові не становило труднощів: *direction* [15, с. 8], *scarp of land* [15, с. 13], *blankets* [15, с. 17]. Водночас національний колорит у перекладі не відтворено.

На відміну від Ю. Винничука, який склав короткий тлумачний словник діалектної лексики, Т. Прохасько не подає тлумачення незнайомих слів, тому перекладач має звернутися до довідкових джерел за пошуком значення певного діалектизму. Розглянемо такі приклади: дудка – *shepherd's flute* [15, с. 26], мотузка – *cable* [15, с. 27], спи́ж (стара діалектна назва бронзи) – *spyzh* [15, с. 28], намисто – *beads* [15, с. 39]. Очевидно, що одні назви перекладені прямим словниковим відповідником, а інші – транслітеровані через відсутність еквівалента.

Низка слів, узятих із роману Ю. Винничука «Танго смерті» – *шляфрок*, *цереґелі*, *пательня*, *фацет*, *вар'ят*, *вуйко*, – у текстах перекладу могла б виглядати так: *shlyafrok*, *tseregeli* тощо. Розглянемо, як розтлумачено значення цих діалектизмів у поданому автором словнику та які еквіваленти дібрав перекладач, відштовхуючись від значень, поданих у ньому: *шляфрок* [16, с. 290] – халат – *rob* [17, с. 11]; *без жодних цереґелів* [16, с. 290] – без зайвих клопотів – *without any complaining* [17, с. 11]; *пательня* [16, с. 293] – сковорода – *pan* [17, с. 13]; *фацет* [16, с. 294] – тип (якась особа, суб'єкт) – *type* [17, с. 14]; *вар'ят* [16, с. 295] – скажений – *crazy guy* [17, с. 15]; *вуйко* [16, с. 81] – брат матері – *uncle* [17, с. 4]. У всіх випадках у перекладі було дібрано еквівалент до тлумачення, тобто до стилістично нейтральних лексем, національний колорит діалектної лексики в перекладі не збережено.

Доволі цікавим для дослідження перекладу реалій є постбіблійний детектив В. Базіва «Хрест» [24]. Твір наскрізь пронизаний церковною лексикою. Аналіз перекладів свідчить, що труднощі пошуку еквівалента під час перекладу, можливо, не були значними, проте колорит оригінального твору здебільшого втрачено. Підтвердимо прикладами: *ксьондзьонова плебанія* – двір, садиба священика (ксьондз – той, що належить до панівного сану, польський католицький священнослужитель) – *presbytery* [25, с. 4]; *їмосць* – матушка – *lady* [25, с. 4]; *парафія* – *parochial house* [25, с. 4]; *нопадя* – *priestwife* [25, с. 4].

Окрім діалектизмів спостерігаємо і в романі О. Забужко «Музей покинутих секретів», хоча здебільшого а ньому переважає сучасна літературна або розмовна лексика. Проаналізуємо такий приклад: <...> *жінки, чий образ не відпускав мене, відколи я вперше вгледіла її на паршивенькому архівному знімку – таку різко відмітну серед усіх тих вояків із грубуватими селянськими фізіономіями, чепурну й відзігорну (елеганцьку, як у них там кажуть!) навіть у повстанському однострої* [26]. – <...> *the woman who has gripped my imagination from the instant I saw her image on a faded archival shot – so radically different from her peasant-faced fellow insurgents, so neat and refined (“smart”, as the locals would say), even in her guerrilla uniform* [27]. Як бачимо, у цьому прикладі використано діалектизм «відзігорний», що має значення «франтуватий» [28, с. 213]. У перекладі спостерігаємо застосування стилістично-нейтральної одиниці «*refined*», що має за переклад в українській мові лексеми «витончений, вишуканий, благородний, вдосконалений, покращений». Таким чином, відбувається нейтралізація значення діалектної одиниці в перекладі.

Кількісний аналіз способів перекладу засвідчив такі дані: 51% діалектизмів відтворено англійською мовою ситуативним відповідником, 23% – дескриптивом (описовим перекладом), у 17% випадків було зазначено поєднання транскрибування і описового перекладу. Найменш частотним виявився такий спосіб відтворення, як транскрибування – 9%.

Висновки. Отже, діалектна лексика визначає національний колорит української літератури. Тому перед перекладачем постає нелегке завдання зберегти цей колорит, не спотворити при цьому зміст оригінального твору та зробити текст перекладу максимально зрозумілим. Як засвідчують спостереження, за відсутності в англійській мові та культурі певних реалій, не можна повною мірою передати англійськомовному читачу той настрій, що закладений в українських літературних творах. Переклад діалектної лексики здебільшого відбувається шляхом добору еквівалентів (вони добиралися до літературних відповідників діалектизмів і були стилістично нейтральними), частина діалектних слів була відтворена описовим способом і способом транслітерації.

Література:

1. Дроздовський Д. Переклад у ХХІ столітті: місія нездійсненна? / Д. Дроздовський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litakcent.com/2009/03/12/pereklad-u-hhi-stolitti-misija-nezdijisnenna>.
2. Зорівчак Р. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози) / Р. Зорівчак. – Львів, 1989. – 216 с.
3. Москаленко М. Нариси з історії українського перекладу [частина 1–6] / М. Москаленко // Всесвіт. – 2006. – № 1-2, № 3-4, № 5-6, № 7-8С, № 11-12.
4. Стріха М. Український художній переклад: між літературою і націєтворенням / М. Стріха. – К. : Факт-Наш час, 2006. – 344 с.
5. Улюра Г. Сучасна українська проза в перекладах російською мовою: досвід і практика / Г. Улюра // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. – 2012. – Вип. 27. – С. 299–301.
6. Веснянка О. Перекладачі виводять білі плями на літературній мапі / О. Веснянка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dw.com-16728321.
7. Дроздовський Д. Українська література в чесько-словацьких зеркалах / Д. Дроздовський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vsesvit-journal.com/old/content/view/602/41>.
8. Переклади з української мови польською мовою з 1991 до 2012: дослідження фонду Next Page в рамках проекту Book Platform / О. Братчук, бібліографія – А. Івченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bookplatform.org/.../ukrainiantopolishtranslationsstud.
9. Переклади з української мови грузинською мовою з 1991 до 2012: дослідження фонду Next Page в рамках проекту Book Platform / О. Курганідзе, В. Марджанішвілі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bookplatform.org/images/activities/430/ukrainian-georgiantranslationsstudy.pdf>.
10. Переклади з української мови англійською мовою з 1991 до 2012: дослідження фонду Next Page в рамках проекту Book Platform / Н. Поліщук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bookplatform.org/images/activities/425/ukrainianenglish-translationsstudy_ukr12.pdf.
11. Пономарів О. Стилістика сучасної української мови / О. Пономарів. – К. : Либідь, 1993. – 248 с.
12. Білодід І. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / І. Білодід. – К. : Наукова думка, 1969. – 645 с.
13. Гуцульська міфологія: етнолінгвістичний словник [уклад. Н. Ховзей]. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. – 216 с.

14. Прохасько Т. НепрОсті / Т. Прохасько. – Ів.-Франк. : Лілея НВ, 2002. – 140 с.
15. Prokhasko T. The UnSimple / T. Prohasko; translated by Uilleam Blacker // *Ukrainian Literature*. – 2007. – Vol. 2. – P. 1–52.
16. Винничук Ю. Танго смерті : роман / Ю. Винничук. – Харків : Фоліо, 2012. – 379 с.
17. Vynnychuk Y. Tango of Death / Y. Vynnychuck; translated by Michael M. Naydan and Svitlana Bednazh // *Contemporary Ukrainian literature series*, 2013. – P. 3–16.
18. Габор В. Ніч, що ховає всі дороги / Василь Габор // *Дзвін*. – 1994. – № 8. – С. 109–114.
19. Gabor V. Night Obscures the Way / V. Gabor; translated by Patrick Corness and Natalia Pomirko // *Ukrainian Literature*. – 2007. – Vol. 2. – P. 231–235.
20. Габор В. Потрапити в сад / В. Габор // *Дзвін*. – 1995. – № 9. – С. 80–86.
21. Gabor V. Finding the Way to the Garden / V. Gabor; translated by Patrick Corness and Natalia Pomirko // *Ukrainian Literature*. – 2007. – Vol. 2. – P. 237–241.
22. Роздобудько І. Гудзик / І. Роздобудько. – Харків : Фоліо, 2008. – 222 с.
23. Rozdobudko I. The Lost Button / I. Rozdobudko; translated by Michael M. Naydan and Olha Tytarenko. – London : Glagoslav Publications Ltd, 2012. – 182 p.
24. Базів В. Хрест / В. Базів. – Харків : Фоліо, 2011. – 420 с.
25. Baziv V. The Cross / V. Baziv; translated by Stephen Komarnyckyj. – Tucson, AZ, 2013. – 248 p.
26. Забужко О. Музей покинутих секретів / О. Забужко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.litmir.me/br/?b=149085&p=18>.
27. Zabuzhko O. The Museum of Abandoned Secrets / Oksana Zabuzhko; translated by Nina Shevchuk-Murray [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://chtyvo.org.ua/authors/Zabuzhko/The_Museum_of_Abandoned_Secrets__en/
28. Словарь української мови / упор. з дод. власн. матеріалу Б. Грінченко : в 4-х т. – Том 1. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. – 213 с.

Ковтун Е. В. Диалектная лексика в современной украинской прозе в аспекте перевода

Аннотация. Лингвистический анализ текстов произведений современных украинских прозаиков свидетельствует об их принадлежности к литературному течению постмодернизма. Характерной чертой этих произведений является наличие в них диалектизмов – реалий, наиболее точно передающих национальный колорит. Эти лексические единицы представляют трудности при переводе (из-за различий в эмоциональных эффектах, который они оказывают на реципиента и в случае отсутствия реалий и соответствий в целевом языке) и обуславливают применение трансформационных приемов перевода.

Ключевые слова: современная украинская проза, диалектизм, способ воспроизведения, переводческие трансформации.

Kovtun O. Dialectical lexis in modern Ukrainian prose in the aspect of translation

Summary. Linguistic analysis of modern Ukrainian prose shows that this literature belongs to postmodernism. Postmodern literature features dialectisms as phenomena, which render the national spirit in the best way. These lexical features set a problem of their rendering into English in postmodern prose (because of differences in emotional effects which they create and due to lack of equivalent phenomena in the target language), and may cause application of transformational translation techniques).

Key words: modern Ukrainian prose, dialectism, method of translation, translation transformations.

Кучер З. І.,
кандидат філологічних наук,
доцент, завідувач кафедри романо-германської філології та перекладу
Черкаського державного технологічного університету

Орлова М. О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології та перекладу
Черкаського державного технологічного університету

ВИКОРИСТАННЯ РІЗНОТИПНИХ ПРИЙОМІВ ГРАМАТИЧНИХ ЗАМІН У ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Анотація. У статті проаналізовано особливості використання різнотипних прийомів граматичних заміन у процесі художнього перекладу. Розглядаються мотиви застосування зазначених прийомів, які виявлені в процесі порівняльного аналізу збірки творів швейцарського письменника Ф. Дюрренматта «Лабіринт» і її українського перекладу.

Ключові слова: художній переклад, перекладацька трансформація, граматичні заміни.

Постановка проблеми. На сучасному етапі вітчизняні наукові дослідження в галузі художнього перекладу характеризуються переважно спрямованістю на прагматичний аспект. Поза увагою дослідників часто залишається вивчення способів і прийомів адекватного відтворення оригінального тексту на морфологічному рівні, де особливо чітко можуть спостерігатися суттєві системні розбіжності між мовою оригіналу та мовою перекладу, в основі яких лежать різні мовні картини світу, особливості граматичної будови, певні мовні норми і традиції. Справедливою в цьому аспекті є думка О. Кундзіча, який не погоджується з повним відмежуванням «художнього перекладу» від «лінгвістичного», намагається знайти «серединний» компромісний варіант, який би зміг примирити протилежні позиції: «Стає очевидним, що ні в процесі перекладу, ні в його теоретичному аналізі відокремити лінгвістичне від прекрасного неможливо, оскільки прекрасне є функцією лінгвістичного» [5, с. 56].

Отже, актуальність статті пов'язана зі станом сучасних вітчизняних досліджень у галузі перекладознавства, що характеризуються значним інтересом до проблеми художнього перекладу як особливого виду перекладацької діяльності, у межах якої авторський задум має реалізуватися в тексті лінійно (за рахунок черги слів) і синтетично (завдяки поєднанню всіх мовленнєвих та екстралінгвістичних засобів) до єдиного цілісного комплексу.

Однією з актуальних проблем художнього перекладу є відтворення структурно-семантичних особливостей мовних конструкцій оригіналу з урахуванням його емоційно-експресивної специфіки. Безперечно, одним із основних завдань перекладача художнього тексту є збереження індивідуального стилю письменника – системи змістових і формальних лінгвістичних характеристик, властивих творам автора, які роблять унікальним утілений у цих творах авторський спосіб мовного вираження. У процесі художнього перекладу часто виявляється неможливість використання словникових відповідників і конструкцій,

притаманних лише мові оригіналу, що спричиняє застосування трансформаційного перекладу, який полягає в перетворенні формальної структури речення, слова чи словосполучення або ж її повній заміні для адекватної передачі змісту висловлювання. У цьому зв'язку важливим є дослідження саме морфологічних трансформацій або, як їх називають українські дослідники Т. Кияк, А. Науменко й О. Огуй [3], морфологічно-категорійних, за якими відбувається зміна категорійних характеристик слова чи словосполучення в тексті перекладу. Інша українська дослідниця О. Селіванова виділяє серед трансформацій, які здійснюються на морфологічному рівні, як формальні, що передбачають «зміну форми в перекладі за умови збереження змісту оригіналу» [6, с. 460], так і формально-змістові, які «передбачають зміну форми й модифікацію змісту, зумовлену специфікою мовних систем оригінального й перекладного тексту за контекстуальними чи прагматичними чинниками» [6, с. 461].

Метою статті є вивчення особливостей використання морфологічно-категорійних трансформацій, а саме різнотипних прийомів граматичних замін задля досягнення відповідного ступеня адекватності й еквівалентності художнього перекладу, який має естетично вплинути на читача.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ґрунтуючись на класифікації О. Селіванової [6, с. 460], на основі фактичного матеріалу розглядаємо такі способи морфологічних замін:

1. Категорійні заміни зі збереженням змісту мовних одиниць (заміна роду, відмінка, стану дієслова, форми ступенів порівняння).
2. Частиномовні заміни.
3. Заміна морфологічних засобів лексичними з однаковим змістом.
4. Усунення чи виникнення в перекладі явища транспозиції числа, часу, способу дії.

Як фактичний матеріал обрано збірку творів відомого швейцарського письменника Ф. Дюрренматта «Лабіринт» і її український переклад О. Логвиненка. До збірки увійшли як прозові твори: «Зимова війна у Тибеті», «Місячне затемнення», «Бунтар», так і розлогі авторські коментарі до них і роздуми письменника-філософа про свою добу, про місце й роль у ній його батьківщини – Швейцарії.

У 1972 році Ф. Дюрренматт написав есе «Драматизм лабіринту» («Dramaturgie des Labyrinths»), що увійшло до зазначеної збірки як вступна частина повісті «Зимова війна у Тибеті»

(«Der Winterkrieg in Tibet», 1985). У цьому есе автор пропонує своє бачення традиційного сюжету про Мінотавра, розкриваючи власне розуміння давніх античних образів і мотивів, свідомо руйнуючи цілісну структуру міфу, використовуючи його як ігровий матеріал. Він зміщує акценти під час створення образної системи, вводить в оповідь додаткові колізії та філософські роздуми. У його інтерпретації першорядного значення набуває образ Мінотавра. Особливим у трактуванні міфу стає те, що спроби Мінотавра усвідомити сутність своєї провини і зрозуміти причину ув'язнення залишаються безуспішними. У такому контексті його дії проєктуються на прагнення людини пізнати навколишню дійсність, визначити сенс свого існування, знайти шлях до «істини буття». Лабіринт Ф. Дюрренматта нагадує сучасний світ, який не підлягає раціональному розрахунку. Він складний, має безліч доріг, які перетинаються між собою. Коли окрема особистість робить спробу вибратися зі свого лабіринту, вона відразу ж опиняється в іншому.

Саме фантастична повість «Зимова війна у Тибеті» («Der Winterkrieg in Tibet», 1981) стає художнім утіленням дюрренматтівської концепції лабіринту. Мотив лабіринту стає одним із основних принципів організації тексту, що спричиняє відсутність лінійної фабули, хронологічної послідовності й зовнішньої зв'язності зображених подій. Унаслідок цього створюється ефект навмисного хаосу, а світ сприймається як алогічний, позбавлений закономірності й упорядкованості. Це дає змогу виділити в повісті певні ознаки, що характеризують побудову постмодерністських творів, а саме: фрагментарність, аморфність, уривчастість оповіді, а також принцип пермутації.

Безперечно, така побудова тексту викликає певні труднощі під час перекладу та вимагає від перекладача враховувати як екстралінгвістичні (змістовні) аспекти, так і лінгвістичні (формальні), оскільки текст перекладу має максимально точно відтворювати художньо-естетичні переваги оригіналу й відповідати нормі мови перекладу.

У процесі порівняльного аналізу тексту оригіналу та його перекладу виявлено такі способи морфологічних заміни:

1. Категорійні заміни зі збереженням змісту мовних одиниць (заміна роду, відмінка, стану дієслова, форми ступенів порівняння):

Ein Reh überquert die Straße, auch es hat Mühe im Schnee, dann ein zweites, glotzt ihn mit Augen voll Todesangst an, fast ist Lotscher bei ihm, da taucht es in den Wald zurück [1, с. 225].	Дорогу переходить козуля, їй теж не легко в глибокому снігу; згодом – ще одна, вона витріщається на Лачера очима, сповненими смертельного страху, той уже майже біля неї, і вона знову зникає в лісі [2, с. 188].
Ich wuchs in einer christlichen Welt auf, die mich auch später nicht losließ: mein Sohn ist Pfarrer geworden [1, с. 183].	Я виріс у християнському світі, який лишився зі мною й згодом: мій син став священником [2, с. 153].

Порівняльний аналіз вищенаведених речень свідчить про використання в процесі перекладу заміни роду іменників відповідно до системи мови перекладу.

Und so bin ich denn aufs Neue in diesen unheimlichen Kampf verwickelt; wie damals gezwungen, eine Welt der Sinnlosigkeit darzustellen, in der ein Sinn gesucht wird, den es nicht gibt, ohne den sie jedoch nicht ausgehalten werden kann [2, с. 68].	Отак я виявився знову втягненим у ту жахливу боротьбу і, як колись, змушений був змальовувати світ безглуздості, де люди шукають глуду, якого нема, але без якого цю безглуздість, однак, не можна витерпіти [1, с. 55].
---	--

У процесі перекладу пасивної конструкції «in der ein Sinn gesucht wird», яка не відповідає нормі української мови, було вжито конверсивну заміну, що призвело до заміни стану, окрім цього, з метою конкретизації додано лексичну одиницю «люди», що свідчить про використання комплексної трансформації. Умотивовані зазначені прийоми подоланням розбіжностей між нормою МО та МП.

Phantastische Siege werden gemeldet, stets ist der Endsieg nahe, eigentlich schon errungen, dennoch geht der Winterkrieg weiter [2, с. 96].	Ми тільки й чуємо повідомлення про неймовірні звиятиги, остаточна перемога, мовляв, уже не за горами, по суті, її вже здобуто, а тим часом Зимова війна все ж таки триває [1, с. 77].
---	---

Пасивна конструкція «werden gemeldet», яка не характерна цьому контексту в українській мові, перекладена за допомогою конверсивної заміни активним способом «ми чуємо». Такий переклад умотивований прагненням подолати розбіжності між нормою мови оригіналу та перекладу.

Wenn mein Vater auf Sisyphus oder Tantalus oder Ödipus zu sprechen kam, die von den Göttern verflucht worden waren, fragte ich, was denn ein Fluch sei, und mein Vater antwortete, das seien erfundene Geschichten, die Griechen hätten nicht gewußt, daß es nur einen Gott gebe [2, с. 24].	А коли батько заводив мову про Сізіфа, Тантала чи Едіпа, яких прокляли боги, я запитував, що таке прокляття, і батько відповідав, що всі ті історії – вигадки, греки, мовляв, не знали, що Бог є лише один [1, с. 18].
--	--

У вищенаведеному реченні пасивна конструкція «die von den Göttern verflucht worden waren» перекладена дієсловом активного стану з метою емоційного забарвлення тексту перекладу.

Der Fels hier ist glatt, ich arbeite immer möglichst sorgfältig an meinen Inschriften [2, с. 108].	Стіни тут гладенькі, написи я завжди роблю якомога старанніше [1, с. 87].
--	---

Прикметник «sorgfältig» перекладено прикметником у порівняльному ступені «старанніше». Такий переклад умотивовано тим, що перекладач прагне не допустити порушення узусу мови перекладу.

Noch geheimnisvoller waren die dunklen Gänge im Heu, das die Bauern in ihren Tennen aufgeschichtet hatten; stundenlang krochen wir in der warmen staubigen Finsternis umher und spähten von den Ausgängen in den Stall hinunter, wo in langen Reihen die Kühe standen [2, с. 20].	Ще більше таємниць приховували в собі темні ходи в стіжках сіна, що їх селяни складали в своїх стодолах; годинами лазили ми в теплій курній п'ячці, зазираючи з тих ходів до корівника, де довгими рядами стояли корови [1, с. 15].
---	---

У вищенаведеному прикладі прикметник у вищому ступені «geheimnisvoller» перекладено за допомогою словосполучення, до складу якого входить іменник «більше таємниць». Такий переклад умотивований прагненням конкретизувати ситуацію в певному контексті.

2. Частининомвні заміни:

Vor dessen Lektionen wir zitterten, denn er war ein bössartiger Prügler, Klemmer und Haarzieher, der uns zwang, einander die Hände zu schütteln: „Grüß Gott, gelehrter Europäer“ [2, с. 17].	Перед його уроками ми аж тремтіли, бо той злюка любив нас лупцювати, щипати й тягати за чуба, а також змушував подавати один одному руку («Слава Йсу, вчений європейцю!») [1, с. 12].
--	---

Іменники «Prügler», «Klemmer», «Haarzieher» у процесі перекладу замінено дієсловами «лупцювати», «щипати», «тягти за чуба» з метою подолати розбіжності між системою мови оригіналу та мови перекладу й запобігти конструкції, яка не характерна для української мови.

Nur wenige Züge hatten den Mut , nicht anzuhalten, brausten vorbei nach dem fernen Luzern, nach dem näheren Bern [2, с. 17].	Рідко який потяг, поспішаючи до далекого Люцерна чи до недалекого Берна, зважувався тут не спинитися [1, с. 13].
---	---

У вищезазначеному реченні іменник «Mut», який має словниковий відповідник «**мужність**», перекладено дієсловом «**зважуватися**». Такий переклад умотивований тим, що перекладач прагне використовувати вирази та слова, які відповідають нормі й узусу мови перекладу, оскільки словосполучення «**мати мужність**» («**den Mut haben**») в українській мові співвідноситься, як правило, із живою істотою.

Sie las während des Melkens die Bibel, und ich mußte nach dem Abendessen die Hausierer und Vaganten vom Pfarrhaus über die Ebene zwischen dem Dorf und Zäziwil zu ihr in die Hütte führen, wo sie übernachten konnten [2, с. 19].	Доячи корову, вона читала Біблію, а я після вечері мав водити від пасторського будинку через рівнину між селом і Цецивілем мандрівних торговців та акторів до її хатини на нічліг [1, с. 14].
---	---

Словосполучення «**während Melkens**», яке має відповідник «**під час доїння**», перекладено дієсловом «**доїти**»; німецьке дієслово «**übernachten**» зі словниковим відповідником «**переночувати**» перекладено іменником «**нічліг**». Такий переклад умотивовано тим, що перекладач прагне уникнути неприродності деяких виразів унаслідок розбіжностей між системою МО та МП та зробити зміст речення зрозумілим і відповідним нормі мови перекладу.

Nicht nur mit dem Tod waren wir vertraut, auch mit dem Töten [2, с. 21].	Ми не тільки добре знали, що таке смерть, а й уміли вбивати [1, с. 15].
---	--

Прийменникова конструкція «**mit dem Töten**» перекладена дієсловом «**убивати**». Такий переклад умотивовано прагненням уникнути нелогічності висловлювання в мові перекладу й подолати розбіжності між нормою мови оригіналу та перекладу.

Gut und Böse waren festgesetzt, man stand in einem ständigen Examen, für jeden Tag gab es gleichsam Noten, und darum war die Schule auch so bitter : sie setzte das himmlische System auf Erden fort, und für die Kinder waren die Erwachsenen Halbgötter [2, с. 29].	Межі добра і зла були чітко окреслені, людям доводилося постійно тримати іспит, кожен вчинок мав немовби свої оцінки, і через те й школа викликала стільки гіркоти : вона була продовженням небесної системи на землі, а дорослі для дітей були напівбогами [1, с. 22].
--	--

У процесі перекладу прикметник «**bitter**» передано за допомогою іменника «**гіркота**». Такий переклад умотивований тим, що перекладач прагне використовувати вирази та слова, які притаманні саме українській мові, долаючи розбіжності між нормою мови оригіналу й перекладу.

Es aufzutreiben war schon ein Kunststück, setzte Lügen, Stehlen und Pumpen voraus [2, с. 49].	Роздобувати їх стало в нас справжнім мистецтвом: треба було вміти брехати, красти й позичати [1, с. 38].
--	---

У вищенаведеному прикладі іменники «**Lügen**», «**Stehlen**» і «**Pumpen**» перекладено дієсловами «**брехати**», «**красти**», «**позичати**». Такий переклад умотивований також прагненням подолати розбіжності між системою мови оригіналу та мови перекладу й запобігти конструкції, яка не характерна для української мови.

So war es auch bei den Gängen in den Weinbergen und den Wäldern von La Plaine, entlang der toten schieferblauen Rhone, und in meinem eiskalten Verschlag in der Pinte, wo ich schlief, aus dem Haus der alten Witwe hinausgeworfen [2, с. 68].	Те саме було й на прогулянках до виноградників та ла-плайнського лісу, уздовж мертвої, сланцево-блакитної Рони, а також у моєї холодної, мов лід , комірчини в шинку, де я ночував після того, як літна вдова втришки вигнала мене зі своєї хати [1, с. 54].
---	---

Прикметник «**eiskalt**», який має словниковий відповідник «**льодяний**», перекладено іменником «**лід**». Такий переклад умотивований прагненням уживати конструкції та лексичні одинці, які відповідають нормі мови перекладу.

3. Заміна морфологічних засобів лексичними з однако-вим змістом:

Wir standen da, eine Viertelstunde, eine halbe Stunde, und dann spielten wir wieder auf dem Trottoir Marmeln: ahnungsvoller , als die Erwachsenen dachten [2, с. 21].	Ми стояли й дивились, стояли чверть години, півгодини, а тоді знов заходжувались грати на хіднику в камінчики, багато чого розуміючи краще , ніж гадали собі дорослі [1, с. 15].
--	---

У процесі перекладу прикметник у вищому ступені порівняння «**ahnungsvoller**», який є структурним екзотизмом, перекладено за допомогою описового перекладу «**розуміючи краще**». Такий переклад умотивований прагненням подолати розбіжності між системою мови оригіналу та перекладу.

Man war dem Glauben ausgeliefert , schutzlos und nackt [2, с. 29].	Доводилося хоч-не-хоч вірити , вірити, стоячи перед ним беззахисно, в чому мати споридила [1, с. 22].
---	---

У вищенаведеному прикладі словосполучення «**dem Glauben ausgeliefert**», яке має словниковий відповідник «**відаватися вірі**», перекладено дієсловом «**вірити**»; а прикметник «**nackt**» перекладено за допомогою описового перекладу «**в чому мати споридила**». Такий переклад умотивований тим, що перекладач прагне подолати розбіжності між системою мови оригіналу й перекладу та застосовувати вирази і слова найуживаніші в українській мові.

Vor Beginn meiner Studien zog ich mich für eine Woche in ein Bergtal zurück, in ein kleines Bergdorf in dr Mitte des Tals, an dessen Ausgang ein anderes, größeres Dorf lag, von dem das Bergdorf durch einen steil ansteigenden Wald getrennt war [1, с. 207].	Перед тим, як приступити до навчання , я поїхав на кілька днів до однієї гірської долини, власне, до гірського сільця посеред тієї долини; край долини лежало ще одне село, більше, від якого моє сільце відділяв крутий, порослий лісом схил [2, с. 173].
--	---

У процесі перекладу наведеного речення прийменникова конструкція «**vor Beginn meiner Studien**» передається за допомогою синтаксичної заміни, яка супроводжується лексичним розгортанням, що вмотивовано прагненням подолати розбіжності між системою мови оригіналу та перекладу.

Ich schlief lange und traumlos [2, с. 95].	Я спав довго, і мені нічого не снилося [1, с. 77].
---	---

У вищенаведеному реченні прикметник «traumlos» перекладено за допомогою лексичного розгортання, завдяки якому можна подолати розбіжності між нормою мови оригіналу та перекладу.

4. Усунення чи виникнення в перекладі явища транспозиції числа, часу, способу дії:

Es galt, mit dem Geld sparsam umzugehen [2, с. 49].	Доводилося тількиощадити гроші [1, с. 38].
---	--

У вищенаведеному прикладі іменник «Geld» у мові оригіналу вжито в однині, тоді як його український відповідник «гроші» вживається лише в множині. Такий переклад умотивовано прагненням подолати розбіжності між системою мови оригіналу та перекладу.

Unsinnige Demütigungen und Blamagen, unbewältigte Pubertät, Lappalien ins Riesenhafte vergrößert [2, с. 50].	Безглузді приниження, образи й ганьба, важкий тягар статевої зрілості, гіпертрофоване сприйняття всіляких дрібниць [1, с. 39].
--	--

Іменник «Blamagen» у мові оригіналу вжито у множині, тоді як його український відповідник «ганьба» вживається лише в однині. Такий переклад умотивовано прагненням подолати розбіжності між системою мови оригіналу та перекладу.

Eine Türe führte auf einen kleinen morschen Holzbalkon, den ich nur zögernd zu betreten wagte [2, с. 68].	Одні з дверей виходили на невеличкий і трухлявий дерев'яний балкончик, ступити на який я зважувався лише з острахом [1, с. 54].
---	---

Іменник «die Türe» в німецькій мові вжито в однині, в українській мові іменник «двері» вживається лише в множині. Такий переклад умотивований тим, що перекладач використовує ту форму числа, яка притаманна нормі мови перекладу.

An der Wand, direkt am Felsen, auf einer dürrtigen Pritsche, mitten unter Haufen von Waffen und Munitionskisten, umgeben von Kognakflaschen, saß ein riesenhafter alter Offizier, mit geöffnetem Waffenrock, unter dem eine haarige weiße Brust schimmerte, naß vor Schweiß [2, с. 91].	Під стіною, тобто під голим каменем, на якихось блаженських нарах, серед купи зброї та ящиків з набоями сидів здоровенний старий офіцер у розхристаному мундирі, з-під якого виглядали сиві, волохаті й мокрі від поту груди; довкола валялися пляшки з-під коньяку [1, с. 73].
---	---

У вищенаведеному реченні іменник «die Brust» у німецькій мові вжито в однині, в українській мові іменник «груди» вживається лише у множині. Такий переклад умотивовано прагненням подолати розбіжності в системі мови оригіналу та перекладу.

Bin ich fertig, ritze ich in die gegenüberliegende Wand des Stollens; sind auch an dieser zweihundert Meter geschafft, schreibe ich an der ersten Wand weiter, wo ich aufgehört habe, wie der zweihundert Meter usw.; auf jeder Wand sieben zweihundert-Meter-zeilige Inschriften [2, с. 100].	Спишу цю стіну, візьмуся за протилежну; пошкрябаю всі двісті метрів і на тій, переїду до першої, де припинив писати, і знов продрапаю двісті метрів – і так далі; на кожній стіні – по сім двохсотметрових рядків [1, с. 81].
--	---

Присудок речення оригіналу, виражений часовою формою для вираження теперішнього часу, передано в українській мові присудком, вираженим дієсловом у майбутньому часі, що вмотивовано контекстом.

Je älter man wird, desto stärker wird der Wunsch, Bilanz zu ziehen [2, с. 13].	Що старішими ми стаємо, то дужче відчуваємо в собі бажання підбити підсумок [1, с. 9].
--	--

Присудок речення оригіналу, виражений часовою формою для вираження майбутнього часу, передано в українській мові присудком, вираженим дієсловом у теперішньому часі, окрім цього, для конкретизації неозначено-особовий займенник «man» перекладено особовим займенником «ми». Такі способи перекладу вмотивовані контекстом.

Gemessen am Schicksal von Millionen und Abermillionen, die lebten, leben, während ich lebe, und noch leben werden, wenn ich nicht mehr lebe, kommt mir mein Leben so privilegiert vor, daß ich mich schäme, es auch noch schriftstellerisch zu erklären [2, с. 13].	Проти долі мільйонів і мільйонів людей, які жили, живуть, поки живу я, і житимуть ще, коли мене вже й не стане, моє особисте життя видається мені просто-таки привілеєм, і навіть соромно надавати йому іншого вигляду ще й за допомогою письменницького пера [1, с. 9].
---	--

У конструкції «wenn ich nicht mehr lebe» присудок речення оригіналу, виражений часовою формою теперішнього часу, передано в українській мові присудком, вираженим дієсловом у майбутньому часі, що вмотивовано контекстом.

Висновки. Отже, в результаті порівняльного аналізу на основі фактичного матеріалу проаналізовано різноманітні прийоми граматичних замінів у процесі перекладу художнього твору. Основними мотивами їх використання є переважно прагнення перекладача подолати розбіжності між системою, нормою та узусом мови оригіналу й перекладу, уникаючи буквализмів, неприродності деяких зворотів, використовуючи конструкції, які сприяють адекватному відтворенню змісту оригінального тексту.

Література:

1. Алексеев С.А. Передача структуры образов художественного текста при переводе (на материале англо-русских переводов) : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 / С.А. Алексеев. – М., 2009. – 298 с.
2. Казакова Т.А. Художественный перевод: в поисках истины / Т.А. Казакова. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2006. – 224 с.
3. Кияк Т.Р. Перекладознавство (німецько-український напрям) : [підручник для студентів вищ. навч. закл.] / Т.Р. Кияк, А.М. Науменко, О.Д. Огуй. – Чернівці: Видавничий дім «Букрек», 2014. – 640 с.
4. Кучер З.І. Особливості поезики та проблематика прози Ф. Дюрренматта : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / З.І. Кучер; Дніпропетровський нац. ун-т. – Д., 2003. – 169 с.
5. Кундзіч О. Творчі проблеми перекладу / О. Кундзіч. – К.: Дніпро, 1973. – 264 с.
6. Селіванова О.О. Світ свідомості в мові. Мир свідомості в мові / О.О. Селіванова. – Черкаси: Ю. Чабаненко, 2012. – 488 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Dürrenmatt F. Labyrinth. Stoffe I-III. Der Winterkrieg in Tibet. Mondfinsternis. Der Rebell / F. Dürrenmatt. – Zürich: Diogenes, 1998. – 335 S.
1. Дюрренмат Ф. Тексти I-III: Зимові війни в Тибеті. Місячне затемнення. Бунтар / Ф. Дюрренмат; з нім. пер. О. Логвиненко. – К.: Юніверс, 2005. – 280 с.

Кучер З. И., Орлова М. О. Использование различных приемов грамматических замен в процессе перевода художественного произведения

Аннотация. В статье проанализированы особенности использования различных приемов грамматических замен в процессе художественного перевода. Рассматриваются мотивы использования обозначенных приемов, которые определены в процессе сравнительного анализа сборника произведений швейцарского писателя Ф. Дюрренматта «Лабиринт» и его украинского перевода.

Ключевые слова: художественный перевод, переводческая трансформация, грамматические замены.

Kucher Z., Orlova M. The application of different-type grammar transformations in translation of literary works

Summary. The article deals with peculiarities of different-type grammar transformations in translation of literary texts. The advantage of the mentioned above technique is in the process of being outlined and explored by means of the comparative analysis of the book “Labyrinth” by the Swiss writer Friedrich Dürrenmatt and its Ukrainian translation.

Key words: literary translation, translation transformation, grammar transformations.

Поворознюк Р. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри ТПП з англійської мови
Інституту філології Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

МЕДИЧНА ІНФОРМАЦІЯ ЯК ОБ'ЄКТ МІЖМОВНОЇ ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Анотація. Статтю присвячено проблемам відтворення медичної інформації, закладеної у текстах, призначених як фахівцям, так і пацієнтам. Досліджуються стратегії й тактики перекладу, що впливають з особливостей реценції тексту МП, характеристик адресатів цільового тексту й імпліцитних очікувань щодо впливу цільового медичного тексту.

Ключові слова: медична інформація, «горизонт очікувань», задіяні, споглядальні й виключені реципієнти, онтологічні рівні реалізації впливу перекладу.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження зумовлено потребою у розробці підходів і методів відтворення медичної інформації, яка є невіддільною складовою професійної та непрофесійної комунікації. Виникає гостра потреба в якісних перекладах медичних документів задля забезпечення не лише комунікації між фахівцями медичної галузі, тобто горизонтального трансферу знань, а й комунікації між професіоналами і непрофесіоналами, тобто вертикального трансферу знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасне перекладознавство стає дедалі прагматичнішим, намагаючись відповідати запитам суспільства, які деталізуються, ускладнюються, доповнюються, уточнюються, корелюючи з новітніми інформаційними глобальними процесами. Останні вимагають чіткої та однозначної вербальної репрезентації з метою досконалішої комунікації.

Однак поза увагою досі залишаються жанрові особливості перекладу медичних текстів. Доцільно розуміти жанр як конвенціалізовану форму тексту, що має специфічну функцію у культурі, та відбиває мету, яку має відправник і може передбачити реципієнт МП. Тоді у фокусі дослідження опиняється комплекс взаємопов'язаних явищ, які дають змогу вести мову про цілісність аналізу тексту і комунікативної ситуації.

Метою дослідження є комплексний аналіз особливостей медичної інформації у перспективі перекладу, що впливають на розв'яз комунікації «лікар-пацієнт».

Виклад основного матеріалу. Медична інформація – це відомості про стан здоров'я, хвороби та органічні системні розлади, що уражують індивіда й, відповідно, стають предметом медичної комунікації (як одномовної, так і двомовної). Вона може охоплювати, проте не обмежуватися наступними царинами: епідеміологія, діагностика, перебіг і симптоматика захворювання (розладу), терапія, профілактика й диспансерне спостереження.

Медична інформація може поширюватися горизонтально (від одного фахівця медичної галузі до іншого, що знаходиться з ним на одному ієрархічному щаблі) або вертикально (від молодшого або середнього медперсоналу до вищого), дискретно

(від лікаря до пацієнта) або недискретно (від лікаря до лікаря). Передача медичної інформації через перекладача може розглядатися як дискретно-горизонтальний різновид трансферу, оскільки взаємодія відбувається між трьома особами, які володіють різним обсягом медичних знань, проте, принаймні в двох випадках (медпрацівник-перекладач), маніфестують рівноправні комунікативні позиції. Обмін даними при цьому тяжіє до абсолютного комунікативного паритету, проте рідко досягає його внаслідок незбігу концептуально-предметних обширів відправника медичної інформації й перекладача-посередника. На інших же відтинках вісі (передача інформації від медпрацівника до пацієнта, від перекладача до пацієнта та від пацієнта до медпрацівника) спостерігається класичний випадок дискретного трансферу, де два учасники (медпрацівник і пацієнт) не володіють спільною мовою й не мають співмірних концептуально-предметних обширів у галузі медицини.

За формою медична інформація поділяється на усну й письмову; вербальну (медичні виписки, історії хвороб тощо), вербалізовану (або креалізовану), тобто ту, яка включає невербальні компоненти (схеми, формули, зображення), проте супроводжує їх вербальними поясненнями, та невербальну (електрокардіограми, рентгенівські знімки тощо). До того ж вона може бути одномовною та перекладною. Нерідко, навіть у тих випадках, коли медпрацівник і пацієнт належать до єдиного мовного осередку, спостерігається процес інтрамовного відтворення або інтерпретації вербальної та невербальної медичної інформації, проте у цьому випадку ми говоримо про неопосередковане відтворення даних (без участі перекладача).

Величезного значення набуває рівень інтелекту тлумача, або, як зазначає В. Радчук, його особистісні психофізичні властивості: здатність до абстрактного мислення, оперативна і довготривала пам'ять, варіативність мислення, внутрішнє «відчуття мови» тощо [1].

Поза тим осягнення медичної інформації реципієнтом не закінчується одночасно з актом відтворення, а переосмислюється й трансформується щораз, як реципієнт чує, бачить або перечитує її. Таким чином, як стверджував В. Ізер, ми маємо справу з активним творчим процесом формування значень [6].

Значення медичних текстів (у найширшому спектрі їхньої репрезентації: усних і письмових, одномовних і перекладних, вербальних, креалізованих і невербальних) є виявом взаємодії між текстом і реципієнтом, чий мовний і культурний досвід створює так званий «горизонт очікувань» [7] та власне й ідіосинкретичність сприйняття.

Екстраполюючи класифікацію Е. Честермана, призначену для оцінки впливу художніх перекладів, ми вирізняємо серед цільової аудиторії споживачів перекладної медичної інформації адресатів (явних та імпліцитних), кому й був призначений

даний цільовий текст, з точки зору перекладача або замовника (у нашому випадку, медичного закладу, МОЗ тощо) та реальних реципієнтів, що отримали до неї доступ [2, с. 55]. Варто обумовити, що у випадку конфіденційної інформації особистого характеру ми маємо справу виключно з адресатами (конфіденційність медичної інформації у США захищається Законом про охорону та відповідальність за інформацію, отриману у результаті медичного страхування (Health Insurance Portability and Accountability Act (HIPAA)), в Україні – Конвенцією Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (Конвенція від 28.01.1981 р. № ETS № 108) та Законом України «Про захист персональних даних» від 01.06.2010 р. № 2297-VI).

Е. Пим (Пайм) додатково підрозділяє реципієнтів на задіяних («адресатів» у класифікації Е. Честермана), споглядальних (тобто тих, хто читає й розуміє медичний текст, хоч він і не був призначений для них особисто) та виключених (excluded) (тобто тих, які не у змозі осягнути медичний текст внаслідок незнання термінології, низької медичної обізнаності тощо) [9, с. 171-189].

У світлі вищеописаної класифікації Е. Честермана споживач перекладної медичної інформації (пацієнт) є реципієнтом, проте щоб стати адресатом, він повинен співпрацювати з перекладачем. Так само, без участі у процесі передачі змісту медичного перекладача пацієнт почувається виключеним з акту комунікації. Е. Пим (Пайм) наголошує на ще одному етичному аспекті перекладацької діяльності: адже її метою є мінімізація кола виключених реципієнтів.

Розподіл позицій, задіяних і споглядальних реципієнтів, на нашу думку, також має безпосереднє відношення до мовного посередництва як такого. Пацієнт у будь-якому акті медичної комунікації (одномовної або перекладної) реалізує споглядальну роль, він нібито «підслухує» текст, який внаслідок незбігу концептуально-предметних обширів комунікантів може видаватися непрозорим, беззмістовним, а отже чужим, призначеним іншому індивіду [2, с. 55].

Участь задіяного реципієнта (перекладача) індивідуалізує передачу даних та формування значень через накладання кількох «горизонтів очікування», що належать відправникові, перекладачеві й споглядальному реципієнтові (пацієнту). При цьому «горизонти очікування» медпрацівника й пацієнта мають як культурно-окреслені, так і онтологічно-концептуальні розбіжності, які перекладач повинен залагодити для отримання найбільш оптимального результату комунікативної взаємодії. Комунікативний внесок отримувача медичних послуг має наративну, колоподібну природу, пацієнти зазвичай не можуть вирізнити принципові факти, що стосуються їхнього стану, й представити їх лікареві належним чином:

Пацієнт: But my this, for this I can't sleep all night.

Але через цю штуку я не можу спати всю ніч.

Перекладач: Today she will not talk about this, today is for diabetes.

Сьогодні вона говоритиме не про неї, а про діабет.

Пацієнт: Every few moments inside my throat this happens all night, inside it itches, it's not that big doctor gave I had, it itches and does khek khek, it is embarrassing in front of people.

Вночі це відбувається у мене у горлі кожні кілька хвилин <...> свербить, а я п'ю ті ліки, які дав високий лікар <...> свербить, і такий звук «кхе-кхе» <...> соромно перед людьми.

Медсестра: How does she feel about that?

Що вона відчуває?

Перекладач: She said it's not a problem, and she's talking about her other, er dyspepsia her symptoms.

Вона сказала, що все гаразд. Зараз вона говорить про інше <...> диспепсію <...> інші її симптоми.

Медсестра: OK. Not related to diabetes?

Гаразд. Не пов'язані з діабетом?

Перекладач: No.

Ні.

Медсестра: No? OK. All right.

Ні? Ну то й добре [10, с. 128].

З наведеного прикладу очевидно, що навіть після того, як перекладач окреслив тему консультації, яка наразі відбуватиметься, пацієнт не може зосередити увагу на нагальній проблемі. Також спостерігається незв'язність в описі симптомів: перехід від параметрів частоти (every few moments, this happens all night) та локалізації (inside my throat, inside it itches) до сенсорних відчуттів (it itches) та звукових характеристик (does khek khek). Пацієнт неспроможний упредметнити своє захворювання, давши йому назву (my this, for this I can't sleep all night).

Перекладач послідовно віддзеркалює як онтологічно-концептуальні особливості мовленнєвої творчості пацієнта (she will not talk about this), так і медпрацівника, зокрема запроваджуючи термінологічні найменування, відсутні у тексті МО (she's talking about her other, er dyspepsia her symptoms).

Зі свого боку, медпрацівники відзначаються схильність до об'єктивного (клінічного) викладу інформації навіть у рамках комунікативної взаємодії з непрофесіоналами у царині медицини (пацієнтом, перекладачем). Цьому сприяє часте вживання термінологічних одиниць, лаконічність і предметність описів. Комунікативний внесок постачальника медичних послуг має прескриптивну, лінійну природу, у ньому можна чітко вирізнити окремі відтинки, що відповідають певним стадіям діагностичного процесу (SOAP – акронім subjective (суб'єктивний компонент), objective (суб'єктивний компонент), assessment (діагностична оцінка), plan (план лікування)):

Лікар: So that in the morning... because exactly, if you have twenty-seven, and you inject ten, then...then it, ten would correct twenty, wouldn't it? Then yes... Exactly... that's it, seven. But in the evening sometimes people are more sensitive to insulin. Then... especially when their glucose drops quickly, then exactly, it also causes the feeling of hunger. And when you then eat, your levels start to swing, hm? Okay. We'll make it like that in the evening from now on.. And you go to the Aeschengraben and try and get your personal life a bit more under control again. That will surely require time. When your personal life is a bit more peaceful, the eating will also calm down, and then we can start working, hm? And you've got the idea, so it's no great disaster, hm?

Тоді вранці <...> бо якщо бути точним, у Вас 27 мг, Вам вводять 10 мг, і 10 мг коригує 20 мг, чи не так? Так... Точно... Так і є, 7 мг. Але увечері чутливість до інсуліну в деяких людей посилюється. І якщо при цьому стрімко падає рівень глюкози, Ви відчуваєте голод. І коли починаєте їсти, спостерігається коливання, так? Зрозуміло. Зробимо таким чином: відтепер прийматимете інсулін увечері. А ще гулятимете Ешенграбеном, візьмете себе у руки. Для цього потрібен час. Коли Ваше особисте життя налагодиться, голод теж втамується, й ми зможемо працювати, так? Тепер Ви все знаєте, нічого страшного немає.

Пацієнт: Mm.

Ммм...

Перекладач: Well, your glucose is not bad, she says. Only you should do what we've talked about, she says. Apart from that, she says go to um the Aeschengraben. Try to get certain things in your personal life in order. She says if these get better, things will... She says you should sort out all the things that need sorting out. She says when you do it in that way, then I think, she says, that the glucose will sort itself out.

Ну, вона каже, що з глюкозою у Вас непогано. Тільки треба робити те, що Вам рекомендували, вона каже. Крім цього, радить ходити Ешенграбеном. Спробувати привести до ладу дещо в особистому житті. Вона каже, якщо це покращиться, то й інше... Вона каже, треба налагодити те, що потребує ладу. Вона каже, якщо Ви зробите так, тоді, здається, вона сказала, й глюкоза знизиться [5, с. 163].

Свідченням об'єктивності викладу медичної інформації у тексті лікаря є вживання кількісних показників дози препарату (if you have twenty-seven, and you inject ten, then... then it, ten would correct twenty), причому найменування препарату (інсулін) з'являється лише у сьомій репліці (But in the evening sometimes people are more sensitive to insulin), що свідчить про достатньо високий «горизонт очікування» щодо медичної обізнаності, можливо продиктований тим, що пацієнт вже достатньо довго живе з хронічним захворюванням і ознайомлений з його природою й основними методами підтримки оптимального стану здоров'я за умов діабету.

Натомість, у перекладі спостерігаємо повну відсутність кількісних показників, часткову детермінологізацію (перекладач вилучає назву препарату, опис циклічних коливань рівня глюкози, інформацію про ідіосинкратичну чутливість до інсуліну тощо). У результаті онтологічно-концептуальні особливості мовленнєвої творчості перекладача й пацієнта зближуються, а перекладача й лікаря віддаляються, що призводить до зміни загальної тональності тексту МП: оригінальна репліка має застережний характер, перекладена – запевняльно-заспокійливий.

Оскільки діагностична взаємодія лікаря й пацієнта, так чи інакше, передбачає імпліцитний намір оптимізувати стан здоров'я, якість життя або поведінку пацієнта у майбутньому, перекладач повинен враховувати потенційний вплив створеного ним тексту на цільового адресата. Е. Честерман розрізняє три онтологічні рівні реалізації впливу перекладів [3, с. 219-222]. Первинний (проксимальний або безпосередній) вплив становить «зміну ментального (емоційного, когнітивного тощо) стану читача» [3, с. 219]. Вторинний (біхевіоральний вплив) втілюється у зміну вчинків, поведінкових стереотипів, а також стратегій і тактик отримання знань, розуміння й естетичного сприйняття. Третинний вплив перекладачу поширюється на суспільство загалом і зачіпає цільову культуру або позначається на взаємодії культур МО та МП.

Онтологічний вимір впливу медичного перекладу ґрунтується на трьох категоріях: комплаєнс, адгеренс і конкорданс. Категорії є відносно новими об'єктами дослідження в українській науці, що й пояснює неасимільованість їхніх назв. Поза тим у зарубіжних джерелах, присвячених терапевтичній взаємодії пацієнта, лікаря та перекладача, вони зустрічаються досить часто.

Комплаєнс (від англійського compliance – дотримання) – термін, що визначає якою мірою поведінка пацієнта відповідає рекомендаціям лікаря. COMPLAINT можна розглядати як результат консультації лікаря. Таким чином, негативний комплаєнс трактується як нездатність пацієнта виконувати призначення

лікаря або як девіантна поведінка хворого відносно свого стану [11, с. 97-104]:

Пацієнт: Talking about the arthritis...

Отже, у мене артрит...

Медсестра: Mmn?

Так?

Пацієнт: I'm on ibuprofen and co-codamol, right?

Я приймаю ібупрофен і кокодамол, так?

Медсестра: Mmn.

Так.

Пацієнт: When I used to take one it'd be fine, it'd kill the pain.

Якщо прийняти один препарат, він зніме біль.

Медсестра: Right.

Правильно.

Пацієнт: Right? But now I'm finding I need to take more and more.

Правильно? Та зараз я потребую все більше й більше.

Медсестра: OK.

Зрозуміло.

Пацієнт: And mixing the two, I'm a bit worried about it.

А змішувати два препарати я боюся [10, с. 128].

Адгеренс (від англійського adherence – прихильність) – термін, що використовується для визначення ступеня внутрішньої готовності (схильності) пацієнта виконувати рекомендації лікаря [8, с. 4]. Поняття було визнано багатьма клініцистами як альтернатива терміну «комплаєнс» з метою підкреслити, що пацієнт вільний самостійно вирішувати, чи необхідно слідувати вказівкам лікаря, й недотримання цих рекомендацій не може бути виною хворого. Адгеренс передбачає наявність комплаєнсу, як інформованої свідомої згоди пацієнта:

Медсестра: And she's lost weight from doing it, so that's fantastic!

І вона втратила вагу, чудово!

Перекладач: She is saying it's good that you are doing it.

Вона каже, що ти – молодець.

Пацієнт: Yes it's for my benefit not for her.

Це мені на користь, а не їй.

Перекладач: For her there's benefits.

Вона розуміє, що це їй на користь [10, с. 128].

Конкорданс (від англійського concordance – узгодження, злагожденість, відповідність, згода) – це відносно новий термін, що використовується в основному в Англії. Значення терміну «медичний конкорданс» включає участь пацієнта у процесі прийняття рішення щодо його лікування з метою досягнення комплаєнсу, та означає, що працівники охорони здоров'я визнають право пацієнта на прийняття рішення відносно власного лікування [4, с. 119-141]. Конкорданс має на меті переосмислення проблеми комплаєнсу. Він визнає, що для деяких пацієнтів проблема невиконання рекомендацій пов'язана з власними переконаннями щодо хвороби та її лікування і відсутністю врахування лікарем цих факторів, що є показником недостатнього контакту під час проведення консультації. Лінію «комунікативного зламу» поглиблює й те, що лікар і пацієнт, як правило, мають різні уявлення про походження захворювання:

Мати: I want to enroll my children in school, but the school secretary told me they must first be vaccinated against tuberculosis. My children have already been vaccinated against the disease! It's a common procedure in our country.

Я хочу записати дітей до школи, але секретар сказала, що спочатку їх треба прищепити від туберкульозу. Мої діти прищеплені від цієї хвороби. У нашій країні такі щеплення роблять усім.

Лікар: It's possible that your children received the BCG vaccine, which is a vaccine for TB. This vaccine, however, is not widely used in the United States, but is often given to infants and children in other countries where TB is common.

Цілком можливо, що ваші діти пройшли вакцинацію БЦЖ, це вакцина від туберкульозу. Хоч ця вакцина майже не застосовується у США, її часто призначають дітям в інших країнах, де поширений туберкульоз.

Мати: So I am all set with the TB vaccine?

То нам не треба робити щеплення?

Лікар: The BCG vaccine does not always protect people from TB... The school department requires foreign-born students to have a certificate on file verifying that they are free from communicable tuberculosis.

Вакцина БЦЖ не захищає від усіх випадків зараження. Міністерство освіти США вимагає, щоб учні з інших країн мали довідку про те, що вони не є носіями інфекційного туберкульозу.

Мати: The school does not let my children go to school unless they have a test that starts with a P...

Мої діти не можуть розпочати навчання, бо у них нема результатів якоїсь проби на «М»...

Лікар: The PPD skin test and this initial screening must be finished before the child is allowed to attend school but if your children were vaccinated with BCG, they may have a positive reaction to a TB skin test. This reaction may be due to the BCG vaccine itself or to a latent TB infection.

Проба Манту – це найперший метод перевірки здоров'я дитини, що готується до школи. Але якщо Ваші діти прищеплені вакциною БЦЖ, у них може бути позитивна проба. Це або через вакцину, або через присутність латентної інфекції в організмі [12, с. 104].

Таким чином, екстраполювавши теорію Е. Честермана про рівні впливу перекладів, можемо стверджувати, що первинний (проксимальний) вплив закріплюється виникненням комплаєнса, вторинний (біхевіоральний) – адгеренса, а третинний, пов'язаний з соціокультурними чинниками, – конкорданса.

Проведене дослідження уможливило наступні **висновки:**

Таксономічна класифікація й опис основних особливостей реалізації медичної інформації в інтерлінгвальному площині сприяє оптимізації роботи медичного перекладача, що пов'язана не стільки з «перемиканням мовних кодів», скільки з дослідженням і подальшим урахуванням чинника «горизонтів очікування» цільової аудиторії.

Існує перетин рецептивних кіл пацієнта (адресата) й перекладача (посередника), проте механізми рецепції й обробки медичної інформації лікаря (адресанта) й пацієнта (адресата) великою мірою різняться, що накладає відбиток на стратегії викладу змісту. Аби забезпечити порозуміння учасників комунікації, перекладач повинен вдаватися до продуманих трансформацій тексту.

Онтологічні рівні реалізації впливу медичного перекладу віддзеркалені у категоріях комплаєнсу, адгеренсу й конкордансу, які використовуються для оцінки ефективності лікарського втручання. Це ще раз доводить тезу про те, що адекватність і

точність медичного перекладу мають пряме відношення до правильності діагностики, а отже сприятимуть позитивному результату лікування й загальному покращанню якості життя пацієнтів.

Перспективи подальших пошуків полягають в уточненні та вирішенні дискусійних моментів перекладацьких теорій, присвячених дослідженню понять «прагматична адаптація» та «еквівалентність». Результати здійсненого дослідження поглиблюють розуміння медичного перекладу та розкривають специфіку його малодослідженості.

Література:

1. Радчук В. Д. Що таке інтерпретація? / В. Д. Радчук – К.: КНУ, 1997. – 207 с.
2. Chesterman Andrew. Can Theory Help Translators?: A Dialogue Between the Ivory Tower and the Wordface / Andrew Chesterman, Emma Wagner. – London & New York: Routledge, 2014. – 156 с.
3. Chesterman Andrew. Causes, translations, effects / Andrew Chesterman // Target. – 1998. – 10(2). – С. 201–230.
4. Horne R. The Theoretical Basis of Concordance and Issues for Research / R. Horne, J. Weinman // Bond C. (Ed.) Concordance: A partnership in Medicine-Taking. – London: Pharmaceutical Press, 2004. – С. 119–141.
5. Hudelson Patricia. Interpreter-Mediated Diabetes Consultations: A Qualitative Analysis of Physician Communication Practices / Patricia Hudelson, Melissa Dominicé Dao, Noelle Junod Perron, Alexander Bischoff // BMC Family Practice. – 2013. – 14. – С. 163.
6. Iser Wolfgang. The Act of Reading: A Theory of Aesthetic Response / Wolfgang Iser. – Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1980. – 224 с.
7. Jauss Hans. Toward an Aesthetic of Reception / Hans Jauss. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 1982. – 264 с.
8. National Institute for Health and Care Excellence (NICE). Medicines Adherence. Involving Patients in Decisions about Prescribed Medicines and Supporting Adherence / National Institute for Health and Care Excellence (NICE). – 2009. – 31 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.nice.org.uk/guidance/cg76/resources/medicines-adherence-involving-patients-in-decisions-about-prescribed-medicines-and-supporting-adherence-pdf-975631782085>.
9. Pym Anthony. The Relations between Translation and Material Text Transfer / Anthony Pym // Target. – 1992. – 4(2). – С. 171–189.
10. Seale Clive. The Challenge of Communication in Interpreted Consultations in Diabetes Care: A Mixed Methods Study / Clive Seale, Carol Rivas, Moira Kelly // British Journal of General Practice. – 2013. – 63 (607). – С. 125–133.
11. Stimson G. V. Obeying the Doctor's Orders: A View from the Other Side / G. V. Stimson // Social Science and Medicine. – 1974. – № 8. – С. 97–104.
12. The Art of Medical Interpreting. – 3rd edition. – Cross-Cultural Communication Systems, Inc., 2009. – 892 с.

Поворознюк Р. В. Медицинская информация как объект межязыкового и межкультурного взаимодействия

Аннотация. Статья посвящена проблемам воспроизведения медицинской информации, заложенной в текстах, предназначенных как специалистам, так и пациентам. Исследуются стратегии и тактики перевода, вытекающие из особенностей рецепции текста ПЯ, характеристик адресатов целевого текста и имплицитных ожиданий относительно влияния целевого медицинского текста.

Ключевые слова: медицинская информация, «горизонт ожиданий», задействованные, созерцательные и исключенные реципиенты, онтологические уровни реализации влияния перевода.

Povoroznyuk R. Medical information as an object of interlingual and intercultural interaction

Summary. The article deals with the problems of rendering medical information embedded in the texts aimed at both healthcare professionals and lay readers. Strategies and tactics of translation caused by the specifics of TT re-

ception, TT addressees' characteristics and their implicit expectations about the TL medical text's influence are explored.

Key words: medical information, "horizon of expectations", participative, observational and excluded receivers, ontological levels of translation influence.

Приходько В. Б.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та іноземної лінгвістики
Луцького національного технічного університету

РОЗУМІННЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ ЯК ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА

Анотація. У статті розглядається розуміння художнього тексту як перекладознавча проблема. Виявляється специфіка розуміння художнього тексту, яка полягає у діалогічності самого процесу. Зазначається, що врахування особливостей менталітету при розумінні іншомовного тексту сприяє адекватному відтворенню його мовної та позамовної дійсності.

Ключові слова: розуміння, текст, переклад, рецепція, ментальність, діалог.

Постановка проблеми. Проблема розуміння сьогодні стає не тільки предметом роздумів вузьких фахівців – вона переростає у проблему взаєморозуміння як на рівні міжособистісних контактів, так і на рівні міжкультурного діалогу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти розуміння досліджені, насамперед, у філософській, психологічній та філологічній герменевтиці (І. Кант, М. Хайдеггер, Г. Гадамер, П. Рікьор, О. Потебня, М. Бахтін, А. Соколов, Г. Щедровицький та ін.). Так, «філологічний» підхід означає розуміння тексту як художнього явища – з точки зору його задуму, композиції та т. і. «Психологічний» підхід інтерпретує текст з позиції його автора – шляхом ототожнення його з авторською соціо-психодрамою, системою цінностей та світогляду. Методологічною основою «філософської» герменевтики є, так зване, «герменевтичне коло», ідея якого сформувалася ще у філософії Й. Фіхте і Г. Гегеля, а сам термін належить Ф. Шлейєрмахеру. Суть «герменевтичного кола» пояснюється так: «щоб зрозуміти, треба пояснити, а щоб пояснити, треба зрозуміти». У Г. Гадамера «герменевтичне коло» подається у дещо іншій площині: сьогоднішня можна зрозуміти на основі минулого, але останнє, у свою чергу, досягає більш глибокого розуміння через сьогоднішнє. П. Рікьор розглядає «герменевтичне коло» як засіб упорядкування лінгвістичної діяльності, коли в ірраціональну (інтуїтивну) суть знання вноситься раціональний спосіб його інтерпретації. У П. Рікьора раціональне пояснення тотожне інтерпретації і розумінню, хоча зміст того, що розуміється, ірраціональний [6].

Метою цієї розвідки є розглянути проблему розуміння художнього тексту у перекладознавчому аспекті.

Виклад основного матеріалу. Природа художнього тексту – комунікативна, діалог пронизує все його буття: від створення і до етапів сприйняття. Художній текст стає засобом соціально-культурної та соціально-психологічної комунікації. Він містить у собі не стільки знання, скільки цінності, що концентруються навколо певного ідеалу. Це визначає важливу особливість сприйняття і розуміння художнього тексту. Цінності не можна раціонально вивчити – вони повинні бути сприйняті особистістю, пережиті нею у контексті власного тезауруса. У процесі духовного діалогу людина ототожнює себе із художнім образом і прагне досягти з ним духовної спільності. Отже, як

зазначав М. Бахтін, «розуміння завжди певною мірою діалогічне» [1, с. 177].

Проблематика розуміння окреслюється, в основному, такими поняттями як «текст» та «зміст/смісл/сенс». Експлікація цих понять здійснюється у рамках герменевтики, яка звернена безпосередньо до проблеми розуміння, пояснення. Специфіка і сутність розуміння у рамках герменевтичного підходу полягає у тому, що визначальним для адекватного розуміння тексту є власний «горизонт» інтерпретатора – суб'єкта міжкультурної комунікації, який вводить себе у «гру» розуміння і допомагає актуалізувати справжній зміст тексту (Г. Гадамер). Горизонт інтерпретатора – це контекст, всередині якого розкривається смислове багатство тексту. Крім того, суб'єкт, що розуміє текст, належить певній історичній добі, яка і визначає специфіку та рівень розуміння смислів тексту.

Розуміння, що здійснюється через відносини автора й читача-інтерпретатора, проявляється у діалогічній формі, у вмінні ставити питання і відповідати на них. Ця форма дає можливість глибше розкрити, зрозуміти зміст тексту. У Г. Гадамера етапи осягнення змісту/сміслу ілюструються на прикладі розуміння художніх текстів. По-перше, відбувається сприйняття, тобто прочитання тексту у формі безпосереднього «відображення образу». По-друге, текст розкривається у формі безпосереднього і індивідуального переживання образу, який включається у «смислове поле» суб'єкта комунікації відповідно до його життєвого досвіду. По-третє, здійснюється розуміння-інтерпретація пережитого «тексту-образу» шляхом розкладання його на певні смислові одиниці, переведення його із застиглого і об'єктивованого продукту у духовну активність його автора (другого учасника діалогу).

Специфіка розуміння художнього тексту полягає у діалогічності самого процесу. Діалогічність – природна форма існування художнього тексту, а значить, найважливіша умова і механізм його розуміння, виявлення його смислів. М. Бахтін у своїй праці «Естетика словесної творчості» стверджує, що текст-твір розуміється як діалогічна зустріч двох суб'єктів, занурених у нескінченний культурний контекст, що вимагає особливого методу-розуміння: «...розуміння ніколи не буває тавтологією або дублюванням, бо тут завжди двоє і потенційний третій...» [1, с. 311].

Проблему діалогу під час рецепції художнього твору розглядають і вітчизняні дослідники, так, зокрема, В. Озодовська бачить цей діалогізм у трьох вимірах: 1) діалог автора з читачем, де авторське «Я» або персонажне «Він» виступає позначенням читачького «Ти», надаючи читачеві змогу подумки ототожнювати себе із героєм-оповідачем. А у письменницькому «Ти» читач може впізнати власне «Я»; 2) діалог автора з героєм, де відносини між ними можуть складатись по-різному: від повного копіювання (герой – виразник авторської думки)

до абсолютного відокремлення (герой – повноправний учасник діалогу); 3) діалог автора із самим собою, коли автор водночас є і героєм власного твору, а отже уявляє себе Іншою людиною, дивиться на себе її очима [5, с. 108].

Художній текст як об'єкт діалогу «письменник-читач» має кілька сутнісних характеристик. Суб'єктивно текст виступає, за висловом Г. Гадамера, як «справжня одночасність» для обох учасників діалогу; об'єктивно ж, риторичний акт створення тексту від герменевтичного акту його сприйняття може відділяти значна часова дистанція. Засобом дистанціювання може виступати і культурно-історичний контекст у тому випадку, якщо художній текст створювався у рамках однієї культури, а його реципієнт є представником іншої. Кожному діалогічному акту «письменник – читач» відповідає певна ситуація спілкування, визначальними факторами в якій виступають: фактор часу (контекст сучасний/ історичний), фактор простору (культура рідна/ чужа). Поєднання цих факторів може дати кілька можливих ситуацій протікання діалогу, результатом якого може бути як розуміння, так і нерозуміння художнього тексту. Ситуація перша є, певною мірою, ідеальною, оскільки вона виникає, коли діалог відбувається у рамках однієї історичної епохи і у межах однієї (рідної) культури. Тобто тут створюються ідеальні передумови для реалізації адекватного розуміння тексту. У ситуації, де виникла розбіжність історичних контекстів, для забезпечення адекватного розуміння реципієнту необхідно звернутися до попередніх історичних контекстів. У разі, коли маємо розбіжність культурних контекстів автора і реципієнта, діалог відбувається у ситуації, яку можна назвати *інтеркультурною*. Для подолання можливого нерозуміння при рецепції інокультурного тексту реципієнт мусить шукати відповіді на питання, що виникають у нього у процесі сприйняття тексту, пов'язані із реаліями, звичаями, національним характером і побутом представників іншої культури, в інокультурному контексті. Подвійна складність рецепції художнього тексту відбувається, коли ситуація протікання діалогу задається розбіжністю відразу двох параметрів: культурного та історичного. Однак, звернення до широкого культурно-історичного контексту допомагає реципієнту успішно подолати усі труднощі. Таким чином, будь-який художній текст (автор) передбачає наявність комунікативної спрямованості на «іншого», завдяки чому створюється перспектива оповіді, уявлення про бажаного (можливого) читача і передбачається ймовірна інтерпретативна стратегія. Цей діалог заснований на принципі, сформульованому П. Рікк'ором, згідно з яким єдиний шанс зрозуміти існує – це зрозуміти самого себе через розуміння іншого.

Принцип розуміння Іншого через індивідуальне осягнення сенсу твору лежить в основі перекладу. Першим кроком перекладацької діяльності є розуміння вихідного тексту мовою оригіналу, а другим – зіставлення мови вихідного розуміння і мови перекладу. Причому, перший крок відбувається уже із залученням рідної мови перекладача. Отже, розуміння за своєю суттю є мовленням, оскільки воно переносить смисл тексту у мовлення інтерпретатора. Перекладач повинен забезпечити кожного учасника діалогу спільною мовою, яка б поєднала текст і процес його розуміння. До того ж майстерний перекладач не управляє діалогом, а дає можливість діалогу управляти учасниками.

Для розуміння у цілому та *перекладацького розуміння* зокрема релевантними є, насамперед, знання мови та власний тезаурус інтерпретатора. Термін *перекладацьке розуміння*

виокремлюємо свідомо, оскільки вважаємо його доцільним і важливим, коли йдеться про розуміння у перекладі. Багато дослідників, розглядаючи стратегії перекладу, вказують на нього, наділяючи різними дефініціями: «своєрідне перекладацьке мислення» (В. Комісаров [3]), «рецептивна компетенція розуміння» (О. Михайленко [4]).

Перекладацьке розуміння, як важливий етап процесу перекладу, полягає у виявленні смислу, що являє собою результат взаємодії лінгвістичних значень і екстралінгвістичних знань. Тут розуміння являє собою інтерпретацію, тобто вилучення смислу, абстрагуючись від його мовного вираження. Однак, на відміну від власне перекладу, інтерпретація має справу не з одиницями мови, а з ідеями, смислом та ігнорує формальні міжмовні відповідники. Хоча і переклад можна вважати відтворенням не слів, а сенсів. Переклад означає не переписування слів іншої мови словами власної, а відтворення у власній мові сенсів, висловлених іншою мовою. А сенс можна зрозуміти лише контекстуально. Найширший контекст будь-якого слова – вся мова загалом з особливим досвідом, артикульованим у тій мові.

Саме таким особливим досвідом можна вважати ментальність. Вона задає смислове поле розуміння тексту, визначає механізми цього розуміння і, зрештою, його результат. Не випадково мовознавці, літературні критики, історики літератури і представники історичної філології одними з перших почали розробляти питання методології вивчення ментальності, поставили питання про відповідність індивідуального генія письменника тому «ментальному середовищу», в якому він творить і якому адресує свої тексти. Так, у роботі М. Бахтіна «Творчість Франсуа Рабле і народна культура Середньовіччя і Ренесансу» проблема збігу (розбіжності) ментальностей автора і читача ставиться і вирішується у різних аспектах.

Художній текст створюється у певному ментальному контексті, його автор – носій відповідного менталітету, і якщо читач є носієм тієї ж ментальності, то виникає об'єктивна передумова для розуміння тексту читачем. Однак, ця умова не завжди виконується, а тому посередником між автором і читачем, що не є носієм тієї ж ментальності, виступає перекладач, який мусить не просто точно переказати текст оригіналу, а відтворити засобами мови перекладу його національний колорит.

Врахування особливостей менталітету при перекладі сприяє адекватному відтворенню мовної та позамовної дійсності оригіналу, тому ментальність варто розглядати не лише як філософську, а і як перекладознавчу категорію. Мета перекладу художнього тексту полягає значною мірою у визначенні рис етнічної ментальності нації-носія мови оригіналу та відтворенні цих рис мовою перекладу. Дослідниця О. Бурда-Лассен, вивчаючи українські та німецькі етнолексеми міфологічного походження, розробила модель діалектичної взаємозалежності між ментальною ідентичністю нації та стратегією перекладу: у випадку усвідомлення перекладачем ментальної ідентичності нації-носія мови оригіналу та нації-носія мови перекладу стратегія перекладу буде спрямована на максимальне відтворення національно-історичного колориту етнолексем, яке забезпечує декодування ментальної ідентичності нації. Повна або часткова втрата національно-історичного колориту етнолексем відбувається у випадку неусвідомлення перекладачем ментальної ідентичності нації-носія мови оригіналу та/або нації-носія мови перекладу, що не забезпечує декодування ментальної ідентичності нації. Навіть за умов білінгвізму перекладача

ментальна ідентичність націй, мови яких задіяні у процесі перекладу, буде декодована різною мірою у залежності від того, яка мова та культура є ближчою або більш рідною у порівнянні з іншою [2]. Тому, здійснюючи переклад іншомовного тексту, перекладач має розуміти особливості, що відрізняють картину світу автора від його власної, визначити, як саме такі особливості виражені у тексті твору, і знайти оптимальні засоби для відтворення цих особливостей при перекладі.

Висновки. Отже, зміст діалогу між автором, перекладачем і читачем, а також можливості, межі та проблеми їхнього *взаєморозуміння* визначаються, насамперед, ментальністю суб'єктів діалогу. Взаєморозуміння тут виступає міжособистісною комунікацією, обміном діями породження та інтерпретації тексту, під час якого з'ясується здатність (або нездатність) суб'єктів діалогу розуміти один одного. Подальше дослідження такого взаєморозуміння має суттєві перспективи, актуальне теоретичне та практичне значення для психолінгвістики, перекладознавства й компаративістики.

Література:

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин // Литературно-критические статьи. – М. : Искусство, 1986. – 445 с.
2. Бурда-Лассен О.В. Переклад як процес декодування ментальної ідентичності нації (на матеріалі українських і німецьких етнолексем міфологічного походження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / О. В. Бурда-Лассен. – К., 2005. – 20 с.
3. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение / В. Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2002. – 424 с.
4. Михайленко О. А. Поняття «перекладацької стратегії» як складова стратегічної компетенції / О. А. Михайленко // Наукові записки На-

ціонального педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія. Педагогічні та історичні науки: збірник наукових праць. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 121. – С. 148-154.

5. Озадовська Л. В. Парадигма діалогічності в сучасному мисленні / Л. В. Озадовська. – К. : Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України, 2005. – 116 с.
6. Рикер П. Конфликт интерпретации: очерки о герменевтике / П. Рикер. – М. : Academia-Центр: Медиум, 1995. – С. 37.

Приходько В. Б. Понимание художественного текста как переводоведческая проблема

Аннотация. В статье рассматривается понимание художественного текста как переводоведческая проблема. Выявляется специфика понимания художественного текста, которая заключается в диалогичности самого процесса. Отмечается, что учет особенностей менталитета при понимании иноязычного текста способствует адекватному воспроизведению его языковой и внеязыковой действительности.

Ключевые слова: понимание, текст, перевод, рецепция, ментальность, диалог.

Prykhodko V. Understanding Literary Text as Translation Problem

Summary. The article deals with understanding the literary text as a translation problem. The specificity of understanding the text is revealed, which is in the dialogue of the process itself. It is noted that taking into account the peculiarities of the mentality during understanding the foreign language text contributes to the adequate reproduction of its linguistic and extralinguistic reality.

Key words: understanding, text, translation, reception, mentality, dialogue.

Скрильник С. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ВПЛИВ ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНИХ ЧИННИКІВ НА ФАКТОР КОНЦЕНТРАЦІЇ В УСНОМУ СИНХРОННОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Анотація. У статті розглядаються мовні контакти у синхронному перекладі як результат впливу екстралінгвальних чинників. Автор розвиває теорію сконцентрованості в усному синхронному перекладі та показує фази змін концентрації під час самого процесу синхронного перекладу. У статті детально описано фази змін концентрації та показано вплив на їх зміну екстралінгвальних факторів. Негативний вплив втрати концентрації продемонстрований через призму міжмовної інтерференції, яка виникає не тільки через контакт мовних структур, а також і через екстралінгвальні чинники та втрату концентрації.

Ключові слова: концентрація, синхронний переклад, інтерференція, екстралінгвальний вплив, міжмовні контакти.

Постановка проблеми. Роботу перекладача-синхроніста можна порівняти із роботою комп'ютера, який вирішує математичні рівняння, задачі та формули. «Синхронний переклад – це складний когнітивний процес постійного отримання та посилення закодованих повідомлень» [1]. Однак масштаб можливостей комп'ютера є дещо обмеженим порівняно із людським мозком, який постійно мусить, окрім лексико-синтаксичних рівнянь, ще і зважати на інші екстралінгвальні фактори, наприклад: інтонація, настрої, комунікативна ситуація, втома аудиторії та ін. Комп'ютеру також неприродним є суто людські завади, які можуть стати перепорою для адекватного перекладу, у тому числі і «нетренованість», відсутність достатнього досвіду або стрес. У синхроніста немає іншого, другого шансу переграти, змінити якість перекладу. «Оригінальний текст висвітлюється синхроністу тільки один раз, його неможна ще раз переглянути або відмотати» [2].

Навряд чи можна знайти ідеальні умови для перекладу у кабінці. Спробуємо класифікувати так звані «наріжні камені» синхроніста, з якими стикається перекладач у кабінці:

1. Оказіональні,
2. Професійні.

Оказіональні «перепони» завжди непередбачувані, непрогнозовані, а отже важко треновані під час навчання. Наприклад, погані навушники, мікрофон, шум у сусідній кабінці, втома, стресові умови роботи [3].

Професійні «перепони» передбачувані, очікувані. Їх подолання залежить від тренованості перекладача. Наприклад, важкий акцент мовця, швидке мовлення мовця, складна побудова речень мовця, частково невідома термінологія, забагато точної інформації, необхідність робити нотатки, білінгвізм перекладача [3].

Не подолання вищенаведених перепон призводить до втрати концентрації, а значить і помилок.

Якщо комп'ютер діє виключно шляхом лексико-синтаксичних рівнянь, завжди однаково обирає варіант перекладу, закладений заздалегідь йому у пам'ять, то безмежний кругозір, обізнаність людського мозку, результатом чого є незрівнянно більший вибір варіантів перекладу, часто стає результатом мовної інтерференції, гальмування, неадекватної передачі інформації, або стильових зсувів, до яких комп'ютер точно неспроможний. Перекладачеві доводиться часто стримувати переобтяження «оперативної пам'яті» накопиченням палітри відповідників. Довгострокова пам'ять є не другом, а почасти ворогом перекладача-синхроніста. Одним із показників натренованості синхроніста є вміння не зважати на появу у мозку великої кількості відповідників для перекладу, а концентруватися на одному точному відповідникові. Існує велика кількість вправ, метою яких є навчити перекладача-синхроніста не зважати на незнайомі слова, щоб не переобтяжувати мозок зайвою інформацією, не створювати зайвих стресових ситуацій та не займати зайвий простір оперативної пам'яті.

Когнітивний досвід перекладача, закладений у довготермінову пам'ять стимулює у перекладі багатоаспектні міжмовні контакти на всіх рівнях. Окрім цього, специфікою когнітивного досвіду перекладача-синхроніста в Україні є почасти білінгвізм. Окрім інтерференції між вихідною та цільовою мовою, можлива інтерференція між українською та російською мовами. Загальним підходом до процесу інтерференції у вітчизняному перекладознавстві є його розуміння як фактора ускладнення комунікативного процесу через порушення норм цільової мови, тобто мається на увазі негативний прояв інтерференції. В. Карабан визначає граматичну інтерференцію мови оригіналу у перекладі як уживання словоформ, словосполучень і синтаксичних конструкцій мови оригіналу у перекладі за нормами мови оригіналу, а не цільової мови; невживання у перекладі тих словоформ, словосполучень та синтаксичних конструкцій, які відсутні у мові оригіналу [4]. Ж. Мунен підкреслює, що жодна система мови – морфологічна, синтаксична, фонологічна, лексична – не може похвалитися своєю міцністю і непорушністю. Якщо у ланцюжку мовних систем одна із них піддається впливу, то далі кожна із них зазнає змін, оскільки вони є взаємопов'язаними. Учений стверджує, що «перекладач – посередник передачі інтерференції, що впливає на мовні системи, які, насправді, є дуже хиткими» [6].

О. Швейцер зводить інтерференцію у перекладі до несвідомого перенесення мовних елементів оригіналу у переклад, що призводить до буквального перекладу, у результаті чого продукується «недоперекладений, недотрансформований та помилковий еквівалент». На думку науковця, інтерференцію у перекладі необхідно розглядати як «неприпустиме» явище [9].

В. Комісаров припустив, що теоретично кожний текст перекладу містить інтерферентні явища, і вони не завжди мають характеристики негативного трансферу, а часто сприяють «розширенню семантичного потенціалу лексеми через влучне втілення іншомовного елемента у перекладі» [5].

К. Хопкінсон зазначає, що проблема мовної інтерференції є фактором будь-якого процесу перекладу [7]. Дослідник аналізує насамперед комерційний переклад. Він наголошує, що результат такої інтерференції (interference), наслідок взаємодії двох мов у перекладі, зазвичай буде містити елементи так званої «translationese», тобто нестандартної версії цільової мови, яка так чи інакше перебуває під впливом вихідної мови. Теоретичним підґрунтям явища, яке досліджував науковець, слугує так звана «interlanguage» – проміжна мова, або міжмова. Таке теоретичне підґрунтя було вперше розроблене Л. Селінкером на початку 1970 років, тепер цей термін став загальноприйнятим та загальноживаним у прикладній лінгвістиці, особливо у дослідженнях, пов'язаних із вивченням іноземної мови. Суть цієї теорії полягає у тому, що некомпетентність мовця чи перекладача призводить до створення посередньої мови «intermediate language» [8]. К. Хопкінсон підкреслює той факт, що чим більш компетентним є перекладач, тим менше елементів вихідного тексту залучено у цільовий текст.

Все-таки, вирішальну роль у продукуванні інтерференції відіграє перекладач, а саме його некомпетентність. Перекладацька некомпетентність – професійна характеристика перекладача, у результаті несвідомих дій якого вихідний текст втрачає комунікативну спрямованість, стає незрозумілим цільовій аудиторії, або позбавляється більшості оригінальних стилістичних, комунікативних чи екстралінгвістичних характеристик. Перекладач, що припускається помилок у перекладі, тобто у результаті дій якого відбувається негативний трансфер, завжди автоматично, несвідомо копіює текстуальну будову оригіналу у тексті перекладу. Інтерференція у перекладі відбувається не тільки як процес контакту мов, а як процес контакту структур текстів. Тобто перекладач дозволяє тексту оригіналу мати такий вплив на текст перекладу, у результаті якого їх структури уподібнюються. Отже, ми вважаємо, що уподібнення структур тексту перекладу до тексту оригіналу має розглядатись як ключова причина інтерференції у процесі та результаті перекладу [10].

У сучасному перекладознавстві здійснювалися спроби охарактеризувати неопосередкований вплив тексту оригіналу на текст перекладу, таким чином окреслити загальні тенденції уподібнення вихідної та цільової структур у процесі перекладу та встановити певні універсалиї, що притаманні виключно перекладеному тексту.

В усному синхронному перекладі, окрім контактування та змішування структур текстів, на перші ролі виходять екстралінгвальні фактори, які стають причинами інтерференції. Поєднання професійних та оказіональних «наріжних каменів» перекладача-синхроніста є тими факторами, з якими людський мозок впоратися не здатен, таким чином відбувається порушення комунікації, викривлення інформації та зрив перекладу.

Фактор концентрації

Результатом всіх вищенаведених негативних факторів є втрата концентрації в усному синхронному перекладі.

Концентрація – спроможність приділити фокус уваги на одному процесі чи об'єкті в один момент часу [Webster Dictionary]. Перекладацьку концентрацію ми визначаємо як «спроможність

тримати процес перекладу під контролем, віддати фокус уваги одному ланцюжку ідей, подій та думок, спроможність приймати вчасно правильні рішення та вчасно та адекватно реагувати на зміну перекладацької ситуації» [3].

На практиці не буває все так плинно. Процес синхронного перекладу виглядає як постійна зміна різноманітних психологічних та психоемоційних ситуацій, на які перекладач мусить вчасно та об'єктивно реагувати. Фактор концентрації також не є стабільною константою, яку можна тримати під контролем увесь час перекладу. Зобразимо ланцюг зміни концентрації в усному синхронному перекладі так:

Набуття концентрації ----- втрата концентрації ----- перемикання концентрації ----- відновлення концентрації.

Такий ланцюг зміни фаз концентрації під час усного синхронного перекладу є природним процесом для людського мозку. Відстань у часі між фазами може бути різною та залежить від досвіду, натренованості перекладача та різних екстралінгвальних факторів, таких як: втома, стрес, якість обладнання, якість мовлення спікера та інші. Відстань між фазами зміни концентрації може сягати від 5 секунд до 40 секунд. Також відрізняється і якість переходу між фазами. Перехід між фазами може відбуватися плинно, без помітних зривів і втрати інформації, а може призводити до значних білих плям у перекладі. Втрата інформації при цьому може сягати від 10 до 50%.

Варто також зазначити, що процес змін фаз концентрації від набуття концентрації до відновлення концентрації відбувається по спіралі. Через кожні 15-25 хвилин концентрація дістається останньої фази і знову переходить до першої. Чим довше відбувається переклад, тим час між кожною із фаз довший.

Розглянемо детальніше кожен із фаз концентрації:

Набуття концентрації – період, який протікає від 5 до 10 хвилин на початку кожного акту перекладу, під час якого перекладач адаптується до даних обставин перекладу.

Втрата концентрації – період, під час якого перекладач втрачає фокус на певній ідеї або втрачає плин мовлення спікера. Зазвичай це відбувається через те, що оперативна пам'ять починає перепоповнюватись або мозок перекладача витрачає занадто багато когнітивних зусиль для згадування незнайомого слова, або певний екстралінгвальний чинник став на заваді уваги перекладача. Відставання від мовця у цей період сягає більше ніж 5 секунд. Цей період може протікати від 20 секунд до 40 секунд залежно від натренованості перекладача.

Перемикання концентрації – перехід між різними фазами, коли перекладач намагається відновити концентрацію. У залежності від досвіду перекладача, такий період може досягати 20 секунд.

Відновлення концентрації – період після втрати концентрації. У залежності від умов та часу перекладу, цей період може досягати 20 хвилин. Якщо перекладач робить паузи кожні 20–25 хвилин, то шанс втратити концентрацію зменшується.

Розглянемо детальніше випадки впливу екстралінгвальних факторів на втрату концентрації, що призвело до негативної інтерференції в усному синхронному перекладі.

I would also like to highlight on the necessity of contributing to the foundation of the local people who willingly want to rebuild the hospital in Massachusetts.

Переклад: Хочу також особливо підкреслити на необхідності відбудувати фундацію місцевих жителів, яка б перебувала госпіталь у Массачусетсі.

Очевидно, що у перекладі порушена як лексична зв'язність, так і посутня інформація через калькування лексики «foundation» та упущення лексики «contributing».

У нас був доступ до перекладача, який здійснював цей переклад на одному із ТВ каналів. Він сказав, що тоді був третій день поспіль перекладацького марафону. У той час йому прийшла на думку вчорашня ситуація з іншим невідомим словом. Себто, оперативна пам'ять була занадто забитою зайвою інформацією, що призвело до відволікання «безпосередньої уваги» та втрати концентрації.

Наступний приклад:

The prospect of having Ukraine as an ally is so close now that we are completely sure that this day is closer than we could even imagine.

Переклад: Україна близька до нашого союзника. Думаю, цей день дуже близько, що ми навіть не можемо собі уявити.

На перший погляд проблема тут очевидна: перекладач не зрозумів зв'язки «have as an ally», випустив лексему «prospect» та порушив синтаксичну зв'язність. Але, як виявилось, у той самий час у залі почали гучно плескати у долоні, реагуючи на попередні слова мовця «Ukraine is our friend». Не завжди варто зважати тільки на природні об'єктивні контакти. В усному перекладі, на відміну від письмового, головну роль грають екстралінгвальні фактори.

Наступний приклад:

She could hardly grasp the main point of the idea of gaining economic prosperity in the country. Recently, the number of poor people has doubled. Her aim is to reduce this number.

Переклад: Вона ніяк не могла зрозуміти головної ідеї підвищення економіки у країні. Нещодавно номер бідних вдвічі збільшився. Вона цю кількість хоче зменшити.

Очевидно, перекладач втратив концентрацію на слові «number», використавши його хибний відповідник. Сам перекладач тоді працював другу годину і паузи робив раз на сорок хвилин, що збільшило час фази відновлення концентрації.

Висновки. Отже, міжмовні контакти в усному синхронному перекладі варто розглядати крізь призму насамперед екстралінгвальних факторів, а потім як контактування структур вихідного і цільового текстів. Концентрація, як екстралінгвальний чинник, впливає безпосередньо на якість перекладу та його результат. Перспективним є дослідження кожної із фаз концентрації в усному синхронному перекладі для досягнення кращих результатів у тренуванні майбутніх перекладачів-синхроністів. Чим менший час між кожної із фаз концентрації, тим менший відсоток інтерферованих елементів.

Література:

1. Arumi Ribas, Marta. Formative Assessment in the Interpreting Classroom: Using the Portfolio with Students Beginning Simultaneous Interpreting / Arumi Ribas Marta // Autonomous University of Barcelona: Current Trends in Translation Teaching and Learning. – Barcelona, 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cttl.org/2010-edition.html>
2. Kade O. Ist Alles Ubersetzbar? / Otto Kade // Fremdsprachen, 1964. – № 2. – S. 84–100.
3. Interpreter's Concentration Training in First-Year Master Classes / S. Skrylnyk // Current Trends in Teaching and Learning, 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cttl.org/cttl-e-2016.html>
4. Карабан В. І. Попередження інтерференції мови оригіналу в перекладі (вибрані граматичні та лексичні проблеми перекладу з української мови на англійську) / [В. І. Карабан та ін.]. – Вінниця : Нова Книга, 2003. – 208 с.
5. Комиссаров В. Н. Коммуникативные концепции перевода / В. Н. Комиссаров // Перевод и коммуникация. – М. : Просвещение, 1997. – 234 с.
6. Мунэн Ж. Теоретические проблемы перевода. Перевод как языковой контакт / Ж. Мунэн // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М.: Наука, 1978. – С. 36–41.
7. Hopkinson K. Factors in Linguistic Interference: A Case Study in Translation / Kris Hopkinson // SKASE Journal of Translation and Interpretation [online], vol. 2, 2007. – P. 234–254.
8. Selinker L. Interlanguage / Larry Selinker // IRAL, 10, (3), 1972. – P. 209–231.
9. Швейцер А. Д. К проблеме лингвистического изучения процесса перевода / А. Д. Швейцер // Вопросы языкознания. – 1970. – № 4. – С. 34–56.
10. Скрильник С. В. Ступені інтерферентності у художньому та нехудожньому перекладі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16 / Сергій Вікторович Скрильник. – Київ, 2012. – 220 с.

Скрильник С. В. Влияние экстралингвальных особенностей на фактор концентрации в устном синхронном переводе

Анотация. В статье рассматривается негативное проявление языкового контакта в устном синхронном переводе как результат экстралингвального влияния, в том числе потеря концентрации в процессе синхронного перевода. Автор детально рассматривает каждую из фаз концентрации в синхронном переводе.

Ключевые слова: синхронный перевод, концентрация, экстралингвальное влияние, интерференция.

Skrylnyk S. Extra-linguistic Influence on Concentration Factor in Simultaneous Interpreting

Summary. The paper analyses negative interference through extra-linguistic influence, including concentration shifts in simultaneous interpreting. The author studies every concentration phase in interpreting in detail. The paper also concludes that interference is primarily of extra-linguistic nature in simultaneous interpreting. Four stages of concentration are thoroughly analyzed.

Key words: simultaneous interpreting, concentration, extra-linguistic influence, interference.

*Шепель Ю. О.,
академік АНВО України,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри перекладу
та лінгвістичної підготовки іноземців
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТРОПІВ М. Т. РИЛЬСЬКИМ У РОМАНІ О. С. ПУШКІНА «ЄВГЕНІЙ ОНЕГІН» (ПЕРЕКЛАД ЕПІТЕТІВ: АВТОРСЬКІ ЕПІТЕТИ, ПОСТІЙНІ ЕПІТЕТИ)

Анотація. У статті представлена характеристика перекладацької діяльності М. Т. Рильського, описано особливості передачі мовою перекладу оригінальних мовних засобів письменником і перекладачем, яким є М. Рильський. Актуальність статті визначається необхідністю вивчення творчої майстерні видатних перекладачів з метою виявлення засобів вираження мови на стику культур, порівнюючи мовні засоби двох мов. Робиться опис перекладацької діяльності М. Т. Рильського. Об'єктом дослідження є російсько-українська перекладацька майстерня М. Т. Рильського. Предметом дослідження є мовні засоби, використані в оригіналі твору «Євгеній Онегін», та їхнє відтворення у текстах перекладу М. Т. Рильського.

Ключові слова: письменник, переклад, творчі засоби, російська мова, українська мова, теоретик перекладознавства, епітет.

Постановка проблеми. Загальновизнаною перлиною російської літератури – пушкінським романом у віршах «Євгеній Онегін» – широко захоплювалося не одне покоління читачів як росіян, так і українців, а дослідники творчості О. С. Пушкіна проаналізували і прокоментували майже кожен рядок твору. Зрозуміло, що спроба перекласти цей всесвітньо відомий твір іншою мовою – це сміливий крок перекладача, відповідальний іспит творчого сумління, обдарованості, фахової майстерності, і цей переклад – якою б мовою він не чинився, набуває дуже великого значення.

За словами М. Рильського, «значення перекладу у тому, що він збільшує ресурси мови, на яку здійснюється переклад, передає знання одного народу іншому, сприяє поширенню знань та ідей» [3, с. 12].

Актуальність теми визначається важливістю дослідження основних тропів, а саме епітетів. Робота М. Рильського над перекладом є важливим творчим процесом, і дослідження мовних особливостей цих перекладів є плідною темою для аналізу, тому що ці переклади передають дух і культуру тогочасної Росії засобами української мови. Такий переклад має велике значення й залишається актуальним до сьогодні, тому що дослідження творів Пушкіна важливе як у плані виявлення особливостей національної мови, так і у плані розвитку перекладацької думки.

Лексичні аспекти, ефект контрасту, будучи відображенням однієї з основних закономірностей людського мислення – пізнання світу через співвідношення протилежностей, у художній літературі виступає як важливий компонент авторського стилю, що створюється різноманіттям художніх засобів, які втілюють контрастне сприйняття письменником дійсності. Різ-

номанітні форми словесних контрастів складають складну систему засобів художнього мовлення.

Актуальність статті вбачається у необхідності вивчення засобів вираження мови на стику культур, порівнюючи мовні засоби двох мов. Недостатньо дослідженими на сьогодні є проблеми перекладу таких мовних засобів, як епітет, порівняння та метафора.

Мета статті полягає у виявленні мовних особливостей оригіналу засобами мови перекладу, визначення основних засобів перекладу епітетів як способу світосприймання й найважливішого змістовного компонента тексту, що являє собою складну художню систему різноманітних зображувально-виразних засобів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Матеріалом нашого дослідження став переклад М. Рильським [11] твору О. С. Пушкіна «Євгеній Онегін» [10] українською мовою. Особливості цього перекладу викликали цікавість багатьох дослідників, таких як О. Білецький [2], Є. Кирилук [8], Є. Єгорова [2], С. Крижанівський [4] Ф. Неборячок [5], М. Гудзій [6], С. Єрмоленко [7]. Нестандартність мислення, чітка та унікальна точка зору та особливості мови – це характеристики, що безпосередньо є рисами неповторності художнього твору, що ускладнюють процес перекладу.

Виклад основного матеріалу. Епітет належить до найуживаніших поетичних прийомів. Епітет, що підкреслює найхарактернішу ознаку того предмета, про який ідеться, можна назвати характерологічним або пояснювальним.

У художніх текстах епітети – це засіб образного мислення, індивідуально-авторського сприйняття дійсності. А отже, вони сприяють реалізації естетичної функції художнього стилю. За їхньою допомогою ідентифікуються стильові напрями, течії у літературі. Переклад епітетів вимагає від перекладача чуття міри: додаткові відтінки поетичних образів повинні органічно входити до образної системи перекладеного твору, зберігаючи загальну тональність оригіналу.

Досліджуючи мовні особливості перекладу тропів М. Рильським у творі О. С. Пушкіна «Євгеній Онегін», було визначено, що у тексті друготвору епітети передаються за допомогою таких перекладацьких трансформацій:

1. На рівні лексичної апроксимації засобом передачі тексту оригіналу мовними засобами тексту друготвору є наближений переклад. Під апроксимацією у перекладознавстві розуміється такий спосіб, за якого здійснюється наближене відтворення одиниці мови оригіналу мовними знаками мови перекладу.

У роботі М. Рильського наближений переклад є найбільш поширеним засобом перекладу епітетів. *Наближений переклад* полягає у тому, що підбирається найближча за значенням до одиниці мови першотвору словесна одиниця мови друготвору. Пор.:

Російський варіант:	Український варіант:
<i>Пришла худая череда</i>	<i>Потьмарилось. Лиха пора!</i>
<i>Какое томное волнение</i>	<i>Гмлосьне хвилювання крові</i>
<i>С каким тяжелым умиленьем</i>	<i>З яким тяжким замилюванням</i>
<i>Любови пленительные сны</i>	<i>Любовні чарівливі сні</i>
<i>Сердечный друг, желанный друг</i>	<i>О друже мій, о раю мій</i>

При перекладі прикметник *желанный* було замінено риторичним звертанням *о раю мій*, що не змінило зміст оригіналу, а надало більшої емоційності друготвору.

Російський варіант:	Український варіант:
<i>Свой тайный жар, свои мечты</i>	<i>Свій пал таємний, вицвіт мрій</i>
<i>Я знал красавиц недоступных</i>	<i>Красунь я бачив неприступних</i>
<i>Чтоб на волшебные напевы</i>	<i>Щоб ти на милозвучні співи</i>
<i>Как эта глупая луна</i>	<i>Дурний цей місяць, що зійшов</i>
<i>И снится чудный сон Татьяне</i>	<i>Гсниться дивний сон Татьяні</i>
<i>На стеклах легкие узоры</i>	<i>Химерні на шибках узорі</i>
<i>Волшебный край! там в стары годы</i>	<i>Чудовий край! Колись там, щирий</i>
<i>Печальной мглой окружен</i>	<i>Навколо ночі мла сумна</i>
<i>Когда ж падающая звезда</i>	<i>А як падаючої зорі</i>
<i>Рассвет печальный жизни бурной</i>	<i>Сумного дня світання бурне</i>
<i>Встает заря во мгле холодной</i>	<i>Горить зоря в імлі холодній</i>
<i>На утренней заре настух</i>	<i>На ранішній зорі настух</i>

У більшості випадків при перекладі епітети не зберігаються, переклад здійснюється наближений, що знижує колоритність мови, але завдяки таланту М. Рильського текст друготвору зберігає своє емоційне навантаження і повністю передає зміст оригіналу.

Переклад мовних образів, побудованих на асоціаціях художнього мислення, на традиційному слововжитку у романтичній поезії, завжди пов'язаний із труднощами: адже йдеться про те, щоб зберігати не тільки художні деталі, а й загальну настрівку картини, зображену в оригіналі.

1. Логізація

Під цим різновидом лексичної апроксимації розуміється заміна емоційно-експресивної одиниці мови оригіналу такою одиницею мови друготвору, що передає лише логіко-понятійний зміст.

Логізація зустрічається при перекладі текстів художньої літератури, в яких, крім логіко-понятійної основи – фактуальної інформації, є ще й емоційно-експресивний складник – художньо-естетична інформація. За допомогою логізації перекладені такі рядки:

Російський варіант:	Український варіант:
<i>Чистая пламенная душа</i>	<i>Душі довіра чиста</i>
<i>Лились его живые слезы</i>	<i>Лились його гарячі сльози</i>
<i>Хранит надежды темный сон</i>	<i>Надію, як живлющий плин</i>
<i>На душу мертвую давно</i>	<i>Вливає в душу цю німу</i>
<i>Животворящий глас</i>	<i>Животворяща тайна</i>
<i>Его почуя, конь дорожный</i>	<i>Його почувши, кінь тривожений</i>
<i>Перенесен колодник сонный</i>	<i>Колодник лине в сні щасливім</i>
<i>Какое низкое коварство</i>	<i>Яке лукавство двоязике</i>

У перекладі спостерігається зміна національного колориту тексту за допомогою передачі епітету *низкое коварство* таким відповідником, як *лукавство двоязике*. Розмовний стиль оригіналу оживає в українських експресивних словах, емоційно забарвлених фразеологічних зворотах. Рильський активізує також відповідний експресивний словотвір – *добрыга, бідаха, пііта*, і лексику в емоційно-зниженому плані – *скигить, волокти, потеревенить, чвалати, вклепаться*, і характерні синтаксичні побудови [7, с. 65].

У живому народному слові, характерних синтаксичних зворотах розкривається мовний реалізм образу няні. Перекладач повинен був знайти українські відповідники ліричних звертань до Тетяни: *сердечный друг, дитя мое, мой свет, родная, милая моя, красавица, о птишка ранняя моя*, стилістичні засоби компенсації народно-розмовних фразеологічних зворотів у прямій мові:

Російський варіант:	Український варіант:
<i>А нынче все мне темно, Таня:</i>	<i>А нині все забулось, Таню,</i>
<i>Что знала, то забыла. Да,</i>	<i>Потьмарилось. Лиха пора</i>
<i>Пришла худая череда</i>	<i>Г недолуга я, й стара!</i>
<i>Зашибло...</i>	<i>Минулось...</i>

Перекладацький прийом логізація використовується при перекладі постійних та авторських епітетів. На основі відомих, загальнономовних метафор М. Рильський створює синонімічні вислови, позначені оригінальністю слововжитку.

Російський варіант:	Український варіант:
<i>Весны моей золотые дни</i>	<i>Весни моєї красні дні</i>
<i>Услышу ваш волшебный глас</i>	<i>Г голос ваш чудовно-милий</i>
<i>Узде послушный конь ретивый</i>	<i>Слухняний кінь дзвінкокопитий</i>
<i>В пустынях неба безмятежных</i>	<i>В пустелі безтурботно-синій</i>
<i>И вы, чувствительные дамы</i>	<i>Чутливо-ніжні дами</i>
<i>Но равнодушною княгиней</i>	<i>Можновладна ця княгиня</i>
<i>Роскошной, царственной Невы</i>	<i>Пишиновеличній Неві</i>

Постійний епітет *золотые дни* перекладено за допомогою мовного відповідника *красні дні*, використовуючи при перекладі логізацію.

Такі авторські епітети, які винесено М. Рильським до тексту перекладу твору О. С. Пушкіна, залишають у друготворі його індивідуальний відбиток і відповідний характер, але разом з тим ці епітети підкреслюють характерну особливість оригіналу, а саме його насиченість засобами увиразнення мови, які у більшості своїй не можуть бути точно відтворені у тексті перекладу. Складні прикметники такого типу – характерна ознака індивідуального стилю Рильського. Їх часто використовує перекладач для компенсації високого тону оповіді, побудованої на старослов'янізмах, на традиційних поетичних формулах.

При перекладі зустрічаються випадки, коли постійний або авторський епітет з'являється у перекладі не як мовний відповідник, а як засіб стилістичного забарвлення, з метою передачі характерних рис оригіналу. Наведемо приклади такого перекладу:

Російський варіант:	Український варіант:
<i>Адриатические волны</i>	<i>Адріатична срібна хвиле,</i>
<i>То говорливой, то немой,</i>	<i>По тихих водах плывучи</i>
<i>Плывае в таинственной гондоле;</i>	<i>В таємно-мовчазній гондолі;</i>

Російський варіант:	Український варіант:
<i>В лицо мне веющей весны</i>	<i>Солодковоїної весни</i>
<i>Благо мира</i>	<i>Многострадальна тінь</i>
<i>По небу темному летела</i>	<i>Стріла огниста залеліє</i>
<i>И рассыпалась</i>	<i>У небі темному вгорі</i>

У своїй роботі М. Рильський звертається до такого прийому з метою компенсувати втрачені епітети у деяких місцях.

Застосування у перекладі такого прийому компенсує втрачені епітети, які було перекладено наближеним перекладом без збереження стилістичної особливості оригіналу. Використання у перекладі таких епітетів цілком виправдане, тому що вони відповідають індивідуальним стилістичним особливостям тексту оригіналу. Стилiстичні й семантичні нарощення, додаткові нюанси виникають саме у тих випадках, коли поетична образність розвивається у руслі усталених у романтичній поезії асоціативних зв'язків.

2. Повна лексична відповідність

Під повною лексичною відповідністю розуміють точне відтворення мовних одиниць оригіналу мовними еквівалентами у мові перекладу. Наведемо приклади такого перекладу:

Російський варіант:	Український варіант:
<i>И романтические розы</i>	<i>Про дивні романтичні рози</i>
<i>И нечто, и туману даль</i>	<i>Про щось і про туману даль</i>
<i>И прояснился темный ум</i>	<i>І прояснився темний ум</i>
<i>По гордой лире Альбиона</i>	<i>По гордій лірі Альбіона</i>

Вибір повного перекладу пояснюється близько спорідненістю мов і єдиним походженням.

3. Компенсація

Під компенсацією розуміють вилучення інформації в одному місці тексту першотвору і заміну її на іншому місці друготвору. Це переміщення.

Різновидом компенсації є часткова заміна мовних знаків тексту першотвору мовними знаками тексту друготвору.

Російський варіант:	Український варіант:
<i>И, вдохновенья снова полный,</i>	<i>І голос ваш чудовно-милий</i>
<i>Услышу ваш волшебный глас!</i>	<i>Почую я в натхнення час!</i>
<i>По небу темному летела</i>	<i>Стріла огниста залеліє</i>
<i>И рассыпалась</i>	<i>У небі темному вгорі</i>

4. Декомпресія

Це різновид апроксимації на синтаксичному рівні, яка полягає у трансформації синтаксичної структури мови оригіналу у синтаксичну структуру мови перекладу.

Під декомпресією розуміють збільшення кількості мовних знаків у висловленні мови перекладу порівняно з кількістю мовних знаків у висловленні першотвору.

Російський варіант:	Український варіант:
<i>Адриатические волны</i>	<i>Адріатична срібна хвиля</i>
<i>Средь обольстительных сетей</i>	<i>У згубне плетиво надій</i>

У своєму дослідженні М. Гудзій звертає увагу на проблеми, які зустрічались у перекладі М. Т. Рильського. Наприклад, він наводить такі зауваження до перекладу оригіналу *Имел он счастливый талант*, який Рильський відтворює через такі відповідники: *Він зроду любий мав талант*. Гудзій не погоджується

з таким варіантом, стверджуючи, що ближчим до оригіналу є варіант такого перекладу: *Щасливий в нього був талант*. Наступний рядок: *И наконец увидел свет*, який Рильським був відтворений, як *І в колі вищому з'явивсь*. М. Гудзій пропонує такий варіант перекладу: *І в колі світському з'явивсь*, стверджуючи, що переклад М. Рильського є неточним і двозначним [6, с. 118].

Даючи відповідь на зауваження Гудзія М. Рильський зауважує: «Нужно помнить и о том, что время, место, характер социальных отношений накладывают на язык печать, которую подчас очень трудно отобразить на другом языке. Взять хотя бы слова «свет», «светский», такие привычные у Пушкина. В силу исторических условий в украинском языке, в украинской литературе это слово до сих пор передавалось описательно: «велике панство», «великопанське товариство», «великопанське коло». Все это для Пушкина, в частности для «Онегина», не годится. И решил (может быть, правда, не первый) ввести просто: «світ», «світський». Это – расширение значения уже существующего в языке слова, один из многочисленных приемов, к которым прибегают переводчики (и поэты), не согласные мириться с бедностью языка в том или ином отношении. Сам Пушкин в своей великой роли преобразователя русского языка не раз, конечно, пользовался этим приемом» [9, с. 117]. Тобто, зі слів М. Рильського можна зрозуміти, що він не проти такого виразу, як *світське коло*, тому можна пояснити вибір перекладача, щоб дотриматись римування пушкінського оригіналу.

Російський варіант:	Український варіант:
<i>Иль взор унылый не найдет</i>	<i>А чи побачу інший світ,</i>
<i>Знакомых лиц на сцене скучной</i>	<i>Чужі та нецікаві лиця</i>

Такий переклад, за словами М. Гудзія, має певний недолік: «Крім порушення смислу пушкінських рядків у такому перекладі *інший світ* мимоволі асоціюється з чимось на зразок загробного, потойбічного світу» [6, с. 119].

Також важливим стилістичним моментом, про який варто зазначити є переклад власних назв, а саме передача імені *Татьяна* Рильським як *Таня* або *Татьяна*, проаналізуємо у такому фрагменті:

І Таня стиха почала

На думку М. Гудзія, тут слід сказати, звичайно, не *«Таня»*, а обов'язково *«Татьяна»*. Танею називає себе сама Татьяна, згадуючи своє «дівоцтво», коли вона вперше зустріла Онегіна. Так називає її також Пушкін, говорячи про неї у минулому. Отак, зменшене ім'я, коли вона стала світською заможною жінкою, не могло залишатись у авторській розповіді про неї.

Російський варіант:	Український варіант:
<i>Урок ваш выслушала я</i>	<i>Ваш осуд вислухала я</i>

У цьому рядку, на думку, дослідника М. Гудзія можливий такий переклад: *«Урок ваш вислухала я»*, тому що Онегін не засуджував Татьяну, а, дійсно, дав їй лише урок. І у наступній строфі, де Татьяна докоряє Онегіну за колишню *«супорість»*, до неї, замість цього слова, у перекладі знаходимо слово *«докір»*, що знову неправильно передає ставлення Онегіна до юної Тетяни, який він ні у чому не докоряв. У перекладі Рильського Тетяна говорить Онегіну:

*Вам, вихованцеві Москви,
Була нелюба я...*

Тут також М. Гудзій відзначає неточність перекладу та спотворення фактів: «Але який же Онегін вихованець Москви, якщо він *«родивсь на берегах Неві»* і у Петербурзі пройшло його дитинство і частково молодість? Друга зустріч Онегіна з Тетяною відбувається також у Петербурзі» [6, с. 114].

Попри зауваження, значення перекладу Рильського полягає не тільки у тому, що він виявив можливості української мови у передачі ідейного і стилістичного змісту твору світового значення. Переклад Рильського показав, що класична поезія Пушкіна – його картини природи, його поетичний опис прози життя – ввійшла у скарбницю естетичних надбань української літературної мови, надбань її художнього стилю.

Висновки. Отак, при перекладі епітетів М. Т. Рильський найчастіше використовував такі прийоми перекладу, як наближений переклад, логізація, повна лексична відповідність, компенсація та декомпресія. Подальший аналіз перекладацьких можливостей майстрів слова сприятиме поглибленню знань і навичок майбутнім перекладачам.

Література:

1. Білецький О. І. Творчість М. Рильського / О. І. Білецький. – К. : Дніпро, 1985. – 180 с.
2. Егорова Е. Мастерство перевода / Е. Егорова. – Москва : Сов. писатель, 1977. – 558 с.
3. Зарицький М. С. Переклад: створення та редагування : [посібник] / М. С. Зарицький. – К. : Парламентське видавництво, 2004. – 120 с.
4. Крижанівський С. А. Максим Рильський / С. А. Крижанівський. – К. : Вища школа, 1985. – 125 с.
5. Неборячок Ф. О. С. Пушкін українською мовою / Ф. Неборячок. – Львів, 1958. – 182 с.
6. Гудзій М. Поезія О. С. Пушкіна в українських перекладах / М. Гудзій // Вітчизна. – 1955. – № 8. – С. 108–124.
7. Єрмоленко С. Я. З повагою і трепетною любов'ю до О. С. Пушкіна / С. Я. Єрмоленко // Мовознавство. – 1975. – № 1. – С. 61–72.
8. Кирилюк Е. Школа поетического мастерства / Е. Кирилюк // Радуга. – 1969. – № 10. – С. 152–158.
9. Рильський М. Т. Пушкін українською мовою // М. Т. Рильський // Збір. творів. – Т. 16: Фольклористика, теорія перекладу, мовознавство. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 212–222.
10. Пушкин А. С. Евгений Онегин / А. С. Пушкин ; вступит. статья и коммент. А. Тархова]. – М. : Худ. литература, 1978. – 302 с.

11. Рильський М. Т. Поетичні переклади / М. Т. Рильський // Збір. Творів. – Т. 5: Поетичні переклади. – К. : Наук. думка, 1984. – 450 с.

Шепель Ю. А. Особенности перевода тропов М. Т. Рылским в романе А. С. Пушкина «Евгений Онегин» (перевод эпитетов: авторские эпитеты, постоянные эпитеты)

Аннотация. В статье представлена характеристика переводческой деятельности М. Т. Рылского, описаны особенности передачи на языке перевода оригинальные языковые средства писателем и переводчиком, каков М. Рылский. Актуальность статьи определяется необходимостью изучения творческой мастерской выдающихся переводчиков с целью выявления средств выразительности языка на стыке культур, сравнивая языковые средства двух языков. Описывается переводческая деятельность М. Т. Рылского. Объектом исследования является российско-украинская переводческая мастерская М. Т. Рылского. Предметом исследования являются языковые средства, использованные в оригинале произведения «Евгений Онегин», и их воспроизведение в текстах перевода М. Т. Рылского.

Ключевые слова: писатель, перевод, творческие средства, русский язык, украинский язык, теоретик перевода, эпитет.

Shepel Yu. A. Features of the translation of the trails by M. T. Rylyski in Pushkin's novel "Eugene Onegin" (translation of epithets: author epithets, permanent epithets)

Summary. The article describes M. T. Rylysky's translation activity, describes the peculiarities of the transfer of original language means by a writer and translator in the language of translation, what is M. Rylysky. The urgency of the article is determined by the need to study the creative workshop of outstanding translators in order to identify the means of expressiveness of the language at the junction of cultures, comparing the linguistic resources of the two languages. The purpose of the article is to describe the translation activities of M. T. Rylysky. The object of the study is the Russian-Ukrainian translation studio M. T. Rylysky. The subject of the study are the language tools used in the original works of "Eugene Onegin" and others and their reproduction in the texts of translation by M. T. Rylysky.

Key words: writer, translation, creative means, Russian language, Ukrainian language, translation theorist, epithets.

МОВА І ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Богайчук О. С.,

асистент кафедри перекладу та філології

Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗАСОБАМИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. У статті висвітлено проблему використання інформаційно-комунікаційних технологій із метою оптимізації процесу навчання студентів вищих навчальних закладів іноземної мови. Визначено педагогічні умови ефективного використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій. Розкрито дидактичний потенціал інформаційно-комунікаційних технологій.

Ключові слова: студент вищого навчального закладу, процес навчання іноземної мови, інформаційно-комунікаційна технологія, мережа Інтернет.

Постановка проблеми. В умовах постіндустріального суспільства особливої актуальності набуває використання інформаційно-обчислювальної та телекомунікаційної техніки в навчальному процесі вищих навчальних закладів. Однією з суперечностей, що не відповідає вимогам сучасного інформаційного суспільства, залишається невисокий рівень володіння студентами навичками іншомовної комунікації. Інформатизація вищої освіти дає змогу застосовувати нові методи і прийоми навчання, що сприяють підвищенню якості знань студентів з іноземної мови. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методи вивчення іноземної мови базуються на «Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання» [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему використання інформаційно-комунікаційних технологій в освіті досліджувало чимало вітчизняних та зарубіжних учених (А. Єршов, А. Коротков, О. Локтюшина, В. Монахов, В. Рубцов, П. Підкасистий, О. Тищенко та ін.). Значення цих технологій у процесі навчання різних навчальних дисциплін, зокрема іноземної мови, розкрили у своїх працях М. Алексєєв, М. Акіпова, М. Бухаркіна, С. Григор'єв, Б. Гершунський, О. Дмитрева, Е. Носенко, А. Оголь, І. Павлова, А. Петров, О. Полат та ін. Водночас далеко не всі можливості реалізації інформаційно-комунікативних систем у процесі вивчення іноземної мови досліджені вченими.

Метою статті є розкриття педагогічних умов ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій під час вивчення іноземної мови студентами ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Інформаційно-комунікаційні технології слугують засобом навчання у ВНЗ, який сприяє не лише формуванню вмінь працювати з інформацією, але й дає змогу розвивати навчально-пізнавальну культуру студентів, дослідницькі вміння та навички, комунікативні здібності, спостережливість, зорову і слухову чутливість, увагу, зосередженість у роботі. Усі перераховані якості сприяють ефективному формуванню знань та вмінь з усної і писемної форм іноземної мови. Використання інформаційно-комунікаційних технологій, за висновками вчених, сприяє посиленню позитивної мотивації

навчання, розвитку творчих здібностей особистості, формуванню самостійності мислення та вміння приймати рішення [3]. За допомогою цих технологій студенти мають можливість вивчати лексичний та граматичний матеріал, тренувати техніку читання, вимову, правопис, удосконалювати розуміння тексту [4, с. 136].

Використання інформаційно-комунікаційних технологій під час навчання іноземної мови помітно покращує ефективність навчального процесу, сприяє швидшому засвоєнню матеріалу і досягненню поставленої мети. За умов застосування інформаційно-обчислювальної та телекомунікаційної техніки стає можливим подання набагато ширшого матеріалу, ніж це робилося за той самий час в умовах традиційного навчання. До того ж, матеріал під час використання інформаційно-комунікаційних технологій краще засвоюється. Важливо також зазначити, що використання інформаційно-комунікаційних технологій на уроках іноземної мови забезпечує і всебічний контроль, який, як відомо, є невід'ємною складовою частиною навчального процесу.

Інформаційно-комунікативні технології мають багато переваг перед традиційними методами навчання. Вони дають змогу тренувати різні види мовної діяльності й об'єднувати їх у різні комбінації, сприяють усвідомленню мовних явищ, формуванню лінгвістичних здібностей, створенню комунікативних ситуацій, а також забезпечують реалізацію індивідуального підходу й інтенсифікацію самостійної роботи учня. Ось деякі з них.

а) Вивчення лексичних одиниць.

Під час введення нового лексичного матеріалу можна використовувати візуальні словники, схеми мапування певних лексем та інші матеріали, які є доступними завдяки інформаційно-комунікативним технологіям.

б) Вправлення у вимові.

Відомо, що нічого не сприяє правильній вимові краще за прослуховування мови від її носіїв та комунікацію з ними. З інформаційно-комунікативними технологіями став можливим перегляд відеоматеріалів до певної теми, спілкування через телемовності тощо. Це сприяє діалогічному мовленню, допомагає подолати мовленнєвий бар'єр.

в) Відпрацювання граматичних явищ.

Наочні рухливі схеми, мовленнєві приклади, а також складання та опрацювання граматичних тестів сприяють засвоєнню необхідного матеріалу.

Комп'ютеризація навчального процесу спонукає до перегляду традиційних форм і методів викладання іноземної мови, виникнення таких нових форм проведення уроків, як «метод проектів». Проектна робота передбачає створення проекту одним, двома чи групою виконавців. Робота з проектом дає змогу

здіяяти в процесі навчання не тільки інтелект, досвід, свідомість людини, а також її почуття, емоції, вольові якості, сприяє «зануренню» в навчальний матеріал. Визначення особистістю свого емоційно-ціннісного ставлення до нього, підвищення ефективності засвоєння дає відчуття успіху. Проектна робота передбачає включення механізмів запам'ятовування й відтворення інформації, передачу інформації іншим, застосування знань у варіативних ситуаціях, розуміння причинно-наслідкових зв'язків, співвідношення частини і цілого: наведення аргументів і доказів, перегрупування окремих частин і створення нового цілого.

Водночас існує низка суперечностей, що потребують розв'язання, насамперед, суперечність між потребою суспільства в компетентних фахівцях та недостатнім використанням сучасних комп'ютерних систем у їхній професійній підготовці, значним потенціалом інформаційно-комунікаційних засобів та неповною розробленістю онлайн-матеріалів для студентів.

Ефективність використання інформаційно-комунікаційних технологій залежить від дотримання низки педагогічних умов. Зокрема, методологічною основою для застосування означених технологій є комунікативно-діяльнісний, особистісно зорієнтований і професійно спрямований підходи. У центрі навчального процесу має бути студент як активний суб'єкт пізнавальної діяльності, що самостійно здобуває знання, розвиває вміння і навички. В основі організації навчального процесу має лежати взаємодія між викладачем і студентом, а також між усіма студентами групи.

Ефективним буде процес використання інформаційно-комунікаційних технологій за умови, що він забезпечить розвиток здібностей студентів, підвищення їхньої активності у процесі вивчення іноземної мови, більш інтенсивне формування та розвиток умінь і навичок у всіх чотирьох видах мовленнєвої діяльності (читання, говоріння, аудіювання, письмо), забезпечить оперативний зворотний зв'язок і контроль дій студентів під час навчання. Зокрема, вивчаючи лексику, граматику іноземної мови, студенти мають можливість прослуховувати правильну вимову слів, використовувати схеми, таблиці, практичні вправи тощо з метою повторного опрацювання матеріалу, користуватися додатковими інформаційно-довідниковими засобами для самостійної роботи. Під час навчання читання, аудіювання, говоріння створюються можливості для роботи з текстами в різному темпі, контролю правильності їх опрацювання, формування, розвитку та корекції фонетичних умінь і навичок.

Обов'язковою умовою ефективності інформаційно-комунікаційних технологій є застосування і розроблення різноманітних методів та прийомів роботи зі студентами. Це використання міжнародних сайтів, комп'ютерних презентацій, відео, спілкування з іноземцями, що створюють можливості для реальної живої комунікації іноземною мовою, розуміння культури країни, мова якої вивчається, а також цікавих завдань, текстів, ілюстрацій, малюнків, схем, таблиць тощо. У процесі навчання з використанням інформаційно-комунікаційних технологій удосконалюються також форми самоосвіти студентів.

Значні можливості для вдосконалення знань, умінь і навичок з іноземної мови надають інтернет-ресурси, що забезпечують як викладачів, так і студентів великим обсягом інформації, доступ до якої в традиційних умовах неможливий або обмежений. Завдяки системі Інтернет викладач легко може налагоджувати роботу зі студентами поза навчальним розкладом, надавати їм

індивідуальні консультації, організовувати групову роботу майбутніх фахівців, що сприяє активізації вербальної взаємодії, яка є особливо важливим фактором у навчанні іноземної мови. Використання інформаційно-комунікаційних технологій надає великі можливості для індивідуалізації роботи зі студентами, що нехарактерне для традиційної системи навчання.

Наступною педагогічною умовою ефективного використання інформаційно-комунікаційних технологій є розроблення електронних підручників, посібників, довідників, практикумів, тренажерних комплексів, що значно оптимізують процес навчання студентів іноземної мови. Зокрема, комп'ютерні системи тестування знань, умінь і навичок майбутніх фахівців не лише полегшують роботу викладача, але й створюють для студентів умови праці, що відповідають психофізіологічним особливостям сприйняття, можливості для самоконтролю та самокорекції навчальної діяльності, її індивідуалізації й диференціації. У процесі навчання іноземної мови викладачі можуть широко використовувати готові комп'ютерні навчальні програми та мультимедійні засоби. Однак, створюючи власні матеріали, можна максимально адаптувати їх до рівня підготовки студентів та можливостей навчального закладу.

Однією з педагогічних умов ефективності процесу навчання іноземної мови є активне використання діалогічних технологій. Дистанційне навчання за допомогою інформаційно-комунікаційних засобів дає можливість суттєво інтенсифікувати навчальний діалог іноземною мовою як в усній (комп'ютерна конференція), так і в писемній (спілкування через електронну пошту) формах [2]. Цьому сприяють такі форми роботи, як індивідуальна, парна, групова, робота в команді.

Безумовно, не варто переоцінювати значення інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі, вони не можуть замінити викладача та стати альтернативою живого спілкування в аудиторії. Однак, за умови коректного і доцільного використання, інформаційно-комунікаційні технології можуть бути ефективним і продуктивним допоміжним засобом навчання.

Висновки. Таким чином, аналіз наукової літератури та практики навчання іноземної мови у ВНЗ свідчить про те, що інформаційно-комунікаційні засоби мають значний потенціал у навчанні студентів іноземної мови. Вони дають можливість використовувати широке коло текстових, аудіо- та відеоматеріалів із метою інтенсивного формування знань, умінь і навичок з іноземної мови, розвитку інтелектуального потенціалу студентів, що сприяє ефективній комунікації іноземною мовою.

Перспективними вважаємо дослідження комп'ютерних засобів, що сприяють формуванню умінь і навичок використання іноземної мови в ситуаціях, які моделюють реальні умови майбутньої професійної діяльності студентів.

Література:

1. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид. д-р пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
2. Кужель О.М. Використання персонального комп'ютера у вивченні іноземних мов / О.М. Кужель, Т.І. Коваль // Нові інформаційні технології навчання в навчальних закладах України : наук.-метод. зб. – Вип. 8. Педагогіка / редкол. : І.І. Мархель (гол. ред.) та ін. – Одеса : Друк, 2001. – 242 с.
3. Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании: дидактические проблемы; перспективы использования / И.В. Роберт. – М. : Школа-Пресс, 1994. – 205 с.

4. Чердніченко Г.А. Мультимедійні технології у процесі викладання дисципліни «іноземна мова» у вищих технічних навчальних закладах / Г.А. Чердніченко, Л.Ю. Шапран, Л.І. Куниця // Наукові записки. Серія : Педагогіка. – Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, 2011. – № 4. – С. 134–138.

Богайчук О. С. Оптимізація процесу навчання студентів іноземному мові за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій

Анотація. В статті розкрито проблема використання інформаційно-комунікаційних технологій з метою оптимізації процесу навчання студентів вищих навчальних закладів іноземному мові. Визначено педагогічні умови ефективного використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій. Розкрито дидактичний потенціал інформаційно-комунікаційних технологій.

Ключевые слова: студент вищого навчального закладу, процес навчання іноземному мові, інформаційно-комунікаційна технологія, мережа Інтернет.

Bogaiчук O. Optimization of the Process of Learning Foreign Language by Means of Information and Communication Technologies

Summary. The article defines the problem of the use of information and communication technologies in order to optimize the process of teaching students of higher educational institutions of a foreign language. It determines pedagogical conditions for the effective use of information and communication technologies. The article reveals the didactic potential of information and communication technologies.

Key words: student of higher educational institution, process of foreign language teaching, information and communication technology, Internet network.

*Сотников А. В.,**кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов**Київського національного лінгвістичного університету*

СИНЕРГЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Анотація. Стаття присвячена питанню синергетичного підходу до дослідження дискурсу. Розглядаються сучасні погляди на природу дискурсу, його складові та характеристики, які свідчать про його синергетичну природу щодо політичного дискурсу. Також, висвітлюються подальші перспективи проведення лінгвістичних досліджень з залученням синергетичного підходу.

Ключові слова: дискурс, політичний дискурс, дискурсивні характеристики, синергетика.

Постановка проблеми. Питання дослідження дискурсу, і політичного зокрема, з позиції синергетичного підходу набуває подальшої актуальності. Саме цей підхід надає дослідникам можливості встановити механізми породження та просторового розгортання дискурсу з боку зору перетину потоків енергії мовлення. Лінгвосинергетика, як новий напрям лінгвістичних досліджень, є доволі новим, але теоретичні напрацювання вчених (див., наприклад, [1; 2; 3; 4]) та практичні результати дослідників свідчать про великий потенціал синергетичного підходу до дослідження дискурсу. При цьому, розмаїття визначень дискурсу та його складових, а також відсутність єдиної методології проведення синергетичних досліджень ускладнює широке впровадження цього напрямку.

Аналіз останніх публікацій про те, що синергетика є логічним продовженням розвитку дискурсивного аналізу. Але спочатку наведемо короткий огляд підходів до визначення природи дискурсу. Е. Бенвініст [5] вважає, що дискурс – мовлення мовця, який присвоює його, протиставляючи його об'єктивному розповіданню. При цьому, вчений наголошує на складових дискурсу, а саме, на мовленнєвому акті, комунікативній ситуації та засобах, що використовуються при здійсненні цього акту. На думку американського лінгвіста З. Харріса [6, с. 91], дискурс є безперервним висловленням, простим зчепленням фраз, що дає можливість використовувати прийоми дескриптивної лінгвістики для дискурс-аналізу. Важливим для розвитку дискурс-аналізу є напрацювання французького лінгвіста М. Фуко [7], який визначив дискурс як сукупність висловлень, що належать до певної формації. Вважаємо за необхідне наголосити на тому, що М. Фуко приділяв увагу позамовним факторам, що згодом слугувало теоретичним підґрунтям для німецької школи дискурсивного аналізу, в якій дискурс розглядається як мовне вираження суспільної практики, що відображає національну та історичну ментальність, та функціонує за певними правилами. Тому дискурс є лімітованим у термінах певного періоду часу, суспільної практики, галузі знання та інших параметрів. Т. ван Дейк [8] розглядає дискурс як комунікативну подію, що відбувається комунікантами під час комунікативної дії у певному часовому та просторовому контекстах. На думку Ю. Н. Караулова та В. В. Петрова [9], дискурс виступає складним комунікативним явищем, що поєднує текст та позамовні фактори. В. І. Карасик [10] пропонує три підходи до дослідження дискурсу

залежно від аспекту, а саме: а) з позиції мовної особистості дискурс залучає комунікативну компетенцію (знання, необхідні для спілкування навички та вміння); б) з позиції утворення тексту дискурс залучає мовну компетенцію (вміння правильно побудувати висловлення); в) з позиції ситуації спілкування дискурс представлений позамовними факторами (особистісно- та статусно-орієнтовані різноманітні комунікативні ситуації та сфери спілкування й суспільні інститути). Таке визначення природи дискурсу у найкращий спосіб відповідає політичному дискурсу, оскільки, саме у політичному дискурсі перетинаються три вищенаведені підходи. При цьому, саме синергетичний підхід надає можливості дослідити процеси породження, самоорганізації та досягнення поставленої комунікативної мети. Проблемою синергетичних досліджень мовлення є відсутність єдиної методології верифікації отриманих дослідниками даних, з одного боку, Т. В. Матвеева [11] зазначає, що семантичні та стилістичні дослідження майже не торкаються факторів, що пов'язуються з мотивацією мовленнєвої діяльності та її якості, оскільки семантика волі та волевиявлення безсумнівно пов'язані з інтенсивністю. При цьому, втілення комунікативної стратегії безсумнівно відбивається на фонетико-інтонаційній, лексичній та граматичній сферах, на ритмічній організації тексту. Проблемами синергетичного підходу до дослідження мовлення активно займається відома вітчизняна вчена А. А. Калита [12], якій я особисто вдячний як своєму Учителеві, і чий роботи у галузі дослідження мовлення, інтенсифікації емоційного потенціалу висловлень відомі фонетистам. Питаннями взаємозв'язку синергетики мовлення та просодичних засобів актуалізації потенціалу тексту також займається Л. І. Тараненко [13], дослідження якої свідчать про значний потенціал саме синергетичного напрямку. Попри це лише експериментальна фонетика може запропонувати необхідний інструментарій для проведення такого дослідження з залученням синергетики.

Мета статті полягає у визначенні критично важливих характеристик тексту, які дають можливість розглядати дискурс як синергетичну систему.

Виклад основного матеріалу. Необхідно з'ясувати, як дослідники трактують синергетику дискурсу. Н. Ф. Алефіренко [14], наприклад, чи розглядає синергетику дискурсу як «взаємодію факторів, що його породжують, що призводить до поєднання та злиття енергій, що спрямовуються на онтологічну та функціональну самоорганізацію дискурсивного простору, і які визначають смислову дистрибуцію його інгредієнтів. Серед потоків енергії, що сприяють смислороджущої функції дискурсу, дослідниця наводить такі: сенсорно-перцептивна образність, знаково-символічна інтерпретація первинних образів, форму тексту, що видозмінюється під час його сприйняття, та вплив позалінгвального середовища ситуативного, комунікативно-прагматичного та культурного контекстів [14]. Об'єднання цих потоків енергії становлять «асоціативно-де-

риваційну сутність дискурсу, завдяки чому мовні знаки стають образними одиницями, що здатні нести не лише раціональну інформацію, але й виражати майже необмежений спектр людських емоцій, поєднуючи розуміння та переживання людиною світу, який вона сприймає» [14]. Якщо розглядати дискурс як складну систему, яка розвивається сама собою, критичними характеристиками такого дискурсу виступатимуть його здатність до самоорганізації, гомеостатичність, не лінійність, не замкненість, відсутність стабільності, інтердискурсивність, симетричність/асиметричність та емерджентність. Вони актуалізують смислопороджувальну енергію дискурсу. Складний смисловий простір створюється взаємодією вищенаведених категорій, та зазнає відповідної модифікації під впливом вербальних та невербальних складових комунікації [15]. Під гомеостатичністю розуміємо фазу стабільного функціонування мовленнєвих засобів, яка реалізується через прагматичну спрямованість висловлень, які складають повідомлення. При цьому, енергетичні потоки проходять точки біфуркації, які водночас свідчать про динаміку розгортання глобальної теми повідомлення та вказують на пункти розгалуження дискурсивних потоків. Не лінійність дискурсу, як властива характеристика, проявляється у тому, що поєднання динамічних процесів у межах системи та вплив позамовних факторів призводять до порушення балансу системи і виникнення хаотичних флуктуацій, які повертають систему до точки біфуркації для внесення подальших змін з боку мовця. З огляду на необхідність усунення ентропії система позбавляється зайвих елементів: залучаються ресурси, які виявляються оптимальними у даних умовах. Урешті-решт, у системі проявляються спонтанні (емерджентні) властивості, які притаманні системі взагалі, а не її окремим компонентам. Вплив позамовних факторів є дуже важливим, оскільки такий вплив, по-перше, здатен формувати нові ситуаційні характеристики дискурсу, по-друге, надають нових напрямів розгортання глобальної теми повідомлення. Не лінійність дискурсу полягає у тому, що система смислів модифікується під впливом будь-якого елементу системи чи позамовних факторів. При цьому, смисл окремого комунікативного блоку повідомлення не є сумою смислів складових дискурсу. У такий спосіб у свідомості аудиторії формується образ тексту, який відповідає уявленню реципієнта про той фрагмент об'єктивної реальності, який й описує текст. Політичному дискурсу притаманно використання різних за смисловим навантаженням комунікативних блоків, смисл яких, взятих окремо, не є складовою попередніх блоків, але у результаті сприяють створенню цілісної картини світу. Наявність хаотичних елементів у дискурсі визнається дослідниками [16] необхідною складовою, оскільки у межах синергетичного підходу хаос вважається притаманною рисою слабо структурованого стану системи, при якому випадкові коливання можуть бути конструктивними. Адже хаотичний елемент виступає таким лише стосовно інших елементів, які, завдяки таким елементам, розкриваються в іншому значенні. У політичному дискурсі такими елементами можуть виступати комунікативні тактики, які мовець використовує та коригує залежно від комунікативних обставин. Не замкненість дискурсу виявляється через обмін енергією, інформацією та безпосередній вплив позамовних факторів на систему. Крім цього, вона розкривається у здатності мовця варіювати мовленнєві засоби та наявності декількох варіантів інтерпретації повідомлення реципієнтом та залученням позамовних факторів для запам'ятовування повідомлення чи орієнтуванні у динаміці його

розгортання у часовому просторі. Дана категорія важлива для політичного дискурсу, в якому перетинаються когнітивні бази суспільства, мовця та реципієнта. Опозиція симетричності/асиметричності апріорі закладається у текст, оскільки інваріантні аспекти тексту є загальноприйнятими (наприклад, розташування гармонійного центру, який є більш-менш стабільним, і тягне за собою ритміко-інтонаційні, структурні та смислові зв'язки тексту), і реципієнт при декодуванні повідомлення спирається на фонову інформацію. З іншого боку, варіантні елементи, які привносяться чи проявляються через хаотичні елементи, сприяють кращому розумінню повідомлення і дозволяють корегувати комунікативні тактики та стратегії у політичному дискурсі. Тому, ми цілком погоджуємося з І. А. Герман [17, с. 52], що «текст має тяжіти до симетрії для того, щоб зберегти феноменальну цілісність, але ніколи не має досягати її, оскільки симетричність його структури призводить до різкого зниження інформативності, що є притаманними відкритим не лінійним синергетичним системам». До того ж, протиставлення категорій симетричності/асиметричності спостерігається навіть на рівні комунікантів, які виконують різні ролі, що виступають асиметричними у межах принципової рівності сторін [18, с. 208]. Щодо інтердискурсивності, вона проявляється у можливості використання різних за типом дискурсів та виходити за встановлені жанрові межі певного типу дискурсу з метою досягнення поставленої комунікативної мети. Таким чином, тісна взаємодія синергетичних категорій дискурсу доводить той факт, що останній виступає складною системою, якій притаманна самоорганізація під впливом мовних та позамовних чинників.

Висновки. Дискурс у термінах класичного дискурс-аналізу та психолінгвістики дійсно виступає синергетичною системою. Наведені вище характеристики є притаманними особливо політичному дискурсові з огляду на його інтенціональність та інституційність. При цьому необхідно зауважити, що саме інструментарій експериментальної фонетики, який використовує сучасні комп'ютерні програми, придатний для отримання вірогідних результатів синергетичного дослідження мовлення. Результати проведених досліджень, як сучасних [19], так і класичних [20] свідчать про те, що енергетичні характеристики звуків у кількісних показниках суттєво змінюються на максимумі частотних характеристик. Саме синергетичний підхід до лінгвістичних досліджень, з урахуванням міждисциплінарного характеру останніх, як вказує А. А. Калита [12, с. 21], надає можливості дослідити дискурс майже у будь-якому аспекті. Тому, залучення синергетичного підходу до проведення експериментально-фонетичних досліджень дозволить отримати не лише традиційні показники інтенсивності, абсолютної та загальної тривалості, локалізації ЧОТ та тонального діапазону, але й дані про енергетичне навантаження.

Література:

1. Борботько В. Г. Принципы формирования дискурса: от психолингвистики к лингвосинергетике / В. Г. Борботько. – М. : Либроком, 2011. – 288 с.
2. Герман И. А. Лингвосинергетика / И. А. Герман. – Барнаул : Алтайская акад. экономики и права, 2000. – 188 с.
3. Киященко Л. П. В поисках исчезающей предметности (очерки о синергетике языка) / Л. П. Киященко. – М. : ИФРАН, 2000. – 199 с.
4. Піхтовнікова Л. С. Лингвосинергетика: основы и очерк направлений / Л. С. Піхтовнікова. – Х. : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. – 180 стр.

5. Бенвенист Э. Формальный аппарат высказывания / Э. Бенвенист // Общая лингвистика. – М. : Прогресс, 1974. – 447 с.
6. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : Гнозис, 2003. – 280 с.
7. Чернявская В. Е. Дискурс и дискурсивный анализ: традиции, цели, направления / В. Е. Чернявская // Стереотипность и творчество в тексте: межвуз. сб. науч. тр. / отв. ред. М. П. Котурова. – Пермь : Перм. ун-т, 2002. – С. 122-136.
8. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация : пер с англ. / Т. А. ван Дейк ; сост. В. В. Петрова ; под ред. В. И. Герасимова. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
9. Караулов Ю. Н. Вступительная статья к работе Т. А. ван Дейка «Язык. Познание. Коммуникация» / Ю. Н. Караулов, В. В. Петров. – М. : Прогресс, 1989. – С. 5-11.
10. Карасик В. И. Характеристики педагогического дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность: аспекты лингвистики и лингводидактики: Сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 1999. – С. 2-18.
11. Матвеева Т. В. Энергетика текста / Т. В. Матвеева // Известия Уральского государственного университета. – 2001. – № 17: Гуманитарные науки. – Вып. 3. – С. 107-112.
12. Калина А. А. Энергетика речи : [монография] / А. А. Калина. – К. : Кафедра, 2016. – 292 с.
13. Тараненко Л. Актуалізація англійських прозових фольклорних текстів малої форми : [монография] / Л. Тараненко. – К. : Кафедра, 2014. – 288 с.
14. Алефиренко Н. Ф. Дискурсивная синергетика «живого» слова / Н. Ф. Алефиренко // Язык. Текст. Дискурс: Научный альманах Ставропольского отделения РАЛК / Под ред. проф. Г. Н. Манаенко. Вып. 6. – Краснодар : Изд-во СГПИ, 2008. – С. 20-26.
15. Словинова Е. Л. Синергетические категории дискурса (на материале рекламного дискурса) / Е. Л. Словинова, М. Н. Ельцова // Вестник Пермского университета. Вып. 2 (18). – Пермь, 2012. – С. 67-73.
16. Пономаренко Е. В. Синергетика бизнес-общения с позиций компетентностного подхода (на материале английского языка) : [монография] / Е. В. Пономаренко. – М. : МГИМО – Университет, 2010. – 151 с.
17. Герман И. А. Введение в лингвосинергетику : [монография] / И. А. Герман, В. А. Пищальникова. – Барнаул : Изд-во Алтайского гос. ун-та, 1999. – 130 с.
18. Каган М. С. Мир общения: проблема межсубъектных отношений / М. С. Каган. – М. : Политиздат, 1988. – 319 с.
19. Жилияков Е. Г. Сегментация речевых сигналов на основе анализа распределения энергии по частотным интервалам / Е. Г. Жилияков, Е. И. Прохоренко, А. В. Болдышев, А. А. Фирсова, М. В. Фатова // Научные ведомости Белгородского государственного университета. – 2011. – Т. 18, № 7-1. – С. 187-196.
20. Sacia C. F. Speech Power Energy / C. F. Sacia // Bell System Technical Journal. – 1925. – Vol. 4:4. – P. 627-641.

Сотников А. В. Синергетические исследования политического дискурса

Аннотация. Статья посвящена проблеме синергетического подхода к изучению дискурса. Рассматриваются современные взгляды на природу дискурса, его компоненты и характеристики, которые свидетельствуют о его синергетической природе. Так же освещаются дальнейшие перспективы проведения лингвистических исследований с использованием синергетического подхода.

Ключевые слова: дискурс, политический дискурс, дискурсивные характеристики, синергетика.

Sotnykov A. Synergetic research of the political discourse

Summary. The article deals with the issue of the synergetic approach towards the discourse study. The modern views on the discourse nature, its components and features to prove its synergetic nature are under discussion. Also, the further perspectives of linguistic researches with the synergetic approach involved are highlighted.

Key words: discourse, political discourse, discourse features, synergy.

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

Косович О. В.,

доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри романо-германської філології
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

ПРОЦЕСИ ЕКСПАНСІЇ ЛЕКСЕМ АНГЛІЙСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В КОНТЕКСТІ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ ФРАНЦІЇ

Анотація. Статтю присвячено проблемі активного входження лексичних одиниць англійського походження в систему французької мови, опису принципів та основних цілей мовної політики Франції, заходів, які проводяться інститутами мовної політики Франції.

Ключові слова: запозичення, англіцизм, англо-американізація, мовна політика, Французька академія.

Постановка проблеми. У сьогоднішніх умовах поширення глобалізаційних процесів, зміцнення у зв'язку з цим позицій англійської мови, а отже, послаблення позицій французької мови французькі філологи активно обговорюють питання мовної політики, шукаючи пояснення незадовільного стану французької мови у світі. В умовах активних процесів англіканізації-американізації французької мови питання мовної політики набуває особливого значення.

Метою статті є вивчення питання активного входження лексичних одиниць англійського походження в систему французької мови, опис принципів та основних цілей мовної політики Франції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мова мас-медіа, пропагуючи лексичні одиниці англійського походження, сприяє тим самим розповсюдженню й закріпленню мовного статусу англіцизмів у французькому мовленні, що в кінцевому підсумку сприяє англіканізації сучасної французької мови. Запозичення з англійської мови, інтегруючись у французьку мову, зачіпають усі мовні рівні, виявляючи різний вплив на системи мови; вплив залежить від стабільності мовного аспекту. Лінгвістичним площинами, що виявляються найбільш позначені впливом англійської мови, є, безумовно, лексика, вимова, морфологія; навпаки, синтаксис найменше зазнав такого впливу.

Безперечно, запозичення є невід'ємним складником процесу функціонування та історичної зміни будь-якої мови, одним із основних джерел поповнення її словникового складу, але їх рясність викликає серйозні побоювання щодо збереження цілісності й самобутності національної культури.

Інвазія англійських і англо-американських слів у французьку мову стала причиною виникнення у Франції товариства "*L'Office du Vocabulaire français*" («Служба словникового складу французької мови») й "*Comité d'études des termes techniques français*" («Комітет із вивчення французьких технічних термінів»). При Французькій академії існує також "*Comité consultatif du langage scientifique*" («Консультативний комітет із наукової мови»). «Служба словникового складу французької мови» налічує близько 3 500 членів, і її завданням є вивчення сучасної французької мови й боротьба за її чистоту. Ця боротьба ведеться з пуристичних позицій. Органом цього товариства є журнал "*Vie et langage*" («Життя і мова») видавництва

"*Larousse*". Журнал виходить щомісячно і присвячений лінгвістичним проблемам сучасної мови.

Журнал розраховано на широке коло читачів. У ньому публікуються листи читачів зі всієї Франції, а також з інших країн, які говорять французькою мовою (*pays francophones*). «Служба словникового складу французької мови» організовує в журналі референдуми серед своїх читачів з метою з'ясувати ступінь розповсюдження, частотності якогось неологізму чи запозичення або найбільш уживаного варіанта якогось слова й інколи звертається до своїх читачів із проханням допомогти знайти якесь слово чи висловлення, що може замінити невдалий термін елегантнішим чи милозвучнішим. Зі свого боку «Комітет із вивчення французьких технічних термінів», членами якого є видатні французькі інженери, вивчає нові технічні терміни; ці терміни, за словами голови Комітету, здебільшого англо-американського походження; Комітет також рекомендує французькі еквіваленти, які можуть замінити англо-американізми.

На особливу увагу заслуговують інститути мовної політики Франції. Необхідність їх створення продиктована одним із ключових пунктів державної політики в галузі мови – сприяти подальшому розвитку й розповсюдженню французької мови, підвищенню її престижу в усіх сферах, включаючи науку й техніку, юриспруденцію, економіку тощо, шляхом уведення нових слів і висловлень французького походження.

Так, заходи, які проводяться одним з інститутів мовної політики Франції – Генеральною комісією з неології й термінології (офіційний сайт www.franceterme.culture.gouv.fr) – виражаються в пошуку еквівалентів французького походження для заміни англійських термінів. Така політика офіційної державної структури не тільки відкрила нове джерело збагачення французької мови, а й продемонструвала можливості сучасного державного регулювання мови у Франції.

Саме із цією метою видано закон «Про використання французької мови» 1994 року, який спрямовано передусім проти необґрунтованого введення в лексичний обіг американізмів і підвищення опірності французької мови. Так, з офіційного обігу вилучено понад 3,5 тисяч слів і понять англійського походження.

Також варто згадати й недавню дискусію (2013 року) щодо законопроекту про часткове викладання предметів англійською мовою в університетах, який запропонувала Міністр освіти Жене́в'єв Фьораско. Профспілки (*FSU, CGT, FO*) і колективи (*Sauvons la Recherche, Sauvons l'Université*) одразу ж закликали до страйку. Марін Ле Пен відзначила, що «Франція йде слизькою дорогою англосаксонської глобалізації», а академіки почали говорити про те, що французька мова утискається зі всіх боків. Хоча мова в законопроекті йшла лише про незначний відсоток предметів. В інтерв'ю газети *La Croix* президент Фран-

цузької академії Бернар Піво взагалі намалював апокаліптичну картину: «Якщо закон буде прийнято й ми допустимо, що в університетах предмети будуть викладатися англійською мовою, французькій мові буде заподіяно серйозної шкоди, і вона просто збідніє. Вона стане мовою банальною або, ще гірше, мертвою мовою» (www.lacroix.fr).

Французька академія докладно зусилля для перекриття надходження англіцизмів до складу французької мови. Жодні заборони, на жаль, тут не можуть подіяти. Тому Академія створила сайт wikilf.culture.fr, на якому користувачі можуть запропонувати свої варіанти перекладів. Трапляються, звичайно, й абсолютно абсурдні пропозиції, наприклад, пуристи пропонують замінити слово, яке вже «прижилося» у французькій мові, “*blogueur*” на “*paparazzi d’Internet*”, або на “*cahieur*”, або на “*carnettiste*” (за аналогією зі словом “*journaliste*”). Кращі переклади, за словами творців сайту, будуть унесені в *Journal Officiel*, а отже, рекомендовані до використання. А всі офіційні переклади, схвалені Французькою академією, презентовані на іншому сайті – <http://www.culture.fr/franceterme>.

Французька академія прагне будь-якими методами «перекрити» потік англіцизмів. Однак жодні заборони подіяти не можуть. Відтак академія створила сайт wikilf.culture.fr, на якому користувачі можуть запропонувати свої варіанти перекладів. Французьким урядом (спеціальним відділом зі співробітництва та франкофонії) запроваджено конкурс “*Francotot*”, завданням якого є надсилання студентами й учнями шкіл еквівалентів англіцизмів, наприклад, “*chat*”, “*buzz*”, “*tuning*”, “*newsletter*”, “*talk*”. Результати конкурсу: *ramdam (buzz)*, *bolidage (tuning)*, *éblabla, tchatche (chat)*, *infolettre (newsletter)*, *débat (talk)*. Для деяких лексем пропонується кілька еквівалентів, наприклад *unfriend – élaminer* (за взірцем *éliminer*), *excaminiér (excommunier)*, *amicider (trucider)*, *amiradier, désamister, désamilister, radiamier, désamiller, dénami*. Саме для цього англіцизму в системі Twitter було оголошено конкурс на французький еквівалент: *buter, couper, décamarader, déchumer (від chum, ami)*, *déblonder (від blonde, amoureuse)*, *décopiner, se délier, délistier, dépoter, désamifier, détaler, enlever (un ami)*, *flusher, foutre la paix, nettoyer, rompre, saquer, soustraire (un ami)*, *virer, désamicaliser*.

Незважаючи на таку величезну турботу французів про збереження первозданного потенціалу своєї мови, сьогодні особливо помітний процес англіканізації-американізації (серед запозичень багато і слів-паразитів – *O. K.* – *Tout sera O. K.* (Усе буде нормально)), коли французька мова (*publipostage* (поштова розсилка), *scénarimage* (малюнки до початку демонстрації фільму), *global(e)* (загальний), *informateur* (інформатор), *draveur* – від *draver* (сплавник (лісу)) отримала своєрідну назву «франгле»). Відповідний взаємний вплив цих двох мов (французької й англійської) бере свій початок ще з XVIII століття. Сьогодні спостерігаються процеси асиміляції (наприклад, запозичені іменники отримують відповідні граматичні французькі категорії роду/числа – *badloque* (від *bad luck*) – «невдача» – п.ф. (*la badloque*) тощо), розширення семантичної структури англо-американських запозичень і навіть інновації на їх основі стійких висловлень/фразеологізмів (*revenu global* (валовий дохід); *tomber victime de* (впасти жертвою) ...), що підтверджує їх високий ступінь освоєння. Такі запозичення (не завжди корисні) почали широко впроваджуватися (причому навіть без коментарів, що вимагаються) як у мову повсякденного спілкування, так і у сферу масової (телебачення/преса/радіо) комунікації.

Це не могло не викликати занепокоєння у Франції, внаслідок чого й прийнятий відповідний законодавчий акт, який дозволяє вживати в межах громадських місць виключно фрази/висловлення/слова рідного/французького походження. Окрім цього, цей закон розповсюджується також і на телебачення й радіомовлення.

Потрібно також зазначити, що цей закон (про захист французької мови від експансії англійської та інших мов і будь-якої чужої культури), підписаний у 1975 році французьким президентом Валері-Жіскар-д’Естєн і підтриманий у ході дебатів щодо його прийняття партіями, які дотримувались різних політичних поглядів і переконань, одночасно зачіпає питання, що стосується певних статусно-мовних гарантій у рамках відповідних комерційних та інших сфер країни. Отже, в наявності яскраво виражена позитивність ставлення французів до своєї рідної/національної мови. Населення по праву вважає французьку мову вкрай раціональним, чистим і тісно прив’язаним до високих культурних традицій засобом спілкування. Справа в тім, що французи позиціонують свою мову не тільки у вигляді засобу відображення, а й навіть уособлювання своєї культури. При цьому їхній страх перед засиллям французької мови американізмами можна порівняти з переживаннями з приводу нав’язування їм чужих традицій і способу життя. Звідси й увесь негатив, що виникає.

Варто також згадати й висловлення відомого французького філософа Мішеля Серра, якого настільки обурює ситуація з експансією англійської мови, що він закликає французів влаштувати бойкот мові Шекспіра чи радше уже Рональда Макдональда: «Якщо реклама товару буде англійською мовою, ми не будемо його купувати, якщо назву фільму не перекладуть французькою, ми не підемо в кіно. Ми не займаємося шопінгом, а ходимо до магазину. І якщо оборот рекламників і продавців впаде на 10%, то, не сумнівайтесь, вони знову перейдуть на французьку мову» [3]. М. Серр веде мову про безпеку загибелі мови й наводить аргументи на підтримку противників використання англійської мови на заняттях у вищих навчальних закладах: «Жива мова – це така мова, яка може виразити все, що завгодно. Жива мова нагадує айсберг. Його видима частина представляє слова повсякденного мовлення. Проте найважливіше – це підводна частина, тобто всі спеціальні мови. Жива мова – це сукупність усіх цих спеціальних мов. І втрата навіть одного чи двох складників є достатньою причиною для смерті мови. Тому викладання англійською мовою призведе до зникнення цих елементів мови і зробить Францію колонізованою країною, мова якої не в силах усього виразити» [3]. Аби підкреслити всі масштаби небезпеки, академік повторив слова, які він промовив у Парижі у 2010 році: «Зараз на стінах в Тулузі більше слів англійською мовою, ніж було німецькою мовою в часи окупації».

Проте загалом, якщо вести мову про вплив англійської мови на французьку, із цього боку французька мова не зазнає ніякої небезпеки. З 60 000 слів у словнику всього 1 500 англійських, що становить 2,5%, але потрібно розрізняти безпечні запозичення на рівні лексики від запозичень, до яких потрібно ставитися обережно, оскільки вони можуть впливати через синтаксис на сам процес мислення. На рівні синтаксису англомовні висловлення є нечастими, винятки становлять конструкції типу *modern’hotel* або *rapid’pressing*, але це не може впливати на манеру мислення. Стосовно фонетики, то вона є абсолютно герметичною: французи вимовляють англійські слова так на французьку манеру, що англійці їх зовсім не впізнають. Франція бореться проти префе-

ренційного застосування мови «А» щодо мови «Б» в тому чи іншому контексті, саме тому в країні прийнято стільки юридичних актів, які стосуються лінгвістичної політики [1].

Англійська термінологія продовжує настійливо завойовувати франкомовний простір, і досвід показує, що боротьба проти англіцизмів виявляється малоефективною, якщо вона ведеться тільки директивними методами. Сьогодні в умовах глобалізації, демократизації державні настанови не відіграють таку важливу роль, як колись; ефективніше діє принцип вільного розвитку мови залежно від мовленнєвої практики звичайних користувачів і спеціалістів у галузі мови.

Висновки. Отже, стрімке проникнення англійської лексики в усі пласти словникового складу сучасної французької мови спровокувало бурхливі суперечки сучасних лінгвістів про наслідки цього процесу для французького лінгвокультурного середовища, його самобутності й перспектив його розвитку. Сучасна мовна ситуація та дискусії навколо неї схвильовали й уряд Франції, внаслідок чого прийняті й затверджені закони про французьку мову. Проте, незважаючи на зусилля уряду, Французької академії, обмежити наплив англіцизмів у французьку мову неможливо, сучасний діловий світ і молодь активно запозичують слова з англійської мови. Виник навіть новий тип мови «франгле». Французи із задоволенням використовують англійські слова, виловлені в Інтернеті. Маса англіцизмів у французькій мові є неоднорідною. Передусім вона складається з явищ різних лінгвістичних рівнів: запозичень лексичних, впливу англійських навичок вимови на звучання французького мовлення. Лексичні запозичення або виявляються перенесенням у французьку мову англійських слів термінологічного значення, що слугує збагаченню мови, або супроводжуються витісненням відповідної французької лексики.

Надалі, зважаючи на масове розповсюдження англіцизмів і їх невпинне надходження у склад французької мови, плану-

ється розгляд проблем їх фіксації в лексикографічних джерелах французької мови, а отже, й інтерпретації мовцем.

Література:

1. Ажеж К. Французский язык, история одной борьбы / К. Ажеж. – Париж : Изд-во Мишель Ажеж, 1996. – 230 с.
2. Клоков В.Т. Современный взгляд на языковую политику Франции: / В.Т. Клоков // Филология [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bygeo.ru/strany/franciya/1220-sovremenny-vzglyad-na-yazykovuyu-politiku-francii.html>.
3. Slate.fr, le 20 octobre 2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.slate.fr/france/79132/michel-serres-francais-greve-invasion-anglais>.

Косович О. В. Процессы экспансии лексем английского происхождения в контексте языковой политики Франции

Аннотация. Статья посвящена проблеме активного вхождения лексических единиц английского происхождения в систему французского языка, описанию принципов и основных целей языковой политики Франции, мероприятий, которые проводятся французскими институтами языковой политики.

Ключевые слова: заимствование, англицизм, англо-американизация, языковая политика, Французская академия.

Kosovych O. The processes of expansion of English lexemes in the context of language policy of France

Summary. The article deals with the problem of active entry of the lexical units of English origin into the system of the French language, and, therefore, description of the principles and main goals of the language policy of France, events organized by French institutions of language policy.

Key words: borrowing, anglicism, Anglo-Americanization, language policy, French Academy.

*Шестель О. Г.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи**Черкаського державного технологічного університету*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ

Анотація. У статті розглянуто поняття «комунікація» та «міжкультурна комунікація», виявлено особливості формування готовності до міжкультурної комунікації фахівців галузі туризму. Особлива увага приділяється важливості володіння навичками міжкультурної комунікації у системі професійної освіти менеджерів туризму. Визначено фактори, які ефективно впливатимуть на розвиток навичок міжкультурної комунікації.

Ключові слова: комунікація, міжкультурна комунікація, професійна підготовка, інноваційні методи навчання, компетентність.

Постановка проблеми. У період поглиблення процесів європейської інтеграції все більш актуальною стає проблема міжкультурної комунікації фахівців у різних галузях професійної діяльності. З розширенням зовнішніх зв'язків в освітній галузі виникає потреба формування концептуально нового підходу до організації навчального процесу, спрямованого на підготовку конкурентоспроможних фахівців, здатних брати активну участь в організації міжнародної економічної діяльності.

Одним з основних завдань сучасної освіти є впровадження в освітню систему відповідної педагогічної стратегії, спрямованої на розробку комплексних підходів до формування міжкультурної компетентності у майбутніх спеціалістів галузі туризму у межах професійної освіти.

Важливий аспект у розвитку навичок міжкультурної комунікації пов'язаний, насамперед, з упровадженням компетентнісного підходу до організації навчального процесу і формування особистості, здатної швидко пристосуватись до актуальних світових економічних факторів.

Актуальність дослідження зумовлена важливістю виховання фахівців галузі туризму, які б відзначалися здатністю до ефективної міжкультурної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти формування і розвитку міжкультурної комунікації досліджували такі науковці: П. Донець, В. Манакін, К. Мацик, І. М'язова, І. Наместнікова та інші. Проблеми впровадження компетентнісного підходу у навчальний процес свої праці присвятили такі вчені, як Н. Бібік, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко. Дослідженню проблеми міжкультурної комунікації у системі підготовки фахівців галузі туризму присвячено роботи Н. Козиревої, О. Мошняги, М. Соколової. Аналіз останніх публікацій засвідчив, що попри вагомий результати наукових досліджень, основні проблеми формування й розвитку навичок міжкультурної комунікації майбутніх фахівців туристичної галузі розглянуто недостатньо.

Метою статті є дослідження основних проблем формування й розвитку навичок міжкультурної комунікації у студентів

спеціальності «Туризм» у системі професійної підготовки. Зокрема, маємо на меті визначити комплекс інноваційних технологій, спрямованих на розвиток міжкультурної компетентності. Зазначимо, що компетентність – це якість, здатність, потенціал або навички, розвинуті студентом, та які належать студентові [5, с. 12].

Виклад основного матеріалу. Основним видом професійної діяльності менеджера туризму є безпосередньо комунікація, зокрема, повсякденне спілкування з іноземними клієнтами, що вимагає необхідності володіння етикою міжкультурної комунікації, культурою поведінки та відповідними знаннями з культури, історії, традицій країни, з представниками якої працює фахівець. За визначенням Ф. Бацевича, «міжкультурна комунікація – це процес спілкування (вербального і невербального) людей (груп людей), які належать до різних національних лінгвокультурних спільнот, як правило послуговуються різними ідентичними мовами, відчувають лінгвокультурну «чужинність» партнера по спілкуванню, мають різну комунікативну компетенцію, яка може стати причиною комунікативних невдач або культурного шоку у спілкуванні» [1, с. 9].

Отже, для менеджерів туризму вкрай важливими є комунікативні навички, а міжкультурна комунікативна компетентність – одна з ключових для фахівців галузі туризму. Як зазначає дослідник В. М. Манакін, «Завданням міжкультурної комунікації є формування міжкультурної компетентності, необхідних знань про різні народи та культури з метою уникнення міжетнічних і міжкультурних конфліктів та встановлення комфортних умов спілкування у різних сферах та життєвих ситуаціях» [4, с. 10].

Важливим професійним завданням для спеціаліста є вміння долати культурні відмінності між представниками різних націй. Менеджер туризму повинен бути готовим до міжкультурної комунікації, вміти оцінювати важливі досягнення світової культури, орієнтуватися у культурному контексті сучасного суспільства.

Особливе місце проблемі формування й розвитку міжкультурної комунікації належить системі гуманітарних наук: культурологія, лінгвокраїнознавство, етнолінгвістика, іноземні мови. Під час вивчення гуманітарних дисциплін майбутні фахівці галузі туризму повинні оволодіти системою знань, націлених на вирішення проблемних ситуацій міжкультурного спілкування, а також навчитися реалізовувати їх на практиці з метою забезпечення ефективності професійної діяльності.

Культура професійного спілкування залежить від загального рівня мовців, а також від умінь дотримуватись загальноприйнятих етичних норм і правил. Фахівці галузі туризму повинні враховувати, що у процесі комунікації при взаємодії

різних культур можуть виникати труднощі, спричинені відмінностями вербальних і невербальних особливостей у носіїв різних культур. Дослідниця М. Галицька зауважує, що «при взаємодії культур можуть виникати ненавмисні збої у процесі комунікації і конфлікти, спричинені відмінностями вербальних і невербальних кодів у носіїв різних культур» [3, с. 27].

Процес вивчення гуманітарних дисциплін позначений необхідністю засвоєння значного обсягу складного й різноманітного матеріалу в обмежені часові проміжки, у зв'язку з чим під час занять доцільно застосовувати інноваційні методи навчання, спрямовані на полегшення засвоєння та запам'ятовування матеріалу. Основні форми й методи інтерактивного навчання – це ділові ігри, проблемне навчання, інтерактивні лекції, проєктування, «мозковий штурм» тощо.

Найважливіші функції інтерактивного навчання у процесі вивчення гуманітарних дисциплін – це розвиток професійних навичок та вмінь, націлених на формування комунікативної компетентності. Як вважають науковці К. О. Щербакова та І. О. Грязнов, «сучасні активні методи навчання викликають значну зацікавленість саме у процесі професійної освіти, оскільки їх застосування спрямоване на підвищення інтелектуального потенціалу особистості, соціальної активності студентів, а такі критерії є основними відповідно до проблеми формування професійної мовно-комунікативної компетенції майбутнього фахівця» [6, с. 125].

Зауважимо, що інтерактивні методи навчання створюють умови для розвитку проблемного мислення у майбутніх фахівців, а також умінь побудови комунікацій. Інтерактивне навчання сприяє розвитку вмінь висловлювати думки як в усній, так і письмовій формі. Зазначимо, що при цьому удосконалюються умінь сприймати й розуміти мовлення співрозмовників й відповідно до цього будувати комунікативний акт. Під час вивчення іноземних мов ефективними є такі інтерактивні технології навчання, як робота у парах, трійках, розігрування ситуації у ролях (ділова гра), дискусія тощо. Метод ділової гри доцільно використовувати у процесі викладання іноземних мов, оскільки майбутні менеджери туризму вчать відчувати співрозмовника й відповідно до цього будувати комунікативний акт, знайомитися з особливостями міжкультурної комунікації.

Запропоновані технології та їх елементи можна результативно використовувати як під час лекційних, так і під час практичних і семінарських занять.

Дослідниця Н. Бондар вважає: «Ділова гра спрямована на оптимальне виконання професійних завдань, на найкращу реалізацію професійного спілкування, при цьому значна увага звертається на проблемні, конфліктні ситуації. Під керівництвом викладача студенти відпрацьовують поведінку та взаємодію під час виконання тієї чи іншої ролі: менеджера туристичної фірми, туристичного агента, менеджера готелю, врешті, клієнта. Усе це дозволяє студентам набувати позитивного емоційного досвіду у процесі перевтілення, зміни іміджу, стилю поведінки й мовлення та загальної культури кожного з учасників творчого процесу» [2].

Таким чином, використання новітніх технологій навчання, зокрема, методу ділової гри під час занять не лише сприяє формуванню й розвитку навичок міжкультурної комунікації, а й усвідомленню специфіки культурних цінностей різних країн і народів. Застосовуючи ділові ігри, маємо можливість поступово занурювати студентів у професію менеджера туризму, моделюючи можливі ситуації спілкування у процесі вивчення

гуманітарних дисциплін [2, с. 49]. Подібні види робіт допомагають майбутньому фахівцю правильно побудувати процес комунікації з клієнтами, сприяють усвідомленню, що важливою умовою успішного здійснення професійної діяльності є знання культурних особливостей різних країн світу.

Методика навчання іноземних мов базується на тому, що процес навчання є моделлю міжкультурної комунікації. Саме у процесі вивчення іноземних мов майбутні менеджери туризму знайомляться з культурою міжособистісних стосунків, світовою культурною спадщиною, дотриманням принципів толерантності. Одним з пріоритетних методів розвитку навичок міжкультурної комунікації у процесі вивчення іноземних мов є створення мовленнєвих ситуацій у навчанні, наближених до реальних. Застосування під час занять ситуативних завдань і різноманітних комунікативних вправ допомагатиме створенню таких умов, які спонукали б студентів не лише до засвоєння теоретичного матеріалу, а й до висловлювання й аргументування власних думок, обміну знаннями, що сприятиме формуванню й розвитку навичок міжкультурної комунікації.

Цей аспект вкрай важливий для професійної діяльності менеджерів туризму, оскільки моделювання міжкультурної комунікації під час занять сприятиме розвитку умінь інтеркультурної взаємодії, порозумінню з клієнтами та уникненню конфліктних ситуацій.

Умовою оптимального функціонування фахівця у системі професійних вимог є досягнення високого рівня володіння навичками міжкультурної комунікації, оскільки у професійній діяльності вона характеризується як система взаємозв'язків, під час яких люди, що належать до різних національностей, здійснюють професійне спілкування.

Висновки. Таким чином, використання інноваційних технологій навчання під час занять допомагає розвитку навичок міжкультурного спілкування, сприяє формуванню міжкультурної професійної компетентності. Інноваційні методи навчання допомагають активізувати практичні навички та знання, набуті на заняттях з гуманітарних дисциплін, таким чином, відбувається моделювання на практиці конкретних професійних ситуацій. Окрім того, практичне застосування новітніх технологій сприяє створенню оптимальних умов для самореалізації та самоосвіти студента.

Умінь правильно формувати комунікативну стратегію та проявляти себе як активного учасника міжкультурного комунікативного процесу – основа професійної діяльності фахівця галузі туризму. Зазначимо, що важливими для подальшого дослідження залишаються проблеми формування й розвитку навичок міжкультурної комунікації майбутніх спеціалістів.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
2. Бондар Н. Д. Ділова гра як метод навчання майбутніх менеджерів сфери туризму / Н. Д. Бондар // *Materiały XI Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji «Naukowa przestrzeń Europy – 2015» Volume 11. Pedagogiczne nauki: Przemysł. Nauka i studia* – S. 48–51.
3. Галицька М. М. Міжкультурна комунікація та її значення для професійної діяльності майбутніх фахівців / М. М. Галицька // *Освітлогічний дискурс*. – 2014. – № 2. – С. 23–32.
4. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація : [навч. посібник для університетів] / В. М. Манакін. – Київ : Академія, Альма-матер, 2012. – 285 с.

5. Методичні рекомендації для розроблення профілів ступеневих програм, включаючи програмні компетентності та програмні результати навчання / пер. з англ. Національного експерта з реформування вищої освіти Програми Еразмус+, д-ра техн. наук, проф. Ю. М. Рашкевича. – Київ : Поліграф плюс, 2016. – 80 с.
6. Щербакова К. О. Важливість гуманітарної підготовки для випускників технічних вузів / К. О. Щербакова, І. О. Грязнов // Філософсько-педагогічні аспекти формування свідомості технічної інтелігенції: Матеріали регіональної науково-практичної конференції (15 березня 2012 р.) – Красноармійськ: КП ДонНТУ, 2012. – 224 с. – С. 124–128.

Шестель Е. Г. Особенности формирования и развития межкультурной коммуникации в системе профессиональной подготовки специалистов сферы туризма

Аннотация. В статье рассмотрены понятия «коммуникация» и «межкультурная коммуникация», выявлены особенности формирования готовности к межкультурной коммуникации специалистов сферы туризма. Особенное внимание уделяется важности владения навыками межкультурной коммуникации в системе профессиональной

подготовки менеджеров туризма. Определены факторы, которые будут эффективно влиять на развитие навыков межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: коммуникация, межкультурная коммуникация, профессиональная подготовка, инновационные методы обучения, компетентность.

Shestel O. Features of the formation and development of intercultural communication in the system of professional training of tourism professionals

Summary. The article deals with the concepts of “communication” and “intercultural communication”, reveals the peculiarities of the formation of intercultural communication among students in the sphere of “Tourism”. The importance of mastering the skills of intercultural communication in the training of tourism managers has been emphasized. Factors that will effectively influence the formation of skills of intercultural communication have been determined.

Key words: communication, intercultural communication, professional training innovative teaching methods, competence.

РЕЦЕНЗІЇ

ОПАНОВУЮЧИ УКРАЇНСЬКЕ ФАХОВЕ МОВЛЕННЯ РЕЦЕНЗІЯ: БРУС М.П. УКРАЇНСЬКЕ ДІЛОВЕ МОВЛЕННЯ : НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК ДЛЯ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ / М. БРУС. – 3-Є ДОПОВНЕНЕ ВИДАННЯ. – ІВАНО-ФРАНКІВСЬК : ТІПОВІТ, 2014. – 306 С.

Виникає об'єктивна потреба створення і впровадження в систему професійної освіти нової фахової ділової комунікації, тобто мовної освіти. Вона має забезпечити формування та розвиток комунікативної професійно орієнтованої компетенції особистості, яка здатна реалізувати свій творчий потенціал на потреби держави.

Шевчук С.В., Клименко І.В.

Будь-яка професійна діяльність певною мірою пов'язана з комунікацією. Тому фахівець, незалежно від сфери, має володіти не тільки певною сумою знань та навичок із відповідної галузі, але й умінням спілкуватися в будь-якій ситуації за допомогою вербальних засобів. Ніхто не заперечуватиме, що велика частина успіху кожної справи полягає саме в мистецтві спілкування. Ще Ф. Вольтер свого часу зауважив: «Чудова думка втрачає свою цінність, коли вона погано висловлена». А американський сенатор Ч. Дем'ю вважає, що жодне інше вміння, яким може володіти людина, не дасть їй можливості з такою швидкістю зробити кар'єру і домогтися визнання, як уміння говорити. Це вміння відчиняє двері в усіх сферах життя.

Оскільки розвиток самостійної, незалежної, демократичної української держави, як слушно зауважує в передмові автор рецензованого видання, потребує досконалого володіння знаннями із сучасної української літературної мови, дотримання високого рівня мовної культури в діловому спілкуванні як усіх людей, так і кожної професійної групи зокрема (с. 3), то нині актуальною є мовна підготовка спеціалістів із різних сфер суспільного життя. У плеканні висококваліфікованих фахівців, які досконало володіють державною мовою в її усній та писемній формах, велику роль відіграє курс «Українська ділова мова» («Українська мова за професійним спрямуванням»), який вивчають на всіх факультетах вишів. Останнім часом опублікована значна кількість різноманітних видань навчально-довідкового характеру, спрямованих на формування комунікативно вправної особистості-професіонала, метою яких є засвоєння майбутніми фахівцями різних галузей основ культури спілкування, набуття ними навичок усного й писемного ділового спілкування. Теоретично-практичний посібник кандидата філологічних наук, доцента кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Марії Петрівни Брус виник як результат її багаторічної праці зі студентами економічних спеціальностей і «є однією зі спроб опрацювання мови економістів – сукупності літературних норм і правил, що використовуються під час ділового спілкування в усіх сферах економічного життя держави» (с. 3).

Посібник, відповідно до чинної програми курсу, складається з таких тематичних блоків: «Вступ», «Писемне ділове мовлення», «Усне ділове мовлення», «Українська економічна термінологія».

У «Вступі» лаконічно репрезентовано основні відомості про мову і мовлення, їх спільні та відмінні риси, українську мову як національну літературну мову та її місце в системі слов'янських мов, охарактеризовано ознаки культури мовлення, подано інформацію про мовну норму та варіант, проаналізовано стильову диференціацію мови.

Блок «Писемне ділове мовлення» складається з 10 розділів. Перший із них присвячений розгляду мови ділової документації, зокрема тут ідеться про особливості писемного ділового мовлення, документ як основний вид офіційно-ділового стилю, критерії класифікації документів, правила їхнього складання та оформлення й основні вимоги до мови ділових паперів. Інші 9 розділів цього блоку поєднують інформацію про норми сучасної української літературної мови та основні правила складання й вимоги до мовного оформлення документів. У рецензованому виданні охарактеризовано орфоепічні, акцентуаційні, лексичні, морфологічні, синтаксичні, орфографічні та пунктуаційні мовні норми. Посібник допоможе оволодіти навиками складання різних видів ділових паперів, з якими майбутні фахівці найчастіше матимуть справу у професійній діяльності: документів щодо особового складу (автобіографія, заповіт, заява, пропозиція, рапорт, резюме, скарга, графік відпусток, контракт (трудова угода), наказ щодо особового складу, особова картка, особовий листок з обліку кадрів, трудова книжка, характеристика), довідково-інформаційних документів (довідка, доповідна записка, звіт, огляд, посвідчення, пояснювальна записка, протокол, витяг із протоколу, анонс, анотація, замовлення, запрошення, лист, оголошення, висновок, відгук, план, прес-реліз та ін.), обліково-фінансових документів (акт, доручення, квитанція, перелік, розписка, відомість, накладна тощо), організаційних документів (декларація, інструкція, положення, правила, статут), розпорядчих документів (вказівка, закон, наказ, постанова, розпорядження, указ, ухвала). Посібник щедро ілюстрований зразками відповідних ділових паперів, що дасть змогу користувачам за наведеними зразками оформлювати документи як із навчальною метою, так і в майбутніх професійних ситуаціях, коли будуть необхідні знання правил документування.

Професійне спілкування відбувається в умовах конкретної діяльності, певною мірою вбираючи в себе її особливості, і є важливою її частиною, засобом цієї діяльності. Культура ділового спілкування охоплює, насамперед, загальні норми

спілкування, що зумовлюються характером суспільного ладу і ґрунтуються на здобутках минулого й сьогодення. Водночас ця культура має індивідуальний характер і виявляється у способах спілкування, які обирає суб'єкт у певних ділових ситуаціях стосовно конкретних людей. Тому органічним є введення до посібника окремого тематичного блоку «Усне ділове мовлення», який охоплює 5 розділів: 1) Культура усного ділового мовлення; 2) Прилюдний виступ – основний вид усного ділового мовлення; 3) Повідомлення, доповідь, промова як способи ділового спілкування; 4) Бесіда і лекція – традиційні жанри прилюдних виступів; 5) Форми колективного розгляду проблем. Набути вмінь і навичок професійного спілкування допоможуть зібрані авторкою й розміщені у виданні ілюстрації різних жанрів публічних виступів.

Оскільки, крім загальноживаної лексики, у професійній діяльності фахівці послуговуються термінами, логічною складовою частиною у структурі рецензованого посібника є відомості про українську економічну термінологію, зокрема йдеться про коротку історію її становлення, її структурну організацію, співвідношення питомої та запозиченої економічної лексики, джерельну базу вивчення економічної термінології. Звернено увагу на явища термінологізації та детермінологізації в економічній терміносистемі. Імпонує думка М.П. Брус про те, що запозиченими термінами «не варто зловживати, бо надмірне захоплення чужими термінами означає ігнорування власними мовними ресурсами та ускладнює спілкування» (с. 154). Авторка радить у міру можливостей замінювати іншомовні терміноодиниці власне українськими відповідниками (напр., бартер – обмін, брокер – посередник, субсидія – допомога, ембарго – заборона тощо), цілком слушно зауважуючи: «Запозичення сприяють формуванню економічного термінополя, що полегшує взаєморозуміння фахівців різних держав» (с. 154). Прагнення висловлювати наукову думку рідною мовою має бути пріоритетним, адже кожна мова розвивається, у ній діють власні мовні закони, закріплені культурно-історичні традиції, з'являються нові реалії, що первинно не мають іншомовних еквівалентів. Ці міркування є суголосними з думками інших авторитетних сучасних мовознавців (О. Пономарів, П. Селігей) щодо надання переваги в уживанні питомим українським словам, зокрема й термінам. Таким чином збережемо національне обличчя терміносистеми.

Безперечним позитивом посібника М. Брус вважаємо Словник економічних термінів, в якому подано значення базових, найбільш уживаних терміноодиниць, вказано їхнє нормативне наголошування. Тут хочемо зауважити, що варто було б, на нашу думку, додати хоча б мінімум граматичних коментарів до деяких термінів, як-от: форму родового відмінка однини лексем чоловічого роду, вказівку про належність деяких іменників іншомовного походження до граматичного роду, їх відмінюваність/невідмінюваність тощо.

Найвідоміший із педагогів Давнього Риму Марк Фабій Квінтіліан стверджував: «Практика без теорії цінніша, ніж теорія без практики». З метою практичного засвоєння знань та навичок авторка уклала тестові завдання, які охоплюють усі теми, розробила систему вправ і запитань до кожної з тем, а також орієнтовні завдання для контрольної роботи. Заради підвищення орфографічної та пунктуаційної грамотності майбутніх економістів у посібнику подано цікаві й пізнавальні тексти диктантів (напр., «Монети Київської Русі», «Вексель як фінансовий інструмент», «Грошова реформа в незалежній Україні», «Ремесла давнього Станіслава», «Франчайзинг у малому бізнесі» та ін.).

Кількістю, повнотою охоплення та багатоаспектністю вражає список використаної літератури, до якого входять наукові джерела, навчально-методичні матеріали, словники різних типів та інші видання довідкового характеру. Ретельно вибрану й систематизовану М. Брус бібліографію можна вважати своєрідним орієнтиром для тих, хто хоче набути професійно зорієнтованих знань й навичок досконалого володіння українською літературною мовою у фаховій сфері.

Рецензоване видання адресоване особам, які здобувають економічні спеціальності, працюють у галузі економіки. Вважаємо, що воно буде корисним для ділових людей різних сфер суспільного життя, для всіх, хто прагне підвищити рівень фахового усного та писемного мовлення.

Lyubov Pena. Mastering Ukrainian Professional Speech
Book review: Brus M.P. Ukrainian professional speech: Educational textbook for students of economic specialities / M. Brus. – the third enlarged edition. – Ivano-Frankivsk : Tivopov, 2014. – 306 p.

ЗМІСТ

СЛОВ'ЯНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРА

<i>Абрамович С. Д.</i> ИУДА ИСКАРИОТ КАК ТРАГЕДИЯ БОГООСТАВЛЕННОСТИ.....	4
<i>Айзенбарт Л. М.</i> МІСЦЕ ЯК МАРКЕР КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У МАЛІЙ ПРОЗІ МИХАЙЛА ЯЦКОВА.....	8
<i>Беценко Т. П.</i> ФІГУРА СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНОГО ПАРАЛЕЛІЗМУ ЯК МОВНО-ЕСТЕТИЧНИЙ ЗАСІБ ТЕКСТОВО-ОБРАЗНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ НАРОДНИХ ДУМ.....	11
<i>Іваночко К. М.</i> НАГОЛОСОВА ВАРІАНТНІСТЬ ПРЕДМЕТНИХ ОНОМАТОПІВ ТРЕТЬОГО СТРУКТУРНОГО КЛАСУ В ПІВДЕННО-ЗАХІДНИХ ГОВОРАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	15
<i>Кліщевська М. Є.</i> КОМУНІКАТИВНА СТРАТЕГІЯ МАНІПУЛЯЦІЇ У МАРКЕТИНГОВОМУ ДИСКУРСІ.....	21
<i>Лебеденко Н. П.</i> И. С. ТУРГЕНЕВ КАК ПРЕДШЕСТВЕННИК СИМВОЛИЗМА (К 200-ЛЕТИЮ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ ПИСАТЕЛЯ).....	25
<i>Ли Жунь</i> ПРОСТРАНСТВЕННЫЙ КОД В СЕМАНТИКЕ РУССКИХ ФИТОНИМОВ.....	29
<i>Ли Ялинъ</i> ТВОРЧЕСТВО А. ПУШКИНА В РЕЦЕПЦИИ Г. АДАМОВИЧА.....	32
<i>Марсєв Д. А.</i> ЗІ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ДИНАМІКОЮ СЛОВОТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОПОЛІСЬКИХ ГОВІРКАХ.....	35
<i>Погребняк І. В.</i> НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕПІСТОЛЯРНОГО ЖАНРУ.....	40
<i>Сергєєва Г. А.</i> ФОНЕТИЧНА ВАРІАНТНІСТЬ АНГЛОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У ТЕРМІНОСИСТЕМІ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА ТА ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ.....	43
<i>Сидоренко Л. І.</i> «ПОЛУМ'ЯНА І СТРАЖДЕННА ДУША»: СТРАТЕГІЇ СТВОРЕННЯ НОВАТОРСЬКОГО ОБРАЗУ ІВАНА ФРАНКА У ДРАМІ АЛІНИ СЕМЕРЯКОВОЇ «СПОВІДЬ З ПОСТАМЕНТУ».....	47
<i>Умрихіна Л. В.</i> НАКАЗОВИЙ СПОСІБ ДІЄСЛОВА ЯК ОСНОВНИЙ ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ІМПЕРАТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	51
<i>Шевченко В. В.</i> ФОЛЬКЛОРНО-МІФОЛОГІЧНІ ЖІНОЧІ ОБРАЗИ ЯК ОСНОВА СУЧАСНОЇ ХИМЕРНОЇ ПРОЗИ.....	56

ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

<i>Алиева Ш. У.</i> ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПРИНЦИПА МОНТАЖА В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ДРАМАТУРГИИ.....	60
<i>Гусейнова А.</i> ИДЕЯ ЕДИНОЙ РОДИНЫ В ЛИТЕРАТУРЕ СЕВЕРНОГО И ЮЖНОГО АЗЕРБАЙДЖАНА В 40-Е ГОДЫ ХХ ВЕКА.....	63
<i>Заслужена А. А.</i> ХАРАКТЕРИСТИКА КОЛОРАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ «ЧОРНИЙ» У РОМАНІ Г. Д. РОБЕРТСА «ШАНТАРАМ».....	67
<i>Кушнірєва Т. В.</i> ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ РОМАНУ «НЕ ВІДПУСКАЙ МЕНЕ» КАДЗУО ПШІГУРО.....	71
<i>Маркова М. В.</i> ТРАНСФОРМАЦІЇ ПЕТРАРКІЗМУ В ПОЕМІ ЕДМУНДА СПЕНСЕРА «ЕПІТАЛАМІОН».....	75

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 28, 2017

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.

Комп'ютерна верстка – Калабухова С.Ю.

Підписано до друку 25.09.2017 р. Формат 60x84/8. Обл.-вид. арк. 29,95, ум.-друк. арк. 27,20.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 2509-17.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4392 від 20.08.2012 р.)

Україна, м. Херсон, 73034, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105. Тел. (0552) 39-95-80

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua